

MERKUJEV ZBORNIK

INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 13 • I-2

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Metka Furlan, Janez Keber, Valerij M. Mokienko,
France Novak, Vera Smole, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Janez Keber

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS d. o. o.

Prelom

Brane Vidmar

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

<http://isjfr.zrc-sazu.si/>

E-pošta: isj@zrc-sazu.si

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €, dvojna številka 14 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana

Telefon: 01 4706 464

E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhaja dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodnih bazah podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York; Bibliographie linguistique/Linguistic bibliography, The Hague, The Netherlands; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Deutschland; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Deutschland.

Jezikoslovni zapiski izhajajo s podporo Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Tisk: Eurograf d. o. o., Velenje

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

13 • 1-2

2007

MERKUJEV ZBORNIK

Ožji uredniški odbor

Silvo Torkar

Metka Furlan

Janez Keber

Alenka Šivic-Dular

VSEBINA

<i>Akademik Pavle Merkù – osemdesetletnik</i> (S. Torkar)	7
<i>Tabula gratulatoria</i>	11
<i>Jezikoslovna bibliografija Pavleta Merkuja, Ob osemdesetletnici</i> (M. Furlan)....	13
Kozma Ahačič, <i>Primeri nekaj sklanjatev in spregatev v Megiserjevem Dictionarium quatuor linguarum 1592 – druga slovnica slovenskega jezika</i>	23
Rosanna Benacchio, <i>Slovansko-romanski jezikovni stik v moližanski hrvaščini: vzporednost s slovenskimi narečji v Furlaniji</i>	33
Hubert Bergmann, <i>Gröfel, Gröbel ‘Steinhausen’ – Dialektologisches und Namenkundliches rund um einen Slawismus im Bairischen</i>	43
Urszula Bijak, Barbara Czopek-Kopciuch, <i>Imiona w nazwach jezior i stawów w Polsce</i>	59
Inge Bily, <i>De appellativische Ortsnamen mit dem Bestimmungswort Graf-, Herr- und Pape-/Pfaffe- im Gebiet zwischen Saale und Neiße</i>	69
Дмитро Бучко, <i>Ойконіми України на -иця</i>	83
Aleksandra Cieślíkova, Maria Malec, <i>Nadawanie imion „literackich” w Polsce</i>	95
Varja Cvetko Orešnik, Janez Orešnik, <i>Povedkovo določilo v naravni skladnji slovenščine</i>	103
Dušan Čop, <i>Imenoslovje in etimologija imen</i>	117
Александр Д. Дуличенко, <i>Академик Измаил Иванович Срезневский и резьяница</i>	127
Goran Filipi, <i>Istroromunski kromonimi</i>	133
Anđela Frančič, <i>Uvid u hrvatsku toponimiju na sjeverozapadnoj međi</i>	147
Metka Furlan, <i>K etimologiji toponima Mi'rišče »zaselek v Krajevni skupnosti Hotiza«</i>	159
Helena Grochoła-Szczepanek, <i>Człowiek – to kto? Refleksja nad płcią człowieka w języku ludowym</i>	169
Елка Јачева-Улчар, <i>Ојконимјата во Тиквешикуот регион</i>	179
Tjaša Jakop, <i>Besedje za bratranca in sestrično v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA)</i>	189
Helena Jazbec, Metka Furlan, <i>Od kod slovenski dendronim jām »brest«?</i>	195
Janez Keber, <i>Pavle je Pavel, a ni bil Savel, tudi ni Peter in Pavel ne Peter ali Pavel ne pavliha</i>	203

Vlado Klemše, <i>Vodna imena na doberdobskem Krasu</i>	217
Фёдар Д. Клімчук, <i>Дзве славянскія дыялектныя зоны</i>	227
Marija Kozar-Mukič, <i>Slovenska besedila v Arhivu Železne županije v Sombotelu pred 1919</i>	237
Andreja Legan Ravnikar, <i>Izpridevniški krščanski termini v knjižni normi do srede 19. stoletja</i>	251
Валянціна Лемцюгова, <i>Айконімы з асновай -сад- на ўсходнеславянскім этнамоўным абшары</i>	267
Witold Mańczak, <i>Rzekoma archaiczność obszarów peryferycznych</i>	279
Jožica Narat, <i>Življenje besed v Bibliji: od nog do glave</i>	285
France Novak, <i>Trubarjev Philopatridus Illyricus</i>	297
Heinz Dieter Pohl, <i>Slowenische Namen und Wörter aus Kals in Osttirol</i>	303
Maurizio Puntin, <i>Alcuni casi di paronomasia fra sloveno e friulano nei toponimi del Friuli</i>	321
Ludwig Selimski, <i>Личното име Венцеслав и неговите производни в българската антропонимия</i>	335
Mitja Skubic, <i>Slovenske leksikalne prvine v obsoški furlanščini: izpeljanke</i>	345
Vera Smole, Urška Petek, <i>Komentiranje leksično-besedotvornih kart v 1. zvezku Slovenskega lingvističnega atlasa »Človek« (na primeru V617 teta in V618 ujna)</i>	351
Liliana Spinozzi Monai, <i>Sfogliando il Lessico del dialetto sloveno del Torre/Besedišče terskega narečja (Amarcord di Pavle Merku)</i>	361
Љубица Станковска, <i>Македонско-словенечки топонимски паралели</i>	375
Krystyna Szcześniak, <i>Kagor, tajemniczy desygnat zamów i recept lekarских wschodniej Słowiańszczyzny</i>	389
Agata Šega, <i>Nekaj ugotovitev o glasovnih značilnostih vulgarnolatinških predlog za starejše latinizme in romanizme v slovenščini</i>	397
Matej Šekli, <i>Fonološki opis govora vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine</i>	409
Alenka Šivic-Dular, <i>Psł. *stьgna v slovenskih govorih</i>	429
Jožica Škofic, <i>Narečno besedilo kot vir za imenoslovno raziskavo</i>	441
Rudolf Šrámek, <i>Etymon, pojmenovací motiv a význam vlastních jmen</i>	459
Віктор П. Шульгач, <i>*Вълва, *Вълванъ та ін. (фрагмент праслов'янського антропонімного фонду)</i>	471
Silvo Torkar, <i>Toponim Preserje in slovansko-romansko prepletanje pripon -jane in -anum</i>	481
Peter Weiss, <i>Iz prvotnih ledinskih imen tvorjena hišna imena v spodnji Zadrečki dolini</i>	493
<i>Voščilo Varji Cvetko Orešnik (Marko Snoj)</i>	507

Fotografija Tihomir Pinter

Tihomir Pinter

Akademik Pavle Merku – osemdesetletnik

Pričujočo številko glasila Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša posvečamo njeni snovalci skupaj z vsemi, ki so se čestitkam jubilantu pridružili s člankom ali podpisom, enemu od najbolj radovednih in pozornih slušateljev profesorja Frana Ramovša, jezikoslovcu, etnomuzikologu in skladatelju Pavletu Merkuju, enciklopedistu ljudske kulture Slovencev v Italiji. Njegove knjige, članke, skladbe, oddaje je seveda mogoče prešteti, in vse, kar je napisal na jezikoslovne teme, je tudi zajeto v priloženi bibliografiji, skoraj nemogoče pa je preceniti izreden pomen in vrednost njegovega raziskovalnega opusa za Slovence na obeh straneh meje, za zamejce in unejce, a tudi za Italijane in Furlane.

Preletimo na kratko njegovih osem desetletij: naš slavljeneec je bil rojen 12. julija 1927 v Trstu, kjer je obiskoval klasično gimnazijo in licej, maturiral pa leta 1946 na slovenskem klasičnem liceju v Gorici. Diplomiral je 1950. na ljubljanski slavistiki in doktoriral iz literarne slovenistike na Univerzi v Rimu leta 1960. Do 1965. je poučeval književne predmete na slovenskem klasičnem liceju v Trstu, nato pa do upokojitve soustvarjal slovenske radijske oddaje na radiu TrstA, naposled kot programski režiser. Od začetka 70-ih let je sodelavec Univerze v Padovi in Inštituta za slovensko narodopisje SAZU. Od leta 1985 je dopisni član SAZU v razredu za umetnosti. Je prvi dobitnik Štrekljeve nagrade za dosežke pri zbiranju ljudskega blaga med Slovenci v Italiji (2001), prejemnik Srebrnega častnega znaka svobode Republike Slovenije (2001) in nagrajenec Prešernovega sklada (1972).

Brez njegovih terenskih zapisov in snemanj, predvsem iz časa, ko je deloval na tržaškem radiu, brez njegove sposobnosti vživljanja v jezikovni in duhovni svet beneških Slovencev, brez posluha za jezikovne pojave, značilne za jezike v stiku, brez njihove dobre jezikoslovne in etnomuzikološke obdelave bi bilo danes naše vedenje o Slovencih na skrajnem slovenskem zahodu občutno siromašnejše in, kar je nadvse pomembno, ga ponekod tudi pri najboljši volji ne bi bilo več mogoče pridobiti, ker je vlak medtem že odpeljal. Priznati moramo, da so Slovenci v Italiji prav po zaslugi Pavleta Merkuja uspeli rešiti pred pozabo pomemben del bogastva ljudske kulture, to pa je dosežek, s katerim se v matični domovini marsikje ne moremo ponašati.

Merku je prehodil in prevozil neštete steze in poti v krajih pod Matajurjem, Mužci in Kaninom, po slovenskih vaseh v tržaškem kraškem in istrskem zaledju ter v samem Trstu, potem pa na terenu zbrano gradivo soočil z bogatim arhivskim gradivom, in ga, opremljen s potrebnim znanjem in potrpežljivostjo, pripravil za objavo v tisku, za radijske oddaje ali za predavanja. Izjemno pomembna za poznavanje ljudske kulture Slovencev v Italiji je njegova knjiga *Ljudsko izročilo Slovencev*

v Italiji/*Le tradizioni popolari degli Sloveni in Italia*, ki je doživela dve izdaji (v Trstu 1976 in Vidnu 2004).

Merkù se je v letih odraščanja zavestno odločil, da je Slovenec, čeprav izhaja iz mešanega zakona in čeprav zaradi razmer v fašistični Italiji vse do svojega šestnajstega leta ni govoril slovensko niti v družini, kaj šele v šoli in na drugih javnih mestih. Obenem se je pri njem po njegovih lastnih besedah že od rosne mladosti naprej krepila zavest o pripadnosti jezikovnemu in etničnemu robu, iz česar sta zrasla njegova nepremagljiva želja po kulturnem posredništvu med dvema sosednjima narodom in odpor do vsakršnega nacionalizma. Njegova razmišljanja o narodu, o jeziku, njegovi poskusi, da bi na podlagi skopih zgodovinskih podatkov preniknil v skrivnosti slovenske etnogeneze, so pronicljivi in nakazujejo pot, po kateri se bo šele potrebno prebiti do novih in globljih spoznanj. Vso pozornost zasluži tudi njegovo mnenje, da je za slovenstvo v globaliziranem svetu edina rešitev v navezanosti na korenine ljudskega in v zavesti, da je najtrdnjša korenina naša slovenščina, ki je edino razpoznavno znamenje, po katerem se bomo lahko priznali za Slovence.

Čeprav Merkù poklicno ni deloval na univerzi ali na raziskovalnem inštitutu, so ga v akademskih krogih – žal v slovenskih manj kot v italijanskih – vedno cenili in vabili, da je v predavanjih predstavil svoje raziskovalne rezultate, saj je njegovo delo tako po obsegu kot po strokovni neoporečnosti na ravni dosežkov najboljših raziskovalcev. S svojim zgledom je omogočil, da so se našli razmeroma številni navdušenci, ki so v svojih okoljih na dostojni ravni nadaljevali zlasti onomastične raziskave. Med temi je treba omeniti beneškoslovenskega duhovnika in kulturnega delavca Boža Zuanella, katerega objave o priimkih beneških Slovencev v časniku *Dom* so omogočile tudi sintezo o priimkih v Furlaniji izpod peresa E. Costantiniija (2002), italijanskega raziskovalca Maurizia Puntina, ki se je usposobil za iskalca in razlagalca slovenske imenske dediščine v okolici Tržiča (Monfalcone), goriškega časnikarja in krajevnega zgodovinarja Vlada Klemšeta, ki raziskuje ledinska imena iz okolice Gorice, in še bi lahko naštevali.

Predmet jezikoslovnega zanimanja P. Merkuja je predvsem zgodovina slovenskega jezika, kot ji lahko sledimo skozi arhivske zapise v obliki priseg, oporok, pisem, pridig, starih slovarskih zbirk in številnih listin, živi ljudski jezik slovenskih narečij v Italiji, ki ga zaznamuje tisočletni stik z romanskimi sosedi, in zlasti osebno- in krajevnoimenska dediščina na zahodnem robu slovenskega poselitvenega območja, na meji z romanskim jezikovnim svetom. Svoje izsledke je objavljial tako v slovenščini kot v italijanščini, pretežno pri tržaških založbah in v slovenskih občinah od Barda do Zgonika, kar je eden od glavnih vzrokov za to, da ga osrednji slovenski prostor premalo pozna in kot jezikoslovca premalo upošteva. Terskim Slovencem, najbolj ogroženemu delu slovenskega etnosa v Italiji, je postavil dostojen spomenik z dialektološkimi spisi, z monografijo o ledinskih in krajevnih imenih (1997), a tudi s svojimi doživetimi dnevniškimi zapisi, eseji in celo z abecednikom *Po našin* v terskem narečju (1993). Zavedajoč se izjemne pomembnosti arhivskega gradiva pri študiju slovenske jezikovne in vsakršne zgodovine, se je potopil v bogate tržaške arhive in presenetil slovensko in tudi tržaško javnost z nekaterimi osupljivimi odkritji. Merkù je, podobno kot je to svoj čas storil že Ramovš, prav s pomočjo imenskega gradiva iz tržaških srednjeveških kodeksov (zlasti 14. stol.) uspel razkriti nekatere

pomembne faze v slovenskem glasoslovnem razvoju. Njegove ugotovitve o prehodu l v ŭ v tržaški slovenščini 14. stol. so delovanje moderne vokalne redukcije, ki jo je Ramovš umestil v 16. stol., vsaj za slovenski zahod pomaknile za 150 let nazaj.

Najbolj odmevna je bila objava slovenskih plemiških pisem s konca 17. stoletja (1980), saj je korenito spremenila poglede na status slovenščine v dobi pred nacionalnim preporodom. Njegove imenoslovne raziskave so pokazale, da je bil Trst že v srednjem veku s tretjino prebivalstva slovenski. V tržaških arhivih za 14. stoletje je Merkù našel na desetine čudovitih staroslovenskih osebnih imen, doslej znanih samo iz ljudskih pesmi, kot je to primer s *Sončico*. Romansko-slovanska jezikovna meja je ustvarila v jezikih v stiku zanimiva prepletanja, ki jih je Merkù preiskal predvsem na fondu krajevnih in ledinskih ter osebnih imen oz. priimkov. Na podlagi zgodovinskih zapisov in svojega filološkega znanja je obdelal problematiko priimkov na zahodni meji (1982), monografsko predstavil imena svetnikov v slovenskih osebnih in zemljepisnih imenih (1993) in v obširni študiji notarske knjige iz leta 1525 predstavil osebna in zemljepisna imena za slovenske vasi iz tržaške okolice (1994). Z italijansko pisanimi znanstvenimi in poljudnimi prispevki je širil vedenje o slovenski dediščini Tržaške, Goriške in Videnske pokrajine, pomagal razbijati številne stereotipe in očitne zmote v razlagah lastnih imen v enem ali drugem jeziku v stiku. Merkuja je narava obdarila s številnimi darovi, kar mu omogoča, da zna svoje znanstvene izsledke na čudovit in mikaven način predstaviti ne le strokovni, temveč tudi laični javnosti. Ljudi in kraje v slovenskem zamejstvu, ki jih je obiskal, nam je nemalokrat izjemno sugestivno in umetniško prepričljivo naslikal tudi v svojih popotnih dnevnikih in jih tako približal slovenskemu bralcu v osrednji Sloveniji, kot morda še nihče drug.

V rokopisu mu ostaja še zajetna knjiga o romanskih in slovanskih osebnih in zemljepisnih imenih v srednjeveškem Trstu: *Nomi di persone e luoghi nei codici medioevali del Capitolo di San Giusto in Trieste* (585 str.). Upamo in želimo, da bi bilo jubilarantu dano dokončati to veliko sintezo, v katero je vložil že toliko truda in znanja.

Prijatelji, kolegi, bralci, občudovalci in znanci mu ob častitljivi obletnici želimo še veliko življenjskih moči in navdiha, obenem pa tudi zadovoljstva ob vsem postorjenem.

Silvo Torkar

Tabula gratulatoria

Kozma AHAČIČ, Ljubljana
Zbigniew BABIK, Krakov
Rosanna BENACCHIO, Padova
Jelena BEREZOVIČ, Jekaterinburg
Angela BERGERMAYER, Dunaj
Hubert BERGMANN, Dunaj
Urszula BIJAK, Krakov
Inge BILY, Leipzig
Dunja BROZOVIĆ RONČEVIĆ, Zagreb
Dmytro BUČKO, Ternopil
Aleksandra CIEŚLIKOWA, Krakov
Varja CVETKO OREŠNIK, Ljubljana
Barbara CZOPEK-KOPCIUCH, Krakov
Dušan ČOP, Ljubljana
Liljana DIMITROVA-TODOROVA, Sofija
Roberto DAPIT, Viden
Janez DULAR, Ljubljana
Aleksandr D. DULIČENKO, Tartu
Goran FILIPI, Koper
Anđela FRANČIĆ, Zagreb
Metka FURLAN, Ljubljana
Alenka GLOŽANČEV, Ljubljana
Helena GROCHOŁA-SZCZEPANEK, Krakov
Milan HARVALÍK, Praga
Georg HOLZER, Dunaj
Elka JAČEVA-ULČAR, Skopje
Tjaša JAKOP, Ljubljana
Helena JAZBEC, Ljubljana
Marko JESENŠEK, Maribor
Janez KEBER, Ljubljana
Karmen KENDA-JEŽ, Ljubljana
Simona KLEMENČIČ, Ljubljana
Vlado KLEMŠE, Gorica
Fjodar D. KLIMČUK, Minsk
Mihaela KOLETNIK, Maribor

Marija KOZAR-MUKIČ, Sombotel
Zorjana KUPČYNS'KA, Lvov
Ljubov' V. KURKINA, Moskva
Andreja LEGAN RAVNIKAR, Ljubljana
Valjancina P. LEMCJUGOVA, Minsk
Viktor MAJDIČ, Ljubljana
Maria MALEC, Krakov
Witold MAŃCZAK, Krakov
Milko MATIČETOV, Ljubljana
Majda MERŠE, Ljubljana
Nikolai MIKHAILOV, Viden
Valerij M. MOKIENKO, Greifswald
Jakob MÜLLER, Ljubljana
Jožica NARAT, Ljubljana
Vladimir NARTNIK, Ljubljana
France NOVAK, Ljubljana
Irena OREL, Ljubljana
Janez OREŠNIK, Ljubljana
Urška PETEK, Ivančna Gorica
Heinz Dieter POHL, Celovec
Tijmen PRONK, Leiden
Maurizio PUNTIN, Fiumicello
Ludwig SELIMSKI, Katowice
Mitja SKUBIC, Ljubljana
Vera SMOLE, Ljubljana
Marko SNOJ, Ljubljana
Liliana SPINOZZI MONAI, Čedad
Ljubica STANKOVSKA, Skopje
Krystyna SZCZEŚNIAK, Gdansk
Agata ŠEGA, Ljubljana
Matej ŠEKLI, Ljubljana
Petar ŠIMUNOVIĆ, Zagreb
Alenka ŠIVIC-DULAR, Ljubljana
Jožica ŠKOFIC, Ljubljana
Rudolf ŠRÁMEK, Brno
Viktor P. ŠUL'GAČ, Kijev
Svetlana M. TOLSTAJA, Moskva
Silvo TORKAR, Ljubljana
Stefan WARCHOŁ, Lublin
Peter WEISS, Ljubljana
Zinka ZORKO, Maribor
Božo ZUANELLA, Tarčmun
Andreja ŽELE, Ljubljana

Jezikoslovna bibliografija Pavleta Merkuja

Ob osemdesetletnici*

1967

- 1 Ljudsko izročilo v Terski dolini, Zaliv, Trst, 2, št. 8–9, str. 137–140.

1968

- 2 Ljudje ob Teru, Sodobnost, Ljubljana, XVI, str. 890–897, 1156–1162, 1251–1258. [Ponatis odlomka s str. 1156–1162 in njegov prevod v italijanščino s povzetkom v furlanščini: Terska dolina/Alta Val Torre/Val de Tor, Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa, uredila/a cura di M. Kožuh, Celjska Mohorjeva družba - Goriška Mohorjeva družba, Celje - Gorica 2006, str. 277–283, 284–290, 291.]

1969

- 3 Pomenoslovni paberki iz zgornje Terske doline, Jezik in slovstvo, Ljubljana, 15, 1969/70, str. 60.
- 4 Ljudje ob Teru VI. Tersko narečje, Sodobnost, Ljubljana, XVII/4, str. 447–456. [Ponatis in prevod v italijanščino s povzetkom v furlanščini: Terska dolina/Alta Val Torre/Val de Tor, Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa, uredila/a cura di M. Kožuh, Celjska Mohorjeva družba - Goriška Mohorjeva družba, Celje - Gorica 2006, str. 139–147, 148–158, 159.]
- 5 Ob imenih slovenskih krajev v Italiji, Jezik in slovstvo, Ljubljana, 14, 1969, str. 69–71.

1970

- 6 Sprehod skozi tersko besedišče, Jezik in slovstvo, Ljubljana, 16, 1970/71, str. 80–81, 259–260.
- 7 Pisava in raba slovenskih krajevnih imen v Italiji, Jezik in slovstvo, Ljubljana, 16, 1970/71, str. 74–75.
- 8 Staro in novo gradivo za terska krajevna imena, Jezik in slovstvo, Ljubljana, 16, 1970/71, str. 147–149, 186–189.
- 9 Terjani in njih narečje danes, rkp., predavanje pri Slavističnem društvu v Ljubljani, 17. 11. 1970, 12 str.

* Bibliografija je dopolnjen in mestoma popravljen jubilarntov Kronološki katalog jezikoslovnih spisov Pavleta Merkuja, ki je leta 2006 izšel v njegovi monografiji *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*.

1971

- 10 Sprehod skozi tersko besedišče, Jezik in slovstvo, Ljubljana, 17, 1971/72, str. 114.

1972

- 11 Narečne pridige Petra Podreka, Letopis za leto 1971, Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Trst, str. 8–14.
 12 Tersko narečje, popravljeni ponatis iz Primorskega dnevnika, ZTT, Trst, 11 str.
 13 Beseda o jeziku "Našega božicja", Naš božic, beneška pastoralka, napisala skupina članov Kulturnega društva Rečan z Les, ZTT, Trst, str. 43–44; Slovarček, prav tam, str. 45–50.

1973

- 14 Pojdimο v Beneško Slovenijo, Ognjišče 9, priloga 10, str. 31–37.
 15 Il dialetto della Val Torre, rkp., predavanje na prireditvi Incontri culturali della Slavia Italiana 1973–74, Scrutto, 16. 11. 1973, 21 str.
 16 Nekaj pripomb po objavi Starogorskega rokopisa v JiS, Jezik in slovstvo, Ljubljana, 19, 1973/74, str. 311–313.

1975

- 17 Mundarten und Folklore der Slowenen in Friaul und im Resiatal, rkp., predavanje na Institut für Slawistik der Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg, 18. 6. 1975, 18 str.

1977

- 18 Trieste fra le culture italiana e slovena, rkp., predavanje na konferenci pri društvu Società Dante Alighieri, Trst, 17. 3. 1977, 15 str.

1978

- 19 Tersko narečje, Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji, Zbirka Nediža 2, Špeter - Trst, str. 41–56; Il dialetto della Val Torre, Lingua, espressione e letteratura nella Slavia italiana, Quaderni Nediža 2, S. Pietro a/N-Trieste, str. 43–61.

1979

- 20 Žive besede v naših narečjih, Mladika, Trst, 23, št. 1, str. 16; št. 2–3, str. 34, 44; št. 4, str. 58–59; št. 5, str. 84–85; št. 6–7, str. 115; št. 8, str. 126; št. 9, str. 158; št. 10, str. 180, 181.

1980

- 21 Rokopisni italijansko-slovenski slovarček iz arhiva Colloredo, Jadranski koledar 1980, ZTT, Trst, str. 205–215.
 22 O slovenskem terskem narečju, Slavistična revija, Ljubljana, 28, št. 2, str. 167–178. [Prevod predavanja na videnski univerzi 26. 4. 1979.]

- 23 **Slovenska plemiška pisma družin Marenzi-Coraduzzi s konca 17. stoletja**, ZTT, Trst, 198 str. [Dopolnilo pod 34.]
- 24 *Analisi di un dialetto come punto di partenza per proposte didattiche, culturali e letterarie*, ZTT/EST, Trieste, 15 str.

1981

- 25 *Nadiški rokopis o zdravilstvu, Jadranski koledar 1981*, ZTT, Trst, str. 129–155.
- 26 *Narečje kot živo kulturno dogajanje: Analiza terskega narečja kot izhodišče za pobude na didaktični, kulturni in literarni ravni*, Naši razgledi, Ljubljana, 30, str. 135–137. [Recenzija: B(ožo) Z(uanella), Pavle Merku: *Analisi di un dialetto come punto di partenza per proposte didattiche, culturali e letterarie*, Novi Matajur, Čedad, 8, št. 2 (170), str. 4.]
- 27 *Odgovori Pavleta Merkuja, Walter Della Monica, I dialetti e l'Italia, Inchiesta fra scrittori poeti sociologi specialisti*, Pan editrice, Milano, str. 166, 168.
- 28 *Onomastični problemi ob slovensko-romanski meji, Četrta jugoslovanska onomastična konferenca*, Portorož, od 14. do 17. oktobra 1981, Zbornik referatov, SAZU, Ljubljana, str. 389–400.
- 29 *Il dialetto del Torre e i versi di Uidji Skurjan (Pietro Negro)*, La Battana, XII Convegno italo-jugoslavo organizzato da "La Battana": *Dialetto e Letteratura*, Grado, 20–22. 11. 1981, str. 59–63.
- 30 *Liber Primus Mortuorum Luseverae*, 2000, Ljubljana, št. 17/18, str. 102–114.

1982

- 31 *Naši živalski priimki*, Jadranski koledar 1982, ZTT, Trst, str. 117–122.
- 32 *Precisazioni toponomastiche, Ambiente storico e vita di popolo nel territorio del Torre*, Atti dell'incontro di Attimis 21 novembre 1981, A cura di E. Mirmina, Centro di Studi Nieviani, Udine, str. 57–62.
- 33 *Slovenščina v Trstu od srednjeveških listin do plemiških pisem*, predavanje 12. 5. 1982 pri Slovenski matici v Ljubljani, Glasnik Slovenske matice 6, št. 1, str. 53–63.
- 34 *Zasebna slovenščina v 17. stoletju*, Slavistična revija, Ljubljana, 30, št. 2, str. 121–150.
- 35 *Onomastica slovena in un quaderno cividalese del '400*, Associazione per lo sviluppo degli studi storici ed artistici di Cividale, Quaderni cividalesi 10, II Seconda serie, Cividale, str. 21–25.
- 36 **Slovenski priimki na zahodni meji**, Mladika, Trst, 79 str.
- 37 *De Felicejeva slovarja priimkov*, Slavistična revija, Ljubljana, 30, št. 2, str. 215–221. [Recenzija.]
- 38 *Analisi tipologica degli antroponomi nella Trieste del '300, rkp., konferenca "Trieste e il suo entroterra" v organizaciji Facoltà di lettere e filosofia, Istituto di storia medievale e moderna dell'Università di Trieste, Filozofske fakultete v Ljubljani in Institut für Zeitgeschichte der Universität Wien v Trstu*, 11.–13. 11. 1982, 7 str.
- 39 *Precisazioni toponomastiche – 2, Il territorio di Attimis ed i suoi riferimenti*

Nieviani, Centro di Studi Nieviani, Atti dell'incontro di Attimis, 27. 11. 1982, Udine, str. 43–46.

1983

- 40 Imena ob obali/I nomi della costa, Liburnia, Trieste, 6/3–4, str. 28–29.
 41 Influenze del tergestino sull'onomastica slovena triestina, rkp., predavanje 26. 5. 1983 v Pescari na IV Congresso internazionale della cultura interadriatica, Chieti, Pescara, Spalato, Hvar, 26.–30. 5. 1983; 6 str.
 42 Maver, Nemeč in še kaj, Primorska srečanja, Nova Gorica, št. 44, str. 426.
 43 Osebno ime v De Felicejevi knjigi *I nomi degli italiani*, Slavistična revija, Ljubljana, 31, št. 3, str. 256–257.
 44 Fitotoponimi e dendrotoponimi sloveni nel Carso/Slovenski fitotoponimi in dendrotoponimi na Krasu, Carso triestino – natura e civiltà/Tržaški Kras – narava in človek. [Repen, 9 neoštevilčenih strani.]
 45 Prehod *-l* v *-u* v tržaški slovenščini, Slavistična revija, Ljubljana, 31, št. 3, str. 260–262.

1984

- 46 Appunti toponomastici, L'”universo“ del Torre ed Ippolito Nievo, Atti del Convegno Regionale e documenti della mostra collegata (Savorgnano del Torre, 17 dicembre 1983), Centro di studi Nieviani, Udine, str. 99–107.
 47 Vzdevki in priimki, Jadranski koledar 1984, ZTT, Trst, str. 79–82.
 48 Toponomastica del Comune di San Dorligo della Valle, rkp., Il quadrante nordorientale, 70 str.
 49 Patronimici in *-ič* a Trieste nel basso Medioevo, Linguistica, Ljubljana, XXIV, str. 275–282.
 50 Antropotoponimi sloveni sul Carso, Università degli Studi di Udine, Est Europa, Udine, separat, str. 3–15.

1985

- 51 Il dialetto sloveno del Torre, Gente e territorio delle Valli del Torre, Comunità montana delle Valli del Torre, Tarcento-Udine, str. 179–181.
 52 Radovednost slovenista pred besednjakom muglizenskega narečja, Slavistična revija, Ljubljana, 33, št. 4, str. 453–454.
 53 I soprannomi nell'Ottocento, Reminiscenze storiche di Servola, a cura di Patrizia Pestrin Salmoni, Edizioni ”Vita Nuova“, Trieste, str. 354–380.

1986

- 54 Osebna imena v družini Bonomo, Znanstveno posvetovanje Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije, SAZU in ZRC SAZU, 24. in 25. oktobra 1984 v Ljubljani, Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije, SAZU, Ljubljana, str. 65–68.

1987

- 55 **Imena naših krajev**, Mladika, Trst, 37 str.

- 56 La realtà plurilinguistica a Trieste dal tardo Medioevo alla fine del '600: documenti storici in positivo e negativo, predavanje 6. marca 1987, Presenza e contributo della cultura slovena a Trieste, Associazione Culturale Regionale "Gruppo 85" – Trieste, IRRSAE Friuli Venezia Giulia, str. 33–40.
- 57 Slovenska srednjeveška antroponimija ob romanski meji, Slavistična revija, Ljubljana, 35, št. 3, str. 321–327. [Predavanje v Lingvističnem krožku v Ljubljani 13. 12. 1982.]
- 58 Toponimi a confronto in due Carte Militari, Consuetudini e motivi storici del territorio di Taipana, Contributi di ricerca per il convegno regionale del 1987 (Taipana, 7 dicembre 1987), Centro Friulano di Studi "Ippolito Nievo", Udine, str. 59–63.

1988

- 59 Še enkrat o krajevnem imenu Mavhinje, Linu Legiši v spomin, Slavistična revija, Ljubljana, 36, št. 1, str. 120.
- 60 Tersko *lánta*, *Lánta*, Jezik in slovstvo, Ljubljana, 34, 1988/89, št. 4–5, str. 88.
- 61 La *i* parassita nello sloveno triestino, Linguistica, Ljubljana, XXVIII, str. 53–54.

1989

- 62 I nomi delle acque in Val Rosandra, Alpi Giulie, Trieste, 83/1, str. 20–22.
- 63 Tehtanja in mnenja, Linguistica, Ljubljana, XXIX, str. 147.
- 64 Odprto pismo Janezu Kebru, Primorska srečanja, Nova Gorica, št. 95–96, str. 299–301.

1990

- 65 **La toponomastica del comune di Duino Aurisina**, Ricerca 1989, Comune di Duino Aurisina, 180 str.

1991

- 66 Il dialetto e le radici di una cultura, Lusevera nell'Alta val Torre, Comune di Lusevera, str. 147–160.
- 67 Onomastica tergestina nel Trecento, Linguistica, Ljubljana, XXXI, str. 317–324.
- 68 Odprto pismo uredniškemu odboru Slovenskega pravopisa SAZU, Primorska srečanja, Nova Gorica, št. 127, str. 975–976.
- 69 Percedo(1), Alpi Giulie, Trieste, 84/2, str. 109–112.
- 70 I nomi primari del monte S. Leonardo e del monte Lanaro: Lípnik e Vólnik, Alpi Giulie, Trieste, 85/1–2, str. 38–41.
- 71 Krajevno imenoslovje na Tržaškem, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 45, št. 4, str. 565–580.

1992

- 72 Šempolaj, Zgonik, Križ, Devin in Prosek s Kontovelom v dokumentu iz leta 1525, Jadranski koledar 1992, ZTT, Trst, str. 107–115.

- 73 In memoriam: Angelo Cracina (16. 4. 1909–20. 9. 1992), Jezik in slovstvo, Ljubljana, 38, 1992/93, str. 175–176.
- 74 Prispevek k mikrotoponomastiki tržaške okolice, Slavistična revija, Ljubljana, 40, št. 1, str. 31–41.
- 75 Sui toponimi del Monte Coste - Kosten, Gradec e monte Voistri - Ostri vrh, Alpi Giulie, Trieste, 86/2, str. 127–128.
- 76 Kraški *j < l'* pred polovico XVI. stoletja, Slavistična revija, Ljubljana, 40, št. 1, str. 120–122.
- 77 Imena slovenskih podjetij. Alenka Gložančev: Enobesedna imena slovenskih podjetij, SAZU 1991, 112 str., Primorska srečanja, Nova Gorica, št. 130, str. 159–160. [Recenzija.]

1993

- 78 Una proposta pratica di scrittura resiana, Fondamenti per una grammatica pratica resiana, Atti della conferenza internazionale tenutasi a Prato di Resia (UD), 11–13 dicembre 1991, a cura di Han Steenwijk, Padova, CLEUP, str. 85–94.
- 79 Imensko gnezdo: Grdina, Grdoš, Grdoša, Gerdol, Grdolići, Jadranski koledar 1993, ZTT, Trst, str. 143–144.
- 80 **Svetniki v slovenskem imenoslovju**, Mladika, Trst, 168 str.
- 81 **Po našin, primo libro di lettura nel dialetto dell'Alta valle del Torre**, illustrato da Jasna Merku, Comune di Lusevera, 61 str.

1994

- 82 **Il "Libro di perticationi" del Notaro Giusto Ravizza (1525)**: il testo e l'analisi dei nomi personali, di istituzioni e di luoghi, Devin, Trst, 244 str.
- 83 **Toponomastika občine Zgonik**, Znanstvena raziskava 1993, iz italijanščine prevedli Mojca Švab Guštin in Franka Žerjal, Občina Zgonik, 100 str.
- 84 I cognomi di Roiano, Fabio Zubini, Roiano, Edizioni Italo Svevo, Trieste, str. 359–378.
- 85 Korespondenti J. Baudouina de Coutrenaya iz Furlanije pod Lečo, Primorska srečanja, Nova Gorica, št. 163, str. 790. [Recenzija knjige Liliane Spinozzi Monai, Dal Friuli alla Russia, mezzo secolo di storia e cultura, in margine all'epistolario (1875–1928) Jan Baudouin de Courtenay, Udine, 1994, 242 str.]
- 86 Krajevna imena v števerjanski občini. Vlado Klemše: Krajevna, ledinska in vodna imena v Števerjanu, Gorica, Slovensko planinsko društvo 1993, Primorska srečanja, Nova Gorica, št. 160–161, str. 604.

1995

- 87 La storia/Zgodovina, Dualità, Aspetti della cultura slovena a Trieste/Dvojnost, aspekti slovenske kulture v Trstu, Comune di Trieste, Settore attività culturali, str. 5–8.
- 88 I cognomi della prima metà dell'800, Fabio Zubini, Gretta, Dalle prime ville

- patrizie De Bonomo e Marenzi, alla Chiesa della Madonna del Carmelo, al moderno sviluppo del rione, Edizioni Italo Svevo, Trieste, str. 171–184.
- 89 I cognomi di Barcola, Fabio Zubini, Barcola, Edizioni Italo Svevo, Trieste, str. 357–377.
- 90 Un idronimo ritrovato: *Krmiščica*, Scritti di linguistica e dialettologia in onore di Giuseppe Francescato, Università degli studi di Trieste, Trieste, str. 213–214.
- 91 Roberto Dapit, *La Slavia friulana. Lingue e culture. Resia, Torre, Natisone. Bibliografia reagonata/Beneška Slovenija. Jezik in kultura. Rezija, Ter, Nadiža. Kritična bibliografija*, Cividale – San Pietro al Natisone, Circolo Culturale “Ivan Trinko” – Cooperativa “Lipa”, 1995, pp. 146, Ce fastu?, Udine, LXXI/2, str. 331–332. [Recenzija.]
- 92 Bohobare, Jadranski koledar 1995, ZTT, Trst, str. 151–152.
- 93 Italijanska izdaja Brižinskih spomenikov, Primorska srečanja, Nova Gorica, št. 166, str. 183.

1996

- 94 Variacije na “brento”, Dežela refoška, Vinogradništvo in vinarstvo slovenske Istre, Zbral in uredil Darko Darovec, Knjižnica Annales 10, Koper, str. 141–148.
- 95 Predkrščanska slovenska osebna imena v Trstu (1307–1406), Zbornik Brižinski spomeniki, SAZU, Ljubljana, str. 451–455.
- 96 Interazione linguistica nell’Alta Valle del Torre: isomorfia, eteromorfia e polimorfia, Tarcint e Valadis de Tôr, A cura di G. Ellero, Societât Filologjche Furlane, LXXIII Congres (22. 9. 1996), str. 253–266. [Prevod v slovenščino: Spremešanje jezikov v terskem besedotvorju: izomorfija, heteromorfija in polimorfija, Logarjev zbornik, referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru, Zora, Maribor 1999, str. 186–201.]
- 97 I cognomi e soprannomi di Clastra e Grobbia, San Leonardo, cultura, storia, tradizioni popolari, Centro Friulano di Studi “Ippolito Nievo”, Convegno regionale 30. 11. 1996, str. 45–49.
- 98 Slovenski toponimi med Oglejem in Sočo, Slavistična revija, Ljubljana, 44, št. 1, str. 83–85.
- 99 La toponomastica, Fabio Zubini, San Giovanni, Edizioni Italo Svevo, Trieste, str. 285–293.

1997

- 100 Slovenščina, matica naše narodne identitete, Izzivi, Zbornik Drage 1996, str. 144–156.
- 101 **La toponomastica del’Alta Val Torre**, Comune di Lusevera, 244 str.
- 102 Su alcuni toponimi sloveni in Friuli, Ce fastu?, Udine, LXXIII/1, str. 169–172.
- 103 La toponomastica, Fabio Zubini, Scorcola e Cologna, Edizioni Italo Svevo, Trieste, str. 265–274.
- 104 La toponomastica di Rozzol, Fabio Zubini, Chiadino e Rozzol, Edizioni Italo Svevo, Trieste, str. 369–375.

- 105 L'antroponomastica nell'area di interferenza friulano-slovena, relazione al X Colloquio PATROM di Udine (7–9 ottobre 1996), *Rivista Italiana di Onomastica*, Roma, III/2, str. 363–370.

1998

- 106 *Onomastica e toponomastica del '300*, rkp., predavanje 9. 3. 1998, ki ga je organizirala Italia Nostra v sodelovanju s Centro Permanente di Educazione Ambientale del Provveditorato agli Studi di Trieste "Aspetti di Trieste e del suo territorio nel periodo medievale e preemporiale", 13 str.

1999

- 107 **Slovenska krajevna imena v Italiji**, Priručnik/**Toponimi sloveni in Italia**, Manuale, Mladika, Trst, 123 str. [Recenzija Mitja Skubica, *Linguistica*, Ljubljana, XLI, 2001, str. 178–180.]
- 108 Controproiezioni, La Trieste del terzo millennio/Protipogledi na Trst v tretjem tisočletju, Proiezioni – La Trieste del terzo millennio/Pogledi na Trst v tretjem tisočletju, Gruppo 85/Skupina 85, Hammerle Editori in Trieste, str. 64–67.
- 109 La toponomastica di Santa Maria Maddalena, Toponimi e microtoponimi, Fabio Zubini, S. Maria Maddalena Superiore e Inferiore e Zaule, Edizioni Italo Svevo, Trieste, str. 325–338.
- 110 Marino Bonifacio, *Cognomi dell'Istria*, *Rivista Italiana di Onomastica*, Roma, V/1, str. 184–186. [Recenzija.]
- 111 Vlado Klemše, *S Poklona do Toplice – Krajevna, ledinska, vodna in druga imena v Št mavru, Pevmi in Oslavju*, *Rivista Italiana di Onomastica*, Roma, V/1, str. 211. [Recenzija.]
- 112 Roma nel lessico e nella fraseologia sloveni, *Rivista Italiana di Onomastica*, Roma, V/2, str. 478–479.
- 113 *Unejci, Onejci* ali *Vnejci?*, *Traditiones*, SAZU, Ljubljana, 28/1, str. 309–310.

2000

- 114 Cornelio Cesare Desinan, *Le varianti dei nomi di luogo*, *Rivista Italiana di Onomastica*, Roma, VI/1, str. 179–180. [Recenzija.]
- 115 Roberto Dapit, *Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo I–II*, *Rivista Italiana di Onomastica*, Roma, VI/1, str. 183–184. [Recenzija.]
- 116 Franco Finco, *La toponomastica del comune di San Vito al Torre*, *Rivista Italiana di Onomastica*, VI/1, 184–185. [Recenzija.]
- 117 Trieste: da Lunedì a Kòsovel, *Linguistica*, Ljubljana, XL/1, str. 101–102.

2001

- 118 Appartengo alla minoranza di triestini che non rinuncia a nessuna parte di sé, *Il Piccolo*, Trieste, 17. 4. 2001, str. 17.
- 119 La datazione dei toponimi slavi in Friuli: problematiche e ipotesi, Paolo Diacono e il Friuli altomedievale (secc. VI–X), *Atti del XIV Congresso internazionale di studi sull'Alto Medioevo*, Cividale del Friuli – Bottenicco di Moimacco 24–29

- settembre 1999, Tomo secondo, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, Spoleto, str. 697–712.
- 120 La presenza slovena nella città preemporiale, Storia economica e sociale di Trieste I, La città dei gruppi 1719–1918, Ed. R. Finzi & G. Panjek, Lint, Trieste, str. 273–291.
- 121 *Pokelca*, slovensko ime, ki ga nihče ne pozna, Koledar 2002, Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 2001, str. 100–101. [Ponatis v 142.]

2002

- 122 Sonja Grizila: Volkojebec in druge (ne)živali, Jana, Ljubljana, 31, 19. 3. 2002, str. 36. [Intervju.]
- 123 Slovensko imenoslovje v Italiji, Słowiańska onomastyka, Encyklopedia, tom I, Warszawa-Kraków, str. 258–259. [Ponatis: Jezikoslovni zapiski, Ljubljana, 8/2, str. 133–136.]
- 124 5 domande sul tema: *Identità e sradicamenti*, Almanacco del Ramo d'oro, anno 1 n. 1/2, Il Ramo d'Oro Editore, Trieste, str. 63–66.
- 125 I più antichi cognomi sloveni a Trieste: problematiche e realtà, Rivista Italiana di Onomastica, Roma, VIII/2, str. 381–392.
- 126 Devinski prisežni obrazec z začetka 17. stoletja, Jezikoslovni zapiski, Ljubljana, 8/1, str. 153–156.
- 127 Un'oasi germanofona medievale sul carso triestino? Scritti offerti a Mario Doria in occasione del suo 80° compleanno, Università degli Studi di Trieste, Quaderni di italianistica 4, Trieste, str. 121–123.
- 128 Novemu Slovenskemu pravopisu ob rob: Čao, lubi Slovenci, Kras, Ljubljana, junij 2002, str. 32.
- 129 Novemu Slovenskemu pravopisu ob rob: Proti zgodovini, Kras, Ljubljana, avgust 2002, str. 32–33. [Toporišičev odgovor: Proti zgodovini? Pavle Merku o Slovenskem pravopisu 2002, Kras, Ljubljana, oktober 2002, str. 62–64.]
- 130 La toponomastica quale fonte di storia medioevale, rkp., Aspetti della ricerca toponimica, II° Convegno di toponomastica friulana, Colloredo di Montalbano, Udine, 22.–23. november, 9 str. [V tisku.]

2003

- 131 Bernard Nežmah: V svetu najzahodnejšega Slovenca, Mladina, Ljubljana, 21. 7. 2003, str. 40–44. [Intervju.]
- 132 La metodologia dell'opera/ Metodologija dela, Maurizio Puntin, Toponomastica storica del Territorio di Monfalcone e del comune moderno di Sagrado, Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale "Leopoldo Gasparini", Gradisca d'Isonzo, str. 11–14. [Uvodna beseda.]
- 133 Roberto Dapit, *Cognomi e nomi di famiglia dell'Alta val Torre*, Rivista Italiana di Onomastica, Roma, IX/1, str. 303–304. [Recenzija.]
- 134 Enos Costantini, *Dizionario dei cognomi del Friuli*, Rivista Italiana di Onomastica, Roma, IX/2, str. 667–668. [Recenzija.]

2004

- 135 **1300 primorskih priimkov**, Mladika, Trst, 109 str.
- 136 **Nomi di persone e luoghi nei codici medioevali del capitolo di San Giusto di Trieste**, rkp., 585 str.
- 137 Il mio impegno nella ricerca toponomastica tra sloveno e friulano dall'alto Medioevo a oggi, rkp., prispevek za "Slavia Dilecta", Ricerche linguistiche ed antropologiche tra Friuli e Slovenia, Convegno, Udine, 7. maj 2004.
- 138 Krajevna imena v katastrski občini Polica v občini Cerkno, rkp.
- 139 Appunti di metodologia toponomastica nell'area di interazione slovena-friulana, rkp. [V avtorjevi odsotnosti z naslovom *Le presenze slave nel Goriziano (Slovanska prisotnost na Goriškem)* predstavljeno na simpoziju "Semenzis", Storia lingua e paesaggio nella toponomastica del Friuli orientale, 27. novembra 2004 v Romansu d'Isonzo, v tisku.]
- 140 Toponomastični ocvirki (Štanjel na Krasu, Igoūca, Križ, Sətú/Svetó), Jezikoslovni zapiski, Ljubljana, 10/2, str. 147–150.
- 141 Bernard Nežmah: Prof. Pavle Merku, Izvori priimkov, Mladina, Ljubljana, 17. 5. 2004, str. 76. [Intervju.]

2005

- 142 **Od babe do smrti**, Bogastvo slovenskega besedja, Mladika, Trst, 36 str.
- 143 Študiji na pot, Vlado Klemše, Lucinis, Podgora, Štandrež, Krajevna, ledinska, vodna in druga imena v katastrskih listinah, Gorica, 2005. [Uvodna beseda.]
- 144 I nons dai païs tes lenghis de regjon/Krajevna imena v jezikih naše dežele, I païs de Patrie, Dizionario toponomastic furlan / italiano / slovensko / deutsch, Par cure di S. Campigotto, S. dai Fantis, P. Merku, L. Nazzi, R. Urban, Supliment a la "la Patrie dal Friûl" 3, Glemone, str. 3–4.
- 145 Darka Zvonar Predan: Od babe do smrti, vmes pa Pokelca, Večer, Maribor, 11. 6. 2005, str. 42. [Intervju.]

2006

- 146 Il cognome *Slataper*, Rivista Italiana di Onomastica, Roma, XII/2, str. 490–493.
- 147 **Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu**, ur. M. Furlan in S. Torkar, Založba ZRC, Ljubljana, 215 str.
- 148 Bernard Nežmah: Od Očenaša do Pizdine, Mladina, Ljubljana, 9. 12. 2006, str. 52–53. [Intervju.]

2007

- 149 Microtoponimi, Il bosco Igoūza, Storia, natura e sentieri, Trieste, str. 143–147.
- 150 Il dialetto di Maserolis. [Uvodna beseda. V tisku.]

Izdelala Metka Furlan

Primeri nekaj sklanjatev in spregatev v Megiserjevem *Dictionarium quatuor linguarum* 1592 – druga slovnica slovenskega jezika

Kozma Ahačič (Ljubljana)

IZVLEČEK: Megiserjevo malo slovnico (oziroma zbirko paradigm) iz leta 1592 lahko utemeljeno označujemo kot drugo slovnico slovenskega jezika in prvo večjezično slovnico, ki vsebuje tudi slovenski jezik. Prispevek prikazuje probleme, s katerimi se je spopadal Megiser, in opozarja na njegove izvirne rešitve.

ABSTRACT: Hieronim Megiser's concise grammar (or collection of paradigms) of 1592 can legitimately be characterized as the second grammar of the Slovenian language and the first multilingual grammar containing Slovenian. This article demonstrates the issues Megiser dealt with and draws attention to his original approach.

0 Megiser je svojemu štirijezičnemu slovarju iz leta 1592 (MD 1592) dodal *Appendix*, ki ga je poimenoval *Primeri nekaj sklanjatev in spregatev (Exempla aliquot declinationum et coniugationium)*. Tak dodatek slovarju, ki za tedanje slovarje (ti so sicer radi bralcem prinašali razne »dodatke«) tudi nasploh ni običajen, je za nas še toliko zanimivejši, ker kljub svoji kratkosti predstavlja drugo slovnico, ki obravnava (tudi) slovenski jezik.

Mala slovnica štirih jezikov (nemškega, latinskega, slovenskega in italijanskega) prinaša paradigme sklanjatev in spregatev treh skupin pregibnih besed: imen (skupaj s členi), zaimkov in glagolov: takšne, od nepregibnih oblik ločene obravnave smo vajeni že vse od antike.

Za razliko od Bohoričeve slovnice so Megiserjeve paradigme strogo omejene na najnujnejše podatke o pregibanju besed in ne prinašajo teoretičnih opisov. Njihov namen je predvsem praktičen: podati osnovne podatke o vedanju besed, ki spreminjajo prvotno obliko, kakor je navedena v slovarju. Tako je povsem logično, da slovnica ne zajema nepregibnih oblik (ki jih najdemo v slovarju) in deležnikov (ki se sklanjajo enako kot pridevniki).

Megiserjeve *paradigme* so pomembne tudi zato, ker nam še jasneje prikažejo tedanji pogled na opisovanje sklanjatev in spregatev, kakor ga lahko opazujemo v slovnici Adama Bohoriča (BH 1584).¹ V tej mali slovnici namreč še očitneje pride do

¹ Prim. npr. Ahačič (2006, 139–145).

izraza težnja po opisu skupnih značilnosti in po izogibanju razlikam v posameznih jezikih. Kot bomo videli v nadaljevanju, paradigme niso izbrane nepremišljeno in na nek način upoštevajo značilnosti vseh štirih obravnavanih jezikov ter se jim prilagajajo. Ta kratki dodatek zato predstavlja tudi enega prvih premišljenih poizkusov primerjalne slovnice več jezikov, v katerega je bila vključena slovenščina, pa tudi enega prvih nasploh..

Iz kakšnih vzgibov in pod čigavim vplivom je nastala omenjena slovnica? Megiserja je že v mladosti navdušila misel, da bi opisal dvainsedemdeset poglavitnih jezikov in narečij sveta. Povod za Megiserjevo navdušenje je skoraj gotovo predstavljalo delo Mithridates Conrada Gesnerja (Gesner 1555), ki je opisovalo »vse« tedanje svetovne jezike. V uvodu v MTh 1603, ki je končni rezultat te mladostniške želje, Megiser pravi:

»Pred mnogimi leti, ko sem bil skoraj še mladenič, sem začel za lastno uporabo sestavljati Priročnik ali nekakšen Uvod v dvainsedemdeset poglavitnih jezikov in narečij vsega sveta; pri tem sem mislil na to, da bi to delo kdaj zagledalo luč sveta.«

Delo je nameraval razdeliti na dva dela:

»In sicer sem ga razdelil tako, da prvi del vsebuje navodila – pravopisna navodila o posebnih značilnostih posameznih jezikov in narečij, navodila o pravilnem načinu pisave in izgovorjave, kakor tudi etimološka in sintaktična navodila, o načinu pregibanja besed in izrazov in o njihovem medsebojnem povezovanju. Drugi del – to pa je ravno slovar, ki ga zdaj objavljam – pa vsebuje samo primere posameznih govorov, kolikor mi jih je bilo kdaj znanih. /.../ Zaradi gmotne stiske in težav (kajti izdelava tiskarskih znakov in nabava figur bi spričo tako različnih jezikov in pisav terjala previsoke stroške) sem moral izdajo prvega dela, ki sem ga omenil, za sedaj odložiti« (Stabej 1977, xvii, prevedel Kajetan Gantar).

Megiser si je torej ob svojem slovaropisnem delu vzporedno prizadeval tudi za slovnični opis jezikov, s katerimi je prišel v stik. Paradigme, kot jih beremo na koncu MD 1592, pa niso nič drugega kot v navedenem odlomku omenjena »etimološka navodila o načinu pregibanja besed in izrazov«.

Drobna Megiserjeva slovnica v MD 1592 ni bila v dosedanji literaturi deležna večje pozornosti. Kopitar (1808, 435) pravi o njej naslednje:

»Na zadnjih dveh polah [slovarja] so *Exempla aliquot Declinationum et Conjugationum*, brez orodnika in mestnika, celo brez dvojine, ki jo je podal že Bohorič.«²

Tudi Ramovšu (1971, 223) se v rokopisni Zgodovini slovenske slovnice zdijo Megiserjevi »slovniški odlomki« nepomembni:

»Kakor Bohoričeva slovnica, tako so tudi drugi prvi gramatikalični poizkusi ostali osamljeni, pozabljeni in bili brez vpliva. Mislim tudi na slovniške odlomke Megiserjevega slovarja (l. 1592), ki stoje še mnogo za Bohoričem, ker

² »Das Dictionarium ist gerade ein Alphabet stark: auf den letzten 2 Bogen sind Exempla aliquot Declinationum et Conjugationum, ohne den Instrumental- und Local-Casus, sogar ohne den Dual, den doch Bohorizh schon gegeben hatte.«

jih je pisal prvič nedomačin in drugič, ker se naslanjajo na narečje, ne književni jezik.«

Podobno kot Kopitar pišeta tudi Läg Reid (1967, vi–vii)³ in Lukman (1933, 86).⁴ Mnogi drugi, ki pišejo o MD 1592, slovnice ne omenjajo.

1 *Nomen* – ime (MD 1592: Y 1a–Y 3b)

MD 1592: Y 1a–Y 3b

declinationes articulorum et nominum (sklanjatve členov in imen)

articulus + nomen [substantivum]
(člen + samostalnik)

[masculinum (moški spol)]
1. *der Herr – dominus – ta gofpud – il Signore*
2. *der Vatter – pater – ta ožha – il padre*
[femininum (ženski spol)]
1. *die Fraw – domina – ta gospa – la signora*
2. *die Mutter – mater – ta mati – la madre*

[comparatio
(stopnjevanje)]

articulus + nomen [adiectivum]
(člen + pridevnik)

[masculinum (moški spol)]
der gut – bonus – ta dober – il buono
der beßer – melior – ta bulshi – il migliore
der beft – optinus – ta nar bulshi – il buontissimo

Na prvi pogled nam gornja izbira primerov in razporeditev »sklanjatev« deluje nenavadno, vendar moramo upoštevati možnosti in predvsem omejitve, ki jih je Megiserju nalagal sočasni opis paradigem štirih jezikov. Očitno je, da je Megiser izpuščal vse paradigme, ki ne bi bile izvedljive v vseh štirih jezikih:

1. dvojino slovenskih imen je izpustil, ker je nimajo preostali trije jeziki;
2. paradigmo samostalnikov srednjega spola je izpustil, ker je nima italijanščina;
3. ker je pri paradigmi samostalnikov izpustil samostalnike srednjega spola, pri paradigmi pridevnikov navaja zgolj primer za moški spol.

Izpustil je tudi člen ob latinskih imenih, kar je bilo vsekakor zavestno dejanje pod vplivom tedanjih modernejših latinskih slovnice. Enako zavestno je (verjetno pod vplivom Bohoričevih rešitev v slovnici) pustil člen ob slovenskih sklanjatvah. Da bi člen ob latinskih primerih izpuščal zaradi pomanjkanja prostora, ni verjetno, saj deli slovenske in italijanske primere na dve vrstici, latinskih pa ne, čeprav bi jih glede na razpoložljivi prostor lahko.

A zakaj navaja Megiser po dve paradigmi za moški in po dve za ženski spol? Gotovo ne zaradi italijanskih primerov, saj je paradigma besede *il signore* identična s paradigmo *il padre*, paradigma *la signora* pa s paradigmo *la madre*. Latinščina ločuje pet deklinacij, tako da v tem primeru tudi ni bila merodajna.

³ »Dem Wörterbuch fügt Megiser eine kleine, 30 Seiten umfassende, Grammatik bei: »*Dictionarii quatuor linguarum Hieronymi Megiseri, Appendix. Exempla aliquot declinationum et conjugationum.*« Dieser Anhang enthält einige Declinations- und Konjugationsbeispiele, die Megiser der Grammatik von Bohorič entnommen hat, wobei er allerdings den Instrumental und Lokativ ausläßt, sowie den Dual, den Bohorič anführt.«

⁴ »Megiser je iz Bohoričeve slovnice izpisal tudi primere za sklanjatev in spregatev.«

Bohorič ločuje v BH 1584 paradigme glede na spole in Megiser prevzema tako Bohoričev primer za moški (*ta ozha*) kakor tudi ženski spol (*ta mati*). Za dodatna dva primera se je tako najverjetneje odločil zaradi nemške situacije. Primera *der Vatter* in *die Mutter* namreč ne pokrivata vseh deklinacij, kakor so jih opisovali tedanji nemški slovnicearji. Megiser se pri tem ni mogel ozirati na Clajevo slovnico (Clajus 1578), ki ločuje sklanjatve podobno kot Bohorič glede na spol, ampak je imel najverjetneje pred očmi Albertovo (1573, F 8a–G 5b) ali Ölingerjevo (1574, 55–72). Po Albertu bi namreč *der Vatter* spadal v drugo sklanjatev, *die Mutter* v tretjo, dodana primera *der Herr* in *die Fraw* pa v prvo sklanjatev. Podobno sodita *der Herr* in *die Fraw* v prvo sklanjatev pri Ölingerju, ki celo navaja polni paradigmi teh dveh besed z latinskim prevodom (Ölinger 1574, 56–57). Kar se tiče tedanjega pogleda na nemški sistem sklanjatev, ni Megiser izpustil prav ničesar!

Res pa je, da je Megiserjeva paradigma imen *ta gospud* in *ta gospa* do te mere različna od paradigme imen *ta ozha* in *ta mati*, da se nam lahko kot utemeljena kaže tudi izbira slovenskih primerov. V dodanih primerih bi lahko brali celo nekakšno skrito kritiko Bohoričevih paradigem. Vendar moramo Bohoriču v bran povedati vsaj to, da je sklanjatev *gospud*, *gospudi* itd. vse do DB 1584 in ponekod pri slovenskih protestantih tudi dlje tekla vzporedno ob sklanjatvi *gospud*, *gospoda* itd. (tako sklanja denimo DB 1578). Paradigma besede *gospa* pa je v celoti netipična in zato malo primerna kot zgled.

Paradigmi *ta ozha* in *ta mati* se v celoti naslanjata na Bohoričevo predlogo, kar vidimo predvsem iz dvojnic. Megiser jih je večinoma upošteval, izpustil je le rod. mn. *ozhet* in *ozhov*, loč. mn. *ozhetov*, *ozhet* in *ozhov* ter rod. mn. *mater*. Edina prava razlika med Bohoričem in Megiserjem je loč. mn. *od tih materih* pri Megiserju.

Paradigmi *ta gospud* in *ta gospa*, ki ju pri Bohoriču ni, nimata nobenih dvojnic, čeprav bi jih – kot sem že omenil – lahko imela. Tožilnik *ta gospa* je napaka.

Sklanjatev člena pri Megiserju sledi Bohoričevi z enim samim odstopanjem: zgolj pri sklanjatvi *ta gospa* rabi dajalnik ednine *tej* namesto *ti*, ki ga sicer rabi pri sklanjatvi *ta mater*.

Sklanjatev pridevnika je predstavljena samo z moškim spolom, najverjetneje spet zato, ker srednjega spola zaradi italijanščine ni moglo biti, moški in ženski spol pa se v nemščini, če izvzamemo določni člen, razlikujeta le v dveh oblikah. Za takšne prikaze netipična je združitev prikaza stopnjevanja pridevnika s prikazom sklanjanja. Kar ne moremo se znebiti občutka, da je Megiser s tremi stopnjami pridevnika skušal nadomestiti (pričakovane) tri spole pridevnika.

2 Pronomen – zaimek (MD 1592: Y 4a–Y 6b)

MD 1592: Y 4a–Y 6b

declinationes pronominum
(sklanjatve zaimkov)

ich – ego – iest – io
wir – nos – mi – noj
du – tu – ti – tu
ir – vos – vi – voj

difer/dife/diβ – hic/haec/hoc – leta/leta/letu
 – queſto, ò coſtui/queſta, ò coſtei

derfelb/diefelb/daffelbig – ille/illa/illud,
 ipſe/ipſa/ipſum, iſte/iſta/iſtud –
 taiſti/taiſia/taiſiu – quello/quella

erſie/es – is/ea/id – on/ona/onu – egli, ò
 lui, ò colui/ella, ò lei, ò colei

welcher – qui, quis/quae/quod – kateri/
 katera/kateru – ilquale/laquale

Zaporedje sklanjatev zaimkov pri Megiserju ne sledi v celoti ne Bohoriču ne zaporedju v kateri od nemških slovníc ali Donatu, vendar je razlika samo v drugačni poziciji zaimka *hic* in v tem, da manjkajo osebni svojilni zaimki in sestavljeni zaimki – torej tisti, ki jih lahko sklanjamo tudi na podlagi prej navedenih paradigem.

Razlik med Bohoričevimi in Megiserjevimi paradigmami je tako malo, da lahko sklepamo, da je Megiser z razmislekom sledil Bohoriču. Pri Megiserju glede na Bohoriča:

- manjkata okrajšani tožilnik *me* in *te* v slovenščini,
- manjka povratni osebni zaimek *ſebe*,
- ni oblike *od tih iſtih* za ločilnik srednjega spola množine, ampak ima za vse spole *od teh iſtih*.

Poleg tega navaja Megiser zvalnik za razliko od Bohoriča samo takrat, ko oblika dejansko obstaja (v latinščini): torej zgolj pri osebnih zaimkih za drugo osebo: *tu* (*ti*) in *vos* (*vi*).

Pri Megiserju je še bolj kot pri Bohoriču očitna razlika med členom *ta* (*der*) in kazalnim zaimkom *leta* (*difer*), saj Megiser kazalni zaimek *leta* – *difer* sklanja v celoti, Bohorič pa le omeni njegov obstoj (BH 1584, 83): »Slovenci namreč rabijo zaimke *ta*, *taiſti*, *vni* kot kazalne zaimke, kadar jim predpostavijo členico *le*.«⁵

Sklanjatev zaimka *leta* pri Megiserju sicer sledi Bohoričevi sklanjatvi člena *ta*, le da so oblike za tri spole kakor tudi sicer pri zaimkih navedene skupaj za vsak sklon (spet zaradi italijanščine, kjer bi manjkala oblika za srednji spol).

Odnos med slovenskimi zaimki in njihovimi latinskimi prevodi je pri Bohoriču in Megiserju enak, le da Bohorič navaja kot prevod zaimka *on* še latinski *ille*, Megiser pa ne, in da Bohorič zaimek *kateri* prevaja v nemščino kot *wer*, Megiser pa ima nemško izhodišče *welcher*.

⁵ »Vtuntur etiam Slavonici pronomibus, ta, taiſti, vni, pro demonſtratiuis, praepoſita illis, particula, LE.«

3 Verbum – glagol (MD 1592, Y 7a–Z 8a)

MD 1592: Y 7a–Z 8a		coniugationes verborum (spregatev glagolov)					
indikativ prezenta	<i>jest imam (ich hab, habeo, io ho)</i>	<i>jest sem (ich bin, sum, io sono)</i>	<i>jest iman (ich hab, habeo, io ho)</i>	<i>io amo</i>	<i>jest lubim (ich liebe, amo, volo, voglio)</i>	<i>snam/veim (ich weiß /ich kann, scio, so)</i>	<i>grem/hodim (ich gehe, eo, vo/vado)</i>
indikativ imperfekta	<i>sem imel (ich hatte, habebam, havevo)</i>						
indikativ perfekta	<i>sem imel (ich hab gehabt, habui, io ha havuto/hebbi)</i>						
indikativ pluskvamperfekta	<i>sem imel (ich hatte gehabt, habueram, haveve havuto)</i>						
futur	<i>jest bom imel (ich wirdt haben, habebo, haverò/harò)</i>						
imperativ	<i>ime ti (hab du, habe/habeto, habbi tu) itd.</i>						
konjunktiv (subjunktiv) prezenta	<i>kadar jest imam (ich habe, habeas, habbia jo)</i>						
optativ	<i>debi jest imel (ich hette, haberem, habe/haveria/havefsi)</i>						
konjunktiv (subjunktiv) perfekta	<i>aku sem jest bil imel (ich habe gehabt, habuerim, habbia jo havuto)</i>						
konjunktiv (subjunktiv) pluskvamperfekta	<i>aku fem jest bil imel (ich hette gehabt, habuifsem, havrei ò havefsi havuto)</i>						
konjunktiv (subjunktiv) futura	<i>kadar jest bom imel (ich würde haben, habuero, haverò havuto)</i>						
infinitiv	<i>imejti (haben, habere, havere)</i>						

Pri paradigmah slovenskih glagolov se Megiser zelo verjetno naslanja na Bohoričeve paradigme, čeprav je tudi tu v vrstnem redu samostojen (»optativ« stoji med konjunktivom prezenta in perfekta, pri Bohoriču pa pred obema), saj je vrstni red dobil s kombiniranjem različnih paradigem v štirih jezikih.

Najlepše se Bohoričev vpliv kaže pri načinu izražanja konjunktiva (subjunktiva) in optativa, ki ju slovenščina sicer nima – tako kot ju nima tudi nemščina. Megiser namreč rabi po Bohoriču kot znamenje za konjunktiv veznika *aku* ali *kadar* (Bohorič ima v paradigmah sicer dosledno samo *aku*, a dopušča tudi *kadar*), kot znamenje za optativ pa *debi* (Bohorič ima dosledno *o debi*). Toliko bolj zanimivo je, da nemški »konjunktivi« in »optativi« takih znamenj nimajo, čeprav so bila običajno tudi v slovnicaх nemškega jezika (*ach* ali *wolte Gott das* za optativ ter *wie/als/wann/so/da* itd. za konjunktiv). Ölinger (1574, 119) celo poudarja, da razlike med optativom ter konjunktivom ni – razen v vezniku.

Kljub naslonitvi na Bohoriča pa Megiserju kot izhodiščni jezik za tvorbo časov najverjetneje služi latinščina. To po eni strani lahko razberemo iz dejstva, da v slovenskem delu paradigem zaradi narave ostalih treh jezikov kar trikrat ponovi isto skupino oblik (*sem bil, si bil* itd.), saj ustrezajo nemškemu, italijanskemu in latinskemu imperfektu, perfektu in pluskvamperfektu.

Po drugi strani pa so od posamezne latinske besede odvisni tudi pomeni v drugih jezikih: latinski glagol *scio* Megiser na primer prevaja s po dvema ustrezni-

cama v nemščino in slovenščino (*ich weiß/ich kann, snam/veim*), latinski glagol *eo* pa v slovenščino, deloma tudi v italijanščino (*grem/hodim, vo/vado*). Skratka, lepo tečejo le latinske paradigme.

Dokaj nenavaden je izbor primerov. V tako zgoščeni zbirki paradigem primeri ponavadi niso izbrani brez premisleka – Megiserjevi primeri pa so nanizani navidez brez glave in repa. Pa vendar se moramo vprašati, po kakšnem kriteriju so bili primeri izbrani: je skušal Megiser podati pregled konjugacij? Slovenski primeri ne sledijo Bohoričevim v BH 1584, nemških pa ne najdemo kot osnovne primere v nobeni od tedanjih slovnice, ki vključujejo nemščino, in tudi v nobenem od pregledanih dvojezičnih *donatov*.

Italijanski slovníčarji ločujejo običajno dve (Alberti, Fortunio, Dolce), tri (Trissino) do največ pet konjugacij (Giambullari)⁶ in prav zaradi različnih rešitev v slovniceh s pomočjo italijanskega stolpca težko oblikujemo kakršno koli razlago. Naše mnenje je, da italijanski stolpec na izbiro primerov ni imel posebnega vpliva.

Tudi nemški slovníčarji konjugacij v današnjem pomenu niso poznali⁷ ali pa so jih ločevali več ter drugače, kot jih najdemo pri Megiserju.⁸

Ločen pregled nam torej ne da nobenih rezultatov. Če gledamo izbor primerov v vseh jezikih hkrati, pa dobimo zanimivo kombinacijo:

slovenščina	nemščina	latinščina	primeri
pomožni glagol	pomožni glagol	nepravilni glagol (verbum substantivum)	<i>jest sem (ich bin, sum, io sono)</i>
1. konjugacija	pomožni glagol	2. konjugacija	<i>jest imam (ich hab, habeo, io ho)</i>
3. konjugacija		1. konjugacija	<i>jest lubim (ich liebe, amo, io amo)</i>
2. konjugacija		nepravilni glagol	<i>zhem/ozhem (ich will, volo, voglio)</i>
1. konjugacija/ 2. konjugacija		4. konjugacija	<i>snam/veim (ich weiß/ich kann, scio, so)</i>
nepravilni glagol z bistveno različnimi osnovami/ 3. konjugacija		nepravilni glagol (deloma po 3. konjugaciji)	<i>grem/hodim (ich gehe, eo, vo/vado)</i>

⁶ O tem natančneje tudi v opombi v Giambullari [= Bonomi] 1986, 42.

⁷ Albertus (1573, H 6b–H 7a) ločuje samo eno konjugacijo, Clajus (1578, 113–114) tri konjugacije: aktivno, pasivno inkonjugacijo, ki ni ne eno ne drugo (gre bolj za delitev glagolov po načinu).

⁸ Ölinger (1574, 96–97) ločuje kar štiri: s predzadnjim zlogom infinitiva 1. na *-ei*, 2. na *-in*, 3. na *-ie/-au/-ä/-e*, 4. na ostalo. Od tega najdemo pri Megiserju tri, a s popolnoma drugačnimi primeri, kot bi jih želel Ölinger.

Nemški glagoli so predstavljeni s pomožnikoma *sein* in *haben* ter nekaj drugimi glagoli. Italijanski glagoli (ki jih v preglednici ne navajamo zaradi bistveno različnih obravnava v tedanji literaturi) so prav tako predstavljeni s pomožnima glagoloma *essere* in *havere*, ki jim sledijo *amare*, *volere*, *sapere*, *andare*. Prvega slovniciarji običajno uvrščajo v prvo konjugacijo, ostali trije primeri pa so nepravilni glagoli, ki jih različni slovniciarji obravnavajo različno. Zajete so vse Bohoričeve slovenske konjugacije, slovenski pomožni glagol (ki je posebej spregan tudi pri Bohoriču v BH 1584) ter en nepravilni glagol z bistveno različnimi osnovami. Prav tako so zajete vse latinske konjugacije, manjka samo čist primer za tretjo, ki pa ga »nadomešča« deloma nepravilni glagol *eo*.

Zadnji primer je še posebej zanimiv z vidika slovenščine. Megiser namreč pri oblikah futura ob obliki *bom shil* pripiše še obliko *puidem*, za katero izrecno pove, da je bolj v rabi (»sed vfitatus est *puidem*«). Tako pravilno opazanje je znak zelo dobrega opazovanja jezika in je obenem precej drzno dejanje, saj se oblika *puidem* itd. obnaša v nasprotju s siceršnjim sistemom.

Kaže, da tudi pri izboru primerov za glagolske paradigme beremo pri Megiserju dobro premišljen kompromis med štirimi jeziki.

Po vsem povedanem lahko Megiserjevo malo slovnico (oziroma »zbirko paradigem«) iz leta 1592 utemeljeno označimo kot drugo slovnico slovenskega jezika in prvo večjezično slovnico, ki vsebuje tudi slovenski jezik.

Viri in literatura

- Ahačič, Kozma, 2006, Nominalna paradigmatika Bohoričeve slovnice v luči evropskega slovniciarstva, *SR* 54/2, 129–153.
- Alberti, Leon Battista, 1437–41, *Grammatica della lingua toscana*, http://www.liberliber.it/biblioteca/a/alberti/grammatica_della_lingua_toscana/html/grammati.htm.
- Albertus, Laurentius, 1573, *Teutsch Grammatick oder Sprachkunft. Certissima ratio discendae, augendae, ornandae, propagandae, conferuandaeque linguae Alemanorum siue Germanorum, grammaticis regulis et exemplis comprehensa et conscripta: per Laurentium Albertum Ostrofrancum*, Augustae Vindelicorum, Michael Manger.
- BH 1584 = Bohorič, Adam, 1584, *Arcticae horulae succifivae*, Wittenberg.
- Bonomi, Ilaria, 1986, *Pierfrancesco Giambullari: Regole della lingua fiorentina: Edizione critica*, (Grammatiche e lessici pubblicati dall'Accademia della Crusca), Firenze, Accademia.
- Clajus, Johannes, 1578, *Grammatica germanicae linguae ... ex bibliis Lutheri Germaniis et aliis eius libris collecta*, Lipsiae.
- Dolce, Lodovico, 1558, *I quattro libri delle observationi di messer Lodovico Dolce*, Venetia, P. Giolito de Ferr.

- Gesner, Konrad, 1555, *Mithridates: De differentiis linguarum tum veterum tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt, Conradi Gesneri Tigurini Observationes*, Tiguri, Froschoverus.
- Keil, Heinrich, 1961, *Grammatici Latini II–IV*, Hildesheim, Georg Olms Verlagsbuchhandlung.
- Kopitar, Jernej, 1808, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Laibach, Wilhelm Heinrich Korn.
- Lägreid, Annelies, 1967, *Hieronymus Megiser: Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch: Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592*, (Monumenta linguae Slavicae 7), Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- Lukman, Franc Ksav., 1933, *Megiser, Hieronim, SBL 2*, 85ss.
- MD 1592 = Megiser, Hieronymus, 1592, *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*, Graz.
- MTh 1603 = Megiser, Hieronymus, 1603, *Theaurus Polyglottus*, Frankfurt.
- Ölinger, Albert, 1574, *Underricht der Hoch Teutschen Sprach: Grammatica seu Institutio verae Germanicae linguae ... In usum juventutis maxime Gallicae, ante annos aliquot conscripta ... Cum D. Joan. Sturmii sententia, de cognitione et exercitatione linguarum nostri saeculi*, Argentorati, Nicolaus Vvyriot.
- Ramovš, Fran, 1971, *Zbrano delo: prva knjiga*, (Dela SAZU, razred za filološke in literarne vede, Inštitut za slovenski jezik), Ljubljana, SAZU.
- Stabej, Jože, 1977, *Hieronymus Megiser: Thesaurus polyglottus: Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za slovensko-latinsko-nemški slovar izpisal in uredil Jože Stabej*, (Dela/opera 32), Ljubljana, SAZU.
- Trissino, Giangiorgio, 1729, *Tutte le opere di Giovan Giorgio Trissino gentiluomo Vicentino non piu' raccolte*, Verona, Jacopo Vallarsi.

The Concise Grammar of Four Languages in Megiser's 1592 Dictionary Summary

The appendix with “examples of several declensions and conjugations” (Lat. Exempla aliquot declinationum et coniugationum) in Hieronim Megiser's 1592 quadrilingual dictionary (Dictionarium quatuor linguarum, 1592) can be characterized as a concise grammar of four languages. This concise grammar of German, Latin, Slovenian, and Italian offers declension and conjugation paradigms for three groups of inflected words: substantives (including articles), pronouns, and verbs. This type of presentation, separated from uninflected words, has been known since Antiquity. Although to a certain extent Megiser leans on the paradigms used in Adam Bohorič's grammar, many aspects of his approach are completely independent and subject to the principles of multilingual presentation of inflected word classes. A comparison with the presentations in other

European grammars and paradigm collections of that time demonstrates that much of what Megiser did was subject to the demands of multilingual presentation. This was the first multilingual grammar to include Slovenian, and one of the first grammars in general.

Slovansko-romanski jezikovni stik v moližanski hrvaščini: vzporednost s slovenskimi narečji v Furlaniji

Rosanna Benacchio (Padova)

IZVLEČEK: V prispevku se avtorica posveti moližanski hrvaščini in obravnava jezikovne (oblikoskladenjske) posebnosti, ki so se razvile zaradi romanske interference, predvsem pa se osredotoča na tiste pojave, ki so prisotni tudi v slovenskih narečjih v Furlaniji. Tako je možno ugotoviti, da je večstoletna izpostavljenost stiku z bližnjim romanskim jezikovnim prostorom često privedla do podobnih sprememb na dveh sicer genetsko sorodnih, a geografsko oddaljenih območjih.

ABSTRACT: This paper examines the dialect of the Croatian linguistic island in Molise and addresses its morphosyntactic features that have developed as the result of Romance-language influence, concentrating in particular on those phenomena also present in Slovene dialects spoken in Friuli. It can thus be demonstrated that centuries of contact with a nearby Romance-language environment often led to similar changes in these two genetically related, but geographically distant, languages.

Znano je, da sta na italijanskem ozemlju prisotni dve slovanski jezikovni manjšini, ki sta stoletja živeli (in še živita) v položaju absolutnega stika¹ z romanskim jezikovnim svetom: prva, številnejša, živi v vzhodnem delu Furlanije ob italijansko-slovenski meji in je torej neke vrste polotok, nadaljevanje slovenskega jezikovnega prostora, druga, številčno mnogo skromnejša, pa je hrvaška enklava v deželi Molise, ki ima značilnost jezikovnega otoka.

Prvi, ali bolje slovenskim narečjem v Furlaniji, sem doslej posvetila več raziskav, predvsem rezijanščini, a tudi terskim in nadiškim govorom; v njih sem obravnavala predvsem oblikoskladenjske posledice romanske interference (glej predvsem Benacchio 2002).

V tem prispevku se želim posvetiti moližanski hrvaščini in tudi tu osvetliti jezikovne (oblikoskladenjske) posebnosti, ki so se razvile zaradi romanske interfe-

¹ Posrečeni izraz uporablja W. Breu (glej npr. Breu 2003, 28) in kaže na jezikovni stik v pravem pomenu besede, kot se pojavlja v položajih popolne dvojezičnosti, ko se isti ljudje izmenično poslužujejo dveh (ali več) jezikov.

rence, predvsem pa se nameravam osredotočiti na tiste pojave, ki so prisotni tudi v omenjenih slovenskih narečjih v Furlaniji.

Tako bomo lahko opazili, da je večstoletna izpostavljenost stiku z bližnjim romanskim jezikovnim prostorom često privedla do podobnih sprememb na dveh sicer genetsko sorodnih, a geografsko oddaljenih območjih.

Hrvaške otoke v Molizeju sestavljajo danes naselja Acquaviva-Collecroce (Kruč), San Felice (Filič) in Montemitro (Mundimitar).

Gre za tri občine z naselji na vrhu treh gričev, ki se nahajajo kakih trideset kilometrov daleč od morja med rekama Trigno in Biferno, v pokrajini Campobasso. Nedaleč od tu, nekoliko proti jugu in onstran reke Biferno, najdemo na drugih gričih občine, ki jih naseljujejo albanske skupnosti (Montecilfone, Portocannone, Campomarino in druge); v preteklosti pogosto niso ločili med prvimi in drugimi.

Za razliko od Slovencev v Furlaniji, ki naj bi se naselili na sedanje ozemlje zelo zgodaj, med koncem VI. in začetkom VII. stoletja,² so srbohrvaške skupnosti v Molizeju prišle na današnje ozemlje v relativno bližnji preteklosti, po turških vdorih na Balkan v prvi polovici XVI. stoletja. To potrjuje tudi vrsta jezikovnih dejstev (glej npr. Rešetar 1997, 31–33).

Selitveni val se je spočetka usmeril na mnogo širše območje od Mark do Apulije, vendar je močneje zajel predel med rekama Pescara in Biferno. Naselbine v Abrucih so bile konec XVIII. stoletja že povsem italianizirane, v Molizeju pa so vztrajale dalj časa: v XVIII. stoletju je bila slovanska govornica prisotna ne le v treh omenjenih občinah, temveč še v drugih bližnjih naseljih: Castelmauro, Tavenna, Mafalda, San Biase, Montelongo, San Giacomo degli Schiavoni, Palata (Capaldo 1959, 59).

Selitveni tok naj bi izhajal iz verjetno obalnega ozemeljskega pasu, ki je ločeval čakavske govore severno od Cetine od štokavsko-jekavskih govorov južno od Neretve (na severu je bila čakavščina, na jugu štokavščina oziroma jekavščina) (Capaldo 1959, 60–61). Tudi v tem primeru podpirajo hipotezo jezikovna opažanja, predvsem pripadnost molizanske hrvaščine štokavsko-ikavski skupini.

Molizanska hrvaščina, ki se označuje tudi kot molizanska slovanščina ali z novejšo skovanko slavizansščina, “slavisano” (W. Breu, Piccoli 2000), je za govorce preprosto “naš jezik” ali “nanašu”.³

Danes je položaj molizanske hrvaščine zelo šibak in negotov, vsekakor mnogo bolj kritičen kot položaj Slovencev v Furlaniji.

Predvsem je v omenjenih krajih zelo malo ljudi: Acquaviva in San Felice šteta vsak okrog 800 prebivalcev, Montemirto pa le polovico tega. V Montemirtu in

² Sočasno s selitvami južnih Slovanov. Več o tem v delu Benacchio 2002, 19–20.

³ Podobne oznake so razširjene tudi v slovenskih narečjih v Furlaniji, tako v Reziji – “po nās” – kot v Terski dolini – “po našin”.

Acquavivi govori molizansko hrvaščino le 60/70 % ljudi, še mnogo nižji je odstotek govorcev v kraju San Felice (ne več kot 10 %).

Skromne so tudi pobude, ki naj bi zaščitile to jezikovno dediščino, še posebej, če jih primerjamo s tistimi, ki se udejanjajo med Slovenci v Furlaniji.

Po dogovoru s hrvaško vlado je zagotovljen pouk hrvaškega knjižnega jezika v nižji srednji šoli, vendar ne moremo trditi, da je s tem ohranjanje domačega slovanskega govora lažje, saj ta pouk prispeva k izgubi značilnih potez tega govora. Prav zaradi tega niso vsi domačini nad njim navdušeni. Podobno se dogaja, to smo videli, tudi v Reziji (in v manjši meri tudi v Terski dolini), kjer sprejemanje krovnega jezika znotraj skupnosti ni samoumevno, ampak ga spremljajo konflikti.

V šolah, predvsem v osnovni šoli, poučujejo tudi molizansko hrvaščino, vendar so zaradi nizkega števila rojstev oddelki pogosto kombinirani; jasno je, da staršem taka organizacija šole ni pogodu in da torej raje vozijo otroke v šolo drugam, kjer pa je pouk zgolj italijanski.

Če odmislimo zbirke ljudskih besedil, je publikacij v molizanski hrvaščini le malo, čeprav smo v zadnjih desetletjih pričra poskusom literarnega in še zlasti pesniškega izražanja, ki se objavljajo predvsem v mesečniku "Comostra".⁴

Poleg te revije gre med novejšimi publikacijami omeniti le slikovni slovarček za otroke osnovnih šol in izdajo, ki prinaša fotografije in risbe orodja s komentarjem v molizanski hrvaščini (*Sime do simena*).

V skupnosti torej ne najdemo tiste bogate literarne, predvsem pesniške produkcije, ki je značilna na primer za rezijanščino. Prav tako manjka tudi izročilo cerkvene rabe, ki je danes tako razširjeno med Slovenci v Furlaniji.

Ne glede na vse to so ljudje na svoj jezik zelo navezani in gledajo na današnje stanje z zaskrbljenostjo in obžalovanjem.⁵

Negotov položaj molizanske hrvaščine se zdi povezan predvsem s skromnim številom govorcev. Če pomislimo, da živi danes v Reziji okrog 1300 govorcev domačega narečja, v Terski dolini okrog 2000 in v Nadiških dolinah okrog 7000 (Benacchio 2002, 65 sl.), lahko v grobem trdimo, da je hrvaška manjšina kar petkrat manjša kot slovenska manjšina v Furlaniji.⁶

Ne samo to, tudi prisotnost mnogo številnejše in strnjene slovenske skupnosti

⁴ Revija z albanskim imenom "Camastra" objavlja besedila v molizanski hrvaščini in v albansčini. V preteklih desetletjih je kratek čas, od leta 1967 do 1970, izhajal tudi mesečnik "Naš jezik/La nostra lingua"; revija je bila dvojezična (v molizanski hrvaščini in italijanščini) in si je prizadevala za etnični in jezikovni prerod molizanskih Hrvatov, ki se je začel v tistih letih.

⁵ Ta navezanost izhaja še iz starih časov in jo posebej pomenljivo izpričuje izročilo o znamenem (in nesrečnem) predstavniku molizanske hrvaške skupnosti, Nicoli Neriju, ki je bil doma iz kraja Acquaviva-Collecroce in je poučeval na Univerzi v Neaplju, a so ga Burboni leta 1799 usmrtili kot italijanskega patriota. Vsakokrat, ko se je Nicola Neri vračal v svojo vas, je venomer ponavljal: "Nemojte zgubit naš jezik!" (Rešetar 1997, 82).

⁶ Zelo verjetno so molizanski Hrvati bili vedno mnogo manj številni kot tisti v Furlaniji. Selitveni val "čez morje" namreč nikakor ne more zajeti tako velikega števila ljudi kot preseljevanje, ki je predstavljalo 'naravno' naselitev oziroma postopno razširitev na 'obmejna' območja.

na Tržaškem in Goriškem, ki je zaradi drugačnih zgodovinskih okoliščin⁷ ohranila neokrnjen občutek pripadnosti slovenskemu jeziku in kulturi in vseskozi vzdrževala tesne stike s Slovenci na drugi strani meje, je pozitivno vplivala na položaj in na različne načine spodbujala in podpirala varovanje jezika in kulture Slovencev v Furlaniji ter predstavljala trden, prepričljiv vezni člen med njimi in Slovenci onstran meje.

Prehajam torej k analizi nekaterih jezikovnih (točneje oblikoskladenjskih) dejstev, ki označujejo molizansko hrvaščino in so vezani na romansko interferenco, pri čemer se bom osredotočila predvsem na tiste pojave, ki jih zasledimo tudi v slovenskih narečjih v Furlaniji.

Pri sklanjatvi gre v prvi vrsti opozoriti na izgubo srednjega spola: v molizanski hrvaščini so izvorni samostalniki srednjega spola povsem izginili in prevzeli ženski oziroma moški spol po vzoru ustrezne italijanske besede, tako na primer: im. edn. *mor*, it. *mare*; *mesa*, it. *carne* (prim. hrvaško *more*, *meso*) (Muljačić 1973, 35).

Težnja po ošibitvi srednjega spola je prisotna tudi v rezijanščini. Razvidna je predvsem pri samostalnikih, kjer dobijo množinske oblike srednjih samostalnikov končnice ženske oziroma moške sklanjatve, vedno po vzoru ustrezne italijanske besede. Navajam oblike im. mn. *jabulke* (< *jabulku*, it. *mela*), *jajce* (< *jajcě*, it. *uovo*), *jžzaravi* (< *jžzaru*, it. *lago*).

Podobne pojave zasledimo tudi v terskih in nadiških govorih (Pellegrini 1975, 462–463, Skubic 1997, 62). Še posebno pomenljiv je pojav 'femininizacije' edninskih samostalnikov srednjega spola, ki ga je za nadiške govore opisal Cronia v primerih kot *miesta* (mesto) in *brda* (brdo, gora) (Cronia 1950, 324), ker povsem ustreza modelu molizanske hrvaščine.

Tudi izguba zvalnika v molizanski hrvaščini se zdi povezana z romanskim jezikovnim stikom, saj je v standardni hrvaščini ta sklon dobro ohranjen.

Podobno lahko imamo za posledico romanske interference tudi težnjo slovenskih narečij v Furlanji po opuščanju dvojine, ki je v standarni slovenščini dobro ohranjena.

Pri spregatvi so zagotovo vredne pozornosti oblike za pretekli čas. Znano je, da so slovanski jeziki izvorno imeli kompleksen sistem preteklih časov, ki so ga sestavljale tako nesestavljene (aorist, imperfekt) kot sestavljene oblike (perfekt, pluskvamperfekt) in da se je ta sistem s prevlado kategorije glagolskega vida postopoma skrčil vse do ohranitve ene same oblike preteklega časa (perfekta/preteklika). Iz rabe so izginili ne le aorist in imperfekt, temveč tudi pluskvamperfekt, ker je bil sestavljen s pomočjo imperfekta pomožnega glagola. Izvorni sistem preteklih časov je obstal le v bolgarščini (in v makedonščini), svoje sledi pa je pustil tudi v srbohrvaščini in v obeh lužiških srbščinah.

Opozoriti moramo tudi na to, da je v jezikih, ki so v svojem razvoju skrčili sistem preteklih časov, najprej izpadel iz rabe imperfekt in šele pozneje aorist. Tako je

⁷ Bolj poglobljeno o tem Benacchio (2002, 63–64).

bilo na primer v ruščini, kjer je imperfekt zelo zgodaj izginil iz rabe, medtem ko se je aorist ohranil dlje. Isto lahko v splošnem trdimo tudi za druge slovanske jezike.

V molizanski hrvaščini pa je, nasprotno, aorist povsem izginil, medtem ko je imperfekt še dobro ohranjen. Naj navedem nekaj primerov: "Bihu na tat^a aš na mat" (Bila sta oče in mati), "Ova divojk^a restaša lip^a, tun^a ju gledah^a ka biš naveče lip^a do ong^a grada" (Ta deklica je lepo rasla, vsi so jo gledali, ker je bila najlepša v tistem kraju) (Breu, Piccoli 2000, 421).

Zelo podobno se nam ta pojav kaže tudi v slovenskih zahodnih narečjih oziroma točneje v rezijanščini (v terskih in nadiških govorih namreč ni sledu o nesestavljenih oblikah izražanja preteklosti).

Tudi v rezijanščini je namreč podobno kot v molizanski hrvaščini aorist izginil, medtem ko se je imperfekt ohranil, čeprav v veliko manjši meri. To se tudi sklada s stanjem v ustreznih standardih, saj je hrvaščina imperfekt nekako ohranila, medtem ko je v slovenščini povsem izginil.

V rezijanščini je torej raba imperfekta danes sporadična in v bistvu omejena na oblike *běšě*, *diwašě*, *dujajašě*, *měšě*, *morěšě*, *těšě*, ki izhajajo iz glagolov *byt* (biti), *diwat* (devati), *dujajat* (dohajati), *mět* (imeti), *morět* (moči), *parajat* (prihajati), *tět* (hoteti) (Steenwíjk 1992, 138). V 19. stoletju pa je po pričevanjih, ki jih je zbral Baudouin de Courtenay, aorist še obstajal, čeprav je bil občuten kot arhaizem, imperfekt pa je bil še v splošni rabi, podobno kot je danes v molizanski hrvaščini (Baudouin de Courtenay¹⁸⁹⁵).

Še najbolj zanimivo pa je, da se je v obeh primerih, tako v molizanski hrvaščini kot v rezijanščini, od obeh nesestavljenih oblik preteklega časa ohranil prav imperfekt, kar je v nasprotju z razvojno težnjo slovanskih jezikov. Pojav gre vsekakor uokviriti v romansko interferenco.⁸

Na molizansko hrvaščino so verjetno vplivali sosednji italijanski govori "jadranskega pasu", kjer se daljni preteklik (*passato remoto*) le malo uporablja in ga podobno kot v italijanskih narečjih severno od Pada nadomešča bližnji preteklik (*passato prossimo*), medtem ko je v ostalih narečjih Abrucov in Molizeja nasprotno.

Podobno je v rezijanščini prav stik s furlanščino in bližnjimi italijanskimi govori (kjer je glagolska oblika za daljni preteklik, ki semantično ustreza aoristu, že zdavnaj šla iz rabe) privedel do 'zgodnejše' izgube aorista, medtem ko se je imperfekt, ki ga omenjene jezikovne variante redno uporabljajo, ohranil več časa.

Romanska interferenca naj bi bila vidna tudi na oblikoslovni ravni: vplivala je namreč na razvoj imperfektovega spregatvenega vzorca, katerega oblike so ponostavljene v primerjavi z izvornimi.

Dejansko se pri imperfektu v molizanski hrvaščini kaže ista težnja, ki je značilna tudi za romanski imperfekt, to je težnja, da se zanj ustvari spregatveni vzorec, ki se od vzorca za sedanjik ne razlikuje po končnicah (ki so enake kot pri sedanjiku), ampak po osnovi, ki je drugačna kot sedanjiska in se ponavlja pri vseh osebah. Naj

⁸ To podobnost med molizansko hrvaščino in slovenskimi narečji v Furlaniji je opazil že Rešetar v svoji temeljni študiji o slovanskih kolonijah v južni Italiji (Rešetar 1997, 135). O isti tematiki pišeta tudi Reichenkron 1934 in Breu 1993.

kot primer navedem enotno obliko *gredahu* za I. os. edn. in III. os. mn. pri različnih vrstah spregatve (Breu, Piccoli 2000, 417–420).

Take poenostavitve so značilne tudi za spregatveni vzorec rezijanskega imperfekta. Oglejmo si na primer za I. os. edn. novo osnovo na *-ho*, po analogiji z osnovo za I. os. dv. in mn.; ta osnova dobi končnico *-n* (< *-m*) po analogiji s sedanjikom (*je-dehon* < **jedeho-m*). Za novejši čas naj navedemo še posplošitev osnove na *-š-* za I. os. edn. (*tašon*, poleg *təhon*), pa tudi za III. os. mn. (*tašou*), po analogiji z II. in III. os. edn. Prav te zadnje oblike predstavljajo že normo, medtem ko so oblike z morfemom *-h-* občutene kot arhaizmi (Steenwijk 1992, 139).

Tudi ta težnja se zdi v zvezi z jezikovnim stikom z romanskim svetom. V tem smislu so pomenljiva opažanja Ja. Sedlačka v zvezi s podobnimi poenostavljanji, ki se pojavljajo v nekaterih srbskih, zahodno bolgarskih in makedonskih narečjih v trikotniku Sofija–Niš–Skoplje, torej na območju, ki je bilo v preteklosti močno romanizirano in je po mnenju mnogih raziskovalcev eno od glavnih območij nastanka romunščine (Sedlaček 1962, 53). O teh tematikah piše tudi Reichenkron (1934, 331–332).

V zvezi s spregatvijo naj končno spomnimo še na dejstvo, da so tako moližanska hrvaščina kot slovenska narečja v Furlaniji poleg imperfekta ohranili tudi predpreteklik, kar jih spet veže z romanskim jezikovnim prostorom.

Gre za obliko, sestavljeno s pomočjo preteklila pomožnega glagola "biti", ki izraža dejanje iz daljne preteklosti ali preddobnost v preteklosti. Za moližansko hrvaščino naj navedemo vzorec "*sa bi pisa, sa bi pisala*" (sem bil pisal, sem bila pisala), "*si si bi pisa, si bil pisala* (si bil pisal, si bila pisala) in tako dalje. In še "*Su bi sa vazal brižn^e brižn^e*" (Poročila sta se bila revna revna) (Breu, Piccoli 2000, 421).

Na enak način je predpreteklik tvorjen tudi v slovenskih narečjih v Furlaniji.⁹ Na primer v rezijanščini: "na jě muknula; an *bil pusikal* din fregul" (Obmolnila je; on je bil pokosil le mrvico), "na bila gala süsit kake büle wökul špojerta" (dala je bila sušit perilo okrog štedilnika) (Steenwijk 1992, 182).

Podobno tudi v nadiškem narečju: "Če *sæm bila poviedala*, j jala, jih je *bila zapustila* njih mat" (Če sem bila povedala, je rekla, jih je bila mati zapustila) (Baudouin de Courtenay 1998, 88).

In tako tudi v terskem narečju: "si tiela ja sniesti, če *nisi biu* paršou" (Pojedla bi ga, če nisi bil prišel) (Merkù 1980, 171).

Pri obravnavi skladnje se bom ustavila predvsem pri nekaterih posebnostih v zvezi z rabo naslonk, predvsem naslonskih oblik osebnih zaimkov za odvisne sklone (dajalnik, rodilnik in tožilnik) in sedanjških naslonskih oblik pomožnika "biti".

Vemo, da za začetna obdobja slovanskih jezikov velja, podobno kot pri drugih indoevropskih jezikih, pravilo, da naslonke ne morejo stati na začetku povedi, ampak stojijo takoj za prvo besedo in se nanjo opirajo. Zato naslonke niso bile sklopljene z glagolom, s katerim so se vezale, in so lahko stale tudi daleč od njega.

⁹ V rezijanščini je izpričana tudi druga, bolj arhaična oblika, ki jo sestavljata imperfekt pomožnika "biti" in deležnik na *-l* ustreznega glagola. Tako na primer: "či *běště vidil ai miei tempi, si tratta del cinquanta*, da muć jě bilu živine" (Če bi videli [dobesedno: ste videli] v mojih časih, gre za petdeseta leta, koliko živine je bilo). Glej Benacchio 2002, 86.

To pravilo, ki je dosledno izpričano v stari cerkveni slovanščini, se je bolj ali manj dosledno obdržalo v tistih slovanskih jezikih, ki so ohranili naslonke, z izjemo bolgarščine in makedonščine; slednji namreč izkazujeta podobne razvojne težnje kot romanski jeziki. Tako v bolgarščini kot v makedonščini namreč drugo mesto v povedi za naslonke ni več obvezno in se zato naslonke postavljajo zgolj v bližino glagola in to ne glede na to, katero mesto zavzema glagol v povedi. Ne samo to: v bolgarščini še vedno ostaja prepoved postavljanja naslonk na prvo mesto v povedi, v makedonščini pa tega ni več, tako da so naslonke lahko povsem normalno na samem začetku povedi, kakor se dogaja v sodobnih romanskih jezikih. Na primer: “*Go gledam*” (Gledam ga), “*Ti gi davam*” (Dam ti jih), “*Sam došol*” (Prišel sem) itd.

Zanimivo je, da se tudi v govorih, ki jih obravnavamo v tem prispevku in ki so se razvijali v stiku z romanskimi govori, pojavljajo skladijska zaporedja, ki niso v skladu s slovanskim vzorcem, ampak se približujejo vzorcem omenjenih balkanskih slovanskih jezikov ali, če hočemo, romanskim vzorcem.

Tudi v molizanski hrvaščini lahko naslonke zasedajo prvo mesto v povedi in so torej proklitične. Oglejmo si primere: “Kralj je vaza sōlda, *mu hi* da a je reka (Kralj je vzel denar, dal mu ga je in rekel), “*Je vazal^a nu koštan^u, ju skorčal^a a ju verl^a u jušta*” (Vzel je kostanj, ga olupil in ga dal v usta) (Breu, Piccoli 2000, 423).

Isti besedni red je izpričan tudi za slovenska narečja v Furlaniji. Oglejmo si nekaj primerov iz rezijanščine: “*sa diwa muko*” (Daje se moko) (Steenwijk 1992, 196), “*Ga ublikla?*” (Ga je oblekla?) (Steenwijk 1992, 210).

Podobno tudi v terskem narečju: “*mu je povedala*” (Povedala mu je) (Logar 1975, 56), “*Se parbliža an zahleda*” (Približa se in zagleda) (Logar 1975, 57).

In še primera iz nadiškega narečja: “*Je bila na žena*” (Bila je žena) (Baudouin de Courtenay 1998, 86), “*Su γa vœrli dol*” (Vrgli so ga dol) (Baudouin de Courtenay 1998, 166).

V zvezi z zaimenskimi naslonskimi oblikami lahko v molizanski hrvaščini opazimo še eno značilno zgradbo, ki sploh ni značilna za slovanske jezike, je pa v govornem jeziku močno razširjena v italijanščini in to domala v vseh zvrsteh.

Gre za uporabo naslonske oblike zaimka pri "povzemanju" predmeta, direktnega ali indirektnega, izraženega s samostalnikom ali z naglašeno obliko osebnega zaimka, ki stoji levo, zunaj povedi. Na primer v molizanski hrvaščini: “*Njevu^u zen^u s(u) ju uhitil flat^e*” (Njegovo ženo je zajela jeza), “*Men mi bolil^a mabača^a štomik^a*” (Bolel me je želodec) (Breu, Piccoli 2000, 424).

To zgradbo zasledimo tudi v slovenskih narečjih v Furlaniji, kjer je nanjo lahko vplivala tudi furlanščina poleg bližnjih beneških narečij. Na primer v rezijanščini “*Mlë to mi plaža*” (Meni je všeč), v nadiškem narečju “*Mene me na nič intereša*” (Mene sploh ne zanima).

Ta skladijski pojav, ki je v splošnem tuj slovanskemu jezikovnemu sistemu, zasledimo tudi v hrvaških istrskih govorih – na primer “*Mene me boli glava*” (Boli me glava), “*Tebe ču te za uši*” (Za ušesa te bom) – in je izpričan tudi v bolgarščini – na primer “*Na tebe ti kazach*” (Rekel sem ti), “*Tebe te izvikacha v direkciata*” (Poklicali so te v direkcijo) – torej v jeziku, za katerega smo glede stave naslonk že ugotovili podobnosti z romanskimi jeziki.

Tudi v tem primeru, podobno kot v prejšnjih, se na obeh obravnavanih manjšinskih območjih pojavljajo jasne sorodnosti (ki jih pogosto zasledimo tudi na drugih območjih slovansko-romanskega stika) in nam kažejo, kako je večstoletna izpostavljenost stiku z romanskim jezikovnim prostorom privedla do podobnih sprememb na dveh jezikovno sorodnih, a geografsko oddaljenih območjih.

Nakazanim skladenjskim posebnostim bi lahko dodali še mnoge druge, ki jih podobno pogojuje romanska soseščina in ki so izpričane predvsem v molizanski hrvaščini, a jih v taki ali drugačni obliki najdemo tudi v slovenskih narečjih v Furlaniji.

Pomislimo na primer pri pridevniku na primernik, ki se v molizanski hrvaščini tvori opisno s prislovom *veče* (a sa *veče lip* do tebe”, jaz sem lepši od tebe), na zvezo predloga *za* z nedoločnikom za izražanje namernosti (“si bi mitan *za jist*”, povabljen si bil jesti), na imensko dopolnilo v rodilniku, ki se obvezno izraža s predlogom *do* (“Fest *do* štoga Mikel”, Praznik sv. Mihaela; “ključ *do* vrat”, ključ od vrat, ”ajar *do* veselja”, vzdušje veselja), in tako naprej.

Dodatna analiza teh posebnosti, njihove pogostosti, obveznosti oziroma neobveznosti, pa tudi analiza drugih značilnosti molizanske hrvaščine, ki so prav tako vezane na romansko interferenco, a niso nujno prisotne tudi v slovenskih narečjih v Furlaniji, bi bila seveda zelo zaželeno in umestna, da bi lahko ocenili stopnjo ohranjenosti tega manjšinskega govora v primerjavi s slovenskimi govori v Furlaniji.

Iz italijanščine prevedla Živa Gruden

Viri in literatura

- Courtenay, J. Baudouin de, 1895, *Materialen zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie, I, Resianische Texte, gesammelt in den Jj. 1872, 1873 und 1877...*, St. Petersburg.
- Courtenay, J. Baudouin de, 1998, *Materiali per la dialettologia e l'etnografia slavo-meridionale, IV, Testi popolari in prosa e versi raccolti in Val Natisone nel 1873 / Materiali za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo, IV, Ljudska besedila v prozi in verzih, zbrana v Nadiških dolinah leta 1873*, ur. L. Spinozzi Monai, Trst – Špeter.
- Benacchio, R., 2002, *I dialetti sloveni del Friuli tra periferia e contatto*, Udine, Società Filologica Friulana.
- Breu, W., 1993, Der Faktor Sprachkontakt in einer dynamischen Typologie des Slavischen, *Slavistische Linguistik* 1993, München, 41–64.
- Breu, W., Piccoli, G., 2000, *Dizionario molisano di Acquaviva Collecroce*, Campobasso.
- Breu, W., 2003, Der indefinite Artikel in slavischen Mikrosprachen: Grammatikalisierung im totalen Sprachkontakt, *Slavistische Linguistik* 2001, München, 27–68.
- Capaldo, M., 1959, Slavi balcanici in Italia meridionale tra il VII e il XVI secolo,

- Sintesi storiografica e prospettive di ricerca, *Contributi slavistici in ricordo di Carlo Verdiani*, Pisa, 55–62.
- Cronia, A., 1950, Contributi alla dialettologia slovena, *Slavistična revija* 3 (1950), 321–326.
- Logar, T., 1975, *Slovenska narečja (Besedila)*, Ljubljana, 56.
- Merkù, P., 1980, O slovenskem terskem narečju, *Slavistična revija* 28/2 (1980), 167–178.
- Muljačić, Ž., 1973, Su alcuni effetti del bilinguismo nella parlata dei croati molisani, *Bilinguismo e diglossia in Italia*, Pisa, 29–37.
- Pellegrini, G. B., 1975, Sul dialetto e sulla toponomastica della Val Natisone: a proposito dei contatti linguistici slavo-friulani, *Saggi di linguistica italiana*, Torino, 462–477.
- Reichenkron, G., 1934, Serbokroatisches aus Südtalien, *Zeitschrift für slavische Philologie* 11 (1934), 325–339.
- Rešetar, M., 1997, *Le colonie serbo-croate nell'Italia meridionale*, a c. Di W. Breu e M. Gardenghi, Campobasso [Rešetar, M., *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission: Linguistische Abteilung, I, Südslawische Dialektenstudien, V, Wien, 1911].
- Sedlaček, Ja., 1962, Ob osobych dialektnych formach južnoslavjanskogo imperfektá, *Balkansko ezikoznanie* 5 (1962), 49–55.
- Skubic, M., 1997, *Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.
- H. Steenwijk, 1992, *The Slovene dialect of Resia. San Giorgio* (Studies in Slavic and General Linguistics, 18), Amsterdam – Atlanta, GA.

**Slavic-Romance Linguistic Contact in Italy:
Slovene in Friuli and Croatian in Molise**
Summary

This paper analyzes the dialect of a Croatian linguistic island in Molise (in the villages of Montemitro, Acquaviva Collecroce, and San Felice). Following a sociolinguistic introduction, various linguistic characteristics are singled out that are connected to the long contact that this peripheral Slavic area has had with the Romance area (i.e., with standard Italian and dialects spoken in Molise): gradual loss of the neuter and the dual, preservation of the imperfect and pluperfect, violation of Wackernagel's Law, clitic doubling, and so on. A comparison is made with another Slavic linguistic island in Italy: the Slovene spoken in Friuli.

Rosanna Benacchio
Sezione di Slavistica, Facoltà di Lettere, Università di Padova
Via Beldomandi 1, I-35100 PADOVA
rosanna.benacchio@unipd.it

Gröfel, Gröbel ‘Steinhaufen’ – Dialektologisches und Namenkundliches rund um einen Slawismus im Bairischen

Hubert Bergmann (Dunaj)

IZVLEČEK: V pričujočem članku se bližje osvetljuje bavarski slavizem Gröfel oziroma Gröbel ‘kup kamenja ipd.’ (< slovensko groblja) in skuša iti po sledeh, ki jih je ta slovenski etimon pustil v imenoslovju vzhodne Tirolske in Koroške.

Bavarian Slavism Gröfel or Gröbel ‘pile of stones, etc.’
(< Sln. *groblja*)

ABSTRACT: This article sheds additional light on the Bavarian Slavism Gröfel or Gröbel ‘pile of stones, etc.’ (< Sln. groblja) and seeks to identify the traces that this Slovenian etymon has left in the onomastics of East Tyrol and Carinthia.

Inhalt dieser kurzen Darstellung wird ein Slawismus in einigen bairischen Mundarten Osttirols, Kärntens, der Steiermark und des Salzburger Lungaus sein, der auch in der Namenlandschaft dieser Regionen Spuren hinterlassen hat. Es handelt sich dabei um Integrate, die dem modernen slowenischen *gröblja* entsprechen. Betrachten wir eingangs kurz die lexikografische Dokumentation dieses Lexems. Pleteršnik führt *groblja* mit der Bedeutung ‘Steinhaufen’ an¹ und liefert einen Kontextbeleg aus der Bibelübersetzung von Dalmatin (1584).² Für *groblje* gibt er zusätzlich eine Bedeutung ‘Schutt, Ruinen’ an, unter Verweis auf Cigales Deutsch-slowenisches Wörterbuch aus 1860, Janežičs Deutsch-Slovenisches Taschenwörterbuch in seiner zweiten Auflage aus 1867 und Miklošičs Material. Als weitere Zusatzbedeutung, ohne deutsches Äquivalent, nennt er *pos[eben] kup kamenja z njive pobranega*, setzt hier einen Verweis auf Jarniks Etymologikon und liefert eine areale Verbreitungsangabe *ljubljska okolica*. Schließlich führt er für

¹ Pleteršnik I 255; an anderer Stelle (I 256) nennt er eine Nebenform *grömblja* und verweist von dieser auf *groblja*.

² Der betreffende Beleg: *iz Jeruzalema so groblje kamenja storili*. Offenbar stammt diese Stelle aus der Übersetzung des ersten Verses von Psalm 79: *Gott, die Heiden sind eingedrungen in dein Erbe, / sie haben deinen heiligen Tempel entweiht / und Jerusalem in Trümmer gelegt* (= Einheitsübersetzung lt. <<www.bibelwerk.de>> [22.3.2007]); vgl. die Übersetzung im Slovenski standardni prevod: *O Bog, narodi so prišli v tvojo dediščino, / oskrunili so tvoj sveti tempelj, / Jeruzalem so spremenili v kup razvalin* (SPismo 855).

das Syntagma *ledniška groblja* die fachsprachliche Sonderbedeutung 'Moräne' an, von hier geht ein Verweis auf Jesenko.³ Bereits vor Pleteršnik wird das Lexem bei Pohlin als *Grobla* 'Die Schutte'⁴ und bei Gutsman als *grobla* 'Schütt'⁵ verzeichnet. Betrachtet man die lexikografische Dokumentation von slowenisch *groblja* in der Zeit nach Pleteršnik, so verdient hier vor allem Badjura Erwähnung, der in seinem Werk *Ljudska geografijska* schreibt:

„Navadna **gróblja** .. pomeni kup z njiv, senožeti, seči .. pobranega napotnega kamenja, ki ga nakopičijo kje na rodem prostoru (kočniku, pleši), da ni plugu, kosi ali motiki v napoto.“ (Badjura 149).

Ganz ähnlich Karničars Anmerkung zu *groblja* bzw. *grobljica*: *im Frühjahr wurden Steine zusammengerecht und am Nordrand des Ackers angesammelt.*⁶ Bei Zdovec findet sich das Wort als *grǔbla*.⁷ Dass SSKJ schließlich verzeichnet sowohl *groblja* als auch *groblje* (n.) sowie ein davon abgeleitetes Adjektiv *grobljast*:

„**gróblja** -e ž (ô) 1. *kup nametanega kamenja*: pobiral je kamenje na njivi in ga nosil na grobljo; s plevelom porasle groblje // star. *podrtija, razvalina*: njegova domačija je pusta groblja; stolp je samo še črna groblja 2. geogr. *nasutina ledenika*: vzdolž ledenika se vlečejo groblje / čelna, stranska groblja“ (SSKJ I 766)

„**gróblje** -a s (ô) 1. *več groblj*: med grobljem so rasle koprive / od hiše je ostalo le še kamnito groblje 2. zastar. *pokopališče*: nihče v vasi ni več pomnil, kdaj so zadnjega pokopali na tisto groblje / staroslovensko groblje *grobišče*“ (SSKJ I 766)

„**gróbljast** -a -o prid. (ô) *nanašajoč se na grobljo*: tam je svet razdrapan in grobljast / hodila sta po strmem, grobljastem plazu“ (SSKJ I 766)

In etymologischer Hinsicht ist slowenisch *groblja* letztlich zu urslawisch **grebti*, **grebo* 'graben' zu stellen.⁸ Skoks Vermutung, bei dem im kroatischen Dialekt der Gegend um Kastav (nordwestlich von Rijeka) belegten, in semantischer Hinsicht slowenisch *groblja* entsprechenden *gróblja* handle es sich um eine Kreuzung zwischen dem Substratwort *grava* und *grob* 'Grab', muss wohl als irrig angesehen werden.⁹

³ Das Syntagma *ledniška groblja* findet sich bei Pleteršnik noch unter zwei weiteren Lemmata, nämlich unter *ledniški* (I 505) und *morēna* (I 602). Ein weiteres Mal begegnet *groblja* schließlich unter dem Stichwort *vališ* (II 746).

⁴ Pochlin o.P.; *Schutte* wohl fälschlich für *Schütte*.

⁵ Gutsman 271.

⁶ Karničar 78, s.a. ebd. 323.

⁷ Zdovec 32.

⁸ ÈSSJ VII 132, SP VIII 222.

⁹ Skok I 610; zum Substratwort *grava* 'Stein' und dessen umstrittener sprachlicher Zuordnung s. Kramer, J.: Etymologisches Wörterbuch des Dolomitenladinischen (EWD). 8

Slowenisch *grobļja* wurde in einige süd- bzw. südmittelbairische Mundarten¹⁰ Osttirols, Kärntens, der Steiermark sowie des Salzburger Lungaus als *Gröfel* bzw. *Gröbel* entlehnt (zu den genauen Lautungen siehe weiter unten). Die Semantik dieser Integrate liegt dabei nahe an jener des modernen slowenischen Äquivalents. Als häufigste Bedeutung von bairisch *Gröfel/Gröbel* wird im untersuchten Material 'Steinhaufen, Schutthalde' angegeben. Aus den Bedeutungsangaben zu mehreren der unten aufgelisteten Belege geht darüber hinaus hervor, dass damit v.a. jene meist am Feldrand gelegenen Steinhaufen bezeichnet werden, die dadurch entstanden sind, dass man die bei der im Frühjahr erfolgten Flurreinigung auf den Feldern und Äckern aufgelesenen Steine an einem bestimmten Ort zusammenschichtete. Im Laufe der Jahrhunderte entstanden durch dieses Aufhäufen der Lesesteine Halden, die teils beeindruckende Dimensionen aufweisen. Sie dienen, ähnlich wie die Trockensteinmauern entlang der Feldwege, unterschiedlichsten Tieren und Pflanzen als Lebensraum und erfüllen so eine wichtige Rolle im Ökosystem der betreffenden Kulturlandschaft.¹¹ Diese Bedeutung von *Gröfel/Gröbel* ist somit exakt die gleiche, wie sie etwa Pleteršnik und Karničar für slowenisch *grobļja* anführen.

Wenden wir uns nun der wortgeografischen Verbreitung von *Gröfel/Gröbel* in den bairischen Mundarten zu. Diese reicht im Westen bis in jenen Teil Osttirols, der noch über ein slawisches Substrat verfügt (konkret sind dies das Einzugsgebiet der Isel, das Lienzer Becken sowie das Pustertal bis auf die Höhe der Ortschaft Assling). Die Osttiroler Belege seien im Folgenden in chronologisch aufsteigender Reihenfolge angeführt¹²:

als Simplex:

- *Dieses Mad ist voller Stain und Gröfl* (Ainet; RF o.P.; 1775)
- *Gröfl* 'Steinhaufe, auf welchen auch noch andere Dinge geworfen werden' („Pustertal“¹³; Unterforcher [1887] 11)
- *Gröfl* Pl. 'wirr durcheinander liegendes Gerölle von großen Steinen' („in unseren Gegenden“ [= Deferegg?]; Hintner [1909] 43)

Bde. Hamburg 1988–1998, III 434. Kroatisch *grobļja* wird im ÉSSJ sowie im SP nicht angeführt, ebensowenig wie Skoks etymologischer Deutungsversuch.

¹⁰ Zur Gliederung des bairischen Dialektraumes in Österreich vgl. die Übersichtskarte zum WBÖ-Beiheft Nr. 2 (Bergmann, H. / Geyer, I. / Glauninger, M. / Groschopf, E. / Wandl-Vogt, E.: Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich. Beiheft Nr. 2. Erläuterungen zum Wörterbuch. Lautschrift, Abkürzungsverzeichnis, Literatur- und Quellenverzeichnis, Gebietsverzeichnis, Gemeindeverzeichnis [mit einer Übersichtskarte und 6 Detailkarten zum Gebietsverzeichnis]. Wien 2005).

¹¹ Vgl. dazu <<www.arge-naturschutz.at/projekte/kartierungen.html>> [22.3.2007].

¹² Genus, soweit in der Quelle angegeben und nicht anders vermerkt, bei allen in diesem Beitrag angeführten bairischen Belegen stets feminin; Ortsnamen und Gemeindezugehörigkeit nach dem amtlichen Ortsverzeichnis 2001 der Statistik Austria.

¹³ Mit *Pustertal* wurde bis ins 19. Jh. nicht nur, wie dies heute der Fall ist, das Tal der Rienz bzw. der Drau in Süd- und Osttirol bezeichnet, sondern man subsummierte darunter auch die gesamte Isel-Region.

Eine Gröfel am Rande eines Feldes im Gemeindegebiet von Gaimberg (Osttirol). Deutlich zu erkennen ist, wie der Steinhaufen am Rande aufgemauert wurde (Foto: Bergmann 2006).

- *gerēifle* 'Geröll-, Steinhalde' („Deferegggen“; Schatz I 218)
- *grēΦl* 'Geröllhalde' (ME Schlaiten 159.5)
- *grējvl* 'Geröllhalde, Steinhaufen' (ME Matrei i.O. 153.7)
- *grējvl̥n* 'Geröllhalde, voll größerer Steine' (ME Hopfgarten i.D. 153.7)
- *grējvl* 'Geröllhalde, auf einen Haufen geklaubte Steine' (ME Virgen 159.5)
- *greifl* 'Steingeröll, Schutthalde' (Nikolsdorf; TSA III Karte 13)
- *Greifl* 'Steinhaufen am Rande der Felder' (Thurn; Mußhauser 14)
- *grēifl* 'Steinhaufen' (Gaimberg; H.B.; 2007)

im Kompositum *Stēiner-gröfel*:

- *štōpnogrēifl* (Gaimberg; H.B.; 2007)

Das Verbreitungsgebiet dieses Slawismus setzt sich nach Osten hin in den südbairischen Mundarten Kärntens fort, auch hier seien die betreffenden Belege in chronologischer Reihenfolge angeführt:

als Simplex:

- *die Grofel*¹⁴ (Spittal an der Drau; Regg.F.III H.13 Nr. 387; 1457)

¹⁴ Es kann nicht sicher gesagt werden, ob sich dieser Beleg auf ein Toponym bezieht oder appellativisch zu verstehen ist.

- *grēifl* (Döllach, Gem. Großkirchheim; KKK; 1910)
- *Grēifl* 'Steinhaufen, entstanden durch Abladen der Feldsteine' (Bad Bleiberg; HK/DBÖ, Sammler: Steinacher)
- *Grēfl* 'Haufen, auf die die Lesesteine geschichtet werden' (Obervellach; HK/DBÖ, Sammler: Wenger)
- *Gröifl*, *Gröfl* 'Steinmauerriegel, vom Felde zusammengetragene Steine, welche hügelweise aufgeschüttet werden und sozusagen eine Mauer bzw. einen Zaun bilden' (Winklern; HK/DBÖ, Sammler: Trojer)
- *Gröfl* 'Steinhaufen im Allgemeinen, auf dem Feldrain zusammengeworfene Steine' („Gurktal“; HK/DBÖ, Sammler: Wintschnig)
- *Gröfl* 'Haufen, auf die die Lesesteine geschichtet werden; Steinhaufen, die schon längere Zeit liegen' (Kötschach, Gem. Kötschach-Mauthen; HK/DBÖ, Sammler: Weinländer)
- *grēifl* 'Schutthalde' (Teuchl, Gem. Reißeck; HK/DBÖ, Sammler: Kranzmayer)
- *Gröfl* 'Steingerölle, Schutthalde' (Puch, Gem. Weißenstein; HK/DBÖ, Sammler: Poschinger)
- *Gröfl* 'Steinwand' (Ebene Reichenau, Gem. Reichenau; HK/DBÖ, Sammler: Schiwitz)
- *grēfē* 'Steinhaufen' („Liesertal“; HK/DBÖ, Sammler: Kranzmayer)
- *grōifl* 'Steinhaufen' („Lurnfeld“; HK/DBÖ, Sammler: Kranzmayer)
- *grēifl* 'Steinhaufen'¹⁵ (Kalch, Gem. Greifenburg; KKK; 1916)
- *grēifl* 'Geröllhalde' (Mitten, Gem. Großkirchheim; KKK; 1917/1918)
- *grēifl* 'Steinhaufen' (Teuchl, Gem. Reißeck; KKK; 192?)
- *Gröwl*¹⁶ 'Name eines ortsnahen zusammengeschütteten Steinhaufen [sic!]' (Kliening, Gem. Bad St. Leonhard im Lavanttal; AdV; 1930)
- *Gröfl* 'Steingeröll' (Unterlercher 234¹⁷)
- *grēfl* 'Steinhaufen' („Weißensee“; KKK; 1942)
- *grēifl* 'Steinhaufen' (Sonnberg, Gem. Stall; KKK; 1944)
- *grēiwl* 'Steinhaufen' (Judendorf, Gem. Friesach; KKK; 1946)
- *grēifl* 'Steingerölle' (Göriach, Gem. Lurnfeld; KKK; 1946)
- *grēivl* (Pußtratten, Gem. Stall; KKK; 1946)
- *Gröfl* 'Steine, die im Laufe der Jahre beim Ackern zusammengeklaut und im Felde oder an seinem Rande zusammengeworfen worden sind' („Nockgebiet“; Moro [1952] 13)
- *grēfl* 'Geröllhaufen' (Villach; Herzmansky 130 bzw. 278)
- *grēifl* 'Steingeröll, Schutthalde' (Oberdrauburg; TSA III Karte 13)

¹⁵ Ich danke meiner Kollegin Dr. Barbara Piringer für die Transkription der hier und an anderer Stelle in Gabelsberger-Kurzschrift notierten Bedeutungsangaben.

¹⁶ = Teil einer Antwort auf Frage 16 im 1. AdV-Fragebogen: *Was erzählt man den Kindern über die Herkunft der kleinen Kinder?* Der Antwortbeleg in vollem Wortlaut: *das Kind sis af dea' unte dea'* [das Kind – es ist auf der / unter der] „Gröwl“ *gfunt'n g'woa'tn* [gefunden worden] (*wird der Name eines ortsnahen zusammengeschütteten Steinhaufen [sic!] genannt.*

¹⁷ Eintrag in der Liste der Worterklärungen am Ende des Bandes.

- *grēiffl* n. 'Geröllhalde' (Liesing, Gem. Lesachtal; Schabus 470)
- in den Komposita *Stēin-gröfel*, *Stēin-gröbel*, *Stēiner-gröfel* und *Stauden-gröfel*:
- *Schtäängroiffl*¹⁸ (Winklern; HK/DBÖ, Sammler: Trojer)
 - *Stangroifl* 'Steinhaufen' (Ebene Reichenau, Gem. Reichenau; HK/DBÖ, Sammler: Schiwitz)
 - *Stoangroifl*¹⁹ (Thalsdorf, Gem. St. Georgen am Längsee; HK/DBÖ, Sammler: Ruderstorfer)
 - *af a Stoangroifl* oder *af an Raumachhaufn*²⁰ (St. Oswald, Gem. Reichenau; Moro [1928b] 1)
 - *Die Philister send über die Stoangroifl von der Lusn* [Flurname] *aufer und hâmp si ba der Bâstubm* [Badstube] *aufgestöllt .. Die Philister send über die Stoangroifl âchn gekuglt* (Unterlercher 28²¹)
 - *Darauf* [d.i. nach diesem Wetterspruch] *müssen die Hexen die Wolken weiterschieben an einen Ort, wo lauter Steingeröffel und Dürholz ist*²² (Graber 390)
 - *štōngreiwł* 'Steinhaufen' (St. Oswald, Gem. Eberstein; KKK; 1946)
 - *štōngrefe* (Unterkreuschlach, Gem. Gmünd in Kärnten; KKK; 1947)
 - *štāngreifl* 'die am unteren Ackerende ausgeklauten Steine [?]' (Laubendorf, Gem. Millstatt; KKK; 1947)
 - *štōngreiwł* 'Platz, wo man die Steine vom Acker zusammenwirft' (Oberhof, Gem. Metnitz; KKK; 1949)
 - *štōngreiwł* 'wo die Ackersteine hingeworfen werden' (Wöbring, Gem. Metnitz; KKK; 1949)
 - *Stānagrēfl* 'schotterige Streifen in einem Feld, Steinriegel' (Feistritz an der Drau, Gem. Paternion; HK/DBÖ, Sammler: Litscher)
 - *Stāndārgreifl* 'Steinhaufen, entstanden durch Abladen der Feldsteine' (Bad Bleiberg; HK/DBÖ, Sammler: Steinacher)
 - *štānda(r)greifl* 'Steinhaufen; übertragen: steiniger Acker' (Molzbichl, Gem. Spittal an der Drau; Rudolf 313)
 - *štāndōrgreifl* 'Geröll, Steinhaufen' (Villach; Herzmansky 130 bzw. 278)
 - *štāndōgreiffl* n. 'Geröllhalde' (Liesing, Gem. Lesachtal; Schabus 470)

¹⁸ = Antwort auf Frage B25i im 17. WBÖ-Fragebogen: *Verwendung des Rains zur Ablagerung der ausgeklauten Steine, als Rast- und Mahlstätte für die Feldarbeiter; Zusatzkommentar auf dem betreffenden Belegzettel: Hügel.*

¹⁹ = Antwort auf Frage C8b im 17. WBÖ-Fragebogen: *anstehender Fels im Ackerland.*

²⁰ D.i. *Raumach-haufen*, Bestimmungswort ist eine Kollektivbildung zu bairisch *raumen* 'das Feld (meist im Frühjahr) von Laub, Kleinholz und größeren Steinen räumen', vgl. Schatz II 475.

²¹ Der Autor beschreibt hier, wie er als Kind mit seinen Gefährten die biblische Geschichte von David und Goliath nachspielte.

²² Der unmittelbar zuvorstehende Bannspruch stammt aus dem Mölltal, die Passage handelt von Wetterzauber in Mittel- und Oberkärnten.

- *Staudngröfl* 'Gröfl, die schon so lange Zeit liegen, daß sie bereits mit Staudn usw. bewachsen sind' (Kötschach, Gem. Kötschach-Mauthen; HK/DBÖ, Sammler: Weinländer)

Ebenfalls belegt ist das Wort (allerdings nur sporadisch) für die Ober- und die Weststeiermark sowie vereinzelt auch für den Lungau, den südöstlichen, ebenfalls slawisch unterschichteten Teil des Bundeslandes Salzburg:

als Simplex:

- *Gröbel* n. 'durch Frost abgesprengtes Gestein auf Hochalpen, das in großen Felsstücken oft weite Strecken bedeckt' (Unger/Khull 308)
- *greiwl* 'Steinhaufen' (Rinneg; KKK; 1924)
- *greiwł* 'Steinhügel' („Gerichtsbezirk Oberwölz“; Lawatsch 105)
- *gräiwl* n. 'Gröbel: Gerölle' (Graden; Hutterer/Kainz/Walcher 304²³)

im Kompositum *Stēin-gröbel*:

- *Stoangröbl* 'Haufen, wo die Lesesteine auf- bzw. zusammengeschichtet werden' (Neuberg an der Mürz; HK/DBÖ, Sammler: Sturm)
- *Stoangrebl* 'Steinhaufen' (Judenburg; HK/DBÖ, Sammler Steiner-Wischenbart)
- *Stoa(n)grewl* 'steiniger Bauerngrund'²⁴ (Stiwoll; HK/DBÖ; Sammler: Wagner)
- *štongrěwě* 'Steinhaufen' (Seetal, Gem. Tamsweg; KKK; 1924)
- *štōḡgrěwě* 'Schutthalde' (Seetal, Gem. Tamsweg; KKK; 1924)
- *štōḡgreiwł* 'Steinhügel' ("Gerichtsbezirk Oberwölz"; Lawatsch 105)
- *Steingröbel* n. 'Steingerölle, -mure' (Unger/Khull 573)

Zu ergänzen sind noch die zu *Gröfel* gebildeten Kollektiv-Ableitungen *Gröflach*, *Gröflach-haufen* und *Gröflerach*:

- *Gröflach* 'Steinhaufe, auf welchen auch noch andere Dinge geworfen werden' („Pustertal“; Unterforcher [1887] 11)
- *er* [der Bauer] *freut sich auch seines Besitzes und seiner zweiten Heimat*; „*koa Gröflach*, *koa Stoa*nach, *koa Staudach*“; *so lobte er sie einmal* (St. Oswald, Gem. Reichenau; Moro [1928a] 2)
- *grēiflaχ hāuΦm* 'Geröll-Haufen' (ME Schlaiten 153.7)
- *grējvʹRDχ* 'Geröll' (ME Matri i.O. 153.7)

Auch ein von *Gröfel* abgeleitetes Verb lässt sich nachweisen:

²³ Ebd. in etymologischer Hinsicht zu dt. *grob* gestellt.

²⁴ Anmerkung Orig.: *die Bezeichnung hat den Beigeschmack eines humorvollen Sich-Abfindens.*

- *Schtãanzãmgröifln* 'Steine zusammenschichten, gewöhnlich an der Feldgrenze' (Winklern; HK/DBÖ, Sammler: Trojer)

In lautlicher Hinsicht ist v.a. die Vertretung des *-b-* im slawischen Ausgangswort im Bairischen interessant. In den meisten Formen aus Osttirol und Kärnten erscheint dieses als *-f-*, was darauf hindeutet, dass das Wort bereits vor 1200 in die betreffenden südbairischen Mundarten integriert wurde. Die steirischen Belege sowie jener aus dem Lungau weisen hingegen dafür stets einen Bilabial *-w-* auf, was nahe legt, dass die Integration hier später erfolgte.²⁵ Interessant ist, dass die wenigen Kärntner Belege mit *-w-* allesamt aus dem Osten und Nordosten des Landes stammen, d.h. die Belegorte liegen in relativer räumlicher Nähe zur Steiermark. Wohl über eine Analogie zu den Kollektivbildungen auf *Ge-* lässt sich die Tatsache erklären, dass *Gröfel/Gröbel* vereinzelt neutrales Genus aufweist. Kranzmayer vermerkt in seinem Ortsnamenbuch von Kärnten, dass neben *Gröfel* in Oberkärnten auch *Gröbel* und in Osttirol die Form *Gröbe* in Gebrauch sei.²⁶ In dem für diesen Beitrag durchgesehenen Material finden sich darauf jedoch keine Hinweise.

Obschon bereits Hintner zu Beginn des 20. Jh. auf einen möglichen slawischen Ursprung von *Gröfel*/hingewiesen hat,²⁷ interpretierte Schatz dieses (ohne Verweis auf slowenisch *groblja*) als Kollektivum auf *Ge-*, allerdings ohne näher auf das Grundworteinzugehen. Finsterwalder, der die Drucklegung von Schatz' Wörterbuch besorgte, ergänzte den betreffenden Wörterbucheintrag mit einem Verweis auf Zillertalerisch *gerëfl* 'Blockwerk aus feinerem Gestein als das 'Gemäuer''. Dieses ist tatsächlich ein Kollektivum, gehört jedoch etymologisch offenbar zu einem areal ebenfalls auf das Zillertal beschränkten und gleichbedeutenden *röflwerch*.²⁸ Möglicherweise sind dazu auch die Deferegger Belege zu stellen, die zum einen

²⁵ Vgl. Bergmann 299.

²⁶ Kranzmayer II 93.

²⁷ Hintner (1909) 43.

²⁸ Schatz I 218 u. II 489. Beide Wörter sind im HK/DBÖ sonst nicht belegt, möglicherweise besteht ein Zusammenhang mit dem ebenfalls singular (für die Zillertaler Ortschaft Fügen) belegten Verb *röfeln* 'rebeln, abstreifen' (HK/DBÖ, Sammler: Plen), das wohl wiederum mit dem bei Schatz (II 477) genannten und weiter verbreiteten *refflen* 'sich an etwas reiben, streifen, kriechend klettern' in Verbindung stehen dürfte. Ingenhaeff/Reiter (73) verzeichnen ein *gerëfl* n. 'Staudengebiet, von Stauden bewachsene Fläche'. Finsterwalder fragt sich zudem, ob ein Zusammenhang zwischen dem Zillertaler *gerëfl* und dem weit verbreiteten Wort *Geräffl* (*graffl*, *k-*) 'zusammengerafftes Zeug, Gerümpel' besteht, für welches er mehrere historische Belege mit der Bedeutung 'Blockwerk' anführt Schatz (I 217). Seine Aufzählung könnte unter Umständen um den Eintrag *Großes Stein Geräffel* ergänzt werden, welcher sich auf Anichs Karte aus 1774 als Benennung für eine große Felshalde südlich des Dorfer Sees im Gemeindegebiet von Kals am Großglockner findet. Es kann aber andererseits nicht gänzlich ausgeschlossen werden, dass Anichs Beleg zu unserem *Gröfel* gehört, man vgl. etwa die historische (1781) Schreibung *Gräflhof* für den im vorliegenden Beitrag behandelten Ortsnamen *Gröfelhof*. Vgl. in diesem Zusammenhang auch das bei Unger/Khull (572) angeführte *Steingeräffel* 'großer Steinhaufen, steiniger Absturz, Steinmure'.

neutrales Genus sowie den ortsüblichen Reflex *gə-* für die Vorsilbe *ge-* vor *r* aufweisen und zum anderen, wie der Autor dieser Zeilen durch Nachfrage bei Dialektsprechern in Erfahrung bringen konnte, die Geröllhalden im Hochgebirge, nicht jedoch Lesesteinhaufen benennen.

Slowenisch *grobļja* hat auch in der Namenlandschaft Südösterreichs mehrfach Spuren hinterlassen. Ein dem oben angeführten Appellativ *Gröfel* entsprechender Siedlungsname bezeichnet einen Weiler bei Theißing (Gem. Bad St. Leonhard im Lavantal).²⁹ Ein Ortsteil der Gemeinde Irschen im Oberkärntner Drautal trägt den zusammengesetzten Namen *Gröfelhof*, dessen erster Teil zu dem hier behandelten Wort zu stellen ist.³⁰ Die Ortschaft geht auf einen im 16. Jh. errichteten herrschaftlichen Ansitz zurück³¹ (1674 *Herr zu Rierterstorff und Grefflhof* [Schnorr 97], 1781 *der Besitzer des Adelichen Gut Gräflhof* [ebd. 96]).

Gröflitze (*greiflitsə* f.) ist der Name einer Flur in Ainet im vorderen Osttiroler Iseltal.³² Hier ist an das Etymon die im Flurnamenbestand der Region häufig anzutreffende Endung **-ica* getreten.³³ Einige historische Belege zu diesem Onym:

1540–1562 *inn Grofflize, ain ackher* [LR f. 36']; **1553** *in Gröflize ain Ackher* [LR f. 41']; *Ain Ackher von der Kirchen hinauß in Gräflize* [LR f. 116]; **1775** *ain Stückh Mad Gröfliz genant .. Dieses Mad ist voller Stain und Gröfl, an Mayrs sein Gröflütze* [RF o.P.]; **1780** *Ein schlechtes Maad, Gröflitz genannt* [RA 15]; **1840** *Ein schlechtes Mahd Groflitz genannt* [TBA 25]; *an die Nagelischen Grundstücke Gröflitz und Winkelacker* [TBA 39]

Ein analoger Flurname *Groflitze* (*grouflitsə* f.) begegnet uns in der Ainet gegenüber liegenden Ortschaft Schlaiten, hier ist die Umlautung unterblieben.³⁴ Ein Flurnamen *Gröflitze* lässt sich auch für Oberdrum nachweisen, einen Ortsteil

²⁹ Kranzmayer II 93.

³⁰ Kranzmayer II 93. Nicht geklärt werden konnte, ob ein in einem Dokument aus dem Jahre 1381 für die Gegend um Oberdrauburg bzw. Greifenburg genannter *Gröfler* [OR] in Zusammenhang mit diesem ON steht. Den Namen der Nachbarortschaft *Griebitsch* stellt Kranzmayer (II 92) ebenfalls zu slowenisch *grobļja*, allerdings geht er von einer Ableitung **grobļišče* aus. Ihm zufolge lautet der Ort im Dialekt *griabišk*, Schnorr (32) gibt die aktuelle (1975) ortsdialektale Aussprache mit *Griewisch* wieder. Im ANB (I 446) wird der Erstbeleg mit *in monte Grwhis* angegeben und der Name als **Grobišče* (zu **grobъ* 'Graben') etymologisiert. Kranzmayer (II 92) nennt einen späteren Beleg *Grwoisch* und datiert diesen mit 1267–1268. Offenbar derselbe Beleg findet sich bei Schnorr (32) als *Grwisch*. Weitere Belege für diesen Namen: 1509 *die grüebitscher* [Einwohnername] (Schnorr 104), 1576 *die Pauern am Grüebitsch* (ebd. 105).

³¹ Näh. s. Wiessner, H. / Vyoral-Tschapka, M.: Burgen und Schlösser in Kärnten. Bd. 3: Hermagor, Spittal/Drau, Villach. 2. Aufl. Wien 1986: 100 f.; ebd. zur Etymologie des Namens: *Der mundartliche Ausdruck "Gräfel" bedeutet so viel wie Mure oder Moräne und weist auf die Lage des Hofes hin.*

³² Genauere Lokalisierung: südwestlich des Berger-Hofes gelegene, ehemals Steinhaufen und Gestrüpp enthaltende Weide, die später planiert wurde und heute als Mahdfeld dient, inzwischen teilweise jedoch verbaut ist.

³³ Vgl. Bergmann 301 f.

³⁴ Genauere Lokalisierung: unmittelbar an den vom Kraß Bach durchflossenen Graben

der an Ainet und Schlaiten angrenzende Gemeinde Oberlienz.³⁵ Die betreffenden historischen Belege:

1680 *Ain Grunt Fläckhl die Grofliz genant* [StB f. 143³]; **1780** *Ein Maad, Gräflize genannt* [ROd 9]; **1840** *Gröflitz* [TBOd 14]

In derselben Ortschaft liegt ein urkundlich schon relativ früh bezeugter weiterer Flurname gleichen Ursprungs ein, in dem das *-b-* des slawischen Ausgangswortes nicht als *-f-*, sondern als *-b-* erscheint, nämlich *Gröblitze*:³⁶

1365 *in der Grobliza* [OR]; **1423** *in der Groblize* [OR]; **1471** *in der Grobliza* [OR]; **1501** *in der Groblizen* [LR f. 35], *in der Groblitz* [OR]; **1550** *in der Groblizen* [ULB f. 28]; **1553** *ann der Groblizen* [LR f. 85³], *an der Gröblizen, das khlein Gröblize* [LR f. 127³]; **1680** *ain Mader Gras die Grobliz genant* [StB f. 131³], *Ain Gruntstuckh in der Grobliz* [StB f. 133]; **1746** *die Groblizen* [StB f. 558], *von der Grobliz* [StB f. 559]; **1775** *Gröblizen* [AF f. 147³], *die Groblitzen* [AF f. 222], *Grobliz* [AF f. 564]; **1780** *Ein Acker, Gröbliz heisend* [ROd 33], *einen Acker, Grobliz genannt* [RO 86], *Ein Acker, das Gröblizle genannt* [RO 29], *Ein zu den Acker, Gröblizl gehöriger Wald* [RO 30], *ein .. Acker, die Gröblize heisend* [RO 30], *einen Acker, Groblitz genannt* [RO 86], *Ein Acker, die Groblizen heisend* [RO 110]; **1840** *Ein Acker Gröblitze genannt* [TBO 34], *Gröbliz* [TBOd 48], *Gröblitz* [TBOd 98]³⁷

Im benachbarten Oberlienz trifft man auf eine *Laimgröfel*³⁸ (1780 *Ein Stuck Acker, Laimgräfl genannt* [RO 52]; 1840 *Laimgrafl* [TBO 60]) und eine *Landgröfel*³⁹ (1359 *an der Lantgröfel* [OR]; 1746 *Landtgröfl* [?] [StB f. 582]), wobei unklar ist, ob sich die Oberlienzer Belege *in der Lanngröfl* bzw. *in der Hinndern Langgröfl* aus dem Jahre 1553 [LR f. 127] ebenfalls auf diese Flur beziehen. Ein *Länergröfele*, das 1746 für Oberlienz belegt ist [StB f. 599], weist eine Verkleinerungsform von *Gröfel* als Grundwort und vermutlich bairisch *Läuner* (im betreffenden Ortsdialekt *länd*) 'Lawinenbahn, die Steilrinne, an der die Lawine oder der Bergrutsch abgeht'⁴⁰ als Bestimmungswort auf. Schließlich lässt sich eine Flur *Gröfel* auch für Glanz (ebenfalls Gem. Oberlienz; 1840 *Gröfel* [TBGl 10]), für Nußdorf (Gem. Nußdorf-Debant, Osttirol; 1780 *die Gröfl* [Köfler (1973) 31]) sowie im Namenkompositum *Gröfl-Acker*⁴¹ auch für Lavant (Osttirol) belegen. Im Görzer Urbar von 1299 werden ein Besitz *an der Grövel* [UVGG 36] sowie zwei Schweighöfe, ebenfalls *an der Grövel*, für das Virgental (Osttirol)

angrenzendes Heimfeld des Kraßnig-Hofes. Zu diesem Namen konnten trotz gezielter Suche keine historischen Belege ausfindig gemacht werden.

³⁵ Totschnig/Lobenwein 13.

³⁶ Totschnig/Lobenwein 13.

³⁷ Bei jenen historischen Belegen, die aus Dokumenten stammen, die den Ort Oberlienz betreffen, ist unklar, ob sie letztlich hierher zu stellen sind oder ob sie ein anderes Objekt benennen.

³⁸ Totschnig/Lobenwein 15; als Bestimmungswort dieses zusammengesetzten Namens fungiert *Lēim* 'Lehm'.

³⁹ Totschnig/Lobenwein 15; *Land*, wohl das Bestimmungswort dieses Namenkompositums, trägt im Südbairischen auch die Bedeutung '(ebener) Talgrund', vgl. Schatz I 371.

⁴⁰ Schatz I 372.

⁴¹ Moser 21.

genannt [UVGG 44]. Es handelt sich dabei wohl um die früheste Nennung des heutigen Prägratner *Gröfler*-Hofes (1545 *Cristan Gröfler* [Köfler (1974) 16]), den auch Schatz als *gröflhof* verzeichnet.⁴² 1545 wird ebenfalls für Virgen ein *Ulrich Gröfler* [StB f. 122] genannt. Der Familienname *Gröfler* ist noch heute im Virgental anzutreffen.⁴³ Bidermann nennt für Obermauern (Gem. Virgen) einen Flurnamen *Gröflizach*.⁴⁴ Darin kann wohl der oben genannte Aineter Flurname *Gröflitze*, erweitert um ein deutsches Kollektivsuffix *-ach*, erblickt werden. Für die Nachbarortschaft Niedermauern verzeichnet Bidermann ein *Grobizach* und stellt diesen Namen zum bereits erwähnten *Gröflizach*.⁴⁵ Für die Ortschaft Saps in der Oberkärntner Gemeinde Malta ist *Gröflach* als Flurname belegt,⁴⁶ eine *Groflach* benannte Flur liegt im Gitschtaler Weißbriach ein.⁴⁷ Ebenfalls hierher gehört ein Hofname *Gräfler*⁴⁸ (*gręflb*) in Zirkitzen (Gem. Bad Kleinkirchheim, Kärnten; 1827 *Gröfler*, 1872 *Gräfler* [Pichler 110]) sowie ein Hofname *Gröflacher*⁴⁹ (*gręflaxb*) in Unterschern (Gem. Bad Kleinkirchheim; 1470 *Gröflach*, 1520 *das Gröflach*, 1668 *in Gröflach*, 1790 *Gröflacher Hube*, 1883 *Gräflacherhube*, *Gröflacher Hube* [Pichler 91]). Die Endung *-ach* in *Gröblach*, dem Namen eines in der Kärntner Gemeinde Maria Saal gelegenen, schon früh bezeugten Hofes (1200–1203 *in Zagrublach*), geht hingegen nicht auf ein deutsches Kollektivsuffix, sondern auf eine slowenische Kasusendung zurück.⁵⁰ Zum Schluss seien noch zwei Onyme aus dem slowenischen Namenbestand der Südkärntner Gem. Eisenkappel-Vellach angeführt, die mit unserem Flurnamen *Gröflitze* etymologisch zusammenhängen, nämlich *Grobļje* (Hofname, Trögern/Korte) und *Grobļjice* (Flurname, Ebriach/Obirsko)⁵¹. Für Wellersdorf / Velinja ves wird ein Hausname *Hrobālčnjak* genannt.⁵²

Auch im Familiennamenbestand finden sich Namen, die mit Integrierten von slowenisch *grobļja* in Zusammenhang stehen dürften. Feinig/Feinig stellen hierher die Familiennamen *Grobelnig*, *Gröbel* und *Gröblacher*.⁵³

Außerhalb des geschlossenen bairischen Sprachraums schließlich findet sich in der (ehemaligen) südbairischen Sprachinsel Zarz/Sorica ein weiterer Hinweis auf eine unabhängige Übernahme von slowenisch *grobļja* ins Deutsche, wobei

⁴² Schatz I 218. Hintner (1909) 43 nennt auch für Gsies *Gröfler* als Personennamen. Zwischen Osttirol und dem in Südtirol gelegenen Gsies bestanden seit jeher enge Beziehungen.

⁴³ Vgl. das österreichische Online-Telefonbuch unter <<www.herold.at>> [22.3.2007].

⁴⁴ Bidermann (1877) 204, s.a. Mitterrutzner 19; bei Unterforcher (1889) 7 *Gröflitzach*.

⁴⁵ Bidermann (1877) 204, s.a. Mitterrutzner 19 und Unterforcher (1889) 7.

⁴⁶ HK/DBÖ (HK/DBÖ; Sammler: Podesser).

⁴⁷ Hubmann 12.

⁴⁸ Pichler 110.

⁴⁹ Pichler 91.

⁵⁰ ANB I 451.

⁵¹ Karničar 78 bzw. 100.

⁵² Feinig/Feinig 74.

⁵³ Feinig/Feinig 74.

diese ein ähnliches Resultat gezeitigt hat wie im Binnenbairischen – *greiwl* (m.) ist dort der Name eines Berges.⁵⁴

Literatur- und Abkürzungsverzeichnis

- AdV – *Belegmaterial zum Atlas der deutschen Volkskunde (AdV)*. Archiv des Instituts für Europäische Ethnologie / Volkskunde der Universität Innsbruck.
- AF – *Adelsfassionen des Landgerichtes Lienz (1775)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/5–6.
- ANB – *Altdeutsches Namenbuch. Die Überlieferung der Ortsnamen in Österreich und Südtirol von den Anfängen bis 1200*, Wien 1989–lfd.
- Anich, P., Hueber, B., 1974, *Tyrolis sub felicis regimine Mariae Theresiae Rom. Imper. Aug. chorografice delineata a Petro Anich et Blasio Hueber colonis oberperfusianis curante Ignat. Weinhart prof. math. in univers. Cēnipontana. Innsbruck 1774* (Faksimile), Innsbruck, hrsg. H. Kinzl (= Tiroler Wirtschaftsstudien 30).
- Badjura, R., 1953, *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje*, Ljubljana.
- Bergmann, H., 2005, *Slawisches im Namengut der Osttiroler Gemeinden Ainet und Schlaiten. Anmerkungen zur Slavia submersa im vorderen Iseltal*, Wien (= Beihefte zur Österreichischen Namenforschung 5).
- Bidermann, H. I., 1877, *Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich. Ein Beitrag zur Nationalitäten-Statistik mit einleitenden Bemerkungen über deren Verhältniss zu den Rechts- und Staatswissenschaften*, Graz.
- ÉSSJ: *Étimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond*. Moskva 1974–lfd.
- Feinig, A., Feinig, T., 2005, *Familiennamen in Kärnten und den benachbarten Regionen*, Klagenfurt (= Studia Carinthiaca 26).
- Graber, G., 1941, *Volksleben in Kärnten*, 2. Aufl., Graz.
- Gutsmann, O., 1789, *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*, Klagenfurt.
- H.B. – vom Autor vorliegender Arbeit aufgezeichnete mundartliche Belege aus dem Ortsdialekt von Gaimberg (Osttirol).
- Herzmansky, S., 1969, *Der alte Wortschatz der Bauern, Handwerker und Knappen in der Umgebung von Villach*, Diss., Wien.
- Hintner, A., 1878, *Beiträge zur Tirolischen Dialektforschung. Der Deferegger Dialekt*, Wien.

⁵⁴ Kranzmayer/Lessiak 76; zur Lokalisierung s. ebd. die zweite Karte im Anhang (dort eingetragener slowenischer Name: *Grebl vrh*). Bemerkenswert ist, dass sich in der Mundart der Sprachinsel Gottschee/Kočevje *Gröfel/Gröbel* nicht nachweisen lässt, obschon, wie oben angedeutet, davon ausgegangen werden kann, dass dieses in der Heimat der Gottscheer zur Zeit der Auswanderung nach lautlichem Befund bereits Teil der mundartlichen Lexik war.

- Hintner, V., 1909: *Die Gsiesser Namen*, Wien.
- HK/DBÖ – *Hauptkatalog zum Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ)*, Österreichische Akademie der Wissenschaften / Zentrum Sprachwissenschaften, Bild- und Tondokumentation / Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (Wien) [Große Teile dieser Zettelkartei wurden bereits digitalisiert und bilden einen Teil des Datenbankverbundes Datenbank der bairischen Mundarten in Österreich (DBÖ), auf den für die Recherche zu diesem Beitrag auch zurückgegriffen wurde. Die mit der Quellenangabe HK/DBÖ zitierten Belege wurden Großteils im Zeitraum 1913–1932 erhoben].
- Hubmann, H., *Die Toponyme und Hausnamen von Weißbriach (Gemeinde Gitschtal, Kärnten, Bezirk Hermagor), Österreichische Namenforschung* 15–16 (1987–1988), 5–90.
- Hutterer, C. J., Kainz, W., Walcher, E., 1987, *Weststeirisches Wörterbuch. Grammatik und Wortschatz nach Sachgruppen*, Wien – Köln – Graz (= Schriften zur deutschen Sprache in Österreich 13–14).
- Ingenhaeff, W., Reiter, M., 1992, *Kleines Zillertaler Wörterbuch*, Schwaz.
- Karničar, L., 1990, *Der Obir-Dialekt in Kärnten. Die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Trögern/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte)*, Wien (= Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte 551).
- KKK – Kranzmayr, E., Lessiak, P., *Kundfahrtenkatalog*, Österreichische Akademie der Wissenschaften / Zentrum Sprachwissenschaften, Bild- und Tondokumentation / Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (Wien) [Ca. 122000 Exzerpte aus den besonders in der 1. Hälfte des 20. Jh.s durchgeführten Mundarterhebungen in insgesamt 771 Orten (vorwiegend in Südösterreich und im angrenzenden Oberitalien und Slowenien)].
- Köfler, W., 1973, *Chronik von Nußdorf-Debant*, Innsbruck (= Ortschroniken 5).
- Köfler, W., 1974, *Chronik von Prägraten*, Innsbruck (= Ortschroniken 9).
- Kranzmayr, E., *Ortsnamenbuch von Kärnten*, 2. Bde., Klagenfurt 1956–1958 (= Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 50–51).
- Kranzmayr, E., Lessiak, P., 1983, *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deuschrut/Rut in Jugoslawien*, hg. v. M. Hornung u. A. Ogris, Klagenfurt (= Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 68).
- Lawatsch, G., 1945, *Die Mundart des Gerichtsbezirks Oberwölz*, Diss., Graz.
- LR – *Lehenregister des Landgerichtes Lienz (1501)*, Tiroler Landesarchiv, Handschrift Nr. 1972. – *Lehenregister des Landgerichtes Lienz (1540–62)*, Tiroler Landesarchiv, Handschrift Nr. 4111. – *Lehenregister des Landgerichtes Lienz (1553)*, Tiroler Landesarchiv, Handschrift Nr. 1963.
- ME – *Mundarterhebungen. Unpaginierte Kopien von in den 1970-er Jahren in Hopfgarten i.D., Virgen, Matrei i.O. und Schlaiten durchgeführten Dialekterhebungen*, Österreichische Akademie der Wissenschaften / Zentrum Sprachwissenschaften, Bild- und Tondokumentation / Institut für Österreichische

- Dialekt- und Namenlexika (Wien) [Anstelle der nicht vorhandenen Seitenzahl wird die jeweilige Fragebuchnummer angeführt].
- ME Hopfgarten i.D. – Tatzreiter, H., *Mundarterhebung Hopfgarten in Deferegggen (1971)*. Näheres s. unter → ME.
- ME Matrei i.O. – Gabriel, E., *Mundarterhebung Matrei in Osttirol (1970/1971)*. Näheres s. unter → ME.
- ME Schlaiten – Lipold, G., *Mundarterhebung Schlaiten (1970)*. Näheres s. unter → ME.
- ME Virgen – Tatzreiter, H., *Mundarterhebung Virgen (1971)*. Näheres s. unter → ME.
- Mitternützer, J. Chr., 1879, Slavisches aus dem östlichen Pusterthale (Drau- und Isel-Gebiet) in Tirol, *Neunundzwanzigstes Programm des kaiserl.-königl. Gymnasiums zu Brixen*, Brixen, 3–28.
- Moro, O., 1928, Die Bichlbauerleut', *Sonntagsblätter. Schriftleitungsbeilage der „Freien Stimmen“* (Klagenfurt) 7 (1928), 1–2.
- Moro, O., 1928, Von Neujahr bis Aschermittwoch im St. Oswaldertal, *Sonntagsblätter. Schriftleitungsbeilage der „Freien Stimmen“* (Klagenfurt) 52 (1928): 1–2.
- Moro, O., 1952, *Volkskundliches aus dem Kärntner Nockgebiet. Volksmedizin / Volksglaube / Volksdichtung / Volkskunst / Hofwesen und Arbeitsleben*, Klagenfurt.
- Moser, H., 1976, *Chronik von Lavant*, Innsbruck (= Ortschroniken 26).
- [Mußhauser, R.,] *Von „A Boisl“ bis „Zwoschpan“*. *Dialektwörter aus Thurn*, o.O., o.J. [ca. 2005].
- OR – *Oberforcher-Regesten / Osttiroler vor 1500* [handschriftliche Exzerpte in Karteiform], Archiv des Museums der Stadt Lienz auf Schloss Bruck.
- Pichler, H., 1960, *Die Haus- und Hofnamen des Gerichtsbezirkes Millstatt in Oberkärnten*, Diss., Wien.
- Pleteršnik, M., *Slovensko-nemški slovar*, 2 Bde., Ljubljana, 1894–1895. Digitale Version: Furlan, M./Dobrovoljc, H./Jazbec, H. (Hg.), *Pleteršnik, M., Slovensko-nemški slovar. Transliterirana izdaja*, Ljubljana 2006.
- Pochlin, M., 1781, *Tu malu besedishe treh jesikov. Das ist: das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. Quod est: parvum dictionarium trilingue*, Laibach.
- RA – *Rustikalsteuerkataster der Gemeinde Ainet (1780)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/16.
- Regg.F.III H.13 = Herold, P. (Hg.), *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet. Heft 13: Die Urkunden und Briefe des Österreichischen Staatsarchivs in Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Allgemeine Urkundenreihe, Familienurkunden und Abschriftensammlungen (1447–1457)*, Wien 2001 (online unter <www.regesta-imperii.de> [22.3.2007]).
- RF – *Rustikalfassionen für die Gemeinden Ainet, Alkus, Amlach und Dölsach (1775)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/7.
- RO – *Rustikalsteuerkataster der Gemeinde Oberlienz (1780)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/32.

- ROD – *Rustikalsteuerkataster der Gemeinde Oberdrum (1780)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/31.
- Rudolf, I.: *Die alte Bauernmundart von Molzbichl bei Spittal an der Drau*. Diss. Wien 1965.
- Schabus, W., 1971, *Dialektgeographie des Lesachtals (Kärnten)*, Diss., Wien.
- Schatz, J., 1955–1956, *Wörterbuch der Tiroler Mundarten*, 2 Bde., Innsbruck (= Schlern-Schriften 119–120).
- Schnorr, G., 1975, *Irschen. Eine Gemeindechronik*, Irschen.
- Skok, P., 1971–1974, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 4 Bde., Zagreb.
- SP = *Słownik prasłowiański*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1974–lfd.
- SPismo – *Sveto pismo stare in nove zaveze. Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov*, Ljubljana, 1997.
- SSKJ – *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana 1970–1991 (online unter <<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>> [22.3.2007]).
- StB – *Steuerbereitung des ganzen Pustertales (1545)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 0/8. – *Steuerbereitung (Kataster) des Landgerichtes Lienz (1680)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/2a. – *Steuerbereitung (Kataster) des Landgerichtes Lienz (1746)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/3.
- TBA – *Transportobuch (Güterbeschreibung und Namensregister) der Gemeinde Ainet (1840)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/41.
- TBGl – *Transportobuch (Güterbeschreibung und Namensregister) der Gemeinde Glanz (1840)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/47.
- TBO – *Transportobuch (Güterbeschreibung und Namensregister) der Gemeinde Oberlienz (1840)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/58.
- TBOd – *Transportobuch (Güterbeschreibung und Namensregister) der Gemeinde Oberdrum (1840)*, Tiroler Landesarchiv, Kataster Nr. 120/57.
- Totschnig, E., Lobenwein, P., 1978, *Chronik von Oberlienz*, Innsbruck (= Ortschroniken 37).
- TSA – *Tirolischer Sprachatlas*, 1965–1971, 3 Bde., Innsbruck - Marburg (= Deutscher Sprachatlas. Regionale Sprachatlanten 3).
- ULB – *Urbarlehenbuch des Landgerichtes Lienz (1550)*, Tiroler Landesarchiv, Handschrift Nr. 2197.
- Unger, Th., Khull, F., 1903, *Steirischer Wortschatz*, Graz (online unter <www.literature.at> [22.3.2007]).
- Unterforcher, A., 1887, Beitrag zur Dialekt- und Namenforschung des Pusterthales, *Jahres-Bericht des k. k. Staats-Ober-Gymnasiums zu Leitmeritz in Böhmen 1887*, Leitmeritz, 3–22.
- Unterforcher, A., 1889, Slavische Namenreste aus dem Osten des Pusterthales, *Jahres-Bericht des k. k. Staats-Ober-Gymnasiums zu Leitmeritz in Böhmen für das Schuljahr 1889*, Leitmeritz, 3–30.
- Unterlercher, M., 1932, *In der Einsicht. Das Leben eines Kärntner Bergbauernbuben. Erinnerungen eines Siebzigjährigen*, St. Ruprecht / Villach.
- UVGG – Klos-Bužek, Fr. (Hg.), 1956, *Das Urbar der Vorderen Grafschaft Görz aus dem Jahre 1299*, Wien (= Österreichische Urbare 1/3).

WBÖ – Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich, Wien 1970–lfd.
Zdovc, P., 1972, *Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten. Lautlehre und Akzent der Mundart der „Poljanci“*, Wien (= Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung 20).

Gröfel, Gröbel 'kup kamenja, groblja' – dialektološka in imenoslovna razprava o bavarskem slavizmu

Povzetek

Slovensko groblja »kup kamenja ipd.« najdemo danes kot slavizem v več različnih bavarskih narečjih na Vzhodnem Tirolskem, avstrijskem Koroškem, avstrijskem Zgornjem in Zahodnem Štajerskem, kakor tudi v Salzburškem Lungauu. Semantično so ti izposojeni elementi zelo blizu slovenski izposojni predlogi. Tako v slovenščini kot v večih od zgoraj navedenih bavarskih narečij gre za kupe kamenja, ki ležijo večinoma ob robu polja ali njive in predstavljajo rezultat večstoletnega čiščenja kmetijskih površin. Naš slavizem ima v bavarščini dve različni pojavnimi oblikami, ki se v glavnem razlikujeta po tem, kako se v bavarščini substituirata glas -b- iz slovenske predloge za izposojajo. Za ti dve bavarski pojavnimi oblikami lahko uporabimo dve osnovni fonetični formi: Gröfel (slovensko -b- > bavarsko -f-) in Gröbel (-b- > -b-). Dejstvo, da imamo dve različni fonetični oblikami, lahko pojasnimo z različnim časom prevzema iz slovenščine v bavarščino. Poleg tega se izkaže, da imata ti dve fonetični realizaciji tudi bolj ali manj jasno arealno porazdelitev: Gröfel prevladuje na Vzhodnem Tirolskem, avstrijskem Zgornjem in Srednjem Koroškem, medtem ko najdemo redkejša izpričbe različice Gröbel na avstrijskem Spodnjem Koroškem, avstrijskem Štajerskem kakor tudi v Lungauu. Beseda se ne pojavlja samo kot simpleks, ampak tudi kot osnovna beseda v različnih zloženkah in kolektivnih tvorjenkah, kakor tudi v primeru neke glagolske tvorjenke. V pričujočem članku sem – seveda ne do popolnosti – skušal zbrati čimveč izpričb tega slavizma, pri čemer sem pregledoval predvsem gradivo za Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ). Kot je bilo pričakovati, se slovensko groblja pojavlja nemalokrat tudi v imenskem gradivu raziskovanega zemljepisnega območja. Tudi za te izpričbe navajam ustrezne primere, deloma podkrepjene z zgodovinskimi zapisi.

Hubert Bergmann
Österreichische Akademie der Wissenschaften
Zentrum Sprachwissenschaften, Bild- und Tondokumentation
Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika
Wohllebengasse 12-14, 1040 Wien
hubert.bergmann@oeaw.ac.at

Imiona w nazwach jezior i stawów w Polsce

Urszula Bijak, Barbara Czopek-Kopciuch (Krakow)

IZVLEČEK: V članku so obravnavana imena ribnikov in jezer na ozemlju Poljske, ki izhajajo iz imen. Analiziranih je 283 hidronimov iz 76 okrajev Poljske. Med hidronimi je 20 starejših, izpričanih od 14.–19., večina pa je prvič zapisana v 20. stoletju. Motivacijsko bazo tvorijo moška in ženska imena, ki so večinoma krščanska, ter maloštevilna staropoljska v osnovni, pogosto tudi manjšalni obliki. Večina hidronimov je nastala po imenih lastnikov, manjši del pa so spominška imena. Med slednjimi so opazna imena literarnega porekla, motivirana z zgodovinskimi in svetniškimi liki. Med izimenskimi hidronimi prevladujejo imena, nastala s transonimizacijo. Veliko skupino tvorijo besedne zveze z razlikovalnimi členi, maloštevilno pa imena, nastala s pluralizacijo.

Personal Names in the Names of Polish Lakes and Ponds

ABSTRACT: This article discusses the names of ponds and lakes in Poland that are derived from first names. It analyzes 283 hydronyms from 76 Polish districts. Among these, 20 are of an older date – that is, attested between the 14th and 19th century – whereas the majority were first recorded in the 20th century. Their motivational base is formed by male and female, mostly Christian, names, whereas a small number are created from old Polish names in their basic and often diminutive forms. The majority of hydronyms were created from the names of landowners, while a smaller proportion are commemorative. Among the latter, names with a literary origin motivated by historical characters and saints are evident. Among desubstantival hydronyms, names formed through transonymization predominate. A large group is formed by compounds with differential segments, whereas only a small number of names are formed through pluralization.

Hydronimom derywowanym od antroponimów nie poświęcano dotychczas zbyt wiele uwagi w literaturze onomastycznej. Uznawano je za nową warstwę nazw wodnych, niezbyt liczną, dotyczącą na ogół mniejszych obiektów, zwłaszcza

stawów, sadzawek, źródeł, małych potoków i strug¹. Materiał historyczny i objaśnienia takich nazw spotkać można w toponomastycznych opracowaniach regionalnych, opracowaniach hydronimicznych niektórych dorzeczy oraz w tomach serii *Hydronymia Europaea*. Zgromadzony tu materiał pochodzi z komputerowej bazy nazw wodnych, która powstaje w Pracowni Toponomastycznej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie (grant nr 1H01D01029). Podstawę źródłową tego onomastykonu stanowią wydane drukiem dokumenty historyczne, słowniki historyczne i geograficzne, mapy historyczne i współczesne, wykazy nazw wodnych i dotychczas opublikowane opracowania hydronimiczne. Baza ta będzie zawierać około 30 tysięcy obiektów wodnych.

Przedmiotem niniejszego artykułu są nazwy wód stojących (jezior i stawów) z terenu Polski, w jej współczesnych granicach, utworzone od imion w wyniku transnimityzacji lub derywacji paradygmatycznej, a więc bez użycia sufiksów. Wykscerpowano zarówno hydronimy jednoczłonowe, jak i zestawienia zawierające imiona, łącznie 283 nazw.

Pierwszy zapis takiego hydronimu pojawia się w źródłach już w XIV w.: *Przedślaw*, nieistniejący staw w Myślenicach, koło Krakowa, por. *lacus dictus Przedślaw* (1364). Jego nazwa pochodzi od staropolskiego dwuczłonowego imienia *Przedślaw*².

W XVI wieku odnotowane są 3 nazwy:

Jaga, nieistniejące dziś jezioro koło Góry Nawojowej, niedaleko Krakowa, por. *Jaga* (1553), którego nazwa motywowana jest zdrobniałym żeńskim im. *Jaga* (: *Agata, Agnieszka, Jadwiga*);

Seweryn, staw koło Czernichowa, pow. krakowski, por. *Seweryn* (1564); nazwa pochodzi od chrześcijańskiego im. *Seweryn*;

Dobrzyńka-Wojtek — nazwa zestawiona, określająca staw na rzece Dobrzyńka, w pow. łaskim, por. Staw *Dobrzyńka Wojtek* (1564–1565). Pierwszy człon zestawienia pochodzi od n. rzeki *Dobrzyńka* (a ta od nazwiska *Dobrzyńka*), drugi od zdrobniałego im. *Wojtek* (: *Wojciech*).

W XVIII wieku pojawia się w źródłach 12 nowych obiektów:

Adaś, nieistniejący staw w Pisarzowicach, pow. bielski, por. *Adaś* (1786–1788); n. od zdrobniałego im. *Adaś* (: *Adam*);

Barbara, nieistniejący staw, w Żywcu, por. staw *Barbara* (1715); od im. *Barbara*;

Daniło, nieistniejący staw koło Białegostoku, por. *Daniło* (1784); od białoruskiego im. *Daniło*;

Frantosik, nieistniejący staw, we wsi Pławy, pow. oświęcimski, por. około stawu *Frantosika* (1786–88); od im. **Frantosik* (: *Franciszek*);

¹ K. Rymut, *Nazwy wodne (w): Słowiańska encyklopedia*, t. II, Kraków 2003, s. 230; A. Cieślakowa, E. Wolnicz-Pawłowska, *Krótką charakterystyka hydronimii polskiej (w): Nazewnictwo geograficzne Polski*, t. I: Hydronimy, Cz. I: Wody płynące, źródła, wodospady, Warszawa 2006, s. VIII.

² Ponieważ nazwa została odnotowana w źródłach jedynie w formie mianownika, trudno rozstrzygnąć, czy ma ona postać bezsufiksálną, czy też tkwi w niej archaiczny przyrostek dzierżawczy *-jb.

Frydeczek, staw (dziś obiekt bez nazwy), we wsi Pogórze, pow. cieszyński, por. *Fridezek* (1789); od zdrobniałego im. **Frydeczek* (: *Fryderyk*);

Jadamaczek, nieistniejący staw we wsi Mazańcowice, pow. bielski, por. *Jadamaczek* a. *Jedamaczek* (1789); od zdrobniałego im. *Jadamaczek* (: *Jadam* < *Adam*);

Jagoszek, nieistniejący staw we wsi Mnich, pow. cieszyński, por. *Jagoschek* (1789); od zdrobniałego im. *Jagoszek* (: *Agata*, *Agnieszka*, *Jadwiga*);

Jan, nieistniejący staw w Żywcu, por. staw *Jan* (1715); od im. *Jan*;

Jędrzejek, nieistniejący staw, we wsi Polanka Wielka, pow. oświęcimski, por. *Jędrzejek* (1786–1788); od zdrobniałego im. *Jędrzejek* (: *Jędrzej* < *Andrzej*);

Kasia, nieistniejący staw we wsi Poręba Wielka, pow. oświęcimski, por. *Kasia* (1786–1788), od zdrobniałego im. *Kasia* (: *Katarzyna*)³;

Krzysztof, nieistniejący staw w Żywcu, por. staw *Krzysztof* (1715), od im. *Krzysztof*;

Krzyś-Folwarcznik, nieistniejący staw we wsi Grojec, pow. oświęcimski, por. *Krzyś Folwarcznik* (1786–1788); n. zestawiona — od zdrobniałego im. *Krzyś* (: *Krzysztof*, *Kryspin*) i od ap. *folwark*, z suf. *-nik* (człon ten określa położenie stawu na terenie folwarku);

Mały Jakubik, nieistniejący staw we wsi Mnich, pow. cieszyński, por. *Klein Jakubik* (1789); n. zestawiona — od zdrobniałego im. *Jakubik* (: *Jakub*) z niem. przymiotnikiem *klein* ‘mały’ określającym wielkość obiektu.

W XIX wieku zanotowano po raz pierwszy 3 nazwy:

Judas, staw nieistniejący we wsi Strumień, pow. cieszyński, por. *Judass* (1820), od im. *Judas*, *Judasz* (znanego z Nowego Testamentu);

Maciej, nieistniejący staw we wsi Strumień, pow. cieszyński, por. *Matiey* (1820), od im. *Maciej*, czes. *Matěj*;

Maurycy, nieistniejący staw w Zatorze, pow. oświęcimski, por. *Maurycy* (1895), od im. *Maurycygo* Potockiego.⁴

Wszystkie przedstawione powyżej hydronimy (20) odnoszą się do obiektów dziś nieistniejących, zapewne zasypanych, wyschniętych, czy osuszonych. Niewiele można powiedzieć o bezpośredniej motywacji tych nazw. To, że nazwy są formalnie równe imionom może wskazywać na ich charakter pamiątkowy. Mogły te niewielkie obiekty wodne otrzymywać imiona właścicieli gruntów, wówczas miałyby charakter przynależnościowy, typowo dzierżawczy. Pewnym przykładem nazwy pamiątkowej może być nazwa *Maurycy* nadana dla uczczenia *Maurycygo* Potockiego. Podstawą ponad połowy nazw są imiona w formie zdrobniałej. Większość nazw jest formalnie równa różnym postaciom imion męskich, tylko 3 motywowane są przez imiona kobiece, jedno w formie pełnej, dwa w formie zdrobniałej.

Jeśli chodzi o strukturę hydronimów o starszej dokumentacji, to w większości są to nazwy proste, trzy spośród nich mają postać zestawień: *Dobrzyńka-Wojtek*, *Krzyś-Folwarcznik* i *Klein Jakubik*.

³ Śladem po nazwie tego stawu jest współcześnie nazwa terenowa i część wsi Poręba Wielka.

⁴ Potoccy byli właścicielami stawów w Zatorze.

Obiekty te rozmieszczone są głównie w Polsce południowej, we współczesnych powiatach: cieszyńskim (5), oświęcimskim (5), bielskim (2), krakowskim (3), we wsi Sporysz włączonej do Żywca (3) i po jednym koło Łodzi i Białegostoku.

„Eksplodują” hydronimów odmiennych obserwujemy w wieku XX. Odnotowano wtedy 263 nazwy dla obiektów rozmieszczonych na obszarze całej Polski w 76 powiatach..

W woj. podkarpackim, w pow. stalowowolskim, w gm. Zaklików znajdują się 24 obiekty: *Adam* (2 x), *Antoni*, *Ewa*, *Ferdynand*, *Florian*, *Hala*, *Hanka*, *Jagienka*, *Jan*, *Janek*, *Jorgiś*, *Józef*, *Kajtek*, *Konstanty*, *Maryska*, *Mateusz*, *Rafał*, *Stefan*, *Stefan*, *Teofil*, *Wanda*, *Władysław*, *Wojtek*; w pow. jasielskim, gm. Skołyszyn (6): *Jaś*, *Julian*, *Leszek*, *Małgosia*, *Oleś*, *Wacław*.

W woj. dolnośląskim, w pow. milickim, gm. Krośnice, Milicz i Cieszków – 21: *Andrzej* (1983), *Bolko*, *Duży Jaś* (1983), *Duży Karol* (1983), *Emilia* (1983), *Ernest*, (1983), *Halina*, *Henryk* (*Mały Henryk*) (1983), *Henryk*, *Henryk* (1983), *Henryk Nowy*, *Jan* (1983), *Karol* (1983), *Kazimierz Górny*, *Leszek*, *Mały Karol*, *Mieczysław* (1983), *Stas Dolny*, *Stas Górny*, *Władysław*, *Zofia* (1983); w pow. oleśnickim, gm. Twardogóra – 3: *Mała Amalia*, (1983), *Pelagia* (1983) *Wielka Amalia* (1983); w pow. legnickim, gm. Chojnów – 2: *Paulinki Drugie*, *Paulinki Pierwsze*; w pow. ząbkowickim, gm. Ziębice – 2: *Henryk*, *Karol*; w pow. polkowickim, gm. Przemków – 1: *Bolesław*.

W woj. małopolskim, w pow. oświęcimskim w gminach: Brzeszcze, Oświęcim, Osiek, Zator odnotowano 22 nazwy stawów: *Adam Duży*, *Andrzej*, *Andrzej Duży*, *Danusia*, *Gabriela* (1964), *Gabriela* (1964), *Hanusia* (1964), *Helenka* (1964), *Józef*, *Karolcia*, *Marian Górny*, *Micia*, *Olusia*, *Stanisław*, *Stanisław*, *Sylwester*, *Teresa*; w pow. wadowickim, gm. Spytkowice – 4: *Adam//Staw Adam* (1961), *Adamek//Staw Adamek* (1961); *Artur*, *Róża*; w pow. tarnowskim, gm. Wierzchosławice – 1: *Maruszka*.

W woj. podlaskim, w pow. białostockim, gm. Poświętne znajduje się 14 obiektów: *Elżbieta Druga*, *Elżbieta Pierwsza*, *Gabriela*, *Gabrielka*, *Jerzy*, *Józef*, *Kazimierz*, *Maria*, *Maryłka*, *Michał Drugi*, *Michał Pierwszy*, *Rafał*, *Witold*, *Zofia*; w pow. zambrowskim, gm. Zambrów – 5: *Aleksander*, *Grażyna*, *Kajtek*, *Krzysztof*, *Moryś*; w pow. augustowski, gm. Augustów – 1: *Święty Jan* (1966), w pow. monieckim, gm. Knyszyn – 1: *Jezioro Zygmunta Augusta*.

W woj. lubelskim, w pow. tomaszowskim, w gm. Łaszczów i Tarnawatka odnotowano 14 hydronimów: *Adam Drugi*, *Adam Pierwszy*, *Agatka*, *Aleksander Drugi*, *Aleksander Pierwszy*, *Ignas*, *Jacek*, *Jan Dolny*, *Jan Górny//Jan* (1965), *Janek*, *Jaś*, *Kazimierz*, *Małgosia*, *Marian*; w pow. janowskim, gm. Potok Wielki i Modliborzycy – 12: *Bogusław*, *Bohun*, *Lech*, *Michał*, *Nowy Witold*, *Nowy Władysław*, *Oleńka*, *Stanisław*, *Stary Witold*, *Stary Władysław*, *Wojciech*, *Zygmunt*; w pow. zamojskim, w gm. Komarów-Osada, też Zamość – 11: *Adaś* (1954–60), *Andrzej*, *Feliks*, *Grzegorz* (2x), *Józef*, *Kazimierz*, *Krzysztof*, *Marcin*, *Marian*, *Waldemar*; w pow. parczewskim, w gm. Sosnowica i Siemień – 8: *Andrzejki* (1965), *Helena*, (1965), *Jan* (1965), *Książę Józef* (1965), *Marek* (1965), *Michałki* (1965) *Wojtek*, *Zofia* (1971); w pow. włodawskim, gm. Stary Brus i Wola Uhruska – 6: *Asia*, *Baśka* (gw.), *Januś*, *Jurek* (gw.), *Paweł*, *Jama Roma*; w pow. lubartowskim, gm. Uścimów – 5: *Adam*,

Jan// Świąty Jan (1965), *Michał* (1965), *Wanda Druga*, *Wanda Pierwsza*; w pow. chełmskim – 3: *Esterka* (1954–60), *Jezioro Jurka* (1970), *Jezioro Marcinka*; w pow. ryckim, gm. Ryki – 1: *Karol*; w pow. hrubieszowskim, gm. Mirce – 1: *Hala*; w pow. puławskim, gm. Baranów – 1: *Mateusz*.

W **woj. śląskim**, pow. lublinieckim, gm. Ciasna, Kochanowice, Pawonków – 11: *Staw Feliksa*, *Gustaw*, *Halina//Staw Halina* (1962), *Kacper//Staw Kacper* (1962), *Ludwik//Staw Ludwik* (1962), *Mańka*, *Marian//Staw Marian* (1962), *Ola* (1924–38)//*Staw Ola* (1983), *Stawy Sabiny*, *Walek*, *Wanda*; w pow. i gm. Katowice – 6: *Barbara*, *Janina*, *Małgorzata*, *Hubertus Drugi*, *Hubertus Pierwszy*, *Hubertus Trzeci* i *Hubertus Czwarty* położony w gm. Mysłowice; w pow. pszczyńskim, gm. Goczałkowice-Zdrój – 3: *Maciek* (1966), *Maciek Borowy*, *Maciek Kanałowy*; w pow. i gm. Świętochłowice – 2: *Martyn*, *Matylda*; w pow. bielskim, gm. Wilamowice – 1: *Antoni*; w pow. częstochowskim, gm. Janów – 1: *Irydion*; w pow. gliwickim, gm. Wielowieś – 1: *Hubertus//Staw Hubertus* (1983).

W **woj. warmińsko-mazurskim**, pow. olsztyńskim zanotowano 5 nazw: *Klimunt*, *Pawlik* (jez.), *Bartosz* (1964), *Wojciech* (1925), *Wojtek//Wójtak* (1925); w pow. piskim, gm. Ruciane-Nida – 2: *Jany*, *Jany Małe*; w pow. giżyckim, gm. Ryn – 2: *Szymon*, (jez.), *Szymonek* (jez.); w pow. mrągowski, gm. Piecki – 2: *Klimunt*, *Pawełek*; w pow. szczycieńskim, gm. Jedwabno i Szczytno – 2: *Klimek* (jez.), *Romanek* (jez.); w pow. gołdapskim, gm. Gołdap – 1: *Szymanek* (jez.); w pow. iławskim, gm. Kisielice – 1: *Bartek*; w pow. oleckim, gm. Kowale Oleckie – 1: *Marki* (jez. 1963).

W **woj. mazowieckim**, w pow. siedleckim, gm. Kotuń i Przesmyki znajduje się 5 obiektów: *Alina*, *Helena*, *Jadwiga* (1962), *Nana*, *Stefan*; w pow. przysuskim, gm. Wieniawa – 4: *Irena*, *Jerzy*, *Krzyszyna*, *Kuba*; w pow. grodziskim, gm. Jaktorów – 2: *Bolesław*, *Franciszek*; w pow. węgrowskim, gm. Liw – 1: *Franciszek*; w pow. żyrardowskim, gm. Mszczonów – 1: *Święta Anna*; w pow. kozienickim, gm. Grabów nad Pilicą – 1: *Staw Świętego Jana*.

W woj. opolskim, w pow. namysłowski, gm. Pokój są 4 stawy: *August*, *Staw Fryderyka*, *Staw Matyldy*, *Staw Zofii*; w pow. opolskim, gm. Niemodlin – 2: *Hubert*, *Zofia* (1983); głubczycki, gm. Głubczyce – 1: *Marysiętka* (stawy).

W **woj. łódzkim**, w pow. poddębickim, gm. Dalików odnotowano 4 nazwy: *Duży Staw Helena* i *Mały Staw Helena*, *Halina* (1973), *Kazimierz Duży*; w pow. łódzkim, gm. Łódź – 1: *Staw Jana*; w pow. zgierskim, gm. Aleksandrów Łódzki – 1: *Kazimierz*.

W woj. pomorskim, w pow. gdańskim, gm. Trąbki Wielkie – 3: *Jezioro Aleksandra*, *Jezioro Bronisława*, *Jezioro Stanisława* (trzy jeziora); w pow. chojnickim, gm. Konarzyny i Chojnice – 2: *Jacyś*, *Jezioro Olbrachta* (jez.); w pow. słupskim, gm. Smlódzino – 1: *Lolek*.

W **woj. wielkopolskim**, w pow. ostrowskim, gm. Sośnie – 3: *Antoni*, *Augustyn*, *Jan*; w pow. gnieźnieńskim, gm. Gniezno – 1: *Róża*; w pow. międzychodzkiem, gm. Międzychód – 1: *Gertruda//Jezioro Gertruda*, w pow. pleszewskim, gm. Gizałki – 1: *Pawełek*, (jez.); w pow. ostrzeszowskim, gm. Kobyła Góra – 1: *Mikołaj*; w pow. poznańskim, gm. Pobiedziska – 1: *Jezioro Uli* (jez.).

W **woj. świętokrzyskim**, pow. pińczowskim, gm. Pińczów – 3: *Aleksander*,

Izabela, Krzysztof; w pow. buskim, gm. Wiślica – 1: *Marian*; w pow. kazimierskim – 1: *Janeczek*.

W woj. kujawsko-pomorskim, w pow. mogileńskim, gm. Mogilno – 1: *Bronisław* (jez.); w pow. wąbrzeskim, gm. Wąbrzeźno – 1: *Frydek* (jez.); w pow. aleksandrowskim – 1: *Jarosław* (1928); w pow. brodnickim, gm. Bobrowo – 1: *Marek* (jez.).

W woj. zachodniopomorskim, w pow. choszczeńskim, gm. Pelczyce – 1: *Jan*; w pow. myśliborskim, gm. Myślibórz – 1: *Paweł* (jez.), w pow. waleckim, gm. Mirosławiec – 1: *Jeziro Hanki* (jez.), w pow. łobeskim, gm. Łobez – 1: *Helka*.

Nazwy, które pojawiają się w XX wieku są, jak już powiedziano, wielokrotnie liczniejsze. W większości pochodzą one z wykazu nazw standaryzowanych, który ukazał się w 2006 roku – *Nazewnictwo geograficzne Polski*, T. I: *Hydronimy*, cz. 2. Wody stojące. Niestety, z powodu braku danych, niewiele można powiedzieć o ich motywacji. Można przypuszczać, że mają one związek z imionami właścicieli. Część z nich zapewne ma charakter pamiątkowy, część – dzierżawczy. Na charakter pamiątkowy wskazywać może chociażby „seria” nazw w pow. janowskim, gdzie spotkać można nazwy stawów: *Bogusław, Bohun, Michał, Oleńka, Stary Witold, Nowy Witold*. Zgromadzenie takich nazw w jednym regionie sugerować może ich motywację literacką, nawiązanie do imion bohaterów powieści Sienkiewicza. Proweniencję literacką ma zapewne nazwa *Irydion* (pow. częstochowski) i nawiązuje do tytułowego bohatera utworu Zygmunta Krasińskiego, także nazwy *Jaś* i *Małgosia* (stawy w pow. tomaszowskim i jasielskim), czy *Jacek* i *Agatka* (pow. tomaszowski) motywowane są przez imiona bohaterów bajek dla dzieci.

Inną „serię” spotkać można w pow. milickim, gdzie występują takie nazwy stawów jak: *Bolko, Henryk, Jan, Kazimierz Górny, Leszek, Władysław, Henryk Nowy*. Tu dopatrywać się można motywacji przez imiona książąt z dynastii Piastów Śląskich. Z pewnością charakter pamiątkowy mają nazwy typu: *Jeziro Olbrachta* (pow. chojnicki), *Książę Józef* (staw w Sosnowicy, woj. lubelskie) czy *Jeziro Zygmunta Augusta* (podlaskie, gm. Knyszyn), nawiązujące do imion i królów i książąt polskich.

Uwagę zwracają też nieliczne nazwy z elementem *święty*, pochodzące zapewne od patronów kościołów lub kapliczek znajdujących się w pobliżu obiektów wodnych: *Święta Anna, Staw Świętego Jana, Święty Jan*.

Wśród prezentowanych nazw stawów i jezior dominują hydronimy utworzone od imion bez użycia wykładników formalnych i członów dyferencyjnych. Podstawami są imiona w formie pełnej, np. *Bolesław* czy *Barbara* lub w formie zdrobniałej, np. *Bolko* czy *Baśka*. Są to głównie imiona chrześcijańskie, występują też imiona staropolskie, np.: *Przedśław, Bolesław, Kazimierz, Mieczysław, Stanisław, Wojciech* lub ich zdrobnienia: *Bolko*, część z nich mieści się również w kanonie imion chrześcijańskich. Wyjątkowo pojawiają się imiona innego pochodzenia, por. nazwę stawu *Moryś* (podlaskie), zapewne od im. *Moritz, Moryc*, popularnego wśród Żydów. Bazą do utworzenia nazw stawów i jezior stało się 75 imion męskich. Ich liczba byłaby większa gdyby doliczyć postaci zdrobniałe. Najchętniej używane jest imię *Jan* (13) oraz *Adam* (10). Spośród imion kobiecych użyto 39; najchętniej tworzone nazwy małych obiektów wodnych od imienia *Zofia* (6) i *Halina* (5). Bardzo

często tworzone są nazwy od imion zdrobniałych. Trudno tu zaobserwować jakąś prawidłowość, ale wygląda na to, że znacznie częściej mamy do czynienia z nazwami od zdrobniałych imion kobiecych niż od męskich, np. w woj. małopolskim, pow. oświęcimski, gm. Brzeszcze, na 8 nazw stawów 4 to nazwy od zdrobniałych imion kobiecych: *Danusia, Karolcia, Olusia, Micia*, zaś nazwy stawów od imion męskich w tej gminie pochodzą od pełnych imion – *Stanisław, Andrzej, Sylwester*.

Spotykamy kilka nazw utworzonych w wyniku pluralizacji: *Paulinki Drugie, Paulinki Pierwsze, Michałki, Jany, Jany Małe*.

Wśród struktur złożonych odnotować należy zestawienia zawierające terminy hydronimiczne takie jak: *staw, jezioro*, też *jama* oraz imię w mianowniku, np. *Duży Staw Helena* i *Mały Staw Helena, Staw Marian, Jama Roma* lub w dopełniaczu, np. *Staw Feliksa, Stawy Sabiny, Staw Świętego Jana, Staw Fryderyka, Staw Matyldy, Staw Zofii; Jezioro Zygmunta Augusta, Jezioro Jurka, Jezioro Marcinka, Jezioro Aleksandra, Jezioro Bronisława, Jezioro Stanisława, Jezioro Olbrachta, Jezioro Hanki*.

Dużo jest zestawień z członami dyferencyjnymi. Na uwagę zasługują człony odróżniające liczebnikowe, które pojawiają się w nazwach obiektów leżących w obrębie jednej gminy, np. *Paulinki Drugie* i *Paulinki Pierwsze, Adam Drugi* i *Adam Pierwszy, Aleksander Drugi* i *Aleksander Pierwszy, Michał Drugi* i *Michał Pierwszy, Wanda Druga* i *Wanda Pierwsza, Hubertus Drugi, Hubertus Czwarty, Hubertus Pierwszy, Hubertus Trzeci*. Do nazw od imion dodawane bywają człony odróżniające nawiązujące do wielkości (*mały, duży*), dawności (*stary, nowy*) lub położeniu obiektu (*górnny, dolny*), np. *Mały Karol, Mała Amalia* i *Wielka Amalia, Adam Duży, Andrzej* i *Andrzej Duży, Duży Staw Helena* i *Mały Staw Helena, Kazimierz Duży, Nowy Witold* i *Stary Witold, Nowy Władysław* i *Stary Władysław, Kazimierz Górny, Staś Dolny* i *Staś Górny, Marian Górny, Jan Dolny* i *Jan Górny*, także inne por. *Maciek Borowy* i *Maciek Kanałowy*. Nazwy z członami odróżniającymi stanowią około 25 % ogółu badanych nazw.

Zapisy źródłowe dla hydronimów odimiennych są dość skąpe, ubogie, co wynika z niedoskonałości tworzonej dopiero bazy komputerowej. Nie można więc zaobserwować postaci wariantywnych. Udokumentowane są jedynie nieliczne poświadczenia zmian formy nazwy zestawionej w prostą, np. *Adam//Staw Adam, Adamek//Staw Adamek, Jan Górny//Jan, Halina//Staw Halina, Marian//Staw Marian, Ola//Staw Ola, Hubertus//Staw Hubertus, Ludwik//Staw Ludwik, Marian//Staw Marian, Gertruda//Jezioro Gertruda, Staw Kasper//Kacper*.

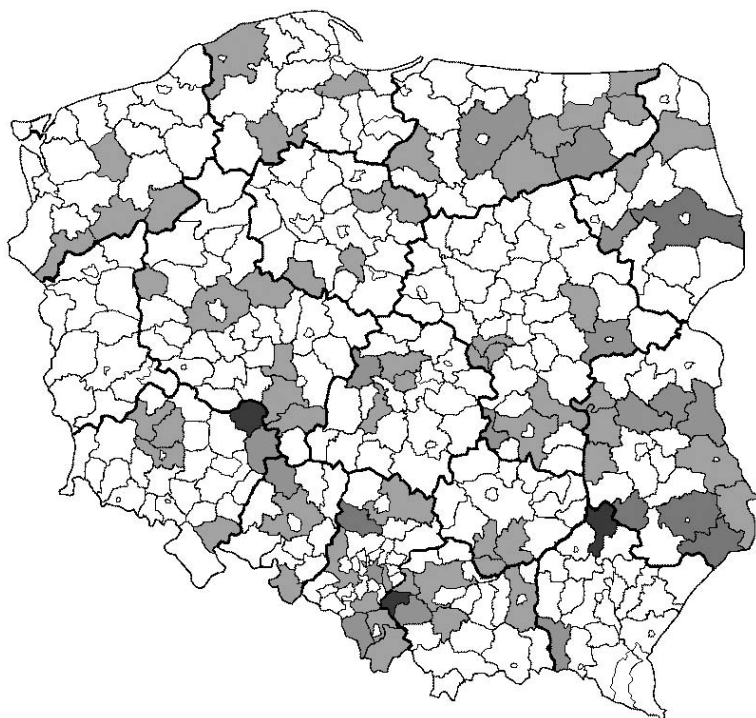
Przedstawiony materiał obejmuje 283 hydronimy (265 nazw stawów i 18 nazw jezior) dla obiektów rozmieszczonych w 13 województwach i 76 powiatach całej Polski. Najliczniej reprezentowane są one w powiecie stalowowolskim (24), oświęcimskim (22) i milickim (21) i co charakterystyczne obiekty te leżą w obrębie jednej gminy lub kilku znajdujących się w sąsiedztwie. Często badane nazwy występują seriami; w 39 powiatach odnotowano więcej niż jeden hydronim tego typu. Rzadko spotyka się je w „krajnie tysiąca jezior”, jak poetycko określa się obszar Warmii i Mazur; gdzie dla dużych obiektów wodnych, typu jezioro, bardziej „odpowiednie” były inne nazwy. Często są one pochodzenia indoeuropejskiego, staropruskiego. Natomiast dla małych jeziorzek oraz stawów nazwy formalnie równe imionom wy-

dają się być charakterystyczne, podkreślają ich związki z właścicielami, widoczne jest tworzenie ich przez mieszkańców lokalnej społeczności i na jej użytek. Część nazw ma charakter sztuczny, nadany administracyjnie. Hydronimy odimienne należą w zdecydowanej większości do nowszej warstwy nazewnictwa. W stosunku do całej bazy nazw wodnych, grupa tych nazw, choć stosunkowo nieliczna (poniżej 1%), wyróżnia się poprzez częste użycie jako bazy motywacyjnej imion w formie zdrobniałej.

Źródła i literatura

- Materiał z komputerowej bazy nazw wodnych w Pracowni Toponomastycznej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie (grant nr 1H01D01029).
- Rymut, Kazimierz, *Nazwy wodne (w:) Słowniki encyklopedyczne, t. II*, Kraków 2003, s. 230.
- Cieślikowa, Aleksandra, Wolnicz-Pawłowska, Ewa, *Krótką charakterystyka hydronimii polskiej (w:) Nazewnictwo geograficzne Polski, t. I: Hydronimy, Cz. I: Wody płynące, źródła, wodospady*, Warszawa 2006, s. VIII.

Rozmieszczenie stawów i jezior o nazwach od imion w Polsce

Razem 283 obiekty w 76 powiatach

Lp.	Powiat	Liczba obiektów
1	stalowowski	24
2	oświęcimski	22
3	milicki	21
4	białostocki	15
5	tomaszowski	14
6	janowski	12
7	lubliniecki	11
8	zamojski	11
9	parczewski	8
10	jasielski	6
11	m. Katowice	6
12	oleśnicki	6
13	włodawski	6
14	cieszyński	5
15	lubartowski	5
16	olsztyński	5
17	siedlecki	5
18	zambrowski	5
19	namysłowski	4
20	piski	4
21	podębicki	4
22	przysuski	4
23	wadowicki	4
24	chełmski	3
25	gdański	3
26	m. Łódź	3
27	ostrowski	3
28	pińczowski	3
29	pszczyński	3
30	żywiecki	3
31	bielski	2
32	chojnicki	2
33	giżycki	2
34	grodziski	2
35	legnicki	2
36	mrażowski	2
37	opolski	2
38	szczygieński	2
39	ząbkowicki	2

Lp.	Powiat	Liczba obiektów
40	aleksandrowski	1
41	augustowski	1
42	brodnicki	1
43	buski	1
44	choszczeński	1
45	częstochowski	1
46	gliwicki	1
47	gnieźnieński	1
48	gołdapski	1
49	głubczycki	1
50	hrubieszowski	1
51	iławski	1
52	kazimierski	1
53	kozienicki	1
54	m. Mysłowice	1
55	m. Świętochłowice	1
56	międzychodzki	1
57	mogileński	1
58	moniecki	1
59	myślenicki	1
60	myśluborski	1
61	olecki	1
62	opolski	1
63	ostrzeszowski	1
64	pleszewski	1
65	polkowicki	1
66	poznański	1
67	puławski	1
68	rycki	1
69	śląpski	1
70	tarnowski	1
71	wałęcki	1
72	wąbrzeski	1
73	węgrowski	1
74	zgierski	1
75	łobeski	1
76	żyrardowski	1
	RAZEM	283

Rojstna imena v imenih jezer in ribnikov na Poljskem

Povzetek

V članku so obravnavana imena ribnikov in jezer na ozemlju Poljske, ki izhajajo iz rojstnih imen. Analiziranih je 283 hidronimov, od katerih je 20 starejših, s historičnimi zapisi od 14.–19. stoletja, večina pa je prvič izpričana v 20. stoletju. Motivacijsko podlago tvorijo moška in ženska rojstna imena, ki so večinoma kmetijska, ter maloštevilna staropoljska v osnovni, pogosto tudi manjšalni obliki. Manjkajo podatki o neposredni poimenovalni motivaciji imen, večina imen je gotovo lastniškega značaja, del spominskega. Med slednjimi so opazna imena literarnega porekla, motivirana z zgodovinskimi liki, in imena, povezana s češčenjem svetnikov. Med izimenskimi vodnimi imeni prevladujejo imena, nastala s transonimizacijo. Veliko skupino tvorijo besedne zveze z razlikovalnimi členi, maloštevilno pa imena, ki so nastala s pluralizacijo. Obravnavana vodna imena spadajo v novejšo imensko plast, tako poimenovani objekti se nahajajo v 76 okrajih (upravnih enotah) po vsej Poljski, največ jih je v stalowowolskem (24), oświęcimskem (22), milickem (< Milicz, 21).

Urszula Bijak

Instytut Języka Polskiego PAN, al. Mickiewicza 31, 31-120 Kraków
urszulab@ijp-pan.krakow.pl

Barbara Czopek-Kopciuch

Instytut Języka Polskiego PAN, al. Mickiewicza 31, 31-120 Kraków
barbarac@ijp-pan.krakow.pl

Deappellativische Ortsnamen mit dem Bestimmungswort *Graf-, Herr- und Pape-/Pfaffe-* im Gebiet zwischen Saale und Neiße*

Inge Bily (Leipzig)

IZVLEČEK: Avtorica v prispevku obravnava deapelativna krajevna imena z determinantami *Graf-, Herr-* in *Pape-/Pfaffe-* na območju med Saalo in Niso. V tem nemško-slovanskem naselitvenem področju ne obstajajo vedno slovanske ustreznice k nemškim krajevnoimenskimi tvorbam.

Deappellative Toponyms with the Determiners *Graf-, Herr-, and Pape-/Pfaffe-* between the Saale and Neisse Rivers

ABSTRACT: This article discusses deappellative toponyms with the determiners *Graf-, Herr-, and Pape-/Pfaffe-* between the Saale and Neisse rivers. In this area of German and Slavic settlement, one cannot always find Slavic equivalents for German toponymic formations.

1 Einleitung

Die Auswertung von Ergebnissen namenkundlicher Untersuchungen durch Fachwissenschaftler benachbarter Arbeitsgebiete ist längst keine Besonderheit mehr (Donat, Reimann, Willich 1999; Brachmann 1995; Lübke 1998; Brachmann, Foster, Kratzke, Reimann 2003; Sperling 1999; Sperling 2005) wie umgekehrt für den Namenforscher die Arbeitsergebnisse der Nachbarwissenschaftler unverzichtbar sind.

Namenforscher, aber auch Archäologen, (historische) Geographen, Historiker und auch Rechtshistoriker gewinnen aus der Aufdeckung der Benennungsmotive von Toponymen vielfältige Aufschlüsse, denn Ortsnamen können bekanntlich in ihren appellativischen Ableitungsbasen u.a. Hinweise auf die natürlichen Gegebenheiten eines Siedlungsplatzes, auf Erhebungen und Vertiefungen im Gelände, auf Pflanzen, Tiere usw. enthalten. Diese Ortsnamen werden unter dem Terminus

* Gekürzte und geänderte Fassung des auf dem Ehrenkolloquium anlässlich des 75. Geburtstages von Prof. Dr. Dr. h.c. Ernst Eichler am 20. Mai 2005 in Leipzig gehaltenen Vortrages, vgl. Inge Bily, Hinweise auf Zugehörigkeit und Besitz in der historischen Überlieferung deutscher und slawischer Ortsnamen zwischen Saale und Neiße. In: Namenkundliche Informationen. Beiheft 23. Festschrift zu Ehren von Prof. Dr. Ernst Eichler. Leipzig 2005, 69–102. Dort ist auch das vollständige Material enthalten.

Naturnamen zusammengefaßt. *Kulturnamen* dagegen geben Aufschluß über die Siedlungstätigkeit des Menschen, über Befestigungsanlagen und Grenzen, über Ackerbau, Viehzucht, Handwerk und soziale Stellung, und sie enthalten auch Hinweise auf Zugehörigkeit und Besitz. Thematische Zusammenfassungen von Kulturnamen, wie z.B. die Karten “Slawische Ortsnamen, die auf Viehzucht im frühen Mittelalter hinweisen” (Slawenhandbuch S. 90, Abb. 29) und “Hinweise auf Ackerbau im frühen Mittelalter” (Slawenhandbuch S. 67, Abb. 16) sowie die entsprechenden Erläuterungen zu diesen Karten (Slawenhandbuch 66ff.) sind für Namenforscher ebenso wie für die der Namenforschung benachbarten Wissensgebieten von nicht zu unterschätzendem Wert.

Eine Einbeziehung namenkundlichen Materials auch in rechtshistorische Untersuchungen fordert R. Schmidt-Wiegand, weist aber auch auf “Die Notwendigkeit einer systematischen Erfassung der Rechtsnamen und ihrer Aufbereitung von namenkundlicher Seite” hin (Schmidt-Wiegand FIN 614), vgl. auch R. Schmidt-Wiegands Bearbeitung des Stichwortes *Ortsnamen (Toponyme)* im Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (Schmidt-Wiegand HRG¹ 3, 1313–1323). K.H. Allmendinger (Allmendinger HRG¹ 1, 1143) betont unter Hinweis auf E. v. Künßberg (Künßberg 1931; Künßberg 1936) und dessen Untersuchungen zu Flurnamen, daß “vor allem für den Fall der rechtsgeschichtl. Ausdeutung von F[urnamen]... Behutsamkeit oberstes Gebot ist”.

Zur von R. Schmidt-Wiegand zu Recht geforderten Erfassung und Aufbereitung der Rechtsnamen soll nachfolgend ein bescheidener Beitrag geleistet werden. Im Rahmen einer fächerübergreifenden Zusammenarbeit ist es die Aufgabe des Namenforschers, gesicherte Ergebnisse seiner Untersuchungen, die gewöhnlich auch die Einbeziehung von Ergebnissen (siedlungs)historischer Forschung voraussetzt, für eine Auswertung durch Nachbarwissenschaftler zur Verfügung zu stellen. Eine rechtsgeschichtliche Ausdeutung der Siedlungsnamen kommt dann allerdings dem Rechtshistoriker zu.

2 Deappellativische Ortsnamen, die einen Hinweis auf Zugehörigkeit und Besitz enthalten

Die Ortsnamen nach dem Besitz faßt T. Witkowski in seinem Verzeichnis der Termini unter einem eigenen Stichwort zusammen (Witkowski Grundbegriffe 70). Wir untergliedern sie in: Ortsnamen mit einem Hinweis auf weltlichen oder kirchlichen Besitz oder auch auf andere Besitzformen, wie z.B. gemeinsamen Besitz. Dabei sind Hinweise auf weltlichen oder kirchlichen Besitz nicht in jedem Falle voreinander zu trennen, wie u.a. die Ortsnamen mit dem Bestimmungswort mhd. *hērre, herre* ‘Gebieten, Herr; Geistlicher’ zeigen.

Ein Beispiel für gemeinsamen Besitz ist der ON *Landesgemeinde* sw. Klingenthal/Sa., zu mhd. *gemeine* ‘gemeinschaftlicher Besitz’: 1542 Eyn orthwaldes die Lanndesgemeynn ob dem dorff Goppelsgruhnn, der ist bereint mit kreuczen und zeichen, wass do leitt kegen dem fürstenthumb zu Sachssenn ist Sechssisch und das ander theil kegen dem landt zw Beheimb ist Schlickisch ... Und dieser orttwaldes

wirdt umb deswillen Landtsgemein genant, das in fürfallender notth den ampts- vorwandten zw ihren gepeuden und schinttell zw machen darauss vorgonstigtett wirdt. “Der Name bezog sich zunächst auf einen zu äußerst gelegenen Wald (1542 orthwald), der von Sassen des Amtes Voigtsberg, also des sächsischen Landes im Gegensatz zum angrenzenden Böhmen, in besonderen Fällen als eine Art Gemein- eigen genutzt werden durfte. Der WaldN ging auf die sich seit 1661 entwickelnde Siedlung über.”, s. Sächs. ONB 1, 557; auch ON Vogtl. 51).

Entsprechenden slawischen Wortschatz für gemeinschaftlichen Besitz bele- gen die ON *Nedlitz* nö. Lindau: 1329 (Elysabeth) Nedelitzinne, 1330 (PN) Nedeliz, aso. Grf. **Nedělica* (DS 38, 278; Eichler Slaw. ON 3, 12f.) und *Nödlitz* n. Stößen: um 1300 Nidelis, aso. Grf. **Nedělišče* (DS 35, 234; Eichler Slaw. ON 3, 26), beide zu aso. **neděl’/neděl’* ‘Gemeingut’; sowie der ON *Oppitzsch* nö. Oschatz 1207/10 Obtiz [Ociz?], 1236 Obsciz, mit der aso. Grf. **Ob’čic-* (**Ob’čica* bzw. **Ob’čici*), zu aso. **ob’c* ‘Gemeinde, gemeinsames Land’ (Sächs. ONB 2, 140).

Dabei sind in dem von uns untersuchten deutsch-slawischen Siedlungsgebiet zwischen Saale und Neiße nicht in jedem Falle slawische Entsprechungen zu deut- schen Ortsnamenbildungen vorhanden, s.u.

Aus der Analyse von 130 Kulturnamen des Gebietes zwischen Saale und Nei- ße, die in ihrer appellativischen Ableitungsbasis auf Besitzverhältnisse hinweisen (Bily 2005), werden nachfolgend Ortsnamen vorgestellt, die im Bestimmungswort die Appellativa:

- mhd. *grāve*, *grābe*, mnd. *grēve*, md. *grēbe* ‘königlicher Gerichtsvorsitzen- der, Graf; Dorfrichter’,
- mhd. *hērre*, *herre* ‘Gebietler, Herr; Geistlicher’ und
- mhd. *pfaffe*, mnd. *pāpe* ‘Geistlicher, Priester’ enthalten.

2.1 †Gräfen, Gräfendorf, Gräfenhain, Nieder-, Obergräfenhain, Gräfen- hainichen

Das Bestimmungswort mhd. *grāve*, *grābe*, mnd. *grēve*, md. *grēbe* ‘königlicher Gerichtsvorsitzender, Graf; Dorfrichter’ verbindet sich in den Ortsnamen des Geb- ietes zwischen Saale und Neiße mit den Grundwörtern *-dorf* und *-hain*, auch ein Simplizium ist belegt, vgl.:

– †*Gräfen* nw. Auerbach/Vogtl.: 1536 die wustening Greffen genant, ‘Siedlung eines Grafen bzw. eines *Gräfe*, *Greff(f)e*’ (Sächs. ONB 1, 348);

– *Gräfendorf* sw. Torgau: 1251 Greuendorph (DS 38, 185; Sächs. ONB 1, 348); †*Gräfendorf* sö. Diesdorf: 1244 (Joh. vero de) Grevendorp (DS 38, 185), ‘Dorf eines Grafen bzw. eines *Gräfe* o.ä.’; †*Gräfendorf* s. vor Merseburg, h. im Stadtbereich: 1274 in villa et pago Greuendorph ante civitatem Mersburg, (DS 35, 156), ‘Das vom Grafen (von Merseburg) gegründete bzw. dem Grafen gehörende Dorf’; *Grä- bendorf* sö. Calau, nso. Grabice: 1423 Gräfendorf (DS 36, 158), ‘Dorf eines Grafen bzw. eines *Gräfe* o.ä.’ Die nso. Namenform entspricht wohl der deutschen, vgl. nso. †*grabja* ‘Graf’ (Mu. Wb. 1, 311);

– *Gräfenhain* sö. Königsbrück: 1309 Greuinhain, ‘Rodungssiedlung eines kön- niglichen Burggrafen (auf Königsbrück), kaum die eines Lokators *Gräfe*’ (DS 28, 88; Sächs. ONB 1, 348f.); †*Gräfenhain*, in der Stadtflur Dahlen: 1284 Gräfenhain,

‘Rodungssiedlung im (mark)gräflichen Walde oder einer Person namens *Gräfe*’ (DS 20, 99; Sächs. ONB 1, 349); *Gräfenhain, Nieder-*, w. Geithain: 1274 Johannes plebanus in Grevenhain und *Gräfenhain, Ober-*, nw. Penig: 1274 Grevenhain, ‘Rodungssiedlung eines Grafen’ bzw. ‘Siedlung im Walde eines Grafen’ (Göschel 57; Sächs. ONB 1, 349).

Bei *Gräfenhainichen* sind die Bestimmungswörter *Gräfen-*, *Albrechts-* erst später zum Namen hinzugetreten. Sie wurden nach dem Grafen Albrecht II von Anhalt (†1362) gewählt, vgl. die historische Überlieferung: *Gräfenhainichen* sw. Wittenberg: 1285 (PN) de Indagine, 1325 mit deme Hayn,..., 1369 *Albrechtishayn*, 1377 den Hayn, 1381 *Gravinalbrechtishayn*, 1382 *Albrechtshayn*, 1391 czum Hayn, 1400 den Hayn, den man nannte des *Grefin* Heynichen (DS 38, 185f.).

2.2 *Herrendorf*, †*Herrngrün*, *Herrenhaide*, *Herrnhut*, *Herrenwalde*

Das Bestimmungswort mhd. *hërre*, *herre* ‘Gebiet, Herr; Geistlicher’ ist in den Ortsnamen des Untersuchungsgebietes in Verbindung mit den Grundwörtern *-dorf*, *-grün*, *-haide*, *-hut*, *-walde* belegt, vgl.:

– †*Herrendorf* in der Stadtflur Zittau: 1275 villa dicta Herrendorf, ‘Dorf der (geistlichen) Herren’, d.h. der *Herren* des Johanniterordens, die den Ort besaßen (Sächs. ONB 1, 418); *Herrndorf* nö. Freiberg: 1532 Herrndorff, ‘Dorf eines Grundherren’ (Sächs. ONB 1, 418). “Da alle Dörfer einem Grundherren unterstanden und dies kein besonderes Merkmal war, ist wohl auch an das Dorf eines Freiburger Domherrn o.ä. zu denken.” (Sächs. ONB 1, 418);

– †*Herrngrün* sö. Reichenbach/Vogtl.: 1464 die Glashütte zu Herrngrün, ‘Ansiedlung eines Herrn’. “Das BW könnte sich auf einen Hammerherrn, den Besitzer der Glashütte o.ä., beziehen.” (Sächs. ONB 1, 418f.);

– *Herrenhaide* s. Burgstädt: 1791 Herrenheide, ‘Siedlung an/auf der Herrenheide’. “Der Name ... knüpft an einen FIN für das Jagdrevier des oder der Peniger Herren an.” (Sächs. ONB 1, 418);

– *Herrnhut* sö. Löbau: 1759 Herrnhuth; religiös motivierter Name, bedeutet ‘sich unter die Hut des Herrn, d.h. die Obhut, den Schutz Gottes, stellen’ (DS 28, 102; Sächs. ONB 1, 419) und

– *Herrenwalde* w. Zittau: 1732 Herrnwalde, ‘Siedlung im Stadtwald, Ratswald (von Zittau)’, auch hier geben die Autoren des Sächs. ONB (1, 418) mit ihrem Hinweis “um 1580 von Zittauer Ratsherren in ihrem Walde angelegt.” eine zusätzliche Stützung ihrer Namenerklärung.

Allerdings ist nicht automatisch jeder heutige ON mit dem BW *Herr(e)n-* ein Hinweis auf den Besitz eines *Herren*, zu vergleichen ist z.B. *Herrnsdorf* (1551 Hermsdorf, 1817 Hermsdorf auch Herrnsdorf): s. Wolkenburg/Mulde, bei dem es sich um ein *Hermannsdorf* handelt, denn die historische Überlieferung deutet auf einen PN *Herman* als Ableitungsbasis. “Die Umdeutung von *Herms-* zu *Herrndorf* ... wird im Zusammenhang mit dem in der Flur errichteten herrschaftlich-wolkenburgischen Gut erfolgt sein.”, dies zeigt sich auch in der historischen Überlieferung, vgl. besonders den Beleg von 1817 *Hermsdorf* auch *Herrnsdorf* (DS 3, 70; Sächs. ONB 1, 419).

2.3 †Papendorf, Pfaffendorf; Nieder-, Oberpfaffendorf, Pfaffengrün, Pfaffenhaus, Pfaffengut, Pfaffenmühle, Pfaffenhain, Pfaffroda

Mhd. *pfaffe*, mnd. *pāpe* ‘Geistlicher, Priester’ ist als Grundwort von *-dorf*, *-grün*, *-hain*, *-roda*-Namen nachgewiesen, vgl.:

– †*Papendorf* w. Calbe: 1345 de Papendorp (DS 38, 291); †*Papendorf* w. Zörbig: 1202 Papendorp (DS 14, 58); *Pfaffendorf* nö. Gröbzig: 1223 (Jacob) Papindorp (DS 38, 295); †*Pfaffendorf* ö. Kochstedt, sw. Dessau: 1547/49 Pfaffendorf, Papendorp (DS 38, 295f.); *Pfaffendorf* zu Gollma: 1404 Papendorff (DS 4, 87); †*Pfaffendorf* n. Grimma: 1540 Pfaffendorf, das wüste dorff (DS 13, 155; Sächs. ONB 2, 170); *Pfaffendorf* s. Königstein: (um 1437) Pfaffindorf (Sächs. ONB 2, 170); †*Pfaffendorf* s. Markranstädt: 1322 Papendorp (DS 8, 69; Sächs. ONB 2, 170); (†)*Pfaffendorf* n. Leipzig: 1213 Papendorp (DS 8, 69; Sächs. ONB 2, 170); †*Pfaffendorf* n. Schönburg, ö. Naumburg: (1278) 14. Jh. Pfaffendorf (DS 35, 243); *Pfaffendorf* nw. Beesko, nso. Popojce: 1418 Pfaffindorf (DS 36, 203). Die nso. Namenform ist eine Übersetzung des dt. ON; *Pfaffendorf*, *Nieder-*, *Ober-* sw. Görlitz: (um 1330) de Phafindorf (DS 28, 225; Sächs. ONB 2, 170f.), ‘Dorf eines Geistlichen’.

– *Pfaffengrün* w. Auerbach/Vogtl.: (1327, 1377) in dem dorffe Pfaffengrün, 1459 Pfaffengrune, ‘Rodungssiedlung der oder eines Pfaffen’, mit evtl. Hinweis auf ehem. Kirchenbesitz (vgl. *Pfaffenhaus* bzw. *Pfaffengut*, *Pfaffenmühle* bei Plauen) (Sächs. ONB 2, 171);

– *Pfaffenhain* nö. Stollberg: (1442) Pfaffenhaynn, ‘Rodungssiedlung der oder eines Pfaffen’ (DS 39, 86; Sächs. ONB 2, 171);

– *Pfaffroda* nw. Glauchau: 1303 Sifridus de Phaffinrode, ‘Rodungssiedlung der oder eines Pfaffen’ (DS 39, 86; Sächs. ONB 2, 171); *Pfaffroda* sw. Sayda: 1445 Pfaffenrode. ‘Der ON bezieht sich wohl auf Rodungstätigkeit von Pfaffen des Klosters Osek.’, s. Sächs. ONB 2, 171.

Ebenfalls zahlreich sind die slawischen Entsprechungen dieser Ortsnamen, vgl. *Papsdorf*, †*Poppewitz*, *Pobzig* mehrfachem *Papitz* und zahlreichem *Poppitz*, alle als aso. **Popovici* zu erklären, zu aso. **pop* ‘Pfarrer, Priester, Geistlicher’, bei *Papsdorf* wurde der Name durch ein zusätzliches GW *-dorf* erweitert.

3 Zusammenfassung

Ergebnisse namenkundlicher Untersuchungen können Forschungsergebnisse benachbarter Arbeitsgebiete, z.B. der Archäologie, Geographie, Geschichte und auch der Rechtsgeschichte, stützen. Dabei ist zu beachten, daß es nicht genügt, nur die heutige Namensform zu betrachten, denn zum einen können Bestimmungs- oder auch Grundwörter erst später zu einem Ortsnamen treten, zum anderen kann durch Namenwechsel, Umdeutung oder sekundäre semantische Motivierung (Eichler 1976; Hengst SSM; Walther 1997) die heutige Form eines Ortsnamens im Vergleich zur ursprünglichen Benennung oder zu seinen Schreibungen in den historischen Quellen mitunter stark verändert sein, vgl. *Herrnsdorf* s. Wolkenburg/Mulde: 1551 Hermßdorf, 1817 **Herrmsdorf** auch **Herrnsdorf**, das ein **Hermannsdorf** ist, denn die historische Überlieferung deutet auf einen PN *Herman* als Ableitungsbasis, s.o., nicht auf

das Appellativum mhd. *hërre*, *herre* ‘Gebietler, Herr; Geistlicher’, zu dem u.a. die nachfolgenden ON zu stellen sind: †*Herrendorf* (1275 villa dicta Herrendorf) in der Stadflur Zittau, *Herrndorf* (1532 Herrndorff) nö. Freiberg, †*Herrngrün* (1464 die Glashütte zu Herrngrün) sö. Reichenbach/Vogtl., *Herrenhaide* (1791 Herrenheide) s. Burgstädt und *Herrnhut* (1759 Herrnhuth) sö. Löbau, s.o.

Neben der Stützung durch die appellativische Bedeutung der Ableitungsbasis eines Ortsnamens kann der Kontext der Namensnennung in der historischen Überlieferung eine wichtige Hilfe sein, vgl. den ON *Herrenwalde* w. Zittau: 1732 Herrnwalde, ‘Siedlung im Stadtwald, Ratswald (von Zittau)’ (DS 28, 102; Sächs. ONB 1, 418). Hier geben die Autoren des Sächs. ONB (1, 418) mit ihrem Hinweis “um 1580 von Zittauer Ratsherren im ihrem Walde angelegt.” eine zusätzliche Stützung ihrer Erklärung des Ortsnamens. Zu vergleichen ist in diesem Zusammenhang auch der ON *Königshain* w. Görlitz: 1298ff. Peczoldus ... de Kunigeshain, ..., 1346 Kuni-gyshayn, 1367 silva ... que der Kuniginnefurst vulgari nomine appellatur [Forst bei Königshain, später Königshainer Berge], ‘Rodungssiedlung im Forst der Königin’, “wie [der Beleg von] 1367 zu erkennen gibt (wohl altes Jagdgebiet der böhmischen Könige.)” (Sächs. ONB 1, 511).

Nicht immer ist bei der Ableitungsbasis eines Ortsnamens eine Trennung zwischen Appellativa und den aus ihnen abgeleiteten Personennamen möglich, vgl. z.B. die ON †*Gräfen* oder mehrere *Gräfendorf*, die erklärt werden müssen als ‘Siedlung eines Grafen bzw. eines *Gräfe*, *Gref(f)e*’ (so auch im Sächs. ONB 1, 348). Gleiches gilt für die slawischen Bildungen, vgl. z.B. die ON *Bonnewitz*, *Bannewitz*, *Pannewitz*, *Panitz*, alle mit der aso. Grf. **Panici*, ‘Siedlung der Leute eines Herren, zu aso. **pan* ‘Herr’, oder einer Person namens *Pan* o.ä.’ Zu den Deanthroponymica, die als Bestimmungswort einen Personennamen als Namen des Grundherren oder Ortsgründers enthalten, d.h. die zu erklären sind als ‘Siedlung eines ...’ oder ‘Leute des ...’ sind besonders DS 26; Walther 1978 und Walther 1993 zu vergleichen.

Bei der Unterscheidung zwischen einer deappellativischen und einer deanthroponymischen Bildung ist die Realprobe oftmals hilfreich. Ein treffendes Beispiel hierfür ist der ON *Guben*, nso. *Gubin*, poln. *Gubin* n. Cottbus (1211, 1222 Gubin), bei dem aufgrund der Lage an der Mündung der Lubst (poln. Lubsza) in die Neiße eine strukturell und auch auf der Grundlage der historischen Überlieferung mögliche Ableitung aus einem auch gut belegten PN *Guba* ausgeschlossen werden kann und die aso. Grf. **Gubin-* als ‘Ort an der Mündung’ erklärt werden muß (Bily 1999).

Dennoch darf der Wert des in den Personennamen enthaltenen appellativischen Wortschatzes nicht übersehen werden (Wenzel 1981; Wenzel 1990; Wenzel 1997), denn nur ein in einer Sprachgemeinschaft verankertes Appellativum wird auch zur Namenbildung, hier zur Bildung eines Personennamens, verwendet, vgl. z.B. das Appellativum *lenik* ‘Lehensmann, Lehngutsbesitzer, Vasall; Hüfner’, das zwar nicht in den Ortsnamen des untersuchten Gebietes belegt ist, wohl aber im PN *Lenik*: 1374–82 Leynik, ..., 1498 Lenig, 1501 Leman, 1509 Lenigk, ..., 1589 Lönigk, 1652 Lehman, 1655 Stephan Lehmann oder Lehnigk (Wenzel Wb. I 244).

In eine Aufbereitung für die Nutzung durch Nachbarwissenschaftler sollten in Zukunft neben den Ortsnamen auch die Flurnamen stärker einbezogen werden, auch wenn sich aus ihrer gewöhnlich späteren historischen Überlieferung eine grö-

Bere Unsicherheit ergibt (Schmidt-Wiegand FIN; Künßberg 1931; Künßberg 1936). Material sowie methodische Anregungen finden sich in den Flurnamenarbeiten der DS-Reihe, vgl. besonders DS 9, DS 18, DS 24 und DS 34¹ wie auch in einem Teil der Ortsnamenbücher dieser Reihe, vgl. u.a. DS 3 und DS 13, außerdem Göschel; Reinhold 1996; Reinhold 2005; Bauer 2004 u.v.a.m. Als Beispiel für eine systematische Erfassung und Auswertung der Flurnamen, auch mit dem Ziel einer Bereitstellung für die Auswertung durch Nachbarwissenschaftler, seien die regelmäßig erscheinenden Flurnamenreports des durch G. Hänse (†) initiierten Projektes 'Flurnamen und Regionalgeschichte' genannt. Dieses Projekt, das durch den Heimatbund Thüringen getragen wird, hat eine gesamtthüringische Flurnamenerfassung im Blick. Es stützt sich auf engagierte Heimat- und Namenforscher aus der Region. Zu den slawischen Flurnamen in der Lausitz sind die Sammlungen bzw. Bearbeitungen P. Kühnells (Kühnel), E. Muckes (Mu. FIN; Mu. FIN Luckau) und Chr. Schwelas (Schwela) heranzuziehen, nicht zuletzt auch die Wörterbücher von Chr. Pfuhl (Pfuhl) und E. Mucke (Mu. Wb.). Auch darüber hinaus harrt reiches Material der Erfassung und nachfolgenden Auswertung.

Literatur

- Allmendinger HRG¹, K. H. Allmendinger, Art. 'Flurnamen', *HRG*¹ 1 (1971), 1143–1144.
- Bauer 2004, Reinhard Bauer, Die Flurnamen der Gemeinde Andechs. Siedlungs-, Flur- und Hausnamen der Gemarkungen Erling, Frieding und Machtlfing, auf der Grundlage der vom Haus der Bayerischen Geschichte erarbeiteten Materialien, mit einem Beitrag von Anthony Rowley. In Verbindung mit Michael Henker hrsg. von Wolf-Armin Frhr. v. Reitzenstein. (Die Flurnamen Bayerns 10). München.
- Bily 1980, Inge Bily, Die slawischen Flurnamen der Senftenberger Willkür (1523), *Studia Onomastica* I. (Namenkundliche Informationen, Beiheft 2). Leipzig, 4–15.
- Bily 1999, Inge Bily, Die natürliche Umwelt als Benennungsmotiv in deappellativischen Ortsnamen des Mittelbegebietes, *Geographische Namen in ihrer Bedeutung für die landeskundliche Forschung und Darstellung*, Referate des 8. Arbeitstreffens des Arbeitskreises "Landeskundliche Institute und Forschungsstellen in der Deutschen Akademie für Landeskunde", Trier 21.–23. Mai 1998, Hrsg. von Heinz Peter Brogiato (Dokumentationszentrum für Deutsche Landeskunde. Universität Trier. Berichte und Dokumentationen 2), Trier, 97–109.
- Bily 2005, Inge Bily, Hinweise auf Zugehörigkeit und Besitz in der historischen Überlieferung deutscher und slawischer Ortsnamen zwischen Saale und Neiße, *Namenkundliche Informationen*, Beiheft 23, Festschrift zu Ehren von Prof. Dr. Ernst Eichler, Leipzig, 69–102.

¹ Vgl. DS 9; DS 18, S. 323, 324; DS 24, S. 238, S. 241 (Rechtsleben, Flurverfassung und Herrschaftsverhältnisse, Abgaben); DS 34, S. 85 (Recht und Gericht, Militär).

- Bönisch 2001, 2004, F. Bönisch, Zur Praxis des Hofnamengebrauchs in der Niederlausitz, Erster Teil, *Niederlausitzer Studien*, Heft 30, 29–41; Zweiter Teil, ebd. Heft 31, 61–75.
- Brachmann 1995, Hansjürgen Brachmann (Hrsg.), *Burg – Burgstadt – Land, Zur Genese mittelalterlicher nichtagrarischer Zentren in Ostmitteleuropa (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa)*, Berlin.
- Brachmann, Foster, Kratzke, Reimann 2003, Hansjürgen Brachmann, Elżbieta Foster, Christine Kratzke, Heike Reimann, *Das Zisterzienserkloster Dargun im Stammesgebiet der Zirzipanen, Ein interdisziplinärer Beitrag zur Erforschung mittelalterlicher Siedlungsprozesse in der Germania Slavica* (Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas e. V., Leipzig, *Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa* 17), Stuttgart.
- Debus 2000, Friedhelm Debus (Hrsg.), *Stadtbücher als namenkundliche Quelle, Vorträge des Kolloquiums vom 18.–20. September 1998*, Stuttgart (Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Einzelveröffentlichung, Nr. 7).
- Donat, Reimann, Willich 1999, Peter Donat, Heike Reimann, Cornelia Willich, *Slawische Siedlung und Landesausbau im nordwestlichen Mecklenburg (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa* 8), Stuttgart.
- DS, *Deutsch-Slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte*, Hrsg. von Theodor Frings und Rudolf Fischer; ab Nr. 26 ... Begründet von Theodor Frings und Rudolf Fischer, Hrsg. von Rudolf Fischer und Rudolf Große; ab Nr. 27 ... Hrsg. von Ernst Eichler, Wolfgang Fleischer, Rudolf Große, Albrecht Neubert und Hans Walther; ab Nr. 36 ... Hrsg. von Ernst Eichler, Wolfgang Fleischer, Rudolf Große und Hans Walther; ab Nr. 39 ... Hrsg. von Ernst Eichler, Rudolf Große und Hans Walther. Halle 1956ff., Berlin 1961ff.
- DS 3, Hans Walther, *Die Orts- und Flurnamen des Kreises Rochlitz*, Halle 1957.
- DS 4, Ernst Eichler, *Die Orts- und Flußnamen der Kreise Delitzsch und Eilenburg, Studien zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte im Saale-Mulde-Gebiet*, Halle 1958.
- DS 9, Lothar Hoffmann, *Die slawischen Flurnamen des Kreises Löbau*, Halle 1959.
- DS 13, Horst Naumann, *Die Orts- und Flurnamen der Kreise Grimma und Wurzen*, Berlin 1962.
- DS 18, Wolfgang Sperber, *Die slawischen Flurnamen des Kreises Kamenz (Ostteil)*, Berlin 1967.
- DS 24, Günther Hänse, *Die Flurnamen des Stadt- und Landkreises Weimar*, Berlin 1970.
- DS 26, Hans Walther, *Namenkundliche Beiträge zur Siedlungsgeschichte des Saale- und Mittelbegebietes bis zum Ende des 9. Jahrhunderts*, Berlin 1971.
- DS 28/29, Ernst Eichler, Hans Walther, *Ortsnamenbuch der Oberlausitz, Studien zur Toponymie der Kreise Bautzen, Bischofswerda, Görlitz, Hoyerswerda, Kamenz, Löbau, Niesky, Senftenberg, Weißwasser und Zittau* I, II, Berlin 1975, 1978.

- DS 34, Klaus Gansleweit, *Untersuchungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte der nordöstlichen Niederlausitz, Die Flur- und Ortsnamen im Bereich des früheren Stiftes Neuzelle*, Berlin 1982.
- DS 35, Ernst Eichler, Hans Walther, *Untersuchungen zur Ortsnamenkunde und Sprach- und Siedlungsgeschichte des Gebietes zwischen mittlerer Saale und Weißer Elster*, Berlin 1984.
- DS 36, Siegfried Körner, *Ortsnamenbuch der Niederlausitz, Studien zur Toponymie der Kreise Beeskow, Calau, Cottbus, Eisenhüttenstadt, Finsterwalde, Forst, Guben, Lübben, Luckau und Spremberg*, Berlin 1993.
- DS 38, Inge Bily, *Ortsnamenbuch des Mittelbegebietes*, Berlin 1996.
- DS 39, Karlheinz Hengst, *Ortsnamen Südwestsachsens, Die Ortsnamen der Kreise Chemnitzer Land und Stollberg*, Berlin 2003.
- Eichler Slaw. ON: Ernst Eichler, *Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße*, Ein Kompendium, Bd. 1–3, Bautzen 1985, 1987, 1993.
- Göschel, Joachim Göschel, *Die Orts-, Flur- und Flußnamen der Kreise Borna und Geithain, Namenkundliche Untersuchungen zur Sprach- und Siedlungsgeschichte Nordwestsachsens* (Mitteldeutsche Forschungen 31). Köln, Graz 1964.
- Hengst SSM, K. Hengst, Sekundäre semantische Motivierung slawischer Lehnnamen im Deutschen, *Namenkundliche Informationen* 33 (1978), 25–33, Nachdruck in: Karlheinz Hengst, *Beiträge zum slawisch-deutschen Sprachkontakt in Sachsen und Thüringen*, Hrsg. von Wolfgang Dahmen, Ernst Eichler und Johannes Kramer, Veitshöchheim 1999, 61–69.
- HRG¹, *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte*, Hrsg. von Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann, mitbegründet von Wolfgang Stammler, ab Bd. 2 unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand, Bd. 1–5, Berlin 1971–1996.
- Kühnel, Paul Kühnel, *Die slavischen Orts- und Flurnamen der Oberlausitz*, Hrsg. und mit einer Einleitung und Bibliographie versehen von Ernst Eichler, Leipzig 1982.
- Künßberg 1931, Eberhard Frhr. von Künßberg, Flurnamen und Rechtsgeschichte, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, Germanistische Abteilung 51, 93–110.
- Künßberg 1936, Eberhard Frhr. von Künßberg, *Flurnamen und Rechtsgeschichte*, Weimar.
- Lübke 1998, Christian Lübke (Hrsg.), *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter, Eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica* (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 5), Stuttgart.
- Mu. FIN, Ernst Mucke [Arnošt Muka], Serbske ležownostne mjena a jich woznam (Die sorbischen Flurnamen und ihre Bedeutung), *Slavia Occidentalis* VI (1927), S. 225–253; VIII (1929), S. 83–156). Nachdruck in: Ernst Mucke, *Abhandlungen und Beiträge zur sorbischen Namenkunde*, Hrsg. von Ernst Eichler, Leipzig 1984.
- Mu. FIN Luckau, Ernst Mucke [Arnošt Muka], Deutung und Bedeutung der Flur-

- namen des Kreises Luckau, *Bausteine zur Heimatkunde des Luckauer Kreises. Luckau 1918*, S. 145–228, Nachdruck in: Ernst Mucke, *Abhandlungen und Beiträge zur sorbischen Namenkunde*, Hrsg. von Ernst Eichler. Leipzig 1984.
- Mu. Wb., Ernst Mucke [Arnošt Muka], *Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow, Wörterbuch der nieder-wendischen Sprache und ihrer Dialekte*, Bd. 1–3, Petrograd, Prag 1911–1928, und *Indeks a tergo do Dolnołużickiego słownika Arnošta Muki*, Warszawa 1988.
- ON Vogtl., Ernst Eichler, Volkmar Hellfritzsch, Johannes Richter, *Die Ortsnamen des sächsischen Vogtlandes*, 1–2. Plauen 1983, 1985.
- Pfuhl, Chr. Tr. Pfuhl, *Lužiski serbski słownik, Lausitzisch Wendisches Wörterbuch*, Bautzen 1866, Nachdruck, hrsg. von Heinz Schuster-Šewc, Bautzen 1968, *Obersorbisches Wörterbuch*.
- Reinhold 1996, Frank Reinhold, “Mord” in thüringischen Flurnamen, Eine namenkundliche Plauderei, *Jahrbuch für den Saale-Holzlandkreis*, Jena, 76–79.
- Reinhold 2005, Frank Reinhold, Aufkirchliche Verhältnisse hinweisende Flurnamen im Raum Altenburg – Schmölln – Zeitz. In: *Kirche und geistiges Leben im Prozeß des mittelalterlichen Landesausbaus in Ostthüringen / Westsachsen*, Hrsg. von Peter Sachenbacher, Ralph Einicke & Hans-Jürgen Beier (Beiträge zur Frühgeschichte und zum Mittelalter Ostthüringens 2), Langenweißbach, 117–121, bes. S. 119f.
- Sächs. ONB, *Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen*, Hrsg. von Ernst Eichler und Hans Walther, Bearb. von Ernst Eichler, Volkmar Hellfritzsch, Hans Walther und Erika Weber, Bd. I–III, Berlin 2001.
- Scheuermann 1980, Ulrich Scheuermann, Die sprachliche Erschließung der Dorfflur mit Hilfe von Flurnamen. In: Heinrich Beck, Dietrich Dennecke, Herbert Janckuhn (Hrsg.), *Untersuchungen zur eisenzeitlichen und mittelalterlichen Flur in Mitteleuropa und ihrer Nutzung. Berichte über die Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1975 und 1976. II. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Phil.-hist. Kl. Dritte Folge. Nr. 116)*, Göttingen, 323–353.
- Schmidt-Wiegand FIN, Ruth Schmidt-Wiegand, Recht und Aberrecht in Flurnamen. In: *Gießener Flurnamen-Kolloquium. 1. bis 4. Oktober 1984*. Hrsg. von Rudolf Schützeichel (*Beiträge zur Namenforschung*, Beiheft 23). Heidelberg 1985, 600–620.
- Schmidt-Wiegand HRG¹, Ruth Schmidt-Wiegand, Art. ‘Ortsnamen (Toponyme)’, *HRG¹* 3 (1984), 1313–1323.
- Schmidt-Wiegand 1969, Ruth Schmidt-Wiegand, Rechtssprachgeographie und Namenkunde, *10. Internationaler Kongreß für Namenforschung, Abhandlungen, Proceedings, Actes, Disputationes ad Montium Vocabula aliorumque nominum significationes pertinentes*, Ed.: H. H. Hornung, Tom 1, Wien, 127–133.
- Schmidt-Wiegand 1995, Ruth Schmidt-Wiegand, Rechtsbücher und Weistümer, Zum Sprachausgleich in der historischen Wortgeographie, Gotthard Lerchner u.a. (Hrsg.), *Chronologische, areale und situative Varietäten des Deutschen in der Sprachhistoriographie, Festschrift für Rudolf Große* (Leipziger Arbeiten zur Sprach- und Kommunikationsgeschichte 2), Frankfurt a.M., 153–158.

- Schmidt-Wiegand 1998a, Ruth Schmidt-Wiegand, Deutsche Sprachgeschichte und Rechtsgeschichte bis zum Ende des Mittelalters, In: Werner Besch, Anne Betten, Oskar Reichmann, Stefan Sonderegger (Hrsg.), *Sprachgeschichte, Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, 2., vollständig neu bearbeitete und erweiterte Auflage, 1. Teilbd. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 2.1., 2. Auflage). Berlin, New York, 72–87.
- Schmidt-Wiegand 1998b, Ruth Schmidt-Wiegand, Deutsche Sprachgeschichte und Rechtsgeschichte seit dem Ausgang des Mittelalters. In: Werner Besch, Anne Betten, Oskar Reichmann, Stefan Sonderegger (Hrsg.), *Sprachgeschichte, Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, 2., vollständig neu bearbeitete und erweiterte Auflage, 1. Teilbd. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 2.1., 2. Auflage), Berlin, New York, 87–98.
- Joseph Schnetz, *Flurnamenkunde*, München 1997³, 3. unveränd. Aufl.
- Schuster-Šewc 1986, Heinz Schuster-Šewc, Die älteste Schicht der slawischen sozial-ökonomischen und politisch-institutionellen Termini und ihr Schicksal im Sorbischen, *Lětopis A* 33, 1–19.
- Schuster-Šewc 1989: Heinz Schuster-Šewc, Der kirchliche Wortschatz des Sorbischen und sein Ursprung. Ein Beitrag zur europäischen Sprach- und Kulturgeschichte, *Die Welt der Slaven*, Neue Folge XIII, 297–322.
- Schuster-Šewc HEW, Heinz Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, Bd. 1–4 (Heft 1–24), Bd. 5 (Register). Bautzen 1978–1989 und 1996.
- Schwela, Chr. G. Schwela, *Die Flurnamen des Kreises Cottbus* (Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 17), Berlin 1958.
- Slawenhandbuch, *Die Slawen in Deutschland, Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neiße vom 6. bis 12. Jahrhundert*, Ein Handbuch. Neubearbeitung, Hrsg. von Joachim Herrmann, Berlin 1985².
- Slovník pomístních jmen Čechách*. I (A), Pod vedením Jany Matúšové zpracovali Libuše Olivová-Nezbedová, Jitka Malenínská, Milan Harvalík, Martina Mackovičová. Praha 2005.
- Sperling 1999, Walter Sperling, Geographische Namen als interdisziplinäres Forschungsfeld. Disziplinhistorische und methodologische Aspekte, *Geographische Namen in ihrer Bedeutung für die landeskundliche Forschung und Darstellung*., Referate des 8. Arbeitstreffens des Arbeitskreises "Landeskundliche Institute und Forschungsstellen in der Deutschen Akademie für Landeskunde", Trier 21.–23. Mai 1998, Hrsg. von Heinz Peter Brogiato (Dokumentationszentrum für Deutsche Landeskunde, Universität Trier, Berichte und Dokumentationen 2), Trier, 17–41.
- Sperling 2005, Walter Sperling, Geographische Namen – ein Thema für Geographen. In: *Namenkundliche Informationen* 87/88, 57–87.
- Walther 1997, Hans Walther, Benennungsparallelismus bei der Eindeutschung des Altsorbengebietes um Leipzig im hohen Mittelalter, *Wort und Name im*

- deutsch-slavischen Sprachkontakt*, Ernst Eichler von seinen Schülern und Freunden, Hrsg. von Karlheinz Hengst, Dietlind Krüger und Hans Walther, unter Mitarbeit von Inge Bily (Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Reihe A: *Slavistische Forschungen*, Neue Folge. Bd. 20), Köln, Weimar, Wien, 555–569.
- Wenzel 1981, Walter Wenzel, Deappellativische sorbische Personennamen ohne Entsprechungen im niedersorbischen und obersorbischen Wortschatz, *Onomastica Slavogermanica* XIII, 131–143.
- Wenzel 1990, Walter Wenzel, Sorbische anthroponymische Lexik in sprachgeographischer Sicht (Aus der Werkstatt des sorbischen Personennamenatlases), *Namenkundliche Informationen* 58, 18–23.
- Wenzel 1997, Walter Wenzel, Personennamen in ihrer Bedeutung für die historische Lexikologie und Sprachgeographie – Dargestellt an sorbischem Material, *Namenkundliche Informationen* 71/72, 128–132.
- Wenzel Studien, Walter Wenzel, *Studien zu sorbischen Personennamen*, 1. *Systematische Darstellung*, 2. *Historisch-etymologisches Wörterbuch*. Bd. I–II, 3, *Namenatlas und Beiträge zur Siedlungsgeschichte*, Bautzen 1987, 1991, 1992, 1994.
- Wenzel Wb., Walter Wenzel, *Studien zu sorbischen Personennamen*, 2. *Historisch-etymologisches Wörterbuch*. Bd. I–II. Bautzen 1991, 1992.
- Witkowski Grundbegriffe, Teodolius Witkowski, *Grundbegriffe der Namenkunde*, Berlin 1964.

Abkürzungen

aso.	altsorbisch
BW	Bestimmungswort
bzw.	beziehungsweise
d.h.	das heißt
dt.	deutsch
FIN	Flurname
Grf.	Grundform
GW	Grundwort
h.	heute
mhd.	mittelhochdeutsch
mdn.	mittelniederdeutsch
n.	nördlich
nö.	nordöstlich
nso.	niedersorbisch
nw.	nordwestlich
ö.	östlich
ON	Ortsname
PN	Personenname
poln.	polnisch
S.	Seite

s.	südlich
sw.	südwestlich
u.a.	unter anderem
vgl.	vergleiche
w.	westlich
z.B.	zum Beispiel

Deapelativna krajevna imena z determinantami *Graf-, Herr-* in *Pape-/Pfaffe-* na območju med Saalo in Niso

Povzetek

V uvodu avtorica poudarja, da uporaba podatkov imenoslovnih raziskav s strani raziskovalcev bližnjih delovnih področij že dolgo ni nobena posebnost, kot tudi obratno, da so za imenoslovce raziskovalni rezultati bližnjih strok nepogrešljivi. To velja tudi za odkrivanje in raziskovanje poimenovalnih motivov krajevnih imen. Avtorica v prispevku obravnava deapelativna krajevna imena z determinantami Graf-, Herr- in Pape-/Pfaffe- na območju med Saalo in Niso. V tem nemško-slovanskem naselitvenem področju ne obstajajo vedno slovanske ustreznice k nemškim krajevoimenskimi tvorbam. V analizi je bilo obravnavano 130 kulturnih imen z območja med Saalo in Niso, ki v svoji apelativni podstavi z izpeljavo kažejo na posestna razmerja in kot krajevna imena v determinantah vsebujejo naslednje apelative:

srednjevisokonemško grāve, grābe, srednjedolnjenemško grēve, srednjenemško grēbe 'kraljevi sodni prisednik, grof; vaški sodnik' (v imenih: †Gräfen, Gräfendorf, Gräfenhain, Gräfenhain, Nieder-, Gräfenhain, Ober-, Gräfenhainichen);

srednjevisokonemško hërre, herre 'zapovednik, gospod, gospodar; duhovnik' (v imenih: Herrendorf, †Herrngrün, Herrenhaide, Herrnhut, Herrenwalde);

srednjevisokonemško pfaffe, srednjedolnjenemško päpe 'duhovnik' (v imenih: †Papendorf, Pfaffendorf; Nieder-, Oberpfaffendorf, Pfaffengrün, Pfaffenhaus, Pfaffengut, Pfaffenmühle, Pfaffenhain, Pfaffroda).

Ойконіми України на *-иця*

Дмитро Бучко (Тернопіль)

IZVLEČEK: V članku avtor obravnava ukrajinske ojkonime na -ycja, zlasti z ozirom na tvorbo krajevnih imen po tem modelu, na njihov odnos do imen vodnih objektov kot tudi na izpeljavo in strukturo obravnavanih enot.

Ukrainian Toponyms in *-ycja*

ABSTRACT: The article addresses the origin of Ukrainian toponyms in -ycja, particularly the preconditions for the formation of location names according to this model, their reference to hydronyms, and the derivation and structure of these units.

В українській і східнослов'янській ономастиці ойконіми на *-иця* досі не були ще об'єктом спеціального монографічного дослідження. В українській ономастиці аналізу цієї моделі ойконімів спеціальну статтю присвятив І. Ковалик, вказавши на складність генезису цих назв і можливість творення їх не лише від прикметників/дієприкметників, але й безпосередньо від іменників та виділив у межах ойконімів на *-иця* різні лексико-семантичні групи [Ковалик 1960, 137–143]. Причиною неувagi до названої моделі ойконімів може бути насамперед затемнене словотвірне значення форманта *-иц-я*, відмінність його значення в ойконімах і гідронімах, а ще відмінність значень суфікса *-иц-я* на онімному й апелятивному рівнях.

Суфікс *-иц-я* (< *-іс-а*) виник у результаті приєднання структурного форманта *-к-а* до суфіксального елемента *-ї*, на який закінчувалися іменники називного відмінка однини жіночого роду, напр.: **babī-ka* > *bab-ica* “стара жінка”, **dēvī-ka* > *dēv-ica* “дівиця”, **vl'ičī-ka* > *vl'č-ica* “вовчиця”. Назви цього типу виникли на місці первинних форм *babī*, *dēvī*, *vl'čī* в результаті третьої палаталізації [Sławski I 1974, 99]. Похідність суфіка *-іс-а* від *-ьк-а/-ьк-а* виразно простежується при творенні “назв тварин жіночої статі від первинної демінутивної (через дедемінутивізацію)...при зіставленні найменувань без згаданих суфіксів і з ними : пор. прасл. *kurь* – *kura* – *kurica* (демінутив), *lis* – *lisa*; *lisьсь* (демінутив) і д.-р.-укр. *курь* – *кура*, *курица*, рос. *кура*, *курица*, біл. *куруца*, але схв. *курица* “молоденька курочка”; рос. *лис* – *лиса* – *лисица*, укр. *лис*

– лисиця, срб. *лисац* “лисиця-самець” – лисица “лисиця” [Білоусенко-Німчук 2002, 7–8].

Досліджувана модель ойконімів є дуже давньою, що підтверджується здатністю цього форманта ще в праслов'янський період виражати різні функції, найважливішими з яких є: 1) утворення назв істот жіночої статі, від відповідних іменників чоловічого роду, напр.: *besědnica* < *besědn-ikъ* “учасник розмови”, *lisica* < *lis*, *samica* < *samъsъ* і ін.; 2) субстантивіація прикметників і творення назв з конкретним значенням: *bystrica* „швидка ріка” < *bystrъ* „швидкий”, *desъnica* “права рука” < *desъnъ* “правий”, *lěvica* “ліва рука” < *lěvъ* “лівий”, *starica* < *starъ*; 3) творення демінутивів, напр.: *babica* < *baba* „стара жінка”, *brátanica* < *bratana* “дочка брата”, *kozica* < *koza* “коза”, *rъtica* < *rъta* „птах”; 4) творення дериватів від іменників, які семантично пов'язані з твірними основами, напр. *bukъnica*, укр. *буквиця* “подорожник; первоцвіт” [ЕСУМ I, 286] < *buku*, *bukъve* [Sławski 1974 I, 98–99] та ін. Характерно, що практично ті самі функції на рівні апелятивів суфікс *-иц-я* (< *-ic-a*) виражає і в сучасній українській літературній мові [Синявський 1941, 122].

На думку Ф. Славського, П. Білоусенка і В. Німчука суфікс *-ic-a* міг виконувати у праслов'янській мові ще ряд інших функцій. Так, останні дослідники стверджують, що цей формант здатний був творити: а) назви осіб, рослин і тварин за їх зовнішніми чи внутрішніми характеристиками і при цьому наголошують, що твірними основами названих дериватів на *-ica* були насамперед прикметники чи діеприкметники, напр.: *děvica* < *děva* “яка годує груддю” (< **dhē(i)* – “годувати груддю”), *dojъnica* < *dojъna* „годувальниця”; *krasavica* < **krasavъ/krasava*, *starica* < *starъ*; *jalovica* „яловиця” < *jalovъ* „безплідний”, *galica* „галка” < *galъ* „чорний”, *borovica/borovъnica* „лісова ягода” < *borovъ* < *borъ* „бір”; б) локальні назви та найменування приміщень за їх змістом, напр.: *cělica*¹ < *cělъ* „цілина”, *gnojъnica* < *gnojъnъ* “куча перегною, гноєвище”, *golica* “щось голе, обідране, відкрите поле” *gordica* < *gordъ/gorda* “загороджене місце, огорожа”, *kalъnica* < *kalъnъ/kalъna* “щось мутне, брудне, переважно вода”, *kosъnica* < *kosъnъ/kosъna* “сіножатъ”, *lipovica* „місцевість, де ростуть липи” < *lipovъ* “липовий”, *bъčelъnica* „бджільник” < *bъčelъnъ*; в) назви виробів за матеріалом, з якого вони зроблені, напр.: *berzovica* „березова палиця” < *berzovъ*, *gorxovica* „горохова солома” < *gorxovъ*, *kolesъnica* „колісниця” < *kolesъnъ*; г) назви різних конкретних предметів, напр.: *desъnica* „права рука” < *desъnъ*, *lěvica* „ліва рука” < *lěvъ*, *pivъnica* “пивниця” < *pivъnъ* < *pivo* “пиво, напій” та ін. [Білоусенко, Німчук 2002, 8–10].

Ще в праслов'янський період суфікс *-ic-a* здатний був творити й окремі назви географічних об'єктів – передусім гідрооб'єктів. Згодом ці назви, спершу, найімовірно, внаслідок онімізації/трансонімізації ставали гідронімами, а щойно згодом ойконімами, напр.: *brzica* „дуже швидка ріка” < *brzъ* „швидкий”, *bujica* “рвучкий потік” < *bujъ* „бурхливий”, *bystrica* „швидка ріка” < *bystrъ* „швидкий, рвучкий” [Sławski 1974, 98]. Саме назви цього типу, тобто з

¹ На обов'язковій наявності прикметникової стадії при творенні назв на *-иця*, зокрема топонімів, свого часу наголошував С.Добжицький [Dobrzycki 1922, 189].

локальним значенням на **-иц-я**, пізніше послужили підставою для виникнення однойменних гідронімів і ойконімів. Досить часто іменники на **-іса** творилися ще від прикметників або пасивних дієприкметників на **-ьнъ**, що дозволило виокремити складний формант на **-ьніса**, напр.: *kalenica* „глиняний посуд” < *kaliti* “гартувати”, *krъnica* < *krъnъ* „викопаний”, *тъмъnica* „темниця” < *тъмъnъ* “темний”. До праслов’янського періоду належить також і виабстрагування складного суфікса **-овіс-а**, який творив назви з просторовим значенням, напр.: *kosovica* „косовиця” < *kosovъ*, *lipovica* „липовий гай” < *lipovъ* [Білоусенко, Німчук 2002, 10, 13]

Словотвірне значення суфікса **-іс-а** (> **-иц-я**) на апелятивному й онімному рівнях, без сумніву, має суттєві відмінності. Найважливіше для онімів субстантивуєче значення форманта **-іс-а** реалізувалося ним у відповідних назвах на **-иця** ще на апелятивному рівні. На онімному рівні воно найвиразніше виявилось насамперед у творенні відприкметникових назв водних об’єктів на зразок: *Березовиця*, *Бистриця*, *Глинниця* і под. У більшості сучасних гідронімів і ойконімів України на **-иця** це субстантивуєче значення зберігається й сьогодні. Разом з тим ряд дериватів на **-иця** є відантропонімного походження, і суфікс **-иц-я** в них виражає уже інші значення.

Як бачимо, уже в праслов’янський період суфікс **-іс-а** на апелятивному рівні міг утворювати субстантиви з різними значеннями, але лише окремі з них закріпилися і згодом збереглися в онімах, передусім у топонімах.

Ойконіми України на **-иця** належать до найдавніших утворень, витоки яких сягають ще праслов’янської доби, оскільки вони активно фіксуються уже в найдавніших давньоукраїнських літописах періоду Київської Русі і багато з них збереглося до наших днів, напр.: м. *Гноилиця* (1152 р.), м. *Котельниця* (1143 р.), м. *Муравиця* (1149 р.), м. *Мъльниця* (1247 р.), м. *Пересъпъниця* (1149 р.), м. *Сосъниця* (1234 р.), м. *Тисмяниця* (1144 р.), м. *Ушиця* (1144 р.), м. *Шеломъниця* (1159 р.). У княжі часи, за даними “Повісті врем’яних літ” (XII ст.), існували дільниці Києва *Хорєвиця* і *Щьковиця*. В цьому ж джерелі зафіксовано й хоронім *Въкраиниця* (1282 р. – це територія, яка знаходилася на пограниччі Волинської області зі східними теренами Польщі [ЕС, 36]). У цих же писемних пам’ятках зафіксовано й ряд гідронімів на **-иця**, напр.: *Бзяниця* (1151 р.), *Л(ь)тиця* (1149 р.), *Ольшаниця* (1150 р.), *Сальниця* (1111 р.), *Съчниця* (1245 р.), *Хъртиця* (1224 р.) [ЕС 43–175] і ін.

Навіть побіжний аналіз наведених топонімів переконує нас у тому, що етимони більшості з них відображають ознаки, характерні для гідрографічних об’єктів. Цей факт ставить перед дослідниками проблему встановлення відношення однойменних ойконімів і гідронімів на **-иця**. У свій час О. Трубочов стверджував, що формант **-иц-я** є “загальноновизнаним давнім гідронімним формантом, що використовується на всіх слов’янських територіях” [Трубочов 1968, 171]. Сказане певним чином підтверджує правильність висловленого ще в 1939 р. твердження відомого українського ономаста Я. Рудницького, що при тотожності гідронімів і ойконімів перші (гідроніми) є базовими, первинними для других (ойконімів) [Rudnicki, 82–83].

Ойконіми України на **-иця** за часом їх виникнення можна поділити

щонайменше на три групи. **Перші** з них є архаїчними, що беруть свій початок ще з праслов'янської доби, уперше фіксуються давньоукраїнськими (=давньоруськими) писемними пам'ятками XII–XIII ст. і виявляють чіткий зв'язок з гідронімами, оскільки в їх основах виразно фіксуються гідрографічні семи, пор.: *Бистриця, Білорічиця, Болотниця, Вапниця, Глибочиця, Глиниця, Гнилиця, Гнійниця, Зарваниця, Кам'яниця, Квасниця, Кислиця, Коритниця, Луквиця, Льтиця, Муравиця, Окниця, Піщаниця, Погиблиця, Понорниця, Рибиця, Солонця, Студениця, Сушиця, Теплиця, Тисмениця, Черниця, Чернелиця, Ямниця* і под., сюди ж належать і ойконіми, основи яких виражають зв'язок з назвами рослинного покриву, а також фауни на зразок: *Березовиця, Бзовиця, Боровиця, Брусниця, Винниця, Вільшаниця, Дубовиця, Дубровиця, Івниця, Крушельниця, Липовиця, Моцаниця, Оріховиця, Рокитниця, Сосниця, Тисовиця, Яблуновиця, Ягільниця, Ямельниця, Ясениця, Ясеновиця; Бобриця, Бобровиця, Видраниця, Вовковатиця, Жабориця, Зубриця, Линовиця, Рибниця* та ін. **Другі**, що є значно новішими за походженням, виникли шляхом онімізації однойменних апелятивів на **-иця** з різним значенням, у т. ч. на означення типів поселень, напр.: *Волиця* (понад 40 одиниць), *Городниця, Границя, Дільниця, Залізниця, Каплиця, Митниця, Новоселиця* (близько 40 назв), *Одиниця, Торговиця* та ін. **Третю** групу в межах українських ойконімів на **-иця** творять назви, в основах яких засвідчені антропоніми. Такі деривати ми схильні кваліфікувати як релятивно-посесивні утворення. У більшості з них наявний ускладнений суфікс **-овиц-я/-євиц-я**, що ілюструє імовірну здатність суфікса **-иц-я** виражати і словотвірне значення, напр.: *Богачевиця, Болеславиця, Братениця, Васеклиця, Вороновиця, Гандеровиця, Годовиця, Дешковиця, Доманиця, Домниця, Дроздовиця, Ганьковиця, Гопчиця, Іваниця, Климовиця, Комарниця, Крукениця, Куштановиця, Миловиця, Мішкаровиця, Носовиця, Оляниця, Пащениця, Радковиця, Розумниця, Сокирниця, Соколовиця, Тарасиця, Тригубиця, Уляниця, Яструбиця* та ін.

Е. Жетельська-Фелешко слушно твердить, що відантропонімі ойконіми на **-иця** належать до категорії вторинних назв, оскільки вони виникли після того, як суфікс **-иц-я** став структуральним (частково асемантичним) формантом і перестав виражати ті функції, які він виражав на апелятивному рівні [Rzetelska 1978, 130–131]. На жаль, дослідниця не висловлює своїх міркувань з приводу словотвору цих назв поселень. За нашим глибоким переконанням, деривація їх є відмінною від деривації проаналізованих вище назв. Вони є значно новішими від двох попередніх груп. На нашу думку, суфікс **-иц-я** у цих “відантропонімічних” топонімах, найімовірніше, первісно виконував посесивно-релятивну, а в окремих випадках і, можливо, посесивно-субстантивуючу словотвірну функцію. Отже, поселення *Василиця, Ганьковиця, Дешковиця* і под. були названі так не лише тому, що первісно їх власниками були відповідно *Василь, Ганько, Дешко*, а й тому, що названі особи могли бути першопоселенцями нововиниклих населених пунктів, і через те суфікс **-иц-я** в цих назвах виражав релятивність, тобто певний стосунок (якесь відношення) названої особи до цього чи іншого поселення.

Частина ойконімів на **-иця**, імовірно, виникла від однокореневих назв

сусідніх чи дещо віддаленіших населених пунктів, але, напевно, через посередництво однойменних гідронімів. Наприклад, назву села *Бру(ю)ховиця*, напевно, утворено від назви річки/потoku **Брюховиця*, а назву річки – відповідно від назви села *Брюховичі* (Лв), аналогічно виникли й ойконіми *Лецовиця* < р.**Лецовиця* < с.*Лецівка* (ІФ), *Свидниця* < р.*Свидниця* < с.*Свидник* (Лв) і под.; інших пояснень виникнення назв *Лецовиця*, *Свидниця* та ін., здається, бути не може. Невеличку групу українських ойконімів на **-иця** творять також відонімні назви, що виникли з колишніх приєднаних сполучень, у склад яких входили назви різних географічних об'єктів. Спершу такі словосполучення лексикалізувалися, а потім зазнали субстантивациї, замінивши форми непрямих відмінків географічних назв їх початковими формами, напр.: *За Верещицею* > *Заверещицею* > *Заверещиця* (Лв), *За Мутвицею* > *Замутвицею* > *Замутвиця* (Вл), *Під Кримницею* > *Підкримницею* > *Підкримниця* (ІФ), *При Мощаниці* > *Примошаниці* > *Примошаниця* (Вн) та ін.

Важливо додати, що архаїчні ойконіми на **-иця**, цілком імовірно, первісно були гідронімами, бо їх основи виразно відображають ознаки гідрооб'єктів, або ж мотивовані ознаками флори чи фауни, що теж є характерними насамперед для гідронімів. Менш імовірно, що етимони окремих ойконімів на **-иця** є назвами тих місцевостей, на яких згодом виникали однойменні поселення.

Найдавніші ойконіми на **-иця** локалізуються в основному на найдавніше заселених територіях України, які не зазнавали таких спустошливих руйнувань осілого життя, як території центральних та південно-східних регіонів нашої країни. До них належать терени Волинської, Рівненської, Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей. Значно менше назв цього типу виявлено в ойконімії Закарпатської, Чернівецької, Хмельницької, Житомирської, Київської та Чернігівської областей України. В ойконімії інших областей України деривати досліджуваної моделі вживаються вкрай рідко, і до того ж це назви новішого й нерідко штучного походження на зразок: *Дільниця*, *Криниця*, *Новоселиця*, *Торговиця* та ін.

Ойконіми на **-иця**, будучи архаїчними за походженням дериватами, становлять порівняно невеликий процент назв по відношенню до всіх назв поселень на конкретних територіях. Найвищий процент ойконіми на **-иця** становлять у Рівненській (3,9 %). Волинській (3,3 %), Івано-Франківській (3,45 %), Львівській (2,27 %) і Тернопільській (2,5 %) областях. У той же час в ойконімії окремих південно-східних областей України, які належать до пізньозаселеного регіону України, топоніми цієї моделі можуть репрезентуватися максимально однією-трьома назвами, а в більшості областей і районів названої території вони зовсім не фіксуються.

На нашу думку, абсолютна більшість давніх ойконімів України на **-иця** України, однозначно, виникла від назв однойменних гідрооб'єктів. Доказом цього може бути той факт, що відносно багато поданих нижче ойконімів на **-иця** є однойменними або ж структурно близькими з існуючими гідронімами. Крім цього, твірні основи багатьох ойконімів аналізованої моделі мотивовані ознаками, характерними виключно для гідрооб'єктів: вказують на колір, смак, температуру води; швидкість течії; характер ґрунту місцевості, де

протікає річка (потік), характерну для водного середовища флору і фауну та ін.: *Баговиця* (пор. *багно*), *Березовиця*, *Бистриця*, *Білиця*, *Білокриниця*, *Білорічиця*, *Бобриця*, *Бобровиця*, *Болотниця*, *Бродниця*, *Брусниця*, *Бусельниця*, *Ванниця*, *Варишця* (пор. біл. *вархал* “шум”), *Вербиця*, *Видраниця*, *Витвиця* (пор. *витися*), *Вільховиця*, *Вільшаниця*, *Водиця*, *Глибочиця*, *Глин(н)иця*, *Гнлициця*, *Гнійниця*, *Головниця* (пор. *головиця* “витік ріки”), *Жабориця*, *Зарваниця*, *Ловиця*, *Квасниця*, *Квасовиця*, *Керниця*, *Клютковиця* (пор. пол. *klikać* “булькотати”), *Коблиця* (пор. *коблик* “риба”), *Конопниця* (пор. *коноплі*), *Коритниця*, *Корот(н)иця*, *Котельниця*, *Кривиця*, *Криниця* (з різноманітними атрибутами), *Круглиця*, *Крукениця* (можливо, від *кроткениця*, пор. *кроткий* “тихий”), *Лохвиця*, *Лукавиця*, *Лучиця* (пор. *лука* “дуга”), *Мошниця* (пор. *мох*), *Мутвиця* (пор. *мутний*), *Нересниця* (пор. *нерест*), *Новорічиця*, *Окониця* (пор. *окно*), *Ольшаниця* (пор. *ольха*), *Оржиця*, *Пересопниця*, *Піцаниця*, *Погиблиця*, *Пониковиця*, *Понорниця*, *Рибниця*, *Річиця*, *Рокитниця*, *Роставиця*, *Рудниця*, *Сільниця*, *Солониця*, *Стариця*, *Студениця*, *Сушиця*, *Теплиця*, *Тисмениця*, *Тишивниця*, *Тишиця*, *Топільниця*, *Тростяниця*, *Ушиця*, *Хортиця*, *Чернелиця*, *Човниця*, *Човновиця*, *Шеметиця* (пор. *шемелити* “шелестіти”), *Ягільниця*, *Ямельниця*, *Ям(н)иця*.

Таким чином, за нашим переконанням, понад 200 ойконімів України на **-иця**, частину з яких названо вище, утворилися шляхом перенесення назв гідрооб’єктів на ті поселення, що виникали поруч. Ми переконані також у тому, що подібним був генезис не тільки наведених вище назв досліджуваної моделі, а так з’явилася й більшість інших ойконімів на **-иця** з різними семантичними групами апелятивів в основах.

Семантико-словотвірний аналіз ойконімів на **-иця** дозволяє виділити в них наступні групи: 1. Назви, твірні основи яких мотивовані апелятивами. 2. Назви, в основах яких засвідчені оніми.

Кількісна репрезентація назв першої групи є домінуючою. Вони є первинними і архаїчними, а відомісні ілюструються порівняно значно меншою кількістю прикладів. При детальнішому аналізі ойконімів першої групи (відапелятивних ойконімів), їх можна поділити ще на кілька підгруп: 1. Назви поселень на **-иця**, твірні основи яких мотивовані топографічними назвами. 2. Назви поселень на **-иця**, твірні основи яких мотивовані найменуваннями об’єктів, створених людиною, т. зв. „культурні назви”. Зупинимось на кожній з цих груп детальніше

І. Термін “топографічні” назви широко використовується у слов’янській і передусім польській ономастиці. Він об’єднує далеко неоднорідні ойконіми. В межах цих назв виділяємо ойконіми, в основах яких репрезентуються апелятиви з різними значеннями.

1) Ойконіми, основи яких мотивовані апелятивами на означення характеру ґрунту: *Грузевиця* (пор. *грузевина* „трясовина”), *Кушниця* (пор. *кушниця* „викорчуване місце”), *Мірвиця* (пор. *мерва* „грузьке болото”), *Новиця* (пор. *новиця* „приготована для ріллі площа”), *Теребенниця* (пор. *теребити*) та ін.

2) Ойконіми, основи яких мотивовані апелятивами на означення

загального виду місцевості (рельєфу): *Бережниця, Голиця, Гориця, Кісниця* (кісниця „сіножат”), *Колодниця, Облазниця, Осовиця*, разом 27 назв.

3) Ойконіми, основи яких мотивовані апелюваннями на означення рослин, рослинного покриву місцевості: *Березовиця, Бзовиця, Боровиця, Винниця, В'язовиця, Грабівниця, Грибовиця, Дубовиця, Єлиця, Івниця, Крушельниця* і под., разом 105 одиниць. Назви цього типу творять найчисельнішу групу не лише в українській, а й в західнослов'янській ойконімії. При цьому найбільше ойконімів мотивується назвами дерев: *дуб, липа, вільха (ольха)*, а ще назвами різного типу трав.

4) Ойконіми, основи яких мотивовані апелюваннями на означення тварин, комах, птахів: *Вовковатиця, Воловиця, Вороновиця, Голубиця, Дроздовиця, Зубриця, Мідяниця, Нориця, Соколиця, Соколовиця, Язовиця* (пор. яз “риба”), *Яструбиця*, усього понад 20 назв; окремі з цих назв можуть бути кваліфіковані також як відантропонімі.

5) Ойконіми, основи яких мотивовані апелюваннями на означення місця розташування поселень стосовно інших об'єктів на місцевості: *Вижниця, Заверешниця, Заголиця, Закаплиця, Залисиця, Замутвиця, Зарічниця, Передільниця, Підквасовиця, Примощаниця* та ін., більше 10 назв.

6) Ойконіми, основи яких мотивовані апелюваннями з метафоричним значенням; мотиви номінації цих об'єктів сьогодні важко встановити, напр.: *Близиця, Блиставиця, Крупиця, Грговиця, Небелиця, Сальниця, Середниця, Скрипиця* (скрипиця „дерев'яні кайдани”), *Східниця, Тайниця, Хлоп'яниця, Чудниця*, близько 20 назв.

2. Ойконіми, основи яких мотивовані апелюваннями на означення об'єктів матеріальної та духовної культури. Включені до цієї групи ойконіми відзначаються насамперед своїм походженням і кількісною вираженістю.

1) Ойконіми, основи яких мотивовані апелюваннями, що пов'язані з матеріальною культурою на означення господарської діяльності, об'єктами громадського вжитку, загород, будинків та ін.: *Візниця, Війниця* (пор. *війя* „дишель”), *Возовиця* (пор. *возовиця* “період зведення скошеного хліба”), *Вулиця, Городниця, Гостинниця, Границя, Дарниця, Дільниця, Залізниця, Кам'яниця, Лозниця* (лозниця “сушарка, виплетена з лози”), *Мельниця, Митниця, Новоселиця* (близько 40 назв), *Одиниця, П'ятниця* (за кількістю загонів), *Ставниця* (=стайня), *Стадниця, Стебниця* (стебник “приміщення для зимування бджолиних вуликів”), *Стражниця, Тинниця, Торговиця* та ін., понад 100 назв.

2) Ойконіми, основи яких мотивовані апелюваннями на означення знарядь праці, предметів господарської діяльності, в т. ч. домашнього господарства (усі назви мають підтвердження в довідковій літературі): *Бервениця, Битиця, Білогалиця*, (галиця „сіть”), *Бочаниця, Вежиця, Верениця, Горнатиця, Кадниця, Кияниця* (пор. *киянка* „довбня”), *Козубатиця* (пор. *козубець*), *Коновиця, Мазниця, Сирниця, Стужиця* (пор. *стуга* “плетена коробка з лози”), *Ступниця, Терлиця, Уздиця*, понад 20 назв.

3) Ойконіми, основи яких мотивовані апелюваннями зі сфери духовної і

суспільної культури: *Білобожниця, Ка(м)плиця; Вілиця, Вільниця, Волиця, Красноволиця*, усього 25 назв.

Розглянуті вище ойконіми на **-иця**, думаємо, утворилися не морфологічним, а безафіксімним, інакше семантичним способом; наявний у них суфікс **-иц-я** виконував релятивно-субстантивуючу, а не топонімотвірну функцію. Не цілком переконливим є, на нашу думку, твердження З.Франко, яка вивчаючи мікротопоніми, зафіксовані в староукраїнських пам'ятках ХІУ-ХУ ст., стверджувала, що формант **-ица/-иця** позбавлений лексичного значення, оскільки він чітко не закріплений за певними розрядами топонімів, “бо однаковою мірою властивий ойко-, гідронімам та іншим тереновим назвам” [Франко 1984: 45].

II. Відонімні ойконіми. У наших матеріалах ми виявили понад 30 ойконімів досліджуваної моделі, які кваліфікуємо як відантропонімні, напр.: *Братениця, Богаревниця, Василиця, Ганьковиця, Годовиця, Дешковиця, Дисковиця, Дівниця, Доманиця, Домниця, Дуньковиця, Іванниця, Вашиковиця, Климовиця, Кобаловиця, Ляшковиця, Миловиця, Мішкарковиця, Полеславиця, Радковиця, Розумниця, Ромочевиця, Самовитиця, Тарасиця, Уляниця, Хемниця, Хоровиця, Хотовиця* та ін. Засвідчені в основах цих ойконімів антропоніми є різного походження й різної структури – слов'янські та неслов'янські (християнські).

III. Назви з не цілком прозорою словотвірною семантикою. Порівняно невелику групу творять ойконіми на **-иця**, які можна кваліфікувати як “відапелятивні”, однак семантика їх твірних основ є практично затіненою. Гадаємо, що монографічне діахронічне вивчення ойконімів цієї моделі дозволить в майбутньому встановити їх реальне словотвірне значення і походження. До цієї групи належать назви: *Білосовиця, Гандеровиця, Гнопелиця, Кістельниця, Кластниця, Куповатиця, Маморниця, Ольтениця, Орв'яниця, Перепростиця, Подульниця, Постовбиця, Поториця, Тепелиця, Устивиця, Черковатиця*, майже 20 назв.

Що стосується структури ойконімів на **-иця**, то твірними основами домінуючого їх числа були прикметники чи дієприкметники, і лише незначна їх кількість деривована від іменників чи інших частин мови. Відсубстантивна деривація ойконімів на **-иця** може бути проілюстрована насамперед назвами, що виникли в результаті онімізації однойменних апелятивів на зразок: *Водиця, Волиця, Криниця, Мельниця, Новоселиця, Річиця, Стариця* та под.

Ми абсолютно переконані в тому, що існування апелятивів на означення поміна іосі з суфіксом **-иц-я/-ициц-я** стало вихідним пунктом для перенесення цієї словотвірної формації з площини апелятивної в площину онімну. Уже перші власні назви з цим формантом означали конкретні просторові одиниці на місцевості. У процесі формування назв гідрооб'єктів, місцевостей і поселень досліджуваної моделі формант **-иц-я** з давніх своїх функцій реалізував, на думку Е. Жетельської-Фелешко, лише три функції: 1) субстантивацію прикметників, 2) творення відіменних дериватів, 3) творення демінутивів [Rzetelska 1978, 134]. На нашу думку, названі функції формант **-иц-я** виражав хіба що при творенні тих назв гідрооб'єктів і назв місцевостей, від яких згодом виникали однойменні ойконіми. На онімному рівні формант **-иц-я** здатний

був творити топоніми як від основ якісних прикметників на зразок: *бистра* > *Бистриця*, *гола* > *Голиця*, так і від архаїчних відносних прикметників на *-і/-у, -а*, напр.: *бобръ* > прикм. *бобр'я* > *Бобриця*, *липа* > прикм. *лип'я* > *Липиця*, а крім цього міг творити назви безпосередньо від основ іменників, напр. *нива* > *Нивиця*, *ріка* > *Річиця*.

Варто зазначити, що за походженням назви *Бобриця/Бобровиця*, *Липиця* і *Нивиця*, *Річиця* належать дорізним словотвірним типів. Різниця між ними полягає в тому, що певну ріку (пізніше поселення) названо *Бобрицею/Бобровицею* тому, що там водилися *бобри*, вона була *боброва*; відповідно місцевість, де росли *липи*, була *липовою*, тобто ці назви утворено від прикметників, а назви *Нивиця*, *Річиця* первісно виражали інше словотвірне значення. Однак при відсутності формального детермінанта в назвах першого типу ці назви важко чи просто неможливо розрізнити між собою. В результаті поєднання цих двох типів назв виникла порівняно чисельна група “відапелятивних” ойконімів. Досить чисельними є також ойконіми на *-ниця-я* з відад’єктивними основами, що є відносними прикметниками на **-ьнь* напр.: *болото* > прикм. *болотн-* > *Болотниця*, *Бродниця*, *Бусельниця*, *Глинниця* та ін. Цей формант міг нарощуватися ще афіксом *-ан-*, який, як відомо, характерний насамперед для відприкметникових дериватів, напр.: *Бочаниця*, *Вільшаниця*, *Ольшаниця*, *Піщаниця*, *Тростяниця* чи віддієприкметникових основ: *Видраниця*, *Зарваниця*, *Моцаниця* (пор. *моцений*); назви з суфіксом *-ель*: *Ямельниця*. Суфікс *-иця-я* міг також приєднуватися до відносних прикметників з суфіксальним компонентом *-ов/-ев* в основах на зразок: *бобр* > прикм. *боброва* > *Бобровиця*, *Березовиця*, *Грузевиця*, *Ловиця*, *Коновиця*, *Квасовиця*, *Линовиця*, *Пониковиця*, *Човновиця*, *Шестовиця*. Кількома прикладами ілюструється формант *-иця-я*, розбудований компонентом *-ав*: *Лукавиця*, *Ростапиця*.

Прикладом відчислівникових ойконімів на *-иця* можуть бути назви *Одиниця*, *П’ятниця*, *Троїця*, *Шестовиця*. У західнослов’янській ойконімії Е. Жетельська-Фелешко виявляє аналогічні ойконіми *Piątnica*, *Śemica*, *Siodmica*, *Trojica* [Rzetelska-Feleszko 1978, 138].

Назви з суфіксом *-иця-я* виникали також у результаті лексикалізації первісно прийменникових сполучень, які згодом зазнавали певних структурних змін на зразок: *За Верещицею* > *Заверещиця*, *Заголиця*, *Закаплиця*, *Зарічиця*, *Підквасовиця*, *Примоцаниця*. До цієї групи, напевно, не можна зарахувати назву *Замучениця*, хоча, не виключено, що на цій території в минулому міг існувати певний географічний об’єкт з назвою *Мучениця* чи под.

Проаналізовані вище словотвірні типи ойконімів з формантом *-иця-я* і його похідними характеризуються різною продуктивністю. Домінуючими є деривати з відприкметниковими основами на *-иця-я* (*-н-иця-я*, *-ов-иця-я*). Значно меншою кількістю назв репрезентуються відіменникові, віддієприкметникові і відчислівникові деривати.

Підсумовуючи, хочемо наголосити на тому, що українські топоніми на *-иця* в абсолютній своїй більшості виникли в результаті трансонімізації назв гідрооб’єктів або окремих місцевостей на ті населені пункти, які виникали поруч з ними, і лише порівняно незначна кількість ойконімів цієї моделі

утворилася також в результаті онімізації однойменних апелютивів на зразок: *волиця, мельниця, новоселиця* і под., а ще невеличка частина назв поселень на **-иця**, напевно, утворилася в результаті морфологічного способу деривації.

Література

- Білоусенко, Німчук 2002 – Білоусенко П., Німчук В., *Нариси з історії українського словотворення (суфікс -иця)*, Київ-Запоріжжя, 2005с.
- Dobrzycki 1922 – Dobrzycki S., *Próba objaśnienia kilku nazw geograficznych wielkopolskich//Slavia Occidentalis*, t. II, Poznań, 172–218.
- ЕС – *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі*, К.: Наукова думка, 1985, 253с.
- ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови*, т. I–IV, Київ 1982–2004.
- Ковалик 1960 – Ковалик І., *Словотворча будова української топоніміки (назви населених пунктів із суфіксом -иця (-ниця))//Питання українського мовознавства, книга 4*, Львів: Вид-во Львівськ. універ-тету, 137–143.
- Синявський 1941 – Синявський О., *Норми української літературної мови*, Львів, Українське видавництво, 363с.
- Трубачев 1968 – Трубачев О., *Названия рек Правобережной Украины*, М., Наука, 289с.
- Франко 1984 – Франко З., *Словотворчі типи мікротопонімів староукраїнської мови XIV-XV ст. //Мовознавство, 1984, № 4, 4–50.*
- Rudnicki 1939 – Rudnicki J., *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny*, Lwów, 239s.
- Rzetelska 1978 – Rzetelska-Feleszko E., *Rozwój i zmiany toponimicznego formantu -ica na obszarze zachodniosłowiańskim*, Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 176s.
- Sławski 1974 – Sławski F., *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [W:] Słownik prasłowiański*, t. I, Wrocław etc., 43–141.

Прийняті скорочення адміністративних одиниць

- Вл – Волинська обл.
 Вн – Вінницька обл.
 І-Ф – Івано-Франківська обл.
 Льв – Львівська обл.

Ойконими на -уця в Україні

Повзетек

Ойконими на -уця спадajo med arhaične in razmeroma produktivne toponimske modele ne le na ozemlju Ukrajine, temveč v vsej Slaviji. Že v praslovanskem obdobju je pripona -уц-ja zmogla izražati celo vrsto različnih funkcij, in sicer: 1. substantivizirati pridevnike in tvoriti samostalnike s konkretnim in nekoliko

posebnim pomenom, npr. bystrica 'bistra rečica', starica 'stara struga reke'; 2. tvoriti manjšalnice, npr. bratanica 'bratova hčerka' idr. Navedene funkcije pripone -yc-ja so se delno ohranile v toponimih, med drugim v imenih vodnih objektov in posameznih območij. Po našem globokem prepričanju obrazilo -ycja pri pretežni večini naselbinskih imen ni imelo ojkonimotvorne funkcije, temveč so ta imena nastala s transonimizacijo (prenosom) imen z istoimenskih vodnih objektov (rečic, potokov...), pa tudi imen določenih območij na naselbine, ki so nastale v bližini. O povedanem priča, prvič, znatno število istoimenskih vodnih imen na -ycja (Бистриця, Дубовиця, Топіільниця, Ямельниця idr.), iz katerih so nastala obravnavana naselbinska imena, in drugič, atributivna hidrografska semantika večine etimonov ustreznih ojkonimov na -ycja. In le v manjšem delu istoimenskih izantroponimnih in širše izlastnoimenskih ojkonimov je pripona -yc-ja/-ovyc-ja zagotovo imela ne le manjšalno, temveč tudi svojilno ojkonimotvorno funkcijo. Na to med drugim kaže pripona -ov-, s katero je razširjena pripona -yc-ja, npr. Ганьковиця, Івашковиця, Миловиця, Радковиця, Соколовиця idr.

Nadawanie imion „literackich” w Polsce

Aleksandra Cieślíkowa, Maria Malec (Krakow)

IZVLEČEK: V članku avtorici obravnavata dajanje „literarnih” imen na Poljskem. Pri tem razlikujeta književnost verskega značaja (Biblija, obredna besedila, življenjepisi svetnikov), ki je vir krščanskih imen, od književnosti posvetnega značaja in z njo povezano literarno motivacijo imen. Nadalje so bili ugotovljeni nekateri postopki, povezani z dajanjem literarnih imen na Poljskem. Na koncu je bil podan poskus oblikovanja definicije pojma „literarno ime”.

Assigning Literary Names in Poland

ABSTRACT: This article discusses the assignment of “literary” names in Poland. The authors distinguish between religious literature (the Bible, religious texts, and hagiography) as a source of Christian names, and secular literature with associated literary name motivation. In addition, some procedures are established connected with assigning literary names in Poland. The article concludes with an attempt to define the term “literary name”.

Poniżej przedstawiamy nieco zróżnicowane spojrzenia autorek na specyfikę „imienia literackiego”.

W artykule będzie mowa nie o imionach znajdujących się w dziełach literackich lecz o wpływie imion z tekstów zarówno polskich jak i obcych na frekwencję imion nadawanych dzieciom, i o poszerzaniu przez imiona literackie zbioru imion, tzw. oficjalnych.

Imiona do tekstów literackich dostają się albo z różnych odmian języka (potocznego, oficjalnego) albo z innych tekstów literackich. Dzieje się to najczęściej wtedy, kiedy występuje zależność tematyczna, niekiedy między odległymi czasowo utworami, np. „Iliadą” Homera i „Odprawą posłów greckich”, Jana Kochanowskiego, największego polskiego poety okresu renesansu.

Z zupełnie innego okresu pochodzą imiona w poezji Haliny Poświatowskiej, żyjącej w XX wieku, a nawiązującej w wierszu do szekspirowskiej bohaterki: „*Jestem Julią mam lat 23 dotknęłam kiedyś miłości*. Tylko imię *Julia* i cytat „z balkonem” zaznaczają związek z opowieścią o tragicznej miłości” (por. Cieślíkowa 1993: 37). Imię *Julia* pojawiło się w Polsce w wieku XVIII jako imię literackie

– bohaterki „Nowej Heloizy” J. J. Rousseau. Współcześnie jest w Polsce modne. Nikt nie jest w stanie wyjaśnić, czy dzieje się to za sprawą dramatu szekspirowskiego wystawionego po raz pierwszy w roku 1796, wielokrotnie później ponawianego, czy którejs z licznych postaci literackich noszących to imię. Wystarczy wymienić dramat Strindberga „Panna *Julia*” czy *Julkę*, bohaterkę „Pani z Wilka” Jarosława Iwaszkiewicza, czy też z innej przyczyny.

Imiona wędrują w przestrzeni literackiej, która nie zna granic geograficznych ani chronologicznych. Nazywamy to zjawisko intertekstualnością. Znakiem jej bywają imiona. Dzięki nim zaznaczana jest również zależność między tekstami. Z zaliczeniem imion do literackich bywa tak, jak z ich etymologią. Możemy zaobserwować pojawienie się imienia w jakimś kraju pod wpływem dzieła literackiego, ale w rzeczywistości pozaliterackiej istniało ono już dawno. Imiona *Juliusz* i *Julia* były spotykane w starożytnym Rzymie. Trzeba zaznaczyć, że z dzieł literackich do języków narodowych częściej są przejmowane imiona łatwiejsze do adaptacji. W roku 2000 imię *Julia* nadano 9927 Polkom i zajmowało szóstą pozycję wśród najpopularniejszych imion zarówno męskich jak żeńskich, natomiast imię *Romeo* – częściowo nieodmienne (kłopoty z dativem i ablativem), nabrało odcienia apelatywnego ‘kochanek’ jest bardzo rzadko nadawane (48 nosicieli) i w zasadzie nie poszerzyło zbioru męskich imion polskich.

Imionami zapożyczonymi z tradycji literackiej nazywa M. Malec (2001: 32, 33) imiona, które weszły do zbioru imion noszonych, a które kojarzymy ze znanymi utworami, np. „z bohaterkami oper Verdiego i Bizeta kojarzą się współcześnie noszone imiona *Aida*, *Carmen*, z sonetami Petrarki *Laura*”. Można zapytać, czy wpływ na frekwencję imienia nie miały bohaterki dramatów Juliusza Słowackiego „*Kordian*” i *Zawisza Czarny*”, a z późniejszych utworów - *Laura* Kościeniecka z „*Przedwiośnia*” Stefana Żeromskiego. Drugie pytanie dotyczy przede wszystkim wybierających imię, czy znają je z literatury, czy też inna motywacja zaważyła na wyborze?

W imionach zwanych literackimi mamy do czynienia z dwoma sytuacjami: imionami wędrującymi zarówno w przestrzeni realnej jak i literackiej, które dzięki znakomitości dzieła literackiego upowszechniało je w różnych krajach w rozmaitych gatunkach literackich, i w różnym czasie. Utwory wpływały na frekwencję, i przyczyniały się do tego, że imię znalazło się w zbiorze imion nadawanych i używanych w danym języku. Tylko znajomość dzieł literackich rodzimych i obcych, czas pojawienia się imienia, którego nie było przedtem uprawnia onomastę do zakwalifikowania imienia jako „motywacyjnie” literackiego. Czasem wiedza typu encyklopedycznego dostarcza wiadomości o imionach stworzonych przez autorów. Przykładów dostarczają nam utwory polskich romantyków. Jedne z nich osiągnęły popularność jak również stworzone w nich imiona, np. mickiewiczowska *Grażyna* utworzona od litewskiego przymiotnika *gražūs* ‘piękny’ (imię to nosiło w 2000 r. – 261. 873 Polki). Znacznie rzadsze są imiona: z „*Pana Tadeusza*” – *Telimena* (101) i imiona stworzone przez Juliusza Słowackiego: *Anhelli* (5) i *Balladyna*//*Baladyna* (25), *Kirkor* (1), *Lambro* (1), a także imiona z utworów Zygmunta Krasińskiego, np. *Irydion* (1). Trudno powiedzieć, czy za zwiększoną frekwencją odpowiedzialne jest łączenie imienia z wyrazem pospolitym, jak w *Grażynie* i w *Kordianie* (*cor*,

cordis `serce`) czy brzmienie imienia, czy wreszcie osoba bohatera literackiego jego pozytywne lub negatywne cechy (por. *Balladyna* i spopularyzowane przez dramat imię siostry głównej bohaterki – *Alina* (98402 nosicielki).

Ze Starego Testamentu nadano imiona *Natanael* spolszczone *Nataniel*, też *Nehemiasz*, ale nie ma w zbiorze imion polskich imienia *Hiob* – por. *hiobowa* wieść `wieść zła, katastrofalna, tragiczna, przerażająca` Kopaliński 1996: 379).

Do ustalenia przyczyny wyboru imienia mogłyby prowadzić jedynie pytania zawarte w ankietach. Pisałam niegdyś, że na nadanie określonego imienia wpływ mają, w przypadku obcego imienia: motyw estetyczny (imię się podoba), motyw osobowy (podoba się osoba, bohater literacki noszący dane imię), poszukiwanie inności: oryginalności, małej powtarzalności, snobizm, zaś na przyczyny wyboru imienia tradycyjnego składają się: tradycyjny model nazywania w rodzinie i środowisku, względy ideowe i kulturowe (Cieślíkowa 1994, 187).

Przejęcie imienia z obcej literatury powoduje wariantywność form graficznych: Ukochana Dantego *Beatrice*, której imię wystąpiło w wierszu Lechonia: „Nie ma nieba ni ziemi, otchłani ni piekła, Jest tylko *Beatrycze*. I właśnie jej nie ma”. Jej imię wystąpiło w danych urzędu statystycznego w 18 wariantach (w nawiasach podają liczbę nosicielek): *Beatrycza* (19), *Beatryca* (22), *Beatryce* (2), *Beatrycja* (5) *Beatrix* (4), *Beatris* (3), *Beatricze* (12), *Beatricza* (5), *Beatricz* (1), *Beatricia* (1), *Beatrice* (31), *Beatrica* (16), *Beatrlic* (1), ***Beatrycze*** (116), *Beatryczy* (1), *Beatrix* (3), *Beatryxa* (4), *Beatrysta* (1) (Rymut 1994). Do innych form graficznych mogły się przyczynić zarówno komedia Szekspira z bohaterką *Beatrix* jak i liczne utwory oparte na autentycznej historii *Beatrice* Cenci (1577–1599) zwanej „piękną ojcobójczynią”, uwiecznionej w obrazach, rzeźbach, utworach literackich: *The Cenci* – tragedia Shelleya - *Beatrix* Cenci tragedia Słowackiego - *Beatrix* Cenci, opera Ludomira Różyckiego, według podanej wyżej tragedii Słowackiego (por. Kopaliński 1996, 84, 140).

Na frekwencję imion pochodzących z tekstów literackich miała wpływ ich forma. Według ustawy *Prawo o aktach stanu cywilnego*: „Kierownik urzędu stanu cywilnego odmawia przyjęcia oświadczenia o wyborze dla dziecka więcej niż dwóch imion, imienia ośmieszającego, nieprzyzwoitego, w formie zdrobniałej oraz imienia nie pozwalającego odróżnić płci dziecka”.

Dlatego obok *Carmen* (91) pojawiła się *Karmena* (28), obok *Rut* (254) – *Ruta* (2804), obok *Beatrycze* (116) – *Beatrycza* (19).

We wskazaniach Komisji Kultury Języka czytamy: „Imię powinno odróżniać płeć dziecka ze względów językowych (język polski wymaga odmiany imienia przez przypadki) ... Wskazane jest nadawanie dziewczynkom imion kończących się na *-a* ... chłopcom imion kończących się na spółgłoskę ... oraz na *-i*, *-y* ... rzadko na *-o*.” Wskazania Komisji Kultury pochodzą z roku 1996 i dopiero wtedy oficjalnie dopuszczono imiona inne niż zakończone na *-a*. Cytuje: „Są jednak utrwalone w tradycji kulturalnej lub **literackiej** imiona kobiece zakończone na głoskę inną niż *-a*, które – wbrew zasadzie – można nadawać dziewczynkom, np. *Beatrycze*, *Noemi*, *Karmen*, *Rut* (natomiast nie można nadawać ich chłopcom).

Ogólna uwaga w zaleceniach Komisji brzmi: „Imiona należą do kultury narodowej choć pochodzą z różnych stron świata. Znaczna ich część została przyswo-

jona przez język polski w wiekach średnich i późniejszych, co spowodowało, że stały się wyznacznikiem narodowości ich nosicieli. Przez związek podstawowego zasobu imion z kulturą chrześcijańską należą one do zbioru imion używanych w wielu krajach Europy i świata. Szukając imienia dla dziecka, należy się starać o pogodzenie wolnego wyboru z tradycją i tendencjami uniwersalnymi”. Do szerzenia tendencji uniwersalnych przyczyniają się imiona zaczerpnięte z wielkich dzieł literackich, które niekiedy powodują zwiększoną frekwencję nadawania, imion „literackich”.

*

Imionami literackimi, w skarbcu imion wybieranych i nadawanych dzieciom w poszczególnych językach narodowych Europy, można nazwać wszelkie imiona, które weszły do antroponimii europejskiej poprzez wielkie dzieła literatury światowej, takie jak Biblia, wielkie poematy epickie greckie i rzymskie epoki klasycznej, legendy i poematy celtyckie i prowansalskie, epos germański, jak opowieści, legendy i poematy a także żywoty świętych krążące zrazu w odpisach a wraz z wynalezieniem druku jeszcze szerzej rozpowszechniane, następnie wybitne dzieła w narodowych językach europejskich, jak np. Boska komedia (1555) Dantego, dramaty Szekspira, jak niezliczone powszechnie znane dzieła późniejszych okresów literackich. Bohaterowie tych dzieł żyją w kulturze literackiej narodów Europy a ich imiona są nadawane dzieciom. Jednak wśród dzieł literatury światowej należy wprowadzić konieczne rozróżnienie na teksty należące do sfery sakralnej, jak Biblia i różnego rodzaju utwory związane z liturgią i promocją świętych i pozostałe teksty zawierające treści świeckie. Imiona związane genetycznie z pierwszymi tekstami przyjęto nazywać imionami chrześcijańskimi. Są to imiona bohaterów biblijnych zaadaptowane przez chrześcijan wraz z przesłaniem Starego i Nowego Testamentu, np. *Adam, Ewa, Abraham, Jakub, Józef, Maria* oraz imiona świętych chrześcijańskich różnych epok. Ich niebywałe rozpowszechnienie w całej Europie jest związane z chrześcijańską doktryną o świętych obcowaniu, z kultem świętych i obrzędem chrztu podczas którego nadaje się imię. Mają one z genezy swojej, jako imiona świętych, symboliczną motywację sakralną. Wtórnie na ich wybór mogą również wpływać noszący dane imię świeccy bohaterowie późniejszych dzieł literackich. Natomiast niektóre imiona bohaterów dzieł literackich niezwiązanych bezpośrednio ze sferą sacrum mogą być nadawane jako imiona literackie, np. imię *Beatrycze* jest motywowane prymarnie przez imię bohaterki Boskiej komedii Dantego, imiona *Ofelia* i *Hamlet* pochodzą z Szekspirowskiego dramatu.

W ramach ogólnych tendencji panujących w antroponimii europejskiej, którą cechuje przewaga imion określanych jako chrześcijańskie, a także obecność imion mających swe źródło w literaturze nie związanej ściśle ze sferą sacrum, mieści się antroponimia poszczególnych języków narodowych. Imiona nadawane członkom danego kraju są – w czasach historycznych – wybierane z zasobu imion istniejących w zbiorowej świadomości danego narodu. Zasób ten nie jest zamknięty. Ma pewien korpus stały oraz części zmienne. Możliwe jest włączanie nowych imion i wycho-

dzenie z użycia dawnych. Wpływ na przemiany w zasobie imion mają procesy i zmiany kulturowe, wpływ na kształt imion procesy językowe (Malec 2007).

W Polsce od początku jej dziejów historycznych obserwujemy wielkie przemiany w antroponimii. Największą z nich była dokonana w średniowieczu wymiana imiennictwa rodzimego na imiona chrześcijańskie obcego pochodzenia. Od najdawniejszych też czasów obserwujemy obecność imion motywowanych przez bohaterów literackich. „Słownik staropolskich nazw osobowych” notuje kilkanaście tego rodzaju imion w dokumentach XII – XV w. Z cyklem opowieści trojańskich można powiązać następujące imiona osób żyjących w tym czasie w Polsce: męskie *Achilles*, *Ajaks*, *Hektor* (także w postaci *Jaktor*, *Jektor*, *Ektor*), żeńskie *Poliksena*. Przez imiona bohaterów poematów z kręgu karolińskiego są motywowane obecne w staropolskich dokumentach imiona: *Roland* (także jako *Rolant*, *Ruland*, *Rulant* i *Lorant*, *Lurand*, *Lurant*, *Rurant*), *Oliwier* (jako *Olwer*, *Olwir*, *Oliuirus*), *Ogier* (jako *Ojerz*, *Hojerz*) i *Raul* (jako *Raulus*). Od bohaterów celtyckich legend o królu Artusie, Tristanie i rycerzach okrągłego stołu pochodzą imiona: *Artusz* (także *Hartusz*, *Artusz*), *Parsifal* (jako *Parcyfał*, *Parcfał*), *Tristan* (w postaci *Tristram*, *Trestram*) oraz żeńskie *Izolda* (w formie *Isolde*, *Isoldis*, *Isalda*). Kilka staropolskich imion ma przypuszczalnie związek motywacyjny z imionami głównych postaci epiki niemieckiej, w której obserwujemy pomieszczenie wątków dawnych germańskich sag z wątkami o Burgundach i Teodoryku, królu Ostrogotów. Oto imiona i ich staropolskie adaptacje: *Zygfryd* (jako *Zywrzyd*, *Zybrzyd*, *Zewrzyd*, *Zebrzyd*, i inne), *Gunter* (jako *Guncerz*, *Guncarz*, *Goncarz*, *Kuncerz*), *Teodoryk* (jako *Dytryk*, *Dzierzyk*, *Dzierzych*, *Wietrzyk*), *Hildebrand* (jako *Hildebrandus*, *Hilbrandus*, *Helbrandus*) (Malec 1990). Wymienione imiona mają też odpowiedniki w imionach nadanych w Polsce w XX wieku, według „Słownika imion współcześnie w Polsce używanych”¹:

- 1) *Achiles* 17 osób / *Achilles* 49, *Ajaks* 1, *Hektor* 17, *Parys* 35 / *Paris* 5, *Poliksena* 2 / *Polikseni* 11 / *Poliksena* 2;
- 2) *Roland* 3643 / *Rolland* 3, ż. *Rolanda* 25 / *Rolandia* 2; *Oliwier* 231 / *Oliwier* 189, ż. *Oliwera* 2 / *Oliwiera* 4;
- 3) *Artus* 3 / *Artur* 164985, *Izolda* 510 / *Isolda* 2, *Tristan* 38 / *Tristian* 2 / *Trystian* 1.

Do „literackich” należą w szczególnym znaczeniu imiona utworzone przez autora dzieła literackiego. Z okresu średniowiecza imieniem takim jest mityczna *Wanda*, córka Kraka. Imię to pojawia się po raz pierwszy w Kronice Wincentego Kadłubka (z przełomu XII/XIII w.). Zostało ono utworzone, zdaniem M. Plezi, przez autora owej Kroniki w nawiązaniu do nazwy plemiennej Wandalów, które

¹ Słownik imion współcześnie w Polsce używanych, wyd. K. Rymut, Kraków 1995. Słownik ten jest sporządzony na podstawie materiałów Rządowego Centrum Informatycznego PESEL według stanu banku danych z kwietnia 1994 r. Zawiera alfabetyczny wykaz imion polskich obywateli żyjących w 1994 r. oraz informacje o frekwencji danego imienia i chronologii jego nadawania w poszczególnych dziesięcioleciach XX wieku, począwszy od urodzonych przed r. 1920.

to plemię germańskie niektórzy średniowieczni uczeni utożsamiali ze Słowianami, przodkami Polaków (Plezia 1995). Imię *Wanda* zostało włączone do imion w Polsce nadawanych w końcu XVIII w., przypomniane w utworach literackich na fali powrotu do źródeł i tradycji narodowej. Już w XIX w. stało się imieniem popularnym (Bystroń 1938), w XX w. nadano je 181 157 razy. Są też współcześnie nadawane imiona stworzone przez polskich poetów romantycznych, jak imię tytułowej bohaterki poematu A. Mickiewicza *Grażyna*, nadane w XX w. 260 973 razy, jak imiona z utworów J. Słowackiego *Balladyna* nadana 20 razy, *Kordian* 1061, imię tytułowego bohatera dramatu Z. Krasieńskiego *Irydion* 6, i wiele innych.

Z literaturą są też związane imiona pochodzące od imion autorów dzieł literackich. W Polsce spotykane są np. imiona: *Owidiusz* 21 osób, żeńskie *Owidia* 3, od imienia sławnego poety rzymskiego, autora „*Metamorfoz*” (Publius Ovidius Naso); *Wergiliusz* 4 / *Wergill* 1 / *Wirgiliusz* 170, też formy żeńskie *Wergilia* 1 / *Wirgila* 1, *Wirgilia* 14 / *Wirgiliiana* 1 / *Wirgilla* 1, od imienia wielkiego poety rzymskiego, autora „*Eneidy*” (Publius Vergilius Maro). „*Ojciec Wirgiliusz*” jest bohaterem tytułowym piosenki dziecięcej stanowiącej wstęp do dziecięcych zabaw:

Ojciec Wirgiliusz uczył dzieci swoje
A miał ich wszystkich sto dwadzieścia troje,
Hejże dzieci, hejże ha,
Róbcie to, co i ja (por. Kopaliński 1987, s. 782).

Termin „imię literackie” nie został dotąd zdefiniowany. Nie figuruje też w wydanej w r. 1983 słowiańskiej terminologii onomastycznej: „*Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika*”, Skopje 1983.

Z punktu widzenia historii literatury i dzieła literackiego wszystkie imiona występujące w dziele literackim można nazwać imionami literackimi, ponieważ są użyte dla celów tego dzieła, nazywają osoby w mniejszym lub większym stopniu fikcyjne.

Nieco inaczej przedstawia się ten problem widziany od strony imion funkcjonujących w danym społeczeństwie jako imiona osób, nadawane w specjalnym obrzędzie, wybierane ze skarbca imion, zachowywanych w świadomości zbiorowej. Wybór imienia jest zawsze czymś motywowany. W polskiej tradycji można wyróżnić następujące motywacje:

- 1) przez imiona świętych,
 - 2) przez imiona z tradycji staropolskiej,
 - 3) przez imiona z tradycji literackiej (świeckich bohaterów dzieł literackich),
 - 4) w czasach współczesnych trzeba jeszcze powiedzieć o imionach świeckich bohaterów innych (pozaliterackich) sztuk i imionach idoli kultury masowej.
- W grę wchodzi również motywacja sytuacyjnie pierwszoplanowa ale genetycznie wtórna, uwzględniająca:
- 5) tradycję rodzinną (imiona po rodzicach, dziadkach, rodzicach chrzestnych),
 - 6) względy estetyczne.

A zatem, jako „imiona literackie” – w sferze antroponimii uzualnej – można uznać imiona motywowane genetycznie przez imiona świeckich bohaterów dzieł literackich, w tym przede wszystkim imiona bohaterów utworzone przez au-

torów tych dzieł i może niekiedy imiona twórców dzieł literackich, jak *Owidiusz* czy *Virgiliusz*.

Literatura

- Bystron J. S., 1938, *Księga imion w Polsce używanych*, Warszawa.
- Cieślíkowa A., 1993, Nazwy własne w różnych gatunkach tekstów literackich, [w:] *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 33–39.
- Cieślíkowa A., 1994, Imiona i nazwiska w polszczyźnie. Moda i użycie tekstowe, [w:] *Polszczyzna a / i Polacy u schyłku XX wieku. Zbiór studiów*, red. K. Handke, H. Dalewska-Greń, Warszawa, s. 185–198.
- Grzenia J., 2002, *Słownik imion*, Warszawa.
- Kopaliński W., 1996, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa.
- Malec M., 1990, Onomastyczne sygnały obecności europejskiej kultury literackiej w średniowieczu polskim, [w:] *Polszczyzna średniowieczna i renesansowa*, Folia Linguistica 23, Łódź 1990, s. 95–102.
- Malec M., 2001, *Imię w polskiej antroponomii i kulturze*, Kraków.
- Malec M., (2007), Stopnie otwartości systemu imion w Polsce, [w:] *Nowe nazwy własne, nowe stanowiska metodologiczne* (w druku).
- Słownik staropolskich nazw osobowych, red. W. Taszycki, t. I–VI 1965–1983, t. VII Suplement, oprac. pod kierunkiem M. Malec, 1984–1987, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Dajanje „literarnih” imen na Poljskem

Povzetek

Literarno motivacija pri dajanju imen je težko ugotoviti. Imena krožijo v literarnem prostranstvu, ki ne pozna ne zemljepisnih ne časovnih meja. Intertekstualnost otežuje razvozlavo, katero literarno delo spodbuja širjenje nekega imena kot uradnega. To se dogaja celo z imeni, ki so jih ustvarili pisatelji. Nekatera od njih dosegajo visoko pogostnost rabe, npr. Gražyna, druga ostajajo unikatna, npr. Lambro. Težko je ugotoviti, ali na pogostnost vplivajo občnoimenske konotacije imen ali značajske poteze literarnega junaka.

Tuja imena, ki izvirajo iz literarnih del, so prevzeta v poljščino v več pisnih različicah, npr. Beatrice.

Antroponimija različnih evropskih narodov ima – v zgodovinskem času – določene načelne skupne poteze. Te so: prevlada krstnih imen, povezana s pokristjanjenjem Evrope, ostanki ljudskega imenja in prisotnost imen, ki so motivacijsko povezana z imeni junakov splošno znanih evropskih literarnih del, začenši s klasično grško in rimsko literaturo prek vrhunskih del narodnih literatur iz različnih obdobj. V članku je opozorjeno na razločevanje med literaturo verskega značaja

(Biblija, obredna besedila, življenjepisi svetnikov), ki je vir krščanskega imenja, in literaturo posvetnega značaja ter z njo povezano motivacijo literarnih imen. V nadaljevanju je izbranih nekaj motivov, povezanih z dajanjem ‘literarnih’ imen na Poljskem, na koncu pa je podan poskus formuliranja definicije ‘literarnega’ imena.

Aleksandra Cieślíkowa
Instytut Języka Polskiego PAN, al. Mickiewicza 31, 31-120 Kraków
aleksandrac@ijp-pan.krakow.pl

Maria Malec
Instytut Języka Polskiego PAN, al. Mickiewicza 31, 31-120 Kraków

Povedkovo določilo v naravni skladnji slovenščine

Varja Cvetko Orešnik, Janez Orešnik (Ljubljana)

IZVLEČEK: Naravna skladnja je deduktivna teorija v razvoju in veja teorije naravnosti. Sodbe o naravnosti so ubesedene v lestvicah naravnosti, ki sledijo iz osnovnih meril (ali "aksiomov"), naštetih v začetku sestavka. Napovedi teorije se izračunavajo v t.i. izpeljavah, katerih glavni sestavini sta par lestvic naravnosti in pravila o uje-manju med soodnosnimi vrednostmi naravnosti.

V tem duhu se obravnava skladnja povedkovega določila, in sicer ne-kateri vidiki, ki zvečine niso samo slovenski. Povedkova določila se delijo na opisujoča in identificirajoča.

ABSTRACT: Natural Syntax is a developing deductive theory, a branch of Naturalness Theory. The naturalness judgements are couched in naturalness scales, which follow from the basic parameters (or "axioms") listed at the beginning of the paper. The predictions of the theory are calculated in the deductions, whose chief components are a pair of naturalness scales and the rules governing the alignment of corresponding naturalness values.

In this spirit the syntax of the subject complement is discussed, notably some of its features that are mostly not typically Slovenian. The subject complements are divided into descriptive and identifying ones.

Naravna skladnja je deduktivna jezikoslovna teorija (v razvoju), ki določa predpostavke, na podlagi katerih so neke (obliko)skladenjske razmere napovedljive – in tako na opisni ravnini razložene. Osnovna vrsta predpostavk so t.i. lestvice naravnosti in pravila povezovanja med soodnosnimi vrednostmi po dveh lestvic. (Obliko)skladenjske razmere so predstavljene v obliki med sabo primerljivih dvojnic. Naravna skladnja ne vsebuje nikakršne tvorbenne sestavine.

Sledijo osnovna načela, s katerimi v okviru naravne skladnje določamo lestvice naravnosti. Na nekatera izmed njih se bova sklicevala v nadaljevanju:

- (a) Načelo ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega. Kar je ugodno za govorečega, je bolj naravno; govoreči je namreč središče sporazumevanja. Z lestvico: >nat (ugodno za govorečega, ugodno za ogovorjenega). Ta pogled na naravnost pozna jezikoslovje že dolgo (Havers 1931, 171), in sicer pod ime-

- noma težnja po gospodarnosti (to izkorišča predvsem govoreči) in težnja po natančnosti (ta godi predvsem ogovorjenemu).
- (b) Načelo najmanjšega napora (Havers 1931, 171). Kar se bolj sklada s tem načelom, je govorečemu bolj naravno. Kar je za govorečega kognitivno preprosto, se zlahka tvori, zlahka priključuje iz spomina itd.
 - (c) Prototipičnost. Kar je bližje prototipu, je bolj naravno ogovorjenemu. Govorečemu je bližje neprototipično.
 - (č) Stopnja včlenjenosti v zgradbo. Kar je bolj včlenjeno v svojo zgradbo, je govorečemu bolj naravno.
 - (d) Pogostnost. Kar je v nekem jeziku bolj pogostno kot pojavnica, je govorečemu bolj naravno. Kar je za govorečega kognitivno preprostejše, se več rabi. (Toda obratno ne drži: kar je govorečemu naravno, ni nujno pogostno.)
 - (e) Majhen nasproti velikemu razredu. Raba (enote iz) majhnega razreda je govorečemu bolj naravna kot raba (enote iz) velikega razreda. Med tvorjenjem sporočila govoreči lažje izbira iz majhnih razredov kot iz velikih.
 - (f) Specializirana nasproti nespecializirani rabi. Če je na voljo specializiran način za izražanje neke kategorije, je specializirani način govorečemu zelo naraven za izražanje tiste kategorije. Denimo, da ima jezik povratne osebne zaimke. Slednji so specializirani za izražanje povratnosti (medtem ko drugi osebni zaimki niso specializirani za izražanje povratnosti, četudi jo morda pod določenimi pogoji izražajo) in njihova raba za izražanje povratnosti je govorečemu zelo naravna: >nat (+povratni, –povratni) / osebni zaimek za izražanje povratnosti.
 - (g) Govorečemu so naravni vsi poteki, le pri premikih velja: premik enote na levo je govorečemu bolj naraven od premika enote na desno.
 - (h) Sprejemljiva nasproti nesprejemljivi rabi. Kar je sprejemljivo, je govorečemu bolj naravno od nesprejemljivega. Bistveni razlog za sprejemljivost neke skladenjske zgradbe je ravno njena večja naravnost za govorečega v primerjavi s soodnosno nesprejemljivo zgradbo.
 - (i) Kar je bolj razširjeno po jezikih sveta, je govorečemu bolj naravno (tipološko načelo). Kar je za govorečega kognitivno bolj preprosto, se rabi v več jezikih.

Lestvica naravnosti se v najsplošnejši obliki glasi >nat (A, B), kjer sta A in B "vrednosti" lestvice. A se nanaša na ugodno za govorca, B pa na ugodno za ogovorjenega. Dovoljeni sta dve razširjeni lestvici, in sicer >nat (A + B, B) in >nat (A, A + B); razširjeni lestvici sta veljavni, kadar je veljavna soodnosna osnovna lestvica oblike >nat (A + B).

Lestvice naravnosti se utemljujejo z gornjimi načeli/merili naravnosti (v nadaljevanju: aksiomi). Navadno zadošča, da se neka lestvica utemlji z enim izmed aksiomov, pri čemer tisti aksiom podpira bodisi vrednost A bodisi vrednost B lestvice; nepodprta vrednost zavzame edino preostalo mesto v lestvici. Seveda se lestvica lahko podpre z več aksiomi. Morebitno nasprotje med aksiomi, s katerimi se podpre neka lestvica, se razreši z uporabo omejitev, ki veljajo za povezovanje aksiomov. Doslej je oblikovanih le malo takih omejitev, ni namreč veliko v tej zvezi merodajnega jezikovnega gradiva.

Lestvice naravnosti so bistveni del t.i. izpeljav, v katerih izraža naravna skladnja svoje napovedi o razmerah v jezikovnem gradivu.

V vsaki izpeljavi igrajo pomembno vlogo pravila povezovanja. Ta pravila uravnavajo povezovanje soodnosnih vrednosti obeh lestvic, ki sta omenjeni v izpeljavi. Povezovanje more biti vzporedno ali križno. Recimo, da sta lestvici $>nat(A, B)$ in $>nat(C, \check{C})$. Vzporedno povezovanje poveže vrednost A z vrednostjo C in vrednost B z vrednostjo \check{C} . Križno povezovanje pa poveže A s \check{C} in B s C.

Pomembno vprašanje je, kdaj je povezovanje vzporedno in kdaj križno. Vzporedno povezovanje je privzeta vrednost (t.i. default). Izkušnja ob delu z mnogimi zgledi kaže, da križno povezovanje nastopi, kadar je jezikovno gradivo izpeljave omejeno na neko t.i. skrajno nenaravno okolje. Slednje je definirano kot vrednost B lestvice $>nat(A, B)$, kadar se lestvica ne da podaljšati v desno, tj. kadar ni nobene take vrednosti, ki bi bila še manj naravna od vrednosti B.

Sedanja vednost o naravni skladnji ne zmore razložiti, v čem je smisel dveh vrst povezovanja in zakaj sta razvrščeni, kot sta.

Sestavek je posvečen povedkovemu določilu. Ta stavčni člen slovenščine in najbrž kar vseh jezikov nahajamo v stavkih, v katerih je glavna glagolska oblika primerek t.i. vezi ali kopule. Najbolj navadna vez je BITI, npr. v stavku *Janez je len*. Preostala dela takega stavka sta osebek (v tem zgledu *Janez*) in povedkovo določilo (tukaj *len*). Osebek se v slovenščini kot znano lahko izpusti, npr. v stavku *len je*. Osebek in povedkovo določilo sta po zgradbi dostikrat oba samostalniška zveza, in v takih primerih je kdaj pa kdaj težko razpoznavati, katera samostalniška zveza je osebek in katera povedkovo določilo. Npr. *mesto, o katerem govorimo, so Brežice* nasproti *Brežice so mesto, o katerem govorimo*. V najinih zgledih je prva samostalniška zveza vedno mišljena kot osebek, druga kot povedkovo določilo. Na tem mestu navajava samo zgled stavka, glede katerega ni nikakega dvoma, kaj je v njem osebek in kaj povedkovo določilo: *kdo je bila ona*. Vprašalni zaimsek *kdo* je v stavku neizpodbitno osebek, torej je *ona* zanesljivo povedkovo določilo. Mimogrede ta zgled ponazarja ujemanje glagolske vezi s povedkovim določilom namesto z osebkom: *je bila*. Tako ujemanje se opaža izključno pri vezi BITI in nanj je že opozorila (tudi z zgledi) slovenska slovnica (SS00 609, 611, 613), le da pojav omejuje na needninska povedkova določila; taki omejitvi oporeka pravkar navedeni zgled. Ločeno omenja SS00 zglede z edninskim osebkom *to*, npr. *to je bila soseda*. A enako je glede ujemanja v najinem zgledu *njegova zadnja žrtev je bil naš sosed*.

Po pomenu se povedkova določila delijo na opisujoča in na identificirajoča. Opisujoče je povedkovo določilo, kadar nosnika osebkoma opisuje, npr. v stavku *Brežice so lepo mesto*, kjer je nosnik, tj. kraj Brežice, opisan kot lep. Identificirajoče je povedkovo določilo, kadar osebkoma, vzetemu kot spremenljivka, priredi vrednost, ki je izražena v povedkovem določilu. Npr. v stavku *to lepo mesto so Brežice* je spremenljivki *to lepo mesto* prirejena vrednost *Brežice*. Delitev na opisujoča in identificirajoča povedkova določila nam pomaga razmejiti ujemanje z osebkoma in ujemanje s povedkovim določilom, kadar je glagolska vez v ednini. Ujemanje s povedkovim določilom nastopi, kadar je povedkovo določilo identificirajoče (in seveda samostalniška zveza). Tako je že v zgledu *njegova zadnja žrtev je bil naš*

sošed. Nekateri zgledi so najbrž dvoumni: *njegova zadnja žrtev je bil(a) moj brat*. Če imam več bratov, povedkovo določilo žrtve ne identificira, temveč samo opiše, v kakšnem sorodstvu je žrtev z menoj; če pa imam enega edinega brata, povedkovo določilo mojega brata identificira. Torej v prvem primeru pričakujemo ujemanje z osebkom, v drugem s povedkovim določilom. Bolj jasen zgled bi bil *njegova zadnja žrtev je bila eden izmed mojih bratov* (povedkovo določilo opisujoče) nasproti *njegova zadnja žrtev je bil moj edini brat* (povedkovo določilo identificirajoče).

Zgledi, ki jih navajava, so iz slovenščine, vendar to besedilo ni slovenistično. V zgledih ni ničesar tipično slovenskega, marveč bo govor o slovničnih lastnostih, ki so razširjene po številnih jezikih, nekatere morda po vseh jezikih. (Soodnosni podatki angleščine: Huddleston & Pullum 2002, 270–71 in op. 40.) Besedilo je torej splošnojezikoslovne narave. Izjema je pravkar na kratko že obravnavano ujemanje. Potenciala za ujemanje je po jezikih različno veliko, zato je najina rešitev ujemanja v slovenščini načeloma slovenistične narave.

Najini ključni zgledi ujemanja v ednini so naslednji (razlaga simbolov: + = povedkovo določilo nanosnika osebkoma OPISUJE; ++ = povedkovo določilo nanosnika osebkoma IDENTIFICIRA):

- a) +gospodična X je bila minister za čokolado; ++minister za čokolado je bila gospodična X;
- b) +ta genij babji je bil ministrica za čokolado; ++ministrica za čokolado je bil ta genij babji;
- c) +Kosovo naj bi bilo pokrajina; ++ta pokrajina naj bi bilo Kosovo;
- č) +Skopje je bilo nekoč vas; ++ta vas je bilo Skopje;
- d) +naš kraj je bil gadje gnezdo; ++to gadje gnezdo je bil naš kraj;
- e) +Ljubljana je bila majhno gnezdo; ++to majhno gnezdo je bila Ljubljana;
- f) +Micka je bila drobno bitje; ++to bitje je bila Micka.

Podčrtano podaja najino izbiro. Poskusne osebe (slušatelji splošnega jezikoslovja) so namesto podčrtanega v nekaterih primerih navajale še drugačne možnosti. Zadrega je predvsem zaradi parametra, ki ga pri informantih nisva mogla nadzorovati: namreč zgledi so brez sobesedila, zato se ne da vedeti, kaj je bilo komu, in v katerem zgledu, osebek in povedkovo določilo. S tem je povezano tudi vsakokratno tolmačenje pomena.

Najina rešitev ujemanja v ednini je torej samo začetni predlog o tej tvarini. Potrebne bi bile raziskave govorjenega jezika, ki bi ta predlog potrdile ali še raje ovrgle. Predvsem slovenistika mora odločiti, ali sva ujemanje s povedkovim določilom zajela pravilno ali ne. Za potrebe tega besedila mora najino ugibanje zadoščati. Mimogrede vidimo, da se slovenistika in splošno jezikoslovje lahko plodno dopolnjujeta.

Jedro naravne skladnje in tega besedila tvorijo t.i. izpeljave, zato kratko pojasnilo o njih. Izpeljave so preprost formalni aparat domače izdelave, v katerem se določajo predpostavke, iz katerih se (še vedno v okviru iste izpeljave) izračunajo napovedi o razmerah v jezikovnem gradivu, ki je (skopo) predstavljeno na začetku

take izpeljave. Povedano malo drugače: v izpeljavi so navedene predpostavke, katere moramo sprejeti, da postanejo razmere v nekem jezikovnem gradivu napovedljive. Predpostavke so utemeljene s t.i. aksiomi, naštetimi v točkah (a-i) na začetku besedila. Ko bo na vrsti prva izpeljava, ji bo sledil komentar o nekaterih podrobnostih, ki veljajo za vse izpeljave in ki pozneje zaradi gospodarjenja s prostorom ne bodo več ponovljene.

Zaradi lestvice naravnosti $>nat$ (osebek, povedkovo določilo), ki se ne da podaljšati v desno in ki je utemeljena s tem, da je osebek kakor znano najbolj naravni stavčni člen, tvori povedkovo določilo t.i. skrajno nenaravno okolje. Vse izpeljave, ki so gradivsko omejene na povedkovo določilo, zahtevajo t.i. križno povezovanje soodnosnih vrednosti lestvic. V tem članku bo izkoriščeno še eno skrajno nenaravno okolje, namreč tisto, ki ga definira lestvica $>nat (+,-)$ / nosnik osebkov: okolja, v jezikovnem gradivu katerih osebek nima nosnika, so skrajno nenaravna. Več o tem v izpeljavi (10). Če zajame kaka izpeljava v nadaljevanju kaj drugega razen povedkovega določila ali osebkov brez nosnika, je povezovanje soodnosnih vrednosti lestvic defaultno, torej vzporedno. Oboje, vzporedno in križno povezovanje, bo ponazorjeno sproti.

Sledi prva izpeljava:

(1) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI, osebek in povedkovo določilo sta samostalniška zveza. Če sta oba stavčna člena v ednini, je ujemanje vezi po merilih pomena, namreč odvisno je od tega, ali povedkovo določilo opisuje ali identificira. Če je en stavčni člen v ednini, drugi v neednini, pa se ujemanje ne zgleduje po ednini, temveč poteka po merilih skladnje, namreč vez se brez izjeme ujema s samostalniško zvezo v neednini.

Dvojnici: ujemanje vezi po pomenu in po skladnji.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat$ (po pomenu, po skladnji) / ujemanje vezi

Tj., ujemanje vezi po pomenu je bolj naravno kot ujemanje vezi po skladnji. – Ogovorjeni lažje dekodira ujemanje vezi po skladnji, zato mora biti tako ujemanje omenjeno na mestu B v lestvici. Po načelu ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. $>nat$ (ednina, neednina) / samostalniška zveza

Tj., samostalniška zveza v ednini je bolj naravna kot samostalniška zveza v neednini. – Ednina je po jezikih sveta bolj pogosto kodirana ničto kot neednina. Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.2:

1.2.1. $>nat$ (samo ednina, ednina & neednina) / samostalniška zveza

Tj., razmere, v katerih so samostalniške zveze samo v ednini, so bolj naravne kot razmere, v katerih so samostalniške zveze v ednini in neednini. – Lestvica je dovoljene razširjene oblike $>nat (A, A + B)$ in je samodejno utemeljena, ker je že utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.2.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči (v okviru stavkov z osebkom in povedkovim določilom, ki sta oba samostalniška zveza) med samostalniškimi zvezami, ki so samo v ednini, in samostalniškimi zvezami, ki so tudi v neednini, tako da zahteva ena vrsta samostalniških zvez ujemanje vezi po pomenu, druga vrsta samostalniških zvez pa ujemanje vezi po skladnji, tedaj težijo samostalniške zveze, ki so samo v ednini, da bi bilo ujemanje vezi po pomenu, in samostalniške zveze, ki so tudi v neednini, težijo, da bi bilo ujemanje vezi po skladnji. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

Sledi nekaj komentarja k tej izpeljavi:

a) Na začetku so kratko predstavljene slovnične razmere, ki naj bi jih izpeljava naredila napovedljive.

b) V odstavku Dvojnici sta zaradi večje preglednosti izdvojena ključna pojma ali ključni enoti, okrog katerih se bodo sukale napovedi izpeljave.

c) V točkah 1 in 2 izpeljave so našteje predpostavke, v katere moramo verjeti, da bi lahko izrekli napovedi. Predpostavke v točki 1 imajo obliko lestvic naravnosti, predpostavke v točki 2 so preprost algoritem, s katerim povezujemo soodnosne vrednosti lestvic naravnosti.

č) Pod 1.1 je lestvica naravnosti najprej navedena v obliki obrazca (zaradi preglednosti), nato še z besedami. Za pomišljajem sledi utemeljitev lestvice. Bistveni del utemeljitve je sklicevanje na katerega izmed t.i. aksiomov.

d) Zgradba točke 1.2 je enaka kot v točki 1.1, le da se izjemoma iz osnovne lestvice 1.2 razvije posebni primer te lestvice 1.2.1 na način, ki je pod 1.2.1 tudi razložen. Pri izračunavanju napovedi se od točke 1.2 vzame v poštev samo posebni primer 1.2.1.

e) Pod točko 2 so navedena pravila t.i. vzporednega povezovanja vrednosti lestvic. Vrednost A je tu "ujemanje vezi po pomenu" iz lestvice 1.1, in ta vrednost se poveže z vrednostjo C, ki je "samo ednina" iz lestvice 1.2.1. Vrednost B je "ujemanje vezi po skladnji" iz lestvice 1.1, in ta vrednost se poveže z vrednostjo Č, ki je "ednina in neednina" iz lestvice 1.2.1. – Pravila vzporednega povezovanja so defaultna. Pozneje bomo spoznali še pravila križnega povezovanja, ki se rabijo, kadar nastopijo posebne razmere.

f) Ko je povezovanje vrednosti lestvic izčrpano, se na podlagi dobljenih povezav izrečejo v točki 3 napovedi ali posledice.

g) V napovedih je najprej če-stavek, v katerem so v bistvu ponovljene predpostavke izpeljave. Sledijo prave napovedi, in sicer v glavnem stavku, ki se začne z besedo tedaj. Če napovedi res napovejo razmere v obravnavanem jezikovnem gradivu, štejemo izpeljavo za uspešno. Napovedi trdijo, da obravnavane jezikovne razmere sploh ne morejo biti drugačne, kot dejansko so. Končni smisel takih napovedi in naravne skladnje sploh je v oblikovanju sklepa, da jezikovne razmere ne morejo biti drugačne, kot so.

Nadaljujeva z naslednjo izpeljavo:

(2) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI, osebek in povedkovo določilo sta samostalniška zveza. Če sta oba stavčna člena v ednini, je ujemanje vezi odvisno od tega, ali povedkovo določilo opisuje ali identificira. V prvem primeru je ujemanje z osebkom; v drugem primeru je ujemanje s povedkovim določilom. Npr. *Ljubljana je bila že takrat mesto; to mesto je bila Ljubljana*. – Ta izpeljava se torej dotika najinega uvodnega predloga o ujemanju glagolske vezi v ednini.

Dvojnici: povedkovo določilo v ednini, ki opisuje ali identificira. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo".

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (identifikacija, opis)

Tj., identifikacija je bolj naravna od opisa. – Tisto povedkovo določilo, ki prispeva opis, je sistematično razširljivo, npr. *to mesto je lepo* se da raztegniti v *to mesto je nekaj lepega* ali v *to mesto je lepo mesto*. (Pomen se pri tem ne spremeni.) Torej mora biti opis omenjen na mestu B v lestvici po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (ujemanje z osebkom, ujemanje s povedkovim določilom)

Tj., ujemanje z osebkom je bolj naravno kot ujemanje s povedkovim določilom. – Ujemanja z osebkom je v slovenščini bistveno več kot ujemanja s povedkovim določilom, saj je ujemanje s povedkovim določilom možno samo ob glagolu BITI, ujemanje z osebkom pa ob vseh glagolih (tudi deloma ob BITI). Po načelu pogostnosti, točka (d) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči (v okviru povedkovih določil, ki so samostalniška zveza) med povedkovimi določili, ki opisujejo, in povedkovimi določili, ki identificirajo, tako da se vez v enem primeru ujema z osebkom, v drugem pa s povedkovim določilom, tedaj teži povedkovo določilo, ki opisuje, da bi se vez ujemala z osebkom, in povedkovo določilo, ki identificira, teži, da bi se vez ujemala s povedkovim določilom. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(3) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI, osebek in povedkovo določilo sta samostalniška zveza. Če je povedkovo določilo v neednini, se vez ujema z njim (SS00 609). Npr. *Ljubljana niso samo hiše (Ljubljana nista samo ti dve hiši), te hiše še niso Ljubljana (ti hiši še nista Ljubljana)*.

Dvojnici: povedkovo določilo v ednini in neednini. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo".

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (ednina, neednina) / povedkovo določilo

Tj., v okviru povedkovega določila je ednina bolj naravna od neednine. – Ednina je po jezikih bolj pogosto kot neednina kodirana ničto. Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / ujemanje vezi s povedkovim določilom

Tj., ujemanje vezi je bolj naravno kot neujemanje. – Ujemanje je potek, vsak potek je naraven po aksiomu o potekih, točka (g) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči (v okviru povedkovih določil, ki so samostalniška zveza) med ednino in neednino, tako da poteka v enem primeru ujemanje vezi s povedkovim določilom, v drugem primeru pa tako ujemanje ne poteka, tedaj teži ednina povedkovega določila, da ujemanje vezi z njim ne bi potekalo, in neednina povedkovega določila teži, da bi ujemanje vezi z njim potekalo. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(4) Slovenščina. Stavki z vezjo, osebek je samostalniška zveza. Povedkova določila ob glagolskih vezeh razen ob BITI domala vedno opisujejo (NE identificirajo). Npr. *ta oseba je postala smučarski skakalec*. Nasprotno povedkova določila ob BITI bodisi opisujejo bodisi identificirajo (včasih odvisno, včasih neodvisno od vrste ujemanja vezi). Npr. *ta oseba je bila eden izmed smučarskih skakalcev; ta kreatura je bil Janez*.

Dvojnici: BITI in druge glagolske vezi. – Izpeljava NE poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo", saj zajema tudi vezi.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (BITI, druge vezi)

Tj., vez BITI je bolj naravna kot druge vezi. – Vez BITI predstavlja majhen razred, druge vezi velik razred; torej je vez BITI naravna po načelu majhnega nasproti velikemu razredu, točka (e) v seznamu aksiomov. Glagol BITI je najpogostnejši glagol slovenščine, torej je naraven po načelu pogostnosti, točka (d) v seznamu aksiomov. Glagol BITI je po jezikih najbolj razširjeni glagol, torej je naraven po tipološkem načelu, točka (i) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (identifikacija, opis)

Tj., identifikacija je bolj naravna od opisa. – Tisto povedkovo določilo, ki prispeva opis, je sistematično razširljivo, npr. *to mesto je lepo se da raztegniti v to mesto je nekaj lepega ali v to mesto je lepo mesto*. (Pomen se pri tem ne spremeni.) Torej mora biti opis omenjen na mestu B v lestvici po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.2:

1.2.1. >nat (identifikacija & opis, samo opis)

Tj., razmere, v katerih sta možna identifikacija ali opis, so bolj naravne kot razmere, v katerih je možen samo opis. – Lestvica je dovoljene razširjene oblike >nat (A + B, B) in je samodejno utemeljena, ker je že utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.2.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči med BITI in drugimi glagolskimi vezmi, tako da povedkovo določilo ob enih vezeh samo opisuje, ob drugih vezeh pa bodisi opisuje bodisi identificira, tedaj teži povedkovo določilo ob BITI, da bi bodisi opisovalo bodisi identificiralo, in povedkovo določilo ob drugih vezeh teži, da bi samo opisovalo. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(5) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI, povedkovo določilo je samostalniška zveza. Povedkovo določilo, ki opisuje (ne identificira), samo nima nanosnika, npr. *Janez je nekak odvetnik*, osebek ga pa ima.

Dvojnici: osebek in povedkovo določilo. – Izpeljava NE poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo", saj zajema tudi osebek.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (osebek, povedkovo določilo)

Tj., osebek je bolj naraven od povedkovega določila. – Osebek je najbolj naravni stavčni člen. Osebek je tudi osnovni stavčni člen govorečega, zato naraven po načelu ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / nanosnik samostalniške zveze

Tj., samostalniška zveza, ki ji je prirejen nanosnik, je bolj naravna kot samostalniška zveza, ki ji ni prirejen nanosnik. – Večina samostalniških zvez dopušča nanosnika in ga pogosto tudi res ima. Za večino samostalniških zvez je merodajna delitev na +/–živo. Da bi se v nekem primeru dalo izbrati med tema možnostima, moramo poznati nanosnika samostalniške zveze. Tako je pes bodisi +živo bodisi –živo (slednje npr. iz porcelana) in na tej podlagi znamo oceniti primernost ali neprimernost stavka *pes si je zlomil nogo*. Zato samostalniške zveze navadno imajo nanosnika in so samostalniške zveze z nanosnikom naravne po načelu pogostnosti, točka (d) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči med osebkami in povedkovimi določili (pri čemer slednji opisujejo), tako da en stavčni člen ima nanosnika, drugi pa ne, tedaj teži osebek, da bi imel nanosnika, in povedkovo določilo teži, da ne bi imelo nanosnika. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(6) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI, povedkovo določilo je samostalniška zveza. Povedkovo določilo, ki opisuje (ne identificira), ne more biti osebni zaimек.

Dvojnici: povedkovo določilo, ki opisuje, kot osebni zaimек in kot drugačna samostalniška zveza. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo".

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (osebni zaimек, drugo) / samostalniška zveza

Tj., osebni zaimек je bolj naraven od drugih samostalniških zvez. – Oseb-

ni zaimki so majhen razred, druge samostalniške zveze so velik razred. Zato so osebni zaimki naravni po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (e) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, -) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (h) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči, v okviru tistih povedkovih določil, ki opisujejo, med osebnim zaimkom in "drugo" samostalniško zvezo, tako da je ena vrsta samostalniške zveze sprejemljiva, druga pa nesprejemljiva, tedaj teži osebni zaimke, da ne bi bil sprejemljiv, in "druga" samostalniška zveza teži, da bi bila sprejemljiva. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(7) Slovenščina. Stavki v vezjo BITI. Kadar povedkovo določilo identificira, je skladenjsko lahko ubesedeno s stavkom, npr. *vprašanje je, ali bo preživel*. Kadar povedkovo določilo opisuje, skladenjsko ne more biti ubesedeno s stavkom, saj slednji ne more izražati lastnosti (nanosnika osebk). Druge skladenjske možnosti so pri obeh vrstah povedkovega določila zvečine enake.

Dvojnici: identifikacija in opis v povedkovem določilu. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo".

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (samostalniška zveza, stavek) / povedkovo določilo

Tj., samostalniška zveza je bolj naravna kot stavek. – Ker je samostalniška zveza zgradbeno preprostejša kot stavek, je bolj naravna po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.1:

1.1.1. >nat (samo samostalniška zveza, samostalniška zveza & stavek) / povedkovo določilo

Tj., razmere, v katerih se rabi samo samostalniška zveza, so bolj naravne kot razmere, v katerih se rabi tako samostalniška zveza kot stavek. – Lestvica je dovoljene razširjene oblike >nat (A, A + B) in je samodejno utemeljena, ker je že utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.1.

1.2. >nat (identifikacija, opis)

Tj., identifikacija je bolj naravna od opisa. – Tisto povedkovo določilo, ki prispeva opis, je sistematično razširljivo, npr. *to mesto je lepo* se da raztegniti v *to mesto je nekaj lepega* ali v *to mesto je lepo mesto*. (Pomen se pri tem ne spremeni.) Torej mora biti opis omenjen na mestu B lestvice po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči v okviru povedkovih določil med tistimi, ki identificirajo, in tistimi, ki opisujejo, tako da so ena povedkova določila samostalniška zveza, druga pa samostalniška zveza ali stavek, tedaj težijo povedkova določila, ki identificirajo, da bi bila samostalniška zveza ali stavek, in povedkova določila, ki opisujejo, težijo, da bi bila samostalniška zveza. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(8) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI. Če opravlja povedkovo določilo identifikacijo in če je osebek določni, namiguje povedkovo določilo na izčrpnost v njem navedenega, npr. *tista, ki ju je videl, sta bila Janez in Micka* 'tista, ki ju je videl, sta bila samo Janez in Micka in nihče drug'. Če pa je osebek nedoločni, takih namigov ni, npr. *možen primer tega je bil njegov nenadni obisk* NE pomeni 'možen primer tega je bil samo njegov nenadni obisk in nič drugega'.

Dvojnici: določni in nedoločni osebek ob povedkovem določilu, ki opravlja identifikacijo. – Izpeljava NE poteka v okviru skrajno nenaravnega okolja "povedkovo določilo", saj zajema tudi osebek.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (+, –) / določni osebek

Tj., določni osebek je bolj naraven od nedoločnega. – V jezikih, ki izražajo (ne)določnost s členom, je pri osebkju določnega člana precej več kot nedoločnega, npr. v angleščini štirikrat več (Biber in dr. 1999, 269). Torej je določni osebek bolj naraven, in sicer po načelu pogostnosti, točka (d) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / 'izčrpnost'

Tj., izražanje izčrpnosti je bolj naravno kot neizražanje izčrpnosti. – Ogovorjeni lažje dekodira pomen, ki ni dodatno obremenjen še z 'izčrpnostjo', zato mora odsotnost takega pomena biti omenjena na mestu B lestvice. Po načelu ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči (v okviru povedkovega določila, ki identificira) med določnim in nedoločnim osebkom, tako da ena vrsta osebkja namiguje na izčrpnost v povedkovem določilu, druga vrsta osebkja pa ne, tedaj teži določni osebek, da bi namigoval na izčrpnost v povedkovem določilu, nedoločni osebek pa teži, da ne bi namigoval na kaj takega. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(9) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI. Če opravlja povedkovo določilo identifikacijo in če je osebek določni, namiguje povedkovo določilo na izčrpnost v njem navedenega, npr. *tisti, ki jih je videl, so bili Micka, Janez in Tone* 'tisti, ki jih je videl, so bili samo Micka, Janez in Tone in nihče drug'. Vendar sopomen izčrpnosti izgine, če se v stavek vloži prislovno določilo *predvsem, v prvi vrsti, v glavnem* ipd. Npr. *tisti, ki jih je videl, so bili predvsem Micka, Janez in Tone*. Ni več pomena 'tisti, ki jih je videl, so bili samo Micka, Janez in Tone in nihče drug'.

Dvojnici: navzočnost in odsotnost prislovnih določil kot *predvsem* ob poved-

kovih določilih z določnim osebkom, ki opravljajo identifikacijo. – Izpeljava NE poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo", saj zajema tudi prislovna določila kot *predvsem*.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (–, +) / prislovno določilo *predvsem* ipd.

Tj., odsotnost prislovnega določila *predvsem* ipd. je bolj naravna kot njegova navzočnost. – Po načelu najmanjšega navora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / 'izčrpnost'

Tj., izražanje izčrpnosti je bolj naravno kot neizražanje izčrpnosti. – Ogovorjeni lažje dekodira pomen, ki ni obremenjen še z 'izčrpnostjo', zato mora odsotnost takega pomena biti omenjena na mestu B lestvice. Po načelu ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzorednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči v okviru povedkovega določila, ki identificira (pri čemer je osebek določni), med navzočnostjo in odsotnostjo prislovnih določil kot *predvsem*, tako da je v enem primeru podana 'izčrpnost', v drugem pa ne, tedaj teži navzočnost prislovnih določil kot *predvsem*, da jih ne bi spremljala 'izčrpnost', in odsotnost prislovnih določil kot *predvsem* teži, da bi jih spremljala 'izčrpnost'. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(10) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI. Če opravlja povedkovo določilo identifikacijo, osebek nima nanosnika, npr. *kar mi je všeč pri Micki, so njeni lasje*; osebek *kar mi je všeč pri Micki* nima nanosnika.

Dvojnici: osebek z nanosnikom in brez njega ob povedkovem določilu, ki opravlja identifikacijo. – Izpeljava NE poteka v okviru skrajno nenaravnega okolja "povedkovo določilo", saj je zajet osebek, pač pa poteka v okviru skrajno nenaravnega okolja "osebek brez nanosnika" (to skrajno nenaravno okolje je definirano v lestvici 1.1 tu spodaj).

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (+, –) / nanosnik osebk

Tj., osebek z nanosnikom je bolj naraven kot osebek brez nanosnika. – Osebek je največkrat +človeško (Mayerthaler in dr. 1998, 344). A da bi mogli osebek določiti kot +človeško, moramo poznati njegovega nanosnika. (Šele iz vednosti o nanosniku se poučimo, ali je *mislec* v stavku *mislec je v sobi* človek ali kip, in na tej podlagi ocenjujemo primernost ali neprimernost nadaljnjega stavka *mislec je dvignil glavo*.) Zato ima osebek pogosto nanosnika in nanosnik osebk je naraven po načelu pogostnosti, točka (d) v seznamu aksiomov. Podatek, da ima osebek navadno ali celo najpogosteje kakega nanosnika, je omenjan tudi v slovnica, npr. za švedščino Telemann in dr. 4, 1999, 72.

1.2. >nat (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (h) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči ob povedkovem določilu, ki opravlja identifikacijo, med osebkom z nanosnikom in brez njega, tako da je eden sprejemljiv, drugi pa ne, tedaj teži osebek z nanosnikom, da ne bi bil sprejemljiv, in osebek brez nanosnika teži, da bi bil sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

4. Opomba. V naših dosedanjih delih o naravni skladnji je obveljalo stališče, da se lestvica, s katero se določi morebitno skrajno nenaravno okolje izpeljave (taki lestvici smo rekli "tretja lestvica", prim. Dobrovoljc 2005, 23 in drugod), ne sme rabiti v izpeljavi sami. Zdaj iz izpeljave (10) vidimo, da to v nekih posebnih razmerah vendarle gre. "Tretja lestvica" >nat (+, -) / nanosnik osebkoma se namreč pojavlja v točki 1.1 izpeljave. Pogoje, pod katerimi je to dovoljeno, bo treba še doreči.

Literatura

- Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad in Edward Finegan, 1999, *Longman grammar of spoken and written English*, London.
- Dobrovoljc, Helena, 2005, *Slovenska teorija jezikovne naravnosti*, Ljubljana.
- Havers, Wilhelm, 1931, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg.
- Huddleston, Rodney, in Geoffrey K. Pullum, 2002, *The Cambridge grammar of the English language*, Cambridge.
- Mayerthaler, Willi, Günther Fliedl in Christian Winkler, 1998, *Lexikon der natürllichkeitstheoretischen Syntax und Morphosyntax*, Tübingen.
- SS00 = Toporišič 2000
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg in Erik Andersson, 1999, *Svenska Akademiens grammatik*, 4 knjige, Stockholm.
- Toporišič, Jože, 2000, *Slovenska slovnica*, četrta izdaja, Maribor.

The subject complement in the Natural Syntax of Slovenian Summary

(The consecutive numbering repeats the numbering of the "deductions" in the main text.)

The following aspects of the syntax of the subject complement are treated in the framework of Natural Syntax:

(1-3) If the subject and the subject complement are NPs and both are in the singular, it depends on the function of the subject complement whether the agreement of the copula will be with the subject or with the subject complement. If one of the two clause elements is in the non-singular, the agreement is invariably with that clause element.

(4) *If the copula is other than 'be' and the subject is an NP, the subject complement is prevalently descriptive.*

(5-6) *The descriptive subject complement that is an NP lacks any referent and cannot be a personal pronoun.*

(7) *If the subject complement is identifying, it can be a clause. If the subject complement is descriptive, it cannot be a clause.*

(8-9) *If the subject is definite and the subject complement is identifying, the latter implies the exhaustiveness of its contents. This feature is absent if the clause contains adverbials such as 'first of all'.*

(10) *If the subject complement is identifying, the subject lacks any referent.*

Varja Cvetko Orešnik
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva c. 2, Ljubljana
cvetko@zrc-sazu.si

Janez Orešnik
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva c. 2, Ljubljana
janez.oresnik@sazu.si

Imenoslovje in etimologija imen

Dušan Čop (Ljubljana)

IZVLEČEK: V prispevku avtor skuša razložiti, na kaj je treba pri etimologiji imen predvsem paziti: treba je do zadnjih podrobnosti poznati narečje in pokrajino, kjer so imena, ki jih raziskujemo, ter zbrati čim več primerov (tudi iz drugih dežel). Prav tako je treba poznati zgodovino kraja, zgodovinske dokumente. Pogosto so lahko odločilne drobne narečne posebnosti. Ob slovanskih imenskih značilnosti pa je pri številnih imenih treba upoštevati tudi križanje z romanskimi in germanskimi.

ABSTRACT: This article seeks to explain what must be taken into account in the etymology of names: one must know the dialect and region of the names studied in great detail, and collect as many examples as possible (including from other countries). In addition, one must know the history of the place and historical documents. Minute special features in a dialect can often be a decisive factor. In addition to Slavic onomastic features, hybrids with Romance and Germanic characteristics must be taken into account for numerous names.

Po letu 1950 se vse bolj razvija veda, ki jo imenujemo imenoslovje (onomastika). S to vedo se (oziroma naj bi se) ukvarjali predvsem jezikoslovci, kajti po vsem tem, kar smo spoznali doslej, je imenoslovje prav gotovo ena od najtežjih vej jezikoslovne znanosti. Izkušnje, ki nam jih posreduje ukvarjanje s to znanostjo na terenu, nam to v polni meri tudi dokazujejo. Zelo pogosto se namreč zgodi, da naletimo na domačine, to je potomce rodu (rodov), ki v kraju žive že stoletja in ledinska imena poznajo zelo dobro. Ker je njihova narečna izreka neoporečna (čeprav lahko, celo v isti družini, v določeni meri tudi različna), so mnogi povsem prepričani, da samo oni poznajo pravi izvor imena. Seveda to ni res, kajti da lahko nekdo govori o izvoru tega ali onega imena z vso odgovornostjo, da lahko poda edino veljavno resnico o imenu, da ime pravilno razloži, mora biti jezikovno dovolj izobražen, mora poznati kraj dodobra, in to tudi v smislu zgodovine kraja, o katerem govori (tudi če gre za ledine, vodne tokove, gozdove...), predvsem pa mora biti *trezen realist*. Imena imajo namreč (že zaradi časovne starosti) dostikrat neprijetne lastnosti, lahko bi v njih našli vrsto izvorov, pravi izvor pa je skoraj vedno samo eden. V takih presoja-

njih se skoraj vedno motijo tudi izobraženci (juristi, teologi, tehniki, inženirji vseh vrst, pisatelji in celo jezikoslovci), če niso izobraženi v pravi jezikovni smeri in če nimajo pravega vpogleda v to znanost oziroma intuicije.

V okolici Žalca je ob rečici Pirešici velik travnik, obdan z visokim grmovjem. Imenuje se *Loka*. Človek, ki je pisal o teh krajih, pravi takole: »Tu so stari Slovani lomili izredno močne veje in iz njih delali loke« (!). Loke, Loka ... so znana in pogosta imena, ki izvirajo iz »lōka«, kar v stsl. pomeni: »močvirnat travnik ob vodi«. Eden najlepših dokazov za to so veliki in dolgi travniki na desnem bregu Save (od cerkve sv. Klemenca proti reki) v južnem, skrajnem koncu vasi Mojstrana v Gornjesavski dolini s skupnim imenom V LONKAH.

Še en tak primer: ob vzhodni obali Bohinjskega jezera je majhen borov gozd, ki mu domačini pravijo *mrešše* (izgovarjajo tudi *mrenše* in *mrelše*) in to izvajajo iz »(žabji) mrest«, ker se prav v tem delu jezera ob obali zbira »mrest«. To seveda ne drži, ker so podobna imena tudi visoko v gorah (npr. *Mrešce*, kakor se reče gozdu nad planino Lipanca na Pokljuki), tudi blizu Begunj oz. Radovljice je večji mešan gozd z imenom *Mrešče*. Isto ime najdemo tudi blizu Cerkniškega jezera za večje gozdnato področje. Ime izhaja vsekakor iz »mreža«, vsi kraji s tem imenom vzbujajo vtis, da drevesa stoje v nekakšni pravilni oddaljenosti drugo od drugega, kakor da bi tvorila mreži podobno skupino.

Ime **Žirovnica**, ki ga mnogi izvajajo iz (*bukov*) *žir*, ima čisto drugačen izvor: ime najdemo tudi na Koroškem, v Avstriji, na Češkem, celo v Srbiji (SV od Kragujevca), predvsem pa tudi v prvotni obliki Žrnovnica v Dalmaciji (npr. ob obali blizu Senja in vzhodno od Splita) in to ime lepo kaže pravi izvor iz psl. *žьrny*, *žьrновъ* = mlinski kamen.

Tako ime je tudi **Uskovnica** (nar. (W)uskounca), planina nad Srednjo vasjo v Bohinju. Domačini trdijo, da je planina razmeroma ozka, da ime izhaja iz »ozek«. Žal je to docela zgrešeno: v radovljiškem urbarju iz leta 1498 je čisto jasno zapisano: LUSKOWINTZA. Prav na tem območju od Bohinja do Jesenic in še naprej proti Kranju najdemo priimek LUSKOVEC; poznamo tudi rastlino, ki se imenuje *lusnec* – vsa ta imena imajo isti izvor: *luska* (*lusnec* je pokrit z luskami).

Omenimo še ime **Pišnica** (kranjskogorsko »pišņca«). Mnogi, ki so se ukvarjali s tem imenom, so mnenja, da je ime oblikovano iz »kopišče«, češ da so bila ob reki na več mestih oglarska kopišča (tako trdi tudi J. Voljč v svoji knjigi o Podkorenu iz l. 1938). Toda kopišča so nastajala v poznejših stoletjih, ne ob času, ko so se tukaj naseljevali (stari) Slovani. Povejmo kar naravnost: v znamenitem delu »Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763 – 1787« je zelo lepo zapisano za vse tri *Pišnice* (*Mala* –, *Velika* –, *Suha* –): »Peschtschenitza«. To potrjuje tudi dejstvo, da je cesar Franc Jožef dal dvakrat zgraditi jez v zgornjem toku te reke (Velike Pišnice), ker teče po izrazito peščenih tleh. (Tako se tudi še danes dogaja: v hudem deževju konec julija 2000 je reka prenesla svoj tok na peščeni breg ob cesti proti Krnici in odnesla pesek, da je bila cesta na več mestih popolnoma uničena.) Ime ima torej po besedi *pesek* (stsl. *pěsьkъ*), *-ě-* je prešel v domačem govoru v *-i-*. Mimogrede: *Pesnica* (potok in kraj severno od Maribora) ima ime po pesku (F. Bezlaj) in ne po povrtini, ki jo imenujemo *pesa*.

Pa še **Danje** naj omenim pri tem osnovnem poglavju mojega prispevka. Vse

mogoče smo brali o izvoru tega imena: (das ist) meine, (jenes) ist *deine* (ker so bili prvotni naseljenci iz leta 1283 in pozneje priseljeni iz Južne Tirolske, iz okolice Innichena), drugi menijo, da je ime nastalo iz »dno«, kakor imena več krajev v Sloveniji: *Dane* ipd., toda kraja *Spodnje* in *Zgornje Danje* ne ležita na dnu neke doline ali gorskega kotla, ampak *Spodnje Danje* na grebenu med dvema dolinama (med Roselpoharsko in Danjarsko grapo), *Zgornje Danje* pa so vsaj za dobro uro hoda više pod vrhovi Ratitovca! Poleg tega vemo (iz zgodovine tega predela naše Slovenije – prav zato je izredno pomembno, da raziskovalec, imenoslovec zelo dobro pozna tudi zgodovino krajev in naselij, katerih imena raziskuje), da naseljenci teh krajev od 13. do 17. stol. zaradi trdega kmečkega dela na ne preveč rodovitnem območju niso plačevali davka, ki ga pisatelji kot Ivan Tavčar poznajo kot *danj*. In to je izvor imena *Danje* (Unter – in Oberhuben). To ime pozna tudi Pleteršnik, vendar besedo zapiše *dan*.

Kako trezno in realno mora raziskovalec imen presojati vse zgodovinske vire in dostikrat zelo skope podatke, ki so mu dani, da mora biti izredno natančen, da mora biti nadvse razgledan po vsej deželi, zelo dobro, do največjih podrobnosti seznanjen z narečjem in da mora imeti pred seboj čim več primerov, naj pokažejo še imena *Farjevec*, *Zapoden* (nar. izg. »za pódnem«), *Podvin*.

Za **Farjevec** (pobočje nad Spodnjimi Rutami v Martuljku na karavanški strani) mnogi, tudi sicer resni ljudje, pravijo, da se je tam ubil neki »far«, za *Farjevec* na desnem bregu Save Bohinjke, nasproti starega zaselka Obrne (pri Bohinjski Beli) sem izvedel pri domačinih, da je bil lepi travnik, ki ga tako imenujejo, v preteklosti kupljen od blejske färe, da pa so tam vedno pasli (mlade) vole; to velja tudi za *Farjevec* nad Mojstrano oz. pri Vrtaški planini: tudi tam pasejo (mlade) vole – toda voli se pasejo tudi na pobočju Farjevca nad Rutami v Martuljku. Iz stvis. nemščine pa vemo, da so mlademu volu Nemci rekli »Far(r)«, danes je to nemško »Farre«. Mirno lahko rečemo, da je ime prišlo iz nemščine: Farjevec je torej toliko kot naš »volovljek« ali »volovje«.

Več kakor samo zanimiv pa je primer Za podnem, danes **Zapoden**. Domačini in obiskovalci Trente (*Zapoden* je blizu izvira Soče) so prišli do »spoznanja«, da je izvor imena »za poldne(vo)m«. Takole so govorili nekateri: »Z besedo 'poden = dno doline' nima to ime nič opraviti, ker je obrnjena proti jugu, proti poldnevu!« In ravno to je napačno (V knjigi *Bovška hiša* (M. Kajzelj) je omenjen tudi ta kraj z imenom *Zapoudan*). Ljudje so se v te kraje naselili (zaradi revščine so morali kopati železno rudo tudi 2000 m visoko pod Pelci in Mojstrovko) v 16. stol., da so bili bliže »rudnikom«. Ime *Za podnem* kaže na zelo zanimivo posebnost (zgornjesoškega) narečja – končnica *-em* (mask.) za šesti sklon, sicer vedno *-om*. Tudi v češčini in poljščini najdemo isto končnico (npr. za *potokem*, *před Bohem* in poljsko: *pod kotlem*, *przed domem*). In ta končnica (končni *-m* se navadno sliši *-n!*) je v narečju že zelo stara, gotovo pa je iz časov dokončnega izoblikovanja slovenskih narečij: v letu 1409 imamo v historičnih virih tale zapis imena vasi pod Krnom: »Namabisgon-den«, 30 let pozneje druga roka zapiše: »Na mali gosden« - vas se v 18. in 19. stol. imenuje oz. zapisuje *Mali gozd*, zdaj *Magozd*. K sreči se je oblast odločila za obliko *Zapoden* – k temu je treba na kratko še dodati, da *poden* v gorskih predelih vedno pomeni »dno doline« do tam, kjer se začnejo gorska pobočja. Zato so tudi v Kara-

vankah imena kot *Poden*, *Podnar*. – *Poldne* ni označba za dolino, ampak predvsem za gorske vrhove: blizu tromeje Češka – Avstrija – Nemčija je gorski vrh *Polednik* (v češčini *poledne* = *poldne*, *jug*), *Polinik* večkrat v Alpah v Avstriji: gora, ki nad njo sonce stoji točno opoldne – z mostu med krajema *Kötschach* (= *Hoče*, ne *Koče*, kakor nekateri napačno prevajajo to ime) in *Mauthen* (= *Muta*, staro ime) se lepo vidi: točno na jugu je *Polinik* (= *poldnik*), malo na levo proti vzhodu Elferkofel in še bolj na levo Zehnerkofel. (Ni pa tega izvora *Poludnik* v Karnijskih Alpah – ime izvira iz *palud-*, močvirje.) Tudi pri nas, prav v Martuljku, sta na meji z Avstrijo, v Karavankah *Trupejevo poldne* in *Maloško poldne*, v Julijcih so *Rutarško poldne* (zdaj *Velika Ponca*). *Ponce* (*Mala*, *Visoka*, *Srednja*, *Zadnja*) so iz »poldnica«. So pa tudi *Poldnevnice*: na meji goriške in tolminske občine, v Beneški Sloveniji.

Na Pokljuki je kraj *Meja dolina*, ki se v Jožefinskem katastru imenuje *Meduedia Dol(l)ina*, in to zelo dosledno – v 19. stol. pa je to že Meja dolina. Ni mogoče trditi, da se tu križajo meje posestnikov, izhajamo lahko samo iz Medja dolina (-d-je izpadel kakor v ograja < ogradja, zbu(d)jen..). Še po 2. svetovni vojni so se sem zatekali medvedi na svoji poti čez Pokljuko. V bližini je tudi *Meji vrh* (prav tako iz »medved«). V imenu **Medje voše** (= medvedje jelše) in imenu sedla *Medji dol* pa je »d« ostal (oboje v Karavankah – nekoč tudi medvedja pot na Koroško).

Že iz dosedanjih ugotovitev ob imenih, ki sem jih omenil, je razvidno, kako pomembno je, da imenoslovec temeljito pozna zgodovino in posebnosti krajev, s katerih imeni se ukvarja. Tak kraj, ki ima navidezno lahko razložljivo ime, je **Podvin**, ime starega gradu blizu Radovljice. Omenja se že zelo zgodaj, že leta 1311. Krajev z istim ali podobnim imenom je veliko: *Podvin pri Žalcu*, *Podvine pri Zagorju ob Savi*, *Podvinje* pri Slavonskem Brodu, Podvin je tudi v Bolgariji in na Slovaškem, ... Nemško ime za kraj je bilo *Podwein*; zato nekateri mislijo, da je to »v zvezi z vinom«, drugi iščejo zvezo z imenom *Vintgar*, a to je popolna zmota. Če dobro poslušamo domačine iz kateregakoli kraja na Zgornjem Gorenjskem, kako to ime izgovarjajo, slišimo: »pod dvinam je biu.«, »zei grem pa pod dvin.« ipd. V gorenjskih govorih poznamo namreč tudi dolge soglasnike oz. podvajanje soglasnikov, npr.: »to je pa Johanna ruta!«, »prane (= perilo) se pa že sši / šši.«. Treba je res zelo dobro prisluhni, da sogovorca prav slišimo. Geodeti (po domače »žolnirji«), ki so imena popisovali, pa so jih velikokrat zapisali napačno (bili so tujci, med njimi tudi Čehi) prav zato, ker niso poznali narečnih posebnosti. Imamo torej opravka z izredno staro slovansko obliko: sem gotovo spada tudi ime **Devin** (grad pri Trstu). Blizu Želeč (ime *Želeče*, del Bleda, je izvedeno iz imena *Želimir*) je bilo majhno naselje *Dindol*. Na tej strani hriba Straža je visoka, navpična pečina (taka skala je omenjena tudi pri Podvinu). Ime *Dindol* je zelo verjetno »devin dol« < »děva«. Ljudje sicer omenjajo vse možnosti (tudi vinograd). Povezovati *Podvin* z *Vintgarjem* je huda zmota že zato, ker je bil *Vintgar* vse do začetka 20. stol. le ime soteske, po zgraditvi poti skozi njo konec 19. stol. (po l. 1893) je J. Žumer zgradil blizu izhoda oz. vhoda v sotesko restavracijo *Vintgar*. Vas v neposredni bližini pa se je vedno, do srede 20. stol., imenovala *Leskè*, v *Leskàh* (z naglasom na 2. zlogu – torej ni mogoče, da bi bila soteska dobila ime po vasi, ampak prav obratno).

Da je zgodovina oz. da so zgodovinska dejstva res pomemben element pri od-

krivanju pravega izvora nekega imena, kažeta npr. hišno ime **Ps(t)nak** (v Zg. Radovni pod Triglavom) in krajevno ime **Mojstrana**.

Ime **Pstnak** oz. *Psnak* ne izvira iz *pes*, ampak je iz posoškega *pustina*. Na Gorenjskem je to *pustota*, proti vzhodu *pusta*, *pušča*... torej pomeni *pustina* pustozemljišče, kjer ni ne hiše in tudi ne polja, lastnik pa je *Pustinak*; gorenjsko in koroško je to *Pustotnik*, *Pestotnik*, *Pistotnik* (nar. *Pstotnek*) – *pstuh* je človek, ki je pust, živčen. Zapis *Pisnak* v nekaterih geografskih kartah je torej čisto zgrešen.

Mojstrana pa ni imenovana po mojstrih, ki naj bi bili v tem kraju nekoč nadzirali »bžince« (= fužinice), ki so bile tukaj (kakor tudi v Ratečah in na belopeškem področju...) – vsekakor je do sem in še dlje segal furlanski vpliv. Ime izvira iz **magjustra* (F. Bezljaj), kar v st. furl. besedišču pomeni »črnicak« oz. borovnica. Da so to besedo tukaj zares poznali že od konca srednjega veka, priča ime travnikov severno od Mojstrane, v smeri proti Savi = »črniče rävæn«, (tudi *Črničje ravne*): Zgodovina je vsekakor pomemben element pri odkrivanju imen.

Drugo dejstvo, ki je neizogibno povezano z imenoslovjem v Sloveniji (zlasti v zahodnih in severnih predelih), pa je, da so prav geodeti zagrešili hude napake pri zapisovanju imen v nekdanjih avstrijskih katastrih. Potok *Plaznica* (blizu Kroke) je zapisan kot *Poznica*, potok *Hladnik* (v Martuljku) pa *Hodnik*. Če človek ne prisluhne dobro, sliši pač *-o-* namesto *-wa-*! Še hujše je, da je ime *Žale* (na Bledu) zapisano *Scherschlach* (seveda v gotici) – da omenim le nekaj primerov. A tudi zapis *Belo polje* (v Bohinju) /namesto *Velo* –/ je docela zgrešen: v Sloveniji je precej krajev, ki imajo v svojih imenih staro, krajšo obliko za »velik« (*Velesovo* < *Velo selo* in ne po imenu nekega božanstva *Veles-a*, u véľmo ľešo = v velikem gozdu). – Nekatera imena so zaradi take površnosti in neznanja še danes čisto popačena. Eno od njih je tudi ime potoka **Rečica** (pod Jelovico), zapisano pa (v že omenjenih katastrskih mapah, a tudi še v novejših, povojnih mapah) *Vrčica* (F. Bezljaj poskuša to razložiti iz »vrč« ali »vir«, a ne gre!). Primer je res nekaj čisto posebnega: ko so Italijani l. 1942 objavljali svoje vojaške karte (po napadu na Jugoslavijo in po zasedbi dela Slovenije), so na mejni karti (v škofjeloškem delu Gorenjske) čisto zgoraj, skrajno levo, zapisali ime istega potoka *Orciza* (= po izgovoru *Orčica*). Ta imena je težko pravilno razbrati že zato, ker domačini tako rekoč v vsaki vasi drugače izgovarjajo začetni u-, v-, o-, tudi če gre za predlog »v« pred besedo. Tako slišim npr. »u mlíno« (= V mlinu), »u završenc« (= V *Završnici*), »u rádoun« (= V *Radovni*), a tudi »o ledinah« (= V *Ledinah* / Poljče), »O bwâscæx (V blatcih, iz česar je nastalo *Obvasca* / Doslovče). *Obranca* je npr. planja na vzhodnem pobočju Mežakle (ime je staro več kot 400 let, ko so se tja ob vpadu Turkov zatekale domače družine in se tu skrivale, branile pred njimi); drugje, npr. na Hrušici, so mi lovci za isto ime govorili *V Branci* (= u bránc). Ime *Vrčica* namesto *Rečica* se pojavlja večkrat, in to ne samo na Gorenjskem. Naj tu samo omenim, da je za »Rečico« v rabi tudi ime *Ročica* (npr. v Bovcu in na Dolenjskem, a tudi na Gorenjskem) – z »razlago«, da si je tam nekoč neki otrok zlomil *ročico* ali da je kmet nerodno zavožil z vozom v potok in pri tem zlomil *ročico* pri vozu.

Da bomo današnje napačne oblike imen prav razumeli, naj tu omenim še dve imeni. Prvo je gorsko ime **Vrtača** (drugi najvišji vrh v Karavankah, med Stolom in Begunjšico). Ljudje na gorenjski strani (lastniki zemljišč na Zelenici in na po-

bočjih teh gora, so bili vedno Slovenci, a tudi na severni strani so vedno živeli le Slovenci. V vaseh na južni strani Karavank ljudje goro imenujejo *Nemški vrh* (v PV je dolgo vrsto let trajalo razpravljanje o tem imenu – celo pisatelj F. S. Finžgar je v PV trdil, da so njegovi starejši sorodniki goro vedno omenjali le s tem imenom). Na koroški strani goro imenujejo *Vrtača*, zato so se naši geografi odločili za to ime. Ni pa to pravo ime: *Vrtača* je kraška dolinica med Stolom in goro s spornim imenom. Temu prastaremu prehodu s Kranjskega na koroško stran, ki pa je v celoti na kranjski strani, vse do mejnega prehoda Belščica, rečejo domačini *Čez Vrtačo*, kakor je zabeleženo tudi na karti 1:25000 Geodetskega zavoda RS, št. 141 – in očitno so to ime na koroški strani vzeli za gorski vrh. Nihče tega imena ni znal razložiti pravilno. Res je, da je ime *Nemški vrh* zgrešeno, to pa spet zaradi posebnosti v zgornjesavskem narečju. Prav pri tem imenu se vidi, kako izredno pomembno je, da tisti, ki se ukvarja z imenoslovjem, zares dobro pozna tudi narečje in da je (iz dokumentov) dodobra seznanjen z zgodovino krajev in krajevnih (tudi gorskih) imen. Zelo so v takih primerih uporabni tudi *opisi meja starih graščinskih posestev*. Prav po imenovanem delu Karavank je tekla meja blejske graščinske posesti. »Stou ... Menischke Werch« (V opisih graščinskih meja so imena zelo dosledno zapisovali v narečnih oblikah!). To ime »Menischke Werch« je zanimiva priča posebnosti v današnjem severozahodnem slovenskem naselitvenem prostoru – metateze so tu kar pogoste. Ime *Meniški vrh* je prešlo v *Nemški vrh* (tudi naglas je v tem delu Slovenije dostikrat prešel na prvi zlog), *Čomoradnek* (rovč pod Stolom) < *Močeradnik*, ker je tudi *močerad* > *čomorad*, *Zapret* < *Zatrep*. *Gobatec* < *Bogatec* (tolminsko ime za bohinjski *Bogatin*, *Kupljenik* (nad Bohinjsko Belo) se l. 1511 beleži kot *Pukl(j)enik*, a tudi sicer: *gomazin* < *magazin*, *potariše* < *toporišče* i. dr. Ime *Meniški vrh* je v Sloveniji tudi na Štajerskem, SV od Sevnice.

Da brez temeljitega znanja drobnih narečnih posebnosti ni mogoče zanesljivo ugotoviti izvora (ledinskih) imen, dokazuje popačena oblika imena **Na Sušeh** (= planina nad Srednjo vasjo v Bohinju). Ljudje dosledno govorijo »na sšéx« - nenaglašeni -u- (zlasti v prednaglasnem zlogu) v zgornjegorenjskem narečju dosledno izpada: *Suší* so v govoru *Sši* (ali celo *Šši*) in to ime ni osamljeno (niže na Gorenjskem je to *Saši*). Tudi hišna imena so »pri sšifunko« (vzporedno pa tudi »pr sašifunko« / »sušifunko«). Na današnjih geografskih in planinskih kartah pa poleg imena *Na Sušeh* najdemo tudi nesprijemljivo obliko *Na Šehu* (kar je brez pravega pomena), *Na Sušeh* pomeni »kjer so sušili posekana drevesna debla« (ali kaj drugega).

Naj tu ob koncu razprave o posebnostih izvora imen dodam na hitro še nekaj primerov – že zato, ker se tu v Sloveniji križajo tudi vplivi romanskih in nemškega jezika in se prepletajo z zelo starimi slovanskimi imeni. Zato bi morali imenoslovci dobro poznati tudi sosednje romanske jezike, nemščino in njihove narečne posebnosti. Na Koroškem (v vseh narečjih od Vzhodne Tirolske pa do Ruš pri Mariboru) zelo pogosto naletimo na imena **Ladine**, priimek **Ladinek** (Ladinig), Wadne... v vseh drugih slovenskih narečjih je to Ledine, Ledinek. Vedeti je treba, da v koroških govorih -e- v ponaglasnem (tudi prednaglasnem) zlogu pogosto preide v -a- (npr. *Sadwò* = sedlo, *jasánovc* = jésen; »tam pa drgáče račó«...). To nekateri tuji jezikoslovci popolnoma napačno razlagajo iz »Latinus, Latinicus«. Zato je bil večletni prepir v PV v devetdesetih letih 19. stol.: na Jezerskem danes rečejo: *Na*

Vodinah oz. *na Vadinah* (govor domačinov je koroški – stari zapisi pa dosledno kažejo *Ledine*, *na Ledinah*).

Gorskega imena **Škrlatica** ni mogoče razlagati iz »škrlat(en)«. Nemško ime (die) Scharlachröte in tudi angleško »Scarlet Crag« je zgrešeno! Za pojem »rdeč« domačini nikjer ne uporabljajo »škrlaten«, imamo pa za »rdeč« vrsto izrazov, ki so ostali v imenih do danes! Blizu meje Zgornje Avstrije in nemško govoreče Štajerske je kraj z imenom Rottenmann, ki se v 13. stol. imenuje še Zirminach, na pobočju pod gorskimi vrhovi Dovški križ, Škarnatarica v Škrlatičini skupini sta jarka dveh hudournikov: *Mali in Veliki Čr(v)lovec*. Če si ogledamo pesek okrog »izvirov« teh hudournikov, ki ima izredno nežno svetlo rdečo barvo, nam je takoj jasno, odkod njuno ime: Že Megiser pozna zherlen = rdeč, Ramovš opozarja na č̣rvlěņ in *č̣ṛṃḅņ. – Tudi imena *Krvavec*, *Krvavka* (vzhodni vrh Golice v Karavankah), *Krvava peč* idr., ne samo *Rdeča skala*, nam povedo, da je tu mišljena rdeča barva.

Dr. H. Tuma je v Imenoslovju Julijskih Alp in v drugih spisih večkrat zagrešil hude napake: Tako je v Karavankah oz. na njihovih pobočjih našel tudi taka imena kot **Male deva**; to je zanj napaka – pisati je treba, pravi, *Mala deva*. Prav to dokazuje, da Tuma narečja sploh ni poznal: *Male déwa* v zgornjegorenjskem narečju pomeni »Mali deli« oz. male parcele (gozdne - , poljske -). Značilnost zgornjegorenjskega narečja (tako je tudi drugje, vendar v manjši meri) je, da moški in ženski spol samostalnika preideta v množini v srednji spol (zato v govoru: *Spodnje Gorjuša*, *Zgornje ...*, *Zdénšca* = *Studenčice*; »tam so pa tri xiša za tri držina«). Če stoji spredaj pridevnik, je ta navidezno v ženski obliki. *Male deva* torej tudi ne pomeni »mala dela«, kakor nekateri mislijo, ampak na Spodnjem Gorenjskem (npr. v okolici Kranja) beremo v geodetskih kartah: *Mali deli*, *Veliki deli*, tako tudi za Šmarno goro, čeprav so vmes tudi tukaj napake; da gre res za del = parcelo, nam lepo pove beseda »part« (gozdna parcela, romansko), v okolici Bleda, ta(j)l v Bohinju (germansko / nemško) in tudi v Gornjesavski dolini.

Ime slapa **Boka** pri Bovcu ne izvira iz dejstva, da je slap na pobočju kaninskih gora, ampak iz ital. *la bocca* (usta, ustja), zaliv pred mestom Cannes v Južni Franciji se imenuje *La Bocca* in tudi prvi del imena *Boke Kotorske* je tega izvora. (V Hercegovini je večkrat »vrelo Boka«.)

Ime kraja **Srpenica** (ob Soči) ne izvira iz »srp«, ampak iz »stirpe« (to v ladinškem jeziku pomeni »jalovo govedo«; l. 1496 se v odločbi Goriškega mejnega grofa ta kraj imenuje *Sterpeniza* (istega izvora je ime kraja *Stirpnik* – v hribih nad Škofjo Loko; malo znano je, da se vršnji deli nekaterih srednjevisokih hribov imenujejo **Frstica** (npr. Višelnica nad Gorjami pri Bledu; pri Drenovem Griču, pri Litiji, hrib nad Grosupljim!) < *fortitia*).

Priimek **Kverh** (v vaseh med Bovcem in Trento) ne izvira iz »Gewerk« (ker so v Trenti od 16. stol. do 18. stol. imeli železarske fužine zaradi rudnikov pod Pelci in Mojstrovko), ampak iz *Quarg*, kar je slovensko *Žmitek* (prav ta priimek, lepo slovenski, ni < *Schmid*, kakor nekateri zmotno mislijo, je najti na kamnogoriškem področju, a tudi v Bohinju). Končni -g v nemških besedah je -x- v izreki, kratkonaglašeni -a- pa je v zgornjesoškem narečju -è- (npr. *brèt*, *brátra*).

Ker se ne spoštuje narečja in njegovih zakonov, se pri nas mnogo imen piše napačno. Tudi ni res, da bi tisti, ki so veliko pisali o naših krajih in gorah (npr. dr.

H. Tuma) pisali vselej pravilno. Po mojem mnenju bi morali napake popraviti in tako ohraniti prvotno, staro, resnično pravo obliko imen. Zlasti še zato, ker domačini dosledno uporabljajo svoja, stoletja stara imena, zaradi česar pride do nerodnih primerov, da turisti zaradi napak v zemljevidih krenejo po napačni poti. Naša imena je treba pisati v knjižnem jeziku in njihovem pravem pomenu – to nam lepo prikazuje duha in mišljenje naših davnih prednikov in njihov odmev – njihove usode vse do današnjih dni. To je eden najdragocenejših dokazov o slovenski prisotnosti v Vzhodnih Alpah. Da ne bomo nekega dne prisiljeni reči tako, kakor pravijo keltski Valižani v svojem pregovoru: *Cenedl heb taith cenedl heb galon*¹.

Viri in literatura

- Badjura, Rudolf, *Ljudska geografija (Terensko izrazoslovje)* I, II, Ljubljana 1953, 1957.
- Bezljaj, France, *Etimološki slovar slovenskega jezika* I, II, III, IV, Ljubljana 1976, 1982, 1995, 2005.
- Bezljaj, France, *Slovenska vodna imena* I, II, Ljubljana 1956, 1961.
- Čop, Dušan, 1983, *Imenoslovje zgornjesavskih dolin, Disertacija*, Ljubljana, Tipkopis.
- Čop, Dušan, 1995, *Jezikovne in imenske značilnosti okrog Kroke in v dolini Liplince, Kroparski zbornik, Ob 100-letnici Plamena*, Kropa, Radovljica, Muzeji radovljiške občine, 190–197.
- Čop, Dušan, 2002, *Gorska, terenska (ledinska) in vodna imena v Sloveniji, Jezikoslovni zapiski* 8/2, Ljubljana, ZRC SAZU, 93–108.
- Klemše, Vlado, *Krajevna, ledinska in vodna imena v Števerjanu*, Gorica 1993.
- Mrdavšič, Janez, *Krajevna in domača imena v Mežiški dolini*, Ravne na Koroškem 2001.
- Tuma, Henrik, *Imenoslovje Julijskih Alp*, Ljubljana 1929.

Onomastics and the Etymology of Names

Summary

Onomastics is one of the most demanding linguistic disciplines. In their assessment of the origin of names, both locals, who think they know the names, and highly educated people are almost always mistaken. The author seeks to explain where attention must especially be directed in the etymology of names. First, one must know the dialect and region of the names studied in great detail, and collect as many examples as possible (including from other countries). In addition, one must know the history of the place and historical documents. In this regard, one

¹ Narod brez jezika je narod brez srca.

must bear in mind that surveyors (from abroad) often made gross errors in past centuries because they did not know the local language and its dialects. Minute special features of a dialect often played a decisive role (especially in the cases of Vrčica, Vrtača, and Vintgar). In Slovenia and ethnically Slovenian areas, Slavic onomastic features formed hybrids with many Romance and Germanic features. The consequences of all these issues are numerous mistakes, as demonstrated by the examples presented.

Академик Измаил Иванович Срезневский и резьянщина

(с извлечениями из его путевых заметок
по Резье в 1841 году)

Александр Дмитриевич Дуличенко (Tartu)

IZVLEČEK: V članku avtor obravnava odnos I. I. Sreznjevskega do rezijanščine ter rezijanske kulture in folklore, kar ponazarja z izvlečki iz njegovih popotnih zapiskov o Reziji leta 1841. Sreznjevski je Rezijo obiskal kot prvi slavist. Potovanje po Reziji je bilo samo del njegovih popotovanj po mnogih slovanskih deželah v letih 1839–1842.

**Academy Member Izmail Ivanovich Sreznevskii and Resian
(With Excerpts from His Resian Travel Notes of 1841)**

ABSTRACT: This article discusses Izmail Ivanovich Sreznevskii's attitude towards the Resian dialect and Resian culture and folklore, illustrated with excerpts from his 1841 travel notes. Sreznevskii was the first Slavist to visit Resia. His travels through Resia were merely part of his travels through many Slavic lands between 1839 and 1842.

Имя русского слависта академика Измаила Ивановича Срезневского (1812–1880) хорошо известно специалистам по южнославянским языкам и особенно по словенистике. Можно сказать, что от середины и до 80-х гг. XIX в. – это эпоха Срезневского в русской славистике. Он занимался практически всеми ветвями славянства – их историей, древностями, языками и литературами. А все началось с путешествия в славянские земли, которое он совершил в 1839–1842 гг. Путешествие было длительным и охватывало многие славянские регионы. Для нас важно то, что одной из главнейших задач Срезневского было посещение Словении и знакомство с историей, традиционной культурой, языком и говорами словенцев.

Нельзя сказать, что об этой странице русской словенистики мало известно – вспомним, например, монографию И. В. Чуркиной (1986, с. 38 и далее). Тем не менее есть моменты, на которые хотелось бы обратить специальное внимание. Прежде всего это касается Резьи, которую Срезневский посетил первым как славист в 1841 г., обратив при этом внимание как на культуру и фольклор, так и на речь резьян. О важности для славистики его научных наблюдений в Резье сказано в ряде статей последнего времени (см., например: Цыхун 1993, 63–67; Дуличенко 1996, 567–590).

О своем путешествии в славянские земли, в Словению и прилегающие

регионы, в том числе и в Резью, Срезневский писал в «путевых письмах» и в письмах к своей матери Елене Ивановне, изданных уже в конце XIX в., а также в ряде статей и в написанной накануне смерти обширной работе «Фриульские славяне» (Срезневский 1892; 1893, 20–63; 1878–1881; 1895; этот текст неоднократно переиздавался в дополненном или сокращенном виде, в академических сериях или самостоятельно).

Поскольку эта статья пишется в Тарту (старое название также Дерпт/Дорпат и Юрьев), важно указать на то, что, выехав в путешествие из Санкт-Петербурга, Срезневский проехал через Эстонию и, в частности, через город Дерпт, и далее по Прибалтике через Польшу в Берлин. Вот как он сам пишет о начале своего путешествия:

«Города по дорогѣ — Ямбургѣ, Нарва, Дерптѣ, Валкѣ, Волмарѣ — промелькнули мимо, такъ что я объ нихъ сохранилъ самое темное понятіе: Ямбургѣ еще Русскій городъ, Нарва — въ половину Нѣмецкій, всѣ другія почти чисто Нѣмецкія; болѣе всѣхъ Нѣмецкій — Дерптѣ, Нѣмецъ старый — улицы красивы, узки, кирка чисто Нѣмецкая съ башнею, дома высоки и покрыты черепицей <...>».

Однако давайте посмотрим, каков был маршрут Срезневского по Словении и словенским землям. Вот как он сам обозначает его в апреле-мае 1841 г.:

Апрель

14. [это день месяца] Любляны (словен. Ljubljana, нѣм. Laibach)
Торжець (словен. Teržič, нѣм. Neumarkt)
17. Целовець (словен. Celovec, нѣм. Klagenfurt)
18. Мошбургъ
20. Целовець (словен. Celovec, нѣм. Klagenfurt)
22. Верба (Velden)
Роженъ (Rosenthal)
24. Быстрица (Feistritz)
25. Деревня св. Георга
Блейбергъ
26. Быстрица (село въ Зильской долинь)
27. Тарфисъ
Резіута
Венцоне
Джемона
Тарченто

Май

1. Ложёваро
Чивидалъ

2. Горица (словен. Gorica, нѣм. Görz)
4. Липава (словен. Vipava, нѣм. Wippach)
Постоина (словен. Postojna, нѣм. Adelsberg)
Любляны (словен. Ljubljana, нѣм. Laibach)
7. Триестъ (серб. Трст)
11. Венеция (серб. Млетци)
- 13–27. Триестъ
28. Копръ (серб. Копарь, ит. Capo d'Istria) <...> (Срезневскій 1895, 359).

Каковы же были впечатления Срезневского о словенском языке? Из записи от 5-го апреля:

«Вотъ я и тутъ <...>. И досада: когда я читаю Краинскую книгу, понимаю почти всѣ, разве какое-нибудь слово заставить задуматься, а слушаю, когда говорятъ, какъ ни слушаю, какъ ни вслушиваюсь, то разве десятое слово разберу. Удареніе дивное, большая половина гласныхъ проглочена, другія измѣнены. Досада, да и только. А языкъ <...> очень приятенъ для слуха» (Срезневскій 1893, 40).

Какъ известно, Срезневскій планировалъ направиться в Резью вместе со Станко Вразом. Однако последний заболел, и Срезневскому пришлось отправиться в путь одному (позже Враз совершил поездку в Резью самостоятельно). Оставим в стороне промежуточные продвижения и остановки Срезневского. Обратимъ внимание на то, какъ онъ описываетъ в письме к своей матери подход к Резье и само ее посещение:

«Въ Тарфисѣ — Нѣмцы. Но мнѣ нужно было пройти черезъ него, чтобы пробраться къ Резьянамъ. Эти Резьяне — жители Резьянской долины (Vale della Resia) въ Венеціанской Италіи на границахъ Краинскихъ. Два слова о нихъ были сообщены Добровскому когда-то, и съ тѣхъ поръ никто не говорилъ ни слова, такъ что даже и тутъ хорошо не зна[ютъ], гдѣ собственно лежитъ эта долина. Отыскавши на картѣ селеніе Резіуту, я не могъ предположить, что эта долина недалеко отъ Резіуты, и отправился въ Тарфисѣ, съ тѣмъ чтобы оттуда пробраться к Резіутѣ и далѣе, какъ Богъ дастъ. Я хотѣлъ 27-го же идти или ѣхать въ Резіуту, но въ этотъ день должна была приѣхать въ Тарфисѣ императрица <...> По нѣволи остался ночевать, видѣлъ императрицу, видѣлъ равнодушіе народа къ ней и на другой день поѣхалъ въ Резіуту. <...> Въ Дунѣ я остановился обѣдать, все еще не зная, куда ѣду и какъ найду Резью. Къ счастью хозяинъ зналъ два слова по Нѣмецки. Я спрашиваю его о Резіи, а онъ въ отвѣтъ указываетъ на молодого человѣка въ черныхъ чулкахъ и башмакахъ, говоря, что онъ капелланъ изъ Резіи. О счастье! <...> Къ нему — и по Нѣмецки. «No carisco» (не понимаю), отвѣчаетъ онъ мнѣ по Фурлански. Вотъ тѣ и счастье! Что тутъ дѣлать! Надобно было рѣшиться въ первой разъ въ жизни начать говорить по Итальянски. Можете представить, какъ шло: однако шло. Къ тому же, капелланъ, хоть родомъ и Фурланъ, говорить однако по Резьянски; такимъ образомъ, чего я не могъ ему объяснить по Итальянски, то добавлялъ по Краински, и на оборотъ, — и сошелся. Капелланъ сказалъ мнѣ между про-

чимъ, что долженъ ѣхать сей же часъ по дѣламъ, но что въ Резіутѣ увидится со мною, и оттуда пойдѣмъ вмѣстѣ въ долину. Такимъ образомъ 28-го [мая] еще былъ я въ Резіи» (Срезневскій 1893, 47–48).

Что же увидел в Резьянской долине Срезневский, с кем встречался и чем занимался? Из того же письма выясняется, что встретили его в Резье очень гостеприимно, ср.:

«Долина какъ котель, со всѣхъ сторонъ обнесенная дикими стремнинами, и только съ одной стороны дающая въ себя узкій проходъ. Отъ Резіуты 1½ часа. Священникъ, старикъ 73 лѣтъ, но живой, веселой, и гордящійся тѣмъ, что Резія и Россія одно и то же, обласкалъ меня какъ могъ и въ тотъ же вечеръ еще сообщил мнѣ много любопытныхъ извѣстій о жителяхъ. Русскіе были однако тутъ: нѣсколько соддатъ проходомъ изъ Италіи, да графъ Потоцкій (не бывшій у насъ попечителемъ, а братъ его), случайно услышавши въ Резіутѣ нѣсколько Славянскихъ словъ. 29-го я провель весь день въ долинѣ, обходя деревни, спрашивая объ обычаяхъ, языкѣ и такъ далѣе. Капелланъ всюду со мною. Тутъ узналъ я и о другихъ Славянахъ Итальянскихъ, живущихъ въ горахъ на югъ отъ Резіи, взялъ одного Резіяна проводникомъ, и съ нимъ ходилъ 3 дни, дошедши до сюда [въ Горицу]. 30-го прошли черезъ Резіуту, Венцоне, Джемону въ Тарченто» (Срезневскій 1893, 48–49).

«Священникъ, старикъ 73 лѣтъ, но живой, веселой» – это был Одорико Буттоло, который переводил на резьянский молитвы, а также пытался составлять резьянско-итальянский словарь.

В публикации 1881 г. о встрече с Резьей сказано так:

«Резія. Вотъ я и тутъ <...> Съ нами шла женщина изъ деревни Нивы <...> Въ Бѣлѣ мы зашли въ одинъ изъ дворовъ отдохнуть и освѣжиться виномъ <...> Черезъ 4 часа мы были на боргѣ Равенцѣ у приходской церкви <...> Патерь Одорико Буттоло, добрый старикъ (ему уже 73 года), всѣмъ сердцемъ обрадовался моему приходу. ‘Резія и Русія одно и то же’: это его любимая поговорка, какъ онъ началъ ее».

Чуть ниже еще одно интересное замечание:

«Плебанъ сообщил мнѣ между прочимъ, что Резія должна быть извѣстна въ Россіи. Графъ Потоцкій, проѣздомъ изъ Италіи, остановился однажды въ Резіутѣ. Резьянки случились тамъ съ виноградомъ, и обратились къ нему съ вопросомъ: купите вина? Славянскій вопросъ изумилъ графа; онъ сталъ спрашивать ихъ, откуда они, велелъ себя привѣсти въ долину, провель въ ней ночь и записалъ ‘Отче нашъ’. Солдаты русскіе заходили въ Резію и говорили съ жителями по русски» (Срезневскій 1881, 4, 5).

Срезневский, несмотря на краткое пребывание в Резье, сумел записать по-резьянски «Отче наш», лексику, отражающую быт, ландшафт, культуру резьян; сделал он и замечания по особенностям резьянской речи — анализ этого материала дан нами в докладе «У истоков резьянологии» на международном симпозиуме «Ерней Копитар и его эпоха. Симпозиум по случаю 150-летия со дня его смерти», прошедшем в Любляне 29 июня – 1 июля 1994 г. (см. Дуличенко 1996, 567–590). Здесь лишь отметим, что и публикацию работы Срезневского «Фриульские славяне» 1881 г. осуществил И. А. Бодуэн де

Куртенэ, который ревниво делал неоднократные «исправления» в примерах Срезневского. Так, Срезневский пишет, что о деревне Белой говорят: *tā na Bili* — Бодуэн в примечании тут же поправляет: «(Первую деревню при выходѣ называютъ теперѣ *tū u Bili* или *tò u Bili*, смотря по говорамъ)». И т. д.

Как мы уже сказали, Срезневский записал в Резье также несколько фольклорных тестов. В публикации 1878 г. это, например:

Gōra Kílina mojà!
ná ma trísti počuwál,
da, kòj so pride nūtu dnõ,
Ná ma trísti anu dnõ.

Под текстом помечено: «(Изъ Резьянской Бѣлы — S. Giorgio).

Далее следуют небольшие поэтические тексты из Раванцы и Осоян, а в Ниве Срезневский записал прозаический текст (всего в 7 строк), озаглавленный «Káko ni právjò, káko ni so paršlè tò u Rézjò» (Срезневский 1878, 57–58). В бодуэновской публикации 1881 г. в письме Срезневского к чешскому слависту Вячеславу Ганке приводятся еще два поэтических текста и молитва «Отче наш» (Срезневский 1881, 29).

Из приведенного анализа и извлечений видно, как И. И. Срезневский добирался до Резьи, что его там прежде всего интересовало и что он представил славистике в качестве наблюдений и конкретных образцов живой резьянской речи и устного народного творчества.

Литература

- Дуличенко 1996 — А. Д. Дуличенко, У истоков резьянологии, *Kopitarjev zbornik, Mednarodni simpozij v Ljubljani, 29. junij do 1. julij 1994 «Jernej Kopitar in njegova doba, Simpozij ob stopetdesetletnici njegove smrti», (Obdobja, 15), Ljubljana 1996, s. 567–590.*
- Срезневский 1878–1881 — И. И. Срезневский, *Фриульскія славяне, Статьи И. И. Срезневскаго и Приложенія, С.-Петербургъ, 1878, (4) + 91 с.; переиздание: Сборникъ ОРЯС Императорской Академіи наукъ, С.-Петербургъ, томъ XXI, 1881, 32 с. и др.*
- Срезневский 1892 — Путевыя письма И. И. Срезневскаго къ матери его Еленѣ Ивановнѣ Срезневской (1839–1842), *Живая старина, годъ II, С.-Петербургъ, выпускъ I–IV, год 3, 1893, выпускъ I, с. 20–63.*
- Срезневский 1895 — *Путевыя письма И. И. Срезневскаго изъ славянскихъ земель 1839–1842, Съ приложеніемъ карты, С.-Петербургъ 1895.*
- Цыхун 1995 — Г. А. Цыхун, Славистычныя інтарэсы І. І. Срезнеўскага, Рэзія і ўсходнія славяне. — *Славянские языки, письменности и культура, Киев 1993, с. 63–67.*

Чуркина 1986 — И. В. Чуркина, *Русские и словенцы. Научные связи конца XVIII в. – 1914 г.*, Москва 1986.

Akademik Izmail Ivanovič Sreznjevski in rezijanščina
(z izvlečki iz njegovih popotnih zapiskov o Reziji v letu 1841)
Povzetek

Akad. I. I. Sreznjevski je bil prvi slavist, ki je z znanstvenimi nameni obiskal Slovenijo, med drugim tudi Rezijo, v času svojega dolgotrajnega popotovanja (1839–1849) po slovanskih deželah. Pomembno je to, da je dokaj podrobno opisoval smer svojega gibanja in postaj v krajih, kjer so živeli Slovenci. V njegovih popotnih zapiskih in pismih materi Jeleni Ivanovni lahko preberemo, od kod in na kakšen način se je trudil priti v Rezijo in kako jo je videl. Ni se le seznanil z rezijanskimi vasmi, temveč se je tudi veliko pogovarjal z ljudmi in med drugim z duhovnikom Odoricom Buttolom, ter pri tem zapisal nekaj narodopisnih besedil, prevod molitve Oče naš in zbral jezikoslovno gradivo, po katerem so slavisti bolj temeljito v primerjavi s prikazom, ki ga je podal v začetku stoletja J. Dobrovský (na podlagi gradiva Pišelyja), lahko sodili o stanju rezijanske govornice. To potovanje je predstavljalo spodbudo in izhodišče za poznejša večkratna potovanja J. Baudouina de Courtenayja v Rezijo.

Aleksandr D. Duličenko
50002 Tartu, box 31, Estonija
aleksd@list.ru

Istroromunski kromonimi

Goran Filipi (Koper)

IZVLEČEK: V prispevku so obravnavana poimenovanja barv v istroromunskih govorih v Istri. Obdelanih je 14 kromonimov (poleg njih še nekateri pojmi, ki so na kakršen koli način povezani z določeno barvo). Besedje je bilo zbrano v zadnjih dvajsetih letih (večji del je, kot gradivo, objavljen v IrLA). Poleg istroromunskih terminov, ki jih je avtor sam zabeležil, se dosledno navajajo tudi oblike iz istroromunskih slovarjev in glosarjev.

ABSTRACT: This article discusses the names of colours in the Istro-Romanian dialects of Istria. In addition to 14 chromonyms, selected terms connected with specific colours are analyzed. The vocabulary was collected over the last twenty years (the majority appears as material in the Istro-Romanian Linguistic Atlas, or IrLA). In addition to Istro-Romanian terms that the author recorded himself, forms from Istro-Romanian dictionaries and glossaries are consistently cited.

0.

Za istroromunske besede, ki smo jih sami zbrali, uporabljamo grafijo, ki smo jo sestavili za IrLa – gre za prilagojeno hrvaško latinico z dodanimi grafemi, ki označujejo istroromunske glasoslovne posebnosti:

ă – zamolkli *a*

ε – zelo širok *e*

ə – polglasnik – ustreza romunskemu *ă*

ś – mehki *š*

ž – mehki *ž*

z – začetni glas v it. *zelo*

ǰ – ustreza sln. *dž*

γ – mehkonobni zveneči pripornik, kot v šp. *lago*

ǐ – približno ustreza hrvaškemu *lj*

ñ – približno ustreza hrvaškemu *nj*

Naglas v večzložnih besedah beležimo tako, da podčrtamo naglašeni samoglasnik, razen *â*, ki je vedno naglašen.

Ir. samostalnike navajamo v ednini brez člena, sledijo obrazila za določni člen (-u ali -a), oblika ali obrazilo za mn. (- ϕ , -e, -č, -ure ...), obrazilo za množinski določni člen (-i, -ele, -urle ...) in na koncu oznaka spola (m., ž., bg., sr.); glagole navajamo v nedoločniku, za katerim sledi 1. os. ednine sedanjika; za pridevnike pa navajamo najprej edninske (m., ž. in, če obstaja, sr.) oblike, ki jih ločujemo z vejico, za njimi, ločene s podpičjem, sledijo še množinske oblike.

Čakavsko besedje, ki smo ga sami zbrali, pišemo z enako grafijo kot ir., naglas pa beležimo tako, kot je to običajno v dialektološki slavistični literaturi. Izrazje iz virov prenašamo po izvorniku.

V prispevku smo uporabili naslednje kratice:

- ar. – aromunsko
- arab. – arabsko
- b – beležka
- ben. – beneško
- bg. – srednji spol romunskega tipa (dvospol)
- čak. – čakavsko
- gl. – glagol
- dr. – dakorumunsko
- fran. – frankovsko
- germ. – germansko
- ir. – istroromunsko
- it. – italijansko
- juž. v. – južne vasi (Šušnjeвица, Nova vas, Jesenovik, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci, Miheli, Kostrčan)
- knjiž. – knjižno
- lat. – latinsko
- m. – moški spol
- mn. – množina
- mr. – meglenoromunsko
- nem. – nemško
- perz. – perzijsko
- prid. – pridevnik
- prim. – primerjaj
- prisl. – prislov
- pslovan. – praslovansko
- rom. – romunsko
- sln. – slovensko
- sr. – srednji spol slovanskega tipa
- srvnem. – srednjevisokonemško
- stvnem. – starovisokonemško
- šp. – špansko
- tur. – turško
- ž. – ženski spol

1. Barva

V Žejanah smo zapisali *farba*, *-a*, *-e*, *-ele* ž., v južnih vaseh *kolur*, *-u*, *kolure*, *-ele* bg., v Jesenoviku tudi *kolur*, *-u*, *-ø*, *-i* m.

Maiorescu je zapisal *colur*; pl. *colure* (VIR 118) in *farbă* (VIR 123), Popovici *colur*, *-u*, pl. *-i* (DRI 99).¹

Izposojeno iz čakavskih govorov: npr. v Brgudu *färba* (IRLA 305), v Senju in Novem Vinodolskem *färba* (SR 29; RČGNV 60); v Čepiću *kolūr* (IRLA 305), v Labinu *kolōr* (RLC 127), *kolōr* (PI 50). Izrazi tipa *farba* so germanskega [< srvnem. *Farbe* (SES 122)], tipa *kolur* pa beneškega izvora [ben. *color* (BOE 181) < lat. *cōlor*, *-ōre*, REW 2056].

2. Bel, bela, belo

V Žejanah *āb*, *āba*; *āb/ābi*, *ābe prid.*, v Šušnjevi in Novi vasi *āb*, *ābe*; *ālb*, *ābe prid.*, v drugih južnih vaseh *āb*, *āba*; *ālb*, *ābe prid.*, v Zankovcih tudi *āb*, *ābe*; *ālb*, *ābe prid.*² Potrdili smo tudi obliko za sr. slovanskega (čakavskega) tipa: *ābo*; *āb(i)* v Žejanah, *ābo*; *ālb* v juž. vaseh: *ābo de očlu* „beločnica”, dobesedno „belo od očesa” (IRHR 20).

V virih: *ab*, *abă*, *abi*, *abe* (VIR 105), *qb*, *qlbī* (IRG 296), *āb*, *-e* (DRI 89), *ūab*, *-e* (TIR 157), *āb*, *-a* (DIR 186), *āb*, *ābe*, *ālb*, *ābe* za juž. v. in *āb*, *āba*, *āb(i)*, *ābe* za Žejane (IRHR 20).

Domača beseda < lat. *albus*, REW 331.1 > dr., mr. *alb*, *-ā* (DEX 23, DMR 10), ar. *ālbū*, *-bā* (DDAr 81), *albu*, *-bā* (DAr 33, s. v. **alb**).

3. Črn, črna, črno

V Žejanah smo zapisali *neyru*, *neyra*, *neyro*; *negri*, *neyrelneyri*, *neyri prid.*, v Šušnjevi in Novi vasi *negru*, *negre*, *negro*; *negri*, *negre*, *negri prid.*, v ostalih vaseh *negru*, *negra*, *negro*; *negri*, *negre*, *negri prid.*

V virih: *négru*, *-re*, *-ri*, *-re* (IRG 286); *negru*, *negre* (SIR 316); *negru*, *neagră*, mn. *negri*, *negre* (VIR 136); *négru*, *-e* (TIR 172); *negru*, *negre*, *-o* (DIR 236); *négru*, *négre*, *négri* za Šušnjevicu, *néyru*, *néyra*, *néyro*, *néyri* za Žejane (IRHR 126); *néghru*, *neǎghra*; *néghri*, *néghre* za Žejane, *négru*, *neǎgra*; *négri*, *neǎgre* za Letaj; *négru*, *neǎgră*; *négri* za Šušnjevicu; *négru*, *neǎgra*; *négru*, *neǎgre* za Novo vas; *négru*, *né/a/gra*; *négri*, *négre* za Jesenovik; *négru*, *neǎgra*; *négri*, *négre* za Brdo, Kostrčan (MALGI 239).

Domača beseda < lat. *niger*, REW 5917 > dr., ar., mr. *négru*, *neǎgră* (DEX 682, DDAr 748, DMR 205).

¹ Byhan ima samo glagol *kolorěj*, *-rějt*, *-rěsk* „barvati” (IRG 244) – mi smo v Žejanah zapisali *kolorej*, *kolores gl.* in *farbej*, *farbes gl.*, v juž. vaseh *kolorgj*, *kolores gl.* Čakavske izposojenke: npr. v Labinu *kolorāt* (RLC 127), v Orbanicih *kolorāt*, *kolorēvāt* (ČDO 468), *kolorāt*, *kolorivat* (PI 50); v Senju *färbat* (SR 29), v Novem Vinodolskem *färbāt* (RČGNV 60).

² V vseh krajih se pridevnik uporablja tudi za lase, s pomenom „siv”: *ālb peri* „sivi lasje”.

4. Rdeč, rdeča, rdeče

V Šušnjevicu smo zapisali *rojŝu, rojŝe, rojŝo; rojŝi, rojŝe, rojŝi prid.*, v Novi vasi *rojŝu, rojŝe, rojŝo; rojŝi, rojŝe, rojŝi prid.*, v Trkovcih in Mihelih *rojŝu, rojŝe, rojŝo; rojŝi, rojŝe, rojŝi prid.*, v ostalih vaseh *rojŝu, rojŝa, rojŝo; rojŝi, rojŝe, rojŝi prid.*, v Škabićih mn. za m. in ž. tudi *rojŝ*.

Byhan navaja *rôjŝ* (IrG 329), Pušcariu *rojŝ, -e* (Tlr 323), Maiorescu *roiŝu, roiŝie, roŝu* (Vlr 145), Popovici *rojŝ, -e* (DRI 145), Cantemir *rôjŝu, -e* (Tlr 178), Sârbu in Frătilă *roiŝu, -a* (Dlr 268), Kovačec za juž. v. *rôjŝu, rôjŝe, rôjŝo* (IrHR 167).

Domača beseda: dr. *rôŝu, -ie* (DEX 934), ar. *arôŝu, arôŝe* (DDAr 150), mr. *roŝ, -ă* (DMr 251) < lat. *rōseus*, REW 7379.

5. Rumena, rumena, rumeno

V Žejanah *ȳăbir, ȳăbira, ȳăbira; ȳăbir, ȳăbire, ȳăbir prid.*, v Šušnjevicu *ȳute, ȳuto; ȳulc, ȳute, ȳulc prid.*, v Novi vasi *ȳut, ȳute, ȳuto; ȳulc, ȳute, ȳulc prid.*, v ostalih vaseh *ȳut, ȳuta, ȳuto; ȳulc, ȳute, ȳulc prid.*

Žejanski izraz je domač [v ir. glosarjih, ki so nam na razpolago, beremo: *gabir, gabiră*, pl. *gabiri, gabire* (Vlr 125), *găbir, găbu* (DRI 111), *găbir, -e* (Tlr 166), *găbir, -a* (Dlr 214)], prisoten tudi v drugih romunskih narečjih: dr. *gălben, -ă, gălbin, -ă* (DEX 409), ar. *gălbin, -nă* (DDAr 486), mr. *gălbin, -ă* (DMr 135) < lat. *galbinus*, REW 3646.

Termini tipa *ȳut* [Byhan je zapisal *ȳut* (IrG 396), Popovici *ȳut, -ă* (DRI 118), Cantemir *ȳut, -o, -e* (Tlr 169), Sârbu in Frătilă *ȳut, -a, -o* (Dlr 221), Kovačec *ȳut, -e, ȳulȳ* (IrHR 230 – za Šušnjevicu)] so izposojeni iz čakavskih govorov: npr. v Brgudu *ȳūt, -a, -o*, v Čepiću *ȳūt, -a, -o* (IrLA 309), v Senju *ȳūt, ȳută, ȳuto* (SR 181) itd. itd. < pslovan. *ȳltъ (SES 765, s. v. **ȳŏlt**).

6. Moder, modra, modro

V Žejanah smo zapisali *mōdar, mōdra, mōdro; mōdri, mōdre, mōdri prid.*, v Šušnjevicu in Novi vasi *blāv, blāve, blāvo; blāvi, blāve, blāvi prid.*, v ostalih vaseh *blāv, blāva, blāvo; blāvi, blāve, blāvi prid.*

Žejanski kromonim *mōdar* [Sârbu in Frătilă sta zapisala *modru, -a, -o* (Dlr 230), Kovačec za Žejane *mōdar, mōdra, -dri* (IrHR 119)] je izposojen iz čakavskih govorov: npr. v Brgudu in Senju *mōdar, -a, -o* (IrLA 310; SR 77) < pslovan. **mōdrъ* (SES 350, s. v. **mōder**).

Tudi termini tipa *blav* [Popovici je zapisal *blāv, -e* (DRI 93), Cantemir *blav, -e* (Tlr 159), Sârbu in Frătilă *blav, -a* (Dlr 192)] so čakavizmi: npr. v Čepiću *blōv, -a, -o* (IrLA 310), v Pićnu *blōvo* (PI 14), v Orbanićih *blāvi* (ČDO 419). M. Snoj za sln. *plāv, plāva* „moder” piše „Prevzeto iz bav. nem. *plau*, kar ustreza knjiž. nem. *blau* 'moder' (...) To se je razvilo iz stvnem. *blāo*, kar je sorodno z lat. *flāvus* 'zlatorumen, blond' (...) germ. beseda je torej prvotno morala pomeniti *'svetlomoder'." (SES 451), Skok pa poleg creškega pridevnika *blaviten* „modrikast” pravi: „unakrštanjem frank. *blao* s domačim *plavetъnъ*, izvedenica od *plav* (...), srlat. *blavus* > tal. *biavo*. Možda je *plāv* (16–17.) dobio značenje «modar» mjesto «ȳut, naȳut, ȳučkast» unakrštanjem slavenske i romanske riječi franačkog postanja.” (SKOK I/169). Menimo, da je čakavske oblike tipa *blav* možno razlagati ali kot ostanke

iz predbenečanskih romanskih jezikovnih plasti, ki ustrezajo ben. *biavo* „azzurro” (BOE 79), *biavo* (VG 90 – za Grado in Piran) < lat. *blavum* (VEI 131, s. v. **biavo**) < fran. *blao*, REW 1153, ali pa kot germanizme.

7. Zelen, zelena, zeleno

V Šušnjevicu in Novi Vasi uporabljajo *verde*, *verde*; *verdi*/*verz*, *verde*/*verz* *prid.*, v ostalih vaseh *verde*, *verde*; *verdi*, *verde*/*verdi* *prid.*, v Šušnjevicu in Novi vasi tudi *zelen*, *zelene*, *zeleno*; *zelen*, *zelene*, *zelen* *prid.*, v ostalih vaseh pa tudi *zelen*, *zelena*, *zeleno*; *zelen*, *zelene*, *zelen* *prid.*

V vseh vaseh uporabljajo torej domač in tuj izraz; tujka je pogostejša, domača beseda pa prevladuje v besednih zvezah (npr. v Šušnjevicu in Novi vasi *verde gušćerice* „zelenec (*Lacerta viridis*)”).

Kromonimi tipa *verde* so domači [*vérde* (IrG 380), *verde*, mn. *verzi* (Vlr 156), *verde* (Tlr 185), *vérde* za Žejane (IrHR 212)] < lat. **vīrdis*, REW 9368a.2 > dr. *vérde* (DEX 1156), ar. *veárde* (DDAr 1106), mr. *veárdi* (DMr 324), *vjárd* (DMr 325).

Tip *zelen* [*zelen*, -a, -o (Dir 304), *zelén*, -e za Šušnjevicu in Brdo in *zelén*, -a za Žejane (IrHR 224)] je izposojen iz čakavskega narečja: npr. v Brgudu in Čepiću *zelén*, -a, -o (IrLA 311) itd. itd. < pslovan. **zelenъ* (SES 746).

8. Rjav, rjava, rjavo

V Žejanah *kafetast*, *kafetasta*, *kafetasto*; *kafetast*, *kafetaste*, *kafetast* *prid.*, v Zankovcih *kafenast*, *kafenasta*, *kafenasto*; *kafenast(i)*, *kafenaste*, *kafenast(i)* *prid.*, v Jesenoviku in Letaju *kafen*, *kafena*, *kafeno*; *kafen*, *kafene*, *kafen* *prid.*, v Šušnjevicu *kafelast*, *kafelaste*, *kafelasto*; *kafelast(i)*, *kafelaste*, *kafelast(i)* *prid.*, v ostalih vaseh in Šušnjevicu pa smo zapisali pomensko zvezo *kolur kafe*.

Kromonimi tipa *kafen*, *kafetast*, *kafelast* [samo Sârbu in Frãjilã imata izraz za barvo: *cafeno* (Dir 195) – oblika za sr.] so prevzeti iz čakavskih govorov: *kafën*, -a, -o (povsod po Dalmaciji in Istri), *kafëtast*, *kafëlast* (v mnogih istrskih krajih), izpeljanke od čak. *kafë*, *kafël*, *kafëł*³ (povsod po Istri)⁴ < ben. *cafë* (BOE 114) < turš. *kahve* < arab. *qahvah* (SES, s. v. **káva**).

Tudi pomenska zveza *kolur kafe* je prevzeta iz čakavskih govorov: *kolûr*/*kolôr kafë* (v mnogih istrskih krajih). Za *kolur* glej 1.

9. Pomarančast, pomarančasta, pomarančasto

V Žejanah smo slišali *narančast*, *narančasta*, *narančasto*; *narančast*, *narančaste*, *narančast* *prid.*, v Šušnjevicu *narâncast*, *narâncaste*, *narâncasto*;

³ Slednji dve besedi z ben. pomanjševalno pripono.

⁴ Istroromuni so si od čakavskih sosedov izposodili tudi besedo za kavo: v Žejanah smo zapisali samo *kafe*, *kafëlu*, *kafëli*, *kafëli* *m.*, v juž. vaseh pa poleg navedenega tudi *kafetu*, *kafëtu*, *kafëti*, *kafëti* *m.* – v virih: *cafë* (IrG 236), *cafë* (Slr 565), *cafë* (Tlr 160), *cafë* (DRI 95), *cafë*, *cafet* (Dir 195). Dr. *caféa* (DEX 124), ar. *cafë* (DDAr 237), mr. *cafë* (DMr 54) so direktne izposojenke iz turščine, Istroromuni pa so se od romunskega etničnega korpusa ločili pred pojavom turcizmov (kakor tudi grecizmov), zato moramo predpostaviti, da so kavo spoznali šele na tej strani Donave.

narâncast, narâncaste, narâncast prid., v Novi Vasi *narâncast, narâncaste, narâncasto; narâncast, narâncaste, narâncast*, v ostalih juž. vaseh *narâncast, narâncasta, narâncasto; narâncast, narâncaste, narâncast prid.*

Navedene besede so prevzete iz čakavščine: *narančast, -a, -o* (povsod po Istri in Dalmaciji), izpeljanka od *narâncâ* „pomaranča” (povsod po Istri in Dalmaciji)⁵ < ben. *naranja* (BOE 436) < perz. *nārāng*, REW 1653.⁶

10. Siv, siva, sivo

V Žejanah, Jesenoviku, Letaju, Brdu, Škabićih in Trkovcih rečejo *sivast, sivist, sivist; sivist, sivate, sivist prid.*, v Šušnjevi in Novi vasi *sivast, sivate, sivist; sivist, sivate, sivist prid.*, v Mihelih in Kostrčanu *sivast, sivate, sivist; sivist, sivate, sivist prid.*, v Zankovcih *sur, sura, suro; sur, sure, sur, prid.* in *surast, surasta, surasto; surast(i), suraste, surast(i) prid.*

Samo Popovici in Kovačec imata izraz za barvo, ki nas zanima: *sur, surast, -e* (DRI 153); *sivast, -e* za Šušnjevi in Brdo, *sivast, -a* za Žejane „siv (o laseh)” (IrHR 177).

Kromonimi tipa *sivast* so prevzeti iz čakavskih govorov: *sîv, sîvast* (povsod po Istri in Dalmaciji) < pslovan. **sivъ* (SES 570).

Izraze tipa *sur* (ki so enaki čakavskim oblikam tipa *sûr*) pa so Istroromuni najbrž že imeli v svojem besednem zakladu še pred prestopom Donave: dr. *sur, -ã* (DEX 1046), *sur, -ə* (IrLA 314 – v Rudni Glavi⁷), izposojeno ali iz srbsčine ali iz bolgarščine (v ar. in mr. ni podobnih oblik za „siv”). Izrazi na *-ast* (*surast*) so prevzeti iz čakavskih govorov. Globlja etimologija pridevnika ni najbolj jasna.⁸

11. Vijoličast, vijoličasta, vijoličasto

V Šušnjevi, Novi vasi in Jesenoviku *vijola prid., neskl.*, v ostalih vaseh *vijolast, vijolasta, vijolasto; vijolast, vijolaste, vijolast prid.*

V ir. glosarjih, ki so nam na voljo, ne najdemo ustreznih kromonimov. Zabeleženi izrazi so prevzeti iz čakavskih govorov: npr. v Čepiću *vijôla*, v Brgudu *vijôličasta* (IrLA 315), v Orbanićih *vijôlas* (ČDO 583), v Pićnu *vijôlas* (PI 126), v Novem Vinodolskem *vijôlast* (RČGNV 342), izpeljanke iz rastlinskega imena⁹ tipa *vijola* „vijolica (*Viola odorata*)”¹⁰ [npr. v Vrgadi *vijôla* (RGV 231), v Dračevici na otoku Braču *vijôla* (ČL 1323)] < *viôla* (BOE 795) < lat. *viôla*, REW 9357.

⁵ Istroromuni so od čak. sosedov prevzeli tudi fitonim (za drevo in plod): v Žejanah smo slišali *narânzê, -a, narânzê, -ele ž.*, v Šušnjevi *narânce, -a, narânc, -ele ž.*, v Novi vasi *narânce, -a, -e, -ele ž.*, v Jesenoviku, Zankovcih in Mihelih *narânce, -a, narânc, -ele ž.*, v ostalih juž. v. *narânce, -a, -e, -ele ž.* – Byhan je zapisal *narântšê* (IrG 286), Cantemir *narânce* (Tir 172) < čak. *narâncâ, narâncâ*.

⁶ Možno je, da sta kromonim *narančast* in fitonim *naranča* v čak. govore prevzeta iz knjiž. hrvaščine, ali pa sta se oblikovala naslonjena nanje, kar je bolj verjetno.

⁷ Rudna Glava je mestece v Srbiji (pri Majdanpeku) s pretežno romunskim prebivalstvom.

⁸ Glej SKOK III/363 in ESSJ III/342.

⁹ Prim. v Valturi *kolôr lûbitsa* (ILA 315).

¹⁰ Kot fitonim uporabljajo Istroromuni pomanjševalnico od *vijola*: v Žejanah, Jesenoviku,

12. Sinji, sinja, sinje

V Žejanah in Šušnjevići smo zapisali *celeste prid., neskl.*, v Mihelih *blāvast, blāvasta, blāvasto; blāvast, blāvaste, blāvast prid.*, v ostalih vaseh *čeleste prid., neskl.*

Nesklonjiv pridevnik *c(č)eleste* je izposojen iz čakavskih govorov: npr. v Valturi in Orbanićih *čelēšte* (ILA 316; ČDO 428). V čak. govorih je beseda prevzeta ali iz knjiž. italijanščine [(it. *celeste* „nebesen, barva neba“ (DLI-cd) < lat. *caelēstis*, REW 1465] ali prek istrobeneških govorov (npr. v Pulju *če'lešte* ILA 316), kjer je tudi iz knjiž. it.

Tudi kromonimi tipa *blāvast* so prevzeti iz čak. govorov: npr. v Čepiću *blāvīčasta* (IrLA 316), v Orbanićih *blavīčas* (ČDO 419), izpeljanke na *-ast* od *blav* (glej 6.).

13. Roza

V Novi vasi, Zankovcih, Mihelih in Kostrčanu smo slišali *roza prid., neskl.*, v Žejanah, Brdu, Škabićih in Trkovcih *rozast, rozasta, rozasto; rozast, rozaste, rozast prid.*, v Šušnjevići sintagmo *kolur roza*.

V ir. glosarjih, ki so nam na voljo, ne najdemo ustreznih kromonimov.

Navedeni ir. termini so izposojeni iz čakavskih govorov: npr. v Brgudu, Čepiću, Svetvinčentu in Valturi *rōza* (IrLA 317), v Svetvinčentu in Ližnjaju *rōža* (ILA 317). Čakavski izrazi so izposojeni iz beneških govorov: ben. *colòr de ròsa* (BOE 583, s. v. *rosa*), dobesedno „barva od vrtnice“ (*de* < lat. *de*, REW 2488; *ròsa* < lat. *rōsa*, REW 7375; za *color* glej 1.) – tudi v mnogih čakavskih govorih v Istri uporabljajo sintagmo *kolòr de rōza*; od tod šušnjevski kromonim.

14. Pisan, pisana, pisano

V Jesenoviku, Letaju, Brdu, Trkovcih in Mihelih smo zapisali *šarast, šarasta, šarasto; šarast(i), šaraste, šarast(i) prid.*, v Šušnjevići *sarast, saraste, sarasto; sarast(i), saraste, sarast(i) prid.* in *karpast, karpaste, karpasto; karpast, karpaste, karpast prid.*, v Žejanah *čuda farbe*, v Novi vasi, Škabićih, Zankovcih in Kostrčanu *čuda kolure*; v Kostrčanu tudi *pirjast, pirjasta, pirjasto; pirjast(i), pirjaste, pirjast(i) prid.*

V ir. slovarjih in glosarjih, ki jih uporabljamo ne najdemo ustreznih kromonimov.

Nazivi tipa *šarast* so izposojeni iz čakavskih govorov: *šar(ast)* (povsod po Istri in Dalmaciji) < slovan. *šarъ „barva“ – „verjetno zgodnja izposojenka iz turšč. jezikov“ (SES 627, s. v. *šar*).

Letaju, Brdu, Škabićih, Trkovcih, Mihelih in Kostrčanu smo zapisali *vijolica, -a, -e, -ele ž.*, v Šušnjevići in Novi vasi *vijolice, -a, -e, -ele ž.* [fitonim navaja samo Popovici: *violite* (DRI 164)], izposojeno iz čakavskih govorov: npr. v Brgudu in Čepiću *vijòlica* (IrLA 1881), v Orbanićih *vijòlica* (ČDO 583), v Pićnu *vijòlice* mn. (PI 126), v Labinu *vijòlica* (RLC 200), v Dračevici *vijòlica* (ČL 1323). V Mihelih smo zabeležili samo drugo izposojenko iz čakavščine, *lùbica, -a, -e, -ele ž.*, v Žejanah pa poleg *vijolica* tudi *lùbičica, -a, -e, -ele ž.*: npr. v Svetvinčentu in Čabrunićih *lùbitsa*, v Valturi *lùbitsa*, v Ližnjaju *lubičitsa* (ILA 1881) < pslovan. *lùbъ (SES 306).

Tudi kromonimi tipa *kərpast* so prevzeti iz čakavščine: čak. *kərpast*, izpeljano na *-ast* iz *kərpā* (povsod po Istri in Dalmaciji)¹¹ < pslovan. **kərpā* (SES 279). Kromonim je metaforičen.

Prid. *pīrjast* so Istroromuni prevzeli šele v Istri: *pīrihast* „pisan” „govori se samo u Istri.” (ARJ IX/864), *pīrihast* (ID 199, s. v. **pīrih**), *pīrihastega*¹² adj 'spotted, many-coloured' (said of a pig); *Pīriha* (ime ovce) (ČDO 519)¹³. Marko Snój za sln. *pīrh*¹⁴ povzema Bezlaja (ESSJ III/39, s. v. **pīruh**): „Prvotni pomen je *rdeče obarvan, obarvan z barvo ognja' (...) Pslovan. **pyriti* je pomenilo 'kuriti' (...)” (SES 445).

Sintagmi *čūda farbe* in *čūda kolure* sta lahko nastali znotraj istroromunščine. Prvi element *čūda* „mnogo” *prisl.* [v Novi vasi smo zapisali **čūde prisl.**, v Šušnjevcu **čūde prisl.**, v ostalih vaseh **čūda prisl.** – v virih: *tšūde* (IrG 372), *īude* (Slr 328), *ciudă* (Vlr 117), *cūda* (Tlr 162), *čudę, -a, -o* (DRI 106), *čūda* (TlrG 161), *čūda, čūde, īude* (IrHR 63)] je izposojen iz čakavskih govorov: *čūdo*, *čūda* (Istra, Dalmacija), prislov nastal iz samostalnika *čūdo* < pslovan. **čūdo* (SES 77). V Istri uporabljajo v glavnem obliko *čūda*, v Dalmaciji pa predvsem drugo: npr. v Labinu *cūda* (RLC 65), v Pičnu *čūda* (PI 21), v Orbanicéh *čūda* (ČDO 430); v Vrgadi, Kukljici, Rivnju, Salih *čūdo* (RGV 38; RGK 44; RRG 72; RGS 58). Za *farbe* in *kolure* glej 1.

15. Zaključek

Od štirinajstih obdelanih kromonimov je šest (42,8 %) domačih: *āb*, *īābir*, *negru*, *rojšu*, *sur* (poleg hibridnega termina *surast*) in *verde*. Ostali so prevzeti iz čakavskih govorov; med njimi je sedem beneških izposojenk v čakavščini in en kromonim (*blāv*), ki bi ga lahko imeli za ostanek iz predbeneških jezikovnih plasti.

Kazala

I. Kazalo romunskih izrazov	ālb <i>peri</i> – b3	čūda – 14.
	blāv – 6.	čūda <i>farbe</i> – 14.
	blāvast – 12.	čūda <i>kolure</i> – 14.
A. Istroromunski:	celeste – 12.	čūde – 14.
<i>a. ki smo jih sami zabeležili:</i>	čūde – 14.	farba – 1.
āb – 2.	čeleste – 12.	farbej – b2

¹¹ Istroromuni so si izposodili tudi apelativ: mi smo v Šušnjevcu in Novi vasi zapisali *kərpē, -a, -e, -ele* ž., v drugih vaseh *kərpā, -a, -e, -ele* ž. Popovici ima *cārpa, -ița* (DRI 98), Cantemir *cārpe, -a* (Tlr 161), Kovačec *cārpa, -e* za Žejane (IrHR 48).

¹² Tožilnik je naveden kot geslo; imenovalnik *pīrihast* je verjetno pomotoma opuščen.

¹³ Mi smo samostalniške izpeljanke iz tega pridevnika zabeležili samo kot lastna imena za krave: npr. v Šušnjevcu *Pīrihe* (*Vāka ku žvezda an frunte se klēme Pīrihe.*), v Zankovcih *Pīriha* < čak. *Pīriha* „krava z rdečimi lisami” (ID 199), *Pirih* „pisan vol”, *Piriha* „pisana krava” (ARJ IX/864).

¹⁴ Enako je čak. *pīrih* „rdeča pisanica” (ID 199); *pīrih* „pisanica (uskršnje jaje)” (ARJ IX/864).

yâbir – 5.
 kafelast – 8.
 kafe – b5
 kafen – 8.
 kafenast – 8.
 kafetast – 8.
 kafetu – b5
 kərpa – b12
 kərpast – 14.
 kərpe – b12
 kolorəj – b2
 kolores – b2
 kolur – 1.
 kolur kafe – 8.
 kolur roza – 13.
 lûbica – b11
 lûbičica – b11
 modər – 6.
 narâncast – 9.
 narânce – b6
 narâncast – 9.
 narâncast – 9.
 narânce – b6
 narânce – b6
 narânže – b6
 negru – 3.
 neγru – 3.
 pirjast – 14.
 rojsu – 4.
 rojšu – 4.
 roza – 13.
 rozast – 13.
 sarast – 14.
 sivast – 10.
 sur – 10.
 surast – 10.
 šarast – 14.
 verde – 7.
 vərde – 7.
 vərde gušerice – 7.
 vijola – 11.
 vijolast – 11.
 vijolica – b11
 vijolice – b11
 zelen – 7.
 žut – 5.
 žut – 5.

b. iz virov:
 ab – 2.

âb – 2.
 âbo de ôcľu – 2.
 blav – 6.
 blāv – 6.
 cafe – b5
 café – b5
 cafè – b5
 cafĕ – b5
 cafeno – 8.
 cafet – b5
 cārpa – b12
 cārpe – b12
 cārpa – b12
 ciúda – 14.
 ciudă – 14.
 colur – 1.
 čúda – 14.
 čûde – 14.
 čudĕ – 14.
 farbă – 1.
 gabir – 5.
 gábir – 5.
 gâbir – 5.
 jut – 5.
 kolorėj – b2
 narânce – b6
 narôntše – b6
 módar – 6.
 modru – 6.
 néghru – 3.
 negru – 3.
 négru – 3.
 négru – 3.
 néγru – 3.
 qb – 2.
 rojs – 4.
 rójsu – 4.
 rojš – 4.
 rójš – 4.
 rojšu – 4.
 rójšu – 4.
 sívast – 10.
 sur – 10.
 surast – 10.
 tšúde – 14.
 ťûde – 14.
 ťude – 14.
 ŭab – 2.
 verde – 7.
 verde – 7.
 vərde – 7.

violițe – b11
 zelen – 7.
 zelén – 7.
 žut – 5.

B. Iz drugih romunskih narečij:

a. dakoromunščina:

alb – 2.
 cafeá – b5
 gálben – 5.
 gálbin – 5.
 négru – 3.
 róšu – 4.
 sur – 10.
 vərde – 7.

b. aromunščina:

albu – 2.
 álbu – 2.
 aróšu – 4.
 café – b5
 gálbin – 5.
 négru – 3.
 veárde – 7.

c. meglenoromunščina:

alb – 2.
 cafè – b5
 gálbin – 5.
 négru – 3.
 roš – 4.
 veárdi – 7.
 vjárd – 7.

II. Kazalo izrazov v drugih idiomih

A. Čakavski:

a. ki smo jih sami zabeležili:

čuda – 14.
 čudo – 14
 kafè – 8.
 kafèl – 8.
 kafèlast – 8.
 kafèn – 8.
 kafèt – 8.
 kafètast – 8.
 kərpa – 14.

kàrpast – 14.
kolôr de rôza – 13.
kolôr kafê – 8.
kolûr kafê – 8.
naranča – b7
narânča – 9., b6
narančast – 9., b7
narânža – b6
sîv – 10.
sîvast – 10.
šâr – 14.
šârast – 14.

b. iz virov:

blâvi – 6.
blavičas – 12.
blavičasta – 12.
blavičen – 6.
blôv – 6.
blôvo – 6. – 14.
cûda – 14.
čelêšte – 12.
čûda – 14.
čûda – 14.
čûdo – 14.
fârba – 1.
fârbat – b2
fârbât – b2
kolôr – 1.
kolôr – 1.
kolôr lûbitsa – b10
kolorât – b2
kolorât – b2
kolor'evât – b2
kolorivat – b2
kolûr – 1.
lûbičitsa – b11.
lûbitsa – b11
lûbitsa – b11
môdar – 6.
pirih – b14
pîrih – b14
Pirih – b14
Piriha – b14

Pîriha – 14., b14
pirihast – 14.
pîrihast – 14
pîrihast – b13
rôza – 13.
rôža – 13.
vijôla – 11.
vijôla – 11.
vijôlas – 11.
vijôlast – 11.
vijôlica – b11
vijôlica – b11
vijôlica – b11
vijôlice – b11
vijôličasta – 11.
vij*ôlas – 11.
vij*ôlica – b11
zelèn – 6.
žût – 5.
žût – 5.

B. Slovenski:

plâv – 6.
pîrh – 14.

C. Italijanski:

a. beneški:
biavo – 6.
cafê – 8.
color – 1., 13.
colôr de rôsa – 13.
de – 13.
naranja – 9.
rôsa – 13.
viôla – 11.

b. istrobeneški:

če'lešte – 12.

c. iz knjiž. it.:

celeste – 12.

D. Nemški:

blau – 6.
plau – 6.

III. Kazalo končnih etimonomov**A. Latinski:**

albus – 2.
blavun – 6.
blavus – 6.
caelëstis – 12.
côlor – 1.
de – 13.
galbînus – 5.
nîger – 3.
rôsa – 13.
röseus – 4.
*vîrdis – 7.
viôla – 11.

B. Slovanski:

*čudo – 14.
*кѣра – 14.
*modъ – 6.
*pyriti – 14.
*sivъ – 10.
*šarъ – 14.
*zelenъ – 7.
*žыть – 5.

C. Iz drugih jezikov:

a. srednja visoka nemščina:
Farbe – 1.

b. frankovščina:

blao – 6.

c. turščina:

kahve – 8.

d. arabščina:

qahvah – 8.

e. perzijsščina:

nâräng – 9.

Viri in literatura

- ARJ – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, JAZU (danes HAZU) Zagreb, 1880–1976.
- BOE – Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Martello Editore, Milano, 1971. (ponatis beneške izdaje iz l. 1856).
- ČDO – Janneke Kalsbeek, *The Čakavian Dialect of Orbanici near Žminj in Istria*, Editions Rodopi B. V., Amsterdam - Atlanta, 1998.
- ČL – Mate Hraste & Petar Šimunović, *Čakavisch-deutches Lexicon*, knj. I, Böhlau Verlag, Köln - Wien, 1979.
- DAR – Matilda Caragiu Marioțeanu, *Dicționar aromân*, I (A-D), Editura Enciclopedică, Bukurešta, 1997.
- DDAr – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromîn*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bukurešta, 1963.
- DIR – Richard Sârbu & Vasile Frașilă, *Dialectul istroromân*, Editura Amarcord, Temišvar, 1998.
- DLI-cd – Giacomo Devoto & Gian Carlo Oli, *Il Dizionario della Lingua Italiana*, Firenze, 2003. (izdaja na CD-ju)
- DMr – Theodor Capidan, *Meglenoromâni III, Dicționar meglenoromân*, Bukurešta, brez letnice izdaje.
- DRI – Josif Popovici- *Dialectele romîne*, IX: Dialectele romîne din Istria, partea a 2^A (texte și glosar), Halle A. D. S., Editura autorului, 1909.
- ESSJ – France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* (I–IV), Ljubljana, 1977, 1982, 1995, 2005.
- ID – Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima*, Pazin, 2002.
- IE – *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005.
- ILA – Goran Filipi & Barbara Buršić Giudici, *Istriotski lingvistički atlas*, Znanstvena udruga Mediteran, Pulj, 1998.
- IrG – Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, u Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache, IV, Leipzig, 1899, str. 174–396.
- IrHR – August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik s gramatikom i tekstovima*, Znanstvena udruga Mediteran, Pulj, 1998.
- IrLA – Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas / Atlasul Lingvistic Istroromân / Atlante Linguistico Istrorumeno*, Pulj, 2002.
- PI – Šime Ružić Sudčev, *Pičan i pičònski idiomi*, C. A. S. H., Pulj, 1999.
- RČGNV – Josip M. Sokolić – Kozarić, Gojko M. Sokolić – Kozarić, *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodolskog*, Rijeka - Novi Vinodolski, 2003.
- REW – W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1972.
- RGK – Tomislav Maričić Kukljičanin, *Rječnik govora mjesta Kukljice*, Matica hrvatska, Zadar, 2000.
- RGS – Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali*, Zadar, 1993.
- RGV – Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, II, JAZU (danes HAZU) Zagreb, 1973.
- RLC – Marijan Milevoj, *Gonan po nase (rječnik labinske čakavice)*, Labin, 2006.

- RRG – Ladislav Radulić, *Rječnik rivanjskog govora*, Zadar, 2002.
 SES – Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, 1997.
 SIR – Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, III, Cviltvra Națională, Bukureșta, 1929.
 SKOK – Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, JAZU (danes Hazu) Zagreb, 1971–1974.
 SR – Milan Moguš, *Senjski rječnik*, Zagreb - Senj, 2002.
 TIR – Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bukureșta, 1959.
 TIRG – Richard Sârbu, *Texte istroromâne și glosar*, Tipografia Universității din Timișoara, Temišvar, 1992.
 VG – Enrico Rosamani, *Vocabolario giuliano*, LINT, Trst, 1999.
 VIR – Ioan Maiorescu, *Itinerario in Istria e vocabolario istriano-romeno*, Edizioni Parnaso, Trst, 1996.

Denumirea culorilor în istroromână

Rezumat

Prezenta lucrare tratează denumirea culorilor în istroromână. Istroromâna este unul din cele patru dialecte istorice românești, cu cel mai mic număr de vorbitori (nu peste 200). Dialectul rezistă încă în 11 localități din Monte Maggiore (Učka): Jeiân, Susnievița, Nosela, Sucodru, Letai, Bârda, Șcabici, Târcovți, Zancovți, Miheli și Costârcean. Au fost redactate 14 numiri de culori (și câteva forme care au, într-un oarecare fel, legătură cu cuvintele în chestiune). Materialul a fost cules de autor în ultimii 20 de ani (și a fost în bună parte publicat în IrLA – ca atare). În afară de termeni istroromâni culeși de autor, au fost tratate și formele din dicționarele și glosarele istroromâne pe care el le posedă. Alături de fiecare termen tratat este dată și propunerea soluției etimologice la care se ajunge comparând formele istroromâne cu cele asemănătoare din dialectele ceacaviene, slovene și venete, sau, dacă forma istroromână este moștenită din latină sau vechea slavă cu cele corespunzătoare dacoromâne, aromâne și meglenoromâne. Printre cele 14 denumiri de culori tratate 6 (42,8%) aparțin lexicului moștenit din latină sau vechea slavă: âb, âbir, negru, rojșu, sur (alături de forma hibridă surast) și verde. Celelate sunt împrumutate din graiurile ceacaviene, în care, 7 dintre ele provin din venetă, iar cea de a opta (blăv) poate fi considerată ca o relicvă a straturilor lingvistice prevenete. La sfârșitul lucrării găsim trei indici: I. Indicele formelor românești; II. Indicele formelor din alte idiomuri; III. Indicele etimoanelor.

Istro-Romanian chromonyms

Summary

This article discusses the names of colours in the Istro-Romanian dialects of Istria. In addition to 14 chromonyms, selected terms connected with specific colours

are analyzed. The vocabulary was collected over the last twenty years (the majority appears as material in the Istro-Romanian Linguistic Atlas, or IrLA). In addition to Istro-Romanian terms that the author recorded himself, forms from Istro-Romanian dictionaries and glossaries are consistently cited. Etymological information is provided for each term; these data were obtained by comparing the term with similar forms in the neighbouring Čakavian, Slovenian, and Venetian dialects. For native Istro-Romanian words, this information was established through comparison with similar words from the other three Romanian dialects (Daco-Romanian, Aromanian, and Megleno-Romanian).

Uvid u hrvatsku toponimiju na sjeverozapadnoj međi

Andela Frančić (Zagreb)

IZVLEČEK: Toponimija najbolj severozahodne hrvaške pokrajine Međimurje do danas še ni bila popisana in ustrezno obdelana. Po kratkem orisu dosedanjih obravnjav medžimurske ojkonimije in prikazu nekaj primerov sprememb ojkonimov skozi zgodovino avtorica v glavnih potezah prikaže morfološke, besedotvorne in pomenske značilnosti sodobne uradne medžimurske ojkonimije.

An Insight into Croatian Toponymy on the Northern Border

ABSTRACT: The toponymy of Međimurje, the northernmost Croatian county, still has not been catalogued or systematically dealt with. Following a brief review of studies of Međimurje toponymy to date and some examples of historical changes of toponyms, the author sketches out the morphological, word-formative, and (domain) semantic features of current official Međimurje toponyms.

1. Uvod

Od 17. st., u koje sežu počeci hrvatskih onomastičkih istraživanja, do danas popisano je i obrađeno podosta toponimijske građe. Zahvaljujući dosad objavljenim radovima hrvatskih i inozemnih onomastičara, sve je manje bjelina na hrvatskome toponomastičkom zemljovidu. Među nedovoljno istražena područja, kad je o toponimiji riječ, ulazi i Međimurje, najsjeverozapadnija hrvatska pokrajina omeđena hrvatsko-mađarskom državnom granicom, hrvatsko-slovenskom državnom granicom te rijekom Dravom. Međimurje ima 724 km² površine a u njegovih 129 današnjih naselja, od kojih tri imaju status grada, živi oko 120 000 stanovnika.

Polazeći od najstarijih u povijesnim dokumentima zasvjedočenih potvrda te oprimjerujući samo neke od mnogobrojnih promjena međimurskoga ojkonimikona od 13. stoljeća do danas, u ovome ćemo radu prikazati suvremenu međimursku ojkonimiju s morfološkog, tvorbenog i semantičkog aspekta. U prikazu i opisu građe služit ćemo se ovim ojkonomastičkim terminima: *ojkonim* (ime naselja), *astionim* (ime grada), *komonim* (ime sela), *ojkonimija* (ukupnost ojkonima nekoga

područja), *ojkonimski* (koji se odnosi na ojkonom), *ojkonimijski* (koji se odnosi na ojkonomiju).

2. Međimurska ojkonomija

2.1. Dosadašnja proučavanja

Međimurska ojkonomija te toponimija uopće, izuzme li se horonim *Međimurje*, rijetko su bile predmetom znanstvenog istraživanja. Toponomastička bibliografija međimurskoga područja svodi se na samo nekoliko naslova, a bilješke i zapažanja o pojedinim ojkonomima nalazimo u većem broju radova čiji se autori tek usput, pišući o kojoj drugoj temi, dotiču pitanja postanka, etimologije ili preimenovanja nekog naselja. Među malobrojnim dosad objavljenim radovima o međimurskoj ojkonomiji posebno mjesto zauzima *Muraköz helynevei* (Budapest, 1934) Lászla Hadrovicsa. To je prvi i do danas najopsežniji, najpregledniji i najsustavniji rad o imenima međimurskih naselja. U sedamdesetak godina, koliko nas dijeli od nastanka Hadrovicseva rada, došlo je do mnogih promjena u međimurskoj ojkonomiji, neka Hadrovicseva tumačenja etimologije ojkonomijskog lika zahtijevaju korekcije, a popis ojkonomima nadopunu.

2.2. *Terra beati Michaelis* – najstariji potvrđen međimurski ojkonom

Od najstarijih arheološkim nalazima zasvjedočenih tragova naseljenosti Međimurja u prapovijesnome neolitiku (Vidović 1989) do prvoga indirektnog spomena nekoga međimurskog lokaliteta u povelji kralja Stjepana Svetog iz 1024. (Kalšan 2006, 22–23) prošlo je više tisuća godina. Najstariji dosad nam poznati spomen imena nekoga međimurskog naselja sadrži listina u kojoj se prvi put izrijeком spominje i Međimurje. Riječ je o ispravi iz 1203. godine. U njoj se, kao i u mnogim poslije nastalim zapisima, Međimurje spominje opisno – «inter Muram et Dravam», a u sintagmi «*terra beati Michaelis*» prepoznajemo današnje međimursko naselje *Mihovljan* (Frančić 2000).

Ojkonomijske potvrde nalazimo u mnogobrojnim, dijelom još nedovoljno proučenim ispravama iz starijih razdoblja međimurske povijesti. Dragocjene podatke o međimurskim ojkonomima prošlog vremena pružaju nam, uz ostalo, najstariji popisi župa Zagrebačke biskupije (1334. i 1501.), kanonske vizitacije, shematizmi, urbari, popisi stanovništva, zemljovidi i drugi povijesni dokumenti.

2.3. Međimurska ojkonomija kroz povijest

Usporedbom povijesne i suvremene međimurske ojkonomije zapažamo mnogobrojne razlike. Neka su naselja nestala, a njihova imena čuvaju samo povijesni izvori (npr. *Črnc*, *Nova Ves*, *Kota*, *Đurđanec*, *Svetošinec*), neki su se ojkonomi tijekom vremena sasvim promijenili (npr. nekadašnji *Bistric* danas je *Donji Vidovec*, *Pomorje* je danas *Sveti Martin na Muri*, *Altarec* i *Držimurec* spojeni su u jedno naselje imena *Sveta Marija*), neka su manja naselja pripojena većim te im je ime izbrisano iz popisa međimurskih naselja koja imaju status samostalnog naselja (npr. *Buzovec* je danas u sastavu *Čakovca*, *Benkovec* je u sastavu *Male Subotice*,

Gornji Vidovec je u sastavu *Ivanovca*), dio naselja uz slovensku granicu pripojen je Sloveniji (npr. *Veščica*, *Globoko*, *Gibina*, *Razkrižje*) te njihova imena ne ulaze u suvremeni međimurski ojkonomijski sustav, prijašnji i sadašnji ojkonomi nerijetko se djelomično razlikuju (npr. nekadašnji ojkonom *Zasad* danas je *Zasadbreg*, *Sobotica* je *Mala Subotica*, *Brest* je *Podbrest*, *Dobrava* je *Donja Dubrava*).

U povijesti je bilo i nasilnog aloglotiziranja, tj. mađariziranja međimurskih ojkonomi (tako je npr. *Mala Subotica* u mađarskoj inačici postala *Kis Szabatka*, *Orehovica* je dobila ime *Drávadiós*, *Stanetinec* je preimenovan u *Hataros*, *Trnovec* u *Drávamagyarad*, *Vugrišinec* u *Vargahegy*, *Pribislavec* u *Zalaujvár*, *Peklenica* u *Bányvár*, *Knezovec* je nazvan *Gyümolcsfalva*, *Jalšovec* je postao *Erzsebetlak*). U vrijeme nasilnoga štokaviziranja svega neštokavskog međimurski ojkonomi s prepoznatljivim kajkavskim biljegom dobivaju «pravilniji» lik lišen «dijalektne devijacije» (npr. *Peklenica* se dekaikavizira u *Paklenicu*, *Nedelišće* se preimenuje u *Nedjeljište*, ime *Čakovec* mijenja se u *Čakovac*, *Čukovec* u *Ćukovac*, *Ferketinec* u *Frketinac*). Imena naselja nositelji su mnogih važnih jezičnih i izvanjezičnih obavijesti, te bi trebalo poštovati iskonski imenski lik, a ne nepotrebnim i neopravdanim promjenama svjedočiti o nebrizi preimenovatelja za imensku baštinu. Osim toga, svako preimenovanje rezultira višeimenošću, a svaka višeimenošću krnji onomastičku obavijest i narušava komunikaciju.

Sudeći po zapisima imena međimurskih naselja u starijim dokumentima, nekad pluralni oblici nekih ojkonomi s vremenom su singularizirani (npr. u listini iz 1598. spominju se «Vid Kerznarich z welikeh Mihelenez ... Iuan Sgudlin z ternowecz ... Andr Mezar z maleh Mihalewecz ... Mihal ferlofetich z Lopatinec»)¹ te je jedna od specifičnosti suvremene službene međimurske ojkonomije gotovo isključiva dominacija singularnih oblika (izuzetak su *Pušćine*, *Celine* i *Slemenice*), a pluralni se likovi mogu i danas čuti u neslužbenoj komunikaciji (npr. *Idem v Mihaljefce*, *Bil sem v Vidofci*).

3. Uvid u suvremenu međimursku ojkonomiju

Popis službenih međimurskih ojkonomi² sadrži 127 ojkonomi. Od toga 3 ojkonomi pripadaju kategoriji astionima (*Čakovec*, *Prelog*, *Mursko Središće*), a ostala 124 ojkonomi jesu komonomi.

3.1. Međimurska ojkonomija s obzirom na broj riječi ojkonomskog znaka

S obzirom na broj riječi, u međimurskoj ojkonomiji dominiraju jednorječna imena. Ima ih 96 i čine 75% ukupne ojkonomije. To su sljedeći ojkonomi:

Badličan, *Banfi*, *Belica*, *Bogdanovec*, *Brezje*, *Brezovec*, *Bukovec*, *Celine*, *Cirkovljan*, *Čakovec*, *Čehovec*, *Čestijanec*, *Črečan*, *Čukovec*, *Dekanovec*, *Domašinec*, *Dragoslavec*, *Draškovec*, *Držimurec*, *Dunjkovec*, *Ferketinec*,

¹ *Listine hrvatske*, str. 307.

² Pod službenim ojkonomom razumijevamo ime naselja koje ima status samostalnog naselja.

Frkanovec, Gardinovec, Goričan, Grabrovnik, Gradišćak, Grkavešćak, Hemuševac, Hlapičina, Hodošan, Ivanovec, Jalšovec, Jurovčak, Jurovec, Kapelšćak, Knezovec, Kotoriba, Krištanovec, Križovec, Kuršanec, Lapšina, Lopatinec, Macinec, Mačkovec, Marof, Martinuševac, Merhatovec, Mihovljan, Miklavec, Nedelišće, Novakovec, Oporovec, Orehovica, Otok, Palinovec, Palovec, Peklenica, Plešivica, Pleškovec, Podbrest, Podturen, Praporčan, Prekopa, Prelog, Preseka, Pretetinec, Prhovec, Pribislavec, Pušćine, Robadje, Selnica, Sivica, Slakovec, Slemenice, Stanetinec, Strahoninec, Strelec, Šandorovec, Šenkovec, Štefanec, Štrigova, Štrukovec, Totovec, Trnovec, Tupkovec, Turčičće, Vratišinec, Vrhovljan, Vučetinec, Vugrišinec, Vukanovec, Vularija, Zasadbreg, Zavešćak, Žabnik, Žiškovec.

Dvorječnih je ojkonima znatno manje od jednorječnih. Njih 27 čini 22% ukupne međimurske ojkonomije. Riječ je o ovim ojkonomima:

Donja Dubrava, Donji Hrašćan, Donji Koncovčak, Donji Kraljevec, Donji Mihaljevec, Donji Pustakovec, Donji Vidovec, Donji Zebanec, Dragoslavac Breg, Dragoslavac Selo, Gornja Dubrava, Gornji Hrašćan, Gornji Koncovčak, Gornji Kraljevec, Gornji Kuršanec, Gornji Mihaljevec, Gornji Zebanec, Mala Subotica, Mali Mihaljevec, Mursko Središće, Okrugli Vrh, Savska Ves, Sveta Marija, Sveti Križ, Sveti Urban, Zebanec Selo, Želzna Gora.

U suvremenoj međimurskoj ojkonomiji samo je jedan trorječni ojkonom (*Novo Selo Rok*) te tri četvororječna ojkonomima (*Novo Selo na Dravi, Sveti Juraj u Trnju, Sveti Martin na Muri*).

Budući da je kraće ime funkcionalnije s gledišta jezične ekonomije, pretkaziva je pretežitost takvih ojkonomima u ojkonomijskome sustavu.

3.2. Rod, broj i sklonidba međimurskih ojkonomima u službenoj komunikaciji

Među međimurskim ojkonomima najviše je (76 %) imena muškog roda, ojkonomi ženskoga roda čine 16 % ojkonomije, a najslabije su zastupljena (8 %) srednjorodna imena. Osim triju pluralnih ojkonomima (*Celine, Pušćine, Slemenice*), svi ostali imaju singularni službeni lik. Jednorječni ojkonomi muškog roda završavaju uglavnom na suglasnik (izuzetak je *Banfi*). Svi se sklanjaju po singularnoj paradigmi *a*-sklonidbe, pri čemu se u imenima na *-ec e* gubi u kosim padežima (nepostojano *e*; npr. N *Knezovec, G Knezovca*), a ojkonom *Banfi* proširuje osnovu glasom *-j-* (*G Banfija*). Ojkonomi ženskoga roda (završavaju na *-a*) sklanjaju se po singularnoj paradigmi *e*-sklonidbe (npr. N *Lapšina, G Lapšine*). Ojkonomi srednjeg roda, koji završavaju na *-e*, sklanjaju se po singularnoj paradigmi *a*-sklonidbe (npr. N *Brezje, G Brezja*). Pluralni ojkonomi ženskoga su roda te imaju pluralnu paradigmu *a*-sklonidbe (npr. N *Celine, G Celina, D Celinama*). Dvorječni ojkonomi pridjevno-imeničke strukture jesu muškog (npr. *Donji Mihaljevec*), ženskog (npr. *Sveta Marija*) ili srednjeg roda (npr. *Mursko Središće*). Pridjevna se sastavnica sklanja po pridjevnoj, a imenička po imeničkoj sklonidbi (npr. N *Mursko Središće G Murskog(a) Središća*). U imeničko-imeničkim strukturama prva se sastavnica ne sklanja (npr. N *Dragosla-*

vec Breg, G Dragoslavec Brega). Trorječnomu te četverorječnima ojkonomima rod određuje druga sastavnica, a u sklonidbi se mijenjaju samo prve dvije sastavnice (npr. N Novo Selo Rok, G Novog(a) Sela Rok; N Sveti Martin na Muri, G Svetog(a) Martina na Muri).

Budući da se službeni ojkonomi kadšto razlikuju od neslužbenih, ta će različitost biti uzrokom različitih sklonidbenih paradigmi u kojima će se očitovati dijaletne morfološke odlike.

3.3. Tvorbena analiza jednorječnih međimurskih ojkonomima

3.3.1. Jednorječni neizvedeni³ ojkonomi

Banfi, Brezje, Celine, Marof, Otok, Prekopa, Prelog, Preseka, Pušćine, Strelec

Većina ojkonomima ove nevelike skupine nastala je onimizacijom, a samo dva ojkonomima rezultat su transonimizacije prezimena (*Banfi*) i osobnog imena (*Otok*).

3.3.2. Jednorječni ojkonomi sufiksalne tvorbe (tvorbena obrazac: O + -s⁴) O + -ec (-ovec/-evec, -inec)

Bogdanovec, Brezovec, Bukovec, Čakovec, Čehovec, Čestijanec, Čukovec, Dekanovec, Domašinec, Dragoslavec, Draškovec, Držimurec, Dunjkovec, Ferketinec, Frkanovec, Gardinovec, Hemuševac, Ivanovec, Jalšovec, Jurovec, Knezovec, Krištanovec, Križovec, Kuršanec, Leskovec, Lopatinec, Macinec, Mačkovec, Martinuševec, Merhatovec, Miklavec, Novakovec, Oporovec, Palinovec, Palovec, Pleškovec, Pretetinec, Prhovec, Pribislavec, Slakovec, Stanetinec, Strahoninec, Šandorovec, Šenkovec, Štefanec, Štrukovec, Totovec, Trnovec, Tupkovec, Vratišinec, Vučetinec, Vugrišinec, Vukanovec, Žiškovec

Sufiks *-ec* (-ovec/-evec, -inec) najplodniji je sufiks međimurske ojkonomije. Najčešće se pridodaje antroponimskim osnovama (tip *Bogdanovec*) tvoreći sufiksalne izvedenice s posvojnim značenjem. Dodavanjem apelativnim, ponajčešće fitonimnim, osnovama (tip *Brezovec*) nastaju sufiksalne izvedenice s mjesnim značenjem. U tu skupinu ubrojiti ćemo i ojkonom *Štrigova* pretpostavljajući da je riječ o eliptičnom ojkonomu nastalom izostavljanjem manje obavijesne sastavnice (toponimijskog apelativa).

Složenim sufiksom *-evec* izvode se ojkonomi čija osnova završava na palatal (*Hemuševac, Martinuševec*), ali i oni u kojima je završni glas osnove nepalatal (*Jalšovec, Križovec*), dok sufiks *-inec* sudjeluje u tvorbi od imena koja završavaju na *-a* (tip *Preteta* > *Pretetinec, Staneta* > *Stanetinec*).

³ Za neke od navedenih ojkonomima pretpostavili smo da su nastali onimizacijom apelativnih tvorenci, tj. da je do tvorbe došlo na apelativnoj razini (npr. *Brezje*; usp. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, s.v. *brezje*) ili transonimizacijom antroponimske tvorence (npr. *Banfi*). U potonjemu primjeru riječ je o današnjim korisnicima toga ojkonomima neprepoznatljivome mađarskom patronimskom sufiksu, pa ojkonom nije opravdano tvorbena raščlanjivati.

⁴ O = osnova, s = sufiks.

Ostali sufiksi sudjeluju u tvorbi kudikamo manjeg broja imena međimurskih naselja:

-ica (-ice, -ovica): *Belica, Orehovica, Peklenica, Plešivica, Selnica, Sivica, Slemenice*;

-an (-čan, -ljan): *Badličan, Cirkovljan, Črečan, Goričan, Hodošan, Mihovljan, Praporčan, Vrhovljan*;

-čak (-ščak, -ovčak): *Gradiščak, Grkaveščak, Jurovčak, Kapelščak*;

-ina: *Hlapičina, Lapšina*;

-išće: *Nedelišće, Turčišće*;

-nik (-ovnik): *Grabrovník, Žabnik*;

-ija: *Vularija*.

3.3.3. Jednorječni ojkonomi prefiksalne tvorbe (tvorbeni

obrazac: p- + O⁵)

pod- + O

Podbrest, Podturen

Samo dva ojkonomi nastala su prefiksalsnom tvorbom. Oba su prvotno zabilježena u neprefigiranome liku – *Brezth, Thurren* (Buturac 1984).

3.3.4. Jednorječni ojkonomi nastali ostalim tvorbenim načinima

a) srastanjem: *Zasadbreg* – prvotno (1505.) potvrđen u liku *Zazad* (Hadrovics 1934), tek 1866. javlja se u današnjem liku. Vjerojatni razlog dodavanja toponimske imenice *breg* jest postizanje razlikovnosti. Naime, iste je godine zabilježen i ojkonom *Zasadselo* (Sabljar 1866);

b) prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom: *Zaveščak*.

3.4. Dvorječni međimurski ojkonomi

Među dvorječnim ojkonomima najviše je ojkonomskih parnjaka koji se razlikuju u samo jednoj (antonimnoj) sastavnici, koje su poredane tako da diferencijacijska prethodi identifikacijskoj (npr. *Donja Dubrava, Gornja Dubrava*). Neki ojkonomi koji u današnjoj službenoj ojkonomiji nemaju antonimski parnjak nekad su ga imali. Tako npr. *Gornji Pustakovec, Gornji Vidovec, Veliki Mihaljevec* danas pripadaju povijesnoj međimurskoj ojkonomiji. Povijesni dokumenti svjedoče o velikom broju ojkonomi toga tipa koji danas ne pripadaju službenoj ojkonomiji (npr. *Mali Banfi, Veliki Banfi, Mali Kozlovčak, Veliki Kozlovčak, Mali Slatnjak, Veliki Slatnjak*). Među dvorječnim ojkonomima pretežu pridjevno-imeničke sintagme (tip *Mala Subotica*; 24 imena). Samo tri ojkonomi imaju imeničko-imeničku strukturu (*Dragoslavec Breg; Dragoslavec Selo, Zebanec Selo*). Tvorbena analiza sastavnica dvorječnih ojkonomi pokazuje da su imeničke sastavnice najčešće nastale sufiksalsnom tvorbom (preteže sufiks *-ec* (-ovec/ -evac, *inec*), npr. *Donji Kraljevec*).

Većina danas (službeno) dvorječnih ojkonomi nije oduvijek bila dvorječne strukture, nego je nastala dodavanjem diferencijacijske sastavnice da bi se postigla razlikovnost među istoimenim naseljima. Tako su se npr. pridjevne sastavnice *donji*

⁵ p = prefiks, O = osnova.

i gornji najvjerojatnije u 16. st. počele dodavati homonimnim imenima međimurskih naselja da bi se postigla jednoznačnost ojkonomskog znaka (Frančić 1995). Kad je riječ o dvorječnim ojkonomima sa sastavnicama *gornji/donji/mala/mali/mursko* u neslužbenoj se komunikaciji rabi isključivo jezično ekonomičniji, za pridjevni dio kraći lik (npr. umjesto *Mala Subotica* > *Sobotica*, umjesto *Donji Miljaljevec* > *Mihaljevec*, umjesto *Gornji Mihaljevec* > *Mihalovec*).

Među dvorječnim ojkonomima tri su s pridjevnom sastavnicom *sveta/sveti*: *Sveta Marija*, *Sveti Križ*, *Sveti Urban*, a istu sastavnicu sadrže i dva četvororječna ojkonomima: *Sveti Juraj u Trnju* i *Sveti Martin na Muri*. Sredinom 20. st. sastavnica *sveta/sveti* briše se iz hrvatske ojkonomije. Preimenovanja iz ideoloških razloga nisu pošteđeni ni međimurski ojkonomi toga tipa – *Sveta Marija na Muri* (kako se tada zvalo naselje), *Sveti Martin na Muri*, *Sveti Juraj u Trnju*, *Sveti Križ Dravski* (kako se tada zvalo naselje) i *Sveti Urban* skraćuju se za sastavnicu *sveta/sveti*. Devedesetih godina prošloga stoljeća tim su naseljima vraćena prvotna imena (pritom je imenu *Marija na Muri* izostavljen prijedložni izraz koji nema oslonca u topografiji, a imenu *Križ Dravski* potonja sastavnica).

3.5. Osvrt na doimensko značenje ojkonomskih sastavnica

Svakomu imenu, pa tako i imenu naselja, u času nastanka zna se povod nadijevanja. Vezanjem imena uz dotično naselje i njegovim ustaljivanjem te informacije s vremenom blijede jer one i nisu bitne za obavljanje identifikacijske i diferencijacijske funkcije (ojk)onima. Kako nas od postanka međimurskih naselja i njihova imenovanja dijeli višestoljetno razdoblje, danas iz ojkonomskog lika iščitavamo vjerojatna doimenska značenja riječi u ojkonomskoj postavi. Za pojavnost nekih osnova uporište nalazimo u povijesnim dokumentima. Tako se npr. pouzdano zna da *Čakovec* svoje ime duguje grofu Dmitru Čaku (Csak), vrhovnome dvorskom sucu i palatinu kralja Bele IV., da je naselje *Otok* prvotno (13. st.) bilo posjed u vlasništvu plemića Otoka, da je grof Banffy, gospodar Lendave, u 14. st. podigao utvrdu na mjestu današnjega naselja *Banfi*, *Hodošan* je nazvan po feudalnome posjedniku grofu Hodošu (13. st.), *Hemuševac* po vlastelinu Hemušu... Neka su naselja ime dobila po imenima svetaca kojima je posvećena crkva ili kapela u njima podignuta (npr. *Sveta Marija*, *Sveti Martin na Muri*, *Sveti Juraj u Trnju*, *Sveti Urban*, *Mihovljan*, *Donji Vidovec*...). Antroponimsku osnovu nalazimo i u ovim ojkonomima: *Domašinec*, *Dragoslavac*, *Draškovec*, *Držimurec*, *Ferketinec*, *Frkanovec*, *Martinuševac*, *Novakovec*, *Palinovec*, *Palovec*, *Pribislavec*, *Stanetinec*, *Šandorovec*, *Štefanec*, *Vukanovec*, *Žiškovec*...). Neki ojkonomi temelje se na nazivima biljnog svijeta (npr. *Brezje*, *Brezovec*, *Bukovec*, *Donja/Gornja Dubrava*, *Donji/Gornji Hrašćan*, *Grabrovnik*, *Jalšovec*, *Orehovica*, *Praporčan*, *Trnovec*...), neki ojkonomi sadrže podatak o reljefnim odlikama (npr. *Goričan*, *Okrugli Vrh*, *Vrhovljan*, *Železna Gora*...), o izgledu zemljišta i odlikama tla (npr. *Celine*, *Črečan*, *Prelog*, *Plešivica*, *Prhovec*, *Pušćine*...), informaciju o objektima nastalim ljudskom djelatnošću (npr. *Cirkovljan*, *Marof*), o zanimanju i službi nekadašnjih stanovnika (*Vularija*, *Strelci*) itd. Etimologija i etiologija nekih ojkonomima još su zagonetne. Budući da je ime sociolingvistička činjenica, vrlo je važno voditi računa i o izvanjezičnim okolnostima koje su dovele do njegova nastanka. Katkad se iz naoko jasnog značenja riječi u imenu ne iščitava

obavijest o stvarnom poticaju nastanka imena (npr. *Savska Ves* nije dobila ime po rijeci Savi)⁶ ili se pak zapada u pučku etimologiju, pa se npr. *Kotoriba* tumači kao «kut (s mnogo) riba» (Kolarić 1992, 16).

3.6. Dijalektne osobitosti međimurskih ojkonima

Ojkonimi nastaju u zavičajnome idiomu te u neslužbenoj komunikaciji nose jezična obilježja toga idioma. Ulaskom u sferu službene komunikacije ojkonomi postaje standardnojezičnom činjenicom, do određene se mjere prilagođuje standardnojezičnoj normi, ali i zadržava neke dijalektne odlike.

Službeni međimurski ojkonomi čuvaju ove odlike međimurske kajkavštine: glas *e* na mjestu *jata* i poluglasa (*Belica, Podbrest, Preseka, Strelec, Zasadbreg, Dragoslavac Breg, Nedelišće; Peklenica, Savska Ves, Zavešćak, Podturen, Čakovec* i svi ojkonomi na *-ec*); suglasničku skupinu *čr* (*Črečan*); suglasničku skupinu *šč/šć* (*Donji/Gornji Hrašćan, Gradišćak, Grkavešćak, Kapelšćak, Mursko Središće, Nedelišće, Pušćine, Turčičće, Zavešćak*); depalatalizirano *lj* (*Železna Gora*); iz palatala ne dolazi (uvijek) do prijeglasa (*Križovec, Jalšovec*; ali *Kraljevec, Mihaljevec, Hemuševac*); slijed *ir* na mjestu slogotvornog *r* (*Cirkovljan*).

Dok su službena imena naselja zadržala tek pokoju odliku zavičajnog idioma, u njihovim neslužbenim varijantama do izražaja dolaze odlike pojedinih mjesnih govora međimurskog dijalekta (zatvoreni i otvoreni vokali, dvoglasni, obezvučeni završni šumnici, izostavljanje početnoga nenaglašenog vokala, glas *o* kao kontinuantna stražnjega nazalnog vokala...). U neslužbenoj komunikaciji većina dvosložnih ojkonima gubi manje obilježenu (diferencijacijsku) sastavnicu svodeći se na mnogo funkcionalnije jednorječne izraze, singularni se oblici zamjenjuju pluralnima... Tim i drugim promjenama ojkonomi katkad poprime lik vrlo različit od onoga službenog (npr. *Čehovec > Čofce, Hodošan > Fodošene*).

4. Međimurski ojkonomi u *Hrvatskome enciklopedijskom rječniku*

Prije nekoliko godina tiskan je jednojezično-jednosvezačni *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. U njemu je onomastika «znatno zastupljena jer se je nastojalo pokazati da je hrvatski imenski korpus neodvojiv dio cjelokupnoga hrvatskoga leksičkog blaga kroz koji se ujedno bjelodano ogledaju različite faze jezičnoga razvoja hrvatskoga jezika.»⁷ Uz ostalo, u Rječnik su uvršteni i neki međimurski ojkonomi. Ukupno su 53 rječnička članka «naslovljena» imenom međimurskog naselja. Uz ojkonomsku natuknicu stoji kratica gramatičkog roda, informacija o smještaju naselja, podaci o broju stanovnika dotičnog naselja, većinom je tu i etnik za mušku i žensku osobu te ktetik. Ponekad se dodaje i množinski nominativni lik etnika te završetak ojkonomima u genitivu jednine. Osim nejasnoga kriterija izbora međimurskih ojkonomima koji su uvršteni

⁶ «Pravo ime sela moralo bi glasiti *Saska Ves* – ne po rijeci Savi s kojom nema nikakve veze, nego po Sasima koji su u 16. i 17. stoljeću naseljeni ovdje kao kovači oružja i oruđa za potrebe čakovečke utvrde i feudalnog posjeda» (Kapun 1982, 193).

⁷ *Hrvatski enciklopedijski rječnik* XIX.

u Rječnik (uz ostale izostalo je i ime *Murskog Središća*, jednog od triju međimurskih gradova), uočava se poprilična nesustavnost. Različite su informacije koje čitatelj doznaje iz rječničkoga članka – u nekim člancima izostaju etnici (za mušku i žensku osobu), u nekima ktetici, a ima i takvih koji ne sadrže nijednu od tih potvrda. Preko svega nabrojenog mogli bismo prijeći (iako takva neusustavljenost ne priliči rječniku enciklopedijskoga formata), ali neoprostiva je pogreška kad je samo ime naselja krivo napisano. Npr. umjesto *Čirkovljan* (jd.) čitamo *Čirkovljani* (mn.), *Gornji Hrašćan* preimenovan je u *Gornji Hraštan* (u članku iza etnika stoji «stanovnik Gornjih Hrašćana»), *Gornji Kuršanec* postao je *Gornji Krušanec*. Katkad se pogriješilo u naglasku ojkonima (npr. *Krušanec*, *Lopatinec*, *Štefānec* krivo su naglašeni). Stanovnik Hodošana, prema autorima Rječnika, jest «Hodošanec» (sufiks *-ec* u tvorbi etnika dijalektna je odlika koja, prema vrijedećoj normi ne ulazi u standardni jezik), uz ojkonim *Križovec* donosi se ktetik *križovečkī* definiran «koji se odnosi na Križovec»... Stanovnici pojedinih međimurskih naselja ne bi se prepoznali u ponuđenim kabinetskim etničkim konstruktima (*Pribislavčānin* < *Pribislavec*, *Malosūbotičānin* < *Mala Subotica*, *Svetomārijānin* < *Sveta Marija*...). U *Hrvatski enciklopedijski rječnik* trebalo je uvrstiti sve ojkonime pazeći da budu točno zapisani (i naglašeni), uza svaki donijeti etnik i ktetik pokazujući više sluha za likove koje rabe sami stanovnici tih naselja.

5. Umjesto zaključka

Svekolika međimurska ojkonimija (povijesna i suvremena) do danas nije popisana ni iscrpno obrađena. Mnogobrojni su mikrotoponimi zauvijek zaboravljeni. Slična sudbina čeka još tisuće imena danas zapuštenih livada, sjenokoša, gajeva, šumaraka te umjetnim jezerima potopljenih oranica i šuma. Nemarno se odnosimo prema imenskoj baštini svojih predaka te bez imalo osjećaja krivnje odbacujemo stara imena dijelova naselja i ulica dajući im «lijepa, suvremena» imena. Imena su svjedoci naše prošlosti i sadašnjosti. Ona svjedoče o vremenu u kojem su nastala, o svojim nadjevateljima, o jeziku kojim su oblikovana. Međimursku toponimiju treba što prije popisati, analizirati i leksikografski obraditi. Prikaz suvremene međimurske ojkonimije samo je mali prilog poznavanju hrvatske toponimije na sjeverozapadnoj međi. Glavni, kudikamo opsežniji i zahtjevniji, dio posla stoji pred budućim istraživačima.

Literatura

- Frančić, Andela, Hadrovicsev prinos proučavanju međimurske ojkonimije, *Hrvati u Budimu i Pešti*, zbornik radova 1997.–2000., *Hrvatska samouprava Budimpešte*, Budimpešta 2001, str. 209–217.
- Frančić, Andela, Prilog proučavanju međimurske ojkonimije: dvoleksemni ojkonimi s pridjevima *donji/gornji*, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 21, Zagreb, 1995, str. 25–50.
- Frančić, Andela, Prvi spomen Međimurja, *Kaj* XXXIII, 1–2, Zagreb 2000, str. 61–70.

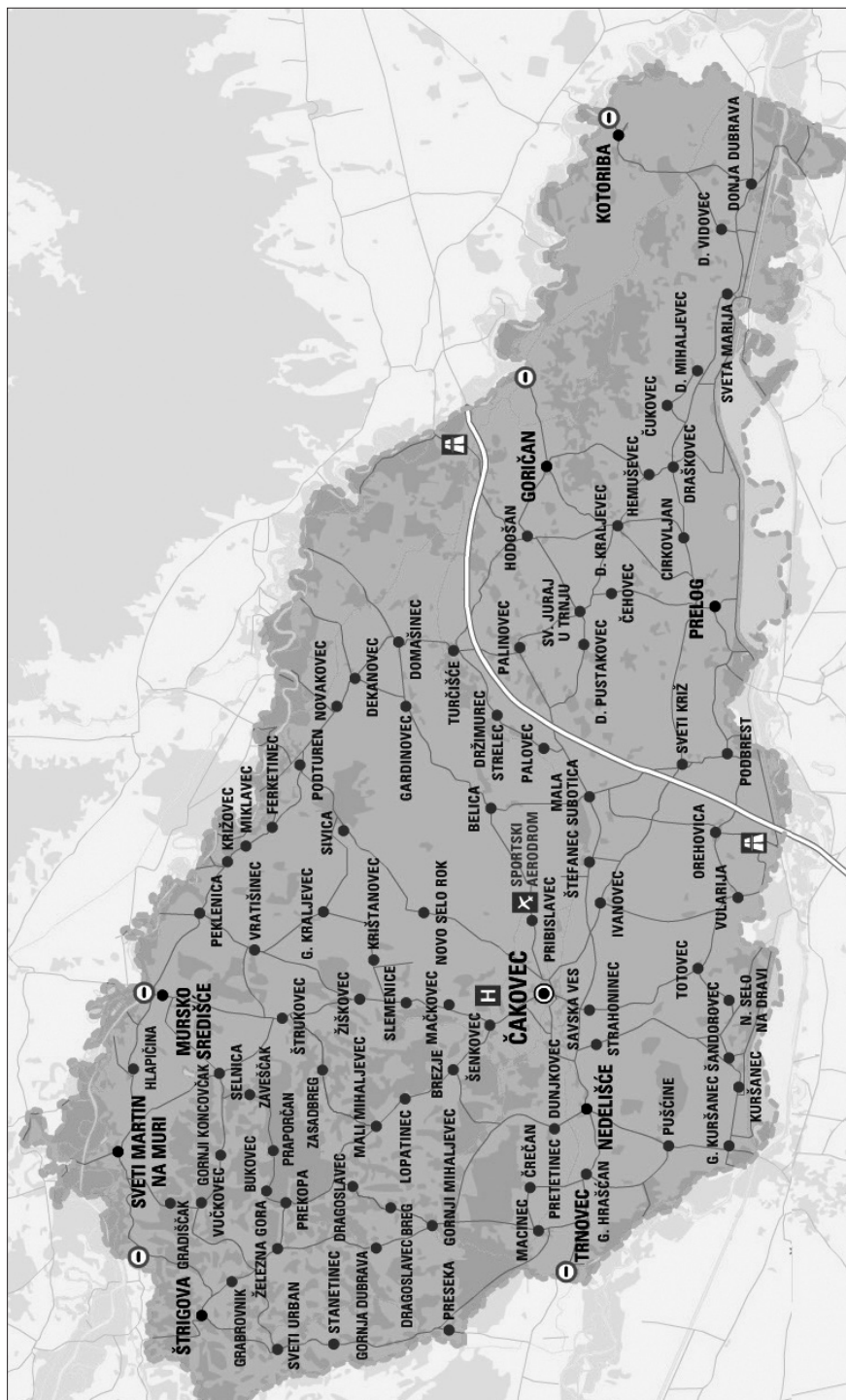
- Frančić, Andela, Međimurska ojkonomija i književni jezik, *Rasprave Zavoda za jezik* 14, Zagreb 1988, str. 51–58.
- Hadrovics, László, 1934, Muraköz helynevei, *Nyelvtudományi Közlemények* 48, Budapest, str. 3–34.
- Buturac, Josip, Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine* 59, 43–108, Zagreb 1984.
- Kalšan, Vladimir (2006), *Međimurska povijest*, Čakovec.
- Kapun, Vladimir (1982), *Međimurje 1918.*, Zrinski, Čakovec.
- Kolarić, Juraj (1992), *Povijest Kotoribe*, Zagreb.
- Listine hrvatske* (1863), izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb.
- Sabljar, Vinko (1866), *Miestopisni rječnik kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, Zagreb.
- Skupina autora (2002), *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb.
- Vidović, Josip (1989), *Vodič stalnim postavom Arheološkog odjela Muzeja Međimurja Čakovec*, Čakovec.

Vpogled v hrvaško ojkonomijo na severozahodni meji

Povzetek

Severozahodna hrvaška pokrajina Međimurje meri 724 km² in ima 127 naselij, pretežno vasi. Primerjava med historičnim in sodobnim međimurskim ojkonomskim sistemom kaže veliko razlik. Nekatera naselja so izginila in z njimi tudi imena, nekateri ojkonomi so bili delno (npr. Brest > Podbrest) ali popolnoma spremenjeni (npr. Bistric > Donji Vidovec). Nekateri so bili nasilno pomadžarjeni (npr. Pribislavec > Zalaujvár), nekateri pa so izgubili svojo kajkavsko podobo (npr. Nedelišće > Nedjeljište). Najbolj pogosti so enobesedni ojkonomi in večina jih je moškega spola. Pretežno so tvorjeni s sufiksacijo, med sufiksi pa prevladuje -ec (-ovec/-evac, -inec). Medtem ko v neuradni, krajevni rabi ojkonomi ohranjajo svojo međimursko kajkavsko podobo, v uradni rabi nekatere od fonoloških, oblikotvornih in besedotvornih značilnosti niso ohranjene (npr. Dragoslavec Breg, Zaveščak, Črečan; Železna Gora; Križovec). Ojkonomi antroponimskega izvora so ob nastanku izražali svojilnost (npr. Bogdanovec), tisti, ki so nastali iz apelativov, pa so označevali značilnost tal, površine (npr. Donja Dubrava). Kratek pregled gesel, ki v delu Hrvatski enciklopedijski rječnik (2002) obravnavajo međimursko ojkonomijo, je pokazal, da se imena kljub neprestanemu opozarjanju, kako pomembno je njihovo čim bolj natančno dokumentiranje, še danes obravnavajo površno in prikazujejo v izkrivljenih oblikah (npr. Gornji Hraštan namesto Gornji Hrašćan).

Andela Frančić
Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, Zagreb
afrancic@ffzg.hr

K etimologiji toponima *Mi'rišče* »zaselek v Krajevni skupnosti Hotiza«

Metka Furlan (Ljubljana)

IZVLEČEK: Hotiški toponim *Mi'rišče* ni tvorjenka iz hidronima *Mûra*, hotiško 'Mü:⁴ra, kot pravi ljudska etimologija, ampak nomen loci na -išče iz samostalnika 'mü:⁴re (f. pl.) »opuščeni rokavi reke Mure«.

ABSTRACT: The Hotiza toponym *Mi'rišče* is not derived from the hydronym *Mûra*, or 'Mü:⁴ra in the Hotiza dialect, as claimed by folk etymology, but is a place name ending in -išče derived from the noun 'mü:⁴re (f. pl.) denoting "former branches of the Mura River".

0 S toponimom *Mirišče*¹ poimenovan zaselek v Krajevni skupnosti Hotiza v občini Lendava je v *Krajevnem leksikonu Slovenije* označen za vas, ki leži »jugozahodno od Hotize med rokavi Mure na sušni polici severno od njenega glavnega toka. V vseh pogledih teži k Hotizi, s katere je dostopna po krajevni poti. Večji del vasi je na desnem bregu Mure v SRH« (KLS, IV, 101). Zaselek danes šteje le nekaj hiš in je nastal na tamkajšnjem območju opuščeni rokavov reke Mure, ki ga po informaciji ge. Tilke Žalik, rojene v Hotizi, domačini od nekdaj imenujejo *Mi'rišče*, opuščene Murine rokave pa *mi'rice* (K. Kenda-Jež, ustno).² Po pripovedovanju iste informatorka je zaselek nastal na zgornjem delu območja z imenom *Mi'rišče*,³ ka-

¹ Preučevanje etimologije toponima *Mirišče* je vzpodbudil župan Občine Lendava, ki je na Komisijo za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije, katere članica sem, lani jeseni naslovil vprašanje, ali obstaja kakršen koli strokovni zadržek, da bi z variantami *Murišče*, *Dolnji Brezovec* in *Mirišče* poimenovani zaselek v Krajevni skupnosti Hotiza uradno poimenovali *Mirišče*, češ da je to ime že od nekdaj uveljavljeno v vsakdanjem življenju občanov.

² Narečno gradivo s terena, ki je potrdilo krajevno izgovorjavo imena zaselka *Mi'rišče*, mi je posredovala dialektologinja dr. Karmen Kenda-Jež z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ta pa je nekatero gradivo pridobila prek prof. dr. Mihaele Koletnik z mariborske Filozofske fakultete. Obema se za njuno pomoč pri pridobivanju narečnega gradiva, ki so ga prispevali trije informatorji različne starosti, iskreno zahvaljujem. Novo pridobljeno narečno gradivo je v prispevku predstavljeno po t. i. novi nacionalni transkripciji, gradivo iz SLA pa v Ramovševi transkripciji. O tem Kenda-Jež 1996, IX.

³ Pri navajanju imena območja sedanjega zaselka je informatorka včasih uporabila tudi zvezo s pridevnikom *gornji*.

mor so ljudje sprva prihajali le zaradi obdelovanja konoplje in lanu (namakanje, sušenje in trenje), sčasoma je tu nastal prvi mlin, ljudje so si začeli postavljati iz blata ali lesa narejene barake itd. V Ižakovcih ime zaselka izgovarjajo *Me'rišče* z jezikoslovno zanimivim razširjenim izgovorom nenaglašene *e < i* pred *r* (M. Koletnik, ustno).⁴

Zaselek je mlad in skladno s tem sta njegov opis in ime zabeležena redko in le v novejših tiskih. Na jožefinskem vojaškem zemljevidu iz let 1763–1787 območje današnjega zaselka ni označeno z imenom. Zaselek tudi ni omenjen v Leksikonu dravske banovine iz leta 1937. V KLS, IV, 101, iz leta 1980 je poimenovan *Brezovec (del)*, ker je zaselek spadal in, kot je znano, še vedno spada pod hrvaško k. o. *Brezovec*. Enako ime zaselka je na str. 169 zapisano v Krajevnem leksikonu Ljudske republike Slovenije iz leta 1954 in tudi še v Priročnem krajevnom leksikonu Slovenije iz leta 1996. V prvi izdaji Atlasa Slovenije iz leta 1985 nosi ime *Murišče* (47/B2), v tretji iz leta 1996 *Brezovec* (47/B2), v četrti pa ponovno *Murišče* (42/C2). Na karti Pomurje in vzhodno Podravje z merilom 1 : 75.000, ki jo je leta 1998 izdal Geodetski zavod Republike Slovenije, se prav tako pojavlja ime *Brezovec*. Na Državni topografski karti Republike Slovenije z merilom 1 : 25.000 iz leta 1996 najdemo *Murišče*.⁵

Ime zaselka, ki se v krajevni izgovorjavi glasi *Mi'rišče*, v različnih tiskih pa je zapisano tudi kot *Murišče*, je torej nastalo iz homonimnega ledinskega imena, ki je označevalo območje starih opuščeni Murinih rokavov.

1 Iz fonetično-morfološke ocene variant *Mirišče* in *Murišče* in na podlagi lege zaselka v bližini toka reke *Mûre* (SP 2001) je razvidno, da lokalna varianta in njena različica iz različnih tiskov odražata izimenski besedotvorni vzorec z znano pripono *-išče*. Ta v slovenščini in v širšem slovanskem prostoru tvori samostalnike s pomensko podstavo »tam, kjer je X«, npr. *strn-išče* »tam, kjer je strn«, *gumn-išče* »tam, kjer je gumno«, *grad-išče* »tam, kjer je bil grad/utrdba«. V tem oziru bi imeni pomenili »območje, kjer je reka Mura« oz. »območje, kjer je nekdaj tekla reka Mura«, ker gre za območje starih Murinih rokavov.

2 Preverjanje ustreznosti te etimologije pa je pokazalo, da ni zanesljiva zaradi aplikacije funkcije besedotvornega vzorca s pripono *-išče* in da je na ravni ljudsko-etimološke. Samo ime *Mi'rišče*⁶ namreč pri večini sogovorcev vzbuja asociativno vez s knjiž. hdn *Mûra*, v hotiški izgovorjavi *Mü:ra* (M. Koletnik, ustno).

⁴ Pojava Ramovš 1935 pri predstavitvi prekmurskega narečja ni evidencialna. Drugod na slovenskem območju mu zaradi ižakovskega *e < i < u* pred *r* ustreza le površinsko enak in tipološko primerljiv pojav npr. v gorenjskih govorih zgornjesavskih dolin, prim. atn *Cerila* "Cirila", mtn *Veriše* < sln. **virišče* (Čop 1983, 49) < **virišče*.

⁵ Za pomoč pri zbiranju zapisov imena tega zaselka po geografski literaturi (karte, zemljevidi ...) se zahvaljujem dr. Maji Topole in Primožu Gašperiču, oba z Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU.

⁶ To ime seveda ni v etimološki povezavi z imenom *Mirišče* ← *mirišče* (n.) "zidovje, razvaline, podrtija" (Pleteršnik) ← *mîr* (m.) "zid" (Pleteršnik) < psln. **myrъ* ← lat. *mûrus*

Razlaga imena *Mi'rišče*, po kateri naj bi hdn *Mûra* in pripona *-išče* tvorila ledinsko ime **Murišče*, ki se je po fonetičnem razvoju sln. nenaglašene *u* v *i* razvilo v hotiško *Mi'rišče* enako, kot se je tamkajšnje *si'šiti* iz *sušiti*, *di'šiti* iz *dušiti*,⁷ je namreč pokazala, da vzorca

hidronim + -išče ≠ ledinsko ime

slovenska imena na *-išče* ne potrjujejo. Pri nas in tudi v širšem slovanskem prostoru namreč ni ledinskih imen na *-išče*, ki bi bila neposredno izpeljana iz hidronimov.

2. 1 Na podlagi razpoložljivega slovenskega gradiva je mogoče ugotoviti, da je pripona *-išče* neposredno pritaknjena na hidronim le v enem zanesljivem primeru. Tu pa rezultat ni ledinsko ime, ampak hidronim:

hidronim + -išče = hidronim

To sta potok *Dravišče* »panoga od Drave v občini Trgovišče (Ptuj)«⁸ (PMS) in zahodno od njega *Draviše* »potok, ki se odcepi od Drave v občini Formin (Ptuj)« (PMS), ki z asimilacijo *-š- < -šč-* kaže na vpliv govorne podstave Slovenskih goric.⁹

V obeh hidronimih se ohranja hdn *Dráva*, pripona *-išče* pa tu ne označuje »območje, kjer je *X = Drava*«,¹⁰ ampak »tok, ki pripada toku *X = Dravi*« in ima torej pripadnostno funkcijo, ki v slovenščini pri tej priponi do sedaj ni bila prepoznana, čeprav je zastopana tako v apelativnem kot imenskem fondu.

Dravišče namreč ni »tok, kjer je/teče reka Drava«, ampak je »tok, ki pripada reki Dravi«, ker ime označuje Dravin pritok oz. tok, ki se v Dravo izliva. Tudi **Kraljišče = 1818 Kraliszhe*, pozabljeni mikrotoponim pri Mavhinjem v občini Devin Nabrežina (Italija), ne označuje območja = posesti, kjer je posestnik z imenom

«isto» (Bezljaj ESSJ, II, 185), ker na območju, ki ga označuje, ni nobenih ostankov zidov starih gradišč.

⁷ Glagolsko gradivo je posredovala M. Koletnik, ustno. O tem fonetičnem pojavu Ramovš 1935: 184.

⁸ Pomeni imen so predstavljeni kot v PMS, zato pripadnost konkretni občini lahko tudi ni odraz aktualnega stanja.

⁹ O arealni razporeditvi sln. *-š- (< -šč-)*: šč Ramovš 1924, 279.

¹⁰ V zvezi s predstavljanjem te pogoste funkcije pripone *-išče* želim opozoriti na jezikoslovno neprepričljive razlage, da pripona v primerih, kot je npr. *gradišče*, označuje kraj, kjer je kaj *bil*o (npr. v Miklošič 1875, 274; Bajec 1950, 114; Šimunović 1972, 252, itd.). Kategorija časa, ki naj bi jo po teh razlagah pripona izražala, ni slovnična kategorija, ki bi bila imanentna samostalnemu (pač pa seveda glagolu) in zato je v jezikoslovnem oziru ne izražajo niti tvorbe na *-išče*. Časovna funkcija pripone *-išče*, ki se prepoznava na podlagi tipa *gradišče*, izvira in pripada v takšnih primerih etimološki razlagi vsakokratnega primera, ki temelji tudi na upoštevanju zgodovinskega stanja konkretnega območja, ki ga ime označuje. Metodološko neupravičeno pa je, da se iz etimološkega pomena besede, ki temelji tudi na zunajlingvističnih podatkih, kategorijo časa, pridobljeno na podlagi zunajlingvističnih podatkov etimološke razlage, vnaša v slovnično funkcijo/pomen imenske pripone.

Kralj (Merkù 2006, 110), ampak območje = posest, ki pripada posestniku *Kralju*. V slednjo pomensko skupino spadajo vsa nekdanja in sedanja imena območij na *-išče*, ki so izvedena iz priimkov ali vzdevkov, npr. **Baronišče* = 1822 *Baronsche*, zaselek in potok v Sv. Mariji Magdaleni zgornji v občini Trst (Italija), ← cgn *Baron* (Merkù 2006, 41), *Furlánišče*, ledina med Briščami in Gabrovcem v občini Zgonik (Italija), ← cgn *Furlán* (Merkù 2006, 76 s.), *Komaríšče*, ledina pri Praprothu v o. Devin Nabrežina (Italija), ← cgn *Komár* (Merkù 2006, 104), *Obrámišče*, ledina pri Vizontu v o. Neme (Italija), ← cgn *Abram* (Merkù 2006, 142) itd.

V kraškem *répišče* »repno perje« (Legiša 1951, 572) ← *répa* »Brassica rapa« funkcija pripone *-išče* ni enaka tisti v *répišče/repíšče* »njiva, na kateri raste repa« (SSKJ), ampak se je leksikalni pomen besede razvil na podlagi pripadnostne funkcije pripone *-išče* in ga je zato potrebno izvajati iz *»tisto, kar pripada repi«, tj. »repno perje«. Enako je *kosišče* »držaj pri kosik« (SSKJ) iz *kósa* izpeljano s pripono *-išče* v pripadnostni funkciji. Pomen »držaj pri kosik« zato predstavlja leksikalizacijo strukturalnega *»tisto, kar pripada kosik«. Dolenjsko *krompiríšče* »zelnati del krompirjeve rastline« (Pleteršnik) iz *krompír* je leksikalizirano iz »tisto, kar pripada krompirju«.

Pripadnostno funkcijo slov. imenske pripone **-išče* je mogoče prepoznati npr. v hrv. mikrotoponimu na Braču *Pôvlišće*, izvedenem iz osebnega imena *Pavao*, ki ga Šimunović 1972, 252, razlaga kot »Pavlova posest«, pomen pripone v tem imenu pa pojasnjuje, da označuje »območje v posesti lastnika«. Tudi 6 ukrajinskih hidronimov *Dneprišče* iz hdn *Dnepr* (Trubačev 1968, 33) vsebuje isto pripadnostno funkcijo pripone **-išče*.

Besedotvorni vzorec z imensko pripono *-išče* v pripadnostni funkciji je torej mogoče ponazoriti:

X (= samostalnik) + *-išče* = X-*išče* »to, kar pripada X«

Pripونا *-išče* ima pri omenjenih hidronimih in drugih imenih enako pripadnostno funkcijo kot *-ica*¹¹ npr. v hrv. hdn *Savica* »rokav reke Save v okolici Zagreba« (Arj, XIV, 728) ali v sln. hdn *Murica* »rokav Mure, mejni objekt med ozemljem Tišine in Petanjcev«, 1348 *in eodem fluvio Muricha currit ad fluvium Mura* (Zelko 1982, 66) oz. v mtn *Kraljica* »posest, ki pripada *Kralju*« (Merkù 2006, 110). Oba besedotvorna vzorca iz istih samostalniških predlog ustvarjata pomensko enake rezultate, kot je razvidno iz naslednjih primerov:

sln. cgn **Kralj**:

+ *-išče* > sln. **Kraljišče** »posest, ki pripada *Kralju*« (Merkù 2006)

+ *-ica* > sln. **Kraljica** »posest, ki pripada *Kralju*« (Merkù 2006)

hrv. hdn **Sava**:

+ *-išče* > hrv. **Savišće** »rokav reke Save« (Arj, XIV, 732; Skok, III, 208)

+ *-ica* > hrv. **Savica** »rokav reke Save v okolici Zagreba« (Arj, XIV, 728)

¹¹ O tej funkciji pripone prim. npr. Šimunović 1972, 249; Lubaš 1966, 108 s.

2. 2 Glede na prepoznano pravilo, da je prvi rezultat besedotvornega vzorca hdn + pripona *-išče* hidronim s pomensko podstavo »tisto, kar pripada podstavnemu hidronimu«, bi ime zaselka *Mirišče* vsebovalo hdn *Mûra* le, če bi bilo mogoče dokazati, da se je to naselbinsko ime prek nenaselbinskega ledinskega razvilo iz hidronima **Murišče*, ki pa je, če upoštevamo pomen drugih tovrstnih hidronimov, označeval samo en Murin rokav.

Poleg imena zaselka *Mi'rišče* se na območju toka reke Mure tudi dejansko pojavlja nekaj ledinskih imen *Mirišče*. Na Državni topografski karti Republike Slovenije z merilom 1 : 25.000 iz leta 1996 najdemo ledinsko ime *Dolnje Mirišče* južno od Hotize. Na Osnovni državni karti z merilom 1 : 5.000 iz leta 1971 pa se ledinsko ime *Mirišče* (Ljutomer – 16) pojavlja južno od območja zaselka *Mi'rišče*, ki na karti ni označen. Enakozvočno ledinsko ime je zabeleženo dvakrat, in sicer vzhodno in zahodno od Hotize (Ljutomer – 17). Na tem območju se torej ledinsko ime *Mirišče* pojavlja večkrat, ni pa znakov za obstoj enakozvočnega hdn **Murišče* (← hdn *Mura*) > hotiško **Mi'rišče*.

Ime *Mi'rišče* ne označuje območja enega Murinega rokava in niti območja nekdanjega enega Murinega rokava, ampak močvirnato območje več opuščenih Murinih rokavov. Ime je vedno uporabljano v edninski obliki. Ker zaradi navedenih argumentov povezanosti imena *Mi'rišče* s hdn *Mûra* = hotiško *'Mü:ra* ni mogoče zanesljivo dokazati, se vsiljuje domneva, da se v njem verjetno ohranja apelativ, ki je bil enakozvočen s hdn *Mûra* = hotiško *'Mü:ra*.

Da prenos hdn na *-išče* → mtn na *-išče* lahko pričakujemo, ponazarja stanje takih imen na območju toka reke Drave. Tu je prenos iz hidronima na ledinsko ime potrjen pri obeh omenjenih hdn *Dravišče* »panoga od Drave v občini Trgovišče (Ptuj)« (PMS) in *Draviše* »potok, ki se odcepi od Drave v občini Formin (Ptuj)« (PMS). Slednji hdn se še danes ohranja v imenu parcele *Pri Dravišu*, variantno *Pri Draviši* v k. o. Formin v naselju Formin občine Gorišnica (LiAKZ), prvi pa v *Dravišče*, imenu dela naselja Cvetkovci v občini Trgovišče (REZ15).

2. 3 Pot do bolj ustrezne etimologije imena *Mi'rišče* je po mojem mnenju nakazala informatorka ga. Tilka Žalik, ko je povedala, da ime *Mi'rišče* sicer označuje območje ob reki Muri in tudi, da je to vedno le območje, kjer so opuščeni rokavi reke Mure, ki so, ko jih je Mura napolnila, tudi vsako leto poplavljali. Medtem ko ti opuščeni rečni rokavi Mure nimajo svojih imen in so označeni z apelativom *mi'rice* (f. pl.), je območje miric poimenovano z *Mi'rišče*, je dodala. Med pripovedovanjem pa je namesto apelativa *mi'rice* enkrat uporabila tudi obliko *'mü:re* (f. pl.), ko je želela povedati, da so na Mirišču le-te vsako leto, ko jih je Mura napolnila, poplavljale.

Iz tega je mogoče sklepati, da sta narečna apelativa *mi'rice* in *'mü:re* sinonima in da oba označujeta opuščene rokave reke Mure, za katere ni značilna stalna tekoča voda in so poplavljali, ko jih je napolnil Murin tok. Ime *Mi'rišče* je torej lahko nomen loci na *-išče* s pomensko podstavo »tam, kjer je X« iz apelativa *'mü:re*. Vokalna razlika *i* : *ü* v prvem zlogu teh treh besed odraža različne razvoje prvotnega slovenskega vokala *u*, ki se v hotiškem govoru pod naglasom realizira kot *ü* (zato *'mü:re* enako kot hotiško *ki'püvati* »kupovati«, hdn *'Mü:ra* »Mura«), v nenaglašnem položaju pa kot *i* (zato *mi'rica*, *Mi'rišče* enako kot hotiško *si'siti* »sušiti«, *di'siti*

»dušiti«). Razmerje *'mü:re* : *ki'püvati* jasno kaže, da je element *i* v *'mü:re*, *'Mü:ra* t. i. prehodni *i*, ki sporadično nastopa v naglašeni zlogih (Ramovš 1924, 170 s.)

Mi'rišče (n.) »območje, kjer so 'mü:re« ← 'mü:re (f. pl.) »opuščeni rokavi reke Mure, ki občasno poplavlja«

Apelativ *mi'rica* »močvirnat potok brez tekoče vode« je bil dokumentiran že v PMS. V zapisu *mürica* »močvirnat potok s stoječo vodo« apelativ za okolico Ljutomer v SVI, II, 44, omenja Bezljaj, ki dvomi, da bi bil apelativ kot tudi ime potoka *Murica*, ki se izliva v reko Ščavnico, etimološko povezan s hdn *Mûra* = nar. *'Mü:ra*. Po gradivu za SLA je beseda *mirica* (= *mi'rica*)¹² v pomenu »rokav reke« znana v Hotizi, Veržetu in Spodnjem Kamensčaku, ki ležijo na območju toka reke Mure.

3. 1 Deonimizacija hidronimov je v slovanskem prostoru znan pojav. Tako se npr. hrv. hdn *Sáva* kot apelativ *sáva* (f.) »reka« pojavlja v hrvaškem delu Istre (Hraste-Šimunović, III, 545). Apelativ **dúnajb* (m.) »reka, potok, potoček« iz psl. hdn **Dúnajb* je znan v poljščini, ruščini in ukrajnščini (ESSJ, 5, 156).

Možno bi torej bilo predpostaviti, da sicer samo v pluralu evidentirani apelativ *'mü:re* odraža deonimizirani hdn *Mûra*, *mi'rice* pa deonimizirani hdn *Murica*, ki poimenuje en rokav reke Mure na območju med Tišino in Petanjci (Glej zgoraj.)

Ob taki domnevi je dejanski pomen apelativa *mi'rica* enak pričakovanemu:

Murica »rokav reke Mure« → *murica »kateri koli rokav reke Mure: mi'rice »rokavi reke Mure«¹³

Nasprotno pa bi pri domnevi o deonimizaciji iz hdn *Mûra* pričakovali, da bo apelativ po vzoru znanih deonimiziranih hidronimov označeval reko ali potok, manj pa je pričakovan pomen »rokav reke Mure«:

Mura »reka Mura« → *mura »katera koli reka: 'mü:re »rokavi reke Mure«

Muri domačini pravijo tudi *'Velka 'Mü:ra* (informacija ge. Milojke Žalik Huzjan). Uporaba pridevnika *vélik* je v tej zvezi relevantna in razumljiva, ker je bil pri označevanju glavne struge reke Mure uporabljen za izražanje razlikovalnosti v odnosu do njenih stranskih strug = rokavov, ker so bili označeni z *'mü:re* (f. pl.).

3. 2 Ker ob predpostavki, da sta apelativa *mi'rica* in *'mü:ra* deonimizirana iz hdn, ostaja nepojasnjeno vprašanje nastanka pomena »rečni rokav« namesto pričakovanega »reka«, se kot alternativna ponuja tudi naslednja razlaga.

¹² V oklepaju je podana Ramovševi ustrezna nova nacionalna transkripcija narečne besede.

¹³ V naselju Breg ob Savi na Gorenjskem rokav reke označujejo z *gráben* (m.), *-bna* pa tudi s skladišjsko zvezo *ta máywa Sáyca* (SLA) = *ta mala Savica*, kar kaže na podoben poimenovalni vzorec, kot je znan tudi v hrv. *Savica* »rokav reke Save v okolici Zagreba« (Arj, XIV, 728).

Pomen »(mrtvi) rečni rokav« se namreč lahko razvije tudi iz splošnega »močvirnat svet«:

»močvirnat svet« → »(mrtvi) rečni rokav«

Tako pomensko motivacijo potrjuje *měčava* (f.) »rečni rokav« (Blače/Vorderberg; SLA) ← *mečava* »močvirje« (Pleteršnik) < **měčava* »mehko (tj. močvirnato) območje«; *béreg* (m.) »rečni rokav« (Dolnja Bistrica v Prekmurju; SLA) ← *bèreg* »močvirje« (Pleteršnik) iz madž. *bereg* »močvirje, obrežje« (Bezljaj ESSJ, I, 16), *láva* (f.) »močvirnato območje ob reki; usahla rečna struga« (štaj.), »luža« (kor.) iz kor. n. *laue* »majhna mlaka, ki se naredi ob potoku ali reki«, srvn. *lâ* »mlaka, močvirje« (Bezljaj ESSJ, II, 127).

V tričlenski besedni družini *Mi'rišče* (n. sg.), *mi'rice* (f. pl.) in *'mü:re* (f. pl.) bi se zato lahko ohranjal psl. geografski termin **murá* (f.) »močvirno, blatno območje«, ki se potrjuje v hrv. *múra* »blato pomešano z vodo« (Bačka), čak. *muráva* »tratina kojom se cijedi voda«, npr. *Pöviše Nerežišć su muráve* (Šimunović 2006, 303), ukr. *murýna* »manjša močvara, ki nastane po povodnji«, s sorodstvom v lit. *máuras*, pl. *maurai* »umazanija, blato« (ÈSSJ, 20, 191 s.; ÈSUM, III, 538; Fraenkel, LEW, 419; Nevskaja 1977, 52).¹⁴ Vendar tudi te razlage s samim slovenskim gradivom ni mogoče zanesljivo argumentirati, čeprav se zaradi večje pomenske prekrivnosti zdi bolj verjetna in mak. *Murište* »nekoč okoli 300 ha veliko močvirje v naselju Dolno Palčišta, ki je bil po l. 1950 izsušeno in spremenjeno v obdelovalno površino, ki se danes imenuje Vakaf«¹⁵ potrjuje imenotvornost psl. apelativa **murá*:

psl. **murá* (f.) »močvirno, blatno območje«:

sln. hotiško 'mü:re (f. pl.) »rokav reke Mure« → *Mi'rišče* *»območje, kjer so 'mü:re«;

mak. **mura* *»močvirje« → *Murište* *»območje, kjer je **mura*«

4 Hotiški toponim *Mi'rišče*¹⁶ je nomen loci na *-išče* iz narečnega samostalnika

¹⁴ S tem geografskim apelativom je sorodna slov. pomenska skupina, v katero spada tudi sln. *muráva* "mehka nizka trava" (Schütz 1957, 51 s.; Bezljaj ESSJ, II, 206).

¹⁵ Za podatek o legi in sodobni/pretekli konfiguraciji tal območja, poimenovanega z *Murište*, se zahvaljujem kolegici dr. Elki Jačevi-Ulčar (Makedonija).

¹⁶ Naj odgovorim še na vprašanje, zastavljeno v prvi opombi. Jezikovna standardizacija slovenskih zemljepisnih imen (tako kot poknjževanje slovenskega narečnega občnoimenskega fonda) se izvaja na podlagi dveh osnovnih načel. Pri aplikaciji diahronega **etimološko-zgodovinskega načela** se pri poknjžanju (popolnem ali delnem) upošteva zgodovinski razvoj imena in njegova genetična povezanost v širšem slovenskem prostoru ter njegova etimologija (npr. knjiž. *Kóper*, gen. *Kópra* je popolno poknjžena uradna oblika imena za izhodno sln. **Kóper* < **Kóprъ* in nar. 'Kuɔ:pər; knjiž. *Kobarid* je delno poknjžena uradna oblika imena za izhodno sln. **Kobarid* in nar. *Kobérd*). Pri aplikaciji sinhronega **načela ničtega poknjžanja** pa se narečna beseda le pretvori v fonetično najbližje foneme knjižnega jezika (npr. knjiž. orn *Prisank* za nar. *Prisank*, starejše *Prisaunk* za izhodno sln. **Prisolnik* (Čop 1983, 6; Čop 1995, 495 s.). Razumljivo je, da je aplikacija prvega načela upravičena le, če sta zgodovinski in etimološki nastanek imena zanesljivo dognana.

Aplikacija prvega diahronega ali drugega sinhronega načela bi morala biti pri sodobni je-

'mü:ra »opuščeni rokav reke Mure« s pomensko podstavo »območje, kjer so 'mü:re = opuščeni rokavi reke Mure«. Izvor hotiškega apelativa 'mü:re (f. pl.) ostaja manj jasen. Samostalnik je morda nastal z deonimizacijo iz hdn *Mûra* = hotiško 'Mü:ra, čeprav je zaradi njegovega pomena bolj verjetno, da se tako kot v njegovem sinonimu *mi'rica* < **murica* ohranja psl. geografski apelativ **murā* (f.) »močvirno, blatno območje«.

Viri in literatura

- ARj: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1880–1976.
- Bajec 1950: A., *Besedotvorje slovenskega jezika* I, Izpeljava samostalnikov, Ljubljana.
- Bezljaj 1956–61: F., *Slovenska vodna imena* I–II. Ljubljana.
- Čop 1983: D., *Imenoslovje Zgornjesavskih dolin*, Disertacija, Ljubljana.
- Čop 1995: D., *Prisank ali Prisojnik?* – *Planinski vestnik* 11, november, 495–496.
- ÈSSJ: *Ètimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov, Praslavjanskij leksičeskij fond* 1–. Moskva 1974–.
- ÈSUM: *Ètymologičnyj slovnyk ukrajins'koi movy* I–. Kyjiv 1982–.
- Fraenkel: E., *Litauisches etymologisches Wörterbuch* I–II. Heidelberg 1962–1965.
- Hraste-Šimunović: M. Hraste, P. Šimunović, *Čakavisch-Deutsches Lexikon* I–III, Köln - Wien 1979–1983.
- Kenda-Jež 1996: K., *Uvodna pojasnila*, V: Logar, T., *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, Ljubljana, str. VII–XVIII.
- KLS: *Krajevni leksikon Slovenije IV. Podravje in Pomurje*, S sodelovanjem Franceta Planine pripravil in uredil Roman Savnik. Ljubljana 1980.
- Legiša 1951: L., *Kos kraškega narečja* 8 – *Razgledi* 6 (Trst), 567–579.
- LiAKZ: *Datoteka ledinskih imen Agencije RS za kmetijske trge in razvoj podeželja* (Ljubljana).
- Lubaš 1966: W., *Posesivna funkcija sufiksa -ica u južnoslovenskoj toponimiji* – *Naš jezik* XV/1–2, 108–113.
- Merkù 2006: P., *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, Uredila M. Furlan in S. Torkar, Ljubljana.

zikovni standardizaciji = poknjiženju zemljepisnih imen uporabljena smiselno, odvisno od vsakega primera posebej.

Pri etimološko nespornih primerih imen, ki vsebujejo sestavine knjižnega jezika, kot je npr. gor. *pjanina* = knjiž. *planina*, aplikacija načela ničtega poknjiženja ni smiselna in niti priporočljiva, saj bi taka imena v širšem slovenskem kontekstu popolnoma zastrla njihovo etimološko povezanost s splošnoslovenskim apelativnim fondom. Pri imenu zaselka *Mi'rišče* pa aplikacije diahronnega načela kljub prepoznani etimologiji imena ne bi priporočila, ker bi z uradno obliko **Murišče* v sistemu slovenskega knjižnega sprožili možnost, da bi ime ob knjiž. hdn *Mûra* vzbujalo jezikoslovno neustrezno asociacijo o njegovi neposredni izpeljanosti iz njega. Taka asociativna vez pa bi celo lahko po nepotrebnem sprožila zgodovinsko neutemeljen, umeten neologistični besedotvorni vzorec.

- Miklošič 1875: F., *Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen*, Wien.
- Nevskaja 1977: L. G., *Baltijskaja geografičeskaja terminologija*, Moskva.
- Pleteršnik: M., *Slovensko-nemški slovar I–II*, Ljubljana 1894–1895 = *Slovensko-nemški slovar*, Transliterirana izdaja, Ur. M. Furlan, Ljubljana 2005.
- PMS: *Pleteršnikova zbirka zemljepisnih imen Matice slovenske*, Hrani Etimološko-onomastična sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Ramovš 1924: F., *Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem*, Ljubljana.
- Ramovš 1935: F., *Historična gramatika slovenskega jezika VII. Dialekti*, Ljubljana.
- REZI5: *Register prostorskih enot 1 : 5000* (Geodetska uprava Republike Slovenije).
- Schütz 1957: J., *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin.
- Skok: P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb 1971–74.
- SLA: *Gradivo za Slovenski lingvistični atlas*, Hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- SP 2001: *Slovenski pravopis*, ur. J. Toporišič et al., Ljubljana.
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*. Ljubljana 1970–1991.
- Šimunović 1972: P., *Toponimija otoka Brača*, Supetar.
- Šimunović 2006: P., *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Supetar.
- Trubačev 1968: O., *Nazvanija rek Pravoberežnoj Ukrainy*, Moskva.
- Vasmer: M., *Ètimologičeskij slovarʹ russkogo jazyka I–IV*, Prevod s nemckogo i dopolnenija člana-korrespondenta AN SSSR O. N. Trubačeva, Izdanie vtoroje, stereotipnoe, Moskva 1986–1987.
- Zelko 1982: I., *Historična topografija Slovenije I. Prekmurje do leta 1500*, Murska Sobota.

On the Etymology of the Toponym *Mi'rišče*, a Settlement in the Hotiza District

Summary

*The Hotiza toponym Mi'rišče is a place name ending in -išče derived from the dialect noun 'mü:re (f. pl.), denoting "former branches of the Mura River", with the semantic basis "an area where 'mü:re are located". The origin of the Hotiza appellative is less clear. It is possible that the noun was created through deonymization from the hydronym Mûra ('Mü:ra in the Hotiza dialect) although, given its meaning, it is more likely that it, like the synonym mi'rice (f. pl.), preserves the Proto-Slavic geographical appellative *murā (f.), denoting "a swampy, muddy area". The word formation productivity of this Proto-Slavic geographical appellative is confirmed by the identical Macedonian toponym Murište, denoting "a once circa*

300-hectare swamp in the settlement of Dolno Palčište that was drained after 1950 and converted into a cultivable area today known as Vakaf”.

Metka Furlan
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
metka.furlan@zrc-sazu.si

Człowiek – to kto?

Refleksja nad płcią człowieka w języku ludowym

Helena Grochola-Szczepanek (Krakow)

IZVLEČEK: Članek vsebuje razmišljanje na temo izražanja spola v ljudskem jeziku. Predmet razmišljanja je izraz človek (człowiek), njegovi pomeni in kolokacije. To je poskus razmisleka o tem, kaj pomeni pojem człowiek, v kakšnem odnosu je do obeh spolov, ali se v enaki stopnji nanaša na žensko in moškega. Tu podana opažanja in narečni material se v glavnem nanašajo na obmejno poljsko-slovaško regijo Spisz.

Man – Who’s That? Reflection on the Semantic Gender of człowiek ‘man’ in Polish Dialect

ABSTRACT: This article reflects on the Polish word człowiek ‘man’, and its meanings and collocations in dialect. The author poses the question whether the word człowiek refers to a woman or man equally. Data from dialect texts show that człowiek is used asymmetrically for both genders. Człowiek is usually identified with a male person, and in its connotations the masculine gender is dominant. Examples of człowiek with the general meaning ‘human being’ are very rare. The word człowiek does not fully refer to humans in general in dialect or official language because it does not reference women and men to the same extent. The plural form ludzie ‘people’ refers to humans in general.

Artykuł zawiera spostrzeżenia na temat sposobu wyrażania płci w języku ludowym. Przedmiotem rozważań jest wyraz *człowiek*, jego znaczenia i kolokacje. Jest to próba zastanowienia się nad tym: jakie znaczenia ma pojęcie *człowiek*, jakie ma odniesienia do obu płci, czy w takim samym stopniu odnosi się do kobiety i do mężczyzny.

Zawarte tu obserwacje oraz materiał gwarowy dotyczą głównie regionu Spi-

sza¹. Materiałem badawczym są spiskie teksty gwarowe, zebrane po stronie polskiej i po stronie słowackiej².

Język polski posiada ogólne określenie istoty ludzkiej (*człowiek*) oraz osobne określenia na osobę rodzaju żeńskiego (*kobieta, pani, baba, ...* itp.) i osobę rodzaju męskiego (*mężczyzna, pan, chłop, ...* itp.). W niektórych językach jedno określenie obsługuje zarówno nazwę całego gatunku, jak i nazwę męską, np. w języku angielskim słowo *man* ma dwa znaczenia ‘człowiek’ i ‘mężczyzna’, podobnie w języku niemieckim (*Mann/Mensch*), hiszpańskim (*hombre*)³. Wydawać by się mogło, że skoro język polski dysponuje wieloma określeniami dotyczącymi osoby płci męskiej i żeńskiej, to wyraz *człowiek* powinien być stosowany tylko w ogólnym, gatunkowym znaczeniu istoty ludzkiej.

Przeglądając słowniki języka polskiego można odnieść wrażenie, że wyraz *człowiek* jest nazwą całego gatunku ludzkiego i można go odnosić zarówno do kobiet, jak i do mężczyzn. Płeć nie stanowi tu jakoby przeszkody. W *Słowniku języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka (1978, 340) pod hasłem *człowiek* znajdujemy następujące znaczenia i (wybrane) przykłady:

1. ‘homo sapiens, istota żywa z rodziny człowiekowatych, z rzędu naczelných wyróżniająca się wśród innych najwyższym rozwojem psychiki i życia społecznego, jedyna posiadająca kulturę i zdolna do jej tworzenia’, np.:

Człowiek rozumny.

Człowiek pierwotny, cywilizowany.

Człowiek młody, dojrzały, stary.

Człowiek neandertalski.

Człowiek bez czci i wiary.

Człowiek starej daty.

Człowiek z głową.

Człowieku... ‘zwrot poufały odpowiadający znaczeniowo zwrotom: mój drogi, bracie, przyjacielu’.

¹ Teren Spisza położony jest w Karpatach Zachodnich, w dorzeczu górnego Popradu, górnego Hornadu oraz w części dorzecza Dunajca. Od północy i zachodu Spisz sąsiaduje z Podhalem, od wschodu z Szaryszem, na południu z Abowem i Gemerem, na południowym zachodzie z Liptowem. Większa część Spisza należy obecnie do Słowacji. Do Polski należy 14 miejscowości.

² Najstarsze teksty gwarowe z tego regionu pochodzą z początku 20 wieku. Są to „Powieści spiskie” L. Malinowskiego, wydane przez R. Zawilińskiego w 1903, teksty w pracach S. Czambela (1906), J. Grzegorzewskiego (1919) oraz M. Małeckiego (1935). W 1960 roku opublikowano teksty K. Nitscha i M. Karasia. Najobszerniejszym zbiorem tekstów spiskich jest praca J. Bubaka pt. „Spiskie teksty gwarowe z obszaru Polski” (1972). Autor nagrał i zapisał około 140 tekstów. F. Sowa opisując system fonologiczny polskich gwar spiskich, załączył do pracy teksty gwarowe (1990). Z innych opublikowanych tekstów można wymienić prace takich autorów jak, np.: Z. Cygal-Krupy (1969, 1971), F. Sowy (1974), H. Grochoły (1994). Na koniec przeglądu spiskich tekstów trzeba jeszcze wspomnieć o twórczości literackiej spiskich autochtonów m.in. A. Jazowskiego (1967), M. Balary (1986), J. Plucińskiego (1997).

³ Ciekawym faktem jest, że po szwedzku *människa* ‘człowiek’ to *hon* ‘ona’, zob. M. Koster (2003, 160), por. także B. Nilsson (2003, 11–12).

2. ‘człowiek jako reprezentant najlepszych cech ludzkich, jednostka wartościowa społecznie, etyczna, szlachetna’, np.:

Być (prawdziwym) człowiekiem.

Bądź jak człowiek, mów, zachowuj się, postępuj jak człowiek.

Okazać się, pokazać się człowiekiem.

Zrobić z kogoś człowieka.

3. ‘osoba dorosła, dojrzała’, np.:

Wyrosnąć z dziecka na człowieka.

4. pot. ‘robotnik, pracownik’, np.:

Nająć człowieka do noszenia węgla.

5. ‘w funkcji zaimka osobowego: *ja* lub w funkcji zaimków nieokreślonych: *ktoś, ktokolwiek, każdy*’, np.:

Bądź tu, człowieku, mądry.

Trudno człowiekowi to zrozumieć.

Jak widać w żadnym ze znaczeń nie ma informacji jakoby odnosiło się tylko do mężczyzny. Jednak nie można przyjąć, że we wszystkich wypadkach są to nazwy ogólne istoty ludzkiej, które możemy odnieść zarówno do kobiety, jak i do mężczyzny. Zwrot *człowieku* w znaczeniu 1) jest synonimem potocznych wyrażen: *chłopie, stary* itp. W tym samym kontekście odpowiednimi zwrotami do płci żeńskiej byłyby wyrażenia: *kobieto, babo*⁴. Znaczenie 4) ‘pracownik, robotnik’ z przykładem: *nająć człowieka do noszenia węgla*, dotyczy mężczyzny, a nie kobiety. W pracach poświęconych zagadnieniu gender zwraca się uwagę, że wyraz *człowiek* to nie tylko pojęcie ogólne, ale także węższe, odnoszące się do rodzaju męskiego, do mężczyzny⁵. Nowsze słowniki języka polskiego (Dunaj 1998, 146; Bańko 2000, 224) notują pod hasłem *człowiek* znaczenie ‘mężczyzna’.

Wyraz *człowiek* w spiskich tekstach gwarowych pojawia się zazwyczaj w postaci mazurzącej *clowiek*, z miejscownikiem liczby pojedynczej *człowiekowi*, np. *Tak my tele dole uciekali, co juz po kiel dyf w clowiekowi był* (Bubak 1972, 22)⁶ i narzędnikiem liczby mnogiej *ludziami*, np. *Ci hajducy barz się znęcali nad ludziami na pańskim* (Jazowski 1967, 178). W przypadku wołacza, podobnie jak w języku literackim, występują dwie formy: *człowieku*, np. *Cłowieku! Coz to robis?* (Bubak 1972, 26) i *człowiecze*, np. *Bóg ci za to szczodrze wynagrodzi, pocziwy człowiecze* (Jazowski 1967, 174). Pojawiają się też określenia: *człek*, np. *Hucało mu strasznie w głowie. „To człek, stojąc na warcie we dnie i w nocy, fse ino Justynkę miał przed oczami, a ona taak?”* (Jazowski 1967, 80) oraz *człeczyna*, np. *Tam w dolinie jakiś człeczyna wala tę górę* (Jazowski 1967, 108). W tekstach częściej pojawiają się konotacje w liczbie mnogiej (*ludzie*) niż w liczbie pojedynczej (*człowiek*). Wyrazowi

⁴ Zob. na ten temat M. Karwatowska, J. Szpyra-Kozłowska (2005, 61).

⁵ Szerzej na ten temat, zob. w pracach R. Rothsteina (1976), A. Jaworskiego (1986), B. Miemietz (1993), A. Pajdzińskiej (2001), M. Karwatowskiej, J. Szpyry-Kozłowskiej (2005).

⁶ Ponieważ cechy fonetyczne gwary nie są tutaj istotne, rezygnujemy z wiernego zapisu fonetycznego cytatów, wprowadzając uproszczoną, literacką pisownię zachowującą tylko główne cechy wymowy.

człowiek towarzyszą określenia: *chudobny* ‘biedny’, *bogaty*, *dobry*, *energiczny*, *fajny*, *każdy*, *poczciwy*, *prawdziwy*, *stary*, *szumny*, *umęczony*, *uónaczony* ‘tu: urobiony’, *wyuczony*, *zgodliwy* ‘zgodny’, *zły* i wiele innych.

Biorąc pod uwagę znaczenie wyrazu *człowiek*, zauważa się, że konotacji w znaczeniu ogólnym, gatunkowym jest niewiele:

[1] Każdy ta *człek* nosi jakąsi trapę, każdy ta, każdy ma jakąsi mamunę życia, co mu zaprzātuje głowę (Jazowski 1967, 69),

[2] Jes u *čłowika* taki talynt, wycie do cegoś (Bubak 1972, 49),

[3] Ne to godali, ze *čłowiek* mo dwa duchy, ale przy biyrzmuwaniu tyn zły ucieknie z *čłowika* (Sowa 1990: 105),

[4] Wilk sie *čłowika* tyz boi (Bubak 1972, 116),

[5] Trza byłoby się, Michał, przejść pomiędzy chałupy – gada jednego razu baba do chłopa – i wybać, co ftoza z tyf dziewczek warta. – Dobrze gadasz, babo – zauważył chłop. – Ale jakoz to zrobić? *Człowiek* *człowika* nie przeżre; najlepiej ponoć to jeszcze, powiadają ludzie, można poznać *człowika* w biedzie. (Jazowski 1967, 257).

Forma *ludzie* jest bez wątpienia nazwą gatunkową, odnoszącą się zarówno do kobiet jak i do mężczyzn. Oto wybrane przykłady:

[6] Zgodliwe *ludzie* som (Nitsch 1960, 98),

[7] No to tu na Śpisie *ludzie* godajóm, przeważnie, no bo to tak powiedzieć, wiyncyj z polszczyń jes (Bubak 1972, 124),

[8] A *ludzie*, jak *ludzie*. Zaczeni holościć, krzyceć na tego pana, co jaż na ostatku doszło i do bitki (Jazowski 1967, 64),

[9] To zacón okrutnie hruby śnieg kurzyć i kurzyć bez końca. Dosło do tego, ze *ludzi* fciało zaprać na „Amen”. Bronili sie *ludzie*, furt odgarniali śnieg ze swoik dróg, ale duzo *ludzi* wymarło skrony złej zimy (Pluciński 1997, 41),

[10] Jak przysło kosynie na tyk polanak, to cało wiyś prawieze wysła, prawie zostali we wsi ino tacy *ludzie* starzy, co juz nie byli do roboty, [...], *ludzie* z dzieciami, z takymi kolómbkami, grostuchami śli na te polany, [...]. Ni mieli ta *ludzie* takyk wózeckóf, jak teraz prze dzieci (Sowa 1990, 95),

[11] *Ludzie* sie skar-zyli, śli do Morcina a potym godali, ze sie poprawiwo (Grochoła 1994, 214).

W takim samym znaczeniu jak forma *ludzie* wystąpił w tekstach rzeczownik *świat*:

[12] -Jasiek, Jasiek! – podeszła Kaśka do chłopa. –E dy byk była do krzty zabaczyła. Kielo mam pytać za tę krowiczkę?

- Co się ta bes duzo trzymała – kiwnął chłop ręką.

- Daj za telo, kielo ci be *świat* dawał. Krówka stara, to mały pieniądz be (Jazowski 1967, 252).

W spislich tekstach gwarowych większość przykładów z wyrazem *człowiek* odnosi się do rodzaju męskiego. *Człowiek* jest synonimem *mężczyzny*. Oto wybrane przykłady:

[13] Wte on skoczył temu panowi na pomoc, bo się widziało, że to szumny i poczciwy *człek* (Jazowski 1967, 64),

[14] Dopiero koło połednia zjawił się na drodze jeden *człowiek* [...]. – Zjem

cię, *człowieku* [...]. Chłop stanął, bo to chłop był i do tego dość taki dobry bunkoś, krzepki, i patrzy się na wilka (Jazowski 1967, 88),

[15] Rzónca [...] był taki bardzo dobry *ćlowiek* (Bubak 1972, 36),

[16] Nie było, [...] takiego pijana jako nieboscyk Jonek spod Palenice. Nie był *ćlowiek* zły, to niy, ni móc o niymu powiedzieć. Ani muchy nie zabiół, nikomu nie ublizół, ani ludziom, ani nijakij żywinie a w doma zaś baby nie bijoł, lym ze jak ona na niego kufe ozdarła, tak jyj dłużny nie był (Sowa 1990, 104),

[17] Wspomóż biednego dziada w biedzie, dobry *człowieku* [...]. – Masz, stary *człowieku*, wdziej se to – Michał podał mu serdak. – Barz dziękuję – kłaniał się mu potem ten dziad pięknie jaż do ziemie. – Bóg ci za to szczodrze wynagrodzi, pocziwy *ćlowieczy* (Jazowski 1967, 174),

[18] Toś to chłop jest *ćlowiekiem* jak każdy inny i należy się mu sprawiedliwość i szacunek, podobnie jak każdemu *ćlowiekowi* (Jazowski 1967, 180),

[19] Nie śmie się starymu dziadkowi zminiać fajke, bo w tyj fajce to jes dusa tego starego *ćlowieka* (Sowa 1990, 93),

[20] W niedziele to sie juz jadło, to jedzynie było nojgłówniejse, kazdy miół w dóna swojóm dónasńóm kielboske, a fto ni miół, tak se jóm musioł jako zegnać, tak ze i nochudobnijjy *ćlowiek* we wsi, taki počćiorz tyz tóm kielboske se musioł zaobstarać (Sowa 1990, 94).

Dobitym przykładem na to, że *ćlowiekiem* jest mężczyzna, a nie kobieta może być fragment opowiadania, w którym młody niedźwiedź wysłany przez ojca – niedźwiedzia, poszukuje człowieka:

[21] Pódziesz chycić *ćlowieka* i skosztujesz mięsa ludzkiego. Ale łap prawdziwego *ćlowieka*, bo ze słabym pasować się to nie honor na niedźwiedzia. [...] – Jak dasz radę *ćlowiekowi*, to cię bem uważował za mocnego i przyryftowanego do życia. [...] Pod lasem chłopiec i dziewczyna paśli bydło. [...] Niedźwiedź zaszeł if od zadku i z niespodzianka przyskoczył ku nim. – Tyś *ćlowiek*?! Zjem cię! – wychrapał niedźwiedź i zamierzył się z łapami na chłopca. – Niecee! – wrzasnął chłopiec ze strachu. – Ja dopiero będę *ćlowiekiem* (Jazowski 1967, 94).

Określenie *ćlowiek* często pojawia się w wypowiedziach informatorów, kiedy mówią, opowiadają o sobie lub ogólnie o kimś, czyli w funkcji zaimka osobowego: ja lub w funkcji zaimków nieokreślonych: ktoś, ktokolwiek, każdy. Oto wybrane przykłady:

[22] Zarno schodzi piyknie, ładnie, siumnie, nó tak juz potym zaś kapke sobie *ćlowiek* odychnie, [...]. Tak sie zaś *ćlowiek* biere, jak juz na łónkaf jes trowa wielko [...] do kosynio (Bubak 1972, 16),

[23] Jo móm bardzo zamiłowanie do owiec, [...]. Jedyn rokef naganioł, no to mie i poprzewracały w kosorze, ubrudzónyf taki był wiecór, domocóny, lygóm pod pryc albo pod ławe, nojcyńsci jak dys loł to do popiołu, casym sie ta *ćlowiek* i spolył, jak juz piekło bardzo no to wtedy wyciógnół sie, ale kosula spolona, nogawice spodnie spolone. Takif chodził jak Cygón (Bubak 1972, 74),

[24] Ja jesse nie był tam zebyf był w śpytoli, abo dzie, zadnego wypadku, tak powiedzieć ni mo *ćlowiek*, zeby tak cuł, zachoruwał i cuł tam dolegliwości, bolało go co. [...] chodzi *ćlowiek*, zeby zarobić (Bubak 1972, 77),

[25] E panosku, co jo przeżył na świecie. No jak *ćlowiek* był chłopcym, wiy-

cie, no to nie dali spokoja chłopcu w dóma, niy ojcowie no bo trza było ís gynsi paś (Bubak 1972, 137),

[26] To ni ma sie co dziwić, bo mnie słowiyńskie pismo idzie, a polskie nic nie idzie tak, bo *ćlowiek* naucóny słowiynskie pisać (Bubak 1972, 104),

[27] A my to se tu sami robiyli te putnie, sómsieki, no toto syćko, co potrzebne na gazdówce z drewa, a tak samo wóz, koła, tak ze w kazdyj opcy był taki, co wiedziół robić koła, no taki kolorz, a robiół i wozy, pługi, no bo jak *ćlowiek* to nie wiedziół zrobić, tak syćko musiół kupić, a z tymi pinióndzami było chodźjako (Sowa 1990, 99-100).

Podane powyżej wypowiedzi pochodzą od mężczyzn. Znalazły się cztery przykłady, w których kobieta użyła wyrazu *ćlowiek* mówiąc o sobie (lub ogólnie o każdej istocie ludzkiej):

[28] Sąsiade mamy niedobre, ale sie *ćlowiek* niefce prawocić (Nitsch 1960, 98),

[29] A ta *ćlowiek* tak piniyndzy ni miół (Bubak 1972, 9),

[30] Myjyme sie pinióndzami, zeby to *ćlowiek* miół pinióndze (Bubak 1972, 10),

[31] Ta Maryna to tako popaniato, ani sie do *ćlowieka* nie obezwie tak jak nolezy (Grochoła-Szczepanek 1996, 41).

Z polem semantycznym *ćlowiek* wiążą się określenia przymiotnikowe typu *ćlęczy, ćlowieczy, ćlowiekowy, ludzki*, występujące najczęściej w połączeniach z rzeczownikami takimi jak: *ćialo, gwara, mowa, życie, mięso*. Nie znaleziono w tekstach określeń tego typu, odnoszących się bezpośrednio do *ćlowieka* (typu *ludzki ćlowiek*), za wyjątkiem jednego określenia *ludzki*, użytego w stosunku do kobiety: *Ona, wiecie, była starą dziewczką, ne i nie fciała się niczym innym zajmować, ba jacy księdzami. Ludzka była, a barz pobożna* (Jazowski 1967, 241).

Analizując spiskie teksty gwarowe pod kątem znaczenia i konotacji pojęcia *ćlowiek*, należy podkreślić, że pomimo ogólnego bogactwa tekstów, materiał dotyczący *ćlowieka* jest dość ograniczony i ubogi. Przy określeniu istot ludzkich wyraz *ćlowiek* ustępuje miejsca konkretnym określeniom żeńskim lub męskim typu: *baba, dziewczka, gospodyni, kobieta, ona, chłop, gazda, on, parobek, ...* itp., np.:

[32] *Chłop* stanął, bo to *chłop* był i do tego doś taki dobry bunkoś, krzepki, i patrzy się na wilka (Jazowski 1967, 88),

[33] *Ón* tak długo był przy ni, [...] jaze *óna*, od niego i hruba została (Malinowski 1903, 136),

[34] Jednymu *chłopu* umarła *baba* i ostała się po niej córka, Marysia. (Jazowski 1967, 134),

[35] Nó *chłop* to pokosi, piyknie *kobiyty* ostrzepujóm ładnie hej! Cyscóm, ryftujóm, hej, zeby skło (Bubak 1972, 16),

[36] *Óna* sie spodobała jymu a *ón* jyj. Juz tam kukoł do niyj, juz zachodziół (Bubak 1972, 17),

[37] Był tu jeden *chłop* taki trochę dziadowaty, robotę zrobić zrobił, ale sićko mu trza było pokazać, nagadać, ażeby tak sam co zrobił, to nic. [...], *baba* rada rządzila sama (Jazowski 1967, 237),

[38] Ej dy byciez dobro ino *gazdyni* dy weźciez ino tego chłopca (Bubak 1972, 60).

Ma to najprawdopodobniej związek z tym, że język ludowy operuje głównie nazwami konkretnymi, a w małym stopniu nazwami uogólnionymi, czy abstrakcyjnymi.

Jeszcze jedna uwaga, o której trzeba powiedzieć na temat tekstów gwarowych, to fakt, że informatorami są w większości mężczyźni. Tak wynika z danych informatorów oraz z kontekstu wypowiedzi (tam, gdzie nie podano danych rozmówców). Może ma to związek z tym, że osobami pytającymi byli także głównie mężczyźni? Jednak nie wydaje się, aby płeć informatora mogła mieć tu wpływ na znaczenie i konotacje wyrazu *człowiek*, ale powszechny uzus językowy. Męski narrator ma jednak wpływ na wybór bohatera oraz na użycie pewnych konstrukcji językowych. Narrator zwykle opowiada o sobie lub o osobach mu znanych (głównie o mężczyznach, rzadziej o kobietach), więc i bohater jest rodzaju męskiego. Taki stan powoduje, że w tekstach odnajdujemy więcej konotacji dotyczących postaci męskich i rodzaju męskiego. Wśród męskich postaci odnajdujemy całą galerię *gazdów, mężów, ojców, kawalerów, baców, zbójników, panów* i wielu innych. Postaci kobiece zwykle ograniczają się do *zon, panien, gospodyń i matek*. Płeć postrzegana jest przede wszystkim przez pryzmat ról społecznych, jakie pełnią kobiety i mężczyźni. Zachowania językowe oddają tradycyjny podział funkcji i ról społecznych kobiet i mężczyzn. Kobieta zwykle zajmuje się domem, wychowaniem dzieci, pracą na gospodarstwie, natomiast mężczyzna – pracą poza domem, na gospodarstwie, zarabkowaniem i reprezentowaniem rodziny na zewnątrz. Konsekwencjami językowymi takiego podziału jest m.in. występowanie męskich lub żeńskich nazw związanych z danym obszarem działalności, np. *baca, furman, hajcy* ‘gajowy’, *juhas, babica* ‘akuszerka’, *troczka/trojaczka* ‘kobieta trąca len’, *prządka, szwaczka*.

W wypowiedziach informatorów, zarówno kobiecych jak i męskich, w kwantyfikacji zdaniowej dominującym rodzajem jest rodzaj męski lub męskoosobowy, np.:

[39] Tu sie *dwa* fcieli zyjść, jedna para (mowa o pannie i kawalerze) (Bubak 1972, 17),

[40] U *jednego* jedyn dziyń, u *drugiego* drugi (mowa o weselu, które odbywa się najpierw u panny młodej a później u pana młodego) (Bubak 1972, 18),

[41] A co toci *ojcowie* tym młodym dadzóm. (Sowa 1990, 98)

[42] Przyšli *panowie dwa*, no pan i pani i ta dziywka. [...] pani i ta dziywka *zemgleli* (Bubak 1972, 68),

[43] No jak sie poznajóm, to *jedyn* do *drugiego* chodzi (mowa o kawalerze i pannie). [...] Młodzi *panowie* (panna młoda i pan młody) (Bubak 1972, 101).

Powyższe spostrzeżenie, że w tekstach spiskich *człowiekiem* jest zasadniczo mężczyzna (rzadko kobieta), znajduje potwierdzenie w poświadczeniach z innych terenów Polski. W *Słowniku gwar polskich* (1994, 136-137) pod hasłem *człowiek* w znaczeniu ogólnym ‘homo sapiens’ nie ma ani jednego przykładu, który dotyczyłby naprawdę kobiety. Znajdujemy tam natomiast dodatkową informację, że w tym ogólnym znaczeniu często w kontekstach jest to mężczyzna, np.

[44] Był tu *clowiek*, co ón chodził, co mówił, co jes owcoz [!],

[45] Taki elegancki *człowiek* przysiod się do jich,

[46] Jakiś obci *czowiek* [!] jidzie do nas.

Słownik gwar polskich (1994, 136-137) notuje znaczenia węższe, odnoszące się tylko do rodzaju męskiego: ‘mężczyzna’ oraz ‘mąż’. Oto kilka przykładów:

[47] W tych sukmanach to chodzili *człowieki*, baby chodzili w पोstołach, tak samo jak i *człowieki*,

[48] Sumowina to zły *człowiek* albo baba,

[49] Mogo iść na przypatrunek wszystkie, ale żeby wszystko *człowieki*, żeby ani jedny kobiety,

[50] Tam takie prawo, że jak umrze żona, to *człowieka* w trumne żywego kładę,

[51] *Człowiek* żonke lubi jak zdrowa.

W *słowniku kaszubskim* B. Sychty udało się znaleźć jeden przykład, w którym mowa jest o kobiecie jako człowieku: *Jego kobieta toj je ewetrekxa* ‘wesoła kobieta’ i *dobry człowiek* (Sychta 1967, t. I, s. 275).

Materiał wydobyty z tekstów gwarowych wykazuje, że pojęcie *człowiek* stosowane jest asymetrycznie w stosunku do obu płci. *Człowiek* utożsamiany jest głównie z mężczyzną, a w konotacjach dominuje płeć męska. Przykładów z *człowiekiem* w znaczeniu ogólnym ‘homo sapiens’ jest znikoma ilość. W języku ludowym, podobnie jak w języku literackim⁷, wyraz *człowiek* nie jest zatem w pełni nazwą gatunkową, gdyż nie odnosi się w takim samym stopniu do rodzaju żeńskiego i męskiego. Nazwą gatunkową, ogólną jest liczba mnoga *ludzie*⁸. Można zatem powtórzyć myśl z „Teorii polityki płciowej” Kate Millet (1982, 58–97), że zarówno język, jak i tradycja utożsamiają człowieczeństwo z mężczyzną.

Źródła

Balara, Michał, 1986, *Na Spiszu*, Warszawa.

Bubak, Józef, 1972, *Spiskie teksty gwarowe z obszaru Polski*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”, 36, Kraków.

Cygal-Krupa, Zofia, 1969, *Teksty gwarowe ze Spisza*, „Prace Językoznawcze Uniwersytetu Śląskiego”, 1, s. 136–139.

Cygal-Krupa, Zofia, 1971, *Teksty gwarowe ze Spisza*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Językoznawcze”, 35, s. 257–260.

Czambel, Stanisław, 1906, *Slovenska reč a jej mesto v rodine slovanskyh jazykov*.

⁷ Zob. m.in. prace A. Jaworskiego (1989, 83–92), B. Miemietz (1993, 169–180) i M. Karwatońskiej, J. Szydry-Kozłowskiej (2005). Jak wynika z badań w języku literackim pojęciem, które w jednakowym stopniu określa kobietę i mężczyznę, jest rzeczownik *osoba* (Jaworski 1989, 83–92).

⁸ Aczkolwiek forma ta podlega także pewnym ograniczeniom. Nie odnosi się do grupy składającej się tylko z kobiet. Przykład: Ludzie z naszego bloku niechętnie rodzą dzieci w tym szpitalu, jest niepoprawny, gdyż wyraz *ludzie* ma odmianę męskoosobową, zob. D. Weiss (1988, 413–443).

- I. Osnovy a iny materiál rečovy. I. Vychodnoslovenské nárečie, Turč. Sv. Martin*, s. 449–451.
- Grochoła, Helena, 1994, *Teksty gwarowe [Rzepiska]*, „*Język Polski*”, 74, s. 211–214.
- Grochoła-Szczepanek, Helena, 1996, *O niektórych formach grzecznościowych mieszkańców wsi Rzepiska na Spiszu*, „*Język Polski*”, 76, s. 40–44.
- Grzegorzewski, Jan, 1919, *Na Spiszu. Studia i teksty folklorystyczne*. Lwów.
- Jazowski Andrzej, 1967, *Opowieści ludu spiskiego*, Warszawa.
- Malinowski, Lucjan, 1903, *Powieści spiskie*, „*Materiały Antropologiczno-archeologiczne i Etnograficzne*”, VI, 1903, s. 126–152.
- Małecki, Mieczysław, 1935, *Polskie teksty gwarowe ze Spisza*, „*Sbornik Matice Slowenskej*”, XIII, č. 1, s. 136–140.
- Nitsch, Kazimierz, 1960, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, Warszawa, s. 95–98 (wyd. 2).
- Pluciński, Jan, 1997, *Teksty napisane bądź opracowane przez Jana Plucińskiego*, [w:] Jan Kowalczyk, *Jan Pluciński niestrudzony budziciel*, s. 37–47.
- Sowa, Franciszek, 1974, *Teksty gwarowe [Dursztyn]*, „*Język Polski*”, 54, s. 45–47.
- Sowa, Franciszek, 1990, *System fonologiczny polskich gwar spiskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Sychta, Bernard, 1967–1976, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Słownik gwar polskich*, 1994, oprac. przez Pracownię Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kier. Jerzego Reichana, t. V, z. 1 (13), red. Jerzy Reichan, Stanisław Urbańczyk, Kraków.

Literatura

- Bańko, Mirosław (red.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Dunaj, Bogusław (red.), 1996, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Jaworski, Adam, 1989, On gender and sex in polish, „*International Journal of the Sociology of Language*”, 78, s. 83–92.
- Karwatowska, Małgorzata, Szpyra-Kozłowska, Jolanta, 2005, *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*, Lublin.
- Kostera, Monika, 2003, Męskie struktury – kobiece sieci: od stereotypu do archetypu w organizowaniu, [w:] *Obszary kultur kobiecych w badaniach płci/rodzaju*, red. Elżbieta Pakszys, Monika Baer, Poznań, s. 160–174.
- Miemietz, Baerbel, 1993, Kto to jest „człowiek”, „*Teksty drugie*”, 4–5–6, s. 169–180.
- Millet, Kate, 1982, Teoria polityki płciowej, [w:] *Nikt nie rodzi się kobietą*, red. Teresa Hołówka, Warszawa, s. 58–97.
- Nilsson Barbro, 2003, Człowiek – mężczyzna, O klasach, indywiduach i instancjach, [w:] *Wizerunki mężczyzny w języku i literaturze polskiej/Images of Man*

- in Polish Language and Literature*, red. Ewa Teodorowicz-Hellman, Dorota Tubielewicz-Mattsson, Stockholm, s. 9–17.
- Pajdzińska, Anna, 2001, Kobieta najlepszym przyjacielem człowieka (przyczynk do językowego obrazu świata), [w:] *Studia z historii języka polskiego i stylistyki historycznej*, red. Czesław Kosyl, Lublin, s. 151–159.
- Rothstein, Robert, 1976, Uwagi o rodzaju gramatycznym i cechach semantycznych wyrazów, „*Język Polski*”, 56, s. 241–253.
- Szymczak, Mieczysław (red.), 1974, *Słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Weiss, Daniel, 1988, Kurica ne ptica, (a) baba ne čelovek, [w:] *Slavistische Linguistik 1987*, red. Jochen Raecke, München, s. 413–443.

Človek – kdo je to?

Razmišljanje o spolu besede človek v ljudskem jeziku

Povzetek

Predmet razmišljanja je spol besede človek v ljudskem jeziku. Avtorica se sprašuje, ali se beseda človek v enaki meri nanaša na žensko in na moškega.

Podatki, ki so bili pridobljeni iz narečnih besedil, kažejo, da se beseda človek za oba naravna spola ne uporablja simetrično. Navadno označuje moškega in njen slovnični spol je dominantno moški. Primeri, kjer označuje človeško vrsto, so zelo redki. Beseda človek ni popolna oznaka za človeško vrsto niti v narečjih niti v knjižnem jeziku, ker se ne nanaša v enaki meri na moškega in na žensko. To označuje množinska oblika ljudie.

Ојконимијата во Тиквешкиот регион

Елка Јачева-Улчар (Skopje)

IZVLEČEK: Ojkonimski sistem Tikveške regije, ki leži v centralnem in južnem delu Makedonije, je v prispevku obravnavan s semantičnega in besedotvornega vidika. Na kratko je prikazan tudi izvor ojkonomov.

The Toponyms of the Tikveš Region

ABSTRACT: This article discusses the toponym system of the Tikveš region of central and southern Macedonia in terms of semantics and word formation. In addition, the origin of toponyms is briefly presented.

Тиквешкиот регион, познат уште и како Тиквешија, претставува пространа и ниска котлина, сместена во средното Повардарје со површина од околу 2000 км². Котлината на југ е обрабена со Мариовско-Меѓленскиите Планини и пл. Кожуф, на запад ја заградуваат планините Борила и Клеја, на исток планините Балија и Карадаг, а на север, наспроти Велес, Овче Поле и Штип нејзиниот раб е најнизок и има висина од само 400 до 550 м.

Во Тиквешкиот регион на самиот терен, како и во историските извори се регистрирани 140 населени места. Тоа се следниве: Бања, Барово, Бежниште, Бесвица, Бизов Чифлик, Бисипренци, Бојанчиште, Бохула, Брусник, Брушани, Будур Чифлик, Бунарче, Вајаша, Величани, Вешје, Влашево, Возарци, Војшанци, Волчи Дол, Врбница, Галиште, Гавран, Глишиќ, Грниково, Големо Полошко, Горна Бошава, Горни Дисан, Горни Промет, Грбавец, Градиште, Дабниште, Дебреште, Демир Каија, Добројино, Добруниште, Долна Бошава, Долни Дисан, Долни Промет, Дошница, Драгожел, Драдња, Драчевица, Дрен, Дреново, Дублани, Дуброво, Дукена, Дуница, Елешница, Енборија (Емборија), Желиште, Злешево, Злешта, Иберли, Јанков Чифлик, Јаношево, Кавадарци, Камен Дол, Каменица, Калашево, Кесендре, Клејовник, Клиново, Клисурса, Клуч, Книно, Конојште, Којришница, Корешница, Кошани, Кошарка, Кошарци, Криволак, Кршево, Крушевица, Кукуричани, Куманичево, Курија, Лежово, Лија, Мајден, Мало Полошко, Манасипир, Манасипирец, Марена, Мејлица, Мирановци, Моклиште, Мрамор,

Мрежичко, Мрзен Ораовец, Муџичани, Неволани, Неѓоџино, Оризари, Паликура, Пејелиџије, Пеџиџера, Пеџиџерница, Полошко, Поро Дол, Порович, Праведник, Прждево, Просек, Радња, Раец, Рајница, Ракиџа, Раковец, Ресава, ’Ржаново, Рибарци, Рожден, Росоман, Свџа Пеџка, Свџи Врачи, Свџи Димџири, Сирково, Слаџина, Соџоџи, Сџираѓово, Сџрмаџево, Тиквеџи, Тимјаник, Трџмник, Трџџеник, Туџанец, Фарџи, Хохово, Храниславци, Храџиџани, Црвени Бреѓови, Челевец, Чемерско, Чифлик, Цидимирци, Шеоба, Шеџково и Шивец.

Според статистичките податоци од претпоследниот попис во Р Македонија од 1994 год.¹ од горенаведените населени места само 71 се, сѐ уште, активни, додека остатокот, кој изразен во проценти изнесува 49%, се раселени и опустени населени места.

При обработката на ојконимискиот, како и на целиот топонимиски материјал од Тиквешкиот регион, се раководевме од класификацијата на В. Пјанка, којашто во македонската научна јавност беше презентирана во 1970 преку неговиот монографски труд *Тоџономасџикаџија на Охридско-џресџанскиоџи базен*.² Во овој труд, севкупниот топонимиски материјал, е класифициран на две основи: *лексичко-семанџиџка* и *морфолошко-сџрукџурна*. Во оваа статија, ќе ги разгледаме тиквешките ојконими од овие два аспекта, а на крајот ќе кажеме збор-два за нивното потекло, кое, пред сѐ, е словенско.

Лексичко-семанџиџка класификација на ојконимите од Тиквешкиот регион

Од лексичко-семанџиџки аспект ојконимискиот материјал од Тиквешкијата можеме да го класифицираме во две основни групи и тоа: 1. Ојконими образувани од аџелайџиви и 2. Ојконими образувани од оними.

1. Ојконими образувани од аџелайџиви

Ојконимите од оваа група, од своја страна се делат во неколку подгрупи во зависност од тоа на која зборовна група џ припаѓаат апелативите коишто се вложени во основата на топонимот, односно во зависност од тоа дали во основата е вложена именка, придавка, глагол или некоја друга зборовна група. Во овој контекст, кај ојконимискиот материјал од Тиквешкиот регион се издвоија следниве подгрупи: 1. I Ојконими образувани од именски основи; 1. II Ојконими образувани од придавски основи; 1. III Ојконими образувани од глаголски основи; 1. IV Ојконими образувани од предлози

1. I Ојконими образувани од именски основи

Ојконимите образувани од именски основи, се поделени во две

¹ М. Панов, М. Митев, *Оџиџиџиниџије во Рџпублика Македонија сџоред новаџа џоделба од 1996 година - Основни, џросџиорни, демоѓрафски и аѓрарно-сџрукџурни обележја*, Скопје 1997, 67-68.

² В. Пјанка, *Тоџономасџикаџија на Охридско-џресџанскиоџи базен*, Скопје 1970.

подгрупи и тоа: а) ојконими образувани од неперсонални именки и б) ојконими образувани од персонални именки.

1. I а. Ојконими образувани од неперсонални именки

Во оваа група се издвојуваат две групи ојконими и тоа:

1. I а. 1. *Ојконими образувани од њојономасџички ајелайџиви*; и

1. I а. 2. *Ојконими образувани од нејојономасџички ајелайџиви*.

1. I а. 1. *Ојконими образувани од њојономасџички ајелайџиви* ги поделивме во следниве подгрупи:

1. I а.1.1. Ојконими изведени од физиографски термини

1. I а.1.1.1. *Ојконими изведени од ороџрафски џермини*

Во оваа подгрупа влегуваат ојконимите: *Галиџије* (: галиште 'голо место, камењар'), *Каменица*, *Клисура*, *Пеџиџера*, *Пеџиџерница*, *Просек*, *Тремник* (: трем 'скрито, сенчесто место'), *Челевец* (: чело 'преден дел од рид, планина, рамно и голо место на планина, рамника меѓу два рида');³ *Волчи Дол*, *Камен Дол*, *Горни Промеј* (: *промет 'место од каде што се поминува, се префрла; превалец'), *Долни Промеј*, *Поро Дол*.

1. I а.1.1.2. *Ојконими изведени од хидроџрафски џермини*

1. I а.1.1.2.1. Ојконими образувани од хидроџрафски термини со кои се означуваат истечни води се следниве: *Клуч*, *Кесендре* (: тур. гл. *kesmek* 'сече, пресечува' + им. *dere* 'река, дол'), *Марена* (: супстр. *мара* 'вода, река');⁴ *Слаџина*, *Сојојџ*.

1. I а.1.1.2.2. Ојконими кои се образувани од хидроџрафски термини со кои се означуваат неистечни води се: *Глиџијк* (: *џливосек 'глибаво, мочурливо место што го пресечува река или пат' (: прсл. *џлива 'габа, печурка', супстантивизирана придавка образувана со суфиксот *-џо* од ие. корен **glei-* 'лепи, мачка' + *-сек* : прсл. гл. **sĕk-ti* 'сече'),⁵ *Криволак* (: *криволака* < *крив(a)* < прсл. **krivъ* и именката *лака* < прсл. **lqka* со начење 'залив, мочуриште'),⁶ *Моклиџиџа*, *Раец*, *Рајница* (: прсл. **raĵь* 'блатно место'),⁷ *Ресава* (: *реса* 'блатесто место, блато')⁸ и *Тимјаник* (: прсл. **timĕpъ* 'глибаво, мочурливо место').⁹

³ Б. Видоески, *Геоџрафскајџа џерминологиџа во дијалекџиџите на македонски-ојџ јазик*, Скопје 1999, 171.

⁴ Љ. Станковска, *Несловенски ајелайџиви во македонскајџа џојономиџа*, Зб. реферати од ХХИХ Научна конференциџа одржана во Охрид , 19-20 август 2002, Скопје 2003, 436.

⁵ Љ. Станковска, *Македонска ојконимиџа*, кн. 1, Скопје 1995, 66-68.

⁶ В. Десподова, Е. Јачева-Улчар, С. Новотни, М. Чичева-Алексиќ, *Сџпарословенско-македонски речник*, Прилеп - Скопје 1999, 214.

⁷ D. Brozović, *Nazivi za blatišta i njihovi toponimijски odrazi u hrvatskome jeziku*, Folia onomastica Croatica, knj. 8, Zagreb 1999, 32; Е. Јачева-Улчар, *За некои ојконими од Тиквешкиојџ регион*, сп. Balcanoslavica 30-31, Prilep 2002, 206–208.

⁸ Сп. рус. дијал. *рџа* 'влажно место, блато' кај М. Фасмер, *Эџимологиџескиј словарь рускоџо јџзыка*, III, Москва 1987, 539,

⁹ D. Brozović, *Nazivi za blatišta i njihovi toponimijски odrazi u hrvatskome jeziku*, Folia

1. I a.1.1.3. Ојконими изведени од *шѐрмини* со кои се означуваат видови почва и минерали

Во ова група влегуваат ојконимите: *Брусник, Мрамор, Пејелишиѐе, Демир Каиџа* (: тур. demir 'железо').

1. I a. 1. 2. Растителен и животински свет

1. I a. 1.2.1. Ојконими во чија основа се вложени *фиѝоними*, називи на делови од *расѝенија* и *ѝлодови*

На оваа група ѝ припаѓаат следниве ојконими: *Врбница, Дабнишиѝа, Драчевица, Дрен, Дреново, Дуњица, Грниково* (: *ѝраника* 'бел даб, летен даб, Quercus pedunculata'),¹⁰ *Елешиница, Конѝишиѝе, Којришница* (: прсл. **korřiva*/**kropřiva*), *Корешница* (: прсл. **korę*), *Лиѝа, Меѝлица, Ракиѝа, Ржаново, Сирково* (: сирка 'дрво со жолтокафени ситни тврди плодови, со големина на бадем, Zizifus vulgaris'), *Тиквеш, Трсѝеник, Храѝшани, Мрзен Ораовец*.

1. I a.1. 2.2. Ојконими во чија основа се вложени *шумски шѐрмини*

Такви се ојконимите: *Книно* (: прсл. **kъпъ*/**kъль* 'пенушка, шума, пресечено дрво')¹¹ и *Куриџа* (: тур. им. *kori* 'мала гора, шумичка').

1. I a.1. 2.3. Ојконими во чија основа се вложени *зооними*

Тука спаѓаат ојконимите: *Гавран, Раковец, Волчи Дол*.

1. I a.1. 3. Ојконими во чија основа се вложени апелативи со кои се именуваат објекти изградени од човекот со специјална намена

Во оваа група ги поместивме следниве ојконими: *Бања, Беѝнишиѝе, Бунарче, Мајден, Кошарка и Клеѝовник*.

1. I a.1. 4. Ојконими образувани од апелативи со кои се именува имот што ѝ припаѓа на општествената заедница

Во оваа подгрупа се наоѓаат следниве ојконими: *Чифлик; Бизов Чифлик, Будур Чифлик и Јанков Чифлик*.

1. I a.1. 5. Ојконими во чија основа се вложени апелативи со кои се именуваат сакрални објекти

Во оваа група влегуваат ојконимите: *Манасѝир* и *Манасѝирец*.

1. I a.1. 6. Ојконими во чија основа се вложени апелативи со кои се именуваат административни целини

Оваа група е претставена со ојконимите: *Градишиѝе, Енбориџа* (грч. 'подградие') и *Паликура* (: грч. прид. *παλαιός* 'стар' и грч. им. *χωριόν* 'село', т.е. 'старо село').¹²

1. I a. 2. Ојконими *шиѝо* се образувани од *неѝѝономасѝички аѝелатѝиви*:

Opomastica Croatica, knj. 8, Zagreb 1999, 34.

¹⁰ Сп. буг. т. *Граниковец*, Тројанско кај Н. П. Ковачев, *Тоѝонимияѝа на Тројанско*, София 1969, 120.

¹¹ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II, Zagreb 1972, 108; M. Фасмер, *Эѝтимологический словарь русскоѝо языка*, II, Москва 1967, 262.

¹² Сп. ојконим *Палеохори*, село во Гребенската каза, кај В. Кънчов, *Избрани ѝпроизведения*, т. II, София 1970, 575.

1. I a. 2. 1. што именуваат метеоролошки појави: *Дошница*;
1. I a. 2. 2. апелативи со кои се именуваат алати: *Клиново* и *Шивец*; и
1. I a. 2. 3. апелативи со кои се именуваат делови од куќа: *Демир Кайија*.

1. I б Ојконими образувани од персонални апелативи

Во оваа група се издвоија само оние ојконими во чија основа се влезени апелативи со коишто се именуваат занимања: *Муџичани* (пл. од им. *моџичанин* 'оној што врши мерење на лозја'), *Оризари* и *Фариш* (: арап. им. *faris* 'јавач, коњаник, витез');¹³ *Свети Врачи* (: врач 'лекар').

1. II Ојконими образувани од придавски основи.

Во оваа група се поместени оние ојконими во кои се вградени придавки што означуваат:

1. II 1. големина: *Величани*; *Големо Полошко*, *Мало Полошко*;
1. II 2. положба: *Горна Бошава*, *Горни Дисан*, *Горни Промеј*, *Долна Бошава*, *Долни Дисан*, *Долни Промеј*;
1. II 3. старост: *Паликура* (Старо Село)
1. II 4. облик на објектот: *Криволак*;
1. II 5. боја: *Црвени Брегови*;
1. II 6. својства на човекот: *Бесвица* (: бесен), *Бошавица* (бос), *Грбавец* (: грбав), *Праведник* (: праведен); *Свети Пејка*, *Свети Врачи*, *Свети Димитри* (: свет)

1. III Ојконими образувани од глаголски основи: *Кесендре*; *Мрзен Ораовец* (: гл. мрзне).

1. IV Ојконими образувани од предлози: *Енборија* (: слож. грч. им. *ἐμπορεία* < *ἐνπορεία* < предлог *ἐν-* 'во', но и 'под' + *πορεία* 'населба, живеалиште', односно 'подградие').

2. Ојконими *шџо* се образувани од оними

Во втората поголема група ојконими, насловена како *Ојконими шџо* се образувани од оними се издвоија следниве подгрупи:

2. I Ојконими образувани од антропонимски основи

Во оваа група се сместени ојконимите што се образувани од:

2. I 1. машки лични имиња: *Барово* (: Баро), *Бохула* (: Бохул), *Ваџаша* (: Ватах), *Вешје* (: Увет), *Влашево* (: Влах), *Дебрешије* (: Дебрет), *Дисан* (: Дисан), *Добројино* (: Доброта), *Драгожел* (: Драгожел), *Драдња* (: Драг), *Злешево* (: Злеш), *Злешја* (: Злета), *Јаношево* (: Јанош), *Калањево* (: Калањ), *Крњево* (: Крње), *Крушевица* (: Круше), *Куманичево* (: *Куманец*¹⁴), *Радња* (: Рад), *Рожден* (: Рожд), *Росоман* (: Росоман), *Легово* (: Лего), *Негојино* (: Негота), *Порович* (: Поровит),

¹³ Љ. Станковска, *Суфиксиие -јџ-, -џџ-, -џ во македонската џононимија*, Скопје 2002, 405.

¹⁴ В. Мошин, *Сџоменици за средновековната и џоноваџа историја на Македонија*, т. I, III, IV, Скопје 1975-1981, 307. Ова име сп. со старите словенски л.

Прждево (: Пржде), *Сѝрмашево* (: Стрмаш), *Сѝраѓово* (: Страго), *Тушанец* (: Тушан), *Хохово* (: Хохо), *Шеоба* (< *Шејова : Шејо), *Шешково* (: Шешко); *Бизов Чифлик* (: Бизо), *Будур Чифлик* (: Будур), *Јанков Чифлик* (: Јанко), *Поро Дол* (: Поро).

2.1.2. имиња на светци: *Свеѝа Пеѝка*, *Свеѝи Врачи*, *Свеѝи Димѝри*;

2.1.3. фамилијарни имиња: *Бојанчиѝе*, *Војшанци*, *Добруниѝа*, *Желиѝа*, *Кошарци*, *Мирановци*, *Рибарци*, *Храниславци*, *Циди-мирци*.

2. II Ојконими образувани од други топоними: *Бисѝренци* (: *Бистрени < топ. *Бистра), *Брушани* (: *Брус), *Возарци* (: *Возари < антр. *Возар < ап. *возар* 'лице кое превезува стока со кола, кочиѝија, кираѝија, превозник' или 'лице кое прави возови, коли'¹⁵), *Дублани* (: топ. *Дубла < ап. *дубла* 'дупка, спила, длабока долина, пештера'), *Иберли* (: *Берт < ап. *берѝ*¹⁶ 'непристапно, тешко проодно место'), *Кавадарци* (: *Кавадари < антр. *Кавадар* < ап. *кавадар* 'лице кое се занимава со правење наметки од скапоцен материјал'),¹⁷ *Кукуручани* (: *Кукуруѝа < антр. *Кукур*¹⁸), *Неволани* (: *Невол < антр. Невол), *Мрежичко* (: *Мрежиѝа < дем. ап. **мрежиѝа*), *Полошко* (: *Полог < ап. *ѝолоѝ*), *Чемерско* (: *Чемер < антр. *Чемер).

Морфолошко-структурна класификаѝија на ојконимите од Тиквешкиот регион

Ојконимите од Тиквешкијата, од структурно морфолошки аспект, можат да се поделат во две основи групи: I Еднокомпонентни и II Двокомпонентни. Еднокомпонентните се делат на 1. Недривирани топоними (примарни) и 2. Дривирани топоними (секундарни), додека двокомпонентните најчесто се изразени со именска група составена од придавка во функција на атрибут и именска, како центар на именската група.

I 1. Еднокомпонентни недривирани ојконими

Недривираните топоними настануваат со топонимизација на апелативи и оними, а овој модел на создавање топоними претставува најелементарен начин за создавање топоними,¹⁹ кој е практично и

имиња : *Расѝиѝь*, *Пеѝриѝь*, *Тодориѝь* и др.; Б. Конески, *Македонски месѝа и имиња*, Скопје 1981, 84.

¹⁵ Љ. Станковска, *Македонска ојконимија*, кн. 2, Скопје 1997, 49.

¹⁶ О. Т. Молчанова, *Иѝторическая связь ѝюркской ѝойонимии Горноѝо Алѝая и Тувы*, Историческа ономастика, Москва 1977, 274.

¹⁷ Љ. Станковска, *Македонска ојконимија*, кн. 1, Скопје 1995, 124–125.

¹⁸ Ова име кај нас се засведочено во еден запис од 1302 година во следнов контекст: Драгославъ, Коукуроувъ зѝтъ. В: L. R. P. Petit, B. Korablev, *Actes de Chilandar*, Санктпетербург 1911, 398.

¹⁹ P. Šimunović, *Toponimija otoka Braća*, Supetar 1972, 241.

еден од најстарите модели на топонимизација што им е познат и на другите индоевропски јазици.²⁰ Топонимијата на Тиквешкиот регион, како микросегмент од глобалниот индоевропски ономастички систем, не покажува никакви отклонувања во овој контекст. Врз основа на тоа какви апелативи, односно оними, се наоѓаат во основата на недеривираниите топоними се издвојува и по неколку подгрупи коишто ќе ги проследиме во продолжение.

I 1. 1. Еднокомпонентни недеривирани ојконими рамни на именски апелативи

Во рамките на оваа група се издвојуваат две подгрупи и тоа: 1. *Топоними рамни на основни именки* и 2. *Топоними рамни на изведени именки*.

I 1. 1. 1. Групата ојконими рамни на основни именки се дели на ојконими рамни на неперсонални и на персонални именки.

I 1. 1. 1.1. Групата ојконими кои се рамни на основни неперсонални именки се следниве: *Бања, Дрен, Клисуре, Клуч, Курија, Мајден, Манасџир, Мрамор, Пешиџера, Просек, Ракиџа, Слаџина, Сојоџ* и др.

I 1. 1. 1.2. Групата ојконими основни персонални именки се следниве: *Оризари* и *Муџичани*.

I 1. 1. 2. *Топоними рамни на изведени именки:*

I 1. 1. 2.1.1. од именски основи со суф. - *иџије*: *Галиџије, Градиџије, Коноџиџије, Моклиџа, Пејелиџије;*

I 1. 1. 2.1.2. со деминутивните суфикси: -*че* (Бунарче), -*ка* (Кошарка) и -*ец* (Раец).

I 1. 1. 2.2 од придавски основи: *Беџниџије, Дабниџа;*

I 1. 1. 3. Ојконими рамни на сложени именки: *Глиџиќ, Енборија* и *Криволак*.

I 1. 2. Ојконими рамни на оними

I 1. 2.1. Ојконими рамни на деривирани етници со:

а) суф. -**јани/-ани**: *Брушани, Дублани, Кошани, Неволани, Кукуручани* и *Храџани*;

б) суф. -**џи**: *Бисџиренци, Возарци* и *Кавадарци*;

в) тур. суф. -**ли**: *Иберли*;

I 1. 2. 2. Ојконими рамни на патроними: *Воџшанци, Кошарци, Рибарци, Храниславци* и *Џидимирци*.

I 1. 2. 3. Ојконими рамни на имиња на светци: *Светџа Пеџка, Светџи Врачи* и *Светџи Димџири*.

I 2 Еднокомпонентни деривирани ојконими

Овие ојконими се настанати како резултат од суфиксната супстантивизација која може да биде извршена по пат на интегрална и на дезинтегрална деривација. Супстантивизацијата на ојконимите од Тиквешкијата се врши со следниве суфикси:

²⁰ И. Дуриданов, *Местџиније названя оџ Ломско*, София 1952, 180.

- ец**: Грбавец, Манасџирец, Раковец, Тушанец, Челевец и Шивец;
- еш**: Тиквеш;
- икл-ник**: Брусник, Клеџовник, Праведник, Трмник, Трџеник, Тимјаник;
- ица**: Врбница, Бесвица, Дошница, Драчевица, Дуџица, Елешница, Каменица, Коџришница, Корешница, Крушевица, Меџлица, Пеџирница, Рајница.

І 3 Елиптични топоними

Овие ојконими се добиени со бессуфиксна супстантивизација на придавската компонента од некоја хипотетична именска група, чиј центар, како редувантот отпаднал, а атрибутот продолжил да живее како елиптично име. Придавката кај елиптичните ојконими од Тиквешкиот регион, најчесто, е образувана со следниве суфикси:

- ин**: *Доброџино, Неџоџино*;
- јь** и -**џь**: а) Ојконими образувани со овој суфикс од лично име: *Ваџаша, Веџе, Дебреџе, Драџожел, Злеџиџа, Порович, Росоман*; б) Ојконими образувани со овој суфикс од персонални именки: *Фариџ*; в) Ојконими образувани со овој суфикс од неперсонални апелативи: *Гавран*;

-**џ**: а) од лични имиња: *Бохула, Дисан*; б) од патронимски имиња образувани со суфиксот -**иџиџе**: *Бојанчиџиџе, Добруниџиџе и Желиџиџа*; в) од неперсонални апелативи: *Лиџа*;

-**ов/-ев-**: *Барово, Влашево, Грничово, Дуброво, Калаџево, Клиново, Крџево, Куманичево, Леџово, 'Ржаново, Сирково, Сџираџово, Сџирмашево, Хохово, Шеоба (< *Шејова), Шеџово*;

-**ск-**: Овој суфикс, кај наведените ојконими има секундарно-топонимиска функција: *Мрежичко, Полошко и Чемерско*;

-**н-**: *Драдња, Марена, Радња и Рожден*;

-**ав**: *Бошава и Ресава*.

II Двокомпонентни топоними

Овие ојконими се делат на 1. Топонимски сложенки и на 2. Сложени

II 1. Топонимски сложенки

Во оваа група ги поместуваме ојконимите: *Кесендре* и *Паликура*.

II 2. Сложени ојконими

Како сложени ојконими најчесто изразени со придавка и именка во ојконимијата на Тиквешкиот регион се издвојуваат следниве: *Бизов Чифлик, Будур Чифлик, Волчи Дол, Големо Полошко, Горна Бошава, Горни Дисан, Горни Промеј, Демир Каџиџа, Долна Бошава, Долни Дисан, Долни Промеј, Јанков Чифлик, Камен Дол, Мало Полошко, Мрзен Ораовец, Поро Дол и Црвени Бреџови*.

За потеклото на ојконимите во Тиквешкиот регион

Од горенаведените ојконими се забележува дека најголем процент од нив имаат словенско потекло. Еден ојконим има супстратно потекло

(Марена), помал дел имаат грчко (Паликура, Енборија, Манасџир), латинско (Бања, Клисуре), како и турско (Иберли, Кесендре, Мајден, Чифлик; Демир Каџија). Како хибридни ојконими ги сметаме Бунарче и Манасџирец (образувани се со македонскиот деминутивен суфикс -че, односно со сесловенскиот -ец), како и сложените ојконими Бизов Чифлик, Будур Чифлик и Јанков Чифлик, кај кои првата компонента е претставена со лично име од словенско потекло, а втората им е заедничка и води потекло од турската лексема *çiftlik* 'феудален земјоделски имот'.

Извори

- Petit, L. R. P., Korablev, B., *Actes de Chilandar*, Санктпетербург 1911.
 Атанасовски, И., *Новата оштина - појреба на иранзицијата*, Кавадарци 1996.
 Кънчов, В., *Избрани произведения*, том II, Софија 1970.
 Панов, М.; Митев, М., *Оштините во Република Македонија според новата поделба од 1996 година - Основни, просторни, демографски и аграрно-структурни обележја*, Скопје 1997.
 Радовановиќ, С. В., *Тиквеш и Рајец*, Населба и порекло становништва, књ. XVII, Београд 1924.
 Стојановски, А. (редактор), *Турски документи за историјата на македонскиот народ: Оширеншоисендеџирза Кусиендилскиот санџак од 1570 год.*, т. V, кн. III, Скопје 1982.
 Јранов, Д., *Carte de la Macédoine dan ses limites géographiques, echelle 1 : 300.000*, Sofia, 1933.

Користена литература

- Brozović, D., *Nazivi za blatišta i njihovi toponimijски odrazi u hrvatskome jeziku*, Folia onomastica Croatica, knj. 8, Zagreb 1999, 1-44.
 Видоески, Б., *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик*, Скопје 1999.
 Десподова, В.; Јачева-Улчар, Е.; Новотни, С.; Чичева-Алексиќ М., *Словенско-македонски речник*, Прилеп - Скопје 1999.
 Дуриданов, И., *Местните називања ош Ломско*, Софија 1952.
 Јачева-Улчар, Е., *Топонимијата на Тиквешкиот регион*, Скопје 2005 (докторска дисертација - машинопис).
 Јачева-Улчар, Е., *За некои ојконими од Тиквешкиот регион*, сп. Balcanoslavica 30-31, Prilep 2002, 206-208.
 Ковачев, Н. П., *Топонимијата на Троянско*, Софија 1969, 120.
 Молчанова, Т. О., *Историческая связь тюркской топонимии Горного Алтая и Тувы*, Историческая ономастика, Москва 1977.
 Мошин, В., *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија*, т. I, III, IV, Скопје 1975-1981.
 Конески, Б., *Македонски места и имиња*, Скопје 1981.
 Пјанка, В., *Топонимикајата на Охридско-џирџанскиот базен*, Скопје 1970.

- Skok, P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II, Zagreb 1972.
- Станковска, Љ., *Македонска ојконимија*, кн. 1, Скопје 1995.
- Станковска, Љ., *Македонска ојконимија*, кн. 2, Скопје 1997.
- Станковска, Љ., *Топонимиите со суфиксот -ица во Македонија*, Скопје-Прилеп 2001.
- Станковска, Љ., *Суфиксиите -јв-, -јь-, -ъ во македонската топонимија*, Скопје 2002.
- Станковска, Љ., *Несловенски ајлајиви во македонската топонимија*, Зб. реферати од XXIX Научна конференција одржана во Охрид, 19-20 август 2002, Скопје 2003.
- Фасмер, М., *Этимологический словарь русского языка*, II, Москва 1967.
- Фасмер, М., *Этимологический словарь русского языка*, III, Москва 1987, 539.
- Šimunović, P., *Toponimija otoka Brača*, Supetar 1972.

Naselbinska imena v Tikveški regiji

Povzetek

V prispevku je s semantičnega in besedotvornega vidika analiziranih in klasificiranih 140 naselbinskih imen Tikveške regije, večjega območja v srednjem Povardarju. Klasifikacija oјkonimov je narejena po tisti, ki jo je v svoji doktorski disertaciji z naslovom Топономастиката на Охридско-преспанскиот базен (Toponomastika Ohridsko-prespanskega bazena) predstavil Poljak Włodzimierz Pianka. Analiza je pokazala, da se v oјkonimih Tikveške regije ohranjajo geografski apelativi, fitonimi, zoonimi in osebna imena. Poseben tip oјkonimov predstavljajo tisti, ki so enaki stanovniškim imenom in patronimikom. Z besedotvornega vidika so oјkonimi s tega območja pretežno nastali s toponimizacijo apelativov ali pa s sufiksno substantivizacijo. Precejšen del oјkonimov je eliptičnih, manjše število je zložen in večbesednih imen. Glede izvora je najvišji odstotek oјkonimov slovanskega izvora, manjši pa turškega, grškega ali romanskega.

Elka Jačeva-Ulčar
Institut za makedonski јазик Krste Misirkov, Skopje
elka_jacevaulcar@yahoo.com

Besedje za bratranca in sestrično v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA)

Tjaša Jakop (Ljubljana)

IZVLEČEK: V članku je z metodo lingvistične geografije predstavljeno besedje, ki v slovenskih narečjih poimenuje sorodstvena razmerja, in sicer tetine ali stričeve otroke. V vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas (SLA) sta v XIII. poglavju Družina tudi vprašanji št. 626 (bratranec) in št. 627 (sestrična), katerih raznoliki odgovori so prikazani na leksično-besedotvornih kartah.

ABSTRACT: This article uses linguistic geography to present vocabulary denoting blood relationships in Slovenian dialects; specifically, the children of aunts and uncles. Section thirteen of the SLA questionnaire titled "Family" also includes questions 626 (bratranec 'male cousin') and 627 (sestrična 'female cousin'). The various answers to these questions are presented on lexical and word-formative maps.

1 Uvod

Poimenovanja za ožje sorodstvene vezi so po slovenskih narečjih leksikološko dokaj enotna, z morebitnimi vplivi sosednjih jezikov (zlasti na zahodu). Najenotnejša so poimenovanja za pomen *oče* (V604) in *mati* (V605), *sin* (V606) in *hči* (V607) ter *brat* (V620) in *sestra* (V621), medtem ko se poimenovanja *bratranec* (V626) in *sestrična* (V627) že bolj pokrajinsko razlikujejo.

2 Gradivo

Pogostnost in prostorska razširjenost poimenovanj *bratranec* in *sestrična* je razvidna z jezikovnih kart s pripadajočima legendama. Karti sta napisno-izoglosno-znakovni, z legendo v desnem kotu spodaj. Znake obeh kart sem slušala čim bolj uskladiti, da bi bila njuna primerjava preglednejša. Notranje modifikacije znakov kažejo na različne pone, zunanja modifikacija pa pove, da gre za večbesedno poimenovanje (npr. *mali brat*). Nezapolnjenost znaka kaže, da je leksem prevzet. Pri točkah, ki še vedno niso zapisane, je namesto znaka številka kraja podčrtana

(npr. 14), manjkajoči odgovori sicer zapisanih točk pa so označeni s poševnico (/). Diferenciranost leksemov in tujejezikovni vplivi so obdelani v komentarjih.¹

Pri kartografiranju leksike je potrebno gradivo poknjžiti, tj. poiskati pravo stopnjo oz. mero abstrakcije, pri čemer se upošteva glasovne zakone posameznega govora (kot npr. popolna redukcija nenaglašanih samoglasnikov).² Pri tem so nam v pomoč fonološki opisi posameznih govorov, katerih število se iz leta v leto veča (trenutno je od 404 točk oz. govorov SLA narejenih že 41 fonoloških opisov). Besede je potrebno tudi etimološko in besedotvorno razčleniti.

3 Izvor in pomen leksemov

Leksem *bratranec* (*bratrančka* 'sestrična') je soroden ali enak cslovan. *bratanъ* 'bratov sin, nečak, bratov vnuk', star. hrv. *bratan* 'bratov sin', češ. *bratranec* 'bratranec'. V praslovanščini sta za koren *brat-* obstajali še obe obliki: *bratrъ* in (po disimilacijski izgubi *-r*) *bratъ*. Pslovan. **bratrъnъ* je izpeljanka iz **bratrъ* 'brat', kar je prvotno pomenilo **bratov sin, nečak*'. Pridana pripona *-an* označuje specifikacijo v krvnem sorodstvu (*bratan, bratana*). Ta pomen se dobi tudi z razširitvijo s pomanjševalno pripono *-ec* (*brat(r)anec*) ali *-ka* (*bratranka*) ali pa pripono *-ič* (*bratič, sestrič*). Leksema *bratran(ec)* in *bratan(ec)* torej izhajata iz dveh različnih osnov, katerima je pridana pripona *-an*.

Današnji pomen 'stričev (ali tetin) sin' je nastal tako, da so to sorodstveno oznako otroci prevzeli od svojih staršev. Prvotni pomen se (poleg v zgoraj naštetih slovanskih primerih) ohranja še v redko rabljenem sloven. *bratъn* 'bratov sin, nečak', *bratána* ali *bratrána* 'bratova hči, nečakinja'. Enako je iz *sestra* tvorjeno danes redko rabljeno *sestrānec* 'bratranec (prvotno po očetovi ali mamini sestri)', *sestrána* 'sestrična'. V etimoloških slovarjih najdemo še različice *bratič, brátranec, bratānec, bratrānček; sestričnik, sestrīnec, sestrīnek, séstrnik, sestrānič*.

Leksem *sestrična* s pomenom 'sestrina hči' je v ženskem spolu posamostaljeni pridevnik od *sestrica*, manjšalnica od *sestra*. Iz manjšalnice moškega spola je sloven. *sestrič* 'sestrin sin, nečak' (16. stol.) < **sestrītъ*. *Sestrična* je bila torej prvotno **sestrina hči, nečakinja*'. Današnji pomen 'stričeva (ali tetina) hči' je nastal tako, da so to sorodstveno oznako otroci prevzeli od svojih staršev in pri tem niso upoštevali spremembe sorodstvenega razmerja (kot v primeru *bratranec*). Enako je iz *brat* tvorjeno danes redko rabljeno *bratič* 'bratranec (prvotno po očetovem ali maminem bratu)', *bratična* ali *bratrīčna* 'bratova hči, nečakinja'. Različice so še: *séstrna, séstrnica, sestrička*.

Leksem *strič* je nastal iz **strъjъ-ničъ* s pomenom 'stričev sin', posamostaljeno

¹ Pri fonetičnem zapisu je uporabljena pisava ZRCola, ki jo je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss, na kartah pa znaki SIMBola. Gradivo je vneseno s programom SlovarRed, karte pa narejene s programom CorelDraw.

² Čeprav imata Pleteršnik in Bezljaj v slovarjih zapisani obe naglasni različici (*brátranec* in *bratānec*), prav tako tudi SSKJ (*brátranec* tudi *bratranec*), na karti št. 1 (V626) mesto naglasa ni posebej označeno.

iz pridevnika **stryjъ-нь* 'stričev' (*stryjъ-na(ja)* 'stričeva' → *strina*).³ *Strnič*, *strénič* in *strnična* so izrazi, ki se uporabljajo v slovenski Istri, le na jugu se mešajo z *zermanom* in *zermano*.⁴ V (etimoloških) slovarjih ne najdemo naslednjih leksemov, ki se nahajajo v gradivu SLA: *bratran* (le *bratan*), *sestričen*, *sestranica*, *sestrinka*, *bratrančka* in *bratrančinja* (le *bratránka*), kar kaže na izredno bogastvo slovenskega narečnega besedotvorja.

Od neslovanskih izrazov najdemo v gradivu SLA naslednje prevzete besede: Na zahodu najdemo romanske sposojenke *kužin*, *kužina* (< it. *cugino*) 'bratranec, sestrična', *kusen*, *kusena* (< furl. in ben. *cusin*) 'bratranec, sestrična'⁵ in *zurman*, *zurmana*⁶ (< furl. in ben. *zermàn* '1. bratranec, 2. sorodnik iste generacije, 3. star družinski prijatelj (Istra)') [v furl. je bila verjetno prevzeta iz fr. *le cousin germain* 'prvi bratranec', *la cousine germaine* 'prva sestrična']. Na vzhodu najdemo madžarsko sposojenko *unokatešver* (< madž. *unokatestvér* = skupno ime za bratrance, sestrične, nečake, nečakinje, vnuke in vnukinje, otroke bratov in sester (ponekod v Porabju)⁷ ([madž. *barát* ima drug pomen, in sicer 'prijatelj']).

4 Razširjenost leksemov v slovenskih narečjih (komentar h kartam)

Najbolj razširjen leksem v pomenu 'stričev ali tetin sin' je *bratranec*, v pomenu 'stričeva ali tetina hči' pa *sestrična*. Leksema najdemo v vseh narečnih skupinah: v celotni koroški narečni skupini, v vzhodnem delu primorske narečne skupine (brez rezijanskega, terskega, nadiškega, briškega, istrskega in dela kraškega in notranjskega narečja), v celotni rovtarski, dolenski in gorenjski narečni skupini, v štajerski narečni skupini (razen v južnem delu kozjansko-bizeljskega in južnopohorskega narečja). V panonski narečni skupini prevladuje poimenovanje *bratranec*, namesto leksema *sestrična* pa se pogosteje rabi leksem *sestrana* oz. *sestranica*, le v eni točki haloškega narečja pa *sestrinka*.

Različico brez *-r-* *bratanec* poznajo le na vzhodu: v panonskem prleškem in zahodnem delu prekmurskega narečja. Oblike brez pripone *-ec* so še redkejše; *bratran* poznajo le kot različico v točki rovtarskega baškega govora in točki vzhodno-gorenjskega govora gorenjske narečne skupine, v točki zgornjesavinjskega in dveh točkah srednjesavinjskega narečja štajerske narečne skupine. Leksem *bratan* se kot dvojnica pojavi le v točki na skrajnem vzhodu istrskega narečja. Različico *bratič* poznajo tri točke na skrajnem JV štajerske narečne skupine: srednještajerskega in kozjanskega narečja na meji s Hrvaško (338–340).

Drugo najpogostejše poimenovanje je *strnič*. Značilen je za primorsko narečno skupino (jugovzhodni del kraškega narečja, istrsko in notranjsko narečje),

³ Povzeto po Bezljaj (1977, 38, 1995, 230, 330–331), Pleteršnik (2006), Skok (1971, 199–200) in Snoj (2003, 54–55, 651).

⁴ Ravnik (1996, 267).

⁵ Slovenski etnološki leksikon (2004, 274) in Pirona (2001², 181).

⁶ Kot obliko *zermán* (ž. *zermána*) leksem najdemo v Slovenskem etnološkem leksikonu (2004, 707) in v Bezljaj (2005, 406).

⁷ Slovenski etnološki leksikon (2004, 654).

točka rovtarskega črnovrškega narečja ter laški govor posavskega narečja in kozjansko-bizeljsko narečje štajerske narečne skupine. Leksem *strnična* imamo na jugozahodu primorske (kraško in notranjsko narečje) ter ločeno še na jugovzhodu štajerske narečne skupine (posavsko in kozjansko-bizeljsko narečje). Različico s pripono *-ka* (*strnička*) najdemo le na zahodu: kot dvojnico v točki kraškega narečja in v notranjskem narečju primorske narečne skupine ter v točki črnovrškega narečja rovtarske narečne skupine.

Leksem *sestrič* poznajo v Celju in okolici (v srednjesavinjskem, srednještajerskem in južni polovici južnopohorskega narečja štajerske narečne skupine), kot dvojnico pa še v točki na skrajnem severovzhodu severnopohorsko-remšniškega narečja koroške narečne skupine. Manj razširjen je leksem *sestričen*; najdemo ga v točki ziljskega narečja koroške narečne skupine, kot dvojnico pa še v točki zagorsko-trboveljskega govora in dveh točkah srednjesavinjskega narečja. Leksem *sestranec* se pojavi le enkrat, še takrat kot dvojnica: v točki na zahodu prekmurskega narečja. Poimenovanje *sestrička* imajo le v dveh točkah na skrajnem severu podjunskega narečja (32, 33).

Razlikovanje *bratran(ec)* s pomenom 'stričev sin' in *sestrič(en)* s pomenom 'tetin sin', torej po sestri in bratu (očeta ali mame), je zabeleženo v zagorsko-trboveljskem govoru, srednjesavinjskem, srednještajerskem in južnopohorskem narečju štajerske narečne skupine ter v točki na skrajnem severovzhodu koroške narečne skupine. To razlikovanje se je začelo mešati z *bratran(ec)* s pomenom 'bratranec po očetu' in *sestrič(en)* s pomenom 'bratranec po mami', torej po mami in očetu, ne pa po sestri in bratu. Tako so po očetovi strani *bratranci* in *bratranke*, po mamini pa *sestriči* in *sestrične* (v Velenju in okolici). Razlikovanje *sestrična* in *bratran(č)ka* poznajo štajerska zgornjesavinjsko, srednjesavinjsko in srednještajersko narečje ter točka na skrajnem vzhodu podjunskega narečja, točka na vzhodu mežiškega narečja ter točki na zahodu severnopohorsko-remšniškega narečja koroške narečne skupine.

Leksem *bratranka* je značilen za severovzhod: vzhodni del koroške narečne skupine in severozahodni del štajerske narečne skupine (zgornje- in srednjesavinjsko narečje). Pomanjševalnica *bratrančka* obstaja kot dvojnica le v dveh točkah koroškega severnopohorsko-remšniškega narečja. Malce bolj razširjen je v koroški narečni skupini izraz *bratrančinja*, in sicer v rožanskem, obirskem in podjunskem narečju. Leksem *bratana* se kot dvojnica pojavi le v točki na skrajnem vzhodu istrskega narečja.

Opisna poimenovanja *ta mali brat* ali *mali brat* najdemo le v dolenski narečni skupini: v točki 237 (*tā māl brät*), kot drugi leksem (poleg *bratranec*) pa še v točkah 256 (*ta māl brät*), 258 (*ta māl brät*) in 279 (*mālę brät*). Tudi opisno poimenovanje (*ta mala sestra*) najdemo le v dolenski narečni skupini: v točki 237 (*tā māla sięstra*), kot drugi leksem (poleg *sestrična*) pa se pojavi še v točkah 234 (*tj māla sięstra*), 238 (*tō māla sięstra*), 256 (*ta māla seąstra*) in 279 (*māla sięstra*).

Na obrobju slovenskega etničnega prostora se uporabljajo prevzete besede. Romanski različici *kužin* in *kužina* se pojavita samo na zahodnem robu slovenskega jezikovnega prostora: v rezijanskem, terskem, nadiškem in briškem narečju, banjškem govoru ter severnem delu kraškega narečja, kjer poleg romanske najdemo tudi

slovensko dvojnico – *bratranec*. Različico *kusen*, *kusena* pozna le točka na jugu zilijskega narečja. Romanizem *zurman*, *zurmana* se pojavi v eni sami točki na skrajnem zahodu istrskega narečja (ob obali). Na vzhodu se samo v eni točki pojavi iz madžarščine prevzeta beseda *unokateštver*: kot dvojnico (poleg leksema *bratranec*) jo najdemo na severu prekmurskega narečja, v madžarskem Porabju.

Viri in literatura

- Arhiv Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana, *Listkovno in zvezkovno gradivo za Slovenski lingvistični atlas (SLA)* za vprašnji št. 626 in 627.
- Benedik, Francka, 1999, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana, Založba ZRC (ZRC SAZU).
- Bezljaj, France, 1977, 1995, 2005, *Etimološki slovar slovenskega jezika* I, III, IV Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Hradil, Jože, 1996, *Slovensko-madžarski slovar = Szlovén-magyar szótár*, Ljubljana, DZS.
- Logar, Tine & in Rigler, Jakob, 1993, *Karta slovenskih narečij*, Ljubljana, MK (zemljevid).
- Logar, Tine, 1996, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave* (ur. Karmen Kenda-Jež). Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Pirone, Giulio, 2001², *Il nuovo Pirone: vocabolario friulano*, Udine, Societa filologica friulana.
- Pleteršnik, Maks, 2006, *Slovensko-nemški slovar* I–II, CR-ROM, Transliterirana izdaja, Uredila M. Furlan (Original izšel 1894–5), Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ravnik, Mojca, 1996, *Bratje, sestre, sestriči, zermani: družina in sorodstvo v slovenski Istri*, Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU).
- SSKJ (Slovar slovenskega knjižnega jezika)*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, 1995.
- Slovenski etnološki leksikon* (ur. Angelos Baš), 2004, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Snoj, Marko, 2003, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, Modrijan.
- Skok, Petar, 1971–1973, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–III, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Vocabulary Denoting “cousin” in Slovenian Dialects (Using Material for the SLA)

Summary

An analysis of names denoting the children of uncles or aunts shows considerable dialect diversity, which is the result of various phonological and word-for-

mative development processes in Slovenian dialects. On the periphery in particular, this is also the result of language contact. The forms bratranec 'male cousin' and sestrična 'female cousin' are found throughout most Slovenian territory. The second most frequent terms are strnič and strnična/strnička. The majority of other dialect lexemes for 'male cousin' and 'female cousin' are also of Slovenian origin; they only differ in the word-formative suffixes used with the bases brat(r)- or sestr-(i.e., -an, -ec, -ič, -en; -a, -(a)na, -ica, -in-ka, -an-ka, -an-čka, an-činja, -ič-na, and -ič-ka). Names referring to the children of uncles or aunts are thus interesting not only because of these various lexemes, but primarily because of the great variety of word-formative affixes in Slovenian dialects. This is also demonstrated by certain forms that cannot be found in dictionaries (for example, sestranica and sestrinka, or bratrančka and bratrančinja).

In terms of loanwords, the lexemes kužin-a, kusen-a, and zurman-a appear in the west, borrowed from Italian or Friulian (the word-formative morphemes of these loan words are, however, Slovenian). The vocabulary is presented through linguistic geography; lexical and word-formative maps demonstrate the spatial distribution of names denoting 'male cousin' and 'female cousin' in Slovenian dialects. The texts accompanying the maps present their frequency and differentiation – for example, the differentiation in Styrian dialects between bratran(ec) 'uncle's son' and sestrič(en) 'aunt's son', which has begun mixing with the differentiation between bratran(ec) 'paternal male cousin' and sestrič(en) 'maternal male cousin'.

Priloga:

Leksično-besedotvorni karti:

Karta št. 1 – SLA V626 (*bratranec*)

Karta št. 2 – SLA V627 (*sestrična*)

Tjaša Jakop

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana

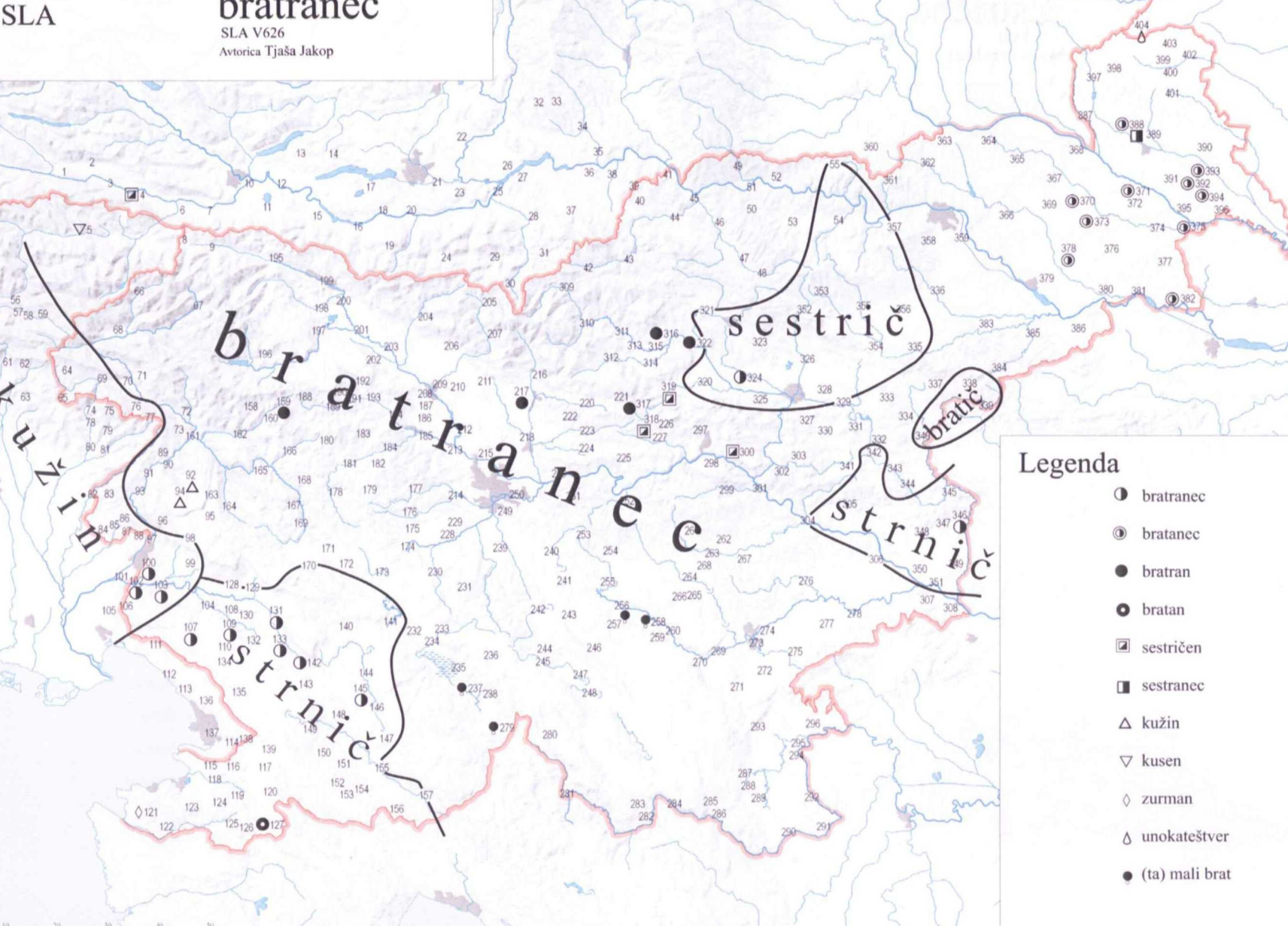
jakop@zrc-sazu.si

SLA

bratranec

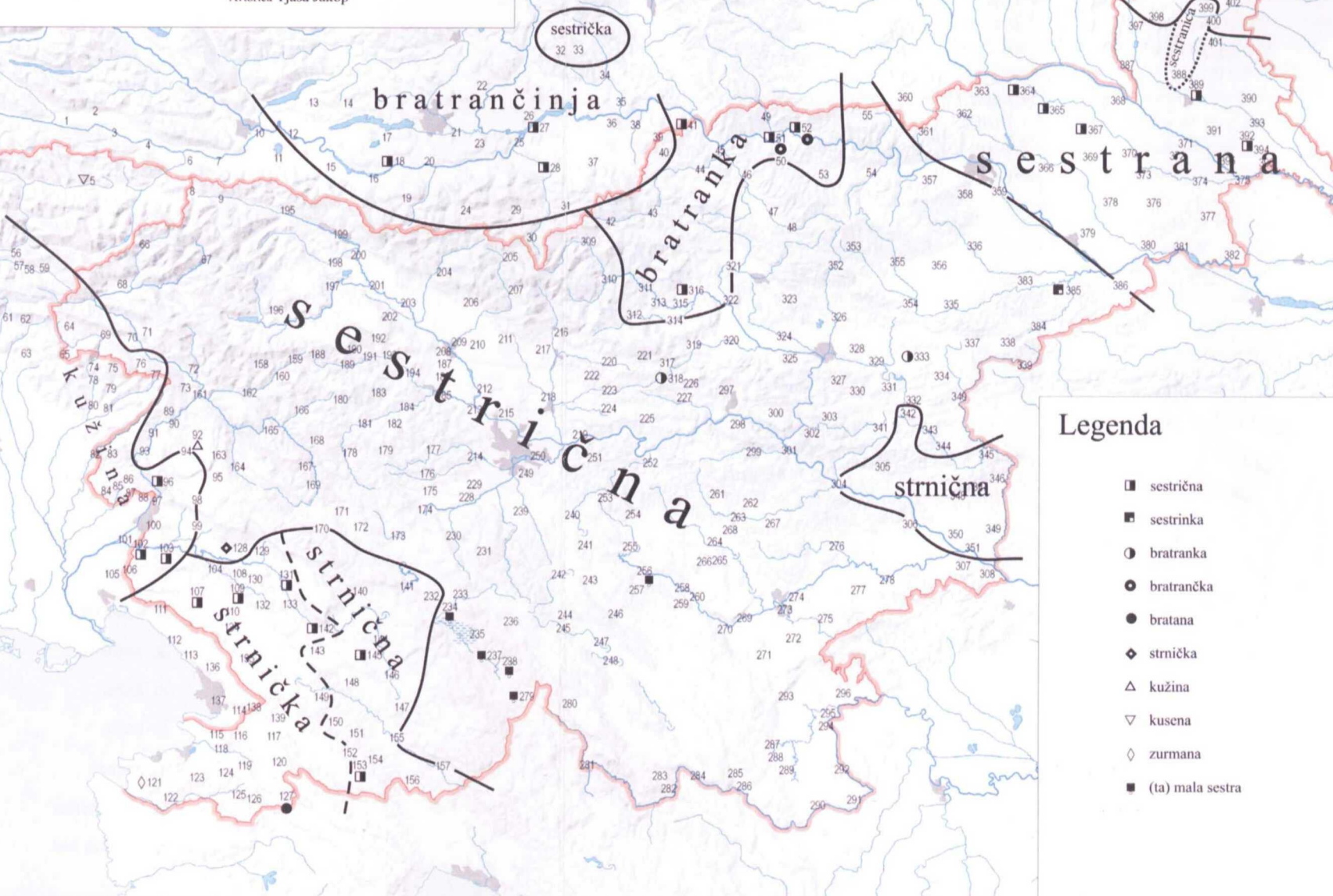
SLA V626

Avtorica Tjaša Jakop

Legenda

- bratranec
- ⊙ brataneč
- bratran
- bratan
- ▣ sestrič
- ▣ sestraneč
- △ kužin
- ▽ kusen
- ◇ zurman
- △ unokateštver
- (ta) mali brat

Legenda

- sestrična
- sestrina
- bratranka
- bratrančka
- bratana
- ◆ stnička
- △ kužina
- ▽ kusena
- ◇ zurmana
- (ta) mala sestra

Od kod slovenski dendronim *jâm* »brest«?

Helena Jazbec, Metka Furlan (Ljubljana)

IZVLEČEK: Slovenske dendronime *jâm* »brest«, *jân* »isto« in *lâm* se izvaja iz srednjevisokonemške predloge, ki se ohranja v bav. nvn. *Alme* »brest«.

ABSTRACT: The Slovenian dendronyms *jâm*, *jân*, and *lâm* (all 'elm') derive from a Middle High German base preserved in Bavarian NHG *Alme* (elm).

1. Za¹ drevesno vrsto *Ulmus* imamo v slovenščini ob splošno znanem *brést* še vrsto podobnozvočnih izrazov, pri katerih upravičeno lahko domnevamo, da so etimološko povezani, a so v slovenščini deloma izposojeni, deloma pa podedovani iz praslovanščine. Maks Pleteršnik v svojem *Slovensko-nemškem slovarju* navaja *jâm* »brest«, *jâmovæc*, gen. -*vca* »isto«, *jân*, *lim*, gen. *líma*, *lom*, *ilmovæc*, gen. -*vca* in *ilæm*, gen. *ilma*. V *Etimološkem slovarju slovenskega jezika* pa France Bezljaj dodaja še *lâm*, *lemovec* in *lemkovec* (ESSJ, II, 142), ki so verjetno posredno povzeti iz Šulekovega slovarja fitonimov (Šulek 1879, 189, 193). Slovenske dendronime *lam*, *lemovec* in *lemkovec* namreč Šulek brez naglasnih oznak navaja po gradivu, ki mu ga je Henrik Freyer predal leta 1850 in vsebuje predvsem fitonime s Kranjske (Šulek 1879, XIV–XV). Različica *imovec*, ki je tudi navedena v ESSJ, I. c., je verjetno povzeta iz Brinarjevega *Gozdarskega slovarja*, ki navaja *ímovec* »gorski brest, *Ulmus scabra*« (Brinar 1970, 76). Ta dendronim je izpeljanka tipa *jâm* → *jâmovæc* iz različice *'i:m*, ki je še živa v štajerskih govorih Zadrebčke doline (Weiss 1998, 108).²

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

² Fonem tega dendronima je posredoval P. Weiss, ustno.

2. Vse te dendronime lahko glede na fonetično podobo in njihov možen izvor razdelimo na štiri skupine.

2.1. Različice *iləm*, *ilmovəc*, po zgodnji asimilaciji *-lm-* > *-m³* 'i.m (Zadrečka dolina), *imovec* in po internoslovenskem premetu *lim*, gen. *líma* s skupno slovensko osnovo **ilm-* so lahko dediščina iz psl. **jьльмъ*⁴ (Bezljaj ESSJ, II, 142; ĚSSJ, 8, 222–3), čeprav bi enako fonemsko zaporedje **ilm-* imela tudi izposojenka iz srvn. *ilm* (f.) »brest«.⁵ Ker varianta *iləm* do sedaj v narečjih ni bila potrjena in je bila zabeležena pozno, v drugi polovici 19. stoletja, v Cigaletovem in Janežičevem slovarju, je možno, da je bila umetno uvedena na podlagi r. *ilem*, gen. *ilьma* »Ulmus« (Pleteršnik 2006, 291; Berneker 1908–1913, I, 424).

2.2. Če samo iz Freyerjevega rokopisnega gradiva potrjeni varianti *lemovec* in *lemkovec* nista morda le zapisa za reducirani obliki **ləmovəc* in **ləmkovəc* (iz sln. **lim(k)óvəc*), kot nakazuje obirsko koroško *ləmó:wc*, gen. *-a* »brest« (Karničar, 157) in iz Planine nad Jesenicami posredovano *lmóvəc* (Pintar, 21), se v njiju lahko ohranja psl. dendronimu **jь(ь)мъ* variantni in sorodni **elmъ*,⁶ ki ga Schuster-Šewc, 859, predpostavlja iz dl. *lom* »Ulmus«, ukr. *lьom* »isto« in br. *lēm* »Ulmus foliacea«, prim. še r. nar. *lēmok* »mladi brest« (ĚSSJ, 8, 222–223).

2.3. Varianta *lom*, ki jo Pleteršnik navaja po Mateju Cigaletu in Oroslavu Cafu, kot slovenska, povzeta po Freyerjevem gradivu, pa je bila zabeležena tudi v Šulekovem slovarju (Šulek 1897, 203), je zaradi preohlapnih podatkov o arealu še težje razločljiva. Bezljajeva razlaga, da naj bi bila ta, tako kot druge pri njem omenjene dendronimske različice v slovenščini, bolj verjetno praslovanska dediščina, kot pa izposojena iz srvn. *ilm* »Ulmus« (Bezljaj ESSJ, II, 142), je nezadostna.

2.4. V četrto skupino pa smemo uvrstiti različice *jām*, *jāmovəc*, *jān* in tudi *lām*, kot se bo izkazalo v nadaljevanju.

3. Pričujoči članek skuša v prvi vrsti razložiti nastanek in izvor variant iz zadnje

³ Relativna kronologija asimilacije v zgodnjo plast tipa *sonce* ← *soľnce* (Ramovš 1924, 39) je postavljena zaradi tpn *Ímovica* »naselje v občini Lukovica pri Domžalah«, v katerem se ta dendronim po vsej verjetnosti ohranja in je bil že leta 1384 zabeležen kot *Ymowitz* (Kos 1975, 215).

⁴ Ob domnevi, da je drugi polglasnik v psl. **jьльмъ* »Ulmus«, na katerega nedvomno kaže npr. p. *ilm*, sekundaren, bi bilo v psl. **jьльмъ* možno prepoznati popolno paralelo z lat. *ulmus* »brest«, oboje pa izvajati iz praide. **H_lm-ó-s*. Glej tudi op. 6.

⁵ Domnevo o nemškem izvoru slovanskih dendronimov, ki se jih danes pretežno razlaga kot praide. dediščino iz psl. **jьльмъ* (ĚSSJ, 8, 222–3), je postavil Miklošič 1886, 95, sprejel pa Berneker 1908–1913, I, 424. Dalje glej op. 6.

⁶ V psl. dendronimu **elmъ* »Ulmus« bi bilo možno prepoznati paralelo s stvn. *elmo* »Ulmus«, *elm* »isto« iz praide. **H_lélm-o-s*. Razmerje **H_lélm-o-s* : **H_lm-ó-s* lahko odraža prvotni konzonantni samostalnik s paradigmo **H_lélōm*, gen. **H_lm-és*, lok. **H_lém*, paralelno paradigmi praide. **dheg'hem-* »zemlja«.

omenjene skupine, predvsem *jâm* »brest« s tvorjenko s sestavljeno pripono *-ov-ec jâmovæc⁷* »brest« in *jân*. Te v etimoloških slovarjih še niso bile obravnavane.

3.1. V geslu *jâm* »brest« Pleteršnik 2006, 355, opozarja, da naj bi to bila izposojenka iz tirol. nem. *ilm* (f.) »Ulmus« (Schöpf 1982, 286), kar zaradi razlike v fonetični podobi nemške predloge ne prepričuje.

Pleteršnik po Cafovem slovarskem gradivu navaja, da je dendronim *jâm* znan v mariborski okolici, po Erjavčevem gradivu iz *Pótne torbe* iz leta 1879 pa tudi v Sevnici na Štajerskem (Erjavec 1879, 121). Različico *jân* je Caf poznal iz Frama na Štajerskem, *jâmovæc* pa iz Slovenj Gradca na Koroškem. Širši areal tega dendronima potrjuje terski *jâm* »brest«, ki ga tako onaglašenega omenja Pavle Merku, ko iz njega izvaja terski mikrotoponim *Potjâm* pri Zavarhu v občini Bardo/Lusevera (Merku 2006, 159).

Zaradi fonetičnega neujemanja sln. *jâm* ne moremo izvajati iz tirol. nem. predloge *ilm* »Ulmus«, ampak je bolj verjetno, da se v njem odraža slovenski substitut iz srvn. predloge, ki še živi v bavarskem nvn. *Alme* »Ulmus« (Marzell 1943–1958, IV, 903). Tako relativno kronologijo izposoje iz srvn. **alme* »Ulmus« = bav. nvn. *Alme* je potrebno predpostaviti zaradi areala slovenskih dendronimov in znakov, ki kažejo, da je do izposoje prišlo v času pred narečnim podaljšanjem skrajšanega psl. starega akuta v enozložnicah tipa *brät* → *'bra:t*.

Čeprav se vključno do 16. stoletja⁸ nemški izglasni in predkonzonantni *l* v slovenščino še prevzema kot trdi *l*,⁹ je bila predloga za narečno *jâm* v slovenščino prevzeta prej, iz srednjevisokonemškega ustreznika **alme* »Ulmus« za bav. nem. *Alme*. V slovenščini je bila ta srvn. predloga s kratkim vzglasnim zlogom po vzorcu *krämp* »orodje za kopanje« ← srvn. *krampe* (Grafenauer 1923, 372) prevzeta kot sln. **ätm* in se je vključila v deklinacijski tip *brät*, gen. *b'rá:ta*, ki se ga glede podaljšave skrajšanega psl. starega akuta v nezadnjem besednem zlogu postavlja v konec 14. stoletja (Ramovš 1950, 21). V nadaljnjem slovenskem razvoju se je konzonantna skupina *-lm-* poenostavila v *-m-* po vsej verjetnosti še pred prehodom *l > ʁ*: sln. **ätm* > **äm*. Primeri iz Ramovševega *Konzonantizma* (1924, § 25, § 34) sicer kažejo, da do takih asimilativnih izpadov predkonzonantnega *l* lahko pride samo za *o*-jem ali *u*-jem: *ôhrov<* < sln. **othrou<* ← bav. srvn. **kôlkrou<*, bav. nvn. *Kohlkraut* »zelje, ohrov<«; *špógati (si)* »uporabljati; privoščiti si« < sln. **špołgati* ← srvn. *spulgen* »biti navajen, uporabljati« (Ramovš 1924, § 25; Striedter-Temps, 185, 225). Vendar nam na možnost enakega pojava pred *a*-jem kaže npr. obirsko koroški pridevnik *há:mužæn*, f. *-žna* »v srce segajoč, nesposoben, slaboumen« (Karničar, 117), v katerem se ohranja starovisokonemška izposojenka v slovenščini *álmožna* »miloščina« (Striedter-Temps, 80).

Vzglasni *j-* v *jâm* je torej protetičen kot npr. v nemških izposojenkah *jamati* »izmeriti vsebino soda z odčitno palico, tj. z amo« ← *âmati* »isto« ali bkr. *jásla*

⁷ Besedotvorni postopek je pravzaprav sledeč: *jam* »brest« + *-ov* = *jamov* »brestov<«, *jamov* + *-ec* = *jamovec* »brest<«. Pridevnik *jâmov* »brestov<« navaja Pleteršnik.

⁸ Začetek nove visoke nemščine se datira z letom 1500.

⁹ Po 16. stoletju smo nemški izglasni in predkonzonantni *l* prevzemali s sln. srednjim *l* (Striedter-Temps, § 112–120).

»ognojek, tvor, čir« ← *ásla* »ognojek, uljé, tvor, čir, prisad v rani« (Striedter-Temps, 81, 84; Bezljaj ESSJ, I, 4, 6).

3.2. Različica *jân* »Ulmus«, ki je znana samo iz Frama na Štajerskem, ni mogla po slovenskem fonetičnem razvoju nastati iz *jâm*, ker tam razvoj *-m > -n* ni znan. Izglasni *-n* v *jân* je v odnosu do *jâm* možno razložiti z nemško fonetiko. V bavarščini je razvoj izglasnega *-m > -n* pogost, prim. bav. nvn. *qtn* za širše nvn. *Atem*, srvn. *âtem* »sapa, dih« (Striedter-Temps, § 132; Kranzmayer 1956, § 48b). Sln. substitucijo *-n* za bavarski *-n < -m* izkazuje npr. sln. *pûšpan* »Buxus sempervirens« ← bav. srvn. **puhšpân* < bav. srvn. *puhšpâm* »isto« (Striedter-Temps, 205). Na podlagi tega bavarskega fonetičnega pojava in pogoste apokope v nemščini, ki jo pri tej nem. besedni družini potrjuje npr. švicarsko nem. *Olm* »Ulmus« (Marzell 1943–1958, IV, 903), je možno predpostaviti, da je v bav. srvn. obstajal dendronim **alm* »Ulmus« (< **alm* < **Alme*), ki je bil v slovenščino prevzet verjetno sočasno kot srvn. sinonim **alme* in oba substituta **âlm* in **âln* sta se v nadaljnjem slovenskem razvoju obnašala enako:

sln. **âlm* > **âm* > **j-âm*

sln. **âln* > **ân* > **j-ân*

3.3. V luči razlage nastanka in izvora sln. *jâm* in *jân* je smiselno dopolniti Bezljaja ESSJ, II, 142, ki za sln. *lâm* »Ulmus«, tako kot za vse druge enakopomenske različice, ki jih obravnava, domneva, da so praslovanska dediščina v slovenščini. Za sln. *lâm*, ki z redukcijo v imenovalniku kot *'lēm* z gen. *lâ.ma, lâ.mę* »brest« še živi v bovškem govoru (Ivančič 2000, 40), je namreč bolj verjetno, da tako kot *jâm* odraža izposojenko iz iste srvn. predloge, le da je bil slovenski substitut **âlm* podvržen premetu, kar je dalo *lâm*. Pojav je pri obravnavanih dendronimih razviden iz razmerij *ilmovæc*: *lim*, potrjuje pa ga tudi drugo domače gradivo, kot je razvidno iz sln. *sołza* > *sloza*; sln. *dotgo* > *dłogo* > zilj. *dwogo*; sln. *kolnica* »pokrit prostor za shranjevanje vozov, kmečkega orodja, strojev« > nar. *klonica*; sln. *połż* > štaj. **pułż* > *plůž* »polž« (Ramovš 1924, § 204).

3.4. Iz razlage, da se v narečnih dendronimih *jâm* (štaj.), *jân* (Fram) in *lâm* = bovško *'lēm*, gen. *lâ.ma/lâ.mę* ohranja srednjevisokonemška izposojenka **âlm* z varianto **âln*, je razvidno, da imata štajerski enozložnici dolg vokal, internoslovensko podaljšan po tipu *brāt* → *b'ra:t*, prvotna kračina pa je še ohranjena v *lâm* = bovško *'lēm*. Iz sistema pričakovanih kvantitetnih razmerij izstopa le terski dolg vokal v *jâm*. Tu bi zaradi izglasnega *-n* < sln. *-m* na širšem zahodnem območju pričakovali refleksi **'jan* s kračino kot npr. v *p'rax* = knjiž. *präg* (Šekli 2006, 169). Izglasni *-m* bi bilo v terskem *jâm* sicer možno razložiti kot sandhi varianto iz prvotnega terskega **'jan*¹⁰, sporočena dolžina v enozložnici namesto pričakovane kračine pa bi še vedno ostala nepojasnjena.

3.5. Osamljena varianta *lom* lahko izvira iz slovenskega narečnega sistema z

¹⁰ O tem pojavu na skrajnem zahodnem območju Furlan 1991, 26.

ohranjeno kračino v tipu *brät* in lahko predstavlja vokaliziran refleks reducirane oblike, ki je nastala ali po redukciji kratkega *a* v *ä* iz *läm* ali pa po redukciji kratkega *i* v *ä* iz *lim*:¹¹

lom < *löm < läm/lim

4. Za konec si oglejmo bav. nvn. *Alme* »Ulmus«, nemško predlogo za sln. izposojenke *jām*, *jāmovæc*, *jān*, *läm* in morda tudi *lom*. Nemški etimološki slovarji razlagajo izvor nvn. različic *Elm(e)* (f.), *Ilm(e)*, *Ulme* in *Olme* (< *Ulmē*), različice nvn. *Alme* (> *Olme*) pa ne omenjajo. Tako kot lahko ugotavljamo v slovenščini, so tudi v nemščini različice delno izposojene, delno pa dediščina iz pragermanščine. Nvn. *Elm(e)*, *Ilm(e)*, srvn. *elm(e)*, *elmboum*, *ilmboum*, stvn. *elmo*, *elm*, *elmboum*, *ilma* Pfeifer izvaja iz praide. samostalnika **elem-* s korenomo **el-*, **ol-* »rdeč, rjav«, s katerim naj bi bil brest poimenovan po barvi sveže posekanega rdečerjavega lesa (Pfeifer, 1482). Nvn. *Ulme* in iz tega *Olme* pa je bilo v nemščino izposojeno iz lat. *ulmus* »brest« (ibid.)

Bavarska nvn. različica *Alme* je iz *Elme* lahko nastala pod vplivom vzglasja bav. nvn. *Alber*, ker ta dendronim ob »topol, Pappel« lahko pomeni tudi »brest« (WBMÖ, 3, 132). Formalna kontaminacija *Elme* v *Alme* na podlagi *Alber* pa je po drugi strani sprožila, da so narečni refleksi *Alme* ponekod začeli označevati topola, npr. bavarsko narečje na Moravskem pozna labializirano različico *q̄lm* »beli topol, Weißpappel« (< **alm*), nemško narečje na Gradiščanskem pa *q̄lmē* »topol, Pappel« (WBMÖ, 3, 132). Areal te nemške izposojenke v slovenščini in naglasna razmerja v njej pa vodijo k domnevi, da je do kontaminacije in nastanka različice *Alme* prišlo vsaj že v srednji visoki nemščini. Takemu sklepu nemško gradivo ne nasprotuje, saj je dendronim *Alber* kot *albari* obstajal že v stari visoki nemščini (Kluge-Seebold, 24).

Okrajšave jezikov/narečij

bav. = bavarsko, bkr. = belokranjsko, br. = belorusko, dl. = dolnjelužiško, gen. = genitiv, lat. = latinsko, nar. = narečno, nem. = nemško, nvn. = novovisokonemško, p. = poljsko, praide. = praindoevropsko, psl. = praslovansko, r. = rusko, sln. = slovensko, srvn. = srednjevisekonemško, stvn. = starovisekonemško, štaj. = štajersko slovensko, tirol. = tirolsko, ukr. = ukrajinsko, zilj. = ziljsko

¹¹ Sln. dendronime, ki jih je mogoče izvajati iz prvotnega sln. **īlm* (npr. *īmovec* (Brinar), 'ī.m (Zadrecška dolina), *lim*, gen. *líma* (Plužna, Trenta; Pleteršnik 2006, 515)), bi bilo zaradi naglasnih razmer kljub Bezlaju ESSJ, II, 142, bolje razlagati kot nemške izposojenke iz srvn. *ilm* »brest« → sln. **īlm*. V Kanalski dolini izpričana oblika *líma* »Ulmus glabra« (Oman 1992, 51) kaže, da je pri vzorcu prevzema srvn. *ilm* (f.) nad fonetično podobo predloge prevladal spol besede, ki je povzročil substitucijo s sln. **īhma* (f.). Podoben dvojni vzorec prevzema odražata npr. srednjevisekonemški izposojenki *márter* (m.), gen. -*tra* »trud, napor« (nižje pogovorno) in *mārtra* (f.) »trpljenje, bolečina« (starinsko; oboje SSKJ) iz srvn. *marter(e)* (f.) »trud, napor, bolečina« (Striedter-Temps, 177).

Literatura in viri

- Bergmann, H., Pohl, H. D.**, 2002, *Die Namen der Karnischen Alpen. Teil I: Kärntner Anteil (von Steinkarspitz bis Plöckenpass). Gemeinden Lesachtal und Kötschach-Mauthen, Kärnten*. Hrsg. P. Anreiter (= Beihefte zur Österreichischen Namenforschung 2), Wien, Ed. Praesens.
- Berneker, E.**, 1908–1913, *Slavisches etymologisches Wörterbuch I–II*. Heidelberg, C. Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Bezlaj ESSJ = Bezlaj, F.**, 1976–2005, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–IV*, Avtorji gesel F. Bezlaj, M. Furlan in M. Snoj, Ljubljana, Mladinska knjiga, ZRC SAZU.
- Brinar, M.**, 1970, *Gozdarski slovar*, Ljubljana, Zveza inženirjev in tehnikov gozdarstva in industrije za predelavo lesa Slovenije.
- Cigale, M.**, 1860, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch I–II*, Laibach.
- Erjavec, F.**, 1879, *Iz pótne torbe*, V: Letopis Matice slovenske za leto 1879, Ur. J. Bleiweis, Ljubljana, Matica Slovenska.
- ÈSSJ = Trubačev, O. N.** (red.) 1974–, *Ètimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond I–*. Moskva, Izdatel'stvo »Nauka« Akademija Nauk SSSR.
- Furlan, M.**, 1991, Slovensko *slima* »šaliua, plouagne« (Alasia) in srbohrvaško *slīm* (Žumberek) – novo gradivo za slovansko-germansko izogloslo **slīmъ* : **slīma* – *Jezikoslovni zapiski* 1, 25–30.
- Grafenauer, I.**, 1923, Naglas v nemških izposojenkah (Donesek k zgodovini slovenskega naglasa) – *Razprave ZDHVI*, Ljubljana, Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani.
- Ivančič, B.**, 2000, *Diferencialni slovar bovškega govora*, Seminarska naloga na magistrskem študiju, Mentorica Vera Smole, Rokopis, Ljubljana.
- Janežič, A.**, 1867, *Deutsch-slovenisches Taschen-Wörterbuch für Schule und Haus*. 2., umgearb. und vermehrt. Auflage. Klagenfurt, E. Liegel's Buchhandlung.
- Karničar, L.**, 1990, *Der Obir-Dialekt in Kärnten. Die Mundart von Ebriach/Obirsko*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Kluge-Seebold, E.**, 1995, *Kluge - Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von E. Seebold, 23., erweiterte Auflage, Berlin, New York, Walter de Gruyter.
- Kos, M.**, 1975, *Gradivo za Historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500) I–II*, Ljubljana.
- Kranzmayer, E.**, 1956, *Historische Lautgeographie des gesamt-bairischen Dialekt-raumes*, Wien.
- Marzell, H.**, 1943–1958, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen I–V*, Unter Mitwirkung von W. Wissmann. Leipzig, S. Hirzel.
- Merkù, P.**, 2006, *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, Uredila Metka Furlan in Silvo Torkar, Zbirka: Lingustica et philologica 15, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Miklošič, F.**, 1886, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien, W. Braumüller.

- Oman**, A., 1992, *Etnobotanica della Val Canale. Con particolare riguardo ai fitonimi sloveni di Ugovizza, Valbrunna e S. Leopoldo*. Čedad v Furlaniji, Società Cooperativa Editrice Dom.
- Pfeifer**, W., 2000, *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, München, DTV.
- Pintar**, L., 1895, *Slovarski in besedoslovni paberki, Letopis Slovenske matice za leto 1895*, str. 1–52. Ljubljana, Slovenska matica.
- Pleteršnik**, M., 2006, *Slovensko-nemški slovar I–II*. CR-ROM. Transliterirana izdaja. Uredila M. Furlan. (Original izšel 1894–5). Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ramovš**, F., 1924, *Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem*. V Ljubljani, Učiteljska tiskarna.
- Ramovš**, F., 1950, *Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov – Slavistična revija III*, 16–23.
- Schöpf**, J. B., 1982, *Tirolisches Idiotikon*. Nach dessen Tode vollendet von A. J. Hofer. Neudruck der Ausgabe 1866, Schaan/Liechtenstein, Sändig Reprint Verlag.
- Schuster-Šewc**, H., 1978–89, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, Bautzen, VEB Domowina.
- SSKJ**, 1970–1991, *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Striedter-Temps**, H., 1963, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin: Osteuropa-Institut.
- Šekli**, M., 2006, *Tersko narečje v kraju Subid, Terska dolina/Alta Val Torre/Val de Tor, Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*, Uredila/A cura di Milena Kožuh, Celje - Gorica, Celjska Mohorjeva družba in Goriška Mohorjeva družba, str. 161–170.
- Šulek**, B., 1879, *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb, JAZU.
- WBMÖ** = Bayerisch-österreichisches Wörterbuch I–, Österreich, *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich*. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1963–.
- Weiss**, P., 1998, *Slovar govorov Zadrečke doline med gornjim Gradom in Nazarjami, Poskusni zvezek A–H*, Ljubljana, ZRC SAZU, Založba ZRC.

The Origin of the Slovenian Dendronym *jâm* 'elm'

Summary

*This article seeks to explain the creation and origin of the Slovenian terms for Ulmus jâm and jân. The dendronym jâm is known in the Maribor area and in Sevnica (Styria), the variant jân is known in Fram (Styria), and jâmovac is used in Slovenj Gradec (Carinthia). The broader area of this dendronym is confirmed by Torre Valley dial. jâm. Most likely, dial. jâm reflects a Slovenian substitute from a Middle High German base that still exists in Bavarian NHG Alme 'Ulmus'. Such relative chronology of borrowing from MHG *alme 'Ulmus' must be assumed*

given the area of Slovenian dendronyms and signs indicating that the borrowing took place before the dialectal lengthening of the shortened Proto-Slavic old acute in monosyllabic words of the type brät → b'ra:t. In the later development of Slovenian, the cluster -lm- was simplified to -m-, most likely even before the change ɫ > ʉ; thus Sln. *ǎlm > *ǎm. Similar phonetic development is indicated by the Ebriach (Carinthian) adjective há:mužən (f. -žna) 'touching, incapable, weak-minded'; cf. the preservation of the Old High German loanword in Sln. álmožna 'alms'. The initial j- in jâm is thus prothetic as in the German loanword jamati 'to measure the contents of a barrel using a measuring stick or ama' ← âmati 'idem'. According to Slovenian phonetic development, the variant jân for 'Ulmus', known only in Fram (Styria), could not have derived from jâm because the development -m > -n is unknown in this area. The final -n in jân compared to jâm can be explained with German phonetics; i.e., the Bavarian development -m > -n. On the basis of this Bavarian phonetic phenomenon and frequent apocope in German, it can be presumed that the dendronym *aln 'Ulmus' (< MHG *alm) was present in Bavarian Middle High German.

Based on the explanation of Sln. jâm and jân, it is possible that Sln. lâm, which is still preserved in the Bovec dialect in the reduced nominative form 'lëm (gen. lá:ma, lá:mę) 'elm', reflects a loanword from the same Middle High German base as jâm, except that the Slovenian substitute *ǎlm underwent metathesis, resulting in lâm.

Helena Jazbec

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana

jazbec@zrc-sazu.si

Metka Furlan

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana

metka.furlan@zrc-sazu.si

Pavle je Pavel, a ni bil Savel, tudi ni Peter in Pavel ne Peter ali Pavel ne pavliha

Janez Keber (Ljubljana)

IZVLEČEK: V članku, posvečenem Pavletu Merkuju, avtor obravnava besedje in frazeologijo, povezano z imenom Pavel. V naslovu članka pa bolj retorično odgovorja na vprašanje, ali rek Nomen est omen glede na to ime ter besedje in frazeologijo velja za jubilanta.

ABSTRACT: This article dedicated to Pavle Merku discusses the vocabulary and phraseology connected with the name Pavel 'Paul'. The article's title provides a more rhetorical answer to the question of whether the saying Nomen est omen also applies to Pavle Merku with regard to this name, vocabulary, and phraseology.

1 Uvod

Z jubilantom Pavletom Merkujem sva se osebno spoznala spomladi 1989, v letu po izidu mojega *Leksikona imen*. Oglasil se je na Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU in prinesel s seboj tipkopis prispevka z naslovom *Odprto pismo Janezu Kebru*. Prispevek, ki je recenzija *Leksikona imen*, je pod tem naslovom kmalu potem izšel v reviji *Primorska srečanja*.¹ To je bila prva ocena *Leksikona imen*, ki jo je napisal slovenski kolega po stroki², tj. slavist (Pavle Merku je namreč leta 1960 na Univerzi v Rimu doktoriral iz literarne slovenistike), zato je bila še toliko bolj dragocena. Sledila ji je nadaljnja strokovna diskusija v reviji *Mladika*. V njej je namreč Merku od januarja 1988 objavljaj svoje prispevke o imenih z naslovom *Svetniki v slovenskem imenoslovju*.³ Začenši z imenom **Elisabeth** pri črki **E** je za-

¹ Glej *Primorska srečanja* 1989, št. 95–96, str. 299–301.

² Po izidu *Leksikona imen* je sicer izšlo precej različnih domačih in tujih ter večinoma zelo ugodnih ocen in poročil, od slovenskih kolegov slavistov pa razen Merkujeve samo še ocena Janka Modra v *Rodni grudi*.

³ Kot piše v uvodni besedi v začetku pisanja imenskih člankov v *Mladiki* in kasneje ponovljeni v knjigi *Svetniki v slovenskem imenoslovju* je svoje prispevke o imenih začel objavljati zaradi neobstajanja celovitega dela o svetniških imenih v slovenskem imenoslovju: "Ne razpolagamo pa še s temeljito in metodično razpravo o svetniških imenih v slovenskem imenoslovju, s kakršno se že ponašajo drugi evropski narodi. Zato se lotevamo takega poskusa, čeprav se zavedamo, da bo tudi ta študija nujno nepopolna. Sloven-

čel pri posameznih imenih citirati tudi *Leksikon imen*. Te prispevke je ob svojih obiskih v Ljubljani prinašal v branje in presojo ljubljanskim imenoslovcem Francu Jakopinu, Dušanu Čopu in meni. Ko je bilo v Mladiki do decembra 1992 razloženih okrog dvesto krščanskih imen, je objavljeno gradivo pripravil za objavo v knjigi, na koncu pa dodal tudi Jakopinov, moj in Čopov prispevek s pripombami k posameznim imenskim člankom v njej.⁴ Ta je z naslovom *Svetniki v slovenskem imenoslovju* izšla leta 1993 pri Mladiki v Trstu in v določeni meri zlasti gradivsko dopolnjuje *Leksikon imen* glede priimkov ter naselbinskih in drugih imen, nastalih iz krščanskih imen.⁵

Z jubilentom Pavletom Merkujem sem se torej imel čast spoznati zahvaljujoč raziskovanju imen in vsega, kar je povezano z njimi. To velja predvsem še za primke, ki sva jih oba raziskovala že v času najinega prvega srečanja, intenzivneje pa kasneje vse do danes. Zato sem se po že izkazanem in všečnem vzoru mojega

ci namreč ne razpolagamo s temeljno zgodovinsko študijo o diahronično in teritorialni razvrstitvi češčenja svetnikov po slovenskem prostoru, ki bi naši študiji morala služiti za osnovo in podporo..."

Glede na povedano je izid mojega *Leksikona imen* leta 1988 vsekakor zapolnil nekatere vrzeli v slovenskem imenoslovju in razveselil Merkuja, kar je razvidno tudi iz njegovega odprtega pisma. Da je potreba po knjigi o rojstnih imenih v Sloveniji v drugi polovici 80-ih let resnično dozorela, dokazuje razen Merkujevega pisanja *Svetnikov* tudi dejstvo, da sta knjigi o imenih pripravljala tudi etnolog Damjan Ovsec in Silvester Čuk. Prvi je odstopil od namere, ko je zvedel, da je pri celjski Mohorjevi družbi za tisk pripravljen moj *Leksikon imen*, ponudbo drugega po objavi pa je ta družba zavrnila in dala prednost moji. Oba sta pred tem imela imenski rubriki v Pionirju in Ognjišču (moje oddaje o imenih so bile v letih 1984–1985 na Radiu Ljubljana). Kasneje je Ovsec izdal samostojni knjižici o Jožefu in Mariji, Čuk pa knjigo *Svetniki za vsak dan* v dveh delih leta 1999 (I. del januar–junij 1999, II. del julij–december 1999, druga popravljena izdaja leta 2004).

⁴ Ti prispevki so imeli naslednje naslove: Franc Jakopin, *Nekaj pripomb in dopolnil k Merkujevim Svetnikom v slovenskem imenoslovju* (str. 151–154); Janez Keber, *Ob slovenskem imenoslovju* (str. 155–157); Dušan Čop, *Pripombe k študiji: Svetniki v slovenskem imenoslovju* (str. 158–161). Po izidu knjige smo bili leta 1993 vsi trije povabljeni na tiskovno konferenco v Trst, ki sva se je udeležila Jakopin in jaz.

⁵ Na kakšen način je Merku v člankih in knjigi obravnaval imena, je zapisano v že omenjeni uvodni besedi: "Izhajali bomo iz svetniških imen, iz katerih so nastala slovenska krajevna in osebna imena, v latinski obliki, kakršno uporablja rimska Cerkev, in jih bomo nanizali v alfabetskem redu. Sledila bo, kjer je mogoče, razlaga samega imena s seznamom svetnikov istega imena, ki jih Cerkev časti.

Iskali bomo zgodovinske vire iz poznega srednjega veka, v katerih so prvič izpričane slovenske imenske oblike, kakor so se razvile iz latinščine naravnost ali po posredovanju sosednjih narodov: utemeljiti bomo skušali zgodnjo prisotnost teh imen pretežno na slovenskem Zahodu tudi iz virov, ki niso še objavljeni in javnosti dostopni.

Skušali bomo slediti razvoju imenskih oblik v slovenskem prostoru skozi stoletja do današnje rabe in navajali, kolikor so nam dostopne, oblike osebnih imen, iz njih nastalih priimkov, vzdevkov, hišnih imen, imen naselij in zaselkov, ledin, voda in gora..."

spoštovanega ruskega kolega Valerija M. Mokienka⁶ v čast jubilaranta odločil za zapis o imenu **Pavel** ter besedju in frazeologiji, ki sta povezana s tem imenom.⁷

V nadaljevanju prehajam na obravnavo imena **Pavel** ter besedja in frazeologije, ki izhajata iz njega.

2 Pavel – Pavle, Pavliha

Ime **Pavel** je med najpogostejšimi moškimi imeni na **81.** mestu. Tako je bilo leta 2006 v Sloveniji po podatkih Statističnega urada RS z imenom **Pavel** poimenovanih **2926** (1971: **4730**; 1994: **3671**) oseb. Pogostejša je bila ženska oblika **Pavla** (**4234**, 64. mesto) manj pogosta **Pavlina** (**786**, 209. mesto). **Pavle** (**251**, 353. mesto) je manjšalna in (ali) ljubkovalna različica imena **Pavel**. Zaradi pogoste rabe (prim. **Anže, Brane, Jože, Tine, Tone**) se manjšalni in ljubkovalni pomen imen na *-e* večinoma že izgublja. Tako tudi pri imenu **Pavle**.⁸ V taki funkciji bi zdaj uporabili obliko **Pavelček**.

Ime **Pavel** izhaja iz latinskega imena **Paulus**. Razlagajo ga iz latinskega privednika *paulus* 'majhen'. **Pavlu** je protipomensko ime **Maksim**, latinsko **Maximus** z nekdanjim pomenom 'največji'. Zgodovinske osebe so ob svojem imenu pogosto imele vzdevek **Veliki**, npr. **Aleksander, Karel, Peter Veliki**, zelo poredko **Mali**, npr. **Pipin Mali**.

V nasprotju z obliko **Pavle** je večalna (lahko tudi slabšalna) oblika imena **Pavel** ime **Pavliha**.⁹ To danes ni več v rabi, da pa je obstajalo, dokazuje današnji priimek **Pavliha**¹⁰ (2006: **92** oseb) in nekdanja raba, npr.: Nekdaj v poznej noči je lezel

⁶ Valerij M. Mokienko je namreč v čast 70-letnice znanega beloruskega jezikoslovca Adama Supruna napisal članek o imenu **Adam** v slovanskih jezikih. Moj pristop ne bo toliko primerjalno slovanski, vsekakor pa bom upošteval vsaj srednjeevropski jezikovni bazen, in to ne samo z imenoslovnega, ampak tudi z leksikološkega in frazeološkega vidika.

⁷ Svoj priimek je poskusil razložiti že sam jubilarant. Razlaga priimka **Merku** je npr. v njegovi knjigi z naslovom *1300 primorskih priimkov* (str. 65–67). Ta izhaja iz kraja Velike Žablje v ajdovski občini na Vipavskem iz hiše, ki se ji pravi po domače **pri Polákcih**, kjer se je sredi 19. stoletja rodil njegov ded **Josip Merku**. Priimka **Merku** v Sloveniji ni več, obstaja pa njegova izvorna različica **Merkelj** (po podatkih Statističnega urada RS leta 2006: **25** oseb).

⁸ Da je oblika **Pavle** trdno zasidrana tudi v ljudskem jeziku, dokazuje njena prisotnost v slovenski ljudski pesmi, npr. v razdelku **Posmehulje osebam po imenih: 7673. (Kranjska)** Dandanašnji mladi Paglavci zabavljivo omenjajo žab, ko si nagajajo: *Pavle Paližgal / Žabam je žvižgal, / Žabe lovil, / pa nobene dobil!* (SNP IV 375).

⁹ O večalnih oblikah – Vergrößerungsformen – z priponskima obraziloma *-iha, -uha* govori že F. S. Metelko v svoji slovenski slovnici *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache*, 1825, str. 63, in navaja besedi *pavliha, pavluha* ein Harlekin. Prav tam omenja še priponsko obrazilo *-uša* z zgledom **Maruša** groß und verächtlich (**Marie**).

¹⁰ Priponsko obrazilo *-iha* je v priimkih zelo redko. Tako je npr. še v priimkih **Jeriha, Lavriha, Lovriha, Urbuha, Ladiha, Rumiha** ter **Stariha, Dobriha**. Tvorbeno in pomensko so priimkom na *-iha* blizu priimki na *-iša*, npr. **Jakiša, Braniša, Staniša, Deniša, Mikiša, Jeriša, Periša, Jutriša, Lavriša, Mikiša** itd., dalje *-uha*, npr. **Raduha**, in *-uša*,

Šarevčev Pavliha domu (I. Tavčar, Miha Kovarjev, Slov. knj. 1880, 56). Neko nedeljo napil se je v gostilni, pretepel Polončevega Matijčka, opraskal lica *Kovačevemu Pavlihi* ... (I. Tavčar, Med gorami, LZ 1882, 168). Slabšalni pomen imenske oblike **Pavliha** se je v procesu leksikalizacije uveljavil v poimenovanju komične figure in poimenovanju za ‘šaljiv, hudomušen človek’: *pavliha* (v pomenu ‘šaljiva, burkasta figura’ pisano tudi *Pavliha*), o čemer pa glej v nadaljevanju.

Iz imena **Pavel** in njegovih različic so nastali številni priimki. Po priimkovnem procesu pa sta priimka postala tudi **Pavel** (2006: 77 oseb) in **Pavle** (7).

Pavel je tudi zelo znano svetopisemsko ime. **Pavel** iz Tarza, pred spreobrnjenjem **Savel**, je zgodovinska oseba iz 1. stoletja. Najprej je bil preganjalec kristjanov, leta 34 pa se je spreobrnil v Jezusovega učenca. Bil je na misijonskih potovanjih na Cipru, v Mali Aziji, Makedoniji, Grčiji in ustanavljal cerkvene občine. V Rimu so ga obglavili leta 67. V *Pavlovih pismih*, ki so del nove zaveze, so opisani Kristusovo poslanstvo, njegova smrt in poveličanje. **Pavel** naj bi mlado krščanstvo prilagodil izraznim oblikam orientalsko-helenističnega kulturnega sveta in mu utrl pot do statusa svetovne religije. Praznih apostolov **Petra** in **Pavla** je 29. junija, spreobrnitev apostola **Pavla** pa je v koledarju 25. januarja.

Kot vsa znana imena se tudi **Pavel** kot tudi **Peter** pojavljata kot sestavini frazemov, v procesu leksikalizacije pa so iz njih nastali najrazličnejši izrazi. Dlje časa je neko ime v nekem prostoru, dlje živi med ljudmi, več možnosti je, da jih najdemo v znanih frazemih in t. i. izimskih izrazih. V zvezi z imenom **Pavel** bom v nadaljevanju svojega prispevka pojasnil izvor frazemov **iz Savla postati Pavel**, **Peter in Pavel**, **Peter ali Pavel**, nadalje izraz **pavliha (Pavliha)** in z njim povezane frazeme in izraze.

3 iz Savla postati Pavel

S svetopisemskim **Pavlom** je povezan knjižni frazem **iz Savla postati Pavel** v pomenu ‘iz človeka s slabim, negativnim značajem postati človek z dobrim, pozitivnim značajem; zelo se spremeniti; preporoditi se’, npr.: Če nisem bil do sedaj Slovan, ne bodem nikedar. Da bi *postal Pavelj iz Savla*, tega čuda se mi ni več nadejati z nebes; ne prikljče ga ne molitev, ne pokora! (J. Stritar, Pogovori, Zvon 1879, 46). *Iz Saula je postal Pavel*, srečanje z otroškim vrtcem na ljubljanski cesti je *njegova pot v Damask*, otroci so mu prišli v srce kot Kristus s hostijo pri prvem obhajilu (T. Kermauner, Na poti k niču, 1968, 23). To izpričujejo napr. npravstveno “izpreobrnitev”, ko recimo *kdo iz Savla postane Pavel* (K. Ozvald, Osnove psihologije, 208).

Meni se ni zbudilo rodoljubje o tej in tej priložnosti, kakor se je temu ali onemu pri nas, ki ga je neka čudovita prikazen hipoma *izpremenila iz Savla v Pavla* (J. Stritar, Lit. pog., Z. 1876, 29). *Spreobrnila me je iz Savla v Pavla* švedska pisateljica Selma Lagerlöf (Burnett–Pribil, Mali lord I).

npr. **Pauluša**, **Pavluša**, **Ivanuša**, **Maruša**, **Petruša** ter **Bratuša**, **Vratuša**. Da je ob priimkih **Pavliha**, **Pauluša** in **Pavluša** obstajal tudi priimek ali ime **Pavliša**, kaže priimek **Pavlišič**, ki pa je lahko nastal tudi iz imena ali priimka **Pavliha**.

Napis Made in Germany so leta 1887 uzakonili Britanci, da bi domače proizvode dovolj jasno ločili od tistih s celinske tekmice in tako otežili prodajo nemških proizvodov... Najkasneje po drugi svetovni vojni se je slabševalna označba spremenila v znamenje kakovosti in izdelki Made in Germany so zasloveli po vsem svetu. "Znamka je iz Savla postala Pavel," komentira Doris Möller, ki je prepričana, da pobuda med članicami EU ne bo dobila podpore (Delo, 31. jan. 2004, Nova beseda = NB).

Možnost, da bi Haider nekoč postal pravi avstrijski zvezni kancler, ne le kancler v senci, kar je zdaj, je bila po vsej verjetnosti dovolj zastrašujoča, da so se države EU odločile za ukrepe zgodnjega omejevanja škode. V zakup so vzele očitek, da avstrijski vladi niso hotele dati priložnosti in da Haiderjeve *spremembe iz Savla v Pavla* niso nagradile s potrpežljivim in vzgojnim zaupanjem (Delo, 12. feb. 2000, NB). Dosti je bilo *takšnih preobrazb iz Savlov v Pavle*, ne le v takratnih razmerah, ampak vselej na velikih prelomnicah; zato ta epizoda v ničemer ne jemlje časti predavatelju, ki je kmalu zatem spredel svojo napako, se vključil kot prediren znanstvenik v slovensko kulturno snovanje, prešel v času odločitve k Slovenskemu društvu... (M. Mušič, *Novomeška pomlad*, 1974, 71).

Svetopisemski **Pavel** iz Tarza je bil pred spreobrnitvijo **Savel** in vnet preganjalec kristjanov. V Jezusovega učenca se je spreobrnil na poti v Damask leta 34, ko je sprejel tudi novo ime. Frazem se izvorno nanaša prav na to spreobrnitev, se pa, kot kažejo navedeni zgledi, lahko nanaša tudi na stvari. Slovenskemu **iz Savla postati Pavel**, ki ima tudi različice **spremeniti (se) iz Savla v Pavla**, **sprememba iz Savla v Pavla** ipd. (gl. navedeno gradivo) ustrezajo nemško **aus einem Saulus wurde ein Paulus** in sopomenski **seinen Tag von Damaskus erleben** ter hrvaško ali srbsko **od Savla postao je Pavle**. Nemški frazem **seinen Tag von Damaskus erleben** prav tako temelji na Savlovi spreobrnitvi na poti v Damask. V zgoraj navedenem gradivu ga najdemo tudi pri Kermaunerju: srečanje z otroškim vrtcem na ljubljanski cesti *je njegova pot v Damask*. Sicer pa so frazem **iz Savla postati Pavel** z različicami poznali že naši klasiki (gl. pri J. pri Stritarju), o spreobrnitvi pa govori tudi že ljudska pesem:

Pavelj apostelj

O sveti *Pavel*, si poprejšnji *Savel*, / sam Bog pozneje te prestavil... (SNP III, 842, XIV, 2).

4 Peter in Pavel

Po apostolih **Petru** in **Pavlu** je nastal frazem **Peter in Pavel** v pomenu 'vsakdo, kdorkoli', a je raba v tem pomenu bolj redka kot raba sopomenskega **Peter ali Pavel**, npr. Moj bog, zdi se mi, da ni nič in nikogar na svetu, za kar in kogar bi naša Barica ne spraševala. Peter in Pavel, njej je vseeno, ona sprašuje, sprašuje in ti moraš odgovarjati (Zofka Kvedrova, *Veliki in mali ljudje*, NB).

Frazem **Peter in Pavel** se lahko uporablja tudi zanikano, npr. **Ne bom potreboval ne Petra ne Pavla**, tj. 'nikogar'. Ustrezajo mu hrvaško ali srbsko **Petar i Pavao**, **Petar i Pavle** v pomenu 'vsakdo', v francoščini **Paul et Pierre**, **Paul et Jacques**

v enakem pomenu. V zvezi s tem omenjam še francosko **découvrir saint Pierre pour couvrir saint Paul**, angleško **to rob Peter to pay Paul** v pomenu 'vzeti enemu, da bi dali drugemu'. Omenjenim parom bi lahko dodali še poljski rimani par **Pawel-Gawel**. To sta junaka pesmi Aleksandra Fredre iz komedije Pan Jowialski.

Peter in Pavel pomeni tudi 'šaljivo tekmovanje' (gl. R. Gööck–S. Krušnik, Štiristo najlepših, 1967, 202). V literaturi je imenski par **Peter in Pavel** posrečeno uporabil Janez Trdina: Kakor je nekdaj *Peter*, rekel je tudi *Pavel*, naj ga svobodno obleče (*Peter in Pavel*, LZ 1884, 660).

Kot dvojčka pa nastopata **Peter in Pavel** v naslednjem navedku: Ljubljana – Štiriintridesetletna brata *Peter in Pavel* K., doma sta iz iz Bele Krajine, se bosta morala zagovarjati pred sodniki zaradi kaznivega dejanja goljufije, ker naj bi se bila pri uvozu sladkorja v celoti izognila plačilu vseh dajatev in tako državo oškodovala za enajst milijonov 134.932 tolarjev (Delo, 6. avg. 1999, NB).

Nastanek dvojčičnega izraza **Peter in Pavel**, kot tudi **Peter ali Pavel** temelji na skupnem delovanju **Petra in Pavla** kot prvih krščanskih apostolov. O tem skupnem delovanju govorijo še naslednji navedki:

Vodilni strokovnjak za Novo zavezo Ben Witherington III. pa razkriva presenetljiva dejstva o zgodbi, za katero smo vsi mislili, da jo poznamo: o Jezusovi vzgoji v veliki, versko konservativni judovski družini, o nezaupanju njegovih bratov in sestra do njegovih nauk vse do Jezusove smrti, o tem, kako je Jezusov brat Jakob postal voditelj judovskega krščanskega gibanja v Jeruzalemu, pri katerem sta nasvet in privoljenje iskala tudi *Peter in Pavel*, o Jakobovi vlogi v velikem cerkvenem sporu v prvem stoletju in o tem, kako je napisal eno od svetopisemskih knjig, o njegovi mučeniški smrti in kako ga je iz zgodovine izbrisala Rimskokatoliška cerkev (Delo, 3. dec. 2003, NB). Jakob je dolgo deloval v senci teh velikanov. Vendar sta *Peter in Pavel*, kot je razvidno iz Gal 1-2 in Apd 15, odgovarjala Jakobu in se podrejala njegovim zapovedim. Potrditev za to najdemo v opisu znamenitega zbora v Apd 15. Tam sta govorila *Peter in Pavel*, končno odločitev pa je sprejel Jakob (Delo, 3. jan. 2004, NB). Katoliška cerkev je godova obeh apostolov združila na isti dan. *Peter in Pavel* sicer nista umrla istega dne, niti v istem letu, toda njuni življenjski zgodbi se tesno prepletata. Po drugem izročilu pa je njun god 29. junija zato, ker naj bi bili 29. junija 258 izkopali kosti *Petra in Pavla* iz grobov zaradi nevarnosti, da bi jih oskrunili (Delo, 29. jun. 1999, NB).

5 Peter ali Pavel

Po apostolih **Petru in Pavlu** je nastal tudi frazem **Peter ali Pavel** v pomenu 'kdorkoli', npr.: Za tatu je predobro oblečen. Pa naj bo *Peter ali Pavel*, denar ima, kakor vse kaže, in treba mu bo pač dati, kar bo zahteval. Saj ne ločimo med poštenim in nepoštenim denarjem (Ciril Kosmač, Prazna ptičnica, NB). "Kaj nam hoče, ako ga ne dobomo!" reče drugi. "Glave si ne bom lučal po kamenju za njim, naj mi zapoveduje *Peter ali Pavel*." "Ti lahko govoriš," reče župan, "a krop bo mene najbolj poparil (J. Jurčič, Domen, NB). Zapomnite si to! *Peter ali Pavel*: godlja je godlja! Na vaši posetnici, pribiti tam zunaj, sem bral, da ste ta in ta; modroslovec (Rado

Murnik, Nirvana, NB). Kako neki! Ime je postranska reč; naj bi bil napisal to brošuro *Peter ali Pavel*, stavim, da bi se ne bil domislil ne Petkovška, ne Groharja, ne Jakopiča... (Ivan Cankar, Pozabljene rokavice, Kritike, NB). Tragikomično pa je to, da se država v človekovo poslednjo voljo vmešava čisto po nepotrebem, saj od tovrstnega vmešavanja nima nobenih materialnih koristi niti takega vmešavanja ne narekujejo višji državni interesi. Državi je popolnoma vseeno, ali neko premoženje podeduje *Peter ali Pavel* (Delo, 9. jun. 2001, NB).

Leksikalizacija najbolj znanih imen ali njihovih različic v izimenske izraze, ki označujejo splošne, pogosto tudi komične ali negativne človeške like, je splošno znan pojav (npr. pri imenih **Janez, Jaka, Jurij, Pavliha**; podrobneje o tem glej v navedeni literaturi). Redkejši so pri imenih v paru, kot **Peter in Pavel** ter **Peter ali Pavel**. V slovenskem jeziku bi bil ustrezní par še **Ciril in Metod**, kot moško-ženski par pa **Janez in Micka**, ki sta že v ljudski pesmi. V evropskem imenoslovju je takih parov še več, uporabljajo pa se zlasti pri poimenovanju dvojčkov.¹¹

6 pavliha (Pavliha)

6.1 pavliha (Pavliha) 'šaljiva, burkasta figura v gledališču'

Igral je harmoniko, gosli, klarinet, citre in trobento, sploh vse, kar mu je prišlo v roke, pel pa je tako lepo, da je ženske spreletavala mrščavica. Bil je potepuh in nekakšen *Pavliha*. Uganjal je prijetne, včasih pa tudi malce neprijetne norčije (C. Kosmač, Tantadruj, NB). "Kajpak, kajpak! – Povedaj mi ti rajši, ko se že tako lepo pozna od nekdanj, s kom si se doma razprl ali stepel, da se zdaj že tri dni tako tiho in na pol skrivaje poteplješ tod okoli ter si kakor *Pavliha*, ko je mislil, da ga je medved snel?" (J. Jurčič, Sosedov sin, NB). Ta je zapeljal že dosti žensk. Laže kot *Pavliha*. Iz bataljona te ne dam; čeprav pride tisti iz divizije, ki rad kriči." (Matevž Hace, Naši obrazi, NB). Vsa ta modrovanja imajo telesne in duševne oči zamegljene! Poznam nekaj Hamletov, ki so klavrni *Pavlihe*. Poznam *Pavliho*, ki je žlahten Hamlet (Delo, 29. jan. 2000, NB).

Književnik in poslanec Tone Partljič je kabaret napisal na pobudo gledališča, s katerim je v preteklosti sodeloval tudi že kot njegov umetniški vodja. Kljub slabim izkušnjam s tem posebnim odrskim žanrom se je odločil, da bo vpletel v anekdotično kabaretno obliko nekatere svoje humoreske o politiki in jih povezal med seboj v celoto s tradicionalnim likom *Pavlihe* kot ljudsko pojavnostjo pomembne, a najpogosteje skrbno skrite psihološke razsežnosti slovenskega človeka (Delo, 22. apr. 1998, NB). Za režiserja Andreja Stojana je najdragocenejša avtorjeva misel o neumrljivosti *Pavlihe* (in *pavlihovstva*). Sicer je v samem zaključku kabareta videti, da ga je nazadnje pokopala prav prva demokratična slovenska država, toda prav z avtorjem, vztrajnim komediografom, živi *Pavlihovo* osvobajajoče izročilo še naprej (Delo, 22. apr. 1990, NB).

Ker pa po smerti slavnih mož *Kljukca* in *Pavlihata* nihče še v križem svet ni

¹¹ V zvezi s tem je vredno omeniti monografijo Milice Lađević z naslovom *Tvorbeni modeli imena blizanaca u Vojvodini* (Novi Sad 1988).

poti najdel, nam ostanejo ti imenitni in visoko učeni spisi zgubljeni (J. Trdina, Pri-povedka od zlate hruške, LČ 1850, 284). Kmetje imajo še celó veselje nad lažnjivim Klukcem (Münchhausen) in nemškimi *Pavlihom* v slovenski obleki (Eulenspiegel) (F. Levstik, Popotovanje, SG 1858, 82).

Njihov *Pavliha* je *Švanda dudák*, po katerem se je imenoval tudi nekdanji humoristični list. Iz davne češke preteklosti je ohranjen spomin na dvornega norca kralja Jiřija Poděbradskega Palečka; tudi po tem se je imenoval neki češki humoristični list (Slavko Krušnik, Smeh stoletij, NB).

Pavliha, pavliha je glavni junak pri klasičnih igrah za ročne lutke, slovenska inačica za nemškega **Gašperčka (Kasper)**. V naše lutkarstvo ga je leta 1939 uvedel dr. Niko Kuret.¹² Po leksikalizaciji sta se iz tega poimenovanja razvila pomena **1. šaljiva, hudomušna figura v lutkovnem gledališču** **2. ekspr. šaljiv, hudomušen človek**.¹³ V Pleteršnikovem slovarju najdemo tudi sopomenke **pavlišec, pavlišek, pavluha**. Zadnja je tudi v rekle **Pavluha nima sluha, dokler mu hrbtna ne nabuha** v pomenu 'kdor noče slišati, bo pa čutil'. Kot je razvidno iz zadnjega zgleada, v češčini našemu **Pavlihi** ustreza **Švanda dudák**. Blizu temu je tudi hrvaško kajkavsko **dudek**. V italijanščini izraz **paolino nuovo** pomeni 'tepec', izraz **paolotto** pa 'menih pavlanec' in 'klerikalec, pobožnjakar', v angleščini **Paul Pry** 'radovednež'. Sicer pa našemu *pavlihi* v angleščini ustreza **Merry-Andrew** 'pavliha, šaljivec'; nekdanj 'pomočnik sejmarskega mazača', v poljščini pa **polyszynel** 'pavliha, burkež; javna skrivnost'. Slednji izhaja prek francoskega **policinelle** iz italijanske ženske komične figure **Pulcinella**. Ta je tudi v izrazu **il segreto di Pulcinella** v pomenu 'kar vsi vedo'.

Slovenski **Pavliha** je tudi v pregovoru **Pavliha ljudi gliha**. Ruska različica tega pregovora se glasi **U vsjakogo Pavla svoja pravda**.

6.2 pavliha 'šaljiv, hudomušen človek'

Naj vam povem, da je Washington kalvarija za snoba, za vsakogar, ki je kaj vreden, ker se mora tukaj spoprijemati z vsemi temi pavlihi in padarji, ki so preslepili ljudi, da so volili zanje... »Vsi niso *pavlihe*.« (G. Vidal–J. Fistrovič, Washington, D. C., 1976, 77). Najprej mora priti kdo – kdo, ki vas bo spet spravil v smeh, dober, vesel *pavliha*, plesalec in vetrnjak in divjak, kakšen star norec: – kaj se vam zdi? (F. Nietzsche–J. Moder, Tako je dejal Zaratustra, 1974, 284). Eden je bil visok, suhljat, s petelinjim obrazom, drug pa bolj majhen, debelušen, z obrazom *pavlihe* (B. Zupančič, Plat zvona, 1970, 144). Videl se je kot nebogljenega tujca, zabavnega malega *pavliho*, ki ga ta velikanska in daljna bitja ljubkujejo in negujejo (Thomas Wolfe–M. Mihelič, Ozri se proti domu, angel, 1957, 47). Ubogi *pavlihe*, vi, politiki,

¹² V zvezi z njegovo dejavnostjo je tudi t. i. *Pavlihova družčina* – lutkovna skupina, ki je pod vodstvom dr. N. Kureta l. 1939 in 1940 redno mesečno nastopala v Ljubljanskem radiu.

¹³ Na teh pomenih temelji tudi poimenovanje **Pavliha** za satirični list, katerega tri številke je na Dunaju uredil Fran Levstik. Kot humoristični list je *Pavliha* izhajal še v letih 1892–1894, leta 1909 *Nemški Pavliha v slovenski obleki* (v Ljubljani, J. Giontini), po letu 1944–1999 pa s presledki njegov naslednik tednik *Pavliha*, zabavno-satirični list za resno zafkancijo.

muči vas častihlepje, ko mislite, da ste voz zgodovine, a vas dogodki dneva podijo pred seboj kot pleve. Noben strankarski človek ne razume niti zvestobe samemu sebi (Delo, 2. dec. 2004, NB).

6.2.1 imeti koga za pavliho ‘norčevati se iz koga’

Zame bi bilo važno, sicer *se bom imel* vedno le *za pavliho* (V. Ocvirk, Hajka, 1957, 133).

6.2.2 biti komu za pavliho ‘pustiti, da se kdo norčuje iz koga’

Glej, da spodobno prišantaš do jame/ in z vso častitljivostjo ležeš v grob./ če ne, *boš* še po smrti *nam pavliha* (O. Župančič, Veronika Deseniška, 1924, 14, in Dela 3, 1936, 39).

Lahko sem pač podložnik, celo suženj, toda *za pavliho nočem biti* niti Gospodu Bogu (M. Klopčič, Demon, 259).

6.2.3 biti pavliha, postati pavliha ‘biti, postati smešen, hudomušen človek’

Zapisi, da je prepovedal balet, porušil gledališča in pozaprl bolnišnice zunaj glavnega mesta, so iztrgani iz konteksta in nimajo zveze s tukajšnjo resničnostjo," je poudaril sogovornik in opozoril, da Turkmenbaši *le ni bil tak pavliha*, kot so ga skušale orisati tuje tiskovne agencije, ki so včasih kar tekmoval, katera bo zapisala najbizarnejšo vest o njem. Mož pa je imel izredno moč in so bile njegove odločitve vse prej kot smešne za tamkajšnje prebivalce (Delo, 27. dec 2006, NB). Mislim sem že res, da *si Pavliha*, / A ostal si, sósed, mož-beseda! / Čaroděj si; rad ti čast priznavam (A. Aškerc, Balade in romance, NB). Razlika je le ta, da os tedaj to sublimacijo tudi izvedli, Husserl pa samo govori o njej. Danes je pač težko spustiti se v tako početje, ne da *bi postal smešen Pavliha* (C. Logar, Femenologija, 1971, 583).

6.2.4 igrati pavliha ‘igrati šaljivo, burkasto figuro’

Preden je /Chaplin/ podpisal pogodbo s podjetjem Keystone, kjer *naj bi igral pavlihe*, je bajal o vlogah ljubimcev, sanjaril, da bo igral Romea (G. Sadoul-F. Brenk, Zgodovina filma, 1960, 152). Funkcionarji se od svojih odlično plačanih služb prostovoljno zagotovo ne bodo poslovili, prav tako se bo, žal, vedno našlo dovolj študentov, ki bodo za majhne privilegije, kakor so sejnine in brezplačna pijača v študentskem klubu Štuk, pripravljeni *igrati pavlihe* v tako imenovanem parlamentu (Delo, 17. nov. 2001, NB).

Izraz **pavliha** (1. šaljiva, hudomušna figura v lutkovnem gledališču 2. ekspr. šaljiv, hudomušen človek) se je izkazal tudi kot izredno produktivna podstava za izraze – tvorjenke, ki se pomensko navezujejo nanjo. To so: *pavliharija*, *pavliharski*, *pavliharstvo*, *pavlihast*, *pavlihiada*, *pavlihovanje*, *pavlihovati*, *pavlihovski*, *pavlihovski sam.*, *pavlihovsko* prisl., *pavlihovstvo* (glej ponazoritve v nadaljevanju).

pavliharija ‘šaljivo, burkasto obnašanje, dejanje’

Pridušeno so oporekali starejši gorečneži in poznavatelji. Opičarije! *Pavliharije*, ki bi jih v prejšnjih časih ne bili trpeli!... Na glas pa si niso upali ziniti nobene, ker jih je sililo k molku ljudsko kričanje in navdušeno vzklikanje (V. B. Ibanez-S. Leben, Krvave arene, 1932, 50).

pavliharski ‘tak kot pri pavlihi; šaljiv, hudomušen’

Edino, kar je, je dejstvo, da tisti, ki v nekem okolju nastopi z brezzvezno pesniško govorico, požanje efekt nekakšne osuplosti – pa še ta »inovator« postane hi-

tro celo za naklonjene opazovalce neprostovoljno smešna prikazen, medtem ko je množici sploh samo dobrodošel povod za *pavliharsko* oponašanje, ki v tem primeru vsebuje precej resnice (M. Kramberger, *Pazljivejša branja*, 1975, 341).

pavliharstvo ‘vse, kar nosi znake Pavlihe = norca, torej višek norosti in smešnosti’

Mislím, da uvidíte, koliko mi dolguje ta čudna družba, ko skuša s svojim *pavliharstvom* izvajati med ljudmi neko tiranijo... (Erazem Rotterdamski–Sovre, *Hvalnica norosti*, 83).

pavlihást ‘tak kot pri pavlihi; šaljiv, hudomušen, burkast’

pavlihasti Kotzebue (A. Funtek, LZ 20, 34) burkast, šaljiv. »Bolje zame, če bi bil tak kakor ta ubogi Peggotty ali njegov *pavlihasti* nečak«, je rekel... »kot pa jaz, ki sem desetkrat bogatejši in desetkrat umnejši, pa se moram mučiti sam s seboj (Ch. Dickens–O. Župančič, *David Copperfield II*, 1937, 36). – Ali bi tole rad videl, kljukec *pavlihasti*? – je zaklicala, se čudovito gibčno vzravkala in se spet obrnila proti Fominu (Šolohov, *Tihi Don IV*, 412). Nedavno mi je sin prinesel iz šole oceno za vedenje »prav dobro...« Pa sem šla v šolo in povprašala učiteljico, kaj je bilo. Povedala mi je dobesedno takole; »Veste, tako je *pavlihast*, da mi spravi v smeh ves razred (Pavliha, 1965, št. 9, 2).

pavlihiada ‘naziv za smešno lutkovno igro, v kateri leži vsa teža igre na Pavlihi’

Po njegovem mnenju /mnenju St. Lebna/ je bil namreč »Cervantes v svoji preprosti, tako pristni, prostodušni in že ljubeznivi naivnosti ... trdno prepričan, da se mu je z Don Kihotom posrečila imenitna knjiga za zabavo in kratkočasenje, imenitna *pavlihiada*« in prav zaradi tega vse do svojega zadnjega diha ni niti od daleč samo slutil, kaj je napisal«,... (D. Pirjevec, *Evropski roman*, 1979, 443).

pavlihovanje ‘posnemanje, igranje pavlihe’

... ker je igral Foma Fomič še za svojega *pavlihovanja* na damski polovici generalove hiše povsem drugačno vlogo (Dostojevski–V. Levstik, *Selo Stepančikovo*, 9).

pavlihovati ‘biti, obnašati se kot pavliha’

On je *pavlihoval* – zdaj je čutil potrebo, da bi imel sam svoje *pavlihe* (idem, 16).

pavlihovski ‘nanašajoč se na pavlihe’

Po Inemannovem odhodu, ko je vse bolj prevladoval Govekarjev vpliv, so Verovška radi uporabljali za *pavlihovske* vloge (D. Moravec, *Slovensko gledališče Cankarjeve dobe (1892–1918)*, 1974, 96). Ne glede na to, da so tako aktivisti Jurijeva ali mežnarji Nepomukovega ter celo komolčarji Boltežarjevega kova že oveneli tipi včerajšnjega dne, ne presegajo niti humor in posmeh, niti drastična pretiranost, niti *pavlihovske* domislice ravni enodnevnih anekdotik in tudi do resnične, pristne komedijske sproščenosti ne zavro (V. Predan, *Sinočnje premiere*, 1974, 158). Prvi predlaga ta sestanek stari Karamazov, in sicer v šali. Ta predlog je ena izmed njegovih *pavlihovskih* gest in zvijačnosti, kakor pravi Dostojevski (Josip Vidmar, *Meditacije*, 1934, 175).

Ti glumači so po sejmi in na proščenjih zabavali preprosto ljudstvo s svojimi

pavlihovskimi tipi (Arlecchino, Pulcinella, Pantalone, Brighella; Dottore, Capitano, Colombina itd.) (F. Bohanec, *Estetska vzgoja*, 1967, 61/62).

pavlihovski sam.

Nekaj *pavlihovskega* se je prebujalo v njem. Imelo ga je, da bi se na glas zasmel, ali pa mahnil s stisnjenimi pestmi po vratih (I. Koprivec, *Hiša pod vrhom*, 1957, 441). Držal se je resno in strogo, dasi je razdiral take pavlihaste (R. Murnik, *Na Bledu*, 144).

pavlihovsko prisl. 'kot pavliha, burkasto, smešno, hudomušno'

Pieta je zamikalo, da bi se *pavlihovsko* obnašal – nadvse rad bi se napravil nevidnega, skrit za tradicionalno masko klovna (J. Updike–M. Mihelič, *Zakonski pari*, 1971, 412). Toda na ta predlog je nesrečnež izbočil obrvi, večkrat odkimal s svojo kot gobs golo glavo, da bi pokazal svoj odpor, češ: »Ne, ne, ne Lyskamm – Zermatt, Zermatt!«. Stisnil je pest in jo potisnil med svoje *pavlihovsko* nabrane obrvi (J. Kugy–M. Lipovšek, *Božanski nasmeh Monte Rose*, 1976, 68). Med svojimi vrstniki ni bil priljubljen. Da bi se jim nekako prikupil, je počenjal vse mogoče neumnosti in nerednosti: obnašal se je *pavlihovsko* (Vojan Arhar, *Otrok in družina*, 1962, 48)

pavlihovstvo ekspr. 'lastnost šaljivega, hudomušnega človeka' in 'šaljivo, hudomušno dejanje'

Skoraj nemogoče je ilustrirati miselno in kritično bogastvo s posameznimi primeri, saj se v florentinskih nočeh preliva domislica v filozofsko oceno, kritična sodba v literarno impresijo. Neredko so nasprotniki skušali potopiti Heineja zaradi njegove polemične ostrine v *pavlihovstvo* (B. Štih, *Tema in antitema*, 1982, 130). Verjamem v razumnega, čustveno bogatega, videnjskega in osebnostno polnokrvnega ustvarjavca, vse drugo je za moj okus spretnjaštvo, rokodelstvo, *pavlihovstvo*, ki nima nikakršne zveze s poslanstvom in cilji umetniškega gledališča (M. Mahnič, *Upanje*, 1971, 19). »Pravica pesti« je tipičen Kirstov roman skrajnje napetosti. Priljubljeni avtor pripoveduje zgodbo, polno presenečenj, na neposredni in odkritosrčni način, prepleten s suhimi, udarnimi *pavlihovstvi*, kakor tega nihče drug ne zna (*Delo*, 13. 11. 1970, 12).

Z izrazi, izpeljanimi iz izvorno slovenskega poimenovanja komičnega lika **pavliha**, končujem prispevek o imenu **Pavel** ter besedju in frazeologiji, povezanim z njim. Iz zapisanega je glede na v naslovu retorično podane trditve, ki temeljijo na reku *Nomen est omen* (*Ime je pomenljivo*), možno ugotavljati, ali in v kolikšni meri se le-te lahko nanašajo na ime jubilaranta Pavleta Merkuja. Vsekakor je ta **Pavle** poseben **Pavel**, ki že z obliko in pomenom svojega imena prerašča izvorno »majhnost« Pavla v njegovo nasprotje. Pri tem pa prevzema veliko svetopisemske simbolike in apostolstva Pavla, saj je naš jubilarant izreden ambasador slovenstva v zamejstvu in tujini sploh ter je lahko svetel zgled tudi vsem v matični domovini. Z zanikanimi oblikami frazemov in izimenskih izrazov, izhajajočih iz imena **Pavel** (**ni Peter in Pavel ne Peter ali Pavel** = ne kdorkoli, **ne pavliha**) se pomembnost jubilarantovega dela in njegove izredne osebnosti še poudarja. Vsaj zame pa o odprtosti njegovega

značaja in raziskovalne nesebičnosti še vedno najlepše govori njegovo *Odprto pismo Janezu Kebru*, ob katerem sva se osebno spoznala.

Viri in literatura

- Byryh, A.K., Mokienko, V.M., Stepanova, L.I., *Slovar' ruskoj frazeologii, Istoriko-etimologičeskij spravočnik*, Sankt-Peterburg 1988.
- Gak, V. G. & al., *Francuzsko-ruskij frazeologičeskij slovar*, 804.
- Keber, Janez, Nekateri semantični vidiki in motivi prehoda osebnih imen v občna imena v slovenščini, *Traditiones* 23 (1994), Ljubljana, 27–32.
- Keber, Janez, Osebna imena v ljudskih pesmih, *Traditiones* 28 (1999), 1, Ljubljana, 269–280.
- Keber, Janez, O strukturi rojstnih imen v Sloveniji, *Jezikoslovni zapiski* 7 (2001), št. 1–2, 21–111.
- Keber, Janez, Rojstna imena, hišna imena, vzdevki, psevdonimi v Sloveniji, *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 2, 47–69.
- Keber, Janez, Imena v rimah, *Družinska pratika*, 1995, 48–51.
- Keber, Janez, Urha klicati, Zakaj tako, *7D (Maribor)*, 1. oktober 2003, letn. 52, št. 39, 50.
- Keber, Janez, Iti kot Elija, Zakaj tako, *7D (Maribor)*, 17. nov. 2004, letn. 53, št. 46, 50.
- Keber, Janez, Leksika in frazeologija iz osebnih imen, Ivič, Pavle (ur.), *Zbornik šeste jugoslovenske onomastičke konferencije (Donji Milanovac, 9–12. oktobar 1985)*, (Naučni skupovi, Odeljenje jezika i književnosti, knj. 37, knj. 7), Beograd, Srpska akademija nauka i umetnosti, 1987, [437]–443.
- Keber, Janez, Izimenska leksika in frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Rječnik i društvo : zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11-13. X. 1989. u Zagrebu*, (Znanstveni skupovi razreda za filološke znanosti, knjiga 2), Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1993, 183–188.
- Keber, Janez, Ženska imena v Sloveniji, Derganc, Aleksandra (ur.), *Zbornik predavanj*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1997, 33–43.
- Keber, Janez, Einige semantische Aspekte und Motive des Übergangs von Personennamen zum Appellativum im Slowenischen, *Zusammenfassungen*, Trier, Universität Trier, 1993, 72–73.
- Keber, Janez, Ob slovenskem imenoslovju, v: Merkuš, Pavle, *Svetniki v slovenskem imenoslovju*, Trst, Mladika, 1993, 155–157.
- Keber, Janez, *Leksikon imen, Izvor imen na Slovenskem*, tretja, dopolnjena izdaja, Celje 2001.
- Keber, Janez, *Frazeološki slovar slovenskega jezika*, Poskusni zvezek, Ljubljana 2003.
- Kopaliński, Władysław, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987.
- Lađević, Milica, *Tvorbeni modeli imena blizanaca u Vojvodini*, Novi Sad 1988.

- Matešić, Josip, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1982.
Merkù, Pavle, Odprto pismo Janezu Kebru, *Primorska srečanja* 1989, št. 95–96, str. 299–301.
Merkù, Pavle, *Svetniki v slovenskem imenoslovju*, Mladika, Trst 1993.
Mrazović, Pavica, Primorac, Ružica, *Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rečnik*, Beograd 1981.
Žukov, V. P., *Slovar' russkih poslovic i pogovorok*, Moskva 1966, 459.

***Pavle Is Pavel, but He Was Not Savel, And Also Not Peter in Pavel
nor Peter ali Pavel nor pavliha***
Summary

This article dedicated to Pavle Merkù discusses the vocabulary and phraseology connected with the name Pavel 'Paul'. Following an introduction, it focuses on the names Pavle and Pavliha, and the name of the comic character Pavliha, as well as the terms pavliha, pavlišec, pavlišek, and pavluha (all 'clown'), in addition to the phrasemes iz Savla postati Pavel 'for Saul to become Paul', Peter in Pavel 'Peter and Paul', Peter ali Pavel 'Peter or Paul', biti pavliha 'to be a clown', imeti koga za pavliha 'to make fun of someone', and igrati pavliho 'to play the clown'. In the article's title, the author provides a more rhetorical answer to the question of whether the saying Nomen est omen 'true to its name' also applies to Pavle Merkù with regard to this name, vocabulary, and phraseology.

Vodna imena na doberdopskem Krasu

Vlado Klemše (Gorica)

IZVLEČEK: V članku obravnava avtor vodna imena Doberdopskega, Prelosnega in Sabeljskega jezera ter Močil, navaja dosedanje ugotovitve in razlage imen ter opozarja na značilne hidronime, kot so Črepola/Črepolo, Pč, Počka, Rebok, Rošta, Roja in Pivka.

ABSTRACT: This articles discusses the hydronyms associated with Lake Doberdo, Lake Pietrarossa, the Sablici Marsh, and the Mucille Lakes, presents findings and explanations of the names to date, and draws attention to typical hydronyms such as Črepola/Črepolo, Pč, Počka, Rebok, Rošta, Roja, and Pivka.

Kamen je razpoznavni znak Krasa, voda pa element, ki omogoča življenje in preživetje v pokrajini, ki je v prejšnjih stoletjih kazala drugačno, zagotovo manj prijazno podobo. Voda v najbolj naravni obliki, kot dež, voda, ki se zbira v *škavencah*, v umetno narejenih zbiralnikih, *štirnah*, voda v obliki občasnih tokav, *potokov*, *žlebov in strug*, *kalov in luž*. Pa tudi voda v kraških jamah, kamor odteka skozi *požerljuhe*, živa voda presihajočih jezer, ki so značilnost doberdopskega Krasa, območja med Timavo in Vipavo ter med Dolom in Furlansko ravnino oziroma Laškim.

Poleg *Doberdopskega jezera*, ki je po površini največje in najbolj znano, so na tem območju še *Prelosno in Sabeljsko jezero*, *Močila* in vrsta drugih manj izrazitih kraških pojavov, vezanih na vodo. K temu velja dodati še močvirnat svet med Štivanom in Tržičem, imenovan *Ližerc* (it. *Lisert*). Za to območje se občasno uporablja tudi ime *Laško jezero*, vendar gre za netočnost oziroma za zamenjavo, zelo verjetno sad nepoznavanja zgodovinskih okoliščin in velikih sprememb, posledic posegov v prostor z gradnjo prometnih infrastruktur (železnica, ceste, daljnovodi, melioracije), ki so ta prostor povsem preoblikovale, začenši od druge polovice 18. stoletja. Podobno razmišljanje, glede lokacije namreč, velja za hidronim, reko oziroma kanal *Lokóvec/Lokávac* (it. *Locovaz*).

V prostoru med Vipavo in Timavo ter med Dolom in Laškim je več vasi in zaselkov: Jamlje, Dol s svojimi zaselki, Doberdob s Poljanami, Medja vas, Vrh in Martinščina. Na obrobju pa so Štivan, Gabrje, Rupa, Peč in Miren. Na severozahodu so še Rubije, Petovlje, Zdravščine in Zagraj.

Geografski oris je podatek, ki ga ni mogoče zaobiti ob preučevanju krajevne-

ga imenoslovja, posebej v prostoru, ki je stoletja stičišče slovanskega/slovenskega in romanskega sveta.

Prav tako ni mogoče mimo zgodovinskega dejstva, da je prav skozi ta prostor, od Zagraja, po zadnjih obronkih Krasa do prvih vzpetin nad Tržičem (it. *Monfalcone*), dolgo potekala državna meja med Beneško republiko in avstrijskimi deželami in se ohranila do leta 1797. Značilnost tega prostora je tudi stoletja dolgo sobivanje po izvoru romanske, šmartinske (Martinščina) skupnosti s slovensko okolico, kar se seveda odraža tudi v toponomastiki. Pogosti so primeri dvojnega poimenovanja (polimorfna imena), kakor tudi prisotnost slovenskih toponimov na območju Martinščine, Zagraja, Petovelj in tudi drugih krajev in seveda tudi obratno. Značilen primer polimorfne imena je toponim Razkriž/Crosera (cestno križišče na meji med katastrskimi občinami Doberdob, Zagraj in Martinščina). Najvišja točka doberdobskega Krasa je *Debela griža* (275 m). Ime uporabljajo prebivalci slovenskih vasi, medtem ko je za Šmartince gora od nekdaj samo *Cimòn*, kar po slovensko pomeni Veliki vrh. Hidronim *Fontane/Fontana*, kar po pomenu ustreza *štirnam*, *štirni* oziroma *štirnci*, je zabeležen na območju Martinščine, vendar se je ime ukoreninilo tudi v nekaj kilometrov oddaljenem Opatjem selu (bolj pravilna in utemeljena bi bila množinska raba imena – Opatja sela; ljudsko *Pačjasela*) in tudi v nekaterih drugih krajih matičnega Krasa. Podobna ugotovitev velja za splošno razširjeni hidronim *Potok*. Ime je pogosto na teritoriju Petovelj, Zdravščin, Zagraja in deloma Foljana. *Rošta*, *roja* in *rebok* so izposojenke iz furlanščine, ki pa so se razširile daleč v notranjost slovenskega etničnega prostora na Primorskem.

Značilen hidronim je *Črepola/Črepolo* v spodnjem toku Vipave. Verjetno novejšega izvora sta hidronima *Pč* s pomenom »vodnjak s talno, izvorno vodo«, in *Počka*, s pomenom »manjši vodni vir, studenec«. V seznam značilnih vodnih imen tega območja bi lahko uvrstili hidronim *Pivka/Piuka* (navedba v Franciscejskem katastru).

Nekaj nemških ali domnevno iz nemščine izvedenih imen je zaslediti predvsem v arhivskem gradivu, npr. mikrotoponim *Regališče* na območju med Dolom in Opatjim selom, dalje mikrotoponim *Kuglišče/Kulišče* na območju Vrha, hidronima *Bajer* pri Rupi ter *Mautte*, potok, ki razmejuje občini Sovodnje ob Soči/Savogna d'Isonzo in Zagraj/Sagrado. Tudi oronim *Varda* nad Boneti in Jamljami bi po vsej verjetnosti sodil v to skupino imen.

Še zmeraj močno opazne so sledi, ki jih je tudi na področju toponomastike zapustila prva svetovna vojna. Doberdobski Kras je bil med najbolj krvavimi prizorišči nesmiselnega in tragičnega početja. Številni *žegni*, *jarki*, *špitali*, *kaverne* in *komande* nosijo v sebi sporočilnost o dogajanju in dogodkih, ki so še zmeraj globoko zasidrani v kolektivnem spominu prebivalstva, čeprav so se dogodili pred devetdesetimi leti.

Morda se bodo, poleg zbirateljev materialnih ostankov prve svetovne vojne, našli tudi zbiralci in zapisovalci dediščine, ki je sicer manj otipljiva kakor staro orožje, topovske granate, vojaška oprema, vendar s prav tako močno sporočilnostjo. Vendar to je drugo, novo poglavje. Danes bi spregovorili o vodnih imenih na doberdobskem Krasu, vsaj o nekaterih.

ČRÉPOLA/ČRÉPULA, f. s., mtn in hdn na Vipavi, na območju Rupe, Peči, Gabrij in Rubij. Označuje kraj v rečni strugi, do koder je bila speljana pot oziroma je imela živina lahek dostop. Na *črepoli* se je napajala živina, ob suši pa so krajan in tudi prebivalci kraških vasi zajemali vodo za kuhanje in druge potrebe. Še po drugi svetovni vojni so v sušnem obdobju Na *črepoli* zajemali in vozili vodo v lesenih *lodricah*, posebnih, na vozovih nameščenih sodih. V krajevnem govoru je *črepola* ženskega spola, kar potrjuje tudi mestniška oblika Na *črepoli*. Znana je tudi starejša oblika, *Serepalo* (mapa Franciscejskega katastra, 1818, za Rubije). V Terezijanskem katastru za Miren sta zabeleženi imeni Na *chirepolo* in *Chirepola*. Črepola pri Rupi se prekriva z mikrotoponimom *Brod*, Na *Brodu*.

SABELJSKO JEZERO, n. s., hdn na meji med občinama Doberdob/Doberdò del Lago in Tržič/Monfalcone. Močvirnato območje, ki je bilo po številnih posegih, zlasti ob gradnji avtocestnega vozlišča, povsem spremenjeno. Prve navedbe so iz 13. stoletja: *Gesira* je nedvomno slov. *jezero* (TEA). To potrjuje tudi domnevo, da je današnje sestavljeno ime, *Sabeljsko jezero*, nastalo kasneje. Številne so navedbe iz 17., 18. in 19. stoletja, zlasti iz Franciscejskega katastra (*Sablicz*, *Sablitz*). Jožefinski vojaški zemljevid (1763–1787) navaja potok *Sabliz*, nekoliko niže, v smeri proti morju, pa *Palustine*.

Navedba (PSCC, 174) iz 18. stoletja govori, da je hišo na mestu z imenom *Sabliza* zgradil devinski grof.

Nad (nekdanjim) jezerom je zaselek *Sabliči*, m. pl. Danes šteje šest hiš, ki so na območju katastrske občine Jamlje, upravno pa sodijo v občino Doberdob.

Raba krajevnega imena *Sabliči* (v predložni rabi *pri Sabličih*, *od Sabličev*, etnik ni znan) opozarja, da je ime zaselka verjetno izvedeno iz osebnega imena ali primka, podobno kot so iz imen oziroma priimkov izvedena imena zaselkov v Dolu (Boneti, Ferletiči, Vižintini, Devetaki, Mikoli, Palki, v novejšem času se za slednje vse bolj dosledno uporablja ime Palkišče). Milko Kos navaja (Srednjeveški urbarji za Slovenijo III, str. 167, 168) nekega *Saubkizha*, *Saukhicza*, *Saukicza* v Števerjanu, okrog leta 1523.

Glede pomena imena bi veljalo upoštevati še drugo možnost, da je ime nastalo po značilnosti kraja oziroma območja. Mokrišča so idealno naravno okolje za žabe. *Žabč*, *Žabnic*, *Žabelj* in podobnih imen pa je veliko v slovenskem prostoru.

Manj verjetna se zdi razlaga, po kateri naj bi se v imenu Sabeljsko (jezero) skrivala romanska beseda *sabulum* s pomenom »pesek«, kar omenja France Bezljaj v knjigi Slovenska vodna imena II. Dvomi se porajajo zlasti ob upoštevanju geomorfoloških značilnosti kraja. Vode v presihajočih kraških jezerih običajno ne odlagajo peska. Isti avtor uporablja ime Sabliško jezero, krajan pa pravijo Sabeljsko jezero, kar se mi zdi bolj pravilno.

Na ožjem območju Sabeljskega jezera so še trije hidronimi: *Studenci*, *Vrba* in *Puščetka*. Na obrobju najdemo še *Žleb*, *Krč* in *Pološko*.

MOČILA/MUCILLE, n. pl., hdn v občini Ronke/Ronchi dei Legionari označuje kraški izvir, manjše presihajoče jezero. Območje je izgubilo prvobitno podobo zaradi gradbenih in drugih posegov (avtocesta, stanovanjske hiše, konjerejska farma itd).

Ime *Muzilas* se prvič omenja leta 1382 (Domini 1998) in kasneje *Mocille* (1741).

V Franciscejskem katastru katastrske občine Romjan/Vermeigliano, *Mocille*. V istem viru je omenjen tudi potok *roja Mocille*, ki je povezoval različne kraške izvire. Ime se je ohranilo tudi v uradni toponomastiki današnje občine Ronke/Ronchi dei *Legionari* (*ulica Mucille*). Dva izvira presihajočega jezera sta v bizjaškem narečju evidentirana kot *Gorgo* in *Gorghet* (*gorghet* je pomanjševalnica za *gorgo*; Puntin).

PRELOSNO/PRELAZNO JEZERO, n. s., bizjaško *Lago di Pierarossa*, it. *Lago di Pietrarossa*, v nem. besedilu *Prerassel* (Urbar za Devin 1494, M. Kos, Srednjeveški urbarji za Slovenijo III, str. 207), hdn v občini Tržič/Monfalcone, na meji z občino Doberdob. Danes je *Prelosno jezero* v območju naravnega rezervata Doberdobskega in Prelosnega jezera. V osrednjem in najglobljem delu voda nikoli ne presahne. Celotno območje je kljub zaščiti znatno spremenjeno, ker je skozi kotlino speljana avtocesta. Moteč je tudi vpliv naftovoda in plinovoda. Še do nedavna pa je bilo na vzpetini nad jezerom veliko vojaško strelišče.

Poleg hidronima *Prelosno* se občasno uporablja tudi ime *Laško jezero*. Delno razlago najdemo v Jožefinskem vojaškem zemljevidu, kjer je omenjeno jezero navedeno kot *Jesero Veneto*, kar bi ustrezalo hidronimu *Laško jezero*. Navedba vojaških topografov iz druge polovice 18. stoletja je smiselna in razumljiva. Jezero je bilo takrat v celoti na ozemlju Beneške republike in je bilo zato pač *Jesero Veneto*. Težko pa je odgovoriti na vprašanje, ali so vojaški topografi vpisali ime, ki je bilo že v rabi med krajsani, ali pa so, na osnovi neke tudi takrat močno prisotne birokratske miselnosti, jezero poimenovali kar po svoje.

O izvoru in rabi imena *Laško* se je mogoče poučiti v zborniku *Slovenci v Laškem* (2005).

Bolj zapletena pa je razlaga nastanka in pomena imena *Prelosno* (narečno *Pri-elostno*) jezero. Maurizio Puntin (Toponomastica storica del Territorio di Monfalcone) navaja (ASCM, 43) citata iz leta 1569 *Piera rossa* in 1583 *Pierarossa*, kjer se omenja tudi mlin. Ime *Pietrarossa* je zabeleženo tudi v Franciscejskem katastru in na mapah katastrske občine Jamlje in katastrske občine Tržič/Monfalcone.

Puntin pojasnjuje nastanek italijanske oblike imena (*Pietra rossa*) s prisotnostjo državne meje med Beneško republiko in avstrijskimi deželami. Mejo so označevali kamni, ki so bili škrlatnordeče barve in avtor navaja podobno situacijo, prav tako na mejnem območju, v kraju Isola Morosini (občina Škocjan ob Soči/San Canzian d'Isonzo) ter na nekdanji meji med Beneško republiko in deželo Tirolsko.

V podkrepitev take razlage govori še en podatek, in sicer oronim *Cimo di Pietra rossa*, ki je zelo verjetno tudi nastal po letu 1420 (ime je navedeno tudi v Franciscejskem katastru).

Ob tem se seveda postavlja vprašanje, odkod slovensko *Prelosno*, oziroma *Prelostno* in *Pri-elostno jezero*. Gre za domači govoricni prilagojeno obliko italijanskega imena *Pietra/Pierarossa*?¹

V krstnih knjigah za vikariat Jamlje (do leta 1873 so se vodile v Devinu, potem samostojno), kamor je sodil tudi mlin v Prelosnem, sta zabeleženi obliki, *Prelazno* (*ex Prelazno*) in *Prelostno*.

¹ O razlagi imena *Prelosno* po disimilaciji iz **Preroslo* France Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika III, 109, sub voce *Prédoslje*. (Op. ur.)

Ob upoštevanju dejstva, da gre za področje, kjer so pogosti medsebojni jezikovni vplivi (interference), bi kazalo vzeti v poštev še eno možno razlago. Nad jezerom se namreč dviga (kota 144) kopast vrh, ki je na zemljevidih in mapah označen *Arupacupa* in ki je bil, po moji oceni, zelo nerodno poslovenjen v *Gerupo kopo*.

Ni dvoma, da gre za sestavljeno ime in da je drugi del (*kopa*) pravnjji, saj povsem odraža morfologijo reliefa. Dvom se pojavlja glede prvega dela *Arupa/Gerupa*. Jameljci uporabljajo za goro ime *Vrtače*. *Wertatschek* je zabeleženo na Jožefinskem vojaškem zemljevidu.

Gerup oziroma *gherjup* v krajevni govorici pomeni zoprni, nesladek, bridek, v prenesenem pomenu, tudi s težavo pridobljen. Kaj pa če je hibridna in težko razumljiva oblika (*Arupacupa*) samo rezultat netočnega ali površnega zapisa ali prepisa in imamo v osnovi opravka z navadno Ruso kopo? *Rús* na Primorskem in posebej na Goriškem pomeni rdeč (Pleteršnik). Če poznamo in sprejemamo imeni Rdeči rob in Bele stene, zakaj ne bi sprejeli Ruse kope? Toliko bolj, ker imamo čisto blizu vsaj dva primera sestavljenih oziroma dvodelnih imen. Z Gerupe kope/Ruse kope se nad Doberdobskim jezerom lepo vidi *Rúsi škólj*, obsežnim, nekdanj srenjskim pašnikom, ki se spuščajo od Doberdoba proti jezeru pa krajani od nekdanj pravijo *Črna griža*.

DOBERDOBSKO JEZERO, n. s., it. *Lago di Doberdò*, nem. *Doberdoer See* (Franciscejski kataster in kasnejši dokumenti). V vseh primerih gre, po vsej verjetnosti, za umetno in iz upravnih potreb oblikovano ime. Krajani, tako v Doberdobo kakor v Jamljah (površina jezera je namreč razdeljena med omenjeni vaški skupnosti, pri čemer je večji del, nekaj nad 20 hektarov, v katastrski občini Doberdob), uporabljajo samo ime *Jezero*, kar je povsem razumljivo, saj je to edino jezero na njihovem območju, od nekdanj glavni vir pitne vode. Jezero je bilo v preteklosti intenzivno korišćeno, od lova in ribolova do košnje *peluda* (rogoza). Obsežna površina, ki je danes del naravnega rezervata Doberdobskega in Prelosnega jezera in hidrološke značilnosti – izviri podtalnice so na jugozahodni strani, podzemni odtoki, požiralniki pa na vzhodni (jameljski) strani, povezuje pa jih vijugasta rečica – so prispevale k nastanku niza zanimivih vodnih imen. Glavnemu izviru v jezeru domaćini pravijo *Grulja*, manjšim pa *Luknja*. Rečica, po kateri voda odteka proti Jamljam, je *Moćivnica*. Manjši kanal (hidrografija se namreč pogosto spreminja) pa je *Roja*.

V jezerskem dnu so se do danes, kljub različnim poskusom, vrtnanjem in sondiranjem (pred desetletji so na območju jezera nameravali graditi raziskovalni center s svetlobnim pospeševalnikom in so v ta namen opravili niz geoloških raziskav in poskusov stabilnosti jezerskega dna) ohranile tri kotanje, *bézni*, ki so stalno zaliti z vodo (*Prvi bézen*, *Drugi bézen*, *Treći (Tretji) bézen*). Najvećji in od daleć najbolj opazen je *Treći bézen* na jameljski strani. Na skrajnem vzhodnem delu jezera je *Plutnik*. Obmoćje jezera, kjer so še pred nekaj desetletji kosili rogoz, bodisi za nastilj bodisi za pletenje piconov, je *Pelud*.

Pelúd (ponekod tudi *Palud*) je fitonim za rogoz. Pomeni pa lahko tudi moćvirje, mlakužo, kjer uspeva trsje. *Picòni* so posebne iz trsja (*peluda*) pletene mreže za sušenje sadja. Uporabljali so jih tudi pri gojenju sviloprejk. Nekdanj so iz trsja pletli tudi mreže, ki so jih uporabljali v gradbeništvu, za ometavanje lesenih stropov. Ime tako pletene mreže je *gržòla*.

Pelud, *picòn* in *gržòla* so izposojenke iz furlanščine: *palùt*, *pezzòn* (tudi *gradiz*) ter *grisòl* (*grisòle*, *grisiòle*).

Nejasen je pomen imen *Grulja* in *Plutnik*. Možno, vendar ne dovolj prepričljivo razlago za *Plutnik* najdemo v Pleteršnikovem slovarju, kjer za *plutnik* navaja, da je to vrsta perunike. Jezero je dejansko zelo zanimivo tudi s florističnega vidika (posebej velja opozoriti na bujno cvetenje poletnega velikega zvončka – *Leucojum* – ob bregovih) in v okolici rastejo tudi perunike. Ne vidim pa logične povezave, zakaj bi kraški požiralnik poimenovali po rastlini, ki dobro uspeva v skalnatih prisojnih legah.

MOŠČENICA/MOŠČENICE, f. s, f. pl., hdn in tpn na meji med katastrskima občinama Jamlje in Tržič/Monfalcone (danes tudi meji med občinama Doberdob/Doberdò del Lago in Tržič/Monfalcone). Pavle Merku (Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu, str.135) navaja imeni *Moščénca* in *Muščénice* za mlin in hišno ime. Terenska raziskava opozarja na množinsko obliko toponima (*pri Moščenicah*). Maurizio Puntin navaja, sklicujoč se na listine iz obdobja beneške uprave, vsekakor po letu 1558, ime *Moscheniza*, in razlaga, da je ime veljalo za območje bližnjega hriba in tudi potoka. V opisu občinske meje med katastrskima občinama Jamlje in Medja vas (Franciscejski kataster, 1818) zasledimo *Mosiniza* (isti vir navaja tudi lastnika zemljiške parcele, Pavletiča iz Gabrij), kar se zdi bliže *Močivnici* (ime roje v bližnjem Doberdobskem jezeru, po kateri se pretaka voda od izvirov na zahodni strani (*Grulja*) proti požiralnikom na vzhodni strani).

V krstnih knjigah župnije Jamlje je beležka (*ex Moščénice*, 6), kar navaja k razmišljanju, da se za različnimi oblikami pravzaprav skrivata dve imeni: hidronim *Močivnica*, potok, ki priteka iz Sabeljskega jezera, in mikrotoponim oziroma toponim *Moščénice*.

MAUTTA, hdn potoka na meji katastrske občine Rubije in Petovlje. Danes poteka po strugi, ki je običajno suha, ob deževju pa bogata z vodo, in predstavlja mejo med občinama Sovodnje ob Soči/Savogna d'Isonzo in Zagraj/Sagrado. Ime *Mautta* je navedeno v Franciscejskem katastru, v opisu meje katastrske občine Rubije (1818) in na opisu priloženi risbi, medtem ko se v kolektivnem spominu ni ohranilo. Potok, ki izvira na majhni planoti pri zaselku Boškini, je za domačine samo *Potok*.

Skromen podatek, da je nastanek imena mogoče pojasniti z obstojem mitnice, najdemo v razpravi Milka Kosa (Srednjeveški urbarji za Slovenijo III, str. 209). Navedba je sicer precej splošna in omenja samo mitnico v Gabrjah, kar pa ni daleč od Rubij oziroma od potoka *Mautte*.

Odkod torej ime? Z ozirom na to, da je tod potekala meja med Goriškim in Tržaškim okrožjem in da je ob Vipavi in Soči bila speljana pot med Rubijami, Petovljami in Zagrajem, kjer je bila v bližini tudi državna meja, je bila najbrž tu mitninska postaja. Globoka struga potoka je že sama predstavljala naravno zapreko, ki jo je bilo težko zaobiti. *Die Maute* v nemščini pomeni mitnino oziroma mitnico. V slovarju Nuovo Pirona (NP) je naveden toponim *Mauta* v kraju *Pravisdomini*, v zahodni Furlaniji.

P'Č/POČKA

Apelativ *p'č*, m. s., je iz furlanskega *pòč*, *pòz* s pomenom »vodnjak s talno,

izvirno vodo«. V drugem primeru imamo opravka z istim apelativom, le da je tu uporabljena manjšalna pripona *-ka*.

Pč je splošno znano in razširjeno vodno ime v spodnjem nižinskem delu goriške kotline (Miren, Sovodnje, Rupa, Peč, Gabrje).

POČKA, f. s., je ime manjšega vodnega vira nad zaselkom *Mikoli* v Dolu. Za isto, vendar širše območje, je znano tudi ime *Dolina pri Kalu*. Glede pomena imena *Pč* velja opozoriti na furlanski priimek *Pozzâr* (kopač vodnjakov) in hišno (domače) ime *Pčar* v Sovodnjah.

PÍVKA/PÍUKA, f. s., *pri Píu(v)ki, na Píu(v)ki*, ime označuje večje območje na dveh prodnatih terasah, na meji med Štandrežem, Sovodnjami in Pečjo. Ime bi lahko uvrstili tudi v kategorijo mikrotoponimov. Na *Pivko* sem naletel le v arhivskih virih (Franciscejski kataster). Domnevati je mogoče, da je bil na tem mestu požiralnik oziroma močno prepusten prodnat teren, kamor je izginjala voda iz *Velikih roj*. Podoben geološki pojav je bil v preteklosti med Rupo in Mirnom. V Terezijanskem katastru najdemo toponim *Nad beznom*. Novejšega nastanka pa je mikrotoponim *Velika jama*.

ROJA, ROŠTA, REBOK

To so hidronimi na območju Rubij, Sovodenj, Petovelj, Zdravščin.

ROJA, f. s., pomeni umetni kanal, speljan za dovajanje vode na mlinska kolesa (npr. *Roja pri Rubijah*). V Furlaniji pomeni Roja tudi naravni vodotok. Izvedeno iz furlanskega *ròje, ròe*.(NP)

ROŠTA, f. s., pomeni jez, umetno pregrado v rečni strugi, redkeje se ime uporablja za naravno pregrado. Izvedeno iz furlanskega *ròste*. (NP).

REBOK, m. s., mrtev rokav v rečni strugi, običajno bogat z ribami.

Ime je v rabi v Sovodnjah, Petovljah in Zdravščinah. Izvedeno je iz furlanskega *revòc, rivòc* (NP).

POŽERLJÚH, m. s., jama, požiralnik, običajno v najnižjem delu kraškega polja, kamor ob deževju odteka voda. Požerljuh med Vižintini in Palkiščem.

Viri in literatura

ASCM – *Archivio Storico Comune di Monfalcone*.

Bezljaj, France, 1956, 1961, *Slovenska vodna imena I–II*, Ljubljana.

Bezljaj, France, 1976–2005, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–IV*, Ljubljana.

Brecelj, Marijan, 2005, *Furlansko-slovenski slovar*, Nova Gorica.

Waltritsch, Marko (ur.), 1988, *Doberdob včeraj in danes*, Doberdob, 1988.

Domini, Silvio, 1998, *Staranzano: storia, società e cultura tra Otto a Novecento*, Staranzano.

Fajt, Vilko, 2002, *Družinska imena v Sovodnjah. Utrinki naše preteklosti*, Sovodnje ob Soči.

Franciscejski kataster. Opisi katastrskih občin, lastnikov zemljiških in stavbnih parcel, cenitve in mape. Gradivo v Državnem arhivu v Gorici (Archivio di Stato).

Goriško ozemlje. Zemljevid s krajevnimi in ledinskimi imeni, Trst – Gorica, 1999.

- Jožefinski kataster. Registri lastnikov in popis parcel. Gradivo v Državnem arhivu v Gorici (Archivio di Stato).*
- Klemše, Vlado, 1997, *S Poklona do Toplice. Krajevna, ledinska, vodna in druga imena v Štmavru, Pevmi in na Oslavju, Štmaver.*
- Kos, Milko, 1954, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo III. Urbarji Slovenskega Primorja. Drugi del*, Ljubljana.
- Krstne knjige. Prepisi krstnih knjig posameznih župnij, v Nadškofijskem arhivu v Gorici.*
- Martinčič, Andrej, Sušnik, Franc, 1969, *Mala flora Slovenije*, Ljubljana.
- Merkù, Pavle, 2006, *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, Ljubljana.
- Pirona, Giulio Andrea, 1979, *Il Nuovo Pirona. Vocabolario friulano*, Udine.
- Pleteršnik, Maks, 2006, *Slovensko-nemški slovar. Transliterirana izdaja*, Ljubljana.
- PSCC – *Provveditori Soprintendenti alla Camera dei Confini, v Archivio di Stato di Venezia.*
- Puntin, Maurizio, 2003, *Toponomastica storica del Territorio di Monfalcone e del comune moderno di Sagrado*, Gradisca d'Isonzo.
- Klemše, Vlado (ur.), 2005, *Slovenci v Laškem*, Tržič.
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804)*, 3. zvezek, Ljubljana, 1997.
- Snoj, Marko, 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.
- Waltritsch, Marko (ur.), 1983, *Sovodenjski zbornik*, Sovodnje.
- Tabor "Doberdob 82". Gradivo mladinskega raziskovalnega tabora*, Ljubljana, 1983.
- TEA – *Thesaurus Ecclesiae Aquileiensis.*
- Terenska raziskava avtorja.
- Terezijanski kataster. Registri lastnikov, kolonov in bremen. Gradivo v Državnem arhivu v Gorici (Archivio di Stato).
- Tržaško ozemlje. Zemljevid in seznam ledinskih imen*, Ljubljana – Trst, 1978.

Hydronyms in the Doberdo Karst Area Summary

Doberdob (*the Doberdo*) karst area stretches between Štivan (*San Giovanni*) and the Vipava (*Vipacco*) River, and between Dol (*Vallone*) and the Friulian Plain, and is of great toponymic interest. This has been an area of intersection between the Slavic and Romance worlds for centuries. The border between Venice and Austria ran along the karst rim between Soča (*the Isonzo*) River and Tržič (*Monfalcone*) for several centuries. As a result, the intertwining of linguistic influence is more present and obvious in this area.

In addition to the special historical features mentioned above, this region is also interesting in another way. The Doberdo karst area is rich and interesting in terms of geomorphology. In a relatively small area, there are four intermittent

lakes, as well as numerous ponds, sinkholes, distinctly flashy streams, and caves with groundwater.

Water has always been a precious element and an element of survival for people living in the Karst region. This is also reflected in its wealth of hydronyms, the majority of which have been preserved either through oral traditional or archival material.

The author concentrates on the hydronyms associated with Doberdobsko jezero (Lake Doberdo), Prelosno jezero (Lake Pietrarossa), Sabeljsko jezero (the Sablici Marsh), and the Močile (Mucille Lakes). Findings and explanations of the names to date are presented, and attention is drawn to typical hydronyms such as Črepola/Črepolo, Pč, Počka, Rebok, Rošta, Roja, and Pivka.

Дзве славянскія дыялектныя зоны

Фёдар Д. Клімчук (Minsk)

*IZVLEČEK: Po nekaterih lastnostih se slovanski narečni kontinuum deli na dve coni – severno in južno. Kot osnova za tako delitev je vzeta različna realizacija soglasnikov *d, *t, *z, *s, *n pred *e, *i, in samoglasnikov *i, *y. Obstajajo govori z različno stopnjo prehodnosti. V nekaterih govorih se je ohranil arhaični model, ki je blizu praslovanskemu.*

Two Slavic Dialect Zones

*ABSTRACT: In certain features, the Slavic dialect continuum is divided into two zones: north and south. Various realizations of the consonants *d, *t, *z, *s, *n before *e, *i and the vowels *i, *y have been taken as the basis for this division. There are dialects with different degrees of sound change. Some dialects have preserved an archaic model close to Proto-Slavic.*

Па некаторых асаблівасцях славянскі дыялектны кантынціум падзяляецца на дзве зоны – паўночную і паўднёвую. Да такіх асаблівасцей, у прыватнасці, адносяцца наступныя. 1. Рэалізацыя зычных *d(ð), *t(m), *z(з), *s(c), *n(n) перад этымалагічнымі *e(e), *i(u). 2. Захаванне галосных *i(u), *y(ы) або іх зліццё ў адным гуку. У паўночнай зоне зычныя *d(ð), *t(m), *z(з), *s(c), *n(n) у адзначанай пазіцыі мяккія, у паўднёвай зоне – цвёрдыя. Галосныя *i(u), *y(ы) ў паўночнай зоне захавалі сваю якасць, у паўднёвай зоне яны зліліся ў адным гуку.

Як вядома, усе славянскія мовы ўзыходзяць да мовы (прамовы) праславянскай. У мовах праславянскай, стараславянскай і кніжнай старажытнарускай ранняя перыяду галосныя *i(u), *y(ы) адрозніваліся паміж сабою, уяўляючы два гукі [БЕРНШТЕЙН, 238–241; БОШКОВИЧ, 91–92; СЕЛИЩЕВ, 110–112; ФИЛИН, 303–312; ИВАНОВ 1968; ИВАНОВ 1990, 125; СТСЛ, 59]. Зычныя *d(ð), *t(m), *z(з), *s(c), *n(n) перад этымалагічнымі *e(e), i(u) ў адзначаных мовах мовах вымаўляліся «паўмякка». Інакш кажучы, яны былі цвёрдымі, але невялярызаванымі, у адрозненне ад тых жа цвёрдых гукаў велярызаваных у іншых пазіцыях, у тым ліку перад *y(ы). Цвёрдыя невялярызаваныя гукі

вымаўляюцца трохі «мягчэй» чым цвёрдыя велярызаваныя, таму іх нярэдка называюць «паўмяккімі».

Праславянская мадэль рэалізацыі зычных $*d(\delta)$, $*t(m)$, $*z(z)$, $*s(c)$, $*n(n)$ перад $*e(e)$, $i(i)$ захавалася ў некаторых рэгіёнах і мікрарэгіёнах Славіі, якія пераважна знаходзяцца на сумежжы паўночнай і паўднёвай зон, у прыватнасці, у многіх украінскіх гаворках Карпат і вярхоўяў р. Сан [ЗАЛЕСЬКИЙ, 34–51; ПШЕП'ЮРСЬКА, 151–122; АУМ 1988, карты 16, 17], часам на Палесці [КЛИМЧУК 1998, 118–135; КЛИМЧУК 1999, 214–227; КЛИМЧУК 2004, 454–465; КЛИМЧУК 2003, 245–256, карты 1, 2; КЛИМЧУК 2005, 119–123; KURASZKIEWICZ, 27–28, 151–153, 263–264] і ў іншых рэгіёнах [ПАУФОШИМА, 74–77].

У гаворках жа большай часткі Славіі старая праславянская мадэль разбурылася [БОШКОВИЧ, 38–39, 42–43, 50–53, 126–128; КЛИМЧУК 1998, 120]. Як паказваюць дадзеныя сучасных гаворак, знікненне «паўмяккіх» (цвёрдых невялярызаваных) зычных пайшло двума шляхамі, па ў н о ч н ы м і п а ў д н ё в ы м: у адных выпадках яны сталі мяккімі, у другіх – набылі велярызацыю і сталі «звычайнымі» цвёрдымі. Адначасова адбываліся змены ў суадносінах гукаў $*y(ы)$ і $*i(i)$. У адных гаворках гэтыя гукі захаваліся, у другіх зліліся ў адзін гук. Пераход «паўмяккіх» $*d(\delta)$, $*t(m)$, $*z(z)$, $*s(c)$, $*n(n)$ перад $*e(e)$, $i(i)$ ў мяккія пры захаванні адрозненняў паміж $*y(ы)$ і $*i(i)$ мы ўмоўна называем п а ў н о ч н а й тэндэнцыяй, паколькі яна рэалізавалася ў гаворках паўночнай зоны Славіі. Набыццё адзначанымі зычнымі дадатковай велярызацыі і пераход іх у звычайныя цвёрдыя зычныя пры зліцці галосных $*y(ы)$ і $*i(i)$ ў адзін гук называем п а ў д н ё в а й тэндэнцыяй – яна рэалізавалася ў гаворках паўднёвай зоны Славіі.

Ніжэй мы пераважна абмяжуемся разглядаць рэалізацыі зычных $*d(\delta)$, $*t(m)$ у пазіцыях перад $*e(e)$, $i(i)$, $*y(ы)$ [КЛИМЧУК 1993, 81–83]. Прывядзём прыклады. Матэрыялы ўзяты з апублікаваных прац [ДАБМ; ДАРЯ; АУМ, 1984; АУМ, 1988; DEJNA; ČNT; ČJA; ASJ; SSA; STIEBER; ŚLAWSKI], у тым ліку з выпускаў Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа, з уласных запісаў, а таксама запісаў калег з іх дазволу. Выкарыстоўваем транскрыпцыю, прынятую для Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа.

Заўважым, што ў значнай частцы гаворак славянскіх моў паўночнай зоны мяккія зычныя $*d(\delta)$, $*t(m)$ перайшлі ў $[dz'(\delta z')]$, $[c'(u')]$. Гэтая з'ява атрымала назву ц е к а н н е – д з е к а н н е. Прамежкавы этап у гэтым пераходзе – гукі $[d^z'(\delta^z')]$, $[t^c'(m^u')]$. Такія гукі зафіксаваны ў сучасных гаворках [НАЗАРОВА: карта 29]. Працэс адзначанага пераходу адбываўся наступным чынам: $*d'(\delta')$, $*t'(m')$ $>$ $*d'(\delta')$, $*t'(m')$ $>$ $*d^z'(\delta^z')$, $*t^c'(m^u') >$ $*dz'(\delta z')$, $*c'(u')$.

Беларуская мова: dz'es'ac', c'ec'aruk, dz'ik'i, c'ix'i, dym.

Польская мова: dz'es'ec', c'etšev, dz'ik'i, c'ixy, dym.

Верхнялужыцкая мова: dz'esac', c'ec'or, dz'iüy, c'ixy, dym.

Ніжнялужыцкая мова: z'ases', z'eüs', z'iüy, s'ixy, dym.

Руская мова: d'es'at', t'et'er'ev, d'ik'ij, t'ix'ij, dym.

Славацкая мова: d'esat', t'etrov, d'ivi, t'ixi, dim.

Чэшская мова: *deset, tetřev, d'ivoki, t'ixi, dim.*

Украінская мова: *des'at', teterev, teteruk, dykuj, tухuj, dym.*

Сербскахарвацкі дыялектны арэал: *deset, tetreb, divl'i, tix, dim.*

Славенская мова: *deset, tepsti, diuji, tih, dim.*

Балгарская мова: *deset, tetrev, div, tix, dim.*

Македонская мова: *deset, tetrev, div, tix, dim.*

Ляшскія гаворкі (Чэхія): *idz'e, idže, dz'ivoky, džyvoky, c'ixy, čyhy, dym* [ЇНТ, 283–323].

Усходнеславацкія гаворкі (Славакія): *idzece, dziki, sixo, sin* [ASJ; ДУЛИЧЕНКО, 198–224].

Заходнеславацкія гаворкі (Славакія): *idete, idzece, dzivoki, dzivoki, tixo, sixo, dim* [ASJ].

Надсноўскія гаворкі (Украіна): *d'es'at', dz'es'ac', t'et'eruk, c'ec'eruk, d'ik'i, dz'ik'i, t'ix'i, c'ix'i, dym* [АУМ 1984: карты 62, 102; БЕЛАЯ].

Славечанскія гаворкі (Украіна, Беларусь): *d'es'et, t'et'eruk, d'ik'i, t'ix'i, dym* [АУМ 1988, карта 87; НИКОНЧУК; ДАБМ: карты 52, 53, 55–57; OSSOWSKI, 98–100].

Беражноўскі дыялектны тып (Беларусь, Украіна, Падляшша): *d'es'et, t'et'eruk, d'ik'i, t'ix'i, dym* [КЛИМЧУК 1998, 121–123].

Дубенецкі дыялектны тып адрозніваецца ад беражноўскага «паўмяккімі» (цвёрдымі невелярызаванымі) губнымі зычнымі перад **e, *i*: *do t'eb'e, rob-it'i, dym* [КЛИМЧУК 2007, 83–87].

Верхнясельдскія гаворкі, смалянцкая падгрупа (Берасцейска-Пінскае Палессе): *desec', teteruk, d'ik'i, c'ix'i, dym* [А. БОСАК, В. БОСАК, карты 21–24].

Верхнясельдскія гаворкі, рудніцкая і ліноўская падгрупы (Берасцейска-Пінскае Палессе): *desec', teteruk, dz'ik'i, c'ix'i, dym* [А. БОСАК, В. БОСАК: карты 21–24].

Стрыгінскія, паўднёвацеляханскія, сярэднепагарынскія, заходнепадляшскія гаворкі (Беларусь, Падляшша, Украіна): *deset', teteruk, d'ik'i, t'ix'i, dym* [ЛЕВАНЦЭВІЧ; САМУЙЛІК; ГРАЧЫХА, 294–297; КЛИМЧУК, 1983, 10–14; КЛИМЧУК 1998, 120–121; ЛЕСІВ, 239–412; АУМ 1988, карта 87; НИКОНЧУК; KURASZKIEWICZ, 8–48, 120–172, 211–227, 279–271, mapy; AGWB, mapa 1; CZYZEWSKI, 40–43, 81–89, 109–120, 192, 199, 207, 208].

Гараднянскія гаворкі (Берасцейска-Пінскае Палессе): *d'es-et', t-et'eruk, d-yku, t-yx-y, dym* [КЛИМЧУК 2004, 454–465].

Брэсцка-пінскія гаворкі (Берасцейска-Пінскае Палессе): *deset', tytyruk, teteruk, dykuj, tухuj, dym* [КЛИМЧУК 1983].

Як бачым, мяжа паміж адзначанымі паўночнай і паўднёвай славянскімі зонамі не зусім выразная (гл. карту).

Да тыповых гаворак паўднёвай зоны адносіцца большасць гаворак украінскіх і паўднёvasлавянскіх. Сюды ж адносяцца брэсцка-пінскія гаворкі на тэрыторыі Беларусі. У гаворках паўднёвай зоны зычныя **d(δ), *t(m)* вымаўляюцца цвёрда як перад **e(e)*, так і перад **i(i)*.

Да тыповых гаворак паўночнай зоны адносіцца большасць гаворак беларускіх, польскіх, лужыцкіх, а таксама ляшскіх (Чэхія). У іх **d(ð)*, **t(m)* у разглядаемай пазіцыі перайшлі ў мяккія *[dzʹ]*, *[cʹ]*. Большасць гаворак рускай і славацкай моў, гаворкі беражноўскага тыпу на Палессі і ў Падляшшы, у тым ліку славечанскія гаворкі і частка надснаноўскіх, адносяцца да паўночнай зоны, але маюць ужо прыкметы пераходнасці да зоны паўднёвай: **d(ð)*, **t(m)* у іх вымаўляюцца перад **e(e)*, **i(u)* мякка, але яны не перайшлі ў *[dzʹ]*, *[cʹ]*.

У гаворках паўночна-ўсходняй Польшчы (кашубска-мазавецкі падтып) галосныя **y(ы)*, **i(u)* зліліся ў адным гуку *[i]* [ДЕЈНА, 149–162, тара 25; КЛИМЧУК, 1999, 222].

Ва ўсходнеславацкіх і частцы заходнеславацкіх гаворак адбыўся пераход **d(ð)*, **t(m)* ў *[dz]*, *[c]*, аднак, апошнія ў адзначанай пазіцыі вымаўляюцца цвёрда. У рудніцкай і ліноўскай падгрупах верхнясельдскіх гаворак (Берасцейска-Пінскае Палессе) перад **e* зычных *[d(ð)]*, *[t(m)]* цвёрдыя, а перад **i* яны перайшлі ў *[dzʹ]*, *[cʹ]*, якія вымаўляюцца мякка.

У смялянцкай падгрупе верхнясельдскіх гаворак перад **e* зычных *[d(ð)]*, *[t(m)]* цвёрдыя, перад **i* *[d(ð)]* захаваў сваю якасць (праўда, набыў адценне гук *[dzʹ]* і вымаўляецца як *[dʹ(ðʹ)]*; **t(m)* -- перайшоў у *[cʹ]*.

У большасці чэшскіх гаворак, а таксама ў гаворках стрыгінскіх паўднёва-целяханскіх, сярэднепагарынскіх, заходнепадляшскіх перад **e* зычных *[d(ð)]*, *[t(m)]* цвёрдыя, перад **i* – мяккія, пераходу іх у *[dzʹ]*, *[cʹ]* не адбылося. Гэтыя гаворкі сярод моўна-дыялектных адзінак, якім характэрна большая або меншая ступень пераходнасці [КЛИМЧУК, 2003а, 88–91] паміж гаворкамі паўночнай і паўднёвай зон, бліжэй за іншыя стаяць да гаворак паўднёвай зоны. У адзначаных гаворках спалучыліся паўночная і паўднёвая тэндэнцыі развіцця **d(ð)*, **t(m)*, **z(z)*, **s(c)*, **n(n)*, а таксама **i(u)*, **y(ы)*. Відавочна, у «продакў» гэтых гаворак доўга захоўвалася старая праславянская мадэль «паўмяккіх» **d(ð)*, **t(m)*, **z(z)*, **s(c)*, **n(n)* перад **e(e)*, *i(u)* і адрознення галосных **i(u)*, **y(ы)*.

У арэале гаворак рускай мовы захаваліся ці да нядаўняга часу захоўваліся астравы і масівы гаворак, у якіх зычныя **d(ð)*, **t(m)*, **z(z)*, **s(c)*, **n(n)* перад **e(e)*, **i(u)* цвёрдыя або «паўмяккія», у некаторых з іх галосныя **i(u)*, **y(ы)* зліліся ў адным гуку [ДАРЯ, карта 65; ДУРНОВО, СОКОЛОВ, УШАКОВ, 31–32, 57, 58, 83; ДУРНОВО 1903, 9, 20–22, карта; ХРЕСТОМАТИЯ, 154–157, 174–175; ПАУФОШИМА, 74–77].

Значнай спецыфікай характэрызуецца палабская мова [LEHR-SPLAWIŃSKI 1966, 5–18, 39–97; LEHR-SPLAWIŃSKI, POLAŃSKI; PAPIERKOWSKI, 11–76; СУПРУН; КЛИМЧУК, 1999, 223–224]. У ёй галосныя **i(u)*, **y(ы)* далі розныя рэфлексы, г. зн. у прапалабскай мове яны не зліліся ў адзін гук. Зычныя **d(ð)*, **t(m)*, **z(z)*, **s(c)*, **n(n)* перад рэфлексамі **e(e)*, **i(u)* цвёрдыя. Такім чынам, па адзначаных асаблівасцях палабская мова захавала праславянскую аснову, старадаўні праславянскі стан, і далей развівалася па свайму ўласнаму шляху. Праўда, у гісторыі гэтай мовы назіраюцца паралелі з гаворкамі іншых славянскіх рэгіёнаў. Палабская мова не пайшла ні па паўночнаму, ні па паўднёваму шляху развіцця зычных **d(ð)*, **t(m)*, **z(z)*, **s(c)*, **n(n)* перад **e(e)*, **i(u)* і галосных **i(u)*, **y(ы)*.

Мяжа паміж абедзвюма славянскімі дыялектнымі зонамі не ўяўляе сабою прамой лініі (гл. карту). Ёй характэрны рознага характару “выступы” і “кліны”. З чым звязана іх узнікненне? Відаць не малую ролю ў гэтым зрабілі розныя міграцыйныя рухі старажытных часоў.

Узнікненне выяўленых зон, відавочна, з’ява старажытная, праславянская, бо мяжа паміж імі перацінае арэалы славянскіх груп і асобных моў.

З якімі фактамі далёкага мінулага звязана ўзнікненне выяўленых зон? Хутчэй за ўсё яно адлюстроўвае нейкае дзяленне праславян у мінулым на паўночную і паўднёвую групы. Цікавым уяўляецца назіранне В.В. Сядова аб дзяленні пшэворскай культуры II ст. да н.э. – V ст. н.э. на паўночную і паўднёвую зоны [СЕДОВ, 92–93]. Выдзяленне паўднёвай зоны вучоны бачыць ва ўплыве кельтаў. Сапраўды, уплыў кельтаў на праславян вялікі [ЦВЕТКОВ]. Але магчыма ў дадзеным выпадку адлюстравана не толькі кельцкі ўплыў. Магчыма выдзяленне паўднёвай зоны у нейкай ступені звязана з кантактамі праславян з індаеўрапейскімі народамі Паўднёвай і Цэнтральнай Еўропы, у мовах якіх адсутнічаў гук *у(ы). Як вядома, гука [у(ы)] не існавала ў праіндаеўрапейскай мове, ён з’яўляецца праславянскай інавацыяй [САВЧЕНКО, 85–87]. Атрымліваецца, што ў гаворках паўднёвай славянскай зоны часткова аднавілася старая праіндаеўрапейская мадэль, бо ў іх знік гук *у(ы), зліўшыся з гукам *і(и).

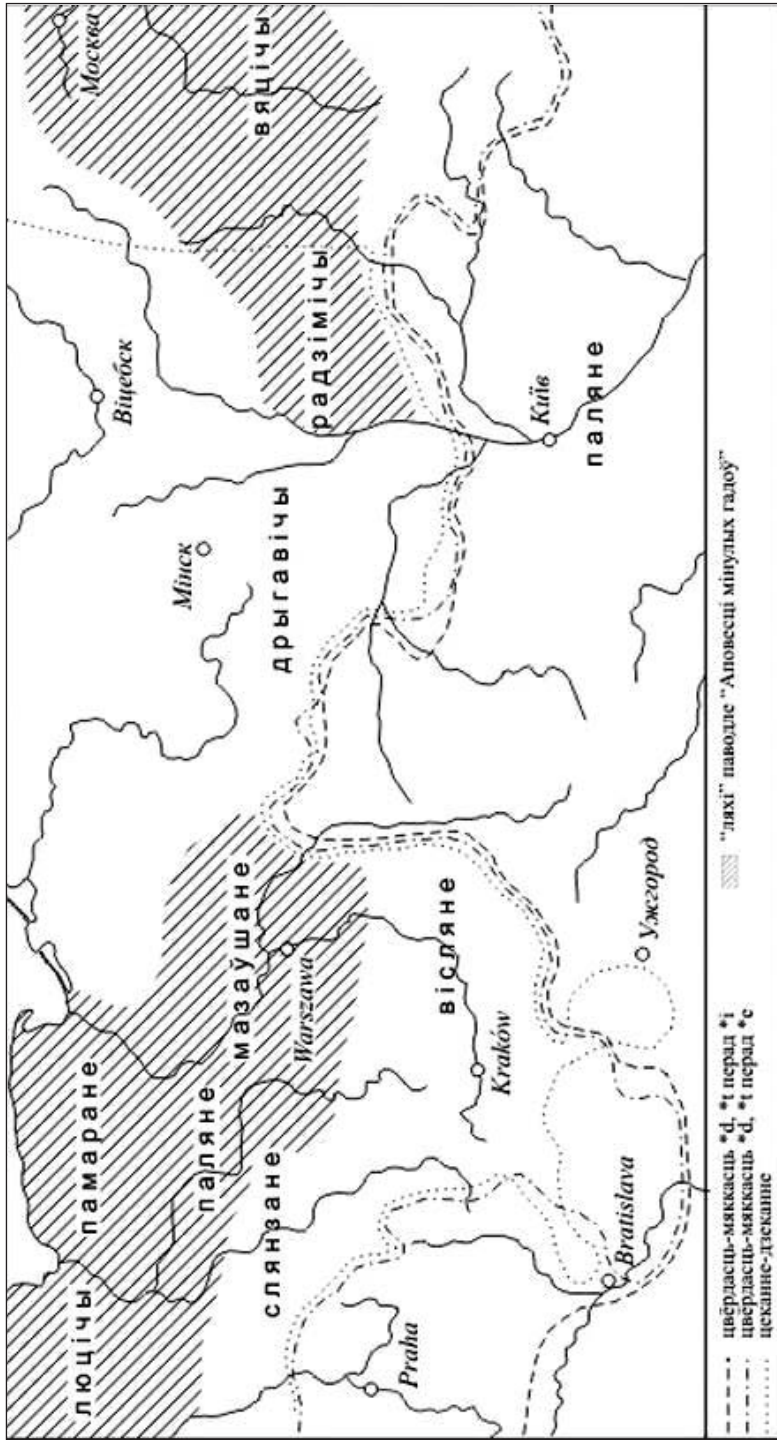
Для гаворак паўночнай славянскай зоны, як і для найбольш архаічнай балцкай мовы – літоўскай, характэрна шырокая дыстрыбуцыя мяккіх зычных. Напрошваецца выснова, што ў фарміраванні паўночнай славянскай дыялектнай зоны адыгралі істотную ролю кантакты праславян з балтамі.

Звернем яшчэ ўвагу на этнонім «ляхі». У позняе сярэднявечча і ў наш час так «неафіцыйна» называлі і называюць палякаў. Але «Аповесць мінулых гадоў» («Повесть временных лет») падае гэты этнонім трохі інакш. Паводле «Аповесці...», да ляхаў адносяцца польскія паляне, мазаўшане, памаране, люцічы, радзімічы, вяцічы. Цікава, што яны размешчаны ў розных кутках паўночнай славянскай зоны. Хутчэй за ўсё гэта не выпадкова [КЛІМЧУК, 1994, 119–121]. Ляхаў у Верхнім Падняпроўі і на сумежжы змяшчае не толькі «Аповесць мінулых гадоў». Пра іх гаворыць і Канстанцін Багранародны (Парфірагеніт) у сваёй працы «Аб кіраванні імперыяй», напісанай у 948–952 гг. [КОНСТАНТИН БАГРЯНОРОДНЫЙ, 272]. Праўда, ён іх называе лендзанінамі (Λενζανίνοι, Λενζενίνοι). Але большасць даследчыкаў прытрымліваецца думкі, што лендзаніны Канстанціна Багранароднага і ляхі – назвы тоесныя.

Літаратура

- АУМ, 1984, *Атлас украінскай мовы*. Т. 1. *Середня Наддніпряніщина, Полісся і суміжні землі*. Київ.
- АУМ, 1988, *Атлас украінскай мовы*. Т. 2. *Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі*. Київ.
- Константин Багрянородный, 1982, *Об управлении империей* // Развитие этни-

- ческого самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья, Москва.
- Александра С. Белая, 1972, *Надсновские говоры на Черниговщине (фонетика)*, Автореф. канд. дис, Киев.
- Самуил Б. Бернштейн, 1961, *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, Москва.
- Алёна А. Босак, Віктар М. Босак, 2005, *Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжя (Верхняя Над'ясельдзя). Фанетыка і марфалогія*, Мінск.
- Радослав Бошкович, 1984, *Основы сравнительной грамматики славянских языков, Фонетика и словообразование*. Москва.
- Таццяна А. Грачыха, 2005, *3 гаворкі роднай вёскі // Скарбы народнай мовы, Дыялекталагічны зборнік*, Мінск.
- ДАБМ, 1963, *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*, Мінск.
- ДАРЯ, 1986, *Диалектологический атлас русского языка, Фонетика*. Москва.
- Александр Д. Дуличенко, 2004, *Славянские литературные микроязыки, Образцы текстов*, Т. II. Тарту.
- Николай Н. Дурново, 1903, *Диалектологическая карта Калужской губернии*. Санкт-Петербург.
- Николай Н. Дурново, Николай Н. Соколов, Дмитрий Н. Ушаков, 1915, *Опыт диалектологической карты русского языка в Европе с приложением очерка русской диалектологии // Труды Московской диалектологической комиссии*, вып. 5. Москва.
- Антін М. Залеський, 1970, *Про конвергенцію давніх *ы, *і в південно-західних говорах української мови // Праці XIII Республіканської діалектологічної наради*. Київ.
- Валерий В. Иванов, 1968, *Историческая фонология русского языка*. Москва.
- Валерий В. Иванов, 1990, *Историческая грамматика русского языка*. Москва.
- Фёдар Д. Клімчук, 1983, *Гаворкі Заходняга Палесся. Фанетычны нарыс*. Мінск.
- Фёдар Д. Клімчук, 1993, *Рэфлексы *d, *t перад этымалагічнымі *e, *i ў славянскіх гаворках // Беларуска-руська-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, Матэрыялы Другой міжнароднай навуковай канферэнцыі 5–6 лютага 1993 г. Пад рэд. Г.М. Мезэнкі. Віцебск.*
- Фёдар Д. Клімчук, 1994, *Старажытныя ляхі // Беларуска-руська-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства. Матэрыялы Трэцяй міжнароднай навуковай канферэнцыі 5–7 снежня 1994 г. Ч. I. Віцебск.*
- Фёдар Д. Клімчук, 2003, *Гаворкі Берасцейска-Пінскага Палесся і Падляшша як вынік гістарычнага развіцця // Pogranicze. Tom 4. Lublin.*
- Фёдар Д. Клімчук, 2003а, *Пераходныя гаворкі і пункт адліку // Pogranicza języków. Pogranicza kultur. Studia ofiarowane Elżbiecie Smułkowej. Warszawa.*
- Фёдар Д. Клімчук, 2005, *Рэцэнзія: “Говірка села Машеве Чорнобыльскаго*

Карта: аўтар – Ф. Д. Клімчук; апрацаваў у электроннай версіі – Уладзімір Кошчанка.

- району". Ч. 1: Тексти / Укладачі: Ю.І.Бідношия, Л.В.Дика. – 456 с., іл. Ч. 2. Тексти / Укладачі: Г.В.Воронович, Л.А.Москаленко, Л.Г.Пономар. – 608 с., іл. Ч. 3. Матеріали до лексичного атласу української мови / Укладачі: Ю.І.Бідношия, Г.В.Воронич, Л.В.Дика, Л.А.Москаленко, Л.Г.Пономар. – 225 с., іл. (Київ, 2003) // *Беларуская лінгвістыка*. Выпуск 55. Мінск.
- Фёдар Д. Клімчук, 2007, *Гаворка вёскі Дубенец Столінскага раёна* // Фальклор і этнакультура Палесся ў індаеўрапейскім кантэксте. Матэрыялы III Міжнароднай навуковай канферэнцыі (7–8 снежня 2006 г., г. Мінск). Мінск, 2007.
- Фёдар Д. Клімчук, 1998, *Дыялектныя тыпы Полесся* // Слово и культура. Памяти Никиты Ильича Толстого. Москва.
- Фёдар Д. Клімчук, 1999, *Дыялектныя тыпы Полесся на общеславянском фоне* // Славянские этюды. Сборник к юбилею С.М. Толстой. Москва.
- Фёдар Д. Клімчук, 2004, *Отголоски праславяницыны в Столинском районе Брестской области* // Язык культуры: Семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923–1996). Москва.
- Лена В. Леванцэвіч, 1993, *Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці*. *Фанетыка*, Ч. I, II. Брэст.
- Михайло Лесів, 1977, *Українські говірки у Польщі*, Варшава.
- Тетяна В. Назарова, 1985, *Лінгвістичний атлас Нижньої Прип'яті*, Київ.
- Микола В. Никончук, 1994, *Лексичний атлас Правобережного Полісся*, Київ – Житомир.
- Розалія Ф.Пауфошима, 1961, *Согласные неполного смягчения перед гласными переднего образования в говорах Харовского района Вологодской области* // Материалы и исследования по русской диалектологии, вып. 2. Москва.
- Марія Пшеп'юрська, 1938, *Надсянський говір* // Праці Українського наукового інституту, Варшава.
- Алексей Н. Савченко, 1974, *Сравнительная грамматика индоевропейских языков*, Москва.
- Яраслаў Р. Самуйлік, 1986, *Дыялектны мікраатлас Выганаўскага Палесся*. Дыпломная работа (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт), Мінск.
- Валентин В. Седов, 2002, *Славяне, Историко-археологическое исследование*, Москва.
- Афанасий М. Селищев, 1951, *Старославянский язык*, Ч. I. Москва.
- СТСЛ, 1994, *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, Москва.
- Адам Е. Супрун, 1987, *Полабский язык*, Минск.
- Федот П. Филин, 1972, *Происхождение русского, украинского и белорусского языков*, Москва.
- Хрестоматия, 1910, *Хрестоматия по великорусской диалектологии*, Москва.
- Сергей В. Цветков, 2005, *Кельты и славяне*, Санкт-Петербург.
- AGWB, 1980, *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, T.1. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- ASJ, 1968, *Atlas slovenského jazyka*, T. 1. Bratislava.

- Feliks Czyżewski, 1994, *Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia*, Lublin.
- ČJA, 1992, *Česky jazykový atlas*, T. I. Praha.
- ČNT, 1976, *České nářeční texty*. Praha.
- Karol Dejna, 1973, *Dialekty polskie*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Władysław Kuraszkiewicz, 1985, *Ruthenica*, Warszawa.
- Tadeusz Lehr-Spławiński, 1966, *Studia i szkice wybrane z językoznawstwa słowiańskiego*. Seria 2. Warszawa.
- Tadeusz Lehr-Spławiński, Kazimierz Polański, 1962, *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Leszek Ossowski, 1992, *Studia slawistyczne*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Stanisław K. Papierkowski, 1972, *Z badań nad językiem i literaturą*. Lublin.
- SSA, 1961, 1968, *Sorbische Sprachatlas*. T. I, II, Bautzen.
- Franciszek Sławski, 1962, *Zarys dialektologii języków południowosłowiańskich z wyborem tekstów gwarowych*. Warszawa.
- Zdzisław Stieber, 1956, *Zarys dialektologii języków zachodnio-słowiańskich z wyborem tekstów gwarowych*. Warszawa.

Dve slovanski narečni coni

Povzetek

*Glede na nekatere značilnosti se slovanski narečni kontinuum deli na dve coni – severno in južno. Podlaga za takšno delitev je v različni realizaciji soglasnikov *d(д), *t(т), *z(з), *s(с), *n(н) pred *e(e), *i(и) in samoglasnikov *i(и), *y(ы). V severni coni se ti soglasniki izgovarjajo mehko, v južni coni pa trdo. Samoglasnika *i(и), *y(ы) sta v severni coni ohranila svojo kvaliteto, v južni coni sta se zlila v en glas.*

*K severni coni spada večina beloruskih, poljskih, lužiških, ruskih in slovaških govorov, k južni coni pa večina ukrajinskih in južnoslovanskih. V večini čeških govorov, v nekaterih govorih Polesja in Podlasia, v posameznih narečnih enotah ruskega jezika so se združile severne in južne tendence. Redkokje se je ohranil stari praslovanski model, v katerem so soglasniki *d(д), *t(т), *z(з), *s(с), *n(н) pred *e(e), *i(и) polmehki, samoglasnika *i(и), *y(ы) pa predstavljata dva glasova.*

Fjodar D. Klimčuk

vul. Njakrasava 35, korpus 2, kv. 253, 220040 Minsk, Belarus'
fdk@tut.by

Slovenska besedila v Arhivu Železne županije v Sombotelu pred 1919

Marija Kozar-Mukič (Sombotel)

IZVLEČEK: V obravnavanih besedilih je ohranjena stara knjižna prekmurščina, ki so jo uporabljali tudi prekmurški pisci od začetka 18. stoletja. Besedni zaklad teh piscev je zbran v Slovarju stare knjižne prekmurščine Vilka Novaka. S tem je avtorica primerjala zgodovinsko-narečna besedila, ohranjena v Županijskem arhivu v Sombotelu, v katerih je izrazje strokovno, uradovavno.

ABSTRACT: The texts discussed here preserve the old literary Prekmurje dialect, which was also used by Prekmurje writers from the beginning of the 18th century onwards. These writers' vocabulary is gathered in Vilko Novak's Slovar stare knjižne prekmurščine (Dictionary of the Old Literary Prekmurje Dialect). The author compares this vocabulary with the historical and dialect texts preserved by the Szombathely County Archives, which contain technical and administrative terminology.

Arhiv Železne županije v Sombotelu hrani tudi dokumente, ki se nanašajo na nekdanjo Slovensko okrogolino (Tótság) oziroma Slovensko krajino (Vendvidék) in so zapisani v slovenskem narečju te pokrajine. Območje nekdanje murskosoboške občine je do l. 1919 upravno spadalo k Železni županiji. Madžarski in slovenski jezik se v dokumentih pojavljata od 18. stoletja naprej. Pred tem so bili zapisani v latinščini in nemščini.

Obravnavana besedila so se ohranila v obliki zapisov v zvezi z urbarji (Ivanovci 1767), v gorskih bukvah (Stanjevci 1795: kazenske sankcije in Moščanci 1808: prisega), učbeniku (Puconci 1833), pismu vaškega župana (Pečarovci 1867), pozivu za trgatev (Murska Sobota 1867) in osnutku za ustanovno listino hranilnice (Murska Sobota 1911). Razen učbenika so vsi teksti uradni, zaradi tega smo uradni tekst izbrali tudi iz učbenika.

Poskušali smo ugotoviti, če so prekmurški tiski vplivali na zapisovalce glede besedišča in črkovnih znamenj. Primerjali smo jih z Novakovim slovarjem iz leta 2006.¹

¹ Novak, Vilko, Slovar stare knjižne prekmurščine, Ljubljana, 2006.

Pri vseh sedmih tekstih so črkovna znamenja zapisana po sodobnem madžarskem pravopisu. Prekmurski knjižni jezik je normiral s svojim prevodom Novega zakona protestantski pisec Števan Küzmič (1771)². Na normo in predpise, ki so se izoblikovali v tej knjigi, se je navezovala glasoslovno-oblikoslovna podoba prekmurskih abecednikov in čitank tako pri protestantih kot pri katoličanih. Od druge polovice 19. stoletja so katoličani iz svojih tiskov začeli umikati madžarski črkopis in uvajati gajico ("novoslovenščino"), protestanti pa so ostali pri "staroslovenskem" jeziku in črkopisu.³

Prva uradna besedila v prekmurščini (z močnim vplivom kajkavskega hrvaškega narečja) so bila zapisana v zvezi z davčno rektifikacijo Marije Terezije. Slovencem v Prekmurju je bila v 18. stoletju bližja panonska kajkavščina kot osrednjeslovenski knjižni jezik. Kajkavščina je bila sicer le nadomestni knjižni jezik v cerkvi, nikoli pa se ni zamenjevala s prekmurščino v drugih govornih položajih.⁴

Enotni urbar s tiskanim besedilom so dobila vsa naselja v 43 županijah takratne Ogrske in ga dopolnila z lokalnimi podatki. Pred sestavljanjem urbarjev so popisovalci (conscriptores) v vsakem naselju izpraševali podložnike in zapisovali odgovore na devet vprašanj (novem punta). Vprašanja so bila prvotno zapisana v latinščini, ki so jih posamezni izpraševalci v Železni županiji prevedli v madžarski, nemški, hrvaški in slovenski jezik. V Arhivu Železne županije sem našla odgovore iz 105 vasi petih gospostev Slovenske okrogline (Tótság).⁵ Večina popisov je bila izvedena v letu 1767, nekaj pa leta 1768 in 1787. Slovenska vprašanja in odgovore so zabeležili v šestnajstih naseljih.⁶ Samo slovenski odgovor je zapisan v trgu Gornja Lendava in v vaseh Satahovci in Vidonci (murskosoboško gospostvo).⁷

Odgovori na devet vprašanj v zvezi z urbarji (Ivanovci 1767)

Marija Terezija je v svojih devetih vprašanjih iskala odgovore na naslednja vprašanja:

² Küzmič, Števan: *Nouvi zákon*, Halle, 1771.

³ Prim. Jesenšek, Marko, *Jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju, Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*, Budimpešta, 1998, 128, 121, 123.

⁴ Jesenšek, Marko, *Zgodovinska dinamika prekmurskega jezika, Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost* (ur. Vugrinec Jože), Murska Sobota, 2005, 70.

⁵ Vas Megyei Levéltár, *Novem Puncta IV/1/h*, fascikel 1–3. (V nadaljevanju VaML NP)

⁶ VaML NP, Alsó Szlávecsa - Dolnji Slaveči 1/5, Csekefa – Čikečka vas 1/38, Bokrács – Bokrači 1/45, Dolinc – Veliki Dolenci 1/46, Felső Szlávecsa – Gornji Slaveči 1/60, Falkóc – Fokovci 1/62, Ivanóc – Ivanovci 2/9, Korosec – Korovci 2/53, Lukásóc – Lukačovci 2/66, Muraszombat – Murska Sobota 2/80, Motovilc – Motovilci 2/87, Nemšóc – Nemčavci 3/9, Pecsaróc – Pečarovci 3/37, Poznanóc – Poznanovci 3/38, Sidahegy – Vučja gomila 3/107, Vescsica – Veščica 3/145.

⁷ VaML NP 1/59, 3/96, 3/146.

Prim.: Marija Kozar-Mukič, *Jezik urbarjev Slovenske okrogline (Tótság) v 18. stoletju, Szlavisztikai Napok II. (Slavistični dnevi)*, Szombathely, 1986, 115–120.

1. Ali ima kraj urbar in od kdaj?
2. Ali imajo pogodbo ali pa služijo zemljiškemu gospodu iz navade?
3. Če ni urbarja ne pogodbe, koliko davkov plačujejo in od kdaj?
4. Katere okoliščine so spodbujale ali ovirale življenje kmetov?
5. Koliko orne zemlje in travnikov je spadalo k posesti?
6. Koliko tlake, s koliko živinami so dolžni opraviti in če se prihod in odhod vračuna v tlako?
7. Ali plačujejo devetino in od kdaj ter kakšne dajatve plačujejo še z denarjem ali v naturalijah zemljiškemu gospodu?
8. Ali so bile neobdelane njive in kdo jih je uporabljal?
9. Ali so bili podložniki dedni ali svobodni?

Iz odgovorov na devet vprašanj se lahko ugotovi, kakšen je bil položaj podložnikov v določenem naselju pred davčno rektifikacijo.

V **Ivanovcih** (gl. Prilogo) so bili kmetje podložniki treh zemljiških gospodov, ne urbarja ne pogodbe niso imeli. Ne glede na velikost posesti so morali kmetje na tlako vsak teden od ponedeljka do sobote. Po stari navadi (brez pogodbe) je moral plačevati davek tisti, ki je gospodaril na četrtini kmetije. In sicer: 8 grošev v gotovini in poldrugi voz gnoja. Niso imeli pašnikov in drv za kurjavo. Ko so prišli zemljiški gospodje v vas, so jih morali nahraniti. V vasi cele kmetije ni bilo, ampak samo četrtine, v katerih je dobre orne zemlje bilo le za en plug (oral). Na travnikih so imeli za en voz sená, otave niso kosili. Na tlako so morali hoditi od ponedeljka do sobote, s štirimi živinami. Pot tja in nazaj ni bila všteta v tlako. Kdor ni šel na tlako, je moral plačati denarno kazen zemljiškemu gospodu. Devetino niso plačevali, desetino so plačevali škofu v Győru. V vasi sta bili zapuščeni dve četrtinski kmetiji, ker sta lastnika umrla. Obdelovali so ju drugi kmetje, v najemu. Vsi kmetje so bili dedni tlačani. (Tlačani niso plačevali devetine nikjer v Železni županiji, ne samo v slovenskih vaseh.) Tudi podatki slovenskih odgovorov tlačanov ostalih devetih vasi govorijo o težkih življenjskih okoliščinah slovenskega kmeta med Muro in Rabo v 18. stoletju.⁸

Zapisovalec devetih vprašanj in odgovorov je uporabljal naslednja črkovna znamenja:

s = ss, sz (kossiti, doszta); š = s (nasy); č = cs, ch (Dacse, Selische); ž = zs, s (veszdazsnyem, Sivinczi); c = cz (czeloga); l = tudi ll (Szello, illiti); v = tudi ff (od Pavroff); i = tudi y (nasy); nj = ny (idenye); e = ei (vreimena). Prisotna sta za prekmurščino značilna samoglasnika ö in ü (dönok, plüg, zvün).

Besede, ki so jih uporabljali tudi pisci že pred 1767⁹:

dacsa – davek (1754 KŠ)

dugovanje – stvar, reč (1715 TF, 1747 SM)

gda – ko, kadar (1715 TF, 1747 SM, 1754 KŠ)

goszpoczki prid. – gosposki (1754 KŠ)

⁸ Prim. Marija Kozar-Mukič, Podatki o načinu življenja prekmurskih Slovencev v 18. stoletju, Zbornik soboškega muzeja 4, Murska Sobota, 1995, 77–89.

⁹ Gl. seznam kratic

haszek – (madž.) korist (1715 TF, 1754 KŠ)
püszta prid. – pust, prazen (1747 SM)
raniti nedov. – hraniti, preživljati (1747 SM)
skodlivoszt – škodljivost (1754 KŠ)
vezda prisl. – zdaj (1715 TF, 1725 ABC, 1747 SM, 1754 KŠ)

Kazenske sankcije v gorskih bukvah (Stanjevci 1795)

Gorske bukve so vsebovale vrsto določil, ki so zagotavljala redno obdelavo vinogradov, določale so kazenske sankcije v okviru nižjega sodstva in urejale delo gorskih pravnih. Odlomka predstavljata, kako so kaznovali prekrške v vinogradih:

"4. *Csi bi sto kaj vkradno [v] véski, ino bi tiszto blágo pri Goriczaj meo v klejti, ino sze more pravicsno poszvedocsiti táksi Goricze zgibi, stere Goricze sze morejo odati pouleg vreidnoszti, i one czejne tri tále sze dosztája Zemelszkoga Goszpouda, strti tao Esküttom osz-táne, tiszto vkrádnjeno blágo sze more nazaj dati onomi steroga je bilau, csi bi káksi Decsko vcsino tou, i gazda more zadoszta poszvedocsiti ka je zvün nyegovoga znánya, táksi sze more z sibov ali sz korbátsom kastigati.*

6. [...] *csi bi sto z drüga zsenov v klejti pio vnotsi ali vujdné, dveri bi doli zápro, ino bi tam praznüvao snyov, csi o'zenyeni plácsa 12 f, csi je Junák 6 f. stere plácsa sze tri tále dosztája zemelszkoga Goszpouda, strti tao pa Hegységá.¹⁰*

Zapisovalec je uporabljal naslednja črkovna znamenja:

s = sz (tiszto); š = s (stere); č = cs, ts (vcsino, korobáts); ž = zs, 'z (zsenov, o'zenyeni); c = cz (Goricze); nj = ny (vkrádnjeno); e = ej (v klejti). Prisoten je za prekmurščino značilen samoglasnik ü (zvün).

Besede, ki so jih uporabljali tudi pisci že pred 1795:

dosztajati sze nedov. – pripadati (1771 KŠ)
eskütt – (madž.) priča
gorice ž – vinograd, gorice (1754 KŠ, 1771 KŠ)
hegység – (madž.) vinograd
korbáts – korobač (1833 KOJ)
pravično prisl. – pravično (1715 TF)
praznüvati nedov. – prešuštvovati (1754 KŠ)
vcsiniti dov. – narediti, storiti (1715 TF)
vujdné prisl. – podnevi (1715 TF)

Prisega v gorskih bukvah (Moščanci 1808)

V gorskih bukvah iz Moščancev je zapisana prisega župana goric, porotnikov in notarja zakupnikov vinogradov v prekmurskem slovenskem narečju:

"*Jasz N.N. Preszégam na 'sivoga Bouga, ki je Boug Ocsa, Boug Szin, i Düh Szvéti, Blá'sen[em]u sz. Troisztvu, ka kaikoder bi proiti tén Articuluson vidu, csüu, ali szpoznao, Hegységí notri uvádim, i ne prestimam niti szouszidsztvu, kumsztvu, niti Priátelsztvu, niti moi*

¹⁰ VaML Hegyközségi articulusok-Sztanyóc/ Gorske bukve- Stanjevci, 5. december 1795

haszek, niti lützki kvár: na sztrán nihám szrditoszt, bujaznoszt, nenávidnoszt, prusnyou ali mitu, z enuo ritsjouv, vszo cslovecsjo prestimánye, nego vszo Duguványe htsém pravitsnu i isztinszku Hegységí notr uvaditi, inu dokuncsávati. Taku meni Boug pomori."

Zapisovalec je uporabljal naslednja črkovna znamenja:

s = sz (Szin); š = s (prestimánye); č = cs, ts (Ocsa, htsém); ž = zs, 's (zsenov, 'sivoga); c = tz (lützki); nj = ny (duguványe); dj = gy (Hegység); e = ej (v klejti), l = u, o (csüu, szpoznao), -el = u (vidu), j = i (moi). Prisoten je za prekmurščino značilen samoglasnik ü (Düh, csüu).

Besede, ki so jih uporabljali tudi pisci že pred 1808:

dokuncsávati nedov. – dokončevati (1754 K KŠ, 1771 KŠ)

haszek – (madž.) korist (1715 TF, 1754 KŠ, 1771 KŠ, 1783 KM, 1790 KM, 1789 BKM)

hegység (madž.) – vinograd

lützki prid. – tuj (1754 KŠ, 1747 SM, 1771 KŠ, 1783 KM)

mita – podkupnina (1754 KŠ, 1796 KM, 1789 BKM)

nenavidnoszt – zavist (1771 KŠ)

prestimáványe – spoštovanje (1771 KŠ, 1790 KM, 1796 SŠ)

Lülikov učbenik (Puconci 1833)

Županijski arhiv v Sombotelu hrani dvojezični rokopisni učbenik Števana Lülika, ki je nastal ok. leta 1833.¹¹ Napisan je za odrasle, v obliki pogovorov. Obsega 276 strani. Vse besedilo je napisano vzporedno v prekmurskem slovenskem narečju in v madžarščini. Rokopis je razdeljen na osem poglavij (govor in pisava, pogovori o dobrih delih, naravoslovje in zgodovina, zemljepis Ogrske in županij Vas, Zala, Somogy – v teh so živeli Slovenci – zgodovina »Szlovenov« in Madžarov, obrti, 33 poučnih zgodb, temelji računstva). Na koncu knjige je na šestih straneh dodan slovensko-madžarski slovar – z 894 enotami –, ki je najbrž prvi poskus te vrste. (Prvi poskus madžarsko-slovenskega slovarja je priloga v knjigi Jožefa Košiča *Kratki Navuk Vogrskega jezika ...V-Gradci*, 1833).

Glede na ostala obravnavana besedila smo iz Lülikovega rokopisa izbrali „Czembe-liszt“ (zapustnico) zaradi strokovno-uradovnega izrazja (s. 42–43). Lülik navaja zapustnico kot primer uradnega dokumenta. Po tem primeru naj bi imel kmet podložnik domačijo, ki jo sestavljata 6-celično stanovanjsko poslopje (sesztéri rami) in skedenj s svinjaki. Za tem je našeta živina (konji, krave, telice, prašiči), poljedelsko orodje, posoda za shranjevanje živil, živila in žitarice (pšenica, rž, ajda, oves, proso).

¹¹ Ta velke ABC ali Solszka-Vcsenyá v-zgovárjanyi vu Plemenitom Vas Vármegyövi szto-jécsim Szlovenom na vórazsirjáványe vogrszkoga jezika zgotovljena po Lülik Stevani. = A nagy ABC vagy Oskolai-oktatások beszélgetésben. A Tekintetes Nemes Vas vármegyében létező Vendusok számára magyar nyelv kiterjesztése végett készítette Lülik István. VaML; Kozar-Mukič, Marija: Etnološko gradivo Štefana Lülika (prispevek k zgodovini slovenske etnologije), *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije* -1, Ljubljana, 1982. 75–76.

Lülük je uporabljal naslednja črkovna znamenja:

s = sz (liszt); š = s (stero); č = cs (sztojcecsaga); ž = 'z (du'zni); c = cz (3 telicze); nj = ny (4 konyi); e = ei (vrejdnoszt). Prisoten je za prekmurščino značilni ü (2 plüga, 50 füntov szoli).

Besede, ki so jih uporabljali tudi pisci že pred 1833:

hajdina (madž.) – ajda (1780 KMS)

kebel – mernik (1790 KM)

kmet – kmet (1754 KŠ, 1845 KOJ)

kola, koula mn. – voz (1771 KŠ, 1833 KOJ, 1796 KM, 1789 BKM)

lagev – sod (1780 KMS, 1790 KM, 1807 SIZ)

plüg – plug, orodje (1771 KŠ, 1780 KMS, 1796 KM)

ram – hram, stavba (1833 KOJ)

raszoje mn. – senene vile (1780 KM)

skegyen – skedenj (1771 KŠ, 1790 KM, 1833 KOJ)

sker – orodje (1754 KŠ, 1771 KŠ, 1833 KOJ)

'zaklov, žakeu – vreča (1771 KŠ, 1796 KM)

Pismo vaškega župana (Pečarovci 1867)

Vaški župan prosi za pomoč glavnega župana v zvezi z dediščino. Hči kmeta Ivana Severa se je skregala z očetom zaradi dediščine. Člani vaškega odbora so hoteli posredovati in hčerki svetovati, naj se zadovolji zaenkrate z vinogradom in mlinom. Gozda in zemljišča ne more dobiti, dokler ji oče živi.

Trnó lipou damo Pozdraviti!

Plemenitoga Goszpon fő biróva, nyuvo Dobroto. Ete lidi szmo dali med vész pozvati poulek tisztoga dela, kak szo med szebov meli paulek bitja Sontavec (?), ka bi za toga volo, ka kak szo sze vő parlivali (?) pri veskoj szodbi. Pred veskimi lidmi sze je szama kriva zalaga (?), ka je vértá tak dalecs za nikoj prestimala, pa zosinfala, ka sze tiszte riczi nikaksemi cs-lövöki nedosztajajo, nej pa enomi verti. Zato szmo [...] da bi zravnali na tisztí [...] Plemenitomi Goszpon főbiróvi kaj sté 'z nyima vcsinijo.

[...] nyefko med szebof majo, ka ona szama szvoj taou csésé fkraj meti od tiszte Hi'ze, kak je Szever Iván pravi vért. Za toga volo ona tou lüdi nikak nescse prvoliti, ka bi vész nyef fkraj szpoznala, kak bi po pravici njej sló, Ivanova tou. Gocsi, ka sze poulek falinge (?) sze ne zgilja, ka de ona goszpodi sla. Mi szmo szpoznavali gorénséino (?) pa je nej stela zéti. Pa drügocs mlin pa je tou ni edno nej stela prvoliti. Szelszkoga Grüná pa leisz tak nemre dobiti dokecs ocsa 'zivé.

Pecseróczi agós 25 dneva 1567 leta

'Zoksz Józef eskét

szvedok Horvat Józef Fujsz Iván

Szever Mihály veski Ritar

potpizszani¹²

¹² VaML IV. 286/b, dokumenti iz l. 1867.

Zapisovalec je uporabljal naslednja črkovna znamenja:

s = sz (Goszpon); š = s (pri veskoj); č = cs, ts (dalecs, htsém); ž = 'z (Hi'ze, 'živé); c = c (po pravici); nj = ny (nyefko); dj = gy (Hegység); e = ei (leisz), o = ou (tou, pouleg); v = f (fkraj, med szebof); -l = ou (taou). Prisotna sta za prekmurščino značilna samoglasnika ö in ü (cslovöki, lüdi, drügocs).

Besede, ki so jih uporabljali tudi pisci že pred 1867:

falinga – napaka, slabost (1783 KM, 1790 KM, 1833 KOJ, 1848 KAJ, 1848 TA, 1848 KOJ)

szpoznati – priznati (1771 KŠ, 1848 KOJ)

fő biróv (madž.) – glavni župan

gocsi, gucsati – govoriti (1754 KŠ, 1771 KŠ, 1790 KM)

goszpon – gospod, spotoštljiv naslov za odraslega moškega (1833 KOJ, 1845 KOJ)

leisz – tu: gozd (les pri 1771 KŠ)

nyefka – njevkanje, prepir (1823 BRM)

prvoliti – privoliti, pristati (1771 KŠ, 1780 KMK, 1783 KM, 1790 KM, 1796 KM, 1823 BRM, 1870 KAJ)

grünt – zemljišče, posest (1796 KM, 1848 KOJ)

vcshinti – narediti, storiti (1715 TF, 1725 ABC, 1754 KŠ, 1771 KŠ, 1783 KM, 1807 SIZ, 1823 BRM)

vért – gospodar (1754 KŠ, 1783 KM, 1790 KM, 1833 KOJ)

(za nikoj) prestimati – (sploh ne) spoštovati, ceniti (1715 TF, 1754 KŠ, 1771 KŠ, 1789 BKM, 1790 KM, 1796 SŠ, 1823 BRM, 1848 KAJ, 1848 TA)

zgilajti sze – poravnati se (1771 KŠ, 1790 KM)

Začetek trgatve (Murska Sobota 1867)

Glavni župan Slovenske krajine – Šandor Agustič – je izdal okrožnico, v kateri poziva lastnike vinogradov, naj se 18. septembra 1867 ob 10. uri zberejo v Murski Soboti, da bi določili termin za začetek trgatve. Kdor bo prej začel s trgatvijo, bo moral plačati od 12 do 24 forintov kazni.

Nej szamo Za Orszátskoga goszpodarsztva i haszka, liki tüdi za obsinszkoga Goricze imajoucsi vértov haszka volo, nasega Vármegyöva Obsina je dokoncsala, ka bránye goricz, touje brátva, i vetoi Szlovenszkoj okroglini naj sze dotisztoga vrejmena nazajzadr'si, dokes, té plemeniti szád sze szpjoj dozori, i snega Grünta ládavczi takse vino szpraviti morejo, ka nej szamo vdomácsi ostarijai, liki vzünszka Dr'sála za dobro czejno odati, i tak za szébe véksi haszek dobiti mogoucsni bodejo. Ar zdaj 'se je nasega Orszaga vino tudi v zviüszki Országai za visesko szpoznano, i potom sze vékso czejno dobiti more, sterom nej szamo Vinogradov okroglina liki czejli nas Ország vu trstvi na prej priti. I csibi po vrejmene Goricze zbousi stáls posztaviláne bilé escse sze obogatiti bi mogeo; na tou pa prvi sztopaj pri brátvi sze zatsna, ar nezrelí szád lagoje, vö dozreljeni pa vitesko vino da; záto dokoncsánye Vármegyöszko je ka naj birovija z grünta vinogradov ládavczi vküper szí dogocsi, gda bi brátva tak sze zatsnoti mogla, ka nebi czelöj obsini na skodo bilou. Tak zatou je odlöcseni dén 18-ga etoga mejszeczca vsterom v Szobiti pri Váraski hisai za goidna okoli 10 vöre vküp pridemo, na stero szpráviscse véksi Goricz vértovje csi scéjjo szami ali navküper, po zebrani i poszláni namesznikov sze pozivajo; gde sze odloucsi dén v sterom sze brátva zatsnoti má.

Do tisztoga vrejmena pa sze z Vármegyöszkov oblásztjov prepovej, kaj naj niscse brátvo zatsnoti naj sze ne zasztoupi, ar birovije dusnoszt bode tisztoga, brezi vsze miloscse, ka 'se obznanyeno máte od 12 do 24 ránykov kastigati, naj szí zatogavolo niscse tou kastigo szám na szébe ne 'selej dobíti.¹³

Zapisovalec je uporabljal naslednja črkovna znamenja:

s = sz (haszka); š = s (nasega); č = cs, ts (dokoncsala, zatsnoti); ž = 's (dr'sala); c = cz (Goricze); nj = ny (obznanjeno); dj = gy (Vármegyöva); e = ej (czejno), o = ou (tou, mogoucsi); h = j (sploj); -l = -o (mogeó). Prisotna sta za prekmurščino značilna samoglasnika ö in ü (vö, vöra, grünta); v + u = vöra (ura).

Besede, ki so jih uporabljali tudi pisci že pred 1867:

bránye goricz, brátva – trgatev (1771 KŠ, 1833 KOJ, 1848 KAJ)

dokoncsati dov. – skleniti, odločiti (1747 SM)

grünta vinogradov ládavczi – lastniki zemljišča vinogradov (kalk iz madž.)

grünta ládavczi (ládavec) – lastnik (1833 KOJ)

obcsinszke Goricze – občinski, mestni (1747 SM, 1771 KŠ)

orszátsko – (madž.) državno (1747 SM, 1771 KŠ)

ostarija – gostilna (1754 KŠ, 1771 KŠ, 1790 KM, 1796 KM, 1807 SIZ)

Szlovenszka okroglina (1796 KM)

szpráviscse – zbor, zborovanje (1771 KŠ)

trstvo – trgovanje, trgovina (1771 KŠ, 1796 KM, 1848 KAJ)

Vinogradov okroglina – madž. pokrajina v Železni županiji (Hegyhat)

vzünszka Dr'sala – tuja dežela (1771 KŠ, 1848 KOJ)

Osnutek ustanovne listine hranilnice (Murska Sobota 1911)

Osnutek je napisan v madžarščini in v prekmurskem slovenskem narečju. Slovensko besedilo je prevod madžarskega. Strokovni izrazi so kalki madžarskih besednih zvez. Večina jih je novotvorb, le nekaj so jih uporabljali že pisci pred letom 1911.

Vu szlovenszkoj krajini, stera lezsi na graniczí Vas i Zalavármegyöva, pa zvékse sztráni pod szobocsko i lendaszko birovijó szlisi, sze vu szlejdnyem vrejmeni pri obcsinszko gá vértivanya zsitki veliko naprej-idejnye dá na pamet vzéti. Körmedinszka-szobocska zseleznicza, stera po Vasvármegyöva czejlom júgzáhodnom táli prej ide, je edno veliko i rodno krajino notri zakapcsila vu obrácsanye obcsinszko gá vértivanya, paje k-ednomi doszégamao szplój vkrajzaprejtomi pláczí k-czój hodécsó pout odprla, z-kój tou zhája, ka sze vu zsitki obcsinszko gá vérsztva vszakse delo i vszaksa moucs vrsenécs povéksáva i dale naprej i vise pridti nakanúje.

Kan aj eto nakanejnye vu naprej-idejnye na stero vszaksi cslovek jus i zrok má, bole i zaisztino naprej pomoremo, mí odszpodí podpiszani v-Muraszombati, kak na szredini szlovenszke krajine, edno tásko sparkaszó posztávlamo, stera vu zsitki obcsinszko gá vérsztva vsze potrejbcsine vö scsé za davoliti, pa k-tomi nakanejnyi, stero vnogo de lüdem na haszek, z-postenyom proszimo podpéranje i vüpazen.

Namenijmo polszko gá vérsztva, mestriei trzstva porgo pobouksati, vértov porgoi

¹³ VaML dokumenti javne uprave iz l. 1867.

grüntov czjeno podignoti i ober vszega falejšo pousszodo dati. Tou je nasega nakanejnja visesnyi czil.

Te sparkasze, stera sze na vönedokoncsano vrejmen posztávla gori, imé bode: „Muravidéki Takarékpénztár Részvénytársaság” (po szlovenszkom jeziki: Mőrszke krajine Sparkasza.)

Nyénona sztálicsa meszto de: Muraszombat.

Nyéni kapitális za fundament je 400.000 koron, za steri cil sze 2000 falátov, poednom 200 koron iménavrejdni akciil vödá.

Tá sparkasza de pa naszledüvajoucsa dela szpunyávla:

1. na interes de péjneze notrijemála i obravnávla,
2. kaporo bade dávala,
3. pousszodo bode dávala na tokoucsso skonto z-vrejdnosatjov zagvüsanso,
4. na poroke i na grünt,
5. na vekszline,
6. küpüvava i odávla bode papére-vrejonoszt,
7. naprej pomore tej pogobde pre küpleniczáj odavanyáj, parcellaványe i arendo dávanye bode financzejrano,
8. naprej bode pomágala vszefelé aszekuráczio, za steroga volo naszébe vzeme ednoga naprej-valen aszekureszkoga drüszstva zavüpanoszt.¹⁴

Zapisovalec je uporabljaj naslednja črkovna znamenja:

s = sz (sztráni); š = s (stera); č = cs, ts (szobocsko); ž = zs (lezsi, zseleznica); c = cz (na graniczi, czjeno); nj = ny (vértivanya); dj = gy (Zalavármegyöva); e = ej (szlejdnyem vrejmeni), o = ou (tou, pousszodo). Prisotna sta za prekmurščino značilna samoglasnika ö in ü (vö, naszledüvajoucsa, grünt).

Besede, ki so jih uporabljali tudi pisci že pred 1911:

interes – kamat – obresti (1754 KŠ)

kapora – előleg – ara (1875 AI, 1876 AIP)

Körmedinszka-szobocska zseleznica – Körmend-Muraszombati vasút – železnica iz SKJ

na vönedokoncsano vrejmen – határozatlan időre – za nedoločen čas (kalk iz madž.)

nakanejnje – törekvés – namen, namera (1780 KMK, 1783 KM, 1789 BKM, 1796 KM)

naprej – idejnje – fellendülés – napredek (kalk iz madž.)

notri zakapcsniti – bekapcsolni – vključiti (kalk iz madž.)

obracsanye obszinszkoga vértivanya – közgazdasági forgalom – ekonomski promet (kalk)

od szpodi podpiszani – alulírottak – podpisani (kalk iz madž.)

po jühzáhodnom táli – délnyugati részén – v jugozahodnem delu - novotvorba

podpéranje – támogatás – podpiranje (1754 KŠ, 1876 AIP)

polszko vérsztvo – mezőgazdaság – poljedelstvo (kalk iz madž.)

pousszada – hitel – posoja (1754 KŠ, 1796 KM)

pri obszinszkoga vertivanja zsitki – közgazdasági életében – v ekonomskem življenju

¹⁴ VaML SZT Társ. c. 486. sz. Muravidéki Takarékpénztár Részvénytársaság.

sparkasza – pénzintézet – hranilnica (kalk iz madž.)
szobocska i ledanszka biroviya – Muraszombati és Alsólendvai járás (kalk iz madž.)
trzstvo – kereskedelem – trgovanje, trgovina (1771 KŠ, 1796 KM, 1848 KAJ, 1848 KOJ)
vkrajzapejrti plácz – elzárt piac – izoliran trg (kalk iz madž.)
vu szlednyem vrejmeni – a legutóbbi időben – v zadnjem času (kalk iz madž.)

V obravnavanih besedilih je ohranjena prekmurščina kot nadnarečni pokrajinski knjižni jezik. Stara knjižna prekmurščina, ki so jo uporabljali tudi prekmurški pisci od začetka 18. stoletja. Besedni zaklad teh piscev je zbran v Slovarju stare knjižne prekmurščine Vilka Novaka. S tem sem primerjala zgodovinsko-narečna besedila, ohranjena v Županijskem arhivu v Sombotelu, v katerih je izrazje strokovno, uradovavno. Uporabljalo se je na upravno-pravnem področju. Domnevam, da so pisci poznali prekmurske tiske, ob tem pa so bili prisiljeni, da tudi sami tvorijo nove besede. To priča o ustvarjalnosti piscev in odkriva novo zvrst prekmurskega narečja.

Slovstvo

Jesenšek, Marko, Jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju, *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*, Budimpešta, 1998. 121–138.

Jesenšek, Marko, Zgodovinska dinamika prekmurskega jezika, *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost* (ur. Vugrinec Jože), Murska Sobota, 2005. 69–80.

Kozar-Mukič, Marija: Etnološko gradivo Štefana Lülrika (prispevek k zgodovini slovenske etnologije). *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije -I*, Ljubljana, 1982. 75–76.

Kozar-Mukič, Marija, Jezik urbarjev Slovenske okrogline (Tótság) v 18. stoletju, *Szlavisztikai Napok II. (Slavistični dnevi)*, Szombathely, 1986. 115–120.

Kozar-Mukič, Marija, Podatki o načinu življenja prekmurskih Slovencev v 18. stoletju, *Zbornik soboškega muzeja 4*, Murska Sobota, 1995. 77–89.

Novak, Vilko, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana, 2006.

Seznam kratic

1715 TF	Temlin, Ferenc: Mali katechismus. Halle 1715
1725 ABC	Abecedarium szlowenszko. 1725
1747 SM	Sever, Mihal: Réd zvelicsánsztva. Halle 1747
1754 KŠ	Küzmič, Števan: Vöre krsztsánszke krátki návuk. Halle 1754
1771 KŠ	Küzmič, Števan: Nouvi zákon. Halle 1771
1780 KMK	Küzmič, Mikloš: Krátka summa velikoga katekizmusza. Sopron 1780

1780 KMS	Küzmič, Mikloš: Szlovenszki silabikár. Sopron 1780
1783 KM	Küzmič, Mikloš: Kniga molitvena. Sopron 1783
1789 BKM	Bakoš, Mihal: Nouvi Gráduvál. Sopron 1789
1790 KM	Küzmič, Mikloš: ABC kni'sicza. Budim 1790
1796 KM	Küzmič, Mikloš: Sztároga i nouvoga testamentoma szvéte histórie kratka summa. Szombathely 1796
1796 SŠ	Sijarto, Števan: Mrtvecsné peszmi. Szombathely 1796
1807 SIZ	Sztarisinsztvo i zvacnsinsztvo. Sopron 1807
1823 BRM	Barla, Mihal: Krszsanszke nove peszmene knige. Sopron 1823
1833 KOJ	Košič, Jožef: Krátki návuk vogrszkoga jezika za nacsetnike. Gradec 1833
1845 KOJ	Košič, Jožef: Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov in Rábov. Körmend 1845
1848 KAJ	Kardoš, Janoš: Krsztsanszke czerkevne peszmi. Kőszeg 1848
1848 TA	Terplan, Aleksander: Knige 'zoltárszke. Kőszeg 1848
1848 KOJ	Košič, Jožef: Zgodbe vogerszkoga králesztva. Szombathely 1848
1870 KAJ	Kardoš, Janoš: Nove knige cstenyá za vesznieski sol drügi zlocs. Budim 1870
1875 AI	Agustič, Imre: Prijátel 1. Budimpešta 1875
1876 AIP	Agustič, Imre: Prijátel 2. Budimpešta 1876

Priloga

Vprašanja in odgovori v slovenskem jeziku iz vasi Ivanovci leta 1767:

Ob Pervim Ako i kakova Urbaria vezda jeszu i od kakovoga vreimena ona szu vopelana?

1. Vu ovom Szellu Ivanocz jezsmu troje gospode kmetje, i neznamo od nika-kvoga Urbaria, kaibiga do veszdasnyega vreimena proti nam imeli goszpoda ze-melska.

Ob Drugim Gde pak nikakvoga Urbaria do veszda neszu bila, Dache kme-czke od Pavroff jeli sze terjau polek dokoncsanoga med szobom pogoenya illiti Contractussa, ali pak polek nuter vzete navade, od kakovoga vreimena ali takova nuter vzeta navada, ali pak pogoenye jesusze pricsela, i nuter vzeta? Ako neszu pred veszdazsnyem pogoenyem ali Urbariem drugoga bila, kakova i gdasze jeszte vezdasnye navade dusnost pricseta?

2. Kak je gore recseno da Urbarioma neiszo imela niti Contractusa vendar dönok ali je imel doszta ali mala vsze jednako vszaki tiden od Pondelka do szobote jeszu nasy gospoda na roboti dersali, i na robotu gonili.

Ob Tretyim Gde sze nikakova Urbaria i pogoénye ne nahajaju po Zemellsz-kom Goszponu od kmeta polek navade priemtenye? Dacse vu kom sztoju, gda i sz kakovim talom tak veszu noter vpelane?

3. Koie imel jeden fertal, jeszte davat gotovi novsse 8 grosf poudrugi vouz gnoja, i ovo szo nasz poleg navade terjali, nei poleg pogoenya.

Ob Csetertim Kakove prihodne haszne i skodlivoszti ima meszto jedno po jednom?

4. Haszke nikakve neimamo, skodlivoszti doszta, ar pasnika naima derva za sganye neimamo, to nasz nai bole tesi, ar gdagodi pridejo goszpoczki ludje moremo je raniti, ovo nasy sme?

Ob petim Kuliko i kakove oratje Zemle i Travnike kmet czeloga Szelische ima, i na kuliko Posonszki keblor i ako sze mara na oni Travniki otava kosziti?

5. Vu nassem Szellu Szelische neiga, nego Stritine, i vu ovi jeszte dobre Zemle na jeden plüg. Travnika na jeden voz, otava sze nemre kossiti.

Ob Sesztim Kakovo kmet jeden po jednom i kuliko dan Goszpocsine i z kolikimi Sivinczi do vezda jeszte szlusi? Nadale, idenye i odhajanye jeli sze jeszte kmetom vu goszpocsinu zracsunalo ali nei?

6. Vszaki jeszte csetrimi Sivincsetimi od pondelka do Szobote do ovoga vreimena hodit na robottu, pridenye i odhajanje do szejmau neisze je vu robottu racsunalo.

Ob Szedmim Ako devetina do vezda i od kakvoga vreimena i od kakvoga dugovanja jeszte dana? I ako ove Devetine Dajenye vu drugi ovoga Varmegyöve Goszponi vu navadu jeszte vzeta? Vzün toga kakovu dacsu jeszu Pavri Zemellszkomu Goszponu du ovoga vreimena czerez Lettu davali, i poimenom ona Dacsu i daruvanje po Zemellszkom Goszponu od kmeta, ali vu gotovi novceti? Ali vu Naturalski dugovanyszki zterga na puimenu vuhom sztoju?

7. Od devetine neiszmo csuli ni neiszmo davali, nego Deszetino szno Davali Szvetlomi Györszkomu Püspeki, drugo nikai, pretemtoga koi je zamudil robottu jeszu ga Goszpoda Zemelszka vu gotovi novci kastigali.

Ob Oszmim Kuliko jeszte vu meszto jednom po jednom pusztih Szelish? Od kakovoga vreimena, za kakovoga zroka i ova gdo usiva?

8. Vu ovom Szellu dva fertallya jeszta püsztu, vumirajuczki Ludje odnut, i ona kmetje zarende dersiju.

Ob Devetim Ako szu kmeti Szlobodnoga odhajanya ali öröczni, iliti dusnosztyom zvezani.

9. Vszi jeszmu öröczni kmetje, iliti dusnosztyom zvezani.

Ezen kilencz Punctumokra való feleletünket nevünk végén tett köröszt vonzássunkal meg erősítettünk.

(Odgovore na devet vprašanj smo potrdili s križem, ki smo ga narisali za svojim imenom.)

Hari Istvany	X Inkei Ur Jobbagya (kmet gospoda Inkei)
Koudila Mihály	X Inkei Ur Jobbagya
Csorba Janos	X Kellenen Ur Jobbagya
Nencsics Sebjan	X Inkei Ur Jobbagya
Adanics Mihaly	X Saller Ur Jobbagya
Pergorec Mihaly	X Saller Ur Jobbagya
Porza Mihaly	X Inei Ur Jobbagya

Slovenian Texts in the Szombathely County Archives before 1919 Summary

The texts discussed in the article have been preserved in the form of land register records (Ivanovci 1767), in the Viticultural Estates Code (Stanjevci 1795: Criminal Penalties, and Moščanci 1808: Oath), a textbook (Puconci 1833), a letter by a village mayor (Pečarovci 1867), a call to harvest (Murska Sobota 1867), and a draft charter for a savings bank (Murska Sobota 1911). Apart from the textbook, all the texts are administrative and this is why an administrative text was also selected from the textbook.

*The graphemes in all seven texts follow modern Hungarian orthography. The Prekmurje literary language was standardized with the translation of *Nouvi zákon* (The New Testament) by the Protestant writer Števan Küzmič (1771). The norm and rules formed in this book were the basis for the phonological and morphological character of Prekmurje spelling books and readers among both Protestants and Catholics. In the second half of the 19th century, the Catholics started eliminating Hungarian orthography from their publications and introducing Ljudevit Gaj's "new Slovenian" orthography instead, while the Protestants continued to use the "old Slovenian" language and orthography.*

*The texts discussed here preserve the old literary Prekmurje dialect, which was also used by the Prekmurje writers from the beginning of the 18th century onwards. These writers' vocabulary is gathered in Vilko Novak's *Slovar stare knjižne prekmurščine* (Dictionary of the Old Literary Prekmurje Dialect). The author compares this vocabulary with the historical and dialect texts preserved by the Szombathely County Archives, which contain technical and administrative terminology used for local government and legal purposes. The author presumes that the writers were familiar with the publications in the Prekmurje dialect but were also compelled to create new words of their own. This testifies to their creativity and reveals a new form of the Prekmurje dialect.*

Izpridevniški krščanski termini v knjižni normi do srede 19. stoletja

Andreja Legan Ravnikar (Ljubljana)

IZVLEČEK: V prispevku analiziramo tvorbene postopke samostalniških krščanskih terminov z besedotvorno podstavo iz pridevnika. Terminološke tvorjenke, izpričane v nabožnem slovstvu od srede 16. do druge polovice 19. stoletja, smo znotraj besedotvornopomenskih kategorij razvrščali po enakofunkcijskih obrazilnih morfemih. Pri evidentiranju smo upoštevali produktivnost tvorbe in pogostnost rabe tvorjenk v besedilih.

ABSTRACT: This article analyzes the word-formative processes of nominal Christian terms formed from adjectival bases. Terminological derivatives in religious literature from the mid-16th to the second half of the 19th century were classified within word-formative semantic categories by affixal morphemes with the same function. The classification takes into account the productivity of formation and the usage frequency of coined words in texts.

0 Izpridevniški samostalniki se po produktivnosti tvorbenih postopkov in številu obrazilnih morfemov uvrščajo za izglagolskimi in izsamostalniškimi terminološkimi tvorjenkami.¹ V mislih imamo po večini liturgične termine, t.j. tiste krščanske termine, ki so kot najstarejše zapisano slovensko tematsko besedje izpričani že v srednjeveških rokopisih.² V pisni rabi so se razmahnili najprej v osnovnih

¹ V pripravi za tisk sta dve razpravi avtorice prispevka, in sicer *Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja* (Obdobja 24) in *Iz samostalniške krščanske terminološke tvorjenke v razvoju slovenskega knjižnega jezika* (Slavistična revija 55/1), ki potrjujeta to ugotovitev.

² O liturgičnih besedilih v predknjižni dobi prim. razprave M. Orožen, ki so zbrane v monografiji *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika* (1996): *Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovanščine*, *Brižinski spomeniki v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika* (učinkovanje na knjižno normo in znanstveno slovenistiko), *Fran Miklošič – raziskovalec slovanske obredne terminologije*, *Liturgična terminologija v zgodovinskem razvoju osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika* (do konca 18. stoletja), *Molitveni obrazci starejših obdobj v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku*.

protestantskih verskih priročnikov v drugi polovici 16. stoletja, od katoliške obnove dalje (z izjemo severovzhodnega etničnega ozemlja pod ogrsko krono, kjer so tolerirali obe veroizpovedi) pa v katoliškem nabožnem slovstvu.

0.1 Jezikovno gradivo za analizo smo zbrali iz preko 40 nabožnih del, predvsem iz protestantskih in katoliških katekizmov ter katekizemskih delov lekcionarjev, deloma iz molitvenikov in obrednih besedil od srede 16. stoletja do druge polovice 19. stoletja.³ Izbrana vzorčna besedila segajo s prvo slovensko knjigo (Trubarjevim katekizmom iz leta 1550) v dobo normiranja slovenskega knjižnega jezika, zaključujejo pa se s Slomškovim katekizmom za prvošolce (prva izdaja leta 1951, druga leta 1969) v enotnem novoslovenskem knjižnem jeziku (gl. vire).⁴ Samostalniške terminološke tvorjenke iz pridevniških podstav smo po metodi izbirnega izpisa (izjemoma paberkovalno) luščili in izpisovali v sobesedilni rabi. Izkazalo se je, da je bilo sobesedilo nujno "orodje" že v prvi fazi obdelave gradiva, predvsem za prepoznavanje občutnega deleža liturgičnih terminov, ki so nastali s terminologizacijo splošnopomenovalnih izrazov.⁵ Nepogrešljivo je bilo tudi v nadaljnjem postopku razvrščanja tvorjenk po pomenskih kategorijah, ker besedotvornega pomena ni bilo vedno mogoče prepoznati oz. razložiti s pretvorbo v sinhrono določeno skladensko podstavo.

0.2 Pri besedotvorni analizi smo zato kombinirali sinhroni in diahroni metodološki pristop. Čeprav smo terminološke tvorjenke sinhrono (v istočasju) razvrščali po tvorbenih postopkih, po besedotvornih pomenih in enakofunkcijskih

³ Zglede za arhaične liturgične termine, ki so se v vezani besedi ohranjali v pesmih srednjeveškega izvora, medtem ko so jih pri liturgiji in v katehezi že opuščali, najdemo v cerkvenih pesmaricah vsaj do konca 19. stoletja, ki smo jih v tej raziskavi pustili ob strani. Zgleden primer za raziskavo je objava kopije rokopisnih besedil Tinjske pesmarice. Leta 2000 je pesmarico iz Rakol pri Tinjah na Koroškem, opremljeno z Glosarjem in jezikoslovno študijo, v samoizdaji pripravil Pavel Zdovc. Pet let kasneje je pod uredništvom M. Orožen izšla *Tinjska rokopisna pesmarica* (2005), ki poleg ponovno objavljenih pesmi, prečkovanih v sodobno pisavo, prinaša izčrpno jezikoslovno analizo cerkvenih pesmi na izrazni in pomenski ravnini.

⁴ Jezikovno gradivo je bilo zbrano za potrebe doktorskega dela *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika* (Legan Ravnikar 2001/02), mentorica prof. dr. Martina Orožen, somentor prof. dr. Marijan Smolik. Če izvzamemo evidentiranje samostalniških terminoloških tvorjenk, z besedotvornega vidika še ni bilo raziskano.

⁵ Problem v vsej razsežnosti je posebej izpostavil F. Novak v monografiji o samostalniški večpomenskosti v jeziku slovenskih protestantskih piscev (2004). Pri pomenih na podlagi liturgičnih besedil je opozoril na pojav, ki smo ga tudi sami opazili pri luščenju terminološke leksike. Novak (2004, 239) je na podlagi evangelijskih odlomkov o Kristusovem življenju in beril, molitev in psalmov ugotovil ter z zgledi prikazal, da so tako rekoč vse polnopomenske besede v liturgičnih besedilih liturgični izrazi. Njihovo pomensko območje je široko, izrazi nastajajo kot nekakšni simboli, naslonjeni na metaforo ali metonimijo. Značilnost liturgičnih pomenov je, da se lahko uporabljajo v ožjem ali širšem pomenu, kar je odvisno od zmožnosti uporabnika. To so pogosto izrazi iz prilik, zgodb in imajo poleg liturgičnega tudi stvarni pomen iz vsakdanjega življenja, npr. *Kdo fo ti nai manšhi Cristufovi Vfi vbosi, nedolshni, bolni, flepi, Krulôvi, Mutci, Gobavci, préprofti, pregnani* (Krelj, Postilla slovenska, 1567, XXIa).

obrazilnih morfemih, nismo zanemarili razvojnega vidika. Posamezne tvorjene termine smo opazovali v raznočasju: kdaj so se začeli pojavljati v izbranih besedilnih virih, kakšna je bila besedotvorna podoba izpridevniških samostalnikov v nabožnih delih iz različnih obdobj (protestantizem,⁶ protireformacija in barok, razsvetljenstvo, predromantika), primerjali smo tvorjenke v pokrajinskih knjižnih različicah ter beležili izmenjave v besedotvornem sistemu krščanskih terminov v tristoletnem obdobju.

1 Samostalniške krščanske termine, ki so se iz pridevnika oblikovali po besedotvornih tvorbenih postopkih, lahko delimo na nemodifikacijske in modifikacijske tvorjenke. Toda besedotvorna analiza je pokazala, da je razmerje med njimi skoraj povsem v prid prvim, kajti izpridevniške modifikacijske izpeljanke in sestavljenke se v terminološki rabi pojavljajo le izjemoma. Tako jih bomo obravnavali skupaj, le da bomo na modifikacijsko tvorbo sproti opozarjali. Prevladujoča besedotvorna vrsta v vsaki pomenski kategoriji je izpeljava. Tvorjenke iz predložne zveze in zloženke, ki so nastale z zlaganjem iz podstav, kjer je pridevnik določujoča sestavina jedrnega samostalnika, so redke. Večina izpridevniških terminoloških tvorjenk se razvršča v dve besedotvornopomenski kategoriji: lastnost in nosilec lastnosti (živo). Tovrstne značilnosti, izpričane seveda na manjšem številu zgledov, kažejo že istovrstne tvorjenke v Brižinskih spomenikih.⁷ Znotraj posameznih besedotvornih pomenov sta praviloma produktivna dva tvorbeni vzorca, ki si konkurirata v istočasju in raznočasju. Tudi zgledi le-teh v besedilih izkazujejo najvišjo frekvenco. Tvorjenke z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti (neživo), kraj in čas se le izjemoma pojavljajo z več kot enim (večpomenskim) obrazilnim morfemom. Potrjene so z enim ali dvema zgledoma za dani besedotvorni vzorec, toda prav ti krščanski termini so v vseh jezikovnozgodovinskih obdobjih na celotnem slovenskem etničnem prostoru zelo stabilni.

⁶ M. Merše (1990, 171) je za obdobje slovenskega protestantizma med drugim raziskovala izmenjavo podstavno enakih, obrazilno pa različnih tvorjenk v Trubarjevih novozaveznih prevodih, npr. *zakriven – zakrit, tihost – tihota, vrabčec – vrabčič, svetovanje – svet*. Raznolikost je bila posledica pomenske neustaljenosti obrazil in tudi njihovega razvrščanja na podstavo. Ugotovila je, da je kasnejši načrtni izbor lahko rezultat predhodnega preizkušanja izrazov in različne produktivnosti obrazil.

⁷ A. Vidovič - Muha (1989) je analizirala besedotvorno tvorbo vseh polnopomenskih besed v Brižinskih spomenikih. Pri samostalniških tvorjenkah z besedotvorno podstavo iz pridevnika je izluščila tri besedotvorne pomene. Pri pregledu zgledov tvorjenk iz vzorčnih besedil, ki smo jih razdelili po besedotvornih pomenih in obrazilnih morfemih, smo ugotovili, da se krščanske terminološke tvorjenke razvrščajo le v dve najpogostejši besedotvornopomenski kategoriji: lastnost (besedotvorni vzorec izpeljave s priponskimi obrazili *-ot'a, -tvo, -stvo, -ost* in *-ot*) in nosilec lastnosti (izpeljava s priponskimi obrazilnimi morfemi *-ec, -ik* in *-in*).

1.1 Izpridevniške terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom lastnost ali stanje

1.1.1 Izpridevniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ost*

Prva in v krščanski tradiciji do današnjega dne pogosto rabljena izpridevniška krščanska tvorjenka z nenaglašnim obrazilnim morfemom *-ost*: *milost* (poimenuje liturgični in teološki pojem) je zapisana že v Brižinskih spomenikih⁸ iz 10. stoletja. Izpeljava s priponskim obrazilnim morfemom *-ost* je v terminološko rabo verjetno prišla po analogiji iz splošne leksike. Ker je abstraktni, pojmovni svet v strokovnem jeziku bolj razvit in raznolik kot v konkretnem svetu vsakodnevnih realij, se je potrdilo naše pričakovanje, da je v terminološki plasti besedja ta besedotvorni model postal še bolj produktiven, kot se izkazuje v splošni rabi.⁹ Produktivnost tvorbe in pogosta raba, kar ni nujno v premem sorazmerju, sta se vzdrževali skozi vsa obdobja jezikovne zgodovine. Manjša odstopanja se kažejo v pokrajinskoknjižnih različicah 18. stoletja.

V protestantizmu in dobi katoliške prenovе se je tvorbeni model s priponskim obrazilom *-ost* potrjeval v zgledih, ki poimenujejo Bogu ljube lastnosti in kreposti protestantskega ali katoliškega vernika in (po antitezi) v poimenovanjih za grešne lastnosti, ki bodo nespovedane grešnike, predvsem pa verske nasprotnike privedle v večno pogubljenje. Naj nastejemo več primerov izpeljank (medponsko-priponske zloženke so izjema, npr. *bogarodnost*, *vsegamogočnost*): *čednost*, *čistost*, *dolžnost*, *krotkost*, *lakomnost* (prim. zgled *lakomstvo* iz Brižinskih spomenikov, kjer se na skoraj identično podstavo *lakom-* pripenja konkurenčni obrazilni morfem abstraktnih samostalnikov *-stvo*), *milost*, *modrost*, *nedolžnost*, *nemarnost*, *nevoščljivost*, *pohlevnost*, *potrpežljivost*, *pravičnost*, *prevzetnost*, *skopost*, *skrivnost*, *slobodnost*, *sramežljivost*, *svetost*, *večnost*, *zlobost* in *zlobnost*, *žalost*. Sem prištevamo tudi drugostopenjske tvorjenke s prevzeto pridevniško podstavo, kot *brumnost*, *ferbežnost*, *ferdamnost*, *zastopnost*, *žihrost*. V razsvetljenstvu se je terminološki fond ohranjal in še širil, npr. *božjost*, *brezbožnost*, *edinost*, *pobožnost*, *ponižnost*, *senagoltnost*, *trojnost*, *vsegamogočnost*,¹⁰ *zmaznost* (prim. izglagolska tvorjenka *vzmastvo* v Bri-

⁸ V besedotvornem pogledu izvirnega besedišča sta že v Brižinskih spomenikih zaznavni dve tendenci: prvi in drugi spomenik vsebujeta predvsem tvorbe, potrjene kasneje v osrednjem tipu slovenskega knjižnega jezika, npr. *vernik*, *močenik*, *krlatec*, drugi in delno tretji pa izpeljanke, potrjene kasneje v vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku in v sodobnih panonskih govorih, npr. *spasitelj*, *spasenje*, *obet*, *obečanje* (Orožen 1996, 75).

⁹ Bajec (1950, 70) opozarja, da se je tvorbeni vzorec izpeljave s priponskim obrazilom *-ost* široko razmahnil in ostal zelo produktiven tudi v sodobni rabi. Izpeljanke se tvorijo od večine pridevnikov, ki se končujejo na *-dn*, od pridevnikov na *-iv*, *-av*, *-ov*, *-at*, *-en*, od večine deležnikov in od števniskih osnov. Tvorbeni vzorec je izpodrinil izpeljavo s sopomenskimi obrazilnimi morfemi *-oča*, *-oba* in *-ota*.

¹⁰ V protestantizmu je v nekaterih primerih obstajala dvojnost krajših in daljših oblik pridevnikov, npr. *stanovit* – *stanoviten*, *svojevolj* – *svojevoljen*, *zlat* – *zlaten*, *zlob* – *zloben*. Iz pridevnika *vsegamogoč* se je tvorila izpeljanka *vsegamogočnost*; iz daljše (mlajše) oblike pa imamo v razsvetljenstvu izkazano izpeljanko *vsegamogočnost* (tudi v Vorenc-Kastelčevem slovarju na prelomu iz 17. v 18. stoletje je izpričana le krajša oblika pridevnika

žinskih spomenikih). V dobi predromantike v prvi polovici 19. stoletja najdemo v katekizmih zglede tvorjenk različnih besedotvornih vrst: *bogaboječnost, grešnost, posvetnost, previdnost*.

V prekmurskem knjižnem jeziku 18. stoletja, v katerem se je vzdrževala evangeličanska (F. Temlin, Š. Kuzmič) in katoliška knjižna tradicija (M. Kuzmič), je v dani besedotvornopomenski kategoriji prevladovala izpeljava z nenaglašenim priponskim morfemom *-ost*, le zglede se, deloma zaradi drugačne narečne podstave pokrajinskega knjižnega jezika (panonska slovenščina nasproti alpski slovenščini) in delne kontinuitete s starocerkvenoslovansko terminologijo (Orožen 1996, 54), velikokrat razlikujejo. Naj navedemo le terminološke tvorjenke z različnimi besedotvornimi podstavami, npr. *batrivnost* 'tolažba' in *batrivost* 'prevzetnost', *darovitost* in *darovnost* (oboje 'darežljivost'), *dužnost, gizdost, grešnost* in *grešljivost, hotljivost, jakost, krepkost, milostivnost, nenavidnost, pogibelnost, pokornost, radost, skvarjenost, smilenost, spametnost, srditost, trpljivost, vraglost, vernost, zahvalnost*. Razdvojenost, razklanost, boj med dobrim in zlim, ki je značilen za krščanski svetovni nazor, se kaže tudi v strukturi tvorjenk. Med izpeljanke s priponskim obrazilom *-ost* lahko uvrščamo drugostopenjske tvorjenke, kot *nanasitljivost* (< to, da je nenasitljiv),¹¹ *nepobožnost, nepokornost, neposlušnost, nepravdenost, neskvarjenost, nevernost, nezahvalnost*. Med medponsko-priponskimi zloženkami po pogostosti rabe izstopajo termini *bogabojaznost, bogoliubnost, milosrčnost, vekivečnost*. V prekmurski knjižni normi se je ustalil tudi naglašeni obrazilni morphem *-óst* in njegova dvoglasniška različica *-óust*, kar je v slovarju stare knjižne prekmurščine (2006) predstavljeno kot enakovredna ali bolj oz. manj pogosta dvojica, npr. *čednost* tudi *čednóust, modróust* tudi *móudrost* tudi *módrost, nevoščenóst* in *nevoščenóust* tudi *nevouščenóst, skóupost* tudi *skopóust*. V vzhodnoštajerski knjižni različici se besedotvorna podstava izpeljank in (za podpičjem) zloženek deloma razlikuje, npr. *krepóst, modróst, nabožnost, služebnost, smilečnost; krivovernost, vseganazočnost, vsegavedočnost*.

1.1.2 Izpridevniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-stvo*

Vzorec izpeljave s priponskim obrazilom *-stvo* ki je bil prvotno naglašen na končnici (Škrabec 1994, II, 180), je najbolj produktiven pri terminoloških samostalniških tvorjenkah iz samostalniške podstave (Legan Ravnika 2007b). Pri tvorjenkah iz pridevniške podstave se uvršča na drugo mesto, vendar po številu zgledov bistveno zaostaja za izpeljankami z obrazilnim morfemom *-ost*. Termini iz te skupine so v osrednjem prostoru od protestantizma dalje v vzorčnih besedilih izkazovali stabilno rabo, npr. *boga(t)stvo* 'kraljestvo' (Trubar), *(v)boštvo, edinstvo, (i)zveličanstvo, krivoverstvo, prekletstvo, veličastvo*.

vsegamogoč). S. Škrabec (1994, II, 204–205) je zagovarjal stališče, da med tvorjenkami *la'kom* in (mlajšo) *la'komàn* ni pomenskega razločka, zato sta pravilni izpeljanki *la'komica* in *la'kommica*.

¹¹ Termine s predponskim obrazilom *ne-* lahko štejemo tudi med modifikacijske sestavljenke, kajti večstopenjsko tvorjenko *nenasitljivost* se da na predhodni stopnji razvezati tudi v skladenjsko podstavo > *ne biti nasitljivost* (Legan Ravnika 2007b).

V prekmurskem knjižnem jeziku 18. stoletja je bila tvorba krščanskih terminov s priponskim obrazilom *-stvo* bolj razširjena kot v osrednjeslovenskem, npr. *bláženstvo*, *cérkvenstvo* 'cerkvenost', *jedinstvo*, *jeretinstvo*, *králestvo* in *králevstvo*, *pápinstvo*, *prekléstvo*¹² tudi *preklénstvo*, *svèstvo* tudi *svétstvo* 'zakrament', *vadlívánstvo*, *zveličánstvo*, *židòvstvo*.

1.1.3 Izpridevniške izpeljanke z manj rodnimi priponskimi obrazilni morfemi

Manj rodnih ali praktično nerodnih priponskih obrazil za besedotvorni pomen lastnost je precej. Raba niha glede na različne časovne in prostorske koordinate. Poglejmo si nekaj primerov. Protestantski pisci 16. stoletja so zapisovali in tudi sami tvorili izraze s priponskim obrazilom *-ina*, npr. *krivina* 'krivica', *pohlevščina* (konkurenčna terminološka tvorjenka *pohlevnost* je v 16. stoletju redko rabljena, v protireformaciji pa povsem prevlada), *pokorščina* (in redko *pokornost*), *zveščina* (namesto mlajšega termina *zvestoba*). Manjšo rodnost izkazujejo še nekatera priponska obrazila z ustaljeno rabo tvorjenk na vsem slovenskem etničnem prostoru. Številčno prednost ima vzorec izpeljave z obrazilom *-je*: (*i*)*zveličanje*, *ferdamanje*, *poštenje*, (nebeško) *veselje*. Ostali tvorbeni vzorci so potrjeni s po dvema tvorjenkama, ki imajo znotraj terminološkega sistema krščanske terminologije pomembno mesto: *-oba*: *hudoba*, *lenoba*; *-da*: *krivda*, *pravda*; *-ica*: *pravica*, *resnica*; *-ota*¹³: *dobrota*, *slepota*. V splošnem izrazju je izbor priponskih obrazil v tej pomenski kategoriji neprimerno večji. V prekmurskem knjižnem jeziku so v razmerju do »osrednjih« terminoloških tvorjenk izpričani razlikovalni obrazilni morfemi, ki se pripenjajo na enako podstavo, npr. *-ouča* in *-oča*: *čistouča*¹⁴ (*čistost* v osrednjem knjižnem jeziku), *krotkouča* (v terminološkem pomenu tudi besedotvorna varianta *krotkost*), *-ošča*: *milošča* (*milost* v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku). V vzorčnih besedilih evangeličanskih in katoliških prekmurskih piscev 18. stoletja je v liturgičnem pomenu rabljen le izraz *čistoča*, na kar kažejo tudi zbrani slovarski pomeni, medtem ko sta za splošni pomen 'stanje brez umazanije' potrjeni besedotvorni varianti *čistost* in *čistouča* (Novak 2006). Med zgledi v tej pomenski kategoriji izstopa tudi arhaični termin, izpeljan z neproduktivnim priponskim obrazilom *-ot*: (večni) *život* 'življenje'.

¹² Onaglašeni zgledi so citirani iz *Slovarja stare knjižne prekmurščine* Vilka Novaka, v katerem so navedena gesla, ki so se oblikovala na podlagi gradiva od Temlinovega katekizma iz leta 1715 do Košičevih zgodb iz leta 1914.

¹³ Boškovič ugotavlja, da je obrazilni morfem *-ot'a* poleg *-ota* (oboje za abstraktna poimenovanja) značilen za zahodnojužnoslovenska jezika slovenščino in srbohrvaščino in med njima z redkimi izjemami ni pomenskih odtenkov. Posebej opozarja na pomensko razlikovanje pri tvorjenkah *čistoča* v materialnem smislu 'odstotnost umazanije' in *čistota* v abstraktnem pomenu (1984, 267).

¹⁴ Naglašeni priponski morfem *-ouča* je bil produktiven v prekmurski splošni leksiki (Novak 2006), npr. *krotkouča*, *mokrouča*, *slatkouča*, *svetlouča*, *teškouča*, *toplouča*, *velikouča*. Enako velja za različico *-oča*, npr. *besnoča*, *britkoča*, *dragoča*, *dugoča*, *ednakoča*, *grdoča*, *krhkoča*, *lehkoča*, *mokroča*, *nagoča*, *sladkoča*, *suhoča*, *teškoča*, *toploča*.

1.2 Izpridevniške terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti ali stanja (s slovnično kategorijo živosti)

1.2.1 Konverzni samostalniki

Jezikovna analiza je pokazala, da je konverzija produktiven postopek tvorbe¹⁵ liturgičnih terminov.¹⁶ Konverzni samostalniki se po večini oblikujejo s prevedbo lastnostnih pridevnikov (v eni stopnji) ali pridevniških deležnikov (v dveh stopnjah), ki jim v imenovalniku in tožilniku ednine moškega spola dodamo oblikotvorni morfem *-i*, oziroma gre za besednovrstno spremembo pridevniške besede v določni obliki v samostalnik.¹⁷ V izbranih nabožnih priročnikih so poleg produktivnosti tvorbe krščanski termini izkazovali tudi najpogostejšo rabo. Konverziji so bili podvrženi lastnostni pridevniki v izhodiščnem ali prenesenem pomenu, ki označujejo vernike ali nevernike po telesnih značilnostih ter po duševnih in duhovnih lastnostih ali trajajočem stanju (pridevniški deležniki). Izjemoma so se »sprevrgli«¹⁸ vrstni pridevniki na *-ski*: *duhovski*, *malikovski*, z ženskospolskim obrazilom *-ska*: (duhovska) *gosposka* ter na *-nji*: *bližnji*. Posamostaljenje so doživele po metaforičnem pomen-skem prenosu oblikovane modifikacijske izpeljanke na *-ji*: *višji* in *-ši*: *mlajši* (tudi ženskega spola *mlajša* 'joginja'), *stariši*.¹⁸ Tudi konverzija pridevnika v srednjem spolu na *-o*: *dobro*, *hudo* ostaja posebnost. Za te primere je praviloma značilno, da so edninski, medtem ko je večina zgledov konverzije iz lastnostnih pridevnikov izpričana v množini (splošnost nasproti individualnosti!). Iz sobesedilne rabe je tudi razvidno, da so konverzni termini stilno nevtralni izrazi, medtem ko splošni izrazi lahko po posamostaljenju preidejo med stilno zaznamovano besedje.

1.2.1.1 Tvorba krščanskih terminov po konverziji je znana iz Brižinskih spomenikov, npr. *sveti* 'svetnik'. Od prve slovenske knjige prevladujejo zgledi z domačo besedotvorno podstavo, ki so navadno množinski (nosilci lastnosti niso individualizirani), ni pa nujno. Označujejo človekov zunanji izgled, npr. *čisti*, *gnusni*, *grdi*,

¹⁵ Nekateri slovničarji izražajo dvom, ali je to pravi tvorbeni postopek, saj gre pri konverziji (v našem primeru substantivizaciji) za nastanek nove besede s spremembo besednovrstne kategorije brez dodajanja obrazilnih morfemov. Podstava se ne menja niti glasovno niti naglasno, samo prevzema sintaktične in (ne nujno) morfološke lastnosti nove besedne vrste (Babić 1986, 35–36).

¹⁶ Pri raziskovanju postopkov za poimenovanje novih pojmov v 16. stoletju (Novak 2000, 115) je bila že ugotovljena živost besedotvornega sistema, ki se kaže skozi produktivne besedotvorne tipe, kateri so bili v 16. stoletju zelo produktivni – tudi na primeru posamostaljenja pridevnikov. Prim. pripombo o številčnosti samostalnikov, tvorjenih iz pridevnikov po konverziji (Vidovič - Muha 1986, 357).

¹⁷ V 16. stoletju se je konverzija izvršila tudi pri nekaterih izpeljanih ali zloženih pridevnikih v nedoločni obliki, kar je eksplicitno razvidno le v imenovalniku ednine moškega spola. Nedoločno in določno obliko pridevnika v samostalniški rabi izkazujejo vsaj naslednji pari lastnostnih pridevnikov, npr. *bogaboječ* – *bogaboječi*, *duhoven* – *duhovni*, *maloveren* – *maloverni*, *moder* – *modri*, *pravičen* – *pravični*, *živ* – *živi*. Enako velja za pridevniške deležnike s prevzeto podstavo, npr. *zastopen* – *zastopni*, *žalban* – *žalbani* (Legan Ravnikar 2007a, 113).

¹⁸ Prim. pomenske razlage primernika *stariši* na podlagi gradiva slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (Premk 2000, 86).

lepi, mali, majceni, majheni, mokri, veliki, visoki, ali duhovne in duševne lastnosti, npr. *dobri, dobrotljivi, grozoviti, hudi, hudobni, krivi, krijžejni* (konverzija zloženke z enomorfemskim medponskim obrazilom!), *krivični, krotki, lakotni, lažnivi, leni, ljubeznivi, mrtvi, nagli, nori, pobožni* (konverzija tvorjenke iz predložne zveze!), *pošteni, potrebni, preprosti, prevzetni, prijatljivi, prijaznivi, prilizavi, revni, sladki, šibki, tihi, togotni, verni, vbogi, zanikrni, zli, zvesti, žalostni*. Delež deležniških pridevnikov na *-n*, izjemoma na *-t* ali *-č*, ki so bili podvrženi konverziji, ni zao-stajal za pridevniki, npr. *(i)zgubljeni, (i)zveličani, križani, očiščeni, odpahnjeni, odstavljeni, pogubljeni, pohlevni, poklicani, posvečeni, potlačeni, povzdigovani, vsegamogoči, zakleti, zaobljubljeni, zapuščeni, zatajeni*. Do razsvetljenstva so se v besedilnih virih ohranjali tudi primeri konverzije pridevnikov in pridevniških de-ležnikov s prevzeto podstavo iz nemščine, med katerimi so najfrekventnejši naslednji zgledi: *brumni, cagavi, ferdamani in ferdamnani, firmani, ofertni, vtrajgljivi, zašpotovani, žegnani*.

1.2.1.2 Pri protestantskih piscih 16. stoletja je malo zgledov konverznih samo-stalnikov, ki se izmenjujejo z izpeljanimi besedotvornimi različicami.¹⁹ Zmenjava je pretežno potekala z izpeljankami na *-ec* ali *-ik*. Tipični so naslednji zgledi: *gluhi – glušec, gobavi – gobavec, hromi – hromec, mutasti – mutec, ofertni – ofertnik, ohranjeni – ohranjenik*. Številčno razmerje med konverznimi samostalniki in so-pomenskimi izpridevniškimi priponskimi tvorjenkami se je v kasnejših stoletjih prevesilo v prid drugih.

1.2.1.3 V prekmurskem knjižnem jeziku je izpričanih manj zgledov konverznih terminoloških tvorjenk, čeprav je bil ta postopek oblikovanja liturgičnih terminov produktiven. Prevladujejo »spreobrnjeni« pridevniški deležniki, kot *blagoslovljeni, krstšeni, namazani* (v vzhodnoštajerski knjižni različici *pomazani* 'maziljeni'), *potrdjeni, skvarjeni, trouštajouči, vadlívajouči, vörújouči in vörvajouči, vsamogouči in vsemogouči, vzhšt. moleči in pismovučeni*.

1.2.2 Izpridevniške izpeljanke z nenaglašnim in naglašnim priponskim obrazilom -ik za moški spol in parnim obrazilom -ica ženskega spola

Največ izpridevniških terminoloških tvorjenk se tvori s priponskim obrazilnim morfemom *-ik*, ki se po primerjavi z izpeljankami v splošni rabi izkazuje kot temeljni priponski morfem izpridevniške tvorbe v slovenščini.²⁰ Že iz zgodnje dobe

¹⁹ Primerjava delov besedila z Luthrovo prevodno predlogo (*Die gantze Heilige Schrift*, 1545) in sodobnim slovenskim standardnim prevodom (*Sveto pismo stare in nove zaveze*, 1996) je pokazala, da je razlogov za tolikšno razširjenost konverzije več (Legan Ravnikar 2007, 116–120). Biblični in katekizemski teksti so bili primeren tematski okvir in tudi vplivu nemške predloge lahko pripišemo določen delež. Bolj upravičeno pa govorimo o vzporednem razvoju in razmahnitvi postopka konverzije v slovenščini in nemščini. Konverzija je bila enostaven, ekonomičen, zato v starejši dobi oblikovanja knjižnega jezika in tudi besedotvornega sistema pripraven tvorbeni postopek.

²⁰ Priponsko obrazilo *-ik* se pri samostalniških izpeljankah iz pridevniških podstav v *Slo-varju slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991) s skoraj četrtino vseh tvorjenk uvršča na prvo mesto. Med najproduktivnejšimi obrazili moškega spola je tudi *-ec*, ki se razvršča na tretje mesto (Stramljč Breznik 1999, 15).

pokristjanjevanja naših prednikov so znani zgledi, kot *grešnik*, *izvoljenik*, *močenik*, *verniki* (božji) 'duhovnik', (božji) *zakonik* 'svečenik', *zoprnik* 'hudič' (Brižinski spomeniki). To kaže na tisočletno tradicijo tovrstnih tvorjenk in hkrati veliko stabilnost danega besedotvornega modela za tvorbo krščanskih terminov. Pri protestantskih piscih so najpogosteje izpričane naslednje terminološke tvorjenke z nenaglašnim obrazilnim morfemom *-ik*: *grešnik*, *hudobnik*, *lakomnik*, *mašnik*, *martrnik*, *nevernik* (< neveren), *ofertnik*, *podružnik*, *pokornik*, *prešustnik*, *sovražnik*, *zoprnik*, *žalbanik*; manj je zgledov za izpeljanke z naglašnim priponskim obrazilom *-ik*,²¹ npr. *dolžnik*, *krščenik*, *lažnik*, *oblastnik*, *ohranjenik*, *učenik*. Po omejenih gradivskih virih se tvorjenkam v protireformaciji pridruži še *puščavnik*. V dobi razsvetljenstva, ki ga zaznamujejo pokrajinske knjižne različice, v osrednjem knjižnem jeziku izstopajo različice *martrnik*, *matrnik* in *mantrnik* (v koroški knjižni različici). Na vzhodnoslovenskem jezikovnem prostoru so potrjeni razlikovalni zgledi z nenaglašeno in naglašeno različico (za podpičjem) priponskega obrazila *-ik*, npr. *dühovnik*, *darovnik*, *dužnik*, *manternik*, *pokornik*, *pravdenik* 'pismouk', *sredbenik*, *verniki*; *betežnik*, *krstšenik*, *močenik*, *püščenik*, *redovnik*. V vzhodnoštajerski knjižni različici najdemo enake ali tvorjenke, ki se razlikujejo od prekmurskih po besedotvorni podstavi ali po glasoslovnih posebnostih v njej, npr. *bolenik* (poleg *betežnik*), *pridružnik*, *samotnik*, *zovražnik*, *župnik* (Muršec).

Nenaglašnemu priponskemu obrazilu *-ik* pripada naglašeni parni obrazilni morphem ženskega spola *-ica*. Tudi ta besedotvorni vzorec izpridevniške izpeljave se v terminološki rabi potrjuje najprej v predknjižni tradiciji, npr. *svetica*²² v Stiškem rokopisu, in v vzhodnoslovenski obredni tradiciji evangeličanov in katolikov, kot jo izkazujejo nabožna besedila prekmurskih piscev 18. stoletja in vzhodnoštajerskih piscev do štiridesetih let 19. stoletja. Produktivnost tvorbe in frekvenca terminoloških tvorjenk ženskega spola je v besedilih precej manjša kot pri izpeljankah moškega spola. V osrednjem slovenskem prostoru so v tristo letih, kolikor zajemajo naši besedilni viri, najpogosteje potrjeni zgledi z nenaglašnim in (za podpičjem) naglašnim priponskim obrazilom: *grešnica*, *marternica*; *krščenica*, (božja) *porodnica*. V vzhodnoslovenskih knjižnih različicah izstopa sopomenski termin starocerkvenoslovenskega izvora, ki se je tvoril z medponsko-priponskim zlaganjem: *bogorodica*. Tudi arhaični krščanski termin iz števniške podstave se je izpeljeval z ženskospolskim

²¹ Nenaglašeno in naglašeno različico priponskega obrazila *-ik* smo ločili na podlagi onaglašnih iztočnic iz Novakovega slovarja (2006).

²² *Svetik* je potrjen v vseh treh poznosrednjeveških jezikovnih spomenikih: v apostolski veri Celovškega rokopisa *občina svetkov*, v Starogorskem rokopisu na identičnem mestu *gmajna vseh svetikov*, v Stiškem rokopisu je dvakrat potrjen *svetik* (*vse božje svetike inu svetice da mi račite prositi, volnu vdal ti oblasti tiga hudiča inu nega svetikom* – iz sobesedila izluščimo antitetični pomen, ki kaže na stilno zaznamovano tvorjenko v ne-terminološki rabi) in enkrat konkurenčna izpeljanka *svetnik*. V protestantizmu je *svetik* arhaizem, ki ga je iz katoliške obredne tradicije sprejel le še Trubar. Nova tvorbeni vzorca z obrazilnima morfemoma *-nik* in *-nica*, tipična za izglagolsko in izsamostalniško izpeljavo, sta se verjetno uveljavila zaradi navidezne analogije z besedotvornim vzorcem z obrazilom *-ik*, npr. *grešnik*, *martrnik*. Tvorba po analogiji se vedno znova dokazuje kot odločilni znotrajjezikovni razlog oblikovanja terminoloških tvorjenk.

priponskim obrazilom *-ica*: (sveta) *trojica*. Ekvivalent v vzhodnoslovenski obredni tradiciji je besedotvorna različica z obrazilnim morfemom srednjega spola *-stvo*: *trojstvo*,²³ ki je v dani besedotvornopomenski kategoriji nepričakovan.

1.2.3 Izpridevniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ec* moškega spola in *-ka* ženskega spola

Po naših virih sodeč je tvorbeno najbolj produktivnemu obrazilu *-ik* vztrajno konkurirala izpeljava s priponskim obrazilom *-ec*. Pri protestantskih piscih so se po analogiji poleg domačih, npr. *krivec*, *mrtvec*, *mrlec*, *pijanec*, *vbožec*, tako tvorile tudi izpeljanke s prevzeto besedotvorno podstavo, npr. *šentavec*, *špotljivec*. V razsvetljenstvu je dani besedotvorni vzorec dobil nov zagon, ki se kaže v dejstvu, da je izpodrival starejše ustaljene tvorjenke, npr. v rabo je prodiral *krščenec* namesto *krščenik*, *mučenec* namesto *mučenik* in *močenik*, *posvečenec* namesto izglagolske tvorjenke *posvetitel*, *birmanec* namesto konverznega termina *firmani*. V vzhodnoštajerski knjižni različici je bil tvorbeni vzorec produktiven med splošnim besedjem, npr. *bogatec*, *boječlivec*, *skopec* 'skopuh', *gizdavec*, *slabec* 'slabič', *lybec* 'ljubček' (Rajh 2002, 114), in terminološkim besedjem, npr. *obredenec*, *potrdenec* (*potrda* namesto *firma*, *birma*), *svetec*, (*v*)*učenec*. Med terminološkimi ustreznici ženskega spola so v gradivu izpričani zgledi, ki se pripenjajo na enako podstavo kot moškospolske izpeljanke, npr. *obredenka*, *odrešenka*, *potrdenka*.

1.2.4 Izpeljanke z nerodnimi priponskimi obrazili

Primerjalna analiza je pokazala, da so za vsako dobo v vseh besedotvornopomenskih kategorijah izpridevniških tvorjenk značilni neproduktivni obrazilni morfemi. V prvi dobi knjižnega jezika se je za pomen nosilec lastnosti ali stanja ustalil obrazilni morfem *-nik*, vendar je izpeljava z njim v nasprotju z izglagolsko izpeljavo ostala povsem na obrobju tvorbenih možnosti: *svetnik*, *jetnik*. Enako velja za parni obrazilni morfem ženskega spola *-nica*: *svetnica*, ki je nastal pod vplivom obrazila za moški spol, sicer je to priponski morfem za besedotvorni pomen kraj (Škrabec II, 204). Od Stiškega rokopisa iz 15. stoletja dalje lahko v osrednjem slovenskem prostoru zasledujemo prav tako pogosto rabljen termin z redkim morfemom izpridevniške tvorbe *-ič*: *hudič* (namesto *vrag* na severovzhodu), ki je bil sredi 19. stoletja tudi sprejet v enotni novoslovenski knjižni jezik.

1.3 Izpridevniške terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti ali stanja (s slovnično kategorijo neživosti)

Ta pomenska kategorija je med krščanskimi termini redko uresničena. Trubar je namesto termina *sakrament* večkrat zapisoval izpeljanko s priponskim morfemom *-inja* (skrivna) *svetinja*; termin je v današnjem pomenu 'relikvija' izpričan od

²³ Krščanski termin *trojica* se pojavlja le izjemoma, verjetno pod vplivom osrednjeslovenske protestantske knjižne produkcije, in sicer v protestantskih katekizmih F. Temlina (1715) in Š. Kuzmiča (1754) (Novak 2006).

katoliške obnove iz 17. stoletja dalje. V slovarju stare knjižne prekmurščine je potrjen termin *svetina* 'svetišče', medtem ko ima poimenovanje za relikvije drugačno tvorbeno motivacijo: (sveti) *ostanki*. V vzhodnoštajerski knjižni različici (Dajnko) se od začetka 19. stoletja pojavljata izpeljanki s priponskim obrazilom *-ec*: *presmec* 'kruh' in *-je*: *razpetje* 'razpelo'.

1.4 Izpridevniške terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom mesto

Skozi vsa obdobja slovenske jezikovne zgodovine se na vsem etničnem ozemlju pojavlja vzorec izpridevniške izpeljave z drugotnim priponskim obrazilom *-stvo*: *kralje(v)stvo*.

1.5 Izpridevniške terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom čas

Tudi za besedotvorni pomen čas so v nabožnih besedilih izpričani le neproduktivni obrazilni morfemi. Za obredno tradicijo osrednjeslovenskega prostora je značilno priponsko obrazilo *-ik*: *praznik*, za severovzhodni del pa *-ek*: *svetek*. Za praznični dan v cerkvenem letu je v vseh pokrajinskih knjižnih različicah razširjen termin *svečnica*, pri katerem se na besedotvorno podstavo pripenja večpomenski priponski morphem *-ica*.

2 Sklep

Skromnejša zastopanost tvorbenih vzorcev izpridevniške tvorbe, malo realiziranih besedotvornih načinov (povsem prevladuje navadna izpeljava!) in neenakomerna številčna zastopanost obrazilnih morfemov znotraj posameznih besedotvornopomenskih kategorij je pravzaprav pričakovana. Podobno sliko je namreč pokazala že jezikoslovna analiza samostalniških tvorjenk iz glagolske (Legan Ravnikar 2005) in iz samostalniške podstave (Legan Ravnikar 2007b). Liturgične terminološke tvorjenke iz pridevnika in pridevniškega deležnika so se po večini oblikovale po najproduktivnejših besedotvornih načinih in s priponskimi obrazili, ki so bili ustaljeni v splošnem besedju. Specializirani obrazilni morfemi, ki se pojavljajo v sodobnih terminoloških sistemih, med temeljnimi krščanskimi termini v osnovnih verskih priročnikih niso izkazani.

Viri

Jožef Burgar, 1833, LISTI IN EVANGELJI (MOLITVE PER SLUSHBI BOSHJI S GLAVINO KERSHANSKIGA UKA), Ljubljana.
Janez Čandik, 1615, CATECHISMUS, Augsburg.

- Peter Dajnko, 1826, EVANGELIA INU LISTUVI, Radgona.
-- 1826, VELIKI KATEHIZEM, Radgona.
Jurij Dalmatin, 1580, CATEHISMVS, Ljubljana.
-- 1585, AGENDA, Wittenberg.
Ožbald Gutsman, 1780, EVANGELIE INO BRANIE ALI PISME (nemško-slovenski), Celovec.
-- 1790, TA VELKI KATEKISMUS S PRASHANJAMI INU ODGOVARM, Celovec.
(Janez Adam Gaiger) Hipolit, 1715, EVANGELIA INU LYSTUVI (CATECHISMUS), Ljubljana.
Jurij Japelj, 1779, 1787, TA VELIKI KATEKISMUS S PRASHANJAMI INU ODGOVORMI, Ljubljana.
-- 1787, LYSTI INU EVANGELIA, Ljubljana.
Luka Jeran, 1852, KERŠANSKI JUNAK ALI MOLITVENE BUKVICE ZA SLOVENSKE VOJAKE IN SPLOH KATOLIŠKE MLADENČE, Ljubljana.
Matija Kastelec, 1688, NAVUK CHRISTIANSKI, Ljubljana.
Sebastijan Krelj, 1566, OTROZHIA BIBLIA, Regensburg.
Anton Krempl, 1843, SVETI NEDELNI IN SVETEŠNI EVANGELJI, Gradec.
Mikloš Küzmič, 1780, KRATKA SUMMA VELIKOGA KATEKIZMUSA, Sopron.
-- 1783, KNIGA MOLITVENA, Sopron.
Števan Küzmič, 1754, VÖRE KRSZTSANSZKE KRATKI NAVUK, Halle.
Jožef Muršec, 1850, BOGOČASTJE SV. KATOLŠKE CERKVE, Gradec.
Franc Mihael Paglovec, 1741, EVANGELIA INU BRANIE (CATECHISMUS), Ljubljana.
-- 1742, 1767, SVESTI TOVARSH ENGA SLEDNIGA CHRISTIANA (CATECHISMUS), Ljubljana.
(Ignacij Parhamer), 1760, CATECHISMUS, Ljubljana.
-- 1777, KNISHIZA SPITAVANYA TEH PET GLAVNIH SHTÜKOV KERSHANSKEGA NAVÜKA, Gradec.
Marko Pohlin, 1768, TA MALE CATECHISMUS, Dunaj.
Janez Ludvik Schönleben, 1672, EVANGELIA INU LYSTUVI (CATECHISMUS), Gradec.
Anton Martin Slomšek, 1845, SVETI EVANGELJI (KATEKISEM SVETE KATOLSHKE VERE), Celje.
-- 1851, 1869, MALI KATEKIZEM ZA PERVOŠOLCE, Dunaj.
Franc Ksaver Taufferer, 1770, 1804, KRATKI SAPOPADIK KERSHANSKIGA NAVUKA SA OTROKE INU KMETISHKE LUDY, Ljubljana.
Ferenc Temlin, 1715, MALI CATECHISMUS, Halle.
Primož Trubar, 1550, CATECHISVMS, Tübingen.
-- 1555, CATECHISMVS, Tübingen.
-- 1564, CERKOVNA ORDNINGA, Tübingen.
-- 1575, CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA, Tübingen.
Valentin Vodnik, 1811, KERSHANSKI NAVUK SA ILLIRSKE DESHELE, Ljubljana.

Listkovno gradivo, zbrano s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, Hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Literatura

- Bajec, Anton, 1950, *Besedotvorje slovenskega jezika*, I Izpeljava samostalnikov, Ljubljana.
- Babič, Stjepan, 1986, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Nacrt za gramatiku, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filologiju, Knjiga 62, Zagreb.
- Boškovič, Radoslav, 1984, *Osnovy sravnitel'noj grammatiki slavjanskih jazykov, Fonetika i slovoobrazovanije*, Sostavila i perevela N. M. Elkina, Moskva.
- Legan Ravnikar, Andreja, 2001/2002, *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja)*, Doktorska disertacija, Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Legan Ravnikar, Andreja, 2005, Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja, *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, Obdobja 24 – Metode in zvrsti (v tisku).
- Legan Ravnikar, Andreja, 2007a, O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja, *Riječ, Časopis za slavensku filologiju*, 13/2, Rijeka, 108–127.
- Legan Ravnikar, Andreja, 2007b, Izsamostalniške krščanske terminološke tvorjenke v razvoju slovenskega knjižnega jezika, *Slavistična revija* 55/1–2, 191–209.
- Merše, Majda, 1989, Izpridevniški glagoli v Dalmatinovi Bibliji, *Slavistična revija* 37/1–3, 189–200.
- Merše, Majda, 1990, Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove zaveze, *Razprave – Dissertationes*, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 163–179.
- Mikhailov, Nikolai, 1998, *Frühslowenische Sprachdenkmäler*, Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550), Amsterdam – Atlanta.
- Novak, France, 2001, Kako so protestantski pisci 16. stoletja poimenovali nove pojme, *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*, Ljubljana, Slovensko protestantsko društvo in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 103–120.
- Novak, France, 2004, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, Zbirka Linguistica et philologica, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Novak, Vilko, 1988, *Od zadnji slovar stare knjižne prekmurščine*, Seznam besed hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika ISJFR ZRC SAZU v Ljubljani (tipkopis).
- Novak, Vilko, 2006, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Orožen, Martina, 1996, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika*, (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja), Ljubljana, Filozofska fakulteta.

- Orožen, Martina (ur.), 2005, *Tinjska rokopisna pesmarica*, Zora 40, Maribor, Slavistično društvo.
- Pleteršnik, Maks, 1894–1895, *Slovensko-nemški slovar I–II*, Ljubljana.
- Premk, Francka, 2000, Posebni načini izražanja primerniške in presežniške mere pri slovenskih protestantih, *Riječ 6/2, Časopis za filologiju*, Rijeka, 77–91.
- Rajh, Bernard, 2002, *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*, Zora 19, Maribor, Slavistično društvo.
- Stabej, Jože, 1997, *Slovensko-latinski slovar* po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, *Dictionarium latino-carniolicum (1680–1710)*, Ljubljana, Založba ZRC.
- Stramljič Breznik, Irena, 1999, Prvostopenjske samostalniške izpeljanke iz pridevniških podstav v SSKJ, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*, Zora 7, Maribor, Slavistično društvo, 13–120 .
- Toporišič, Jože (ur.), 1994, 1994, 1995, 1998, *Stanislav Škrabec, Jezikoslovna dela I–IV*, Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- Toporišič, Jože, 2000, *Slovenska slovnica*, Četrta, prenovljena in razširjena izdaja, Maribor, Obzorja.
- Vidovič - Muha, Ada, 1986, Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordningi, *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 6*, 349–374.
- Vidovič - Muha, Ada, 1988, *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zložen*, Ljubljana, Partizanska knjiga, Znanstveni tisk.
- Vidovič - Muha, Ada, 1989, Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih, *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 10*, Ur. J. Toporišič, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 51–62.

Deadjectival Christian Terms in Literary Slovenian to the Mid-19th Century Summary

This article discusses coined words for Christian terminology in literary Slovenian formed from adjectival bases from the mid-16th to the second half of the 19th century. Among extant medieval manuscripts (basic prayer forms), pre-literary Christian tradition was taken into account. Liturgical terms, which represent the oldest segment of Christian terminology, were separated from the basic religious manuals from this 300-year period. Comparative linguistic analysis demonstrates that coined terminology was formed following the most productive word-formative patterns and using affixal morphemes created in general vocabulary. In the word-formative semantic category of quality or condition, the most productive word-formative pattern is derivation using the suffix -ost (for example, milost 'grace', pobožnost 'piety', svetost 'holiness', and večnost 'eternity'); the second most productive affixal morpheme is -stvo (for example, blaženstvo 'beatitude', svetstvo 'holiness', and zveličanstvo 'redemption'). Other terminological coined words were formed using relatively unproductive affixal morphemes that could differ in the 18th-century regional literary versions; for example, -ina (krivina 'guilt') and -je (zveličanje 'redemption') in the central Slovenian literary language,

or -ošča (milošča 'grace'), -ot (život 'life') in the Prekmurje literary language. Conversion is typical of deadjectival coined words in the word-formative semantic category of quality or condition (animate). Using this process, adjectives and adjectival participles were converted into nouns; for example, krivični 'the guilty', krotki 'the meek', mrtvi 'the dead', živi 'the living'; križani 'the crucified', očiščeni 'the purified', poklicani 'the called', and posvečeni 'the consecrated'. In terms of word formation, the most productive affix is the morpheme -ik, and derived terms in -ik also exhibit the most frequent use in the sample texts (for example, dolžnik 'debtor', grešnik 'sinner', martrnik 'martyr', and krščenic 'Christian'). The only competing affix is -ec, which was gradually replaced by the morpheme -ik in later periods; for example, mučenec instead of mučenik and močenik (all 'martyr'). In the same semantic category, derivatives with unproductive suffixes – for example, -nik (svetnik 'saint') and -ič (hudič 'devil') – show frequent use. In the remaining three word-formative semantic categories, coined Christian terms occur only exceptionally; for example, a place with the suffix -stvo (nebeško kraljevstvo/kraljestvo 'kingdom of heaven').

Айконімы з асновай *-сад-* на ўсходнеславянскім этнамоўным абшары

Валянціна Лемцюгова (Minsk)

IZVLEČEK: V članku je prikazan proces formiranja vzhodnoslovanskih ojkonomov s podstavo -sad- (Сад, Садок, Сады, Садки, Новосады, Новосадки, Садовка, Самосадка, Садовая, Садовое). Ugotavlja se konkretna semantična motivacija ob upoštevanju posebnosti socialno-ekonomskega razvoja posameznih zgodovinsko izoblikovanih območij, določa se relativna kronologija njihovega nastanka, prikazano in komentirano je območje njihove razprostranjenosti. Članek je opremljen s shematskim zemljevidom.

Toponyms with the Base *-sad-* in the East Slavic Ethnolinguistic Area

ABSTRACT: This article presents the process of forming East Slavic toponyms with the base -sad- (e.g., Сад, Садок, Сады, Садки, Новосады, Новосадки, Садовка, Самосадка, Садовая, Садовое). Concrete semantic motivation is established by taking into account special features of the socioeconomic development of individual historically formed areas. The relative chronology of toponym formation is defined, and the area of their distribution is presented and discussed. The article includes a schematic map.

На ўсходнеславянскай тэрыторыі з даўніх пор функцыянуе група ўласных геаграфічных назваў (айконімаў і мікратапонімаў) з карнявой марфемай =*sad*= . Чым бліжэй да нашага часу, іх колькасць паступова змяншаецца. Як правіла, гэтыя назвы сельскіх паселішчаў (вёсак, хутароў, засценкаў), частка якіх ужо не існуе. Тым не менш толькі на тэрыторыі Беларусі зараз налічваецца каля сямідзесяці адзінак гэтага тыпу айконімаў у структурным афармленні *Садок, Садкі, Садзішча, Садоўка, Садоўшчына, Садкоўшчына, Садавічы, Садовая*. Амаль палову ўсіх назваў (33 адзінкі) складаюць назвы-кампазіты: *Навасада, Навасады, Навасяды*. У купе з мікратапонімамі іх колькасць можа памножыцца. Але паколькі немагчыма раўнамерна сабраць мікратапонімы на ўсёй усходнеславянскай тэрыторыі, абмяжуемся ў артыкуле толькі айконімамі. І не сучаснымі, а засведчанымі “Спіскамі населенных мест Российской империи” і другімі спіскамі аналагічнага характару, якія не ўвайшлі ў гэтую

серыю (гл. Крыніцы). Храналагічны зрэз іх фіксацыі – другая палова XIX - першая палова XX ст. У “Списах” усходнеславянскія айконімы з асновай =сад= не толькі колькасна больш шматлікія, але і больш разнастайныя паводле структурнага афармлення.

Сярод іх выдзяляецца група назваў у форме *Сад, Сады, Садок, Садки* (аднаслоўныя ці з азначальным кампанентам). Нярэдка яны суправаджаюцца лексічнымі і марфалагічнымі варыянтамі: *Красный Сад*, к. Вн., *Ореховатский Сад Большой*, д. Кв., *Ореховатский Сад Малый*, д. Кв.; *Кривобузанское (Пушкин-Сад, Крымно)*, с. при р. Кривом Бузане и Крылиной Астр.; *Сады*, д. Віл., д. Вн., д., ім. Гр., х. Мг., д. Мк.; *Садок*, х. при рч. Садках Ек., д. Пр., *Садок (Вошеваки-Кудтенок, Кутченок)*, д. См., *Подскудская (Садок, Харина)*, д. Пр.; *Верхний Садок*, д. Кр., *Нижний Садок*, д. Кр.; *Садки*, д. Віц., с. Вн., д. Вн., д. Ек., сц. Кж., д. Кв., к. Кв., д., ф. (2), ім., х. (2) Мн., с., пдм. Пд., д. Пл., д. (3) Пск., д. Смр., д. Сб., д. (2) См., д. Тб., сц. Тл., д. Хрк.; *Садки (Лопасня)*, с. при р. Лопасне Мк., *Гредякина (Садки)*, сл. Вр., *Знаменское (Садки)*, с. Мк., *Ивановское (Садки)*, с. Мк., *Крутец (Садки)*, д. Нж., *Пановка (Садки)*, сц. Кз., *Чесманская (Садки)*, дача Мк.; *Садки Новые*, д. Нж., *Большие Садки*, к. Вн., *Малые Садки*, с. Вн., к. Вн., *Новые Садки*, д. Цв., *Шпиков* (с предместьем *Садками Шпиковскими*), м. Пд.

Пры адносна невысокай канцэнтрацыі прыведзеныя назвы накладваюцца на велізарную прастору, якая суцэльнай паласой працягнулася з захаду на ўсход, з крайняга поўдня да лініі Ноўгарад – Пскоў – Кастрама – Вятка – Перм на поўначы. Гэта сведчыць пра тое, што назвы з асновай =сад= глыбока пусцілі карані ва ўсходнеславянскі моўны грунт. Асаблівай словаўтваральнай актыўнасцю яны вызначаліся ў старабеларускай мове, дзе засведчана найбольшая колькасць вытворных лексем ад асновы =сад= у форме назоўнікаў і дзеясловаў. Тым не менш тапанімісты не праяўляюць да іх асаблівай цікавасці. Звычайна за аб’ект даследавання імі абіраюцца мікратапонімы, якія часам нават без спасылкі на факты зводзяцца да апелятыва *сад (садок)* ‘фруктовыя насаджэнні’ (МБ: 216; ММП: 172). Гэтае значэнне слова *сад* з тымі ці іншымі нюансамі вядомае ўсім славянскім мовам (гл. бел., укр., руск., серб., блг. *сад*, польск., славен. *sad*). Безумоўна, для нейкай часткі назваў усходнеславянскіх паселішчаў яно магло паслужыць у якасці матывавальнага. Прычым, спачатку назва павінна была б замацавацца за полем ці урочышчам з фруктовымі насаджэннямі і толькі пасля іх засялення перайсці на паселішча. У іншым выпадку спярша трэба было б заводзіць сад, а потым засноўваць паселішча, што супярэчыць прынятай практыцы. Таму цяжка ўявіць сабе такі працяглы арэал айконімаў з семантычнай матывацыяй ‘фруктовыя насаджэнні’. У нейкай ступені можна дапусціць магчымасць матывацыі асобных тапонімаў *Сады* прозвішчам *Сад*, вядомым у беларусаў і ўкраінцаў [Шульгач: 121], а тапонімаў *Садок, Садкі* – апелятывам *садок* у значэнні ‘штучны вадаём для развядзення рыбы’, ‘пастка на звяроў і птушак’, засведчаным ва ўсіх усходнеславянскіх мовах. Кожнае з прыведзеных значэнняў патэнцыяльна магло быць задзейнічана ў працэсе ўтварэння айконімаў, але ж не ў такім масавым парадку.

Звяртае на сябе ўвагу выяўленая ў старабеларускіх пісьмовых крыніцах лексема *садъ*, якая служыла назвай царкоўнай зямлі, на якой сялілі (“садили”) парабкаў [Шадурскі]. З невялікага кантэксту раздзельнага акта XVI в. вынікае, што *садъ* – гэта дзялянка асelay зямлі, сядзіба: *А ку тому з делу ровного, вештого досталосе брату моему, пану Фёдору, на Суходорове село Совостьяновское и другое село Борисовщина з людми оселыми и со всякими пожитками, яко се в собе маеть... селищами, з будованьем, кгрунты пашными, сеножатми и обополь реки Суходорови ... досталосе брату моему, пану Фёдору, два сады – Борисовщина и Дворище со всякими пожитьками, што ку тымъ землямъ належить, с човекомъ осельмъ, до того река Черница...* (ИЮМ, XX: 379; 1594). У паўднёва-ўсходняй дыялектнай зоне Беларусі слова *сад* засведчана не толькі ў сэнсе ‘фруктовыя насаджэнні’, а і ў сэнсе ‘месца, дзе раней жылі людзі’. Гэтыя значэнні развіліся на аснове семантыкі дзеясловаў *садити* ‘сяліць, пасяляць’, *посадити* ‘пасяліць’, якія даволі шырока фіксуюцца старабеларускімі, стараўкраінскімі і старарускімі пісьмовымі крыніцамі. Прывядзем некалькі кантэкстаў: *и мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища самому пахати и люди садити* (АЛМ: 12; 1454); *землю они распахали и человека своего нанове посадили* (КПД: 158; 1496); *он тыхъ людей своихъ Олекъсичъ с того села ихъ звель и посадилъ ихъ на пуци* (АЛРГ: 73; 1390); *на пустоши техъ земель посадятъ людей* (АЮБ I: 109 – 110; 1499); *на вровичу Ходлинѣ моркговъ петнацать, на которомъ кгрунтѣ их подданный сѣдит, на име Иван* (АВАК II: 55-56, 1628 – 1629).

Нярэдка *садить, посадить* азначала ‘засноўваць на новым месцы (пра паселішча): *допустили садити село Княжую Луку на сыромъ корени* (АЗР I: 22; 1383); *на лесу на чорномъ на дичи ... посадилъ деревню Малцово* (АГДР I: 97; XV в.); *садити село* (СлСУМ I; 1377); *починокъ посаженъ на лѣсу Кочевинские пустоши* (Арх. Стр. I: 88; 1490). Паселення на зямлі ўласніка сяляне ў старажытнасці называліся “садокамі” [Дьяконов: 15], сяляне, якія знаходзіліся на аброку – “осаднікамі” [Новицкий: 110]; заснавальнікі сялянскіх паселішчаў – “садчыкамі” [Рубцова: 246].

Прыведзеныя кантэксты і наяўнасць некалькіх суадносных з дзеясловам *садити* субстантываў нагадваюць пра існаванне ў мінулым лексемы *садъ*, якая абазначала паняцце ‘новаасаджанае паселішча’. А яшчэ больш важкім доказам гэтага з’яўляюцца выяўленныя пры даследаванні данскіх помнікаў XVIII ст. апелятывы *садок, садки* ‘пасёлак на новым месцы’ [Рубцова: 245]. Па сведчанні даследчыцы, паселішчы з такімі назвамі ўзніклі па ініцыятыве “садчыков” і імянітых данскіх старшын. Слабада *Садки Краснощочковых у речки Кондрючей*, напрыклад, была заснавана сямействам Краснашчокавых, якое “пасадило” тут падуладных яму ўкраінскіх сялян. Значыць, апелятыў *садки* як тып паселішча функцыянаваў у мовах усходнеславянскіх народаў яшчэ ў час засялення данскіх прастораў (XVII – XVIII стст.). На Дон яго занеслі перасяленцы з заходніх, паўднёва-заходніх ці больш паўночных рускіх абласцей. На перыферыі ва ўмовах першапасялення ён аказаўся прыдатным у практыцы земляробаў.

У той час, калі на Доне апелятывы *садок, садки* толькі ўваходзілі ва

ўжытак, на асвоеных усходнеславянскіх землях яны па сутнасці страцілі сваю функцыю і трапілі ў разрад нежыццядзейных. У XV – XVII стст. лексема *садъ* і вытворныя *садокъ*, *садки* нярэдка фіксуюцца ва ўсходнеславянскіх пісьмовых помніках ужо ў якасці ўласных назваў паселішчаў і іншых геаграфічных аб’ектаў. Напрыклад, сяло *Садки* на Валыні (1478 г. – СлСУМ); *деревня Нижний Садъ*, *деревня другая Верхний Садъ* (АИ II: 307; 1556); *пустошь, что была деревня Садъ* (ПКМГ I: 211; XVI ст.); *половина деревни Садковъ* (АЗР IV: 352; XVI ст.); *деревня Сад Монастырской* (ОПКМ: 183; XVII ст.); *пустошь Сады* (АЗР IV: 361; 1610); *пустошь Садки* (ОПКМ: 144; XVII ст.). Асабліва частыя назвы з асновай =сад= у пісцовых кнігах XVI ст., якія адносяцца да беларускай этнамоўнай тэрыторыі. Сярод іх шмат назваў урочышчаў: *ур. Садъ* (ПКПКК: 160, 190, 274); *ур. Долгий Садъ села Куицичъ* (там жа: 285); *ур. Старый Садъ в Клецкомъ повете* (там жа: 561); *ур. Садокъ дворищъ Сечковичъ, Панкратовичъ, Воробьевичизны* (там жа: 183, 203, 207); *ур. Садокъ дворищъ и трехъ сель* (ПКПС II: 220, 314, 316, 318, 328, 430); *ур. Садки села Купятичъ* (ПКПКК: 323, 327); *ур. Садовищи* (ПКПС II: 372). Падобна, што ўрочышчы з такімі назвамі ўзніклі на месцах запусцелых дробных пасёлкаў (*садоу* і *садоу*), пасяленцы якіх “садилісь на нови”, на падсецы (“сыромъ корне”). Звычайна такія паселішчы ў старажытны перыяд былі нядоўгавечнымі. Праз 2-3 гады зямля знясілівалася і трэба было перабірацца на новае месца.

На заходняй акраіне ўсходнеславянскага арэала айконімаў *Сад*, *Садок*, *Сады*, *Садкі* склаўся астравок з 90 назваў-кампазітаў, у якіх =сад= з’яўляецца толькі адным з кампанентаў: *Новосада*, д. Віл.; *Новосады*, д. (7), ф. (4), им., з. (13), выс. (2) Віл.; з. Віт.; д. (9), им. Гр.; д. (10), ф. (2), з. (4), ус., х. (2) Квн.; д. (3), ф. (3), им. (2), з. (2), х. (2) Мн.; *Новосады* I, д. Квн., д. Мн.; *Новосады* II, д. Квн., д. Мн.; *Новосяды*, д. (3), ус. (6) Віл.; пос. Квн.; *Новосяды* I, д. Віл., *Новосяды* II, д. Віл.; *Новосадки*, д. Гр. Сюды прымыкае арэал польскіх назваў *Nowosady*. Найперш гэта Беластоцкае ваяводства (былая тэрыторыя Беларусі), powiatu Augustów, Białowieża, Białystok, Bielsk, Sejny і іншыя.

Тапанімічныя кампазіты *Новосады*, *Новосадки* не маюць прамых апелятыўных адпаведнікаў. Яны сфарміраваліся на базе словазлучэнняў *новы сад*, *новы садок* (ці *новыя садкі*) ‘паселішча новапасаджаных сялян; новы сад (садок)’; па той жа мадэлі, што і *Новосёлки*. У старабеларускіх пісьмовых помніках нярэдка можна сустрэць роднасны гэтым тапанімічным утварэнням дзеяслоўны кампазіт *новоосадити* ‘пасяліць (пасадзіць) на новым месцы’ і двухслоўны тэрмін *новоосаженное село*, якія склаліся на той жа матывацыйнай аснове, што і айконімы-кампазіты. Напэўна, няма патрэбы даказваць, што гэтыя айконімы не маюць нічога агульнага з апелятывамі *сад*, *садок* у сэнсе ‘фруктовае насаджэнне’. Не праглядаецца і сувязь з беларускімі і ўкраінскімі прозвішчамі *Навасад*, *Навасяд* у значэнні ‘навасёл’, паколькі большасць беларускіх тапонімаў зарэгістравана ў пісьмовых помніках XVI – XVII стст., г. зн. яшчэ да часу з’яўлення прозвішчаў. Ёсць тыпы назваў паселішчаў, для якіх не існуюць ні апелятыўныя, ні антрапанімныя прататыпы. Да іх ліку належаць і айконімы-кампазіты *Новосада*, *Новосады*, *Новосадки*, *Новодворы*, *Нововоля*, *Новосёлка*, *Новосёлки*.

У пісьмовых крыніцах назвы-кампазіты адзначаюцца з другой паловы XVI ст. у розных раёнах беларускай этнамоўнай тэрыторыі: *Новосады, село и остров-урочище под г. Клецком* (ПКПКК: 401 – 402; 1552 – 1555); *Коповище въ Новосадахъ – селе пана Троицкого* (АВАК XVIII: 89; 1590); *въ селѣ Новосадкахъ* (АЗР IV: 352; XVI – XVII стст., Смоленский уезд); *село Новосады* (АВАК VI: 543; 1749). Пазней (XIX – пачатак XX ст.) беларускія населеныя пункты з такімі назвамі лакалізуюцца выключна ў пяці былых губернях – Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Ковенскай і Мінскай на беларуска-польскім памежжы. Пытанне ў тым, ці з’яўляюцца гэтыя назвы па прыродзе сваёй беларускімі, аўтахтоннымі, ці запазычанымі ў суседніх палякаў. Безумоўна, на станаўленне беларускіх айконімаў ў пэўнай ступені паўплывалі польскія асаднікі, бо памежныя раёны Беларусі, як і Украіны, уяўлялі найбольшую цікавасць для каланістаў. Але тлумачыць польскім уплывам усе без выключэння беларускія назвы-кампазіты беспадстаўна. Як ужо ўказвалася вышэй, у старажытны перыяд кампазіты *Новосады, Новосадки* мелі значна больш шырокую геаграфію, куды польскія каланісты не пранікалі. Таму зусім пэўна можна гаварыць пра наяўнасць уласнабеларускай кампазітнай мадэлі.

Беларускія кампазітныя тапонімы маюць аналагі не толькі ў тапаніміі Польшчы, але і ў тапаніміі іншых славянскіх краін. Напрыклад, *Новосад* у Славакіі, *Нови-Сад* – сталіца Ваяводзіны ў былой Югаславіі. С.Іосіфавіч устанавіў, што сучасная назва *Нови-Сад* у старажытны перыяд мела форму *Новосад*. На яго думку, апошняя ўзнікла на базе дыялектнага апелятыва *новосад* ‘новае насаджэнне’, які ў айканіміі ўжыты ў пераносным сэнсе ‘новазаснаваны горад’ [Іосіфовіч Стэван: 183 – 184].

На паўднёвай ускраіне арэала невялікі астравок склалі айконімы ў форме субстантаваных прыметнікаў: *Садовая*, с. Астр., д. (2) Вр., д. Ек., з. (2) Квн., сл. Мк., *Садовая (Мандрыковка)*, д. Хр.; *Садовае*, с. (2) Вр., с. Хрс. Несумненна, назвы гэтага тыпу ўтвораны ад той жа асновы =*сад*=, але тут яны падпалі пад уздзеянне мясцовай традыцыі, паводле якой любая новая назва паселішча павінна была ўпісвацца ў прынятую мясцовую сістэму. Таму пачатковая форма назвы рэдка прыжывалася адразу. Да прыкладу, упамянёны вышэй айконім *Садки Красноцокава* (ЗВД) у “Списах” значыцца як *Садковская Красноцова*, а хутар *Садки Садковский Хутор* – як хутар *Садковский*.

На крайнім паўднёвым усходзе сфарміраваўся астравок назваў у форме *Садовка*. Частка іх суправаджаецца варыянтамі: *Садовка*, д. (5) Срґ., д. Сб., Спр., *Садовка (Садовая, Маховка)*, д. См., *Садковская Слобода (Садовка)*, д. См., *Терновка (Садовка)*, д. Тб., *Мардовская Садовка*, д. Пз., *Русская Садовка*, сц. Пз. Структура гэтых назваў магла таксама сфарміравацца пад уздзеяннем рэгіянальнай тапанімічнай сістэмы, у прыватнасці, пад уплывам надзвычай папулярных на поўдні і паўднёвым усходзе назваў на =*овка*, =*евка* тыпу *Кукуевка, Михайловка, Тимофеевка*. Але не выключана, што іх прынеслі сюды перасяленцы з захаду. Як відаць з прыведзенага спісу, назва *Садовка* двойчы значыцца на Смаленшчыне.

Зрэдку трапляюцца назвы ў афармленні пасесіўных фармантаў *-ов, -ово*: *Садков*, х. при рч. Сале (ЗВД), *Садова*, с. Пд. Матывацыю гэтых назваў

нельга звесці толькі да вынікаў асіміляцыі мясцовай тапанімічнай сістэмай. У хрысціянскім іменаслове ёсць уласнае асабовае імя *Садок* (са стараяўр. *шадок* ‘быць праведным, справядлівым’), а ў беларусаў і ўкраінцаў засведчаны прозвішчы *Сад*, *Садовіч*, *Садоўскі*, *Садзік*, у рускіх – *Садов* (магчыма ад імя *Сад*, якое ў дадзеным выпадку з’яўляецца скарачонай формай імя *Садок*). Менавіта ад антрапоніма *Сад* выводзіцца этымалогія ўкраінскага айконіма *Садів*, вядомага з першай паловы XVI ст. як *Sadowo* – 1514, “имение *Садово*” – 1554, *Sadow* – 1552, “*въ Садове*” – 1649, *Sadow* – 1778 [Шульгач: 121].

Праведзены аналіз паказвае, што арэал айконімаў, які накладуся больш як на палову ўсходнеславянскай тэрыторыі, у цэлым сфарміраваўся на адзінай матывацыйнай аснове (*сад* ‘паселішча новапасаджаных сялян’). Маштабы арэала, наяўнасць лакальных асаблівасцей у структуры айконімаў сведчаць пра тое, што працэс станаўлення айконімаў быў працяглым у часе, што пры агульнай матывацыі ён рэгуляваўся своеасаблівасцю і ўзроўнем сацыяльна-эканамічнага развіцця асобных рэгіёнаў.

У арэале выразна дамiнуюць аднаслоўныя назвы *Сад*, *Садок*, *Садкі* або з азначальнымі кампанентамі тыпу *Сад Большой*, *Нижний Садок*, *Новые Садки*. Большасць іх лакалізавана ў беларускай і ўкраінскай этнамоўных зонах. Менавіта ў губернях Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Магілёўскай, Мінскай, Смаленскай і ў Екацярынаслаўскай, Кіеўскай, Падольскай. За іх межамі арэал працягваецца ў Беластоцкім ваяводстве, а затым і на ўласнапольскіх землях. Польскія назвы таксама старажытныя, як і беларускія і ўкраінскія. Некаторыя з іх засведчыліся ў пісьмовых крыніцах нават раней за ўсходнеславянскія. У другой палове XIII ст. у Позненскім і Тухольскім паватах упамінаюцца вёс і фальварак *Sady*, у Вырыскім – асада *Sadki*, у Адаланоўскім – вёс *Sadowie*, у XV ст. у Концкім – вёс *Sadek* (SG, t. 10). Таму на першы погляд складваецца ўражанне, што ўсходнеславянскія *Сады* і *Садкі* паводле свайго паходжання з’яўляюцца польскімі. Аднак, як ужо падкрэслівалася вышэй, у старабеларускай і стараўкраінскай мовах была адпаведная база для ўтварэння такіх назваў. Тым не менш пэўную ролю ў працэсе ўзнікнення айконімаў гэтага тыпу палякі ўсё ж адыгралі. У складзе Вялікага княства Літоўскага беларускія і ўкраінскія землі паступова ўцягваліся ў сферу ўласцівых для Літвы і Польшчы формаў землеўладання. У выніку на фоне буйнога княжацкага і панскага землеўладання хутка развілося прыватнае панска-шляхецкае землеўладанне, дзякуючы якому на беларускіх і ўкраінскіх землях (асабліва ў заходніх абласцях) шырокае развіццё атрымала дваравае шляхецкае гаспадарка. Побач з вялікакняжацкімі дварамі вырасталі двары панскія, баярскія, а таксама двары польскай і мясцовай шляхты. Паявіліся фальваркі, найбольшая колькасць якіх прыпала на заходнюю Валынь, Берасцейшчыну, Галіччыну і Заходнюю Беларусь. Кожны земляўласнік імкнуўся прывабіць у свой маёнтак як мага больш насельнікаў. З гэтай мэтай слабодчыкі і польскія асаднікі вялі актыўную дзейнасць па “прысадзе” новых людзей. Шырока практыкавалася раздача пусташаў. У выніку ўзнікала маса сялянскіх пасёлкаў-асабнякоў, сярод якіх, як высветлілася, былі і *сады* (*садкі*). Так што можна гаварыць пра агульны, беларуска-ўкраінска-польскі характар

усходнеславянскіх садоў і садкоў, асноўным імпульсам для якіх паслужыла дваравая гаспадарка, што, на думку Ф.Леантовіча, фарміравалася пад польскім уплывам. У параўнанні з вялікакняжацкімі і буйнымі вотчыннымі дварамі Паўночна-Усходняй і Паўночна-Заходняй Русі ва ўмовах Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай панска-шляхецкі двор сапраўды меў некалькі адметных рысаў. Ён, як і фальварак, будаваўся адасоблена ад астатніх паселішчаў і з’яўляўся не толькі сядзібай, але і месцам пражывання, населенай часткай землеўладання, пасёлкам. Разам з тым складаў галоўную, цэнтральную частку зямельнай і любой іншай уласнасці. Але чаму тады сады і садкі так сціпла абазначыліся ў старабеларускіх і стараўкраінскіх пісьмовых крыніцах? Найперш таму, што гэта ў сваёй большасці былі дробныя пасёлкі людзей падданных: прыгонных, парабкоў, бабылёў, кутнікаў, якія траплялі ў афіцыйныя рэестры надзвычай рэдка.

Усходнеславянскі арэал айконімаў з асновай =*сад*= нельга разглядаць як адзіны, непадзельны з пункту гледжання прынцыпаў фарміравання тапаніміі. У яго ёсць ядро і перыферыя.

Ядро арэала, несумненна, сфарміравалася на беларускай і ўкраінскай этнамоўных тэрыторыях. Пра гэта сведчыць не столькі іх колькасная перавага, колькі той факт, што тут айконімы з асновай =*сад*= у найбольшай ступені захавалі зыходнае структурнае аблічча матывавальных апелятываў (*Сад, Сады, Садок, Садкі*). Менавіта на гэтых тэрыторыях прыпадае самая вялікая колькасць айконімаў, матываваных іншымі назвамі сялянскіх паселішчаў з асновай =*сад*=: *осада, посада, посады, подсады, присады, присадки, пересады*. Усе яны знайшлі адлюстраванне ў айканіміі: *Осада* Вил., *Осады* Мг., *Подсады* Вит., Мг., *Подсады* Вил., Мн., *Присады* Мн., *Пересады* Мн. і інш. Старабеларускія і стараўкраінскія пісьмовыя помнікі месцяць шмат роднасных ім дзеясловаў тыпу *осадити, посадити* ‘пасаляць’, *подсадити, присадити* ‘падсяляць’. Да ўсяго трэба дадаць, што беларускія і ўкраінскія айконімы структурна простыя, выразна акрэсленыя і безварыянтныя. А гэта ёсць адзнака іх працяглай у часе апрацоўкі, тапанімічнай “сталасці” і дасканаласці.

Айканімія астатняй часткі арэала носіць адзнакі, характэрныя для перыферыі.

Паўднёвая сцяпная ўскраіна – край адносна позняяга засялення. Пачатак яго каланізацыі звязаны з паяўленнем у сярэдзіне XVII ст. рускіх вартавых пастоў і паселішчаў вольных казакоў. Пасля ўзвядзення “Белгородской черты” і прыняцця захадаў па бяспецы месцаў пражывання прыток сюды славянскага насельніцтва прыкметна ажывіўся. На “вольныя” землі больш актыўна пацягнуліся і рускія перасяленцы, галоўным чынам з суседніх уездаў Расіі – Варонежскага, Тамбоўскага, Разанскага. А ў 20-х гадах XVII ст. перасяленне на Дон украінцаў набывае масавы характар. Сярод іх было шмат беларусаў. Адны з іх прыбылі сюды непасрэдна з Беларусі, а другія – праз Украіну, куды яны ў XVI – XVII ст. эмігравалі ў пошуках лепшай долі. За кошт перасяленцаў хутка папаўняліся рады казакоў. З ліку беларусаў былі не толькі радавыя службоўцы, але і казацкія атаманы. Неўзабаве тут з’явіліся буйныя землеўладальнікі. Яны захоплівалі вялікія зямельныя прасторы і “осаживали”

на іх сваіх прыгонных сялян. Широка практыкаваліся пасяленні людзей на ільготных умовах. Як вынік гэтага ў межах панскіх займішчаў з'явілася мноства дробных пасёлкаў – слабод, пачынкаў, калоній, садкоў. Традыцыйным казацкім паселішчам заставаўся гарадок, а з пачатку XVIII ст., калі гарадкі страцілі значэнне вайсковых умацаванняў, – станіца. Такім чынам, тапанімія паўднёвай сцяпной ускраіны фарміравалася ў асноўным на базе “прышлага” элемента.

Перыферыю нагадвае і ўсходняя (руская) частка арэала. Чым далей на ўсход, тым радзей трапляюцца назвы з асновай =сад=. У параўнанні з назвамі зоны ядра яны вылучаюцца больш ускладненай структурай, значна часцей вар'іруюцца, што характарызуе іх як перыферычныя. Асноўная большасць назваў сканцэнтравана на акраінных землях, у цэнтральных губернях яны зусім рэдкія. І, відаць, невыпадкова. На ўскраінах заўсёды было больш незанятай зямлі, не ўся яна была ў руках феодалаў. Таму тут пасяленцы мелі магчымасць асесці самастойна, пра што выразна сведчаць назвы *Самосадка* Сб., *Самосадки* Пр. Найбольш верагодна, што іх, як і назву *Садовка*, прынеслі сюды перасяленцы з захаду, бо “Списки” фіксуюць два айконімы (*Самосадки*) у Віцебскай губерні і адзін (*Самосядки*) – у Магілёўскай. Дакладны час з'яўлення на ўсходзе назваў з асновай =сад= вызначыць складана, паколькі каланізацыйны рух з заходніх зямель з большай ці меншай інтэнсіўнасцю адбываўся здаўна, пачынаючы з XIII ст. Арэал, які сфарміраваўся на базе гэтых назваў, з'яўляецца адбіткам вольнай сялянскай каланізацыі неасвоеных ўсходнеславянскіх зямельных прастораў.

Літаратура

- Дьяконов М, *Очерки из истории сельского населения в Московском государстве (XVI–XVII вв.)*, СПб, 1899.
- Јосифовић Стеван, О постанку назива Neoplanta, *Зборник за филологију и лингвистику*, Нови Сад, 1957, Т. 1.
- Леонтович Ф., *Крестьянский двор в Литовско-Русском государстве*, ЖМНП, СПб, 1896, № 2.
- Новицкий И., *Очерк истории крестьянского сословия Юго-Западной России в XV–XVIII веке*, Киев, 1876.
- Рубцова З.В., Из истории донской топонимии, “*Историческая ономастика*”, М., “Наука”, 1977.
- Шадурскі І.В., *Сельскагаспадарчая лексіка ў старабеларускай пісьмовай мове*: Дыс. канд. філал. навук, Мн., 1967.
- Шульгач В.П., *Ойконімія Волині, Етимологічний словник-довідник*, Київ, “Кий”, 2001.

Крыніцы

- Списки населенных мест Российской империи*, СПб, 1859– 885.
Виленская губерния. Полный список населенных мест, Сост. И. И. Гошкевич, Вильно, 1905.
Список населенных мест Витебской губернии, Под ред. А. П. Сопунова, Витебск, 1906.
Список населенных мест Волынской губернии, Житомир, 1911.
Список населенных мест Киевской губернии, Киев, 1900.
Список населенных мест Минской губернии, Сост. В.С.Ярмолович, Минск, 1909.
Список населенных мест Могилевской губернии, Под ред. Г. П. Пожарова, Могилев, 1910.
Список населенных мест Новгородской губернии, Новгород, Вып.1, 1907; вып. 10, 1912; вып. 11, 1912.
Указатель населенным местам Гродненской губернии. Гродно, 1905.
Крылов А., *Населенные места Подольской губернии*, Каменец – Подольск, 1905.

Прынятыя скарачэнні

- АВАК – Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, Вильна, 1865–1915, Т. 1– 9.
АГДР – Акты, относящиеся до гражданской расправы древней России. – Киев, 1860–1865, Т. 1–2.
АЗР – Акты, относящиеся к истории Западной России. – СПб, 1846–1853. Т. 1–5.
Арх. Стр. – Архив П.М.Строева, Пг., 1915–1917, Т. 1–2.
АИ – Акты исторические, собранные и изданные Археологическою комиссиею (1334–1548), СПб, 1841–1842, Т. 1–5.
АЛМ – Акты Литовской метрики (1413–1498), Варшава, 1896, Т. 1, вып. 1.
АЛРГ – Акты Литовско-Русского государства (1390–1529), М., 1899, вып. 1.
АЮБ – Акты, относящиеся до юридического быта древней России, СПб, 1857–1884, Т. 1–3.
ИЮМ – Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, Витебск, 1871–1906, Т. 1–32.
КПД – Литовская метрика. Книга публичных дел. //РИБ. Юрьев, 1914, Т. 30.
КСДР – Картотека словаря Древнерусского языка XI–XIV вв. (Москва, Ин-т рус. яз. РАН).
МБ – Мікратапанімія Беларусі, Мінск, “Навука і тэхніка”, 1974.
ММП – Иванова А.А., Микротопонимия Мозырского Полесья, Мозырь, 2003.
ОПКМ – Обзорение писцовых книг по Московской губернии с присовокуплением краткой истории древнего межевания, М., 1840.

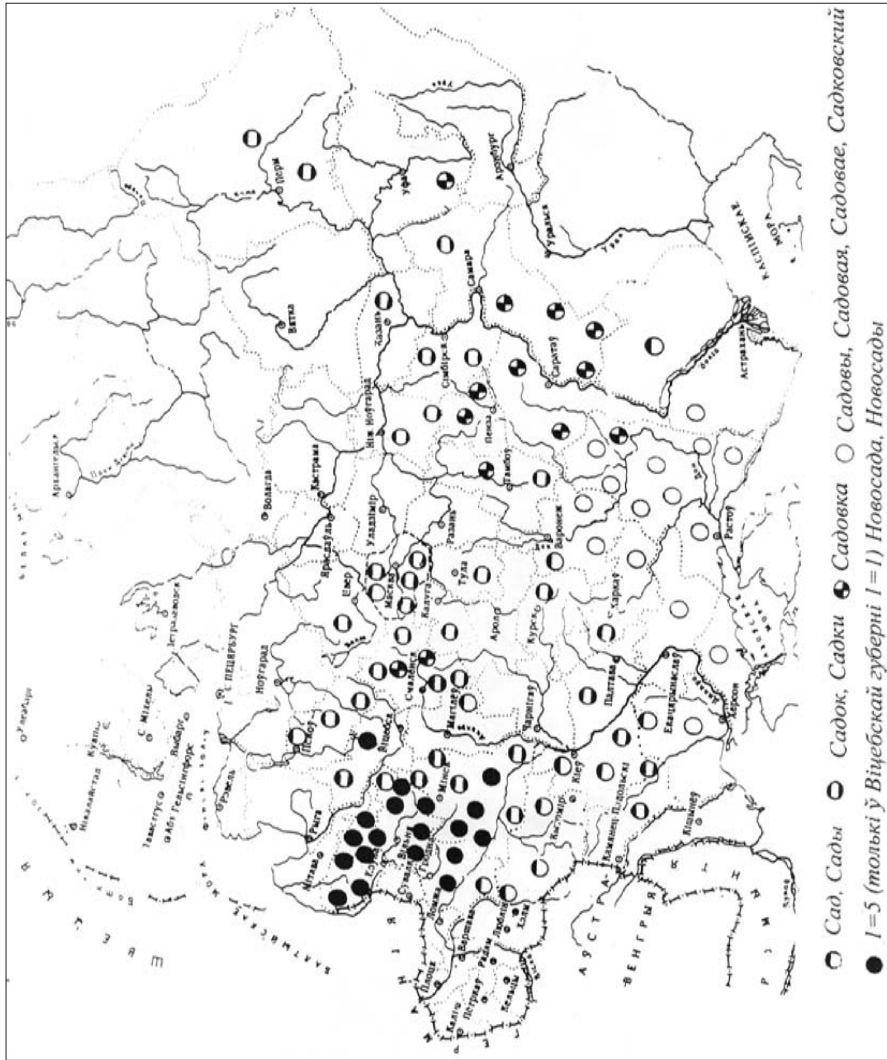
- ПКМГ – Писцовые книги Московского государства. Ч. 1, отд. 1, СПб, 1872, Ч. 2, отд. 2, СПб, 1877.
ПКПКК – Писцовая книга Пинского и Клецкого княжеств (1552–1555), Вильна, 1884.
ПКПС – Писцовая книга бывшего Пинского староства, Вильна, 1874, Ч. 1–2.
СлСУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV стст., Київ, 1977–1978, Т. 1–2.
SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa, 1880–1904, Т. 1–15.

Губерні

Астр. – Астраханская	Пд. – Падольская
Віл. – Віленская	Пз. – Пензенская
Віц. – Віцебская	Пл. – Палтаўская
Вн. – Вальнская	Пр. – Пермская
Вр. – Варонежская	Пск. – Пскоўская
Гр. – Гродзенская	Сб. – Сібірская
Ек. – Екацярынаслаўская	См. – Смаленская
ЗВД – Зямля войска Данскога	Смр. – Самарская
Кв. – Кіеўская	Срт. – Саратаўская
Квн. – Ковенская	Тб. – Тамбоўская
Кр. – Курская	Тл. – Тульская
Мг. – Магілёўская	Хр. – Харкаўская
Мк. – Маскоўская	Хрс. – Херсонская
Мн. – Мінская	Цв. – Цвярская
Нж. – Ніжагародская	

Тыпы паселішчаў

выс. – выселак	пдм. – прадмесце
д. – дзярэўня	с. – сяло
з. – засценак	сл. – слабада
им. – іменіе	сц. – сяльцо
к. – калонія	ус. – усадзьба
м. – мясцечка	х. – хутар

Ojkonimi s podstavo -sad- v vzhodnoslovanskem etnojazykovnem prostoru Povzetek

V članku je prikazan proces formiranja vzhodnoslovanskih ojkonimov s podstavo -sad- (Сад, Садок, Сады, Сады, Новосады, Новосадки, Садовка, Самосадка, Садовая, Садовое). Ugotavlja se konkretna semantična motivacija ob upoštevanju posebnosti socialno-ekonomskega razvoja posameznih zgodovinsko izoblikovanih območij, določa se relativna kronologija njihovega nastanka, prikazano in komentirano je območje njihove razprostranjenosti. Na podlagi pisanih virov, pričevanja

sodobnih narečij in toponimskih podatkov se dokazuje, da so se vzhodnoslovanski ojkonimi s podstavo -sad- izoblikovali na podlagi občnih imen sad, sadok v pomenu 'naselje novonasajenih podložnikov'. Pretežna večina teh imen je osredotočena v okviru beloruskega in ukrajinskega etnojezikovnega prostora, ki tudi predstavlja jedro vzhodnoslovanskega areala, ki ima svoje nadaljevanje na ozemlju Poljske. Proces nastajanja jedra in periferije areala spremlja vrsta posebnosti. Članek je opremljen s shematskim zemljevidom.

Rzekoma archaiczność obszarów peryferycznych

Witold Mańczak (Krakow)

IZVLEČEK: Leta 1974 je poljski jezikoslovec Z. Stieber objavil članek, v katerem je prišel do ugotovitve, da je število arhaizmov na obrobjih bolj ali manj enako številu inovacij, toda do svoje smrti leta 1980 si ni drznil povedati, da je Bartolijevo načelo napačno. Namen tega članka je predstaviti dokaze, da je Bartolijevo „pravilo“ napačno.

The Pseudo-archaic character of lateral areas

ABSTRACT: In 1974, the Polish linguist Zdzisław Stieber published an article in which he arrived at the conclusion that in peripheral areas the number of archaisms is more or less equal to innovations. However, until his death in 1980, he dared not contradict Matteo Bartoli's principle. This article presents arguments to show that Bartoli's "norm" is false.

W r. 1974 Z. Stieber opublikował artykuł pt. *O archaizmach i innowacjach peryferycznych*, w którym napisał między innymi, co następuje:

Od dawna już panuje pogląd, że archaizmy utrzymują się głównie na peryferiach różnych obszarów językowych, zaś innowacje szerzą się z obszarów centralnych. Jak wiadomo, pogląd ten propaguje szczególnie silnie włoska szkoła „neolingwistyczna”.

Oczywiście nie można negować istnienia archaizmów peryferycznych. Przykładów z różnych obszarów językowych podano już wystarczająco dużo. Dodajmy tu jeszcze jednak parę przykładów słowiańskich. Jak wiadomo, centrum słowiańskiego obszaru językowego objęła zmiana zwartego *g* na szczelinowe *h*, która zaszła najprawdopodobniej w XIII w. Objęła ona cały obszar czesko-słowacki, obszary górnołużycki, ukraiński i białoruski, wreszcie dialekty południoworosyjskie i północno-zachodnie dialekty słoweńskie a także część czakawskich. Zmiana ta nie zaszła jednak na trzech wielkich peryferiach: 1) lechicko-dolnołużyckiej, 2) północnorosyjskiej, 3) południowosłowiańskiej (poza wymienionymi wyżej dialektami) ...

Ale czy nie istnieją także innowacje peryferyczne? Istnieją, a jest ich tak wiele, że przykładami można sypać jak z rękawa. Typowymi innowacjami peryferycznymi są przecież „bałkanizmy”, jak zanik infinitivu i fleksji imiennej, powstanie

artykułu postpozytywnego, zmiana typu stopniowania przymiotników itp. Zajmują one wschodnią część południowej Słowiańszczyzny, a więc obszar w stosunku do całości terytorium słowiańskiego niewątpliwie peryferyczny...

Widzimy więc, że innowacje peryferyczne nie są chyba rzadsze od archaizmów peryferycznych. Przyczyny występowania na peryferiach zarówno archaizmów, jak i innowacji są na ogół jasne. Jednak sformułowanie ich wymagałoby od autora tych słów dość znacznego wysiłku myślowego, do którego w tym czasie nie czuje się zdolny.

Artykuł Stiebera wymaga następującego komentarza:

1) Pogląd, że obszary peryferyczne są bardziej archaiczne od obszarów centralnych, sformułował w r. 1925 włoski romanista Bartoli, twórca „neolingwistyki”, a jego pogląd został zaaprobowany przez wiele tzw. autorytetów.

2) Stieber zmarł w r. 1980. W r. 1974 uświadomił sobie, że „innowacje peryferyczne nie są chyba rzadsze od archaizmów peryferycznych”, z czego powinien był wyciągnąć wniosek, że zasada Bartolego jest błędna. Jednak w mentalności Stiebera wiara w nieomyślność autorytetów była tak głęboko zakorzeniona, że do śmierci nie zdobył się na odwagę, żeby twierdzenie Bartolego określić jako nieprawdziwe.

Na poparcie sformułowanej przez siebie zasady Bartoli przytaczał garść przykładów tego typu co następujący. Stół się nazywał po łacinie *mensa*, a romańskie kontynuanty tego wyrazu przetrwały w Hiszpanii i Dacji, a więc na peryferii romańskiego obszaru językowego, podczas gdy w Galii i Italii, które Bartoli uważał za centrum tegoż obszaru, pojawiły się w znaczeniu ‘stół’ kontynuanty łac. *tabula* ‘deska’:

Hiszpania	Galia	Italia	Dacja
hiszp. <i>mesa</i>	fr. <i>table</i>	wł. <i>tavola</i>	rum. <i>masă</i>

Mnie osobiście pogląd, jakoby innowacje miały powstawać z reguły w centrum obszaru językowego, a archaizmy miały się zachowywać przeważnie na obszarach peryferycznych, wydawał się równie irracjonalny jak pogląd (przez nikogo nie wyrażony), jakoby obszary północne lub zachodnie miały mieć charakter bardziej archaiczny od obszarów południowych lub wschodnich czy na odwrót. Ponadto kilka przykładów typu hiszp. *mesa*, fr. *table* itd., jakie Bartoli przytaczał na poparcie swej tezy, wydawało mi się ilością zbyt małą, abym mógł zaakceptować pogląd włoskiego romanisty. Z tych powodów w r. 1965 opublikowałem artykuł, w którym przedstawiłem wyniki skonfrontowania „normy” Bartolego z obfitym materiałem leksykalnym zawartym w słowniku Bucka *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, który to słownik podaje synonimy m.in. w języku łacińskim, hiszpańskim, francuskim, włoskim i rumuńskim. Wyeksцерpowawszy słownik Bucka w całości, ustaliłem, że figurujące w nim słowa łacińskie zachowały się w językach romańskich w następujących ilościach:

Hiszpański 324	Francuski 260	Włoski 380	Rumuński 182
----------------	---------------	------------	--------------

Z tych danych statystycznych wynika, że pogląd Bartolego, jakoby języki pery-

feryczne miały być bardziej archaiczne od języków centralnych, jest błędny. Wprawdzie w peryferycznym języku hiszpańskim jest więcej archaizmów niż w centralnej francuszczyźnie, ale centralna francuszczyzna wykazuje więcej archaizmów od peryferycznego języka rumuńskiego, a centralny język włoski przewyższa ilością archaizmów oba języki peryferyczne, zarówno hiszpański jak i rumuński. Zgromadzone przeze mnie dane statystyczne udowodniły, że poparta zaledwie kilkoma przykładami teza Bartolego nie jest niczym innym, jak fałszywym uogólnieniem. Jednak przytoczone dane statystyczne nie wywołały wśród językoznawców żadnego zainteresowania i dlatego do sprawy tej kilkakrotnie powracałem (por. Mańczak 1976 czy 1988). Ponieważ zaś liczenie wyrazów w słownikach nie zawsze prowadzi do tych samych wniosków co liczenie słów w tekstach, warto zweryfikować zasadę Bartolego na tekstach. W tym celu porównałem fragment Wulgaty (Mat. 13 i Łuk. 15) z przekładem włoskim, hiszpańskim i rumuńskim. Oto początkowy fragment sporządzonego wykazu. W wykazie tym kursywą wydrukowane są wyrazy łacińskie oraz słowa romańskie, które zawierają ten sam szkielet spółgłoskowy pierwiastka co wyraz łaciński (liczba po wyrazie wskazuje, że w wyekscerpowanych tekstach był on zaświadczony więcej niż raz):

łac. *ab*, wł. *da*, hiszp. *desde*, rum. *dela*; *abscondere*, *nascondere*, *ocultar*, *ascunde*; *abscondere*, *nascondere*, *poner*, *pune*; *absconditus*, *occulto*, *oculto*, *ascuns*; *abundare*, *abbondanza*, *abundar*, *prisos*; *accendere*, *accendere*, *encender*, *aprinde*; *accipere*, *ricevere*, *recibir*, *primi*; *accurrere*, *correre*, *correr*, *alerga*; *ad*, *a*, *a*, *la* 2; *ad*, *a*, *hasta*, *pînă*; *adducere*, *menare*, *traer*, *aduce*; *alligare*, *legare*, *atar*, *lega*; *amica*, *amica*, *amiga*, *prietenă*; *amicus*, *amico*, *amigo*, *prieten* 2; *apparere*, *apparire*, *aparecer*, *iveală*; *appropinquare*, *acostarsi*, *acercarse*, *se apropia*; *appropinquare*, *vicino*, *acercarse*, *se apropia*; *arbor*, *albero*, *árbol*, *copac*; *audire*, *ascoltare*, *oír*, *auzi*; *audire*, *udire*, *oír*, *ascolta*; *auris*, *orecchio*, *oído*, *ureche* 5; *beatus*, *beato*, *dichoso*, *ferice*; *cadere*, *gettarsi*, *arrojarse*, *cădea* 3; *calceamenta*, *calzari*, *sandalias*, *încălțăminte*; *centesimus*, *cento*, *ciento*, *sută* 2; *centum*, *cento*, *ciento*, *sută*; *chorus*, *danza*, *coro*, *joc*; *civis*, *abitante*, *ciudadano*, *locuitor*; *claudere*, *chiudere*, *cerrar*, *închide*; *colligere*, *cogliere*, *arrancar*, *smulge* 2; *colligere*, *cogliere*, *tomar*, *smulge*; *colligere*, *raccogliere*, *recoger*, *smulge* 2; *collum*, *collo*, *cuello*, *grumaz*; *comedere*, *mangiare*, *comer*, *mînca*; *consummatio*, *fine*, *consumación*, *sîrșit* 3; *convertere*, *convertere*, *convertir*, *întoarce*; *convocare*, *chiamare*, *convocar*, *chema* 2; *cor*, *cuore*, *corazón*, *inimă* 3; *crescere*, *nascere*, *crecer*, *răsări*; *dare*, *portare*, *dar*, *da*; *de*, *di*, *de*, *cu*; *desertum*, *deserto*, *desierto*, *islaz*; *devorare*, *divorare*, *consumir*, *mînca*; *dicere*, *dire*, *decir*, *răspunde*; *dicere*, *dire*, *decir*, *spune* 4; *dicere*, *dire*, *decir*, *vesti*; *dignus*, *degno*, *digno*, *vrednic* 2; *discipulus*, *discepolo*, *discípulo*, *ucenic* 2; *dissipare*, *dissipare*, *disipar*, *risipi*; *dividere*, *spartire*, *dividir*, *împărți*; *dominus*, *signore*, *señor*, *domn*.

W wyekscerpowanych fragmentach ewangelii najczęściej zbieżności leksykalnych z łaciną (a więc archaizmów) wykazał tekst włoski, a mianowicie 320, mniej hiszpański, a mianowicie 256, a najmniej rumuński, mianowicie 98. Jest to jeszcze jeden dowód na to, że obszary peryferyczne – wbrew twierdzeniu Bartolego – bynajmniej nie są bardziej konserwatywne od centralnych.

W mojej książce (Mańczak 1991) została przedstawiona nowa klasyfikacja

języków romańskich, oparta na podobieństwach leksykalnych zachodzących między tymi językami w tekstach. Okazało się przy tym, że słów mających odpowiedniki etymologiczne w pozostałych językach romańskich znalazło się we włoskim 7498, w hiszpańskim 7114, a w rumuńskim 3564. A więc i to badanie, jakkolwiek przeprowadzone inną metodą, wykazało, że język włoski, używany w centrum obszaru romańskiego, jest bardziej archaiczny od języków peryferycznych, jakimi są hiszpański i rumuński.

Sprawdzenie zasady Bartolego jest najłatwiejsze na materiale romańskim, gdyż 1) Bartoli sam określił, które języki należy uważać za centralne, a które za peryferyczne, i 2) znany jest język praromański, tzn. łacina, dzięki czemu rozstrzyganie, który wyraz jest archaizmem, a który innowacją, nie nastęrcza żadnych trudności (skoro np. stół się nazywał po łacinie *mensa*, jest oczywiste, że hiszp. *mesa* jest archaizmem, a wł. *tavola* innowacją). Sprawdzenie zasady Bartolego na materiale germańskim jest trudniejsze, gdyż 1) Bartoli, o ile mi wiadomo, nigdy nie określił, które języki germańskie należy uważać za peryferyczne, a które za centralne, a ponadto 2) język pragermański nie jest zaświadczony. Pomimo to wydaje mi się, że dialekt dolnoniemiecki można by uznać za centralny, zważywszy, że na północ od obszaru dolnoniemieckiego występują języki skandynawskie, na zachód – holenderski, fryzyjski i angielski, a na południe – gwary środkowo- i górnoniemieckie, używane na obszarze Niemiec, Austrii i Szwajcarii. Poza tym nie ulega wątpliwości, że zapisany w IV w. język gocki był bez porównania bliższy języka pragermańskiego aniżeli dzisiejsze języki germańskie. Biorąc to wszystko pod uwagę, postanowiłem sprawdzić zasadę Bartolego porównując fragment biblii gockiej (Mat. VII, 13–29, i VIII) z przekładem dolnoniemieckim i szwedzkim. Okazało się, że zgodności leksykalnych między gockim a dolnoniemieckim było 99, a między gockim a szwedzkim 49, co jest jednym dowodem więcej świadczącym przeciw twierdzeniu, jakoby języki peryferyczne były bardziej konserwatywne od centralnych (Mańczak 1996, 181–182).

Wśród tysięcy językoznawców przekonanych o tym, że obszary peryferyczne są bardziej konserwatywne od obszarów centralnych, jest i H. Popowska-Taborska (1980), która uważa dialekt kaszubski z racji jego położenia za bardziej archaiczny od polskiego języka literackiego, czemu niejednokrotnie dawała wyraz w swych publikacjach. W tym stanie rzeczy kwestię domniemanej archaiczności dialektu kaszubskiego postanowiłem zbadać metodą zastosowaną już w odniesieniu do języków romańskich i germańskich, a mianowicie porównując fragment *Kodeksu mariańskiego* (Mat. XIII–XVIII), który reprezentuje język bliski języka prasłowiańskiego, z polską *Biblią Tysiąclecia* i przekładem kaszubskim. Okazało się, że w sumie zgodności leksykalnych między staro-cerkiewno-słowiańskim a polskim było 88, a między staro-cerkiewno-słowiańskim a kaszubskim 72, co jest jeszcze jednym dowodem obalającym twierdzenie, jakoby obszary peryferyczne były bardziej konserwatywne od centralnych (Mańczak 2002, 37–39).

Ponieważ zebrane przykłady pokazują, że „norma” Bartolego jest błędna, ktoś mógłby zadać pytanie, czy obszary centralne nie są bardziej archaiczne od obszarów peryferycznych. Odpowiedź na to pytanie jest negatywna: ani położenie peryferyczne, ani położenie centralne nie ma wpływu na archaiczność języka czy

dialektu. W rzeczywistości o archaiczności decyduje chronologia: obszary zasiedlone lub językowo zasymilowane wcześniej są bardziej konserwatywne od obszarów zasiedlonych lub językowo zasymilowanych później. Hiszpański, francuski i rumuński wykazują więcej innowacji niż włoski, gdyż Hiszpania, Galia i Dacja zostały podbite przez Rzymian później niż Italia (Mańczak 1991, 95). Dolnoniemiecki jest bardziej archaiczny od szwedzkiego, gdyż indoeuropeizacja obszaru germańskiego dokonywała się w kierunku z południa na północ (Mańczak 1992, 57 nast.). Polski język literacki jest bardziej archaiczny od dialektu kaszubskiego, gdyż polski język literacki powstał w praojczyźnie Słowian, podczas gdy slawizacja Pomorza dokonała się później (Mańczak 2002, 7–20).

Bibliografia

- Mańczak, W., 1965, La nature des aires latérales, *Lingua* 13, 177–184.
Mańczak, W., 1976, Le cinquantième anniversaire des “normes” de Bartoli, *General Linguistics* 16, 1–8.
Mańczak, W., 1988, Bartoli’s second “norm”, *Historical Dialectology. Regional and Social*, Berlin, 349–355.
Mańczak, W., 1991, *La classification des langues romanes*, Kraków.
Mańczak, W., 1992, *De la préhistoire des peuples indo-européens*, Kraków.
Mańczak, W., 1996, *Problemy językoznawstwa ogólnego*, Wrocław.
Mańczak, W., 2002, *O pochodzeniu i dialekcie Kaszubów*, Gdańsk.
Popowska-Taborska, H., 1980, *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, Warszawa.
Stieber, Z., 1974, O archaizmach i innowacjach peryferycznych, *Studia indoeuropejskie*, Wrocław, 239–241.

Lažna arhaičnost obrobnih območij

Povzetek

Leta 1965 je avtor tega članka objavil statistične podatke o latinskih, španskih, francoskih, italijanskih in romunskih besedah, ki dokazujejo neveljavnost Bartolijevega načela. Pozneje je avtor z uporabo različnih metod skušal pokazati, da je več arhaizmov v italijanščini kot pa v španščini in romunščini, ki se govorita na obrobju. Pri germanskih jezikih je pokazal, da je v dolnji nemščini, ki zavzema osrednji položaj, več etimoloških ustreznic z gotščino kot v švedščini, ki zavzema obrobni položaj. In naposled je avtor tudi pri slovanskih jezikih pokazal, da ima poljščina, ki zavzema osrednji položaj, več etimoloških ustreznic s starocerkvenoslovanščino kot kašubščina, ki se govori na obrobju.

Življenje besed v Bibliji: od *nog* do *glave*

Jožica Narat (Ljubljana)

IZVLEČEK: Članek je besedoslovna obravnava besed *noga* in *glava* v Dalmatinovi Bibliji, kontrolno pa tudi v Japljevem in najnovejšem slovenskem svetopisemskem prevodu. S tem je nakazana razvojna črta, primerjava posameznih mest z Luthrom, Rosalinom in Vulgato pa pokaže odnos naših prevodov do svojih predlog.

ABSTRACT: This article is a lexicological study of the words *noga* (foot) and *glava* (head) in Jurij Dalmatin's Bible. It also examines the two words in Jurij Japelj's translation and the latest Slovenian translation of the Bible. This reveals a developmental line, and comparison of individual sections with Martin Luther's and Franz Rosalino's translations, as well as the Vulgate, demonstrates the relation of Slovenian translations to these models.

0 Članek je besedoslovna obravnava besed *noga* in *glava*, ki se – zaradi njune središčnosti v besednem sestavu je to predvidljivo – pojavljata tako v Dalmatinovem biblijskem prevodu iz leta 1584¹ kot tudi v Japljevem, ki je začel izhajati leta 1784, tj. točno 200 let za Dalmatinovim (prva knjiga vsebuje evangelije), konec njegovega izdajanja pa sega v leto 1802, ko je izšla zadnja, deseta knjiga.² Stalnost

¹ Dalmatin je začel prevajati Staro zavezo v prvi polovici sedemdesetih let. Njegov Jezus Sirah (JESVS SIRAH) je izšel leta 1575 kot prvi ljubljanski tisk, tri leta kasneje (1578) je bilo natisnjeno Peteroknjižje (BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL, VKATERIM SO TE PET MOSESSOVE BVQVE, sdai peruizh is drugih iesikou vta Slouenski sueiftu ftolmazhene), čez dve leti (1580) pa Pregovori (SALOMONOVE PRIVVISTI). Celotna Biblija je izšla leta 1584 v Wittenbergu.

² Tako imenovani Japljev biblijski prevod je delo več prevajalcev, ime pa je dobil po organizatorju del in prevajalcu v prvem prevajalskem obdobju – duhovniku Juriju Japlju, doma iz Kamnika, ki je v času prevajanja služboval na Ježici pri Ljubljani. Pri delu je sodelovalo večje število prevajalcev in pregledovalcev, ki so popisani v uvodih k posameznim knjigam. Peteroknjižje je izšlo leta 1791, prevedla pa sta ga Jurij Japelj in Blaž Kumerdej. V tem času je prišlo v prevajalski ekipi že do korenitih sprememb: Japelj je prevajal po črki, njegovi sodelavci pa so začeli prevajati po smislu. Glavni zagovornik in izvajalec prevajanja po smislu je bil Jožef Škrinjar, ki je med drugim prevedel tudi Vi-

in spremenljivost obeh samostalnikov sta ugotavljani oz. analizirani na izbranem besedilnem korpusu – Prva in Druga Mojzesova knjiga ter Visoka pesem – in to na osnovi popolnih samostalniških izpisov v dvovrstičnem sobesedilu.³

1 V Dalmatinovi Bibliji se beseda *noga* pojavlja 435-krat, od tega v konkordančno izpisanih in zaradi tega posebej obravnavanih delih (1 Mz, 2 Mz in Vp) 77-krat, primerjava teh 77 mest z Japljem pa pokaže, da je bilo na teh mestih čez 200 let 10 zapisov *nog* manj, torej 67, in da se v 56 pojavitvah *noge* Dalmatin in Japelj prekrivata, tj. v 73 % Dalmatin in v 84 % Japelj. Vzrokov za izpust *noge* v Japljevem prevodu je več: nadomestna uporaba zaimka, zgoščevanje besedila in zato opuščenja ponovitev besede ali uporaba druge besede.

1.1 (1–2) *Noga* v Bibliji opomenja zlasti del telesa (človeka, živali, tudi nadnaravnega bitja), ki ga lahko razložimo (1a) 'okončina bitja ali nadnaravnega bitja, namenjena za oporo trupa, premikanje' (*She je tukaj en Ionatanou Syn, hrom na nogah* – 2 Sam 9,3; *fo vidili Israelfkiga Boga. Pod njegovimi nogami je bilu, kakòr enu dellu is lepiga Saphiroviga kamina* – 2 Mz 24,10); (1b) 'okončina živali kot jed' (*pèr Ognju pezhenu, njegovo glavo, shnjegovimi nogami inu shnjegovim drobom* – 2 Mz 12,9); (2) 'del te okončine od gležnjev do konca prstov' (*palce na nyh defni nogi* – 2 Mz 29,20; *Issuj tvoje zhreule is tvoih nug* – Joz 5,15; *Naj je vam enu malu vode pèrneffe, inu vmite vafhe noge*⁴ – 1 Mz 18,4; *Ony fo moje roke inu noge fkus prebyli* – Ps 22,17). Japelj ne prinaša na teh mestih nobenih sprememb, enkrat samkrat (1 Mz 49,10) pa je zamenjal Dalmatinovo *nogo* s pomensko ožjimi ledji: *Krajleva paliza néma od Iuda vseta biti, ni mojster od njegovih nug*⁵ → ... *tudi ne ta vajvoda od njegovih lédi*.⁶

Če vzamemo za izhodišče konkordance treh Japljevih bibličnih besedil, pa vidimo, da je z *nogo* Japelj nadomestil kar 3 Dalmatinove dele *noge*: *bedra*,⁷

soko pesem – izšla je leta 1798. O različnih predlogah za Japljev svetopisemski prevod – Japelj naj bi jih uporabljal kombinirano – piše natančno Breznik 1928.

³ Konkordančni program je pripravil mag. France Baraga.

⁴ Umivanje nog velja v deželi, kjer so poti prašne in popotniki hodijo bosi ali v sandalih, za osnovno dolžnost gostoljubnosti. Umivanje nog je bila zadeva sužnjev. (Grabner-Haider - Krašovec 1984: 739–740.) Je pa med Judi to veljalo za skrajno ponižujoče opravilo; celo če je Jud postal suženj, mu njegov judovski gospodar ni smel naložiti tega opravila (SP 1997, 1627). Zagonetnejši je primer *je noge*^d *v'maflj vmival*, vendar ga razlaga ob robu (^d *Vmafli*) *tu je, ker fim vfiga obilnu inu sadofti imèl*) dovolj jasno razloži: gre za frazem, ki pomeni uživanje izobilja. *Noge* so objekt tudi v zvezah z glagoli *omakati*, *osnažiti*, *žal-bati*, *močiti s solzami*, *kušati/kušovati*, *tretí/otreti z lasmi*, *kopati v'tiga Nevernika krij*.

⁵ Dalmatinov prevod se prekriva z Luthrom: *Es wird das* "Scepter von Juda nicht entwendet werden / noch ein Meister von seinen füssen.

⁶ Z Japljem se prekriva Rosalinov prevod: *noch der Fürst von seinen Lenden*.

⁷ D: *inu on je hramal na svoji bedri* → J: *on pak je na eni nogi fphantovu hodil* (1 Mz 32,31). Luther ima na tem mestu ujemanje z Dalmatinom: *Vnd er hincket an seiner Hüfft*, Rosalino pa se prekriva z Japljem: *er aber hinkte an einem Fuße*.

goleno,⁸ peta⁹ – izbor je bil tako pri Dalmatinu kot pri Japlju delno pogojen s prevodno predlogo. Prav tako je pri opisu oblačila Japelj uporabil prosto opisno zvezo *spodej pri nogah* (2 Mz 28,33 in 2 Mz 39,22), ki se pod vplivom Rosalina¹⁰ orientira glede na telo v oblačilu, medtem ko je uporabil Dalmatin prav tako nazorna opisa (*ozdolaj na nje krajih in na nje okrilji*), pod vplivom Luthra oba orientirana glede na oblačilo.¹¹

(3) *Noga* je v Bibliji pogosto posebljena: pomeni (3) osebo ali žival, kateri pripada: *Kadar pak ta Golob nej nafhèl, kej bi fe njegova noga pozhilla* (1 Mz 8,9);¹² Japelj je to mesto prevedel enostavneje, brez noge: *Ali kër letá ny nefhàl, kam bi fèdèl*.¹³

(4–6) 66-krat v celotni Dalmatinovi Bibliji (od tega kar 39-krat v 2 Mz, ki opisuje zunanjščino in notranjščino svetega šotora ter njegovo gradnjo in opremljanje) se nanaša *noga* na nežive predmetne denotate, ki jih lahko pomensko opredelimo kot (4) 'spodnji, ožji del predmeta, naprave, ki drži, ohranja telo v pokončnem položaju', in sicer pri mizi¹⁴ in deski;¹⁵ (5) 'spodnji, širši del predmeta, naprave, ki drži, ohranja telo v pokončnem položaju', in sicer pri svečniku;¹⁶ (6) 'telo, predmet, na katerem kaj stoji; podnožje, podstavek', in sicer pri stebru,¹⁷ oltarju,¹⁸ oltarnem ognjišču,¹⁹

⁸ D: *Tiga Ouna pak imafh na kofse reffékati, inu njegovu Drob, inu Golena oprati* → J: *Tiga ovna pak bósh na kófze ràs-fèkal, njegov drób inu nogè omyl* (2 Mz 29,17). Luther ima na tem mestu *sein eingeweide wasschen vnd schenckel*, Rosalino *den Füßen waschen* – Dalmatin in Japelj se torej tudi tokrat v izboru prekrivata s svojima prevodnima predlogama.

⁹ D: *inu en Madras na fìesi, inu bo Kojna v' peto vgrisnil* → J: *ena rogata kazha na fìesi, katèra konja v' nògo vpizhi* (1 Mz 49,17). Luther ima na tem mestu *Dan wird ... das Pferd in die ferssen beisen*, Rosalino pa *welche in die Fußsohlen des Pferdes beisset*. Edino v tem primeru je pomenski razkorak tako med Dalmatinom in Luthrom kot tudi med Japljem in Rosalinom.

¹⁰ Rosalino: *Herabwärts aber gegen die Füße* (2 Mz 28,33); *Unten an den Füßen* (2 Mz 39,22).

¹¹ Ustrezno mesto iz 2 Mz 28,33 je pri Luthru izpričano takole: *unten an seinem Saum*, mesto iz 2 Mz 39,22 pa se glasi: *er macht den seidenrock zum Leibrock*.

¹² Luther ima na tem mestu: *Da aber die Taube nicht fand, da jr fuss rugen kund*, kar prav tako ustreza Dalmatinovemu prevodu, saj je *kund* stara oblika pomožnega glagola *können* v pretekliku in *rugen* stara oblika glagola *ruhen*, ki pomeni tudi 'počivati' (Luther III 1974, 346, 362).

¹³ Japelj ni sledil Rosalinu, ki piše tako kot zgoraj Luther in Dalmatin: *Als aber dieselbe nichts fand, wo ihr Fuß ruhen konnte*. Enak tip formulacije, torej različen od Japlja, je tudi v Vulgati: *Quae, cum non invenisset ubi requiesceret pes eius*.

¹⁴ D: *inu je nje djal na te fhtiri kraje, na nje fhtirih Nogah, raunu pod to Lajfhto, de fo fe fksu njo Shtange vtikale, de fe je ta Mysa mogla nofsiti* (2 Mz 37,13–14).

¹⁵ D: *teifte imajo fhtiridesset frebernih nug odsdolaj iméti, vselej dveje nogi pod vfako Tabelnizo* (2 Mz 26,19).

¹⁶ D: *Ti imafh tudi en Svezhnek sturiti is zhiftiga kovaniga slatá, na tém bo enu *Stalu <*noga>* (2 Mz 25,31).

¹⁷ D: *inu dvajffeti Stebrou, na dvajffeti kufrastih nogah* (2 Mz 27,10).

¹⁸ D: *LEtu je pak tiga Altarja mera ... Njegova Noga je en komulz viffoka* (Ezk 43,13).

¹⁹ D: *Ariel pak je bil dvanajft komulzeu dolg, inu dvanajft komulzeu fhirok ... inu njegova Noga je bila en komulz viffoka, inu njegove Shtable fo bilé pruti Iutru* (Ezk 43,16–17).

umivalniku²⁰ in zagrinjalu²¹. Primerjava z Luthrom, ki ima za navedene pomene *fus*, *füssen*, pri svečniku pa *schafft*, ki ga Dalmatin v besedilu prevaja s *stalom*, na robu pa ga razlaga z *nogo* – pokaže popolno prekrivnost z Dalmatinom. V Japljevem prevodu je pri mizi in deski zapisana *noga*, medtem ko je pri umivalniku in stebru *podstava*, pri svečniku (enako kot pri Dalmatinu) ter pri oltarju in oltarnem ognjišču pa *stalo*, kar kaže na večjo specializacijo izrazov. Dalmatinov primer iz 2 Mz 38,31: *Inu noge tige Dvora okuli inu okuli, inu noge téh Vrat na Dvoru* je danes pomensko težko razumljiv, pri Japlju pa se glasi: *Inu podstave tige dvorijsha takú dobru okuli, kakòr na njega vratih*. Primerjava s prevodnimi predlogami je pokazala njihov vpliv na slovenski besedili.²²

V dveh primerih je Japljeva *noga* neustrezno rabljena namesto Dalmatinove besede *rog*.²³ Ker se Luther, Vulgata in Rosalino z rabo besed *hörner* in *cornua* ujemajo z Dalmatinom, gre pri Japlju očitno za napako.

Frazemov je v ožji, konkordančni skupini malo. Prvi je iz 2 Mz 21,23–25: *dati nogo za nogo* 'enako vrniti z enakim' in se v Dalmatinovem prevodu glasi: *taku ima dana biti Dufha sa Dufho, Oku sa Oku, Sob sa Sob, Roka sa Roko, Noga sa Nogo, Opezenje sa Opezenje, Rana sa Rano, Zhernauka sa Zhernauko*. V jeziku sta živa samo dva elementa: *oko za oko* in *zob za zob*, rabljena skupaj ali posamezno.²⁴

Drugi frazem je iz 1 Mz 41,44: *pres tvoje vole néma nihzhe fvojo roko ali nogo ganiti po vsej Egyptovski desheli* in pomeni 'ne sme ničesar storiti oz. nikamor iti'.

Kalkirana zveza *možje k nogam*²⁵ (Luther: *sechs hundert tausent Man zu fuss*) je v besedilu označena z * in na robu pojasnjena s sopomenko *pešci* (v celotni Bibliji se pojavlja ta zveza še na dveh mestih), kar kaže tako na Luthrov vpliv kot na Dalmatinovo zavest o neustreznosti zveze; samostalnik *pešci* je na tem mestu uporabil tudi Japelj (V: *sescenta fere milia peditum virorum*), enako tudi SP 1997. Samo enkrat v celotni Dalmatinovi Bibliji ni omenjena Luthrova zveza prevedena kalkirano: *šhtiri krat štutaushent Mosh pejfhzou* (Sod 20,2). V SSKJ je

²⁰ D: *Vmivalnik is kuffra, inu njegovo Nogo is kuffra* (2 Mz 38,8).

²¹ D: *Is téh štu centou Srebra fo ony slyli Noge te Svetinje, inu Noge tige Pèrta, štu Nug is štu Centou* (2 Mz 38,27).

²² Luther: *Dazu die füsse des Vorhofs rings rumb / vnd die füsse des thors am Vorhofe*; Vulgata: *et bases atrii, tam in circuitum quam in ingressus eius*; Rosalino: *Dazu die Fußgestelle des Vorhofes, sowohl in seinem Umfange, als Eingange*.

²³ D: *njegove krij imafh vseti, inu jo s' tvoim pèrfom na tige Altarja Rogé djati* → J: *kar vsamešh od kryvi tige telejša pomashi noge tige Altarja s' tvojim pèrfiam* (2 Mz 29,12). Dalmatin ima k 2 Mz 27,2 dodano opombo z razlago, kaj je *rog*: *tu fo bily majhini Stebèrci na šhtirih vogleh tige Altarja, s' Knoffy inu s' isresanimi roshizami*. Sveto pismo 1997 ima na obeh mestih *rogovi*.

²⁴ Po analogiji z navedenimi frazemskimi zvezami obstaja v živem jeziku tudi frazem *glava za glavo*. V SSKJ je razložen kot 'če je kdo zakrivil človekovo smrt, naj se kaznuje s smrtjo', kar je v primerjavi z zgoraj navedeno določnejša razlaga. V Svetem pismu ni ta zveza nikjer izpričana (Beseda 98).

²⁵ Navedek je iz Dalmatinove 2 Mz 12,37: *okuli šhestkrat štutaushent Mosh k' nogam <*ali pejfhzou>*.

zabeležena prislovna zveza *iti k nogam*, označena kot nižje pogovorna, medtem ko pridevniškega pomena zveze, izpričanega v Dalmatinu, v SSKJ ni.²⁶

Vzdigniti svoje noge 'podati se na pot' je slikovita Dalmatinova zveza iz 1 Mz 29,1: *Iacob je pak fvoje noge vsdignil*,²⁷ ki jo je Japelj nadomestil z izrazno enostavnejšo: *Jakob je je tédaj dalej podál*.²⁸ V navedenih zgledih se je pomen *noge* razvil iz njene funkcije, vezane na premikanje, hojo, ki se lahko frazemsko poveže tudi z rezultatom premikanja (1 Mz 30,30): *GOSPVD je tebe shegnal fkusi mojo k'nogo*, ki je razložena v opombi: *k tu je, ker fim jesti moral sem tèt tam tekati, de fi ti taku bogat poštal. Moja noga je tu morala opraviti*,²⁹ je pri Japlju npr. zamenjana s pomensko jasnejšo: *po mojim prihódi je Gosfpód tebe poshegnal*,³⁰ ki ne potrebuje dodatne razlage. Prav tako ne uresničitev v SP 1997: *Gospod te je blagoslovil za vsak moj korak*.

1.2 Upoštevanje celotne Dalmatinove Biblije (435 pojavitev)³¹ vnaša malo sprememb v osnovno pomensko zgradbo besede *noga*. Predstavljenim pomenom se pridružuje le še *noga* (7) kot okončina kipa: *Tigaištiga Pilda glava je bila is zhiftiga Slata ... njegove Noge fo bilé en dejl shelesne en dejl yllovate* (Dan 2,33).

Pač pa celotna Dalmatinova Biblija precej razširi frazeologijo besede *noga*.³² Zlasti prevladujejo glagolski frazemi s sestavino *noga*: *pasti pod noge koga* 'podrediti se komu' in *dati koga pod noge komu/podvreči kaj nogam koga* 'podrediti koga/kaj komu': *Ony bodo morali pod moje noge pafiti* (L: *Sie müssen vnter meine füsse fallen* – Ps 18,39),³³ *GOSPVD je nje pod vafhe noge dal* (L: *der HERR hat sie vnter ewre füsse gegeben* – Jdt 14,5),³⁴ *Ti fi vfe rizhy njegovim nogam podvèrgal*³⁵ (L: *Alles hastu vnter seine Füsse gethan* – Ps 8,7).³⁶

Biti lahkìh nog 'hitro, z lahkoto hoditi, teči': *Asael pak je bil lahkìh nug, kakòr*

²⁶ Prav tako ni tega pomena v Kastelec-Vorenčevem slovarju pa tudi 200 let kasneje v Pleteršnikovem ne.

²⁷ Luther ima na tem mestu: *DA hub Jacob füsse auff*, kar pomeni njegov neposredni vpliv na Dalmatina.

²⁸ Rosalinov prevod tega mesta ni dobesedno prekriven z Japljevim: *Also zog Jacob hin*.

²⁹ Luther ima na tem mestu formulacijo, ki jo je očitno – skupno z opombo – posnel Dalmatin: *der HERR hat dich gesegenet durch ^hmeinen fus*.

³⁰ Prevedek se ujema z Rosalinom po smislu, ne pa dobesedno: *der Herr hat dich, nachdem ich zu dir eingegangen bin, gesegnet*.

³¹ V Sekciji za zgodovino slovenskega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša so popolni izpisi vseh slovenskih besedil slovenskih protestantskih piscev iz 16. stoletja. Za ta prispevek sem uporabila izpise *noge* in *glave* iz Dalmatinove Biblije.

³² Kržišnik - Kolšek (1990, 144) navaja posredno ugotovitve Romunke Slave, da so poimevanja delov telesa med najpogostejšimi sestavinami frazemov: *glava, kri* in *roka* so na prvih treh mestih.

³³ J: *ony fo meni pod nóge pádli*; SP 1997: *padejo pod moje noge*.

³⁴ J: *sakaj Gosfpód bo nje štàrel pod vafhimi nogami*; V: *quoniam Dominus conteret eos sub pedibus vestris*.

³⁵ Variante v Dalmatinu so (*pod*)vreči njegovim nogam/pod njegove noge.

³⁶ J: *Vfe fi ti njegóvim nogám podvèrgèl*.

ena Šerna na púli (L: *Asahel aber war von leichten füssen wie ein Rehe auff dem felde* – 2 Sam 2,18).³⁷

Primerjava z Luthrom kaže v vseh primerih medsebojno prekrivnost, z Japljem pa v prvem in tretjem; v drugih dveh primerih ima Japelj prosti zvezi: *streti jih pod vašimi nogami; biti silno hiter v teku*. Frazem *dati pod noge* je analogen z *dati v roke*, saj oba pomenita možnost razpolaganja z nekom, je pa *dati v roke* bolj živ (Kržišnik - Kolšek 1990, 147–148; gl. *noga* in *roka* v SSKJ). Pomen podreditve v zgornjih dveh frazemih je predvidljiv, saj je *noga* v Bibliji simbol in nosilka oblasti (Grabner-Haider - Krašovec 1984, 486).

Zveza (*po*)*teptati/treti koga z nogami* ne pomeni fizičnega teptanja, pač pa sovraštvo do nekoga oz. željo po njegovem uničenju:³⁸ *Kateri je moj Kruh jedil, taifti mene s'nogami teptá* (Ps 41,10) in *Kateri moj kruh jej, ta mene s'nogami tare* (Jn 13,18).³⁹ V obeh primerih ima Luther glagol *treten*.

Pogost frazem v Dalmatinu je *od mladih nog* 'od mladosti', ki ni motiviran z Luthrom (*von Jugent, von kind*), prav tako se ne pojavlja v Japlju (*od (moje) mladosti*) in SP 1997 (*od otroštva, od mladih let*), čeprav je živ še danes.

Prav tako se je, sicer variiran, ohranil v Dalmatinu rabljeni frazem *od glave do nog* 'v celoti',⁴⁰ ki pa je izrazno in pomensko prekriven z Luthrom (*von dem heubt an bis auff die füsse*); enako velja za njegovo izrazno-pomensko še natančnejšo varianto *od podplatou téh nug do vérha glave* (Luther: *von der fussolen an bis auff seine scheidel*).

Zveza *pokrivati svoje noge* se v Dalmatinu (1 Sam 24,4) pojavlja kot evfemizem za 'opravljati potrebo'; izpričana je v Luthru, na njen omiljevalni način izražanja pa je opozorjeno v opombi tako v Luthru kot Dalmatinu, medtem ko je v opombi v SP 1997 naveden dobesedni prevod iz originala: *si pokrili noge*, v rednem besedilu pa je *opravil potrebo*.

V posebno skupino spadajo zveze, ki pomenijo simbolna dejanja in so zaradi svojega opisovanja realnega v Bibliji (morda) šele na poti v frazem, npr. *otresti prah od nog*: *Inu kateri kuli vas nebodo gori vseli, ni poslušhali, ondi pojdite prozh vunkaj, inu otrefíte prah od vašnih nug, k'eni prizhi zhes nje* – Mr 6,11. V SP 1997 (str. 1492 v opombi) je *otresti prah od nog* razloženo kot kretnja, ki izraža željo po prekinitvi določene medčloveške vezi in je bila pri Judih znak prezira, ko so se vračali iz poganskih krajev.

Enak pomen ima tudi zveza *otresti prah s svojih oblačil* (SP 1997, 1668). Pri Dalmatinu se to mesto (Apd 18,6) glasi: *je on gvant iftrefsil*. Po *Bibličnem leksikonu* (1984, 521) je to znamenje radikalne prekinitve vsakršne skupnosti z nekim krajem in njegovimi prebivalci. V SSKJ zveza ni navedena ne med frazemi ne med prostimi zvezami, v elektronski zbirki Nova beseda pa jo najdemo samo kot citat iz Biblije.

Podobno simbolno dejanje, ki pa ni vezano samo na biblijska besedila, je (*doli*)

³⁷ J: *Asael pak je bil filnu hiter v' teki kakòr ena fèrna v' gòsdi*.

³⁸ Gl. *Sveto pismo* 1997, 1627.

³⁹ Po *Bibličnem leksikonu* (Grabner-Haider - Krašovec 1984, 486) je to znak zaničevanja.

⁴⁰ D: *inu pokryo vfo Koshu, od glave do nug* – 3 Mz 13,12; SP 1997: *od glave do peta*; SSKJ: *od nog do glave*.

pasti (nekomu/pred nekoga/na svoje obličje) k nogam, npr. v Raz 19,10: *Inu jeft jim padel pred njega k'njegovim nogam, de bi ga molil.* To dejanje je znamenje ponižnosti in podrejenosti, vendar je lahko tudi nehoteno in nima simbolnega pomena, npr. v Sod 5,27: *On se je krivil, je doli padil k'nje nogam, kakòr se je svial, taku je leshal konzhan.*

V skupino simbolnih dejanj oz. položajev spada *sesti k nogam koga*, npr. v 5 Mz 33,3: *Ony bodo h'tvoim nogam fejdli, inu se bodo vuzhili od tvojih befséd.* V drugem poglavju 2. knjige kraljev sta v opombi razloženi kot opozicijski *biti pri glavi* in *biti pri nogah*: *Pèr glavi biti, se rezhe druge vuzhiti: Pèr nogah biti, se rezhe od drugih se vuzhiti, kakòr ta Shular. Sakaj kadar Shulmeshter vuzhy, taku on vishe fedy kakòr njega Shularji.*

2.1 Glava se v treh konkordančno izpisanih besedilih pojavlja pri Dalmatinu 41-krat, pri Japlju pa 30-krat, od tega je 26 pojavitvenih mest prevodoma skupnih. Kljub razmeroma nizkemu številu pojavitev je pri Dalmatinu izpričanih kar pet osnovnih pomenskih enot:

(1) '(zgornji) del človeškega telesa z možgani': *je vsel ta Kamen, kateri je bil pod svojo glavo polushil* (1 Mz 28,18);

(2) '(sprednji) del živalskega telesa z možgani': *njegovi Synuvi imajo svoje roke poloshiti timu Iunzu na Glavo* (2 Mz 29,10);

(3) 'človek':⁴¹ *inu vsami sa slejdnò glavo en Gomer, po zhišli téh Dush v' svoji Vtti* (2 Mz 16,16);

(4) 'vodilni človek v skupini': *je nje postavil h' glavam zhes ta folk* (2 Mz 18,25); *Letu fo te Glave mej Ozheti Levitovih shlaht* (2 Mz 6,25);⁴²

(5) 'okroglast vrhnji del stebra': *fo bily sturjeni téh Stebrou Knoffi, inu nyh Glave okovane, inu nyh Obrozhi* (2 Mz 38,28).

Tudi Japljeva glava je večpomenka, vendar zadnjih dveh Dalmatinovih pomenov Japljeva tri besedila ne izkazujejo več. V pomenu 'vodilni človek v skupini' je zamenjana glava z besedama *oblastnik* in *poglavar*,⁴³ ki v Dalmatinovi Bibliji sploh še nista zabeleženi,⁴⁴ vrhnji del stebra pa je pri Japlju *glavica*.⁴⁵ Dalmatinov opis *vrh glave* je zamenjal Japelj s preciznim leksemom *teme*, ponekod pa je *glavo* enostavno izpustil (*jesti iz te korbe na moji glavi* → *jesti iz nje; tega vikšiga teh ključarjov*

⁴¹ Po SSKJ je glava v pomenu 'človek' zlasti glede na njegove značilnosti, umske sposobnosti. V obravnavanih svetopisemskih besedilih ni pri tem pomenu izpostavljena nobena človekova sposobnost niti značilnost.

⁴² Luther ima na obeh mestih *Heubter*.

⁴³ V 2 Mz 18,25 pravi Japelj: *inu ene je sa oblastnike zhes ludstvu ... postavil.* 2 Mz 6,25 pa se pri Japlju glasi: *Lety fo poglavarji Levitovskih shlaht.*

⁴⁴ Dalmatin ima samo *oblast* in *poglavnik*.

⁴⁵ V Japljevem prevodu se to mesto glasi: *je on sturil glavize tih stèbrov, letè stèbrè je on tudi s' frèbram povlèjkel* (2 Mz 38,28). Prevedek je za Japlja značilen, medtem ko je glava v tem pomenu pri Dalmatinu netipična. V pomenu 'okroglast vrhnji del stebra' ima Dalmatin najpogosteje besedo *glavič* (Narat 1999, 112–113).

fištrov glava → *ta vikši teh ključarjov/pekov*) in s tem jezik poenostavi.⁴⁶ Oboje ni rezultat Japljevega zavestnega krčenja oz. izboljševanja jezika, pač pa je pogojeno s predlogo.⁴⁷ Podobno gre pri Dalmatinu za prevodno odvisnost od Luthra.⁴⁸

Frazemov s sestavino *glava* je v izpostavljenih treh besedilih malo: *kaj priti čez glavo koga* 'kdo postati deležen česa': D: *shegni tvojga Ozheta ... imajo priti zhes Iosephovo glavo*⁴⁹ → J: *Shegni tvojga ozheta ... naj se dopólnio nad Jósephovo glavó*⁵⁰ → SP: *Blagoslovi tvojega očeta ... Naj pridejo na Jožefovo glavo* (1 Mz 49,26).

Dalmatinovo zvezo v 1 Mz 27,12: *bom fam zhes se pèrpravil prekletje, inu nika Shegen* je Japelj zamenjal s frazemom: *de fi ješt na mešti shegna klétu na glavo ne nakóplem*.

Že navedeni Dalmatinov frazem *povišati glavo koga* 'dati komu višji položaj' in 'obesiti koga' je besedna igra z dvojnimi smislom (gl. 1 Mz 40,12–13,18–20):⁵¹ *Try mladice, šo try dnévi. Zhes try dny bo Pharao tvojo glavo povíshal, inu te bo špet v' tvoj pèrvi stan poštavil ... Try Korbe šo try dnevi, inu zhes try dny bo Pharao tvojo glavo povíshal, inu tebe na Galgo obéšsil ... inu je povíshal tiga víshiga téh Kluzharjou glavo, inu tiga víshiga téh Físhtrou glavo*. Japelj je besedno igro nadomestil z nedvoumno in jasno formulacijo: *Try mladike pomènio she try dny. Po katerih bó Pharao na tvojo štrèshbo špómnil, inu bó tebe v' tvojo pèrvo flushbo nasaj poštavil ... Try pletenize pomènio she try dny. Po katerih bó Pharao tebi glavó vsel, inu te bó potle na en krish obéšsil ... fi je med jèdjó špómnil na tiga Víkshiga*

⁴⁶ Za ta prikaz so potrebna daljša ponazorila. Prvi primer (1 Mz 40,17) se pri Dalmatinu glasi: *inu v' tej sgučajni Korbi vfo shlaht pezheno šhpendio Pharaonu, inu Ptice fo jédle is te Korbe na moji glavi*; medtem ko ima Japelj na tem mestu: *Inu de fim v' eni pletenizi, katera je na vèrhi bilá, vje šórtè jedy od testenine neššèl, inu de fo ptize is njè jédle*.

Drugi primer (1 Mz 40,20–22) se pri Dalmatinu glasi: *je povíshal tiga víkshiga téh Kluzharjou glavo, inu tiga víkshiga téh Físhtrou glavo, mej fvojemi Hlapci, inu je tiga víshiga téh Kluzharjeu špet poštavil v' njegovu Kluzharštvu, de je Pharaonu Pehar v' roke dajal: Ali tiga víshiga téh Físhtrou je on puštil obéšiti*. Japelj ima na tem mestu: *kateri je fvojim flushabnikam enu veliku gostovanje narèdil, inu fi je med jèdjo špómnil na tiga Víkshiga tih kluzharjov, inu na tiga Víkshiga tih pèkov. Inu eniga je v' njegóvo flushbo nasaj poštavil, de bi njemu tó pytno pošsódo podajal. Tiga drugiga pak je na galge puštil obéšit*.

⁴⁷ V Rosalinovem prevodu je prvi primer (1 Mz 40,17) v naslednji, z Japljevim prevodom prekrivajoči se obliki: *Und trüge in dem obersten Korbe allerhand nach der Beckerkunst gebackene Speisen, daraus die Vögel frassen*; drugi primer (1 Mz 40,20–22) se prav tako prekriva z Japljem: *und er richtete seinen Dienern eine grosse Mahlzeit an; bey dem Essen aber gedachte er des Oberschenkens, und Oberbeckers. Und er setzte den einen wieder in sein Amt, damit er ihm ... Becherreiche. Den andern ließ er an den Galgen aufhängen*.

⁴⁸ V Luthrovem prevodu sta oba primera prekrivna z Dalmatinom, tako 1 Mz 40,17: *vnd im obersten korbe allerley gebacken Speise dem Pharao / Vnd die Vogel assen aus dem korbe auff meinem Heubt*; kot tudi 1 Mz 40,20: *das Heubt des obersten Schenken / vnd das Heubt des obersten Beckers*.

⁴⁹ Luther ima na tem mestu: *vnd sollen kommen auff das heubt Joseph*.

⁵⁰ Vulgata: *fiant in capite Ioseph*.

⁵¹ Tako so poimenovane te formulacije v Svetem pismu 1997 (str. 93, opomba).

tih kluzharjov, inu na tiga Vikfhiga tih pękov. Sodobni standardni prevod ohranja Dalmatinov izrazni način, ker ustreza originalu, in v opombah opozarja na popolno različnost pomenov iste zveze.⁵²

2.2 V celotni Dalmatinovi Bibliji se *glava* pojavlja 532-krat, vendar ta množica pojavitev – enako kot pri besedi *noga* – dopolnjuje osnovno pomensko strukturo le s pomenskim odtenkom k 1) oz. 2): 'zgornji/sprednji del kipa človeškega/živalskega telesa', medtem ko je zveza *prisegati pri svoji glavi* že frazem 'podkrepi trdnost svoje prisege z zastavitvijo lastnega življenja': ***Ti némašh tudi pèr tvoji Glavi prišegati*** (Mt 5,36).

Večkrat izpričan je npr. frazem *vaša kri bodi čez vašo glavo*⁵³ z variantami *tega kri bodi na njega glavi*, *kri Abnerja padi nad Joabovo glavo* in *njiju kri bo plačana na Joabovo glavo*, s pomenom 'nositi odgovornost za smrt koga, za svoje ravnanje'. Prvi primer (Apd 18,6) nam s sobesedilom razkrije, da gre za pravi frazem: *Kadar jo ony pak supèr govurili inu shentovali, je on gvant iftrefsil, inu je djal k'nym: Vafha kry bodi zhes vafho glavo.*

Variante Dalmatinovega frazema *položiti/vreči/dati dejanje/zasluzenje koga na glavo*⁵⁴ pomenijo 'terjati od koga račun za njegova dejanja'. Razlaga je vzeta iz opombe v SP 1997 k Ezk 9,10; sodobni prevod se ujema z Dalmatinom: *Njihovo ravnanje bom spravil na njihovo glavo*. Japelj je frazem nadomestil z variirano prosto zvezo *povrniti njim po njih delih/zasluzenju*,⁵⁵ ki ni utemeljena v Vulgati in je očitno rezultat prevajalčevega (Škrinjar s svojo skupino) tvornega odnosa do predloge.

Dalmatinov frazem *ne imeti, kamor bi svojo glavo položil* (Mt 8,20): *Ptice pod Nebom imajo gnesda: Ampak Syn tiga zhloveka néma, kam bi fvojo glavo polushil* v pomenu 'ne imeti stanovanja, prenočišča'. Glagol *položiti* uporablja v tej zvezi še Japljev svetopisemski prevod, medtem ko ima Wolfov prevod iz leta 1856 in vsi nadaljnji glagol *nasloniti*.

Po svoji glavi ravnati 'ne ozirati se na mnenje drugih' je iz Dalmatinovega predgovora k Prvemu pismu Korinčanom: *kakòr de bi velika framota bila, kadar bi fleidni kaj fušebniga naprej nevsel, inu po fvoji laštni glavi nerounal*. V SSKJ zveza ni uvrščena med frazeme, ampak neustrezno med zglede, ki dokazujejo pomen *glave* kot 'ta del pri človeku kot središče njegovega razumskega in zavestnega življenja'.

Pasti kaj (komu) na njegovo glavo 'doleteti koga kaj slabega, zgoditi se komu kaj slabega', npr. Ps 140,10: *Padi ta nefrezha na nyh glavo*.⁵⁶ V Japljevem prevodu je Traven izpustil besedo *glava*: *Vfe njih salásùvanje ... bó na nje pádlu*.⁵⁷

⁵² V Svetem pismu 1997 se iztržek iz 1 Mz 40,12–13, 18–20 glasi: *tri mladike so trije dnevi. Še tri dni in faraon bo povzdignil tvojo glavo in te postavil nazaj v tvojo službo /.../ tri košare so trije dnevi. Še tri dni in faraon bo povzdignil tvojo glavo s tebe in te obesil na drevo /.../ Tedaj je sredi svojih služabnikov povzdignil glavo vélikega točaja in glavo vélikega peka.*

⁵³ Luther: *Ewer Blut sey vber ewer heubt*. SP 1997: *Vaša kri nad vašo glavo*.

⁵⁴ Luther: *Sondern ich wil jr Thun auff jren Kopff werffen* (Ezk 9,10).

⁵⁵ Vulgata: *viam eorum super caput eorum reddam*.

⁵⁶ Luther: *Das vnglück ... Müsse auff jren Kopf fallen*.

⁵⁷ Vulgata: *Caput circuitus eorum, labor laborum ipsorum operiet eos*.

Živo oglje spravljati na glavo koga se v Dalmatinu (Rim 12,20) glasi: *Aku je tedaj tvoj Sovrashnik lazhen, taku ga nafiti ... Sakaj kadar ti letu sturifh, taku ti shivu ogele spravlash na njegovo glavo*. V robni opombi je zveza razložena: *se fovrashnik fksu tvojó dobruto fam zhes se referdi, de je on tebi taku hudu sturil*. Japljev⁵⁸ in standardni prevod⁵⁹ se z Dalmatinom ujemata; v standardnem prevodu sta navedeni v opombi dve možni razlagi tega mesta: 1) poostrena Božja kazen, ki bo doletela nasilneža, če se bo v dobroti žrtve še jasneje zrcalila njegova hudobija; 2) bolečina kesanja, kazen pekoče vesti. V Novi besedi je zgled iz F. Milčinskega: *Primanjkljaj petinšestdeset kron in šestintrideset vinarjev je bil pokril iz lastnega žepa, da zbere žarečega oglja na glave svojih nasprotnikov, zakaj bil je uverjen, da se mu godi krivica*. Gre za nekoliko spremenjen biblijski citat s pomenom 'vzbuditi komu slabo vest'.

Glava se pojavlja tudi v številnih zvezah, ki upovedujejo simbolna dejanja. Zelo znan in na Biblijo vezan primer je *trositi/potresati/raztresati/posipati/metati na svojo glavo prah/pepel/prst/pepel in prah*. To dejanje je v Bibliji in v kulturah bližnjega vzhoda sploh pomenilo znamenje žalovanja, tudi pokore (prim. še valjanje po pepelu, sedanje v pepel, trganje svojih oblačil). Zveza *posuti se s pepelom* je danes živa predvsem v publicistiki:⁶⁰ *Tisti, ki je kriv, naj se hitro posuje s pepelom in v prihodnje za obči blagor drži jezik za zobmi*, in ima s pomenom '(javno) obžalovati kaj, pokesati se' vse značilnosti frazema.⁶¹ Glava ni ostala del tega frazema. V Novi besedi najdemo Cankarjevo prenovo tega frazema: *Nato ne gre k spovedniku, ne k sodniku, ne posuje si temena s pepelom, ne obleče meniške halje*, ki ga lahko razumemo kot niz spokornih dejanj.

Stresati/potresati (z) glavo (čez nekoga/za komo) pomeni izražati s temi gibi nestrpnost oz. odpor do nekoga, pri tem pa gre zgolj za ubesedeno govornico telesa, ne za pomenski premik.

Žalbatí glavo z oljem / izliti žalbovo olje na glavo – s tem dejanjem se podeljuje komu duhovniška ali kraljevska čast, v Novi zavezi pa je to dejanje znamenje spoštovanja in ljubezni (*Biblishe Realkonkordanz*, 643), npr. Lk 7,46: *Ti néfi moje Glave s'ojlem shalbal: Ona je pak moje noge s'shalbo shalbala*.

3 Zaključek

Besedi *noga* in *glava* imata v Japljevem prevodu v treh konkordančno izpisanih besedilih manj pomenov kot v Dalmatinovem. *Nogo* (4) 'spodnji, ožji del predmeta, naprave, ki drži, ohranja telo v pokončnem položaju' ohranja Japelj samo pri mizi in deski, medtem ko je pri vseh drugih predmetih zamenjana s *podstavo* ali *stalom*. Za

⁵⁸ J: *taku bófh sherjavzo nad njegóvo glavó vkúp spravlal*.

⁵⁹ SP 1997: boš sipal žarečega oglja na njegovo glavo.

⁶⁰ V zbirki Nova beseda zlasti v besedilih iz Državnega zbora in iz časnika Delo.

⁶¹ Simbolno dejanje, ki je prešlo v frazem, je npr. tudi *umiti si roke*, le da v zgledu iz Kreljeve Postile slovenske (str. CLXIb), ki ga navaja Novak 2004 (str. 186), ta prehod še ni izveden, ker gre za sočasnost fizičnega in govornega dejanja: *Pilatuf ... vsame vode, inu roke vmije vprizho vfiga Folka rekoch: las néfám dolshan na tei krij letiga pravizhniga*.

dva Dalmatinova pomena *glave* ('vodilni človek v skupini' in 'okroglast vrhnji del stebra') ima Japelj izraze *oblastnik* in *poglarar* ter *glavica*.

Celotna Dalmatinova Biblija prinaša poleg šestih pomenov *noge* in petih pomenov *glave* iz konkordančnih izpisov še po enega pri vsaki besedi, kar je glede na veliko večji besedilni obseg zelo malo. Je pa v celotni Dalmatinovi Bibliji izpričanih veliko več frazemov – v konkordančnih izpisih je frazeologija pri obeh avtorjih skromna, kar je zaradi omejenega obsega razumljivo, najzanimivejša pa je zveza *povišati glavo nekoga*, ki je rabljena kot besedna igra z dvojnimi smislom – ter več opisov simbolnih dejanj, ki kasneje postanejo frazemi (*posuti se s pepelom*) ali pa tudi ne (*otresti prah od nog*). V frazeologiji se primerjana prevoda večkrat razlikujeta, medtem ko so si opisi simbolnih dejanj v vseh bibličnih prevodih – kar je razumljivo – zelo podobni, če že ne enaki.

Viri in literatura

- Beseda 98*, Slovenski standardni prevod Svetega pisma na CD-ROM-u, 1998, Ljubljana, Svetopisemska družba Slovenije.
- Bibel-Lexikon*, 1968, Zürich-Köln, Benzinger Verlag Einsiedeln.
- Biblische Realkonkordanz*, 1913, Regensburg.
- Breznik, Anton, 1928, Japeljev prevod sv. pisma, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 7, 77–107.
- Dalmatin, Jurij, 1584, *BIBLIA, TV IE, VSE SVETV PISMV*, Wittemberg, Faksimile, Ljubljana 1968.
- Grabner-Haider, Anton, in Krašovec, Jože, s sodelavci, 1984, *Biblični leksikon*. Celje, Mohorjeva družba.
- Japelj, Jurij, in sodelavci, 1784–1802, *SVETU PISMU STARIGA INU NOVIGA TESTAMENTA*, I–X, Ljubljana.
- Kastelec - Vorenc, gl. Stabej.
- Kržišnik - Kolšek, Erika, 1990, Sestavina *roka* v frazeologemih slovenskega knjižnega jezika, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 26, 141–154.
- Kržišnik, Erika, 2000, Biblične stalne zveze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in v slovenskem jeziku, *Razprave / Dissertationes* XVII, 67–80.
- Luther, D. Martin, 1545, *Biblia, Das ist die gantze Heilige Schrift Deudsch auff's new zugericht*, I–III, Wittenberg. München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974.
- Narat, Jožica, 1999, *Semantika samostalnika v jeziku Jurija Dalmatina in Jurija Japlja*, Doktorska disertacija, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 214 str. [Tipkopis.]
- Nova beseda* – Besedilni korpus na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Novak, France, 2004, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev*, Ljubljana, Založba ZRC.
- Pleteršnik, Maks, 1894–95, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana, Knezoškofijstvo.
- Rosalino, Franz, 1793–94, *Biblia sacra, oder die heilige Schrift des alten und neuen Testaments*, Wien.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, I–V, 1970–1991, Ljubljana.

- Stabej, Jože, 1997, *Slovensko-latinski slovar. Po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium latino-carniolicum (1680–1710)*, Ljubljana, Založba ZRC.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze*, 1997, Ljubljana, Svetopisemska družba Slovenije.
- Vulgata: *Biblorum Sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam*, Vatikan, 1946. [Nova izdaja.]

The Life of Words in the Bible: *noga* (foot) and *glava* (head)

Summary

*The author discusses the words *noga* (foot) and *glava* (head) in terms of lexicology. These are two nominal constants that appear in both Jurij Dalmatin's and Jurij Japelj's translation of the Bible. Nominal constancy and variability were first established in the selected text corpus – Genesis, Exodus, and the Song of Solomon – based on fully transcribed nouns within a two-line context. For greater clarity, the article extends the analysis of the words *noga* and *glava* to all of Dalmatin's Bible, whereas Japelj's translation and the 1997 standard translation of the Bible were only included where necessary.*

*Nearly the entire basic semantic structure of the words *noga* (77 occurrences in Dalmatin and 67 in Japelj) and *glava* (41 occurrences in Dalmatin and 30 in Japelj) is established on the basis of the three selected texts alone. Dalmatin's *noga* has six different attested meanings, while *glava* has five; Japelj uses three different meanings for both of them, but replaces the others with other terms. The entire text of the Bible offers only one additional meaning for both words; in general, new features occur in phraseology and citations expressing symbolic acts that may or may not have become phrasemes.*

Translations of the Bible from different periods are extremely well-suited for determining linguistic – or in this case, lexical – development because the sacredness of Biblical text does not permit any major conceptual or stylistic alterations. However, major or minor differences occur even between individual translation models (i.e., between Martin Luther's German translation and the Latin Vulgate, or Franz Rosalino's German translation), which result in differences between the Slovenian translations as well.

Jožica Narat
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
jozica.narat@guest.arnes.si

Trubarjev *Philopatridus Illyricus*

France Novak (Ljubljana)

IZVLEČEK: V sestavku avtor kritično obravnava slovenski prevod Trubarjevega psevdonima *Philopatridus Illyricus* z izrazoma *rodoljub ilirski* in se odpoveduje svoji nekdanji domnevi, da se nanaša na Matijo Vlačiča Ilirika.

ABSTRACT: The author critically examines the Slovenian translation of Primož Trubar's pseudonym *Philopatridus Illyricus* – that is, *rodoljub ilirski* 'the Illyrian patriot' – and rejects his earlier hypothesis that this was actually the pseudonym of Matija Vlačič Ilirik.

1 Trubarjev *Philopatridus Illyricus* ne bi smel biti problem, saj je splošno znano, da je Trubarjev psevdonim v prvi slovenski knjigi. Meni je kljub temu postal problematičen zaradi slovenske ustreznice *rodoljub ilirski* (Rupel 1966, 16). V tej obliki lahko namreč vzbuja napačne predstave, saj je beseda *ilirski* dobila v slovenščini po Trubarjevem času več novih pomenskih odtenkov, sam Trubar pa tudi drugi slovenski pisci tega časa je v slovenščini niso uporabljali.¹ To je bilo vzrok za prvi pomislek. Drugi pomislek sem imel zaradi tega, ker je bil *Philopatridus Illyricus* uporabljen v bližini pridige o veri, ki jo je napisal Matija Vlačič Ilirik – Matthias Flacius Illyricus. Zato sem sklepal, da je morda s tem vzdevkom mišljen avtor pridige o veri – Matthias Flacius Illyricus. Pridevnik *illyricus* sem spraval v zvezo z njim. To misel sem tudi dvakrat zapisal, in sicer v Novak 2001, 116–117 in Novak 2004, 36, v opombi. Po natančnejšem pregledu gradiva spreminjam trditev: *Philopatridus Illyricus* je psevdonim za Primoža Trubarja. Pojdimo po vrsti.

1.1 P. Trubar uporablja to ime na naslovnici TC 1550. Navajam kontekst:

Catechismus

In der Windifchenn Sprach/
samt einer kürtzen Außlegung
in gefang weiß. Item die Lita =

¹ Trditev je postavljena na podlagi podatkov kartoteke popolnega izpisa slovenskega besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU.

nai vnd ein predig vom rechten
Glauben/ gefelt/ durch
Philopatridum
Illyricum.

Anu kratku Poduuzhene skate=
rim vřaki Zhlouik more v=
nebu pryti.

Problem je bil v tem, na kaj se nanařa *gefelt/ durch Philopatridum Illyricum* (sestavil Philopatridus Illyricus). Če bi veljal za celoten naslov, bi řlo za Trubarjev psevdonim, če bi veljal samo za zadnji podatek *ein predig vom rechten Glauben/ gefelt/ durch Philopatridum Illyricum*, bi se nanařal na Matija Vlačića Ilirika. Ker gre za drugo poved v naslovu, se mi je zdel pomislek kar verjeten.

2 Glavni podatek o stvari pove že sam Trubar v publikaciji *Register vnd summarifcher Inhalt ...* Tübingen, 1561. Na strani B III a o TC 1550 pravi: *Diß Büchlin ift deß Trubers erfte Prob/ ob man auch die Windifchen Sprach/ schreiben vnd lefen möchte/ wölches er heimlich vnnd vnder einem erdichten Namen/ (von wegen/ daß jme die Superattendenten der Truckereyen/ an zweyen orten/ zur zeitt deß Interims/ gemelt Büchlin/ zutrucken nicht wolten gestatten) hat müffen trucken laffen/ daffelbig helt inn sich dife nachuolgende Stuck.*²

Drugo mesto v tej publikaciji, ki pojasnjuje to vprařanje, je 19. točka: *Am letften/ ift ein gantze Predig/ von dem Wort/ Glaube/ vnd von Glaubens eigenfchafft vnd würckungen/ colligiert auß Illyrici Büchlin/ de voce & re fidei* (TR 1561, B III a).³

Trubar sam pove, da je publikacijo izdal pod izmiřljenim imenom. Psevdonima ne povezuje s piscem pridige Ilirikom.

2.1 Matija Vlačić Ilirik je bil znan pod imenom *Illyricus*, kot smo videli že iz Trubarjevega navedka (TR 1561, B III a), enako je v Kreljevem nařtevanju reformacijskih teologov *Illyrikuf* (KB 1566, E 6) ali pa s celotnim imenom, npr. *Illyricus*, *Mathias Flacius* s. [glej] *Flacius Illyricus*, *Mathias* (VD 16, Band 9, str. 626).

Da bi za Vlačića veljal *Philopatridus Illyricus*, nisem dobil nikjer izpričano.

² V prevodu se glasi: Ta knjizica je Trubarjev prvi poskus, ali bi se tudi slovenski jezik dal pisati in brati; moral jo je dati tiskati na skrivaj in pod izmiřljenim imenom (ker mu nadzorniki tiskarn v dveh krajih za časa interima natisa omenjene knjizice niso hoteli dovoliti). Le-ta vsebuje tele razdelke. Rajhman 1986: 43.

³ V prevodu: Na koncu je celotna pridiga o besedi vera in o lastnostih in učinkih vere, povzeta iz Ilirikove knjizice *de voce & re fidei* (Rajhman 1986: 49).

Nima ga Mijo Mirković v monografiji *Matija Vlačić Ilirik*, Zagreb 1960. Tudi VD 16 pozna to ime samo za Trubarjev psevdonim (VD 16, Band 16, str. 58).

3 Poglejmo še vzorec naslovov knjig slovenskih protestantskih piscev, da bomo videli, kakšno vlogo imajo imena na takih mestih. V vzorec naslova štejemo, kar je na prvem mestu na naslovnici in kar je pred naslovom v drugem jeziku, če je naslov v dveh jezikih, ali pred kakim citatom. Glavni vzorec ima praviloma dolg naslov in ime prireditelja, omenjenega na koncu ali proti koncu naslovnega teksta. Torej velja za vso knjigo. Tudi, če obsega več kot eno poved, kar je uporabljeno v TC 1550. Model dela povedi, ki kaže na sestavljalca ali prevajalca knjige, je praviloma tak kot v nemških naslovih: trpni deležnik + prislovno določilo vršilca dejanja; v nemščini *gefelt/ durch Philopatridum Illiricum*, v slovenščini pa *te fo prepifane od aniga Peryatila vfeh Slouenzou*. Trpni deležniki, ki se uporabljajo, so še: *zveistu preobernen*, *zveistu tolmačen*, *zastopnu izložen*, *iztolmačen*, *zložen*, *vkupе zbran*, *stolmačen* ipd. (Berčič 1968, 168–250).

3.1 Prireditelj je imenovan na naslovnicaх naslednjih izdaj: TC 1550 (durch Philopatridum Illiricum), TA 1550 (od aniga Peryatila vfeh Slouenzou),⁴ TT 1557–1558 (Skufi Primosha Truberia), TT 1560 (skufi Primosha Truberia Crainza), TL 1561 (SKVSI PRIMOSHA Truberia Crainza), TAr 1562 (skufi Primosha Truberia Crainza), TPs 1566, TC 1567 (nekoliko prilagojen vzorec), TL 1567, TP 1567, TPs 1567 (od P. Truberia, s. Krelia, inu od drugih sloshene), TC 1574, TP 1575 (nekoliko prilagojen vzorec), TC 1575 (skufi Primosha Truberia), DPa 1576 (šeše v drugi, nemški varianti naslova je Durch. M. Georgium Dalmatinum), TT 1577 (od Primosha Truberia), DB 1578 (skusi Iuria Dalmatina), TM 1579 (Skusi Iansha Tulszhaka), TC 1579, DPr 1580, TT 1581–82 (skufi Primofha Truberia Crainza Raftzhizheria), DB 1584 (fkusi IVRIA DALMATINA), DC 1584, DM 1584, BH 1584 (ADAMI BOHORIZH), TPo 1595, DM 1595, TfC 1595, ZK 1595 (SKVSI Iansha Snoilfhika). Ta vzorec je močno prevladujoč. Uporabljala sta ga zlasti Trubar in Dalmatin. (Prim. Berčič 1968, 168–250).

Tudi vzorec naslova kaže, da je Philopatridus Illyricus v TC 1550 Trubarjev psevdonim.

3.2 Podatki o avtorjih prevedenih ali prirejenih del se navajajo sprva redkeje, proti koncu obdobja pa čedalje pogosteje, vendar so njihove omembe pred imenom prireditelja, bodi da so sestavni del prvega glavnega dela naslova, npr. HISHNA POSTILLA D. MARTINA LVTHERIA (TPo 1595) ali pa KATECHISMVS DOCTORIA MARTINA Luthra (ZK 1595). Tudi ta podatek bi kazal na to, da mesto Philopatrida Illyrica ne kaže na avtorja enega izmed besedil, vključenih v TC 1550.

⁴ Prvi dve knjigi imata najprej naslov v nemščini, šeše na drugem mestu je slovenski. Pri drugih knjigah v slovenščini je na začetku slovenski naslov.

4 Oglejmo si naslovnico druge Trubarjeve knjižice, ki je izšla hkrati s Catechismom, to je TA 1550. Tudi ta ima najprej naslov v nemščini:

Abecedarium

vnd der klein Catechifmus
In der Windifchen
Sprach.

Ane Buquice/ is tih fe ty
Mladi inu preprofti Slouenci
mogo lahko vkratkim zhafu
brati nauuzhiti/ Vtih fo tudi
ty vegfhy ftuki te kerfzhanfke
Vere inu ane Molytue/
te fo prepifane od ani=
ga Peryatila vfeh
Slouenzou.

Zanimivo je, da imamo v drugi Trubarjevi knjigi (TA 1550) slovensko varianto nemško-latinskega psevdonima iz TC 1550 – od aniga *Peryatila vfeh Slouenzou*. Namesto pridevnika *illyrikus* imamo tu ime *Sloveni*. Spet moramo opozoriti na to, da v takratni slovenščini ni pridevnika *ilirski*. Do neke mere bi ga lahko nadomeščal pridevnik *slovenski*, katerega glavni pomen bi bil »slovanski s tistega dela ozemlja, kjer je bila rimska provinca Ilirik«.

4.1 Ker je *Philopatridus Illyricus* psevdonim iz naslova v nemščini, je namenjen nemškemu jezikovnemu okolju in ker je v latinščini, je značilen tudi za latinščino tistega časa. Ni najboljša rešitev, če ga v slovenščino prevajamo dobesedno *rodoljub ilirski*. Avtorjev ustreznik je *Peryatil vfeh Slouenzou*. Sklepam, da je *perjatil vseh Slovincov* po vsebini pravi ustreznik za nemško-latinski *Philopatridus Illyricus*.

4.2 O pravilnosti takega sklepanja imamo še en dokaz. Krajevno ime *Ilirik* se uporablja v Bibliji, in sicer v Pavlovem pismu Rimljanom (Rim 15, 19). To mesto se v Vulgati glasi: *ita ut ab Ierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim evangelium Christi* (Vulgata 1946, 1068), pri Lutru pa: *Also/ das ich von Jerusalem an vnd vmbher bis an Illyricum/ alles mit dem Euangelio Christi erfüllet habe* (Luther 1545, 2293). Ime pozna tudi slovenski prevod Svetega pisma: *Vse od Jeruzalema tja do Ilirika sem v velikem krogu dopolnil Kristusov evangelij* (SP 1996, 1702). Če upoštevamo te podatke in primerjamo med seboj psevdonima iz TC 1550 in iz TA 1550, lahko sklepamo, da gre tudi pri pridevniku *illyricus* za nemško-latinsko varianto psevdonima, pri imenu *Sloveni* pa za slovensko, saj tako Trubar kot tudi Dalmatin prevajata ta del Pavlovega pisma Rimljanom z izrazom *Slovenske dežele*: *Taku, de sem od Ierufaleme inu undukai okuli noter do te Slouenske deshele napolnil steim Euangeliom Criftuseuim* (TT 1560, 24 b–25 a); ... *Taku, de sim jeft*

od Ierusalem, inu okuli notèr do **Slovenfke deshele**, vfe s'Criftufovim Evangeliom napolnil (DB 1584, III, 88 a).

Ilirik je rimska provinca na severozahodnem delu Balkanskega polotoka (Kastelic 1990: 106). Trubar in Dalmatin sta ga prevajala *Slovenske dežele*, kar pomeni v tistem času to, kar poimenujemo danes *slovenske* in slovanski vključuje tudi privednik slovenski. V Trubarjevem času ni ta provinca več obstajala. Namesto *ilirski* bi Trubar uporabljal *slovenski*. Treba je povedati tudi to, da je bilo v Trubarjevem času na tem ozemlju drugačno stanje kot za časa Rimljanov. Kasneje je izraz *ilirski* prišel v rabo tudi v slovenščino, in sicer v drugačnih pomenih. Če bi prevajali *Philopatridus Illyricus* kot *rodoljub ilirski*, bi se nekako približali Trubarjevemu pojmovanju, vendar ne natančno. Ta pot niti ni potrebna, ker je avtor sam dal slovenski ustreznik latinskemu psevdonimu – *Peryatil vfeh Slouenzou*. Pa tudi ta psevdonim je treba pojasniti: Slovenec je takrat pomenil tudi druge Slovane, Slovence avtomatično neposredno. Pomemben je pri tem zaimek *vseh*. Pri psevdonimu ni mislil samo na Slovence v današnjem smislu, če želi poudariti samo ta pomen, potem jih imenuje tudi z bolj natančnim izrazom oz. izrazi, saj velikokrat uporablja pokrajinska imena. To razlaganje bi bilo najenostavnejše.

4.3 Rodoljub ilirski torej kot prevod ni dober, ker je preveč prekrit z novejšimi pomeni, ki so prišli v slovenščino kasneje in ne odražajo natančno tiste misli, ki jo je Trubar izrazil v nemškem jeziku s pomočjo latinskih izrazov, v očitnem slovenskem ustrezniku pa kot *prijatelj vseh Slovencev*.

Viri in literatura

- Berčič 1968 = Branko Berčič, Das slowenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts, Bibliographie, *Abhandlungen über die slowenische Reformation*, München 1968, 163–250.
- Kastelic 1990 = Jože Kastelic, *Ilirik*, *Enciklopedija Slovenije* 4, Ljubljana 1990, 106–107.
- KB 1566 = Sebastijan Krelj, *OTROZHIA BIBLIA*, Regensburg 1566.
- Luther 1545 (1974) = Martin Luther, *Biblia, Das ist die ganze Heilige Schriff, Deudsch auff's new zugericht*, Wittenberg 1545, I–III, München 1974.
- Mirković 1960 = Mijo Mirković, *Matija Vlačić Ilirik*, Zagreb 1960.
- Novak 2001 = France Novak, Kako so protestantski pisci 16. stoletja poimenovali nove pojme, Zbornik posvetovanja *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*, Ljubljana 2001, 103–120.
- Novak 2004 = France Novak, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, (Zbirka Linguistica et philologica), Ljubljana, 302 str.
- Rajhman 1986 = Jože Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, Ljubljana 1986.
- Rupel 1966 = Mirko Rupel, *Slovenski protestantski pisci*, Druga dopolnjena izdaja, Ljubljana 1966.

- Sveto pismo 1966 = *Sveto pismo stare in nove zaveze*, Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov, Ljubljana 1996.
- TA 1550 = Primož Trubar, *Abecedarium vnd der klein Catechismus*, Tübingen 1550.
- TC 1550 = Primož Trubar, *Catechismus*, Tübingen 1550.
- TR 1561 = Primož Trubar, *Regifter vnd summarifcher Inhalt*, Tübingen 1561.
- VD 16 = *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts, I. Abteilung, Verfasser–Körperschaften–Anonyma*, 1–22, Stuttgart 1983–1995.
- Vulgata 1946 = *Biblorum Sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam*, Nova editio, Curavit Aloisius Gramatica, 1946.

Primož Trubar's Philopatridus Illyricus Summary

This article critically examines the Slovenian translation of Primož Trubar's pseudonym Philopatridus Illyricus used in his first book, Catechismus (Catechism, TC 1550). The pseudonym was translated as rodoljub ilirski 'the Illyrian patriot' despite the fact that the word ilirski is unknown in the Slovenian language that Trubar used. However, in his Abecedarium (Abecedary), which was published simultaneously with Catechismus, he used the Slovenian equivalent of the Latin Philopatridus Illyricus – that is, Peryatil vseh Slouenzou 'a friend to all Slovenians'. The author rejects his earlier hypothesis that Philopatridus Illyricus actually referred to Matija Vlačič Ilirik (a.k.a. Matthias Flacius Illyricus).

Slowenische Namen und Wörter aus Kals in Osttirol

Heinz-Dieter Pohl (Celovec)

IZVLEČEK: V članku so obravnavani slovenska imena in nekatere besede iz Kalsa na Vzhodnem Tirolskem. Dialektološko se prištevajo k stari slovenščini, tj. jeziku, ki so ga v zgodnjem srednjem veku govorili v kneževini Karantaniji in je osnova za imenoslovje na jugu in jugovzhodu Avstrije. Pri tem je prišlo tam tudi do stikov z romanskimi (ladinsko govorečimi) prvotnimi prebivalci.

Slovenian Names and Selected Words from the Kals Valley in East Tyrol

ABSTRACT: This article discusses names and words of Slavic origin in the Kals Valley in East Tyrol. In terms of dialectology, they are classified as Old Slovenian in origin – that is, the language spoken in the principality of Karantania in the early Middle Ages and that served as a basis for creating names in South and South-East Austria. In addition, contacts were formed with indigenous Romance (Ladin-speaking) people.

Allgemeines

Unter „slowenisch“ ist in diesem Zusammenhang nicht die heute noch lebendige Sprache der Kärntner Slowenen gemeint, sondern die mittelalterliche Vorstufe, die Sprache der *Karantanen*, eine altslowenische Mundart, früher meist „alpenslawisch“ genannt.¹

Die Gemeinde **Kals am Großglockner** in Osttirol gehört zu den namenkundlich bemerkenswertesten Regionen Österreichs: hier haben im Mittelalter Romanen, Slawen und Deutsche friedlich nebeneinander gerodet, gewirtschaftet und gelebt (wie dies treffend Maria Hornung festgestellt hat²), was sich im Namenschatz des Kalser Tales noch heute deutlich zeigt, denn wir finden Namen *romanischer* (*ladinischer*), *slawischer* („*karantanischer*“)³ und *deutscher* (*südbairischer*) Herkunft.

¹ Dazu vgl. Pohl 2005ab, zu Osttirol erstmals Pohl 1997.

² Hornung 1976, ähnlich 1964, 79.

³ Die seit dem 7. Jhd. in den Alpen nachweisbaren Slawen sind bekanntlich die Vorfahren der heutigen Slowenen; deren nur aus Namen bekannte und erschließbare Sprachform

Diese Vielfalt betrifft nicht nur die (amtlichen) Siedlungs- und Hofnamen, sondern auch die Flur-, Berg- und Gewässernamen. Deshalb befassten sich seit über hundert Jahren immer wieder verschiedene Sprachwissenschaftler mit der Erforschung dieses bis vor 100 Jahren noch so schwer zugänglichen Hochtales. Die durchgehend asphaltierte Landstraße mit mehr oder weniger breiter Zweispurigkeit wurde erst 1998 fertig gestellt. Eine bescheidene Straßenverbindung (1912 begonnen) gibt es seit 1927.

Nach den in den achtziger Jahren erfolgten systematischen Erhebungen im Kalser Tal durch meinen Kollegen Karl Odwarka und mich⁴ können wir heute mit hoher Wahrscheinlichkeit folgendes zu den Kalser Flurnamen sagen: knapp $\frac{2}{3}$ sind deutsch (bairisch) zu deuten, 6-7% slawisch bzw. slowenisch und ca. 29% romanisch bzw. ladinisch (einschließlich vorrömische Schicht), wobei einerseits der Anteil romanischer Namen im oberen Bereich des Tales am höchsten ist, andererseits slawische Namen eher im unteren Bereich häufig sind. Es wurden zunächst fast 1300 Namen von Bergen, Bächen, Feldern, Weiden, etc. von Kalser Informanten gesammelt und von uns analysiert. Weitere (über 180) Vulgo- und Schreibnamen können bis auf etwa 20 romanische und vier slawische Namen, also über 85%, deutsch (bairisch) erklärt werden.

Die dreizehn Oikonyme (also Dorf- und Weilernamen) des Kalser Tales zeigen wiederum eine andere Verteilung: sechs slawische (inkl. *Kals*), also fast die Hälfte, je drei deutsche und romanische Namen, also je fast ein Viertel, sowie einen Ortsnamen, der sowohl Deutsch als auch Romanisch gedeutet werden kann.⁵ Bei manchen Personen- und Flurnamen kann man nicht mit Sicherheit feststellen, ob es direkte Benennungen durch Romanen oder Slawen sind oder eventuell bereits ins Bairische übernommene Entlehnungen: ist *Maier* deutsch zu deuten (als Lehnwort < romanisch *maior* '(etwa) Verwalter'), *Groder* aber romanisch (von *croda* 'Felsen', also etwa 'Felsner'), wie wir es tun? Ähnlich verhält es sich mit einigen Flurnamen, die *Alm*, *Alp*, *Alwe* deuten wir als bereits voll integriert und somit bairisch. Müssen wir aber *Balfen* < vorrömisch **palva* 'Fels (-höhle, -vorsprung)' als romanische Namengebung bezeichnen? Wohl eher nein, da der *Balfen* noch bei älteren Kalsern etwa dem *Kofel* im unteren Iseltal entspricht, d.h. 'Felsen' bedeutet und als bairisches (Tiroler) Wort angesehen wird. Zusätzlich zur Frage, ob ein Name bairisch zu deuten ist, können wir auch nicht immer sicher sein, ob ein anderer Name romanischer oder slawischer Herkunft ist (so kommt beispielsweise für *Golz* sowohl romanisch *collis* 'Berg, Hügel' als auch slowenisch *golica* 'kahle Stelle' in Frage).⁶

bezeichnet man „Alpenslawisch“ oder „Karantanisch“, sie entspricht weitestgehend der, wie sie uns in den „Freisinger Denkmälern“ begegnet (s. dazu v.a. Pohl 2005a).

⁴ Unter Berücksichtigung und Würdigung früherer Forschungen (v.a.) durch August Unterföhrer, Karl Finsterwalder, Wilhelm Brandenstein und Maria Hornung; zuletzt kamen noch zahlreiche bemerkenswerte Beobachtungen und Deutungsversuche von Peter Anreiter (dem ich auch für einige weitere Hinweise dankbar bin) und Hubert Bergmann dazu (zu allen s. Literaturverzeichnis).

⁵ S. Anm. 20.

⁶ In diesem Fall ist die romanische Deutung die wahrscheinliche (vgl. Anreiter 2004b, 91).

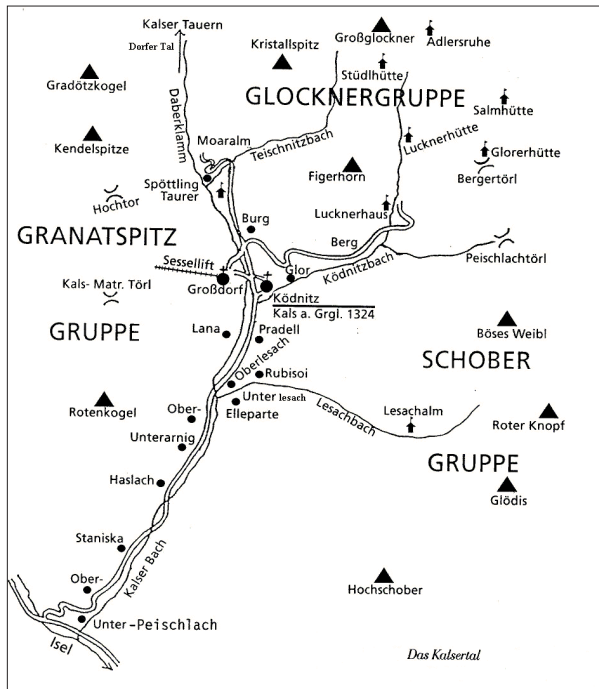
Deshalb darf man die statistisch ausgewerteten Prozente je Sprachschicht nicht absolut sehen. Einige Flurnamen können nach heutigem Wissensstand nicht oder nur ungenügend erklärt werden.

Das Kalser Tal kann in drei Abschnitte aufgeteilt werden, die sich statistisch⁷ recht stark voneinander unterscheiden. Im Abschnitt **I**, dem höher gelegenen Norden, also im Dorfer Tal und Teischnitz Tal (mit Almwirtschaft über 1600 Meter) sind 38% der Flurnamen romanisch (davon sind einige vorrömisch), 7% sind slawisch und 55% bairisch. Dort hat sich das romanische Element am längsten gehalten.

Im mittleren Teil des Tales (Abschnitt **II**) mit fruchtbarem Ackerboden, umsäumt von Wiesen und Weiden, beträgt der Anteil des Romanischen (mit wenig Vorrömischem) über 35%, der des Bairischen über 60% und nur 2% sind slawisch, meist in höheren Lagen.

Der Abschnitt **III** im Süden zeigt wieder ein anderes Bild: Bairisch dominiert mit 65%, gefolgt vom Slawischen mit 20% und mit nur 15% romanischem Anteil (darunter kaum Vorrömisches). Dort hat sich wohl auch das slawische Element am längsten gehalten (s. 5).

Bisher wurden die drei, eventuell vier, Sprachschichten romanisch, slawisch, germanisch, sowie vorrömisch genannt, wobei uns die vorrömische Sprachschicht durch den Mund der Romanen vermittelt wurde. Eigentlich müsste man aber von fünf Sprachschichten sprechen, da ja ab ca. 1800 die Verhochdeutschungen und Verballhornungen einsetzten, vor allem durch Kartographen.

(Quelle: Leimser 1998, 71 u. Pohl 2004a, 53)

⁷ Zur Statistik: Bei den 1300 Flurnamen zählen wir jeweils nur das Grundwort, z.B. *Muntanitz* (BN im Dorfer Tal) und nicht die weiteren sieben abgeleiteten Namen, wie *Muntanitz Bach*, *Muntanitz Balfen*, *Muntanitz Kees*, etc. So erhalten wir z.B. in Abschnitt I 222 Grundwörter von 335 erfassten Flurnamen. Wir nehmen aber gleiche Namen in die Statistik dann auf, wenn sie an verschiedenen Orten vorkommen. So gibt es im Dorfer Tal z.B. je einen *Luckenkogel* im Osten und im Westen, was dann zwei bairische Namen ergibt.

Man kann annehmen, dass vor 2000 Jahren das von Kelten bzw. ihren Vorgängern besiedelte Kalser Tal nach und nach romanisiert wurde. Frühestens im 7. und 8. Jahrhundert begann dann das Eindringen der Slawen bzw. deren Ansiedlung neben und mit den bereits ansässigen Romanen. Die große Namenkontinuität lässt vermuten, dass es zu keiner Verdrängung oder Überlagerung des romanischen Elements gekommen ist, sondern im Gegenteil, das (romanische) Ladinische muss wohl noch bis ins 15./16. Jahrhundert gesprochen worden sein,⁸ d.h., dass das Slowenische früher ausgestorben sein muss bzw. dass es im Romanentum aufgegangen ist. Das kann auf Grund von bestimmten Lautentwicklungen in den Namen slawischer Herkunft festgestellt werden: sie sind durch einen „romanischen Filter“ gegangen, wie dies Peter Anreiter anschaulich gezeigt hat.⁹ Auch die nebeneinander bestehenden Übersetzungsamen *Ködnitz* (**3**) neben *Glor*, **Fig* neben *Zöttl* (**11**) und (*Groß-*) *Dorf* sprechen dafür sowie die Tatsache, dass slowenische Benennungen vorwiegend in den semantischen Bereichen „Bodenbeschaffenheit“ und „Pflanzen“ vorkommen, hingegen (u.a.) „Topographie“, „Verkehr und Wege“ und „Klima und Witterung“ meist romanische Etyma aufweisen, also die typischen Benennungsfelder von bereits Ansässigen.¹⁰

Die während der letzten fünfzehn Jahre gesammelten Flur-, Orts-, Vulgo- und Schreibnamen – inzwischen sind es fast 1500 geworden – ermöglichen es, eine Besiedlungsgeschichte des Tales auf Grund der drei Sprachgruppen zu skizzieren:

- bis ca. 700 Romanisierung
- nach 700 Einwanderung der Slawen
- nach 1000 Romanisierung der Slawen (im oberen Bereich, Abschnitt **I** u. **II**)
- 1197 erster urkundlicher Beleg: *Rainardus plebanus de Calce*, somit spätestens
- ab 1200 schrittweise Ausbreitung der deutschen (bairischen) Verkehrssprache
- um 1500 Aussterben des Ladinischen (und auch des Slowenischen im südlichen Abschnitt **III**).

Siedlungsnamen

1. Der Name **Kals** (urkundlich 1197 *de Calce*, 1329 *Chalt(e)s*, 1545 *Kallss*) dürfte ursprünglich ein Gegendname gewesen sein (für das heutige *Kalser Tal*) und wurde dann Name der Gemeinde. Er ist wahrscheinlich auf slowenisch *kalec* (< *kalъcъ*, zu slawisch *kalъ* ‘Kot, Schlamm; Lache, Pfütze; Viehtränke’, im Slowenischen *kal* ‘Kot in Pfützen; flache Vertiefung, in der sich Regenwasser ansammelt, Lache; Viehtränke’) bzw. *kaluža* ‘(Kot-) Lache, Pfütze’ zurückzuführen. Man vergleiche damit heutige slowenische Siedlungsnamen wie *Kalce*, *Kalše*, *Kališe* und *Kaluže*.

Der *Kalser Bach* fließt in seinem Mittelabschnitt in einem relativ ebenen Gebiet

⁸ Dr. Lois Craffonara, ehemals Direktor des Institut Ladin in St. Martin de Tor, Südtirol, meint, dass in Kals wahrscheinlich noch bis ins 16. Jahrhundert Ladinisch gesprochen wurde (Juni 1999 in Kals); vgl. auch Videsott 2004: 63f.

⁹ Anreiter 2004a, 59f.¹¹ und 2004b, 88ff. (mehrere Beispiele), s.u. *Zusammenfassung*.

¹⁰ Genaueres bei Anreiter 2004b, 111.

sehr ruhig dahin und sein Bett ist von Lachen und Pfützen begleitet, insbesondere im Frühjahr nach der Schneeschmelze und im Hochsommer nach ausgiebigen Regenfällen oder heftigen Gewittern¹¹. Von diesem (mittleren) Abschnitt **II** könnte also die (slawische) Namengebung ausgegangen sein, wo sich auch andere Namen slawischer Herkunft finden, z.B. *Lesach*, *Arnig* und *Staniska*. Schon Karl Finsterwalder hat darauf hingewiesen, dass in diesem Bereich des *Kalser Tales* der historische Kern der slawischen Besiedlung zu suchen ist¹², liegen doch vier von den sechs Siedlungsnamen slawischer Herkunft in jenem Bereich (außerhalb liegt nur *Ködnitz*, Übersetzungsname zu romanisch *Glor*; der Name *Kals* selbst gilt heute für das ganze Tal und die Gemeinde).

Eine zweite Deutungsmöglichkeit ergibt sich aus der Tatsache, dass die slawischen Wörter *kalъ* und *kaluža* die gleiche Bedeutung haben können wie der in Tirol nicht seltene (ursprüngliche Flur-) Name *Lizum* (z.B. *Axamer Lizum*, Aussprache [litsüm], zu romanisch *lozza* ‘Kot’), etwa ‘Kotalm, Kotanger’¹³; mundartlich *das Kot* [khoaɪ] bedeutet in Tirol überhaupt ‘Lagerplatz des Viehs, wo viel Kot liegt’¹⁴; der Boden der Viehleger ist bekanntlich überdüngt. In diesem Fall würde der Name *Kals* mit der Viehzucht zusammenhängen; gestützt wird diese Erklärung durch den Flurnamen *Kaluse* (44), eine ehemalige Viehweide im Bereich zwischen dem Burger und Ködnitztal.

Eine romanische Herkunft des Namens *Kals* ist aus lautgeschichtlichen Gründen unwahrscheinlich, da romanisch *ca-* [ka-] im Ladinischen gewöhnlich zu *tscha-* [ča-] wurde¹⁵, z.B. Flurnamen wie *Tschadin* < romanisch *catinus* ‘(Gebirgs-) Kessel, Kar’ oder *Tschamp* < romanisch *campus* ‘Feld’. Die Aussprache des Namens, mundartlich [khâls], setzt ein mittelhochdeutsches **khalz* voraus, also affriziertes *k*, primäres *a* (kein Umlaut) und stimmloses Fortis-*s*. Alle Laute können in entlehnten Wörtern und Namen vorkommen.¹⁶

Im Slawischen bedeuten die beiden in Frage kommenden Wortstämme *kalъ* und *kaluža*:¹⁷

- (1) Schmutz, Unrat, Dreck;
- (2) Kot, Schlamm;
- (3) Kehrrechtplatz
- (4) Viehtränke;
- (5) Lache, Pfütze;
- (6) Sumpf, Morast.

Davon abgeleitet sind *kališće* ‘Lache, Pfütze’ und *kalina* ‘Schneeball (Pflanze):

¹¹ Diese Ansicht wird durch die geomorphologischen und hydrologischen Gegebenheiten bei der Entstehung des Kalser Tales bestätigt (wie dies aus einem Vortrag von W. Winkner, Limnologe aus Innsbruck, auf dem *XII. Kalser Namenkundlichen Symposium* hervorging). – Vgl. auch Odwarka 1999.

¹² Finsterwalder 1990–1995, I 54.

¹³ Vgl. v.a. Finsterwalder 1990–1995, II 640.

¹⁴ Schatz 351.

¹⁵ Finsterwalder 1929, 240f.

¹⁶ Die einzelnen Vorschläge zu einer romanischen Deutung s. bei Pohl 2004b, 8f.

¹⁷ Šmilauer 1970, 87.

Viburnum, L.)'. Davon kommen für das Slowenische (und damit wohl auch für das Alpenslawische) nur die Bedeutungen 2, 3 und 5 in Frage sowie *kališče*. Ein Blick ins slowenische Wörterbuch weist folgende Wörter und Bedeutungen aus¹⁸:

- (1) *kâl* 'Kot in Pfützen; flache Vertiefung, in welcher sich Regenwasser sammelt, Lache; Viehtränke';
- (2) *kalič* 'kleine Lache';
- (3) *kališ*, *kališče* 'Pfütze, Mistlache';
- (4) *kalúža* 'Kotlache, Pfütze'.

Ein *kalec* ist nicht greifbar, aber fürs ältere Slowenische nicht ausgeschlossen, zumal die Wortform *kalec* vom Homonym *kal* 'Keim' sehr wohl belegt ist.

In Osttiroler Flurnamen kommt der Wortstamm *kal-* weiters in *Gelischge* [kəlíškə] (Alkus, Gemeinde Ainet) vor (1553 *Goliskh Ackher*);¹⁹ Ortsnamen mit diesen Elementen in Kärnten sind: *Gall* (Gemeinde St. Urban), *Galling* (Gemeinde St. Veit an der Glan, 1539 *Gelicz*, daher wohl zu *kalič* oder *kališče*), *Kalischka* (heute Ortsteil von Camporosso/Saifnitz, Kanaltal, Italien), in der Steiermark *Kollisch* (Gemeinde Stocking, Wildon) und in Salzburg der Hofname *Galli* (zweimal, Zederhaus und Sauerfeld). Beispiele aus Slowenien s.o.

Man wird wohl keinen ernsthaften Einwand gegen eine slawische Deutung von Kals vorbringen können.

Die Siedlungsnamen *slawischer Herkunft* im einzelnen:²⁰

2. Arnig ([ãnik(h), *alt* árník(h)), urkundlich 1288 *Abernig*, 1307 *Awernichk*, 1501 *Ernigkh* u. *Ernickhen*): altslowenisch **avornik* (< slawisch **avorǫnikъ*), ursprünglich wohl Hofname, etwa 'Ahorner' zu slawisch (*j*)*avorъ*, slowenisch *javor* 'Ahorn'. Dieser Name ist der einzige, bei dem die Ausgangsform **avor* so stark

¹⁸ Nach Pleteršnik s.v.

¹⁹ Bergmann 2003, 144.

²⁰ Siedlungsnamen **romanischer Herkunft**: **Glor** (s. 3, amtlich auch *Glor-Berg*); **Pradell** (früher *Pradel* geschrieben, so auch urkundlich um 1600, Aussprache [prádél], aus romanisch *pratellu* 'kleine Wiese'); **Elleparte** (1553 *Elepart*, mundartlich [elepárt(e)], älter [lepórtə], aus romanisch (*ad*) *illam partem* 'jenseitiger Teil'). – Der Name **Lana** kann entweder direkt auf romanisch *labina* 'Erdsturz, Lawine' bzw. **labinarium* 'Lawinenzug' zurückgehen oder repräsentiert das aus letzterem entlehnte deutsch-mundartliche *Lahner*. – Siedlungsnamen **deutscher Herkunft**: **Großdorf** (der heutige Hofname *Figer*, urkundlich 1307 *Zefig* < romanisch *sub vico* 'unter dem Dorf', 1428 *Fyger*, weist darauf hin, dass *Großdorf* einst **Fig* < romanisch *vicus* 'Dorf' geheißen haben dürfte; ein Hof heißt *Zöttl*, was slawisch **sedlo* repräsentiert [s. 11]). Die Bezeichnung *Großdorf* ist auch urkundlich *villa maior* 'größeres Dorf' bezeugt, sie ist aber relativ jung, einst wird es wohl einfach *Dorf* geheißen haben, denn der ehemalige Gemeinbesitz von Kals-Großdorf wird mundartlich [dórfər álwe], das ist *Dorfer Alm*, amtlich *Dorfer Tal*, genannt); **Burg** und **Unterburg** (urkundlich um 1300 *underbûrg*, mundartlich [untər (dər) wurkh], Hinweis auf ehemalige Burg oder Fluchtburg. Es ist wegen der Aussprache [wurkh] statt des zu erwartenden [p-] auch slawisch *vrъxъ* > slowenisch *vrh* 'Gipfel, Anhöhe' vermutet worden) sowie (ober *Glor*) **Berg**; **Haslach** (das ist die 'Haselstaudengegend', deutsch *Hasel* + bairisches Kollektivsuffix *-ach*). – Dazu kommen noch einige *Rotten* (*Rotte* 'abgelegener Teil einer Dorfgemeinde bzw. zwei oder mehr Häuser in getrennter Lage') wie z.B. die *Praderrotte* und *Taurerrotte* (Hofnamen enthaltend) in Großdorf.

reduziert erscheint, über *arn-* > *ān-*, sonst haben wir im Deutschen Formen wie *Auernig* (Oberkärnten) oder *Jauernigg* (Steiermark). Daher ist bei diesem Namen ein romanischer Filter denkbar;²¹ der Umlaut (auf Grund der urkundlichen Belege von 1501 und der heutigen Aussprache [a-]) spricht für frühe Eindeutschung.

3. Ködnitz ([khé'dnits], urkundlich 1664 *Ködniz*) < slawisch **kōt̃nica* 'Gegend im Winkel bzw. Winkelbach' zu slawisch **kōt̃* 'Winkel', slowenisch *kot*; vgl. den bedeutungsgleichen Nachbarort *Glor* (urkundlich 1329 *Anglar*, 1428 *Angular*, 1653 *Glar* < romanisch *angulare* 'im Winkel gelegen', beide Namen übersetzen einander). Die Lautentwicklung *-t-* > *-d-* ist auf einen romanischen Filter zurückzuführen.²²

4. (Ober-, Unter-) Lesach ([lě̃ʃa], urkundlich 1244 *Lescha*, 1369 *Lesach*): altslowenisch **lešah* (< slawisch **lěšaxъ*), Lokativ zu **leš(an)e* 'Waldbewohner', Einwohnernamen zu slawisch *lěsъ*, slowenisch *les* 'Wald'.

5. (Ober-, Unter-) Peischlach ([páišla], urkundlich 1329 *Peuschler*, 1338 *Underpa^auschlern*, 1428 *Päuschlarn* u. *Peuschlärn*, 1501 *Pauschlarn* u. *Peüschlarn*): altslowenisch **pišljah* (< slawisch **pyšl'axъ*), Lokativ zu **pyšl'(an)e*, einem von slawisch **pyxati* 'blasen, wehen' abgeleiteten Einwohnernamen, etwa 'Ort, wo der Wind weht', slowenisch *pišlje*; der urkundliche Beleg *Peuschler* zeigt den alten deutschen Einwohnernamen, die Form auf *-arn/-ärn* den Dativ, der syntaktisch dem slawischen Lokativ entspricht, also eine deutsch-slowenische Mischform. Dass sich letztlich der Auslaut *-ach* < Lokativendung slowenisch *-ah* gehalten hat und nicht die deutsche Wortbildung, ist ein Indiz, dass dort noch ziemlich lange das Slowenische lebendig gewesen sein muss. – Der Ortsname erinnert semantisch an deutsche Ortsnamen wie *Windschnurn* (Gemeinde Lendorf, Spittal an der Drau), was auch mit der Realprobe übereinstimmt.

6. Staniska (mundartlich [níška, *alt* nīške], urkundlich 1545 zu *Tanitsch*, *Tanitschga*, 1553 *Tanischgg[en]*, 1653 u. später *Stanischga*): altslowenisch **stanišće* (< slawisch *stanъ* 'Standort, Lagerplatz' + Suffix *-isko / -išće*), eine alte Bezeichnung für Almhütten (slowenisch *stanišče*).

Hofnamen

7. Niederarnig(er) ([nīdər-arnik(ər)], Arnig). Urkundliche Belege:

1299 *Awernick*

1637 *Arnig*

1778 *Niederarniger Gut*

Oberarnig gab es früher auch; ein alter Hofname dürfte der Nukleus der heutigen Ortschaft *Arnig* sein (Deutung s.o. 2).

8. Oblasser ([óplaβər], Peischlach). Direkte urkundliche Belege fehlen, jedoch im Flurnamen 1553 *Oblaser Waldt* bezeugt.

²¹ Im Sinne Anreiters (s. Zusammenfassung), wie u.a. auch bei *Rane* (64), zumal auch sonst im Kaiser romanischen Namenmaterial ähnliche Kontraktionen begegnen, z.B. *Raspú-* < **raspatura* 'raue Gegend', *Volschgú* < *valle obscura* 'Finstertal', *Wolfe-loare* < **luparia* 'Wolfsgarbe' (Tautologie) usw.

²² Vgl. Anreiter 2004a, 60¹¹ u. 2004b, 93 Nr. 39.

Zu slowenisch *ob + plaz* ‘längs der Lawine, Lahner’²³ + *-er*.

9. Perloger ([pəlɔˈkər], Staniska). Urkundlicher Beleg:

1778 *Perloger*

Wohl zu slowenisch *prelog* ‘Brachland’;²⁴ kommt auch in Ainet vor: 1410 *Prelug*²⁵ mit deutscher Wortbildung (*-er*).

10. Rantschnigg ([rãntʃnik], Glor, heute unbekannt). Urkundlicher Beleg:

1608 *Rantschnigg*

Wie der Hofname *Rantschner* zu deuten, gleichsam die slawische Version dazu mit slawischer Wortbildung *-nik*, das wie deutsch *-er* Lagenamen bildet (zu romanisch **runca* ‘Rodung, Gereut’, die romanische Version dieses Hofnamens ist in Glor-Berg *Rangetin(er)* < romanisch **runca* + *-ittu* + *-inu/-a* mit Suffixagglomeration); eine der seltenen romanisch-slawischen Mischformen (s. 14).

11. Zöttl ([tʃetl], Großdorf). Urkundliche Belege fehlen.

Aus slawisch *se(d)lo* ‘Dorf, Siedlung’; einerseits bleibt in Osttirol die Lautgruppe *-dl-* erhalten,²⁶ andererseits fügt sich slawisch *se(d)lo*, das semantisch gut zu romanisch *vicus* ‘Dorf’ > **Fig* (im Hofnamen *Figer* bezeugt, ebenfalls in Großdorf) und zu deutsch *Dorf*, heute *Großdorf*, passt – ein Name, der semantisch durch alle drei Sprachschichten gelaufen ist.²⁷

Gewässernamen

12. Fruschnitzbach ([frúʃnits-], demnach auch der Flurname *Fruschnitzeben* im Dorfer Tal) aus slawisch **brus̆nica* ‘Steinbach’ zu slawisch *brus̆* ‘Wetzstein’ (vgl. slowenische Gewässernamen wie *Brusnica*); slowenisch *brusnica* bedeutet auch ‘Preiselbeere’, kommt aber für unseren Namen kaum in Betracht.

16. Kalser Bach (s.o. 1).

13. Laperwitzbach ([lãpərwits-], Dorfer Tal): aus slawisch **laporjevica* ‘Mergelbach’ (zu slowenisch *lapor* ‘Mergel’).

14. Muntanitzbach ([múntanits-], um 1900 endbetont bezeugt [muntaníts-], Dorfer Tal, auch als Bergname (*Muntanitz*), meines Erachtens eher aus slawisch *mqt̆nica* ‘Trübenbach’ in alter Lautung (**mont̆nica*), vgl. die jüngere Entwicklung in *Metnitz* < *Mötnitz*, Kärnten; denkbar ist auch entweder ein romanisch-slawischer Mischname, romanisch *montanus* ‘Berg-’ + slawisch *-(̆n)ica*²⁸ oder (eher unwahrscheinlich, da direkte Parallelen fehlen)²⁹ rein romanische Herkunft, etwa

²³ Odwarka-Pohl VIII 987.

²⁴ Odwarka-Pohl VII 901.

²⁵ Finsterwalder 1990, 196

²⁶ Vgl. Pohl 2005a, 132f.

²⁷ In Odwarka-Pohl IX 159 habe ich diesen Namen noch anders gedeutet: Übernahme für den ‘Struppigen’, zu althochdeutsch *zata, zota* ‘Zotte, wirre Haarlocke’ (vgl. Finsterwalder 1990, 546f., betrifft aber einen Kufsteiner Namen) bzw. mundartlich *zout* ‘Haarsträhne, ungeordnetes Haar’, *zot(t)l* ‘Zottel, Haarsträhne’ (Schatz 733).

²⁸ So Finsterwalder 1990–1995, I 36. – Dass hier ein altslawisches Jer als Vollvokal erscheint, ist in Osttirol nicht ungewöhnlich, vgl. *Zettalunitz-* < **sed̆lov̆nica* oder *Zedlach* < **sed̆l’ach̆*, Erstbeleg 1022–39 *Cetulic*.

²⁹ Es wäre in unserem Gebiet der einzige Fall von romanisch *munt-* < *mons* ‘Berg’ (in zwei

**montanities* bzw. *-itia*.³⁰ Da meist die Gewässernamen älter sind und nach ihnen die benachbarten Objekte benannt sind, ist davon auszugehen, dass der Name *Muntanitzbach* zunächst dem Flurnamen *Im Muntanitz* (woher der Bach zu Tal fließt) zu Grunde liegt und von diesem ausgehend ist dann auch der Berggipfel so benannt worden.

15. Teischnitz(bach) ([táišnits-], Dorfer Tal): die wahrscheinlichste Deutung dieses Namens (der auf der Anich-Karte als *Eischnitz* erscheint) dürfte slawisch **dbžďbnica* etwa 'Regenbach' zu **dbždb* 'Regen' (slowenisch *dež*) sein (wie auch die *Tüschnitz* in Bayern).

Flur- und Bergnamen

17. Blas ([plāβ], Dorfer Tal): eine Hanglichtung, zu slawisch *plazь* 'Lawine, Lahn' (slowenisch *plaz*); s.a. *Blos*.

18. Blas ([plāβ], Burger Tal): zwei nach Hofnamen unterschiedene Weideflächen: *Kuenzer Blas* und *Jochblas*, wie **17**.

19. Blos ([plāβ], Arnig): Kuhweide, wie **17**.

20. Blossen (pl., [plóβən, -ā-], Großdorf): Felder, Plural zu **17**.

21. Boroditze ([poroditše], Lana): Name eines Weges, wohl wie *Paraditze* (**57**) zu deuten.

22. Bossenig ([póβənik], Peischlach): eine Bergwiese, entweder zu slowenisch *požnjak* 'Wiese, die nur einmal abgemäht wird, meist spät' (von *pozen* 'spät') oder auf Grund von slowenisch *po ševi* 'an der schrägen Stelle' (*pošev* 'schräg') entstanden.³¹

23. Daba-, Daberklamm ([dāwa-, dāwər-], Dorfer Tal): urkundlich 1501 *auf der Täber*, 1533 *an Kalser Däber*, eine romantische Klamm, vom Kalser Tal aus gesehen der Eingang ins Dorfer Tal, zu mundartlich *Daber* (s.u. **74**) aus slowenisch *deber/daber* 'Klamm, Schlucht'.

24. Debantgrat ([dēwənt-], Staniska): Berggrat östlich vom Schoberkees zum *Debanttal* hin, nach der Ortschaft *Debant* so benannt; der Name dieser in der Umgebung des alten *Aguntum* gelegenen Ortschaft beruht auf slawisch **děvina* 'Jungfrauenort', urkundlich 1274 *Dewin*, 14. Jhd. *Dewein*, mit *-t* erstmals 1479 *Debant*, später auch (so 1583) *Tebant* (auf ins Christentum übernommene alte Frauenkulte hindeutend).

25. Drage (Droge) ([drāge], Arnig): ein Abbruch bzw. eine Geschiebefläche, auf dem mundartlichen Wort *Droge* (s.u. **75**) beruhend, von slowenisch *draga* 'Schlucht, Wasserfurche; Mulde'.

weiteren Kalser Flurnamen [*Matitz-*, *Matoitz-*] erscheint *mat-* wie auch in Nordtirol und Vorarlberg, dazu vgl. Anreiter in Druck).

³⁰ Romanische Herkunft auch von Anreiter 2005, 23 erwogen; seiner Meinung nach hätte hier der slawische Nasalvokal fallen müssen (Anreiter im Druck), was bei einer frühen Entlehnung ins Romanische aber nicht zwingend erscheint. Immerhin liegt der Bach im Abschnitt **I**, wo es früh zu romanisch-slawischen Kontakten gekommen ist. – Denkbar ist auch, dass die Romanen den slawischen Namen nicht verstanden haben und ihn mit *munt-* 'Berg' assoziiert haben.

³¹ So Bergmann 2003, 79.

- 26. (Hoch-) Droge** ([dráǵe], Peischlach): ein Abbruch im Gelände, wie **25**.
- 27. Foledíšnitz** ([fo^uladišnits], Dorfer Tal): Bergname, wohl ein aufgewandter Flurname < slowenisch **voletiščnica* ‘Ochsenperch’ (der Name ist durch einen romanischen Filter gegangen, was den ungewöhnlichen Anlaut [f-] und die Abschwächung des -t- erklärt).³²
- 28. Fruschnitzeben** (s.o. **12**).
- 29. Ganimitz** (-Kopf) ([ganímits], auch **Gaminitz** [gamínits], Dorfer Tal): Bergname, zum häufigen slowenischen Flurnamen *kamenica* ‘mit Steinen durchsetzte Flur, Steinberg’.
- 30. Gebroinig** ([gebróinik(h)], Staniska): ein Graben mit Buchenbestand zwischen *Arnig* (**2**) und *Haslach* (Anm. 20) < slowenisch *gabrovnik* zu *gaber* ‘Weißbuche’.
- 31. Glödís** ([gléⁱdəs, glóⁱdəs], Lesachtal): Bergname; dieser ca. 3200 m hohe Bergkegel ist mit Platten und größeren Steinbrocken übersät, er macht einen „zernagten“ Eindruck, daher aus frühslowenisch **glodišće* ‘Ort, der vom Wasser zernagt ist’ (zu slowenisch *glodati* ‘nagen’), doch lautlich schwierig.³³ wahrscheinlicher und auch wortbildungsmäßig möglich ist der Ansatz **glodež* mit ähnlicher Bedeutung (allerdings bezeichnet das Wort *glodež* auch mythologische Wesen).
- 32. Gogewischwald** ([kókewiš-], älter [kokewiš-], Staniska): ein waldiger Vorsprung (Viehtrift und Heuriese), das Vorderglied wohl aus slawisch **kokavišće* zu slowenisch *kokava* / *kukava* ‘steinige, unfruchtbare Gegend; Schlucht, Gestrüpp’.
- 33. Gol** ([gól], Peischlach): eine kahle Fläche bzw. ebene Bergwiese, zu slawisch *golъ* ‘kahl’.
- 34. Gössnitzfeldscharte** ([géβnits-, góβnits-], Ködnitztal): Bergname (Übergang), nach den *Gössnitzfeldern* auf der Kärntner Seite, so nach dem *Gössnitztal* (zum Hydronym *Göβnitz* < slawisch **kozьnica* ‘Ziegenbach’) benannt.
- 35. Gost** ([kóš], Arnig): eine felsige Mahd mit Steinen und Stauden, zu slowenisch *gošča(va)* ‘Dickicht, dichtes Gestrüpp’.
- 36. Gowen** ([gówøn], Peischlach): ein Acker, wohl < slowenisch *govne* ‘Schafweide’.
- 37. Gramul** ([gramúl], Dorfer Tal): Bergname, slawischer Herkunft, vgl. slowenisch *krmol*, *krmulja* ‘Felsvorsprung, Anhöhe’ oder *grmulja* ‘Haufen, Klumpen’ (unklarer Herkunft)³⁴, vgl. auch **40**.
- 38. Graunitz** ([gráunits], Peischlach): eine felsige Weide, vielleicht aus slowenisch **grbavinica* ‘höckerige, buckelige Flur’, zu *grb(av)ina* ‘Höcker, Buckel’ (die Lautentwicklung lässt einen romanischen Filter vermuten).
- 39. Greiwiesen** ([grai-], Ködnitztal): ein Wiesen- und Weidegebiet am Ende des Ködnitztales gelegen, zu slawisch *krajъ* ‘Rand, Gegend, Ende’ (vgl. auch *Groje* **41**).

³² So Anreiter 2004b, 96.

³³ Weil slawisch *-išće* in Kals und Osttirol in der Regel zu *-ischk* wird (vgl. Pohl 2004a, 131f).

³⁴ Deutungsversuche bei Bezljaj 1982, 96.

40. Gremul, Gramulkopf ([gremúl, gramúl-], Ködnitztal): Bergname, die vor Ort übliche Aussprache ist *Gremul*; s. *Gramúl* (37).

41. Groje ([króie], Lesachtal): Rasenstreifen zwischen zwei Bergmähdern, zu slawisch *krajb* ‘Rand, Gegend, Ende’; diese Flur wird statt *Groje* heute meist *March* ‘Grenzgebiet, -zeichen’ genannt (semantisch ähnlich, vgl. *Greiwiesen* 39).

42. Iwilschg ([iwilšk, í-], Peischlach): eine steile Wiese, aus frühslowenisch **ilovišće* ‘Ort mit Ton, Lehm’.

43. Jessen ([jésøn], Peischlach): ein Feld, zu slawisch **(j)ěsa*, slowenisch *jasa* ‘Lichtung’.

44. Kalúse ([kalúse], Burger Tal): ein ehemaliges Weidegebiet, < slawisch *kaluža* ‘Lache, Pfütze, Sumpf’ (s. 1).

45. Ladine ([ladíne], Staniska): ein Weidegebiet, zu slowenisch *ledina*, mundartlich *ladina* ‘Brache, Brachland’.³⁵

46. Lassen ([lásøn], Großdorf): Felder, wohl zu slowenisch *laz* ‘Rodung, Gereute’.

47. Lasteretz (Losteretz) ([loštəréts], Arnig): ein Hügel und eine Kluft über einem Bach, wohl wie *Losteres*, 48.

48. Losteres ([lóštərets], Lesachtal): spitz zulaufendes Waldstück, erinnert (wegen [-ets]) an slawische Namen wie **ostrbcb* ‘Spitzberg’, was semantisch bei allen vier in Fragen kommenden Namen (47–50) passen würde, doch der Anlaut *l-* bleibt unklar (vielleicht eine slawisch-romanische Mischform: romanischer Artikel + slawisches Appellativ).³⁶

49. Lostrabödlan ([lóštras-], Großdorf): unter dem Ganotzeck (einer spitzen Erhebung) liegender Wald und Weide; wie 48.

50. Lostretzkluft ([loštréits-], Lana): schmaler Einschnitt zwischen Lana und Arnig; wie 48.

51. Lotischgen ([lotiškən], Peischlach): eine Bergwiese, aus frühslowenisch **lqtišće* zu *lqtč* ‘Lindenbast, Gerte’ bzw. *lqtčje* ‘Lindenwald’.³⁷

52. Mörbetzspitz(e) ([mérbets-], Lesachtal): von einem alten Flurnamen abgeleiteter Bergname, zu slowenisch *murava / murova* ‘Au, Rasen; für Milchkühe geeignetes Gras’ (vgl. slowenischen Flurnamen *Murovica*).

53. Mullitzboden ([múlits-], Arnig): höchste Bergwiese der *Niederarniger Bergwiesen*, zu slowenisch *muljica* ‘Geröll usw.’, eine der zahlreichen Ableitungen von slowenisch *mulj* ‘feiner Sand, Flusssand’.

54. Mullitz-, Mollitzgraben ([mólits-], Arnig): ein Graben, eigentlich ein Gewässername, wie 53.

³⁵ Ursprünglich mit Nasalvokal (**lədina*), wobei das nasale Element vor Dental meist schwindet (so Anreiter in Druck). – In Nordtirol gibt es einen ähnlichen Namen, *Ladins* (vorrömischer Herkunft, beide gehen unabhängig voneinander auf indogermanisch **lendhinā-* zurück). Bemerkenswert erscheint mir die Tatsache, dass auch im Romanischen der Nasal oft schwindet (worauf auch Anreiter in Druck hinweist).

³⁶ Eine andere Deutung könnte sich aus romanisch **lusterā* ‘Heidel-, Schwarzbeere’ (Substratwort, vgl. Grzega 1997, 72) ergeben.

³⁷ Mit häufigem Nasalschwund vor Dental (Anreiter in Druck), vgl. 45.

55. Obring ([ôbrinj] Peischlach); eine Wiese, zu slawisch *ob* + *brinъ* 'Wacholder', slowenisch *brin* oder *brinje*.³⁸

56. Ostadan ([ôštardân], Staniska): steile Bergwiese, vielleicht Zusammensetzung aus slowenisch *oster* 'spitz, scharf' + *dno* 'Boden, Grund' (Nebenform *dane*, vgl. den Ortsnamen *Dane* in Slowenien),³⁹ also etwa 'spitz zulaufendes Grundstück'.

57. Paraditze ([paradítse], Großdorf): ein Gebiet, wo Erdrutsche und Hangrutschungen häufig sind, dürfte romanisch *pratium* 'Wiese' enthalten, das in Komposita oft als *par-* erscheint; ein solches Kompositum dürfte in unserem Fall dann slawisiert worden sein, so wohl auch *Boroditze* (21).⁴⁰

58. Plaischgegraben ([plašičke-], Arnig): ein Graben, der eigentlich ein Lawinengang ist, aus altslowenisch **plazišće* 'Lawinengang', das Grundwort *plaz* ist in 17-20, 59 und 60 enthalten.

59. Plos ([plôß], Ködnitztal bzw. [plãß], Arnig): Weidegebiete, wie *Blas* 17.

60. Ploss ([plôß], Lesachtal): eine Wiese, wie *Blas* 17.

61. Poletztrog ([poletstrôg], Peischlach): eine große, trogförmige Geländemulde mitten im Wald, Zusammensetzung wohl aus slowenisch *polica* 'Gelände-, Berg-, Gebirgsstufe, Terrasse' + deutsch *Trog*.

62. Poppichelen (pl., [pópichelen], Lana): ein Hügel mit Kirche inmitten eines Wald- und Weidegebietes, wohl ein umgeformtes slowenisches *podpolje* 'Unterfeld' (vgl. Siedlungsnamen *Poppichl* in Kärnten).

63. Prad (Brod) ([pro^ud], Arnig): eine höher gelegene Weide, wohl zu slowenisch *prod* 'Geröll, Grieb' (wegen der Aussprache [-o^u-] wahrscheinlicher als aus romanisch *pratium* 'Wiese').

64. Rane ([ráne], Staniska und Peischlach): ein Feld bzw. ein Waldstück, wohl aus slowenisch *ravnje* 'eben Fläche, Ebene; Terrasse' (zum Lautlichen vgl. *Arnig* 1 sowie den Osttiroler Ortsnamen *Raneburg* [ránewa], der auf slowenisch *ravnoba* beruht).⁴¹

65. Ströbnitzfeld ([štréⁱwnitse, štrôⁱwnitse], Burg): ein höher gelegenes Feld, zu slawisch *strǫpъ* 'Dachstuhl; zwischen Bächen liegender Teil eines Berges', **strǫpъnica* 'steile, abschüssige Flur' (der Name ist durch einen romanischen Filter gegangen, was die Abschwächung des *-p-* erklärt).⁴²

66. Sunzkopf ([sunts-], Dorfer Tal): Bergname, zu slawisch *zqbъcb* 'kleiner Zahn' (slowenisch *zob* 'Zahn' in der Oronymie für 'stark zugespitzte Steinform; allein stehender hoher Felsen'), slawisch *zqbъcb* > romanisch **sombitsa* > bairisch **somb(i)ts* bzw. *sunts*.⁴³

³⁸ So Anreiter 2004a, 58.

³⁹ Vgl. auch den Osttiroler Flurnamen *Dane* in Ainet (Bergmann 2003, 102f.).

⁴⁰ Kaum zu slowenisch *prod* 'Geröll, Schotter', denn der merkwürdige Vokaleinschub im Anlaut (auch bei 21) bleibt unerklärbar; das *-itze* kann kategorienbildend sein (im Sinne von Hornung 1981).

⁴¹ Badjura 1953, 38f.

⁴² So Anreiter 2004a, 60¹¹ u. 2004b, 95⁴⁵.

⁴³ So Anreiter 2004b, 93.

67. Teschgitz ([tōškits], Peischlach): ein Feld östlich der Oberpeischlacher Kapelle, wohl aus frühslowenisch **teščica* ‘schwierig zu erreichendes Grundstück’ (was man sich auf Grund der Topographie in früheren Zeiten vorstellen kann).

68. Tsch(r)nitzen (alm usw., urkundlich 1553 *im Tscharnitschen*) ([tšanitsn-], Lana): Waldparzellen, zu slowenisch *črnica* ‘Heidel-, Schwarzbeere’.

69. Tschumpawitz (urkundlich *die Schümppeniz*, [tšumpawits], Staniska): abgekommener Name eines Waldes und Felsens, wohl aus frühslowenisch **sqpovica* ‘Geierhorst’ (zu *sqpъ* ‘Geier’).

70. Tschumpetschegg ([tšumpenék], Staniska): Bergname, ähnlich wie **69**, zusammengesetzt aus einer Weiterbildung zu slawisch **sqpъ* ‘Geier’ + deutsch *Egg* ‘Berg-, Geländevorsprung’ (man beachte die Divergenz zwischen Schreibung und Aussprache).

71. Waldniger ([wáldnikər], Ködnitztal): ein Acker, zu einem abgekommenen Familien- oder Hofnamen (deutsch *Wald* + slowenisch *-nik* + deutsch *-er*).

72. Zales ([tsáles], Lesachtal): eine Wiese, wohl aus slawisch *za lēs-* ‘hinter dem Wald’.

73. Zelense (Große, Kleine) ([tselénse], Ködnitztal): eine Gemeinschaftsweide, aus slawisch *zelenica* ‘grün bewachsener Platz in einer felsigen Gegend’.⁴⁴

Wörter slowenischer Herkunft in der Kals Mundart

74. Daber (die) ‘Klamm’ [dáwa] < slowenisch *deber / daber* ‘Klamm, Schlucht’ (dieses Reliktwort, das in Kärnten aus dem appellativischen Wortschatz verschwunden ist, kommt auch in anderen Osttiroler Gegenden vor),⁴⁵ s.o. **23**.

75. Drage (Droge) ‘Furche eines Erdrutsches’ [dráge] < slowenisch *draga* ‘Schlucht, Wasserfurche’ (auch im Defreggen vorkommend),⁴⁶ s.o. **25**.

76. Gaislitz ‘ein gesäuerter, fettloser Brei aus Hafer, der in erstarrtem Zustand gegessen wurde’, überhaupt ‘dicker Brei, Polenta’ [gái(s)lits, auch gáiletse], schon in der mittelalterlichen Küche bekannt (*gīselitze*) < slawisch *kyselica* ‘Säuerliches’ von *kyselъ* ‘sauer’. Ursprünglich ein weit verbreitetes Wort, heute in Vergessenheit geraten.⁴⁷

77. Glitsch (der) ‘schuppenartiger Abstellraum’ (heute nicht mehr in Gebrauch),⁴⁸ sonst meist ‘verschlagartige Abteilung im Stall (vor allem für Kleinvieh wie Schweine, Schafe) oder im Keller bzw. Vorratsraum (etwa für Erdäpfel, Rüben)’, weit verbreitet in den meisten Osttiroler Talschaften.⁴⁹ Das Wort muss sehr früh ins Deutsche gelangt sein, denn es findet sich auch in solchen Gegenden, wo kein slawisches Substrat anzunehmen ist, u.a. im Pustertal und auch in den norditalienischen deutschen Sprachinseln Pladen und Zarz. Zur Etymologie von *Glitsch* (auch *Gglitsch*) ist zu sagen, dass es wohl zu einer Ableitung von

⁴⁴ In Frage kommt auch **zenense* zu romanisch *cena* ‘Abendweide’.

⁴⁵ Schatz 125.

⁴⁶ Schatz 132.

⁴⁷ Vgl. Pohl 2004, 35f. mit Lit.

⁴⁸ Hornung 1964, 82.

⁴⁹ Bergmann 2003, 162–165 mit Lit.

slowenisch *klet* ‘Keller, oberirdischer Keller’⁵⁰ zu stellen ist, etwa *kletič*, also etwa ‘kleiner Keller, Kellerabteil (o.dgl.)’.⁵¹

78. Gopritz ‘ein gutes Futterkraut (*Ligusticum mutellina* L.)’ (in anderen Gegenden *Madaun* genannt) [kópri^ts oder kópri^ts], entspricht dem slowenischen *kopr*c ‘Fenchel’ (verwandt mit *koper* ‘Dille’).⁵² Das Wort kommt auch im Raum Lienz sowie im Oberen Mölltal in Kärnten vor.⁵³

79. Jach ‘Taufwind’ [jäch], *es tut jachen* ‘es geht der warme Wind’, außer in Kals auch im Defreggen, auf dem auch in Kärnten weit verbreiteten Wort *Jauk* ‘Föhn, warmer Wind’ (< slowenisch *jug* ‘Süden’) beruhend.⁵⁴

80. Jause ‘Zwischenmahlzeit’, v.a. das Verb *jausnen* ‘eine Zwischenmahlzeit einnehmen’ [jáusnən], v.a. in Lesach neben *Marende* und *marenden* (romanischer Herkunft) für die Vormittags- (sonst meist *Neuner* ‘9-Uhr-Jause’, *neunern*) und Nachmittagsmahlzeit. Das Wort beruht auf slowenisch *južina* ‘Mittagessen’ und hat sich zu einem Parade-Austriazismus entwickelt. – In anderen Osttiroler Gegenden hat *Jause* noch die ältere Bedeutung ‘Mittagessen’ (Defreggen, Tilliach, so auch im Kärntner Lesachtal).⁵⁵

81. Lampitze ‘Lamm (weibliches Jungtier)’, im östlichen Teil von Osttirol verbreitet,⁵⁶ in Kals meist *Lämpitzlein* [lěmpətsle oder lěmpitsle],⁵⁷ also eine Mischform aus deutsch *Lamm* (mittelhochdeutsch *lamp*) + slawisch *-ica* + deutsch *-lein* in Osttirol ist *-itze(n)* < slawisch *-ica* sonst ein weit verbreitetes Flurnamen bildendes Suffix.⁵⁸

82. Lunitsch ‘Mäusebussard (*Buteo buteo*)’ [lūnitš], zu slawisch **luńb* ‘Bezeichnung für verschiedene Greifvögel’ + *-ičb*, das bei mehreren Raubvogelarten begegnet.⁵⁹ Das Wort ist auch aus anderen Gegenden Osttirols bezeugt.

83. Meisch(k)itze ‘Stachelbeere’ [máišitsn oder máiškətsn],⁶⁰ jedenfalls eine deutsch-slawische Mischform, kommt in Osttirol in mehreren Varianten vor,⁶¹ in Oberkärnten *Meitschkelein*; jedenfalls besteht ein Zusammenhang mit den Kärntner *Mauchelein*, slowenisch mundartlich *malhelj*, das selbst wiederum ein deutsches Lehnwort sein dürfte.⁶²

84. Naunitze ‘Hagebutte’ [náunitsn], im nördlichen und östlichen Osttirol verbreitet (neben *Aunitze*)⁶³ und beruht auf einem slawischen *(*j*)*agodbnica* ‘kleine

⁵⁰ Pleteršnik I 406.

⁵¹ Dieser meiner Deutung schließt sich auch Bergmann 2003, 164 an.

⁵² S. die Einträge bei Pleteršnik s.v.

⁵³ Vgl. Hornung 1973, 112, Bergmann 1998, 41f.

⁵⁴ Schatz 315, Hornung 1964, 159

⁵⁵ Hornung 1964, 81, Schatz 316.

⁵⁶ Hornung 1964, Karte 27.

⁵⁷ Vgl. Hornung 1964, 82, 1981, 65.

⁵⁸ Vgl. Hornung 1981, 63ff.

⁵⁹ Bergmann 1998, 43f.

⁶⁰ Hornung 1964, 84.

⁶¹ Vgl. Schatz 421.

⁶² Vgl. Pohl 2004c, 76f. mit Lit.

⁶³ Hornung 1964, 89 u. Karte 20.

Beere’;⁶⁴ auch im Slowenischen bedeutet *jagoda* eigentlich ‘Beere’, meist ‘Erdbeere’, u.a. auch ‘Hagebutte’.⁶⁵ Die Lautentwicklung lässt einen „romanischen Filter“ im Sinne Anreiter (wie bei **3** und **65**) vermuten (Abschwächung des intervokalischen -g- ähnlich wie **ille Aguntum* > *Lauent*, geschrieben *Lavant*).

85. Struggel ‘Strudel’ [štrúkl], hier der Vollständigkeit halber erwähnt, in Kals ist *Struggel* die Nebenform von deutsch *Strudel* und sicher nicht entlehnt,⁶⁶ in Kärnten ist jedoch das aus dem Slowenischen rückentlehnte Wort *Struckel* (< slowenisch *štrukelj*) ein anderes Gericht.⁶⁷

86. Topanitz ‘eine trockene Bähschnitte’ [tépønits], dieses Reliktwort bezeichnet ein in Vergessenheit geratenes einfaches Gericht, wohl aus altslowenisch **topenica* zu *topel* ‘warm’, *topiti* ‘zum Schmelzen bringen’ (also ‘erhitzen’).⁶⁸

Zusammenfassung

Für das Sprachgut slowenischer Herkunft im Kalser Tal sind folgende Eigenschaften typisch:

- (1) vor *a-* fehlt das prothetische *j-* (s. **2**, **7**);
- (2) die altslowenische Lautgruppe **stj* bzw. *sk^{ei}* wurde etwa [škʷ] oder [šč] ausgesprochen, was im Deutschen *schk* [šk] ergeben hat (s. **6**, **42**, **51**, **58**, **67**);
- (3) die Nasalvokale sind vor Dentalen meist (**3**, **45**, **51**, **65**), aber nicht immer (**14**), geschwunden, erhalten vor Labial (**66**, **69**, **70**);
- (4) eine nicht geringe Anzahl von Namen ist durch einen „romanischen Filter“ gegangen⁶⁹ (s. **2**, **3**, **27**, **38**, **64**, **65**, **84**);
- (5) mitunter kam es auch zu romanisch-slawischen Mischformen (s. **10**, **14?**, **21**, **47-50?** **57**);
- (6) deutsch-slowenische Mischformen (s. **5**, **7**, **8**, **9**, **10**, **62**, **70**, **71**, **81**, **83**);
- (7) bemerkenswerte Übersetzungen (**3**, **11**).

Die Punkte (1), (2) und (5) sind für den ganzen Osttiroler Raum charakteristisch.⁷⁰

Literatur

- Anreiter 2004a, Peter Anreiter, Deutungsversuche von rätselhaften Kalser Namen. In: Pohl (Hg.) 2004, 55–61.
- Anreiter 2004b, Peter Anreiter, Onomasiologische Klassifikation der romanischen und slawischen Namen des Kalser Tales, In: *Pohl (Hg.) 2004*, 81–116.
- Anreiter 2005, Peter Anreiter, Nichtslawische Onyme auf *-i(t)z* in Österreich, *Österreichische Namenforschung*, Jg. 33/3, 13–27.

⁶⁴ Hornung 1964, 26⁸⁵ mit Lit.

⁶⁵ lt. Pleteršnik s.v.

⁶⁶ Ähnlich Hornung 1964, 79.

⁶⁷ Vgl. zuletzt Pohl 2004c, 85 u. 42.

⁶⁸ Vgl. Hornung 1964, 79 und Pohl 2004c, 36.

⁶⁹ Im Sinne von Anreiter 2004ab

⁷⁰ Vgl. Pohl 1997 und 2005a, 130ff.

- Anreiter in Druck, Peter Anreiter, Das Schicksal der slawischen Nasalvokale im Osttiroler Namengut, *Onomastica Slavogermanica* (Leipzig).
- Badjura 1953, Rudolf Badjura, *Ljudska geografija*, Ljubljana.
- Bergmann 1998, Hubert Bergmann, *köprits* „Alpen-Mutterwurz“ und *luunitš* „Mäusebussard“ – zu zwei slawischen Relikten in Osttiroler Mundarten, *Österreichische Namenforschung*, Jg. 26/1-2, 39–47.
- Bergmann 2003, Hubert Bergmann, *Slawisches im Namengut der osttiroler Gemeinden Ainet und Schlaiten, Anmerkungen zur Slavia submersa im vorderen Iselta*, Klagenfurt, Dissertation, 396 S.
- Bezljaj 1976, 1982, 1995, 2005, France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–IV*, Ljubljana.
- Brandenstein 1978, Wilhelm Brandenstein, *Kleine namenkundliche Arbeiten*, Graz.
- Finsterwalder, Karl Finsterwalder, Ueber Tauernnamen, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 5 (1929) 228–242.
- Finsterwalder 1990, Karl Finsterwalder, *Tiroler Familiennamenskunde*, Innsbruck, 2. Auflage.
- Finsterwalder 1990–1995. Karl Finsterwalder, *Tiroler Ortsnamenskunde I–III*, Innsbruck.
- Grzega 1997, Joachim Grzega, In memoriam Hugo Schuchardt (II): Kelto-Zentralromanisches, *Grazer Linguistische Studien* 47, 67–75.
- Hornung 1964, Maria Hornung, *Mundartkunde Osttittols*, Wien.
- Hornung 1973, Maria Hornung, Dialektgeographische Raumgestaltung im oberen und mittleren Mölltal, *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik, Beiheft 9 = Festschrift Kurath* 107–117.
- Hornung 1976, Maria Hornung, Zur Problematik der Ortsnamenforschung in Osttirol, *Osttiroler Heimatblätter* 44/5.
- Hornung 1981, Maria Hornung, Beobachtungen über die kategorienbildende Funktion slawischer Suffixe bei deutschem Namenmaterial in Sprachberührungszonen, *Onomastica Slavogermanica* 13, 61–66.
- Leimser 1998, Hilda A. Leimser, *Geschichte von Kals am Großglockner durch die Jahrhunderte*, Kals am Großglockner.
- Odwarka 1999, Karl Odwarka, Zum Namen Kals, *Österreichische Namenforschung* 27/1–2, 83–88.
- Odwarka-Pohl, Karl Odwarka – Heinz Dieter Pohl, Materialien zu einem Namenbuch von Kals (Osttirol), *Österreichische Namenforschung: I ÖNF 14/1–2 (1986) 83–111; II–III ÖNF 18 (1990) 5–54; IV–V ÖNF 21 (1993) 71–92; VI–VIII ÖNF 22–23 (1994–95) 59–71, IX (Hofnamen) ÖNF 26/1–2 (1998) 123–145.*
- Odwarka 2004, Karl Odwarka - Heinz Dieter Pohl, Alle Kalser Namen auf einen Blick: Register zu allen bearbeiteten und erhobenen Namen des Kalser Tales mit kurzer Erläuterung (Herkunft), In: *Pohl (Hg.) 2004*, 11–52.
- Pleteršnik: Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana 1894–1895, 2 Bde. (Neudruck Ljubljana 2006).

- Pohl 1997, Heinz Dieter Pohl, Po slovenskih sledih na Vzhodnem Tirolskem, In: *Historični seminar* II, Ljubljana.
- Pohl 2004a, Heinz Dieter Pohl (Hg.), *Kalser Namenbuch*, In: *Österreichische Namenforschung (Sonderband)*, Wien, Edition Praesens.
- Pohl 2004b, Heinz Dieter Pohl, Einleitung. Der Name der Gemeinde Kals am Großglockner, In: *Pohl (Hg.) 2004*, 7–10.
- Pohl 2004c, Heinz Dieter Pohl, *Die Sprache der Kärntner Küche / Jezik koroške kuhinje, Ein Lexikon mit Ausblicken auf die österreichische und internationale Küche*, Klagenfurt, Hermagoras.
- Pohl 2005a, Heinz Dieter Pohl, Die *Slavia submersa* in Österreich: ein Überblick und Versuch einer Neubewertung, *Linguistica XLV – Joanni Orešnik septuagenario in honorem oblata* I, Ljubljana, 129–150.
- Pohl 2005b, Heinz Dieter Pohl, Slowenisches Erbe in Kärnten und Österreich: ein Überblick, *Kärntner Jahrbuch für Politik* 2005, 127–160.
- Schatz 1955 (²1993), Josef Schatz, *Wörterbuch der Tiroler Mundarten*, Innsbruck, Wagner.
- Šmilauer 1970: Vladimír Šmilauer, *Průručka slovanské toponomastiky / Handbuch der slawischen Toponomastik*, Praha, Academia.
- Unterforcher 1899, August Unterforcher, Die Namen des Kalserthales, *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg* 43 (1899) 21–68.
- Videsott 2004, Paul Videsott, Die Stellung der Kalser Namenlandschaft im ostalpinen Raum, In: *Pohl (Hg.) 2004*, 63–80.

Slovenska imena in nekatere besede iz Kalsa na Vzhodnem Tirolskem Povzetek

Vzhodna Tirolska ponuja obilico slovanskega besednega in imenskega gradiva, ki zaradi svoje obrobne lege izkazuje veliko arhaizmov (med drugim manjkajoči protetični j-, izgovor -šk- za današnji slovenski -šč-). To gradivo je treba uvrstiti h „karantanskemu“, staroslovenskemu narečju, ki se je govorilo v karantanski kneževini in je izpričano v Brižinskih spomenikih. Medtem ko imamo v drugih vzhodnotirolskih dolinah (Defreggen, Virgental, Iseltal, Lienzer Becken) – če odmislimo substrat – samo prednemško slovansko plast, je prišlo v dolini Kals do tesnih stikov z romanskimi praprebivalci. Posledica teh stikov so nekatere imena, ki so šla skozi romanski filter (npr. Arnig, št. 2, Ködnitz, št. 3 in Foledischnitz, št. 27), kakor tudi nekaj mešanih tvorb (npr. hišno ime Rantschnigg, št. 10 in ledinsko ime Paraditze, št. 57). Poleg tega najdemo nekaj zanimivih prevodov, kot sta npr. sosednji naselbinski imeni Ködnitz in Glor (št. 3) ‘nahajajoč se v kotu’ ter hišni imeni Zöttl in Figer (št. 11) ‘vas’. Obstaja velika verjetnost, da se je slovansko prebivalstvo najprej asimiliralo z romanskim elementom (približno po letu 1000) in se je nemščina dokončno uveljavila šele okoli 1500. Strinjati se moramo, da je samo ime doline in

okoli polovica naselbinskih imen slovanskega izvora, čeprav delež imen slovanskega izvora drugače znaša povprečno 6–7 % (v južnem predelu pa 20 %).

Poleg imenskega gradiva članek posveča primerno pozornost tudi narečnemu besedišču. Tipične vzhodnotirolske besede oz. za dolino Kals tipične besede so med drugim Daber ‘soteska’ (št. 74) ali Glitsch ‘shramba’ (št. 77), dalje Lunitsch ‘navadna kanja’ (št. 82) ali Topanitz ‘vrsta peciva’ (št. 86). Deloma so to relikti, ki jih bolj vzhodno (na Koroškem) sploh ne zasledimo.

Heinz Dieter Pohl
Institut für Sprachwissenschaft und Computerlinguistic, Universität Klagenfurt
Universitätsstr. 65–67, 9020 Klagenfurt
heinz.pohl@uni-klu.ac.at

Alcuni casi di paronomasia fra sloveno e friulano nei toponimi del Friuli

Maurizio Puntin (Fiumicello)

IZVLEČEK: Avtor obravnava 11 primerov paronomazije s historičnega območja Furlanije, zlasti z njenega najbolj zanimivega vzhodnega dela. Tu je več kot tisočletni stik med slovenskimi in romanskimi (furlanskimi) narečji sprožil prevzeme, kalkiranja, paretimologijo (in druge procese), ki jih je potrebno proučevati od primera do primera, od območja do območja, saj ima vsako območje svojo zgodovino, ki omogoča razložiti posamezne jezikovne pojave.

Selected Examples of Paronomasia between Slovene and Friulian in Friulian Toponyms

ABSTRACT: The author discusses 11 examples of paronomasia from the historical region of Friuli, primarily its most interesting eastern part. More than a millennium of contact between the Slovene and Romance (i.e., Friulian) dialects in this region has resulted in processes that include borrowing, loan translations, and para-etymology. These must be studied on a case-to-case basis and from one area to another because each area has its own history that can provide an explanation of individual linguistic phenomena.

Il Friuli, specialmente nella parte orientale, è un'area interessantissima dal punto di vista della storia linguistica poiché, se si fa eccezione per la Romania¹, risulta essere oggi l'unica zona dove una antica lingua neolatina come il friulano ha convissuto per quattordici secoli accanto ad una lingua slava come lo sloveno, rappresentato qui da una serie di dialetti, alcuni dei quali molto arcaici. Questa lunga

¹ Ed escludendo pure l'antica lingua dalmatica (scomparsa con l'ultimo parlante nel giugno 1898 a Veglia). La Romania (con i gruppi Aromuni e Istrorumeni sparsi per i Balcani) ha una posizione geografica e una storia del tutto particolari se paragonata alle altre culture neolatine.

convivenza ha avuto diversi riflessi, forse nella fonetica² ma soprattutto nel lessico³ e nella toponomastica dei paesi dove sono parlati i locali dialetti friulani e sloveni.

Qui si presenteranno in maniera succinta solo alcuni casi significativi, presi da alcune aree dove vi fu in passato o esiste ancora una consistente presenza stabile slovena: il Canal del Ferro, il Codroipese, Prepotto e l'Isontino goriziano e monfalconese⁴.

Non ci si dilungerà certo sul fenomeno della *paronomasia* o 'paretimologia', basterà dire che è antico quasi quanto il linguaggio ed è ben attestato già in epoca classica⁵.

Ed ancora che ci appare qui spesso "sbilanciato" fra le due realtà linguistiche, nel senso che si tratta di una impossibilità soprattutto della parte romanza di comprendere il significato di un toponimo per esempio come *Podercia* (o *Predigoï*⁶) e della tendenza a "risistamarlo" all'interno del proprio orizzonte semantico; e questo naturalmente dopo il passaggio, più o meno completo, di una zona da una fase linguistica ad un'altra. Per esempio nel Territorio di Monfalcone da un'antica situazione bilingue (friulano-sloveno) ad una monolingue veneto bisiaica.

BELEPEIT PRADOVAN, (friul.) *Belepèit Padoàn*, (monte, q. 1170, Chiusaforte, Ud).

XIX sec. "*Bele Peit Pradovan*" (CN); XX sec. "*Piccolo Belepèit*" (IGM). Nelle attuali mappe la montagna è indicata come *Piccolo Belepèit* per distinguerlo dal vicino e più alto *Belepèit* (q. 1284), caratterizzato da una "roccia assai chiara" (esattamente il senso dello slov. *bela pèč*). *Pradovàn* ha un etimo incerto: si può ipotizzare un toponimo ibrido composto da friul. *Prâ(t)* 'prato' – *d(i)* – **Ovan*, es-

² Si sa per esempio che un noto studioso, l'Alinei, ha sostenuto che la palatalizzazione delle velari seguite da -a- nei dialetti ladini sarebbe dovuta all'antichissimo influsso di metallurghi slavi protostorici provenienti dai Balcani e penetrati nelle Alpi alla ricerca di zone minerarie (Alinei 2000, 739–762). Questa posizione non è condivisa da diversi studiosi.

³ Si veda in generale Rocchi 1990 ("*Latinismi e romanismi*..."). Si può vedere anche una mia anticipazione sulla rivista *Isonzo Soča* (n. 61, 2005, 22–23) sui prestiti sloveni nel friulano: il contenuto di questo e di un altro articolo sui prestiti friulani nello sloveno goriziano confluiranno in un breve lavoro di prossima pubblicazione.

⁴ Nel Territorio di Monfalcone i dati onomastici e toponomastici indicano una presenza addirittura maggioritaria di contadini sloveni, almeno fino alla prima metà del sec. XVI.

⁵ Solo due esempi fra i tanti. Che il nome dell'*aquila*, il "primo" degli uccelli (e simbolo presente sulle insegne romane) fosse all'origine di *Aquileia* era cosa già scontata al tempo dell'imperatore Giuliano (355–363); il Candido nel sec. XVI menzionava questa antica paretimologia aggiungendovi altre due allora correnti, "*ab aquis*" ('dalle tante acque') oppure dal nome di un troiano, *Aquilius*, profugo come Enea ed Antenore. Il nome della località *Βουθρωτός* (davanti a Corfù), di probabile origine illirica se non preindoeuropea, era dai Greci interpretato come '(luogo dove) saltano i buoi' (*-Βους θρώσκει* - cfr. in Mayer 1957, 103).

⁶ Naturalmente anche i popolani sloveni non avrebbero *compreso* il top. *Predigoï*, ma per lo meno sarebbe stato più facile che intuissero di avere a che fare con un nome della serie *Bodigoï*, *Sfiligoï*, *Cernigoï*, diffusissimi nel Goriziano.

sendo il secondo elemento vicino ad una forma antroponomica di *Johannes* spesso menzionata negli archivi friulani (*Juvan, Jovan, Juuan, Ivvan*⁷). Si danno forse altre possibilità di ricerca partendo dalle voci *prôdalen, prôdovje, pridol* (ecc.), ma tutte le vie interpretative finora esplorate comportano difficoltà. Ad un certo punto, in una situazione di opacità semantica, il toponimo è stato reinterpretato con un noto etnico italiano, abbastanza vicino alla pronuncia locale moderna.

BERTIOLO, (friul.) *Bertiûl, Britiûl* (Ud).

1275, 1300 “*Bratigul ... Bratiulo*” (TEA 167, 212); 1277 “*Berthiolo sive Berte-gul*” (di Prampero 20); XIV sec. “*Bratiulo*” (SAC); 1311 “*de Bratigullo*” (STC); XV sec. “*Paulus di Bratiol*”⁽⁸⁾; 1418 “*de Bratiulo*”; 1435, 1437, 1439 “*de Bratiul, Brathiulo*” (SAC); 1448 “*in Bertiolo*”⁽⁹⁾; 1459 “*Brathiulo*”; 1552 “*del Vuat de Bracthiulo*” (SAC); 1552 “*In Bratiolo ... In Bratiol*”⁽¹⁰⁾. Secondo il Frau e altri studiosi il toponimo deriva dal noto personale germ. *Berto* (Frau 1978, 34). Ma tenendo conto della maggior parte delle forme antiche e di una delle due dizioni moderne (*Britiûl*) sembra molto più plausibile un’etimologia slovena, dal pers. *Brat-* (formante incerta)¹¹. In *Bertiolo* si dovrebbe ipotizzare una forma antroponomica altomedievale **Bratigui*, in cui era già iniziato il processo di romanizzazione di un originario *Bratigoi* (forse come denominazione di un clan stabilitosi in zona). **Bratigui* è stato successivamente sentito come un plurale di un **Bratigul*; ed è infatti da quest’ultima forma, vista come nome del singolo villaggio, che parte la massa delle attestazioni conosciute. La scomparsa della velare intervocalica e una possibile metatesi (*Bra-* > *Bar-/Ber-*) sono fenomeni “normali” in friulano. La metatesi sarà certo stata favorita dal fatto che il passaggio dei contadini della zona ad un dialetto friulano ha reso del tutto opaco il nome originario *Bratigul* o *Bratiul*, mentre una forma *Bertiûl* evocava un personale germanico, *Bert(o)*, “di moda” per lunghi secoli del medioevo, come tanti altri di questo strato linguistico dominante che sono all’origine di molti personali italiani. La presenza della variante *Britiûl* (usata in paesi vicini) ci indica però che questa tendenza paretimologica si è fermata a mezza strada: probabilmente a livello popolare aveva un successo molto parziale ma venne successivamente imposta dalla tradizione scritta e colta, nella forma attuale (generale dopo il XVI secolo). A livello toponomastico Bertiolo conta pochissimi confronti, per esempio con i top. *Brâtis* di Porpetto (< **Bratec* ?), *Val Bertât* (Paularo), *Cjà Bertòs* (Faedis), *Bertogne* (XVIII sec. Perteole), casale *Bertòs da cròs* a Scodovacca (Cervignano) ecc.; ma

⁷ Forme parallele al più diffuso slov. *Ivan*; esiste in Carnia anche un cognome *Ovan*. Il toponimo *Belepeit Padovan* è stato registrato nella raccolta di AA.VV., *Legami tra una terra e la sua gente*, I vol., 2004, 116–117.

⁸ *Pellicciai*, 32, 139.

⁹ Arch. Colloredo, b. 4, ASUd.

¹⁰ *Statistica* dei beni delle chiese, anno 1529, ms. del fondo princ., BCU.

¹¹ Cfr. i nomi slavo-alpini *Bratrěj* e *Bratrica* individuati dal Kronsteiner in attestazioni carinziane e stiriane dei secc. XI–XIII (Kronsteiner 1981, 26); la schiera dei *Bratecz, Bratigoy, Bratina, Bratonya, Bratosch, Bratosniczicz, Bratrong, Brattitsch, Brattusch, Bratus* ecc. in Kos (Kos *Urbarji* 1954, 315). Anche la forma semplice *Brat / Brati* sembra documentata nel Friuli dei secc. XIV e XV (SAC).

gli ultimi si dimostrano derivazioni di cognomi friulani per i quali è certo possibile anche un'ipotesi slavistica¹². Fuori del Friuli troviamo *Bertilo*, *Bertoio*, *Bertuolo* (Vr, Pd) ecc., ovviamente dall'antico antroponimo germanico.

CAMINIZZE, (bis.) *Comunize* (Pieris, fraz. di S. Canzian d'Is., Go).

1818 "*Caminanze*","*Cominiza*"(CN); XX sec. "*Comunizze*" (MC). Probabilmente da confrontare con slov. *kámeničje* 'terreno pietroso'¹³; trattandosi di una "strada campestre" a nord di Pieris, il riferimento va al fondo sassoso della via. Nella pronuncia popolare moderna (si nota già la tendenza nella seconda attestazione del sec. XIX) si è sviluppata la paretimologia sulla nota base "comune, fondo comunale".

LUCINICO, (friul.) *Luzinís*, (slov.) *Ločnik* (fraz. di Gorizia).

1193 "*Lucinigo*" (STC); 1214 "*villam de Lucinico*"; 1247 "*Lucenicum*"; 1254 "*Castrum Lucinici*"; 1286 "*de Lucinicho*" (di Prampero 95). La dizione friulana ci assicura che il toponimo va inserito nel gruppo dei prediali di origine latina, quasi sicuramente da *Lucinius* (¹⁴), col normale esito in *-is*, *-i* o *-ins*. La forma slovena pare influenzata dalla paretimologia, attratta dall'appellativo *lôčnik* 'divisione, confine': forse la tendenza pareva confermata dal fatto che da diversi secoli il "confine" linguistico fra friulano e sloveno si è assestato proprio fra Lucinico e Piedimonte. Nel medioevo invece, come sappiamo oggi, lo sloveno penetrava a fondo nella pianura goriziana e monfalconese.

PODERCIA, (bis.) *Strada de le Portanzie* (Monfalcone, Go).

1569 "...*loco dicto oltra la Podercia in suburbijis Montisfalconi*" (ASCM 43); 1679 "*Strada detta della Podercia va alle Paludi* "; sec. XVIII "*Strada publica Prodacia*" (MPVE, Bianco 1988, 110-111, 130); XIX sec. "*Stradella delle Portanzie*" (Pocar). Lo storico toponimo sloveno di Monfalcone indicava anticamente una "rovina" (< slov. *podrtíja* con palatalizzazione) a sud della cittadina. La forma originaria era ancora ben riconoscibile nel XVII secolo ma già un secolo dopo risulta modificata ¹⁵. Fra '700 e '800 si ha la modifica definitiva attraverso passaggi ricostruibili (*Podrcia* > *Podercia* > *Prodacia* > *Pordačia* > *Portazia* > *Porta(n)zia*), arrivando ad una situazione non chiara ma comunque evocante l'idea del "portare" e delle "portantine", che si legava alla realtà di una cittadina che aveva un suo piccolo volume di traffici portuali e che si avviava a diventare industriale.

¹² Cfr. come si ponga lo stesso problema in due cognomi friulani sparsi per il Friuli orientale, *Bertòs* e *Bertogna* (Bisiacaria), che possono esser fatti derivare da *Berto* (+ suff.) ma anche, come variante (con suffissi slov. *-ôž* e *-ónja*), da nomi attestati nelle aree goriziana, monfalconese, aquileiese ed istriana fra i secc. XIII e XV, *Bratogna*, *Bratuç*, *Bratus*, *Bratusinum*, *Bratusius*, *Bretoiga*, *Pratuz* ecc. (SAC).

¹³ Cfr. *kámeničje* in Pleteršnik I, 383. La forma ottocentesca trova tanti precedenti nella tradizione scritta e colta di antichi toponimi sloveni come la *villa di Caminiza* (1422, Tolmino, STC).

¹⁴ Cfr. Pellegrini 1958, 109.

¹⁵ Nel XVIII secolo si completa la venetizzazione del territorio attorno a Monfalcone.

PREDIGOY, (friul.) *Pradigòj* (Romans d'Is., Go)¹⁶.

1170 “*das Dorf Predegoy*”; 1276 “*Predegoy*” (STC); 1300 “*in villa que dicitur Prydichoy*” (TEA 167); XIV sec. “*Predegoy*” (Kos 122–126); XX sec. “*Pradigoi*” (MC). Le attestazioni antiche ci mostrano un tipico antroponimo medievale slavo alpino **Predigojъ*, accostabile per il primo elemento ai nomi *Predimir*, *Predislav*, attestati in Austria fra i secc. X e XII¹⁷. E proprio al di là delle Alpi, nella Stiria dei secc. XI e XII (ancora parzialmente slovena), si rintraccia il top. *Predegoy*, *Predigoy* (oggi *Preg* presso Knittelfeld¹⁸). La seconda parte del nome contiene un elemento antroponimico slavo che ritroviamo conservato in numerosi cognomi sloveni, *Bodigoj*, *Černigoj*, *Maligoj*, *Mišigoj*, *Šaligoj*, *Suligoj* ecc.. Un’attestazione poco nota, *Bratigey* (scrittura imprecisa o evidente errore di lettura per *Bratigoy*; NA I, 16¹⁹) farebbe pensare pure alla possibilità di un diverso nome slavo, *Bratigoj*, ben attestato nel medioevo (Kos 55, 72). Purtroppo il passaggio di *B-* iniziale a *P-*, giustificabile nei dialetti bavaresi dell’Austria, si spiegherebbe in Friuli solo attraverso una precocissima paronomasia romanza, in un paese che risulterebbe dunque già passato interamente al friulano nel sec. XII. E noi sappiamo come ciò sia difficile per la pieve di S. Andrea della *Versa Slavica*.²⁰ Per questi motivi sembra molto più convincente la prima proposta antroponimica. In ogni caso sia il personale ricostruito **Predigojъ* sia il ben documentato *Bratigoj* sono scomparsi dall’uso (anche cognominale) del Goriziano. Per cui in tempi a noi vicini si è imposta la scontata paretimologia *Pra(t) di Gòj* ‘Prato di (un certo) Gòi’, confermata, se si vuole, dal fatto che effettivamente esiste nell’Alto Friuli il cognome *Goi*²¹.

SABORNIZZA – Sabbionizza (Pieris, fraz. di S. Canzian d’Is., Go)

1586 “... *in pertinentiis ... Pieris loco nuncupato la Sabornizza*” (ASCM 43); 1818 “*Sabbionizza*” (CN). Nel nome di luogo sloveno si intravede forse un composto

¹⁶ Il toponimo *Pradigoi* verrà analizzato, assieme a tutti gli altri del Comune di Romans d’Isonzo, in un volume di prossima pubblicazione, della studiosa Francesca Parutto.

¹⁷ Cfr. Kronsteiner 1981, 55.

¹⁸ Cfr. Mader 1986, 395.

¹⁹ 1347 “... *item mansum unum positum in villa de Bratigey emptum per dictum capitulum ...*” (NA, p. 107).

²⁰ Che ha toponimi “interni” come Tapogliano (< *Topoljane*), *Prestau*, *Racoiàn* (**Orehovljane*), *In Blacca*, *Bobiz*, *Juaniz*, *Clagniz*, *Napalis*, *Pissacca*, *Pront*, *Scjìpis*, *Supanis* ecc.

²¹ Fino a non molto tempo fa questa etimologia era ritenuta corretta anche dallo scrivente. A dire il vero già in età medievale sono attestati in Friuli cognomi con questa forma “semplice”: cfr. 1318 *Goglio de Albana*; 1322 *Goys de Alnico* (SAC). In Carinzia già nel sec. XI *Gojica* (1030 *Gohza*, Kronsteiner 1981, 40). Dal XVI secolo *Goi* fra Gemona e Cavazzo Carnico (Costantini 2002, 310). Sono attestati attualmente i cognomi slov. *Goič*, *Gojč*, *Gojčič*, *Gojča* (Merkù 1982, 25). Forse bisognerebbe ipotizzare un’antica presenza del personale in forma semplice con la valenza semantica (‘pace’) che ritroviamo in altre lingue europee. Il discorso comunque non vale assolutamente per il top. *Pradigoi* che può contare su una coerente ed ininterrotta tradizione (scritta ed orale) di toponimo unitario.

toponimico con *za-* ‘dietro’ + *brna / brnja* ‘terra d’argine, terra nera’²² + la diffusa formante *-iza / -ica*. A proposito di “terra d’argine” notiamo che queste terre confinavano *ad occasum cum repario* (‘argine’). E “*sotto il reparo*” si trovavano nel CN 1811 i terreni chiamati *Sabbionizza*, un lampante caso di paretimologia bisiaca su un toponimo che già nel XVII secolo probabilmente non era più compreso.

SAGRADO – (bis.) *Segrà*, (friul.) *Sagrât*, (slov.) *Zagráj* (Go).

Etnici: (bis.) *Segradini*, (friul.) *Segradîns*, (slov.) *Zagrájec, Zagrájka*.

1130 “*Otto de Sagrat*” (Di Prampero); 1386 “*Issegrado...Issigradum*”; 1398 “*Sagrud*” (Kos, *Urbarji*); 1422 “*villa de Isagrat... plebs S.ti Petri de ultra Isoncium*”; 1422 “*Isograd*”; 1426 “*de Zagrat*” (STC); 1447–48 “*Paganus de Xagrad... de Sigratz*”, (CC 13, 101); 1495–1501 “*villa de Sagrat*” (VAA); 1500 “*Sagrà*” (doc. veneziano, STC); 1562 “*in villa Sacratj*” (ASCM 43); 1563 “*Sagrà*” (Mappa veneziana –Lago 1989, 92); 1630 “*Segrat*”, 1653 /1667 “*Segrad*”, 1670 “*Sagrad*”, 1672 “*Segrat*” (APSP); 1718 “*Sagrat imperiale sotto li conti Della Torre*” (STC).

Un prefisso con funzione locativa *iz ‘da’* (o *izzà ‘da dietro’*) pare riconoscibile davanti alla voce *zagrada* ‘recinto, campo recintato’ o al termine *grad* ‘castello’ (o ‘vallo’ di antichi castellieri). Il toponimo *Za-grad* ha una vasta diffusione nelle aree slavofone e, per la nostra regione, menzioniamo solo *Sagrado / Zagradec* di Sgonico (TS), *Zagradum* (XVIII sec. Oslavia), *Zagrâdec / Zagrâda* nel Tarvisiano e a Resia ed infine il toponimo *Sagredigh* di Prepotto dell’anno 1736. In Carinzia troviamo il paese di *Sagrad / Zagrad* (slov. dial. **Zagraje*). A favore di un significato storico della serie “grad / castello” sta il fatto, notevole, dell’esistenza in zona di diversi toponimi, *Castelvecchio*, *Castelnuovo* e *Toràssa* (vecchia torretta isolata). Ma, nonostante annose ricerche, non si trovano attestazioni antiche di castelli in questa zona carsica²³. Bisogna dunque seriamente ipotizzare che dietro al nostro *Sagrado / Zagraj* si celi non un castelletto bensì un ‘vallo’, un ‘recinto’, forse un castelliere le cui tracce sono scomparse, essendo state sconvolte dalle guerre e dai vari riusi del materiale inerte.

Un dialetto sloveno fu sicuramente parlato a *Sagrado* nel medioevo da quei contadini che dettero il nome alla zona²⁴: ma non sappiamo quando si estinse del tutto. Dall’inizio del ‘500 sono attestati contadini veneti trasferitisi nel paese: cfr. “*J. Rua et Baptista Bartholaemei et Hercules Titiani de Soligo*” (Domini 1994, 30). Ma ancora fra i secoli XVII e XVIII *Sagrado* dimostra nei toponimi e di più nei cognomi di essere un paese misto con famiglie di origine slovena, friulana e veneta: ‘600 *Vittor, Petrusig, Perco, Jusig*; ‘700 *Batistig, Blason, Furlan, Boschin, Marega, Zanella, Pelican, Pian, Pettean*. Comunque è in questi ultimi secoli che deve essersi diffusa la paronomasia popolare bisiaca che parlava di un “*segrà*”²⁵,

²² Cfr. Pleteršnik I, 64.

²³ Non si riesce infatti a far risalire questi toponimi “castellani” oltre il sec. XVI, cioè il periodo delle guerre della Lega di Cambrai. Probabilmente si tratta di denominazioni improprie di palazzi o ville chiuse da muraglie, come quella ben documentata dei Della Torre.

²⁴ Si conservano anche microtoponimi come *Cossèbia* (< *kočevje*), *Patòc*, *Grise* ecc..

²⁵ Dal latino *sacratum* ‘terra consacrata’ (it. ‘sagrato’, veneto *segrà*), ad indicare il terreno

un cimitero attorno ad una chiesetta, in cui si seppellivano gli annegati nel fiume Isonzo. La paronomasia era quasi scontata, essendo il toponimo sloveno ormai opaco; era normale dunque che nascesse una diceria riguardo una chiesetta del luogo. Ma ‘sagrato’ o ‘cimitero’ sono nomi di luogo solo in senso improprio generico e sono pochissimo produttivi di veri toponimi in tutta Italia. Pure l’Olivieri constata l’assenza di sicure continuazioni di lat. *sacru* nella toponomastica veneta. Se a Sagrado ci fosse stato un cimitero attorno ad una certa chiesetta di S. Anna, è proprio questo titolo religioso che, secondo una tradizione millenaria, avrebbe dato il nome alla località, non certo un appellativo generico come ‘cimitero’. Si consideri che ancora nel sec. XVII i morti di Sagrado venivano sepolti nella vicina ed antica chiesa di Fogliano²⁶. A cominciare dagli studiosi ottocenteschi tutti quelli successivi (con l’eccezione del Domini²⁷) non hanno fatto altro che confermare quello che molti volevano vedere nella *scripta* tradizionale (*Sagrat*, *Sagrado*) e nell’attuale forma venetizzata del toponimo, *Segrà*²⁸; oppure che veniva sostenuto in loco sulla base della suddetta leggenda.

SDRAUSSINA – (friul.) *Sdràussina*, (slov.), *Zdrávščina*, *Zdrávščine* (fraz. di Sagrado, Go), (nome amministrativo e ufficiale italiano) **Poggio Terza Armata**.

1031 “*Drausan*” (STC); 1176–1184 “*Bransan*” (di Prampero, recte **Drausan*); 1499 “*villa et pertinentijs Sdrause*”, “*Drausa*” (ACTMG); 1500 “*Drausa*” (STC); 1523 “*Drämbschina*” (Kos, Urbarji); 1533 “*Drampsina*”, “*Rausena*” (Mattiussi, 60, 66); 1546 “*Drausina*” (Arch. C. Gradisca, Fondo Mosetti); 1562 “*Sdrausinae*” (ASCM 43); 1652 “*Sdrausina*” (APSP); 1692 “*Sdrains*” (Mappa Coronelli); 1713 “*Sdrausena*” (MPVE, Bianco 1988, 94–95); 1818 “*Sdrausina*” (CN). Antico e rarissimo toponimo (un *unicum* nel Friuli) che, nonostante le annose ricerche, rimane alquanto incerto nell’etimo e nell’evoluzione morfologica. Riguardo alla seconda, sono documentate tre forme del toponimo: la più antica **Drausan* (XII sec) da cui deriva verosimilmente quella attuale (*S*)*dràussina*, una forma non suffissata *Drausa* (XV sec.) e una simile e contemporanea in cui compare per la prima volta la -s- iniziale, *Sdrause* (forse da slov. *iz* ‘da’ come nel vicino *Issegrado* – oggi *Sagrado* / *Zagraj*).

Riguardo alla difficile etimologizzazione del toponimo, le proposte avanzate si suddividono subito in a) **drausa*, ipotesi preromana “alpina” (forse celtica secondo il Battisti); in b) *Drau(-ša/-ščina)*, ipotesi antroponimica di formazione non chiara e in un’ultima ipotesi, slovena, c) *drâvsa* ‘erbe’.

a) L’ipotesi indicata dapprima dal Mosettig e in seguito sostenuta dubitativa-

circostante le chiese con le sepolture (fino in epoca napoleonica in gran parte dei casi).

²⁶ Annotiamo quanto si dice in documenti seicenteschi veneziani: “.. *Commun di Sagrà in temporale sotto Gradisca, nel spirituale il medesimo Comune di Sagrà è sotto la nostra chiesa della pieve di S. Pietro nella Giurisdizione di Monfalcon .. Commun di Fogliano, nella qual chiesa si sepeliscono i Morti di Segrà .. pagano il quartese al Pevano e alla Chiesa di S. Pietro*” (PSCC 174).

²⁷ Il Domini sostenne più volte, in scritti e conferenze, l’etimologia slovena del top. Sagrado.

²⁸ Così per esempio C. L. Bozzi e G. Frau (*Castelli* 303).

mente da C.C. Desinan vuole che alla base del toponimo Sdraussina ci sia un antichissimo fitonimo preromano **drausa* ‘ontano di monte’²⁹.

Anche sorvolando sulla questione dell’areale solo montano di questa pianta, bisogna far notare come la diffusione della voce preromana riguardi i dialetti delle Alpi occidentali e centrali arrivando ad est fino alla Val di Fassa (TN): come toponimo troviamo per es. la Val *Drosina* nel Ticino³⁰. In Friuli non emerge purtroppo nulla, non nel lessico e non nella toponomastica, che possa far pensare ad una antica estensione di questa voce in regione.

b) la seconda ipotesi antroponimica prende in considerazione un soprannome, *Drau*, attestato nel 1344 a Cervignano: un contadino di nome *Henricus Drau* è presente fra i livellari del Monastero benedettino di S. Maria di Aquileia³¹. *Drau* può ben essere un soprannome “etnico” indicante un’origine carinziana dalla valle della Drava: cfr. il top. carinziano *Drâvčava* presso Wernberg indicante una località abitata dai *Dravci* ‘abitanti presso la Drava’³².

Drau in tedesco e *Drava* in sloveno vanno considerati prestiti toponimici da un dialetto residuale neolatino dei *Walchen* transalpini: pure nel friulano medievale si può ricostruire una forma idronimica **Drâu* (cfr. *Timàu*, *Donàu*).

Considerando che nel XII sec. il Gradiscano è un contesto etnico misto con una certa prevalenza slovena, al nome *Drau* si saranno aggiunte formanti slovene -*ša/-ščina*, delle quali solo l’ultima è giunta fino a noi con fonetica influenzata dal friulano. La suffissazione **Drâvščina* avrebbe un senso locativo (talvolta di proprietà) rintracciabile pure nel nome sloveno del limitrofo paese di S. Martino, *Martinsčina*. La -*S-* iniziale (dal XV sec.) potrebbe essere in questo caso un’innovazione romanza passata in seguito agli Sloveni. In una situazione di “opacità semantica” del toponimo si sarebbe prodotto in un periodo imprecisabile un nuovo assestamento fonetico sloveno, *Zdrâvščina*, con tendenza alla paretimologia, per assonanza, col noto personale *Zdravko*.

c) Più semplice ma meno probabile una seconda ipotesi slovena basata sulla voce slovena *drâvs* o *drâvsa*, nome generico di “erbe pungenti”³³: in questo caso si tratterebbe di un sinonimo di “incolto”, nome dato da Sloveni alla zona quando nel VII secolo la trovarono abbandonata.

L’unico toponimo in regione che sembra avere una certa somiglianza con *Sdraussina* è un *Dravosans* / *Drovosano* / *Dravasan* degli anni 1330–41 a Moggio (STC). Ancor di più che sull’Isonzo nel Canal del Ferro vi furono certamente migrazioni di Slavi provenienti dalla valle carinziana della *Drava*: *Dravosàns* in teoria poteva rappresentare il relativo etnico friulano.

²⁹ Cfr. REW 2767; DESF 15, 43–46.

³⁰ Cfr. Pellegrini – Zamboni, 1974, 25–26.

³¹ I nomi dei livellari compaiono in un Elenco delle rendite del Monastero di S. Maria di Aquileia, dell’anno 1344 (presso BMNC).

³² Cfr. Kranzmayer 1956–58, 226.

³³ Cfr. Pleteršnik I, 168.

TERCIMONTE – (slov.) *Tarčmún*, (friul.) *Terçimònt* (Savogna, Ud).
(etnico slov.) **Tarčmúnjan*, *-*nka*; (ant., da cogn.) *Tercimoniach* (SAC)
1807–16 “*Tercimonte*” (CN).

L’origine di questo difficile toponimo è da ritenersi *sub iudice*. La forma slovena pare poggiare su un toponimo ricostruibile come **Tarcemon-*. Secondo qualche studioso sarebbe possibile una derivazione da un lat. *tertium montem*. Ma un nome latino avrebbe dovuto dare verosimilmente un esito slov. **Trčmat-* / **Tračmat-*³⁴. Si osservi la tipica resa slovena, *Trmun*, *Tramuna* (³⁵), di un diffuso toponimo triestino e istriano, *Termón* / *Tremón* (³⁶).

È vero che una pronuncia slavo-alpina di un top. **Tarcemon-* avrebbe potuto assestarsi su un **Tarčmin* / *Tračmin* come in *Krmin* da *Cormones*, ma nella toponomastica del Friuli e delle aree viciniori non andrebbe mai tralasciata la possibilità di interferenze di eventuali dialetti residuali neolatini del sostrato³⁷ e della lingua friulana (dopo il X sec.).

Venendo alla forma friulana pensiamo che potrebbe trattarsi di una delle tante paretimologie prodottesi nel basso medioevo sotto l’influsso del prestito veneto rustico *mònt*, per cui tante antiche denominazioni terminanti in *-mòn*, *-mùn* sono state assimilate alla voce *mònt* che all’inizio indicò in Friuli solo le “malghe”³⁸.

Un ipotetico **Tarcemon-* (da cui slov. *Tarčmun*) andrebbe inserito in una serie prelatina che ha forse come primo elemento la base **tark(w)-*: cfr. *Tarcento*, *Tarçetta* (XIVsec. *Tercint iuxta landrum*, 1444 *Tarçit*), *rio Tarçenò* (Tramonti), *Tarçes*, *Tarçines* (Bz)³⁹.

³⁴ Cfr. *Matajur* da un antico **Montemaiore*.

³⁵ Cfr. la simile resa, *Paramun*, di un toponimo derivato da lingue dell’antichità (greco *παρὰμονή* ‘guardia’), segnalato nella Serbia, dove si parla un’altra lingua slava meridionale non molto lontana dallo sloveno (Franck 1932, 221).

³⁶ Forse da una voce venetica indicativa del ‘confine’ (= lat. *termen*, gr. *τέρμων*), voce attestata in iscrizioni venetiche (“*termon*, *termonios deivos*”) e noriche (*termunes*), conosciuta da qualche autore latino (*termon*, *-em*, Festo) e penetrata in epoca classica nel latino “aquileiese”; le rare continuazioni, oltre che in termini e microtoponimi istriani (Decarli 1994), andrebbero individuate anche nei top. *Tramonti* / *Tramònc*, *Tramoni*, *Tramùgna* (Prealpi pordenonesi; cfr. Puntin 2003, *Tramoncio*) e *Tramun* nelle Alpi carinziane (Valle del Gail). Quest’ultimo nome di malghe e pascoli al “confine” fra la Gailtal e la Carnia non è stato spiegato dal Kranzmayer.

³⁷ Questo deve esser stato determinante per esempio per il *Tramun* carinziano, così pronunciato un tempo dagli Slavi Carantani avendolo appreso dai *Walchen* (di cui perdura qualche ricordo nei top. *Cornat*, *Fronzell*, *Kosta*, *Stoffanell*, forse *Nostra*). Fra il Friuli, la Carinzia e la Slovenia occidentale troviamo il monte *Canin*, pronunciato “alla friulana” *Čanèn*, *hōra Čanýnawa* dai Resiani, i toponimi di sostrato *Nadiža*, *Trenta*, *Federaun* (< **Vederun*), *Drava* ecc. Non sempre l’antica fonetica slava-alpina ha potuto esplicarsi coeentemente e totalmente.

³⁸ Il toponimo ha pure un riflesso cognominale attestato in epoca tarda: cfr. 1616, 1639 “*Pietro Tercimonte...Terzmont*” (SAC; Zuanella 1996, Dom 9): fra l’altro si noti come anche il genere (m. invece che f., non **terçamont*, cfr. friul. *la mont*) denunci il fatto che si tratta di un adattamento friulano non antico.

³⁹ La base suddetta è documentata nell’onomastica etrusca: *Tarchas*, *Tarchis*, *Tarchume-*

Per completare questa ipotesi prelatina confronteremmo il nostro *Tarčmun* con antichi toponimi sicuramente preromani aventi come secondo elemento o formante un *-mon*: nella montagna friulana *Pisimòn*, *Esemòn* (1295 *Desamon*, STC; *-s-* sonora), nell'Istria del XV sec. *Corzemon* ed infine il toponimo alto-veneto *Cismòn* ecc..

Un'ultima possibilità sarebbe teoricamente quella di inserire il nome fra i composti germanici medievali, aventi come secondo elemento germ. *-mund* (come per es. *Trasemundus*). In questo caso però il primo elemento resterebbe difficile da giustificare nella forma friulana e la forma slovena (col relativo etnico) diverrebbe quasi inspiegabile.

Esiste ancora una piccola località chiamata *Tercimonte* in comune di Prepotto ma qui la forma attuale del toponimo, non antica, deriva da un cognome friulanizzato (attestato in zona dal XVII secolo) che ricordava il luogo d'origine di una famiglia, Tercimonte di Savogna⁴⁰.

VALROMANA (Tarvisio)

Per finire vogliamo chiudere con un caso emblematico come la cosiddetta *Valromana* di Tarvisio, dove si è aggiunto fra XIX e XX secolo, per complicare le cose, anche l'ottuso pregiudizio nazionalistico. In un campo dove già interferivano da sempre le paretimologie di origine colta o popolare si volle, dopo la sconfitta dell'Austria nel 1918, mutare in sede ufficiale un toponimo che per una vaga assonanza era accostabile all'etnico *romanus*. La *Valromana* vorrebbe "tradurre" infatti un tedesco dialettale *Remmertal* 'valle dei corvi', appoggiandosi al fatto che in tedesco l'etnico letterario *Römer*⁴¹ risulta foneticamente vicino alla voce alto ted. dial. *remmer* (pl. di *ramm* 'corvo'; ted. lett. *rabe*)⁴². La forma tedesca invece traduceva abbastanza correttamente lo sloveno dialettale *Vranjica*; questo perché le due culture coesistevano nella Val Canale da secoli, con molti fenomeni di interferenza linguistica e con la diffusa presenza del bilinguismo, specialmente da parte slovena.

naia, *Tarchunies*, *Tarcnei* ecc. (TLE). Nelle Alpi orientali un top. "etruscoide" potrebbe riflettere uno strato di tipo retico, risalente cioè ad una lingua preindoeuropea parlata ancora in epoca romana nell'area alpina centro-orientale (Trentino, Tirolo, Veronese, Feltre ecc.). Nell'attuale Friuli toponimi risalenti a questo strato (*Fanna*, *Feltrone*, *Pièl-tinis*, forse *Udine* ecc.) sono evidentemente molto antichi poichè nella nostra regione già all'inizio del primo millennio la lingua più diffusa pare essere quella indoeuropea venetica, di cui abbiamo iscrizioni scoperte in varie zone.

⁴⁰ Questo borgo infatti ha attestazioni che hanno in comune col nome attuale solo una certa somiglianza nella prima parte, **Tarci(-nt) / Terci(-mont)*: cfr. 1512 "*Tarcent supra Ciallam*" (SB); 1813 "*de Tarcento sub Communi S. Petri de Cassacco*" (APP). La somiglianza ha probabilmente facilitato l'assunzione del cognome quale ultima forma del toponimo.

⁴¹ Ma l'etnico letterario non ha autentici riflessi toponimici popolari, essendo sostituito ancora da un'età protostorica da altri aggettivi etnici indicanti l'elemento *romano* e latino (originariamente i *Galli - Celti*), *walh / walisch / welsch* ecc..

⁴² Cfr. Kranzmayer 1958, 240-241; Domenig 1997, 266-268.

Fonti e loro abbreviazioni

- ACTMG** – Archivio del Capitolo Teresiano Metropolitano di Gorizia (A 24).
APP – Archivio della Pieve di Prepotto.
APSP – Archivio Parrocchiale di S.Pier d’Isonzo.
ASCM – Archivio Storico Comune di Monfalcone.
ASG – Archivio di Stato di Gorizia.
ASUd – Archivio di Stato di Udine.
ASVE – Archivio di Stato di Venezia.
BCU – Biblioteca Civica di Udine.
BMNC – Biblioteca del Museo Nazionale di Cividale del Friuli.
BSU – Biblioteca del Seminario, Udine.
CN – Catasto Napoleonico, anno 1818, presso ASG.
MC – Catasti (austriaci e italiani) secc. XIX–XX, presso ASG.
MPVE – Mappe veneziane, sec. XV–XVIII.
NA – Necrologium Aquileiense.
NP – Nuovo Pirona (Vocabolario Friulano).
PSCC – Provveditori Soprintendenti alla Camera dei Confini, b. 174 (presso ASVE).
SAC – Schedario Antroponimico Corgnali (presso BCU).
SB – Schedario Biasutti, archivio ms. presso BSU.
STC – Schedario Toponomastico Corgnali (presso BCU).
TEA – Thesaurus Ecclesiae Aquileiensis.
VAA – Visite dell’Arcidiaconato inferiore nella Diocesi di Aquileia (1495–1501).

Altre abbreviazioni

bis. – dialetto veneto “bisiaco” (dal XVII secolo)⁴³

friul. – friulano

it. – italiano

slov. – sloveno (nel Territorio di Monfalcone parlato almeno fino alla metà del XVI secolo)

Bibliografia

- AA.VV. 2005 – AA.VV., *Legami tra una terra e la sua gente – Toponomastica di Chiusaforte*, I vol. (destra orografica del Fella), Comune di Chiusaforte, 2005.
- Alinei 1996, 2000 – Alinei, M., *Origini delle lingue d’Europa*, I. *La Teoria della Continuità*, 1996, II. *Continuità dal Mesolitico all’età del Ferro nelle principali aree etnolinguistiche*, 2000, Bologna.

⁴³ La denominazione “bisiac / bisiaco” è di origine slava ma di etimo non chiaro. Il dialetto attuale è un dialetto di tipo veneto con arcaismi lessicali friulaneggianti e con un limitato residuo lessicale sloveno.

- Bianco 1988 – Bianco, F., *Monfalcone e il Territorio*, Mariano d. F., 1988.
- Bozzi 1969 – Bozzi, C. L., *Sagrado e la sua storia*, Sagrado, 1969.
- Castellarin 1998 – Castellarin, B., *Toponomastica del territorio del comune di Bertiolo*, *Bertiül*, 1998, 459–494.
- Costantini 2002 – Costantini, E., *Dizionario dei cognomi del Friuli*, Udine, 2002.
- Decarli 1994 – Decarli, L., Una locuzione dialettale istriana: bàter tremón, “*Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*”, v. XLII n.s., Trieste, 1994, 375–384.
- Di Prampero 1882 – Di Prampero, A., *Glossario Geografico Friulano, dal VI al XIII secolo*, Venezia, 1882.
- Domenig 1997 – Domenig, R., *Sotto il triplice confine Weissenfels Bela Peč – Fusine in Valromana*, Maniago, 1997.
- Domini 1994 – Domini, S., *Teodoro del Borgo – Capitano di balestrieri e la chiesetta di Fogliano*, Mariano d. F., 1994.
- Franck 1932 – Franck, O., *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*, Leipzig, 1932.
- Frau 1969 – Frau, G., I nomi dei castelli friulani, “*Studi linguistici friulani*” I, (introd. di G.B. Pellegrini), 1969, 257–315.
- Kos 1954 – Kos, M., *Srednjeveški urbarji za Slovenijo (voll. 3), Urbarji Slovenskega Primorja, II*, Ljubljana, 1954.
- Kranzmayer 1956–58 – Kranzmayer, E., *Ortsnamenbuch von Kärnten*, Klagenfurt, 1956–1958.
- Kronsteiner 1981 – Kronsteiner, O., *Die Alpenslawischen Personennamen*, ÖNF Sonderreihe 2, Wien, 1981 .
- Lago 1989 – Lago, L., *Theatrum Adriae, Dalle Alpi all’Adriatico nella cartografia del passato*, Trieste, 1989.
- Legami 2004 – AA.VV., *Legami tra una terra e la sua gente*, I vol., 2004.
- Mattiussi 1998 – Mattiussi, D., *Il bosco nell’acqua – La comunità di Sdraussina e Peteano: storia società e ambiente fra il Carso e l’Isonzo*, Sagrado, 1998.
- Mayer 1957, 1959 – Mayer, A., *Die Sprache der alten Illyrier*, Band I, II, Wien, 1957, 1959.
- Merkù 1982 – Merkù, P., *Slovenski priimki na zahodni meji*, Trst.
- Pellegrini 1958 – Pellegrini, G.B., Osservazioni sulla toponomastica prediale friulana, *SG*, XIII, 93–113.
- Pellegrini, Zamboni 1974 – Pellegrini, G.B., Zamboni, A., *Commenti a nomi friulani di piante raccolti nell’ ASLEF*, Studi linguistici friulani, IV, SFF, 1974.
- Pellicciai – Vicario, F. (a cura di), *Il registro della confraternita dei Pellicciai di Udine*, Pasian di Prato, 2003.
- Perco, Puntin 1998 – Perco, F., Puntin, M., “Feras bisontes” alle soglie del Friuli, *Ce fastu?* LXXIV, 2, 1998, 281–296.
- Puntin 2003 – Puntin, M., *Toponomastica storica del territorio di Monfalcone e del comune moderno di Sagrado*, Gorizia, 2003.
- Rocchi 1990 – Rocchi, L., *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*, Udine, 1990.

Nekaj primerov paronomazije med slovenščino in furlanščino v furlanskih toponimih

Povzetek

Kot vemo, je paretimologija (ali paronomazija) etimologija, ki se na prvi pogled zdi ustrezna, po natančni preučitvi pa se izkaže znanstveno neutemeljena. Pojem paretimologija ne vključuje tistih ljudskih paretimologij, ki jih je na podlagi slušne podobe pogosto skovalo ljudstvo, kot je to npr. v primeru nekaterih furlanskih imen: Redipuglia (Gorica) jasno asociira na re di Puglia "kralj Puglia"; v Lusevera se kaže luse vera "prava luč"; Driolassa, Palazzolo, Pocenia so bili vključeni v cikel kratkih pripovedi o Atili. Poglavar Hunov naj bi, ko je na konju prečkal nižino, rekel, da se v nekaterih pustih krajih ni bilo vredno ustaviti, ker je bilo v kraju Pocenia pôc e nîe (furl.) "malo in nič", v Palazzolo, ker je bil palaç sôl "samo en dvorec", v Driolassa pa naj bi rekel driò lassa (ben. it.) "pusti zadaj", ker je bil kraj povsem nepomemben. Pojem paretimologija ne vključuje niti številnih "učenih" paretimologij, ki toponime navadno razlagajo z latinskimi ali pa celo z grškimi besedami, da bi kraju dali antični prizvok, npr. Tarcento naj bi izviral iz ter cinctum "tri krat ograjen (z obzidjem)", Turriaco iz turris aquae, Scodovacca iz scolum aquae, Perteole iz prae tegulis, Cormons iz cor montium itd.

V prispevku so obravnavane tiste paretimologije, ki se tudi v očeh srednje izobraženega človeka zdijo ustrezne in se kot neutemeljene in nesprejemljive izkažejo šele po natančni preučitvi in uporabi posebne metode. Iz bogatega repertoarja toponimov, ki so bili podvrženi paronomaziji, je bilo izbranih 11 z vzhodne Furlanije, kjer se furlanščina in slovenščina stikata že več kot tisoč let. Med njimi sta dva, Sdraussina in Tercimonte, skoraj gotovo predlatinska toponima, njuna nejasna semantika je že zelo stara, zato sta bila verjetno podvržena večkratnim paronomastičnim interpretacijam

*V primerih, kot so Bertiole, Portanzie, Sabbionizza in Sagrado, se je paronomazija izvršila, ko je na teh območjih prišlo do zamenjave jezikov in je toponim postal pomensko nejasen. Če je v novem jeziku obstajala beseda, ki je bila podobna staremu toponimu, je podobnost med njima lahko tako kot v primeru Sagrado, ki se je povezal z ben. it. segrà "pokopališče", sprožila pomensko razlago, ki je bila sprejemljiva tudi za srednje izobraženega človeka. V drugih primerih kot npr. v Portanzie in Sabbionizza tuji sufiksi kažejo, da delovanje paretimologije ni bilo popolno. V Sabbionizza lahko npr. ugotavljamo, da je toponim razumljiv in povezljiv z izpeljankami iz nar. sabiòn 'mivka', toda sufiks je očitno slovenski in neuskladen z osnovo, pri kateri bi pričakovali *sabioniz.*

Pojav paronomazije je potrebno vključiti v samosvojo zgodovino vzhodne Furlanije, ki je delno že znana in ki za nekatera naselja z območja Tržiča in sodobnih občin Corno di Rosazzo, Manzano, Visco, Aiello, S. Vito al Torre, Romans, Capriva in Gradisca ugotavlja, da so bila v srednjem veku na jezikovno slovanskem območju.

Sprememba jezikovnega registra se je v poznem srednjem veku v različnih skupnostih izvrševala različno, zato je potrebno, da se primere proučuje vsakega

zase: ustrežna sinteza bo možna šele čez nekaj desetletij, ko bo pretežno že zaključeno topnomastično in onomastično zbiranje, ki sedaj še poteka.

Na koncu je potrebno omeniti še nacionalistični dejavnik, ki je s prevaro segel tudi na področje onomastike. Ugoden rezultat Valromana je dal pri trbiškem Remmertal, ki je bil nemški narečni prevod (remmer je množina k ramm 'vrana'; torej 'dolina vran') starega slovenskega toponima in ki se je naslonil na dejstvo, da je knjižno nemško Römer 'Romani' fonetično blizu apelativu remmer. Ta goljuřiva, a preišljena paronomazija je skoraj znosna v primerjavi s skoraj sistematičnim izbrisanjem starih lokalnih toponimov, ki so kazali na slovanski svet: Pasiano Schiavonesco (> Basiliano), S. Pietro degli Slavi (> S. Pietro al Natisone) in S. Leonardo degli Slavi (> S. Leonardo) v Videnski pokrajini.

Личното име *Венцеслав* и неговите производни в българската антропонимия

Ludwig Selimski (Katovice)

*IZVLEČEK: V članku je predstavljena analiza imena Венцеслав kot substitucije italijanskega Venceslao in Венцеслав, ki izhaja iz latinskega Venceslaus. To je latinizirana oblika zahodnoslovanskega (moravskočeškega) Vęceslavъ. Prva sestavina tega imena izhaja iz praslovanskega *vętje- 'več'. Z njim so torej želeli poimenovanemu 'več slave'. V članku so obravnavane tudi druge bolgarske različice imena Венцеслав: Вячеслав (cerkvenoslovanska in ruska oblika), Вечеслав (izposojeno iz srbščine), Вацлав (iz češčine), Венцел (iz nemščine ali madžarščine).*

The Name Venceslav and its Variants in Bulgarian Anthroponomy

*ABSTRACT: This paper analyzes the name Венцеслав as deriving from Ital. Venceslao, and Венцеслав from Lat. Venceslaus, which represents a Latinized form of the West Slavic (Moravian Czech) Vęceslavъ. Its first component is a continuation of Common Slavic *vętje- 'more'. Thus, this name expresses a wish for "greater glory" to its bearer. It was first borrowed as a name by Bulgarian Catholics. The name Венцеслав is also used by Czech emigrants to Bulgaria, parallel with Вацлав. The paper also examines some other variants of this name: Вячеслав (a Church Slavic or Russian form), Вечеслав (from Serbian), Вацлав (from Czech), and Венцел (from German or Hungarian).*

1 Няколко пъти съм засягал произхода на името *Венцеслав*, но все накратко. Тук го анализирам подробно и в светлината на вторично осъществявания в продължение на няколко века контакт между европейския запад и славянския изток, благодарение на който върху българския – типично източен – ареал, се появяват и елементи, които са по същност западнославянски и/или западноевропейски. Бих желал да обоснова по-обстойно схващането, че името *Венцеслав* (и *Венчеслав*) по своя произход не е домашно, народно българско, с предполагаема първа съставка *венѣц* (*венчѣ*), а е проникнало в този ареал от Западна Европа като християнско и представлява субституция на лат.

Venceslaus, което е латинизиран облик на западнославянското (моравско-чешко) *Věceslavъ*.

2 В българската антропонимия *Венцеслав* е сравнително ново име. По данни от най-пълния засега речник на личните имена у българите (Ковачев 1995, 108)¹, то се появява едва в началото на XX век, а по-точно в 1908 г., като в I десетилетие на XX век е отбелязано само 3 пъти, във II – 4, а в следващите няколко десетилетия увеличава честотата си: в III е отбелязано 10 пъти, в IV – 34, в V – 70, в VI – 114, в VII – 137, а в 80-те години бележи известен спад – на 135 пъти. Със своите общо 507 отбелязвания в основния облик *Венцеслав* то се представя и като рядко. За незначително – с около четвърт век – по-стара дата на поява в българския ареал („Крива Паланка, р[оден] 1881, Кюстендил, 1893”) и за разпространение „нарядко из цялата страна” пише 30 години по-рано Ст. Илчев (1969, 106), според когото *Венцеслав* представлява „свободен превод на гръц. Стефан”. Докато Н. Ковачев (1995: 108) не държи сметка за смислова връзка на това име с гръц. *Стефан*, от *στέφανος* ‘венец’, а го извежда направо „от *Вѣнце* + *слѣв*, *венец*”, при което началната съставка на *Венцеслѣв* счита за готово име **Вѣнце*, каквото в неговия речник липсва. Съвсем определено името *Венцеслав* свързват с *венец* и други автори. Н. Иванова и П. Радева (1985, 114) го споменават сред имена с подобен звуков състав, които смятат „пожелателни [...], образувани от *венец* ‘сплетени в кръг цветя или клонки’”, а по-нататък пишат, че и „сложното име *Венеслав* означава ‘увенчан със слава’ или ‘венец на славата’, както и *Венцеслав*”. И – като че ли с недоверие – продължават: „Според Ст. Илчев *Венцеслав* е възникнало в Югозападна Македония като превод на гръцкото *Стефан*” (ib.).

Схващането на Ст. Илчев за зависимост на българското име от гръцкото Ковачев (1995, 108) взема под внимание при анализа на *Венцислѣв*, което на свой ред тълкува също по два начина: като образувано „от *Вѣнци* + *слѣв*” и като „превод на гръцкото *Стефан*”. Докато самото мъжко име *Вѣнци*, залегнало според него в първата съставка на *Венцислав*, счита „съкратено от *Вѣнци*, *венец*”, с което е трудно да се съгласим – гласните подлежат на елизия / синкопа само в неакцентирана позиция. Както ще видим по-нататък, *Вѣнци* се обосновава от *Венцислав* (*Венцислав* → *Вѣнци*), а не е обосноваващо спрямо него. Неправилно у Н. Ковачев имената *Венцеслѣв* и *Венцислѣв* са обяснени като отделни формации, образувани независимо една от друга. Още Ст. Илчев (1969, 106) отбелязва, че *Венцислав* е „вм[есто] *Венцеслав*”. В по-ранна публикация, посветена специално на името *Венцеслав*, той обяснява варианта *Венцислав*, с поява на *и* във втората сричка вместо *е*, като възникнал „не само поради редукия на неударено *е*, но и под влияние на имена като *Борислав*, *Владислав*” и др., с първи компонент от глагол, в които това *и* е закономерно (Илчев 1959). Също така и Н. Намерански (2005, 41), без да добавя нещо по-съществено, като счита името „пожел[ателно] – ‘да носи венеца на славата’”, за разлика от Н. Ковачев, забелязва все пак, че *Венцеслѣв*

¹ Тези и привежданите по-нататък статистически данни относно личните имена са според Ковачев 1995.

и *Венцислѡв* се различават едно от друго само формално-звуково и правилно счита *Венцислѡв* „фон[етичен] вар[иант] на *Венцеслѡв*”. Поради също така погрешен анализ на името *Венцеслав* като съдържащо в състава си думата *венѣц*, българският православен календар сочи като имен ден за носителите на това име *Стефановден* (27 декември) – православната църква, както българската, така и руската, не взема под внимание деня на св. *Венцеслав*.

В случая – както не рядко става в разволя на езика, – една диалектно променена форма, с редуцирано *e* (> *u*), каквато е *Венцислѡв*, е стеснила значително първичната спрямо нея форма (*Венцеслѡв*). Защото в българската антропонимия истинска кариера прави тъкмо формата *Венцислѡв*. За тази посока на развитие може да е допринесло функционирането му и в съкращения облик *Вѣнци*, оформен с новия суфикс-окончание *-и*, който се оказва модерен и експанзивен. Най-вероятно, тъкмо с това „английско/европейско” изгласно *-и* от съкращения облик на името се асоциира звукът *и* от състава на варианта *Венцислѡв* в съзнанието на много от носителите на името *Венцеслѡв* (или техните родители), без да се отчита неговият диалектен характер – с редукция на *e* (> *и*). Нищо чудно и ако други пък в началната му съставка *венци* съзират форма за мн. ч. на думата *венѣц*, считана – погрешно, както ще видим – за съставка в смисловия строеж на името. По данни у Ковачев (1995, 108) обликът *Венцислѡв* се появява 2 години по-рано, още в 1908 г., само с 4 отбелязвания в десетилетието, като достига през 70-те г. на XX век 4756 появи и се доближава до 40-те най-често срещани мъжки имена. Честотата му продължава да расте и през 80-те г., когато вече влиза в тази ранг-листа, като заема 33 място в нея (Ангелова-Атанасова 2001, 32).

3 Когато въпросът е за името *Венцеслав* (3.1), анализът няма да е изчерпателен, ако не се вземат под внимание и облиците *Венчеслѡв* (3.2), *Вячеслѡв* (3.3), *Вечеслав* (3.4), *Вѡцлав* (3.5) и *Вѣнцел* (3.6), които се разглеждат по-нататък.

3.1 *Венцеслѡв*. Откога, откъде и по какъв начин прониква в България това име?

Макар и при облика *Венцислав*, Ст. Илчев определя името като „типично за Свищов”. Сред католиците – и в Свищовско и в Пловдивско – е известно в облиците *Венцеслав*, *Венцислав* и *Венчеслав*, *Венчислав* (Селимски 1999, 134; Селимски 2006, 32, 33, 141, 141, 144). За тях то е календарно, християнско. Като име на светец, честван на 28 септември, са го познавали добре, или най-малко са чували в църквата в облика **Венчеслао* поне от XVIII в. насам (вж. по-долу: 3.2). И така, няма да е рисковано предположението, че 1) името *Венцеслав* е християнско, но от римо-католическия календар, и 2) че в България то е проникнало с покатоличването в началото на XVII век на павликяните, както и много други имена от този конфесионален тип (Селимски 1999, 19–33; Селимски 2006, 132–154). Затова най-правилно е то да бъде анализирано като субституция на латинския му облик *Venceslaus*, каквато се среща и в други славянски езици.

В споменатата бележка, посветена на името *Венцеслав*, Илчев (1959) пише, че „някои заселили се у нас чехи след време побългарили чешкото си

име *Вацлав* на *Венцеслав*". За подмяна на чеш. *Václav* с облика *Венцеслав* се съди от приведените в бележката данни за чешки емигранти (и техни потомци) с това име: „Венцеслав Венцеславов Сребров (син на Вацлав Стрибърни), Венцеслав Павел (бивш преподавател по музика във Варна) и др.” (Илчев 1959). Според мене, при тази подмяна става дума не за „побългаряване” на чешкото *Вацлав*, а за представяне на това име в неговия „европейски”, а по-точно латински облик *Венцеслав*, като – може би – по-престижен, а още по-вероятно е да се отнася за субституция на чеш. *Věnceslav* (за него вж. 3.5). Още с внедряването на името в българска среда началната му съставка *Венце-* (или *Венци-*) се оказва в отношение на частична омонимия с думата *венец*, поради което и съкратените му облици варират все около тази дума, а в научните анализи, между другото, се търси смислова връзка с гръцкото *Стефан*. Такова тълкуване то получава и в синодалния *Именник* (1942, 13), поради което там то е с буквата „двойно е” (ѣ) в първата сричка: „**Вѣнцеславѣ** (»прославенъ съ вѣнець«), Вѣнецько, Вѣнко; ж. Вѣна, Вѣнка”. В синодалния *Именник* – в съответствие с това тълкуване – не е отбелязан и ден в годината за честване на светец. Като считам появата на бълг. *Венцеслав* за независима от гръц. *Стефан*, това не означава, че отричам наличието в българския език на собствени и нарицателни, оформени по гръцки словообразователни образци. То обаче се отнася предимно за някои сложни имена, а *Стефан* е проста формация.

3.2 Венцеслѣв е несравнимо по честота дори само с *Венцеслав*. Според данните у Ковачев то е засвидетелствано само 21 пъти. За отбелязване е едно важно обстоятелство, на което Ковачев не е обърнал внимание: в облика *Венцеслав* интересуващото ни име е с малко по-стара дата на начално регистриране – 1903 г. (докато *Венцеслав* е от 1908, а *Венцислав* – от 1906 г.). С анализа му у Ковачев (1995, 108) като образувано на домашна почва „от *Венчѣ + слѣв*” е трудно да се съгласим.

В България това име е разпространено сред католиците. Ще припомним, че още у Илчев името *Венцислав* е определено като „типично за Свищов”. В облика *Венцеслав* то е намерило отражение и в малкото календарче (Чок 1902), което издава тъкмо в Свищов католическият свещеник от полски произход Вилибалд Чок, прекарал няколко години в Белене (Свищовско) като мисионер. Впрочем, в италианския облик *Венцеслао* (от итал. *Venceslao* < лат. *Venceslaus*) е било известно на българските католици още през XVIII в. (Селимски 1999, 29–30; Селимски 2006, 148). За използвани при тях преписи на сборник от 111 жития на светци, между които и „Живот од свети Венцеслао (*Venceslao*), мученик, крал од Боемія. На 28. Септ.”, пише Л. Милетич (1903, 250). В италианска звукова форма, покрай лат. *Venceslav*, то се среща и в хърватски – в три правописно-звукови облика: *Venceslao*, *Venčeslav*, *Venčeslav* (Šimundić 1988, 356–357). Италиански прототип, според мене, стои и зад словен. *Venčeslav* (вж. 7).

3.3 Вячеслѣв, което според Ковачев, се появява в 1943 г. (а още в 1942 г. във варианта с редукция *Вячислав*), авторът правилно счита заето от рус. *Вячеслав*. В синодалния *Именник* (1942, 13) *Вячеслав* е поместено отделно от

Венцеслав (по стария правопис **Вѣнцеславъ**) и – за разлика от последното – с отбелязване на ден за честване на светеца: 4/17 март. На 4 март и руската православна църква отбелязва **Вячеслав**, като прибавя при това име и 28 септември, с пояснението “князъ” (Тихонов, Бояринова, Рыжкова 1995, 112), което трябва да се отнася за княз/свети **Вацлав**. В българския синодален *Именник* тази звукова форма трябва да се счита църковнославянско-руска. В руско-църковнославянски облик го намираме и в списъка „кръстителни” имена във „Френско-български речник” срещу фр. *Wenceslas* (Богоров 1873, 505), без посочване там на месец и ден от годината за честване на светец. Но като се вземе под внимание обстоятелството, че от общата честота на двата варианта 75 (62 +13) близо половината – 35 отбелязвания – се отнасят към 40-те години и то, вероятно, към тяхната втора половина (т.е., след преврата на 1944 г.), името *Вячеслав* трябва да бъде отнесено по-скоро към съветската (болшевишката) част на руския компонент в българската антропонимия – като предпочитано от най-върлите привърженици на комунистическия режим поради популярността през онова десетилетие на съветския партиен и държавен ръководител *Вячеслав* Молотов (Селимски 2006, 25, 32, 41).

3.4 *Вечеслав*, според Ковачев (1995, 114) от 1905 г., с 37 отбелязвания (и еднократно жен. *Вечеслава*, 1953 г.), както и *Вечислав*, от 1933 г. (и жен. *Вечислава*, от 1974 г., с 2 появи), може би също – поне отчасти – правилно се свързва с рус. *Вячеслав* (вж. 3.3), от което е получено поради погрешно третиране на я от първата сричка според правилото за „двойното е” ($я > е$) или като частично звуково побългаряване (с *е* срещу църковнославянско-руско *я* за прасл. **ѣ*) и редукция на *е* от втората сричка (**е* > *и*). При друга част от случаите – особено при тези от СЗ и ЮЗ ареал и по-специално при отбелязаното в 1905 г. – зад него трябва да стои сръбското *Већеслав* (= хърв. *Većeslav*).

3.4.1 Самото сръб. *Већеслав* и хърв. *Većeslav* (днес *Većesav*) по всяка вероятност не е непосредствен застъпник на праслав. *Veťjeslavъ*, а фонологично сърбизиран, съответно хърватизиран, вариант на *Венцеслав* / *Venceslav*, представляващ субституция на лат. *Venceslaus*, или на паралелното *Venčeslao* / *Venceslao* (от итал. *Venceslao* < лат. *Venceslaus*). Констатацията на Вл. Шаур, че „и jižních Slovanů jméno nežije” (Šaur 1987, 218), трябва да се разбира в смисъл, че в южнославянските езици то не е наследено по непрекъснатата устна традиция от праславянски.

3.4.2 Макед. *Венцеслав* / *Вечеслав* (и лат. *Venceslaus*) неправилно е извеждано непосредствено „од стсл. **ВАШТЕСЛАВЪ** – сложено име составено од комп. **ВАШТЕ** – повеќе, поголемо и им. *слав-а*” (Станковска 1992, 60–61). Твърдението на Вл. Шаур, че „сред българите не можем да очакваме това име” (т. е. не може да се очаква застъпник за прасл. *Veťjeslavъ*), „понеже там няма застъпник за прасл. *veťje*” (Šaur 1987, 218; срв. Šaur 1984), може да се отнесе и към македонския ареал. Мак. *Вечеслав*, трябва да е от сръб. *Већеслав*.

3.5 *Вацлав*. Свързването на тази фонетична форма на името у Илчев (1969, 104) с пребиваването на „стари чешки емигранти в България” е правилно. Но все пак трябва да се взема под внимание участието и на словашки етничен елемент в България и за словаш. *Václav* (заето от чешки). По данни

у Ковачев (1995, 101) *Вацлав* е от 1918 г., с общо 10 засвидетелствувания, а жен. *Вацлава* – от 1925 г., с 4 отбелязвания. Чеш. *Václav* е континуант на ст.-чеш. *Váceslav*, в което *á* застъпва прасл. *ę*, а *с* е от прасл. **tj*. Носил го е чешкият княз Вацлав (ок. 906/907–929/935), чиято гибел от ръката на брат му е била спонтанно сметена за мъченичество, поради което и скоро в Чехия започнали да го почитат като светец и го провъзгласяват за покровител на страната. Прачешкото *Večeslavъ* (< прасл. **Večjeslavъ*) се разпространява като християнско главно в латинизирания облик *Venceslaus*, към който възхождат съвременните му облици в много европейски и славянски езици, в това число и в самия чешки: формата *Věnceslav*, употребявана покрай домашната *Václav*, представлява чешка субституция на латинизираната *Venceslaus*, но на местна почва свързвана с думата *věnes* ‘венец’ (Knappová 1996, 175), както в български. В чешки фонетичен облик името е широко разпространено в Полша: *Wacław* (вж. 5). Възпоменаването на светеца е на 28 септември, т. е. в деня на насилствената смърт на княз Вацлав, която някои източници отнасят към 27 септ., в деня на св. св. Козма и Дамян.

3.6 Вѣнецл. Неправилно е сметено за образувано на българска почва, уж „от *Вѣнц(и)* + *ѐл*, като *Рад-ѐл*” (Ковачев 1995, 108) – то е заемка от нем. *Wenzel*, съкратено от *Wenzeslaus* (< лат. *Venceslaus*), заето и в хърватски (*Vencel*) и словенски, унгарски и естонски (*Vencel*).

3.7 Във формата Вяцеслав, с ден за честване на светеца 28 септември, името е отбелязано в староруския календар, възстановен от Н. Н. Срезневски (*Древній русскій календарь по мѣсячнымъ минеямъ XI–XIII века*, Хрест. Древн. и Археол. Прохорова, кн. VII, Петербург 1863) (по *Chronologia polska* 1957, 262). Това е частично приспособен – с източнослав. *я* за прасл. **ę* – западнославянски (моравско-чешки) облик на името *Večeslavъ* (със зап.-слав. *с* за праслав. **tj*), от прасл. *Večjeslavъ*.

4 Рус., белорус. и укр. Вячеслав се счита не за домашно, наследено от праславянски, а за стара заемка (от чеш. *Václav*), но русифицирана фонетично – с източнослав. *я* и *ч* за прасл. **ę* и **tj* (Фасмер 1, 378; Кореџнѹ 1974, 128–129; ЕСУМ 1, 443). Според чешкия славист Владимир Шаур източните/руските славяни още от XI век четат формата **вѣчѣславъ** (у автора – на латиница – *Večeslavъ*) като *Вячеслав*, което доказва, че името им е било познато още преди приемането на християнството и че при тях то закономерно застъпва праслав. **Večjeslavъ* (Šaur 1987, 217–218, 220). Първата част от името е наречие в сравнителна степен, означаващо ‘повече’.

Известно и в Полша, *Wiaczesław*, носено понастоящем от 527 души, се счита „заето от украински и руски” (Grzenia 2006, 322). В този облик то се среща и у българи (вж. 3.3).

5 В историята на полския език името е отбелязано в няколко варианта (*Więcsław, Więslaw и Więslaw*), резултат от домашна еволюция на праславянския облик, но в полската антропонимия то се употребява предимно в облика *Wacław*, представляващ субституция на чеш. *Václav*. Обликът *Wacław* започва да се разпространява в полски при управлението на Wacław II (1271–1305), крал на Чехия, който се короновал като полски крал. Не е без значение за

това и голямата популярност в Полша на култа към св. Вацлав, който е патрон на катедралата на Вавел в Краков (Siatkowski 1970; Bubak 1993, 307). А домашната полска форма се среща много рядко, като понякога се явява и в обличията *Wienczysław* и *Wiesław* – в резултат на погрешно разчитане на ст.-пол. име *Więcieszlaw* или свързване с глагола *wieńczyć* ‘венчая’ (Fros, Sowa 1995, 517; Grzenia 2006, 323). Към производните от нея спада може би и *Wiesław* и жен. *Wiesława* (Bubak 1993, 307–308).

6 В хърватски се срещат няколко основни облика на името: освен очакваното *Večeslav* (и жен. *Večeslava*), с хърв. *ć* за праслав. **tj*, т.е. с първи компонент *veće* ‘повече’, това са: *Venceslav* (и *Venceslava*), от латиниз. *Venceslaus*; *Vencislav* и *Vencislava*, същото, но с *i* вм. *e* под влияние на имена като *Branislav*, *Tomislav* (Šimundić 1988, 356); *Venčeslav* (и *Venčeslava*), субституиращо итал. *Venceslao*, което и в хърватски се среща в този облик; *Venčeslav* (и *Venčeslava*), с *č* вм. *ć* под влияние на облика *Večeslav*; *Vencl*, от нем. *Wenzel* (Šimundić 1988, 353–357).

7 Звуковият облик *Venčeslav*, с който името е популярно в словенски език, трябва да е субституция на итал. *Venceslao*, на което не е обърнато внимание у Я. Кебер (Keber 1996, 480), както употребяваният покрай него облик *Venceslav* / *Vencislav* – на латинизираното *Venceslaus*.

8 И така, най-ранното проникване на името *Венцеслав* (> *Венцислав*) в български ареал е свързано с покатоличването през XVII век на бившите павликяни, както се съди по отбелязването му в итал. облик *Венцеслао* в ръкописен миней от XVIII век (Милетич 1903, 25). Покрай италианския облик *Венцеслао* (< итал. *Venceslao*), при католиците се среща, и даже по-често, обликът *Венцеслав*, субституиращ среднолат. *Venceslaus*, което пък е латинизиран облик на моравско-чеш. *Vęc(es)lavъ* (от праслав. **Vętjeslavъ*, сложно, с първа съставка **vętje* ‘повече’). В облик *Venceslaus* е разпространено и в други славянски / европейски езици. Обликът *Венцеслав* се среща и у чешки, а може би и у словашки емигранти в България, които с него заместват *Вацлав* (от чеш. *Václav*). В облик *Венцеслав* то е очаквано и при немскоезични емигранти (от нем. *Wenzeslaus*). Макар и славянско по произход, в българския език то е европейска заемка. На българска езикова / говорна почва първата му съставка **Венце** се свързва с нарицателното *венец*, особено във формата му за мн. ч. **венеци**. И италианският му облик **Венцеслав** (от *Венцеслао* < итал. *Venceslao*) буди на българска почва асоциация с *венчѐ*, умалително от *венец*. Но не само асоциациите с *венец* / *венчѐ* и *слава* и благозвучността на името *Венцеслав* обуславят бързото нарастване на честотата му. То се дължи, между другото, и на общо взето зачестилата употреба на сложни, двусловни имена, към каквито българите проявяват значително предпочитание през последните десетилетия на XX век (Ангелова-Атанасова 1996). Освен в латински и италиански облик (*Венцеслав* / *Венцеслав*) това име се среща у българите и в обличията *Вячеслав* (руски), *Вечеслав* (сръбски), *Вацлав* (чешки), *Венцел* (немски, унгарски).

Библиография

- Ангелова-Атанасова, Мария, 1997: Сложните лични имена в българската личноименна система през периода 1981–1990 г. *Onomastica* 42, Kraków, 149–169.
- Ангелова-Атанасова, Мария, 2001: *Личните имена у българите (1981–1990). Състояние и проблеми на съвременните български лични имена*. Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, Велико Търново, 272 с.
- Богоров, Иван, А., 1983: *Френско-български и българско-френски речник, Дял първи. Френско-български дял*, Виена, 512 с.
- ЕСУМ 1: *Етимологічний словник української мови*, т. 1, А–Г, Київ, 1982, 632 с.
- Иванова, Недялка, Радева, Пенка, 1985: *От 'А' до 'Я'. Имената на българите*, „Народна младеж. Изд. на ЦК на ДКМС”, София, 250 с.
- Илчев, Стефан, 1959: За името *Венцеслав*. *Език и литература XIV*, София, № 3, 228.
- Илчев, Стефан, 1969: *Речник на личните и фамилни имена у българите*, София, 628 с.
- Именник, сир. списък на имената, които се дават при св. кръщение*, Издава Св. Синод на Българската църква (Издание второ), София 1942, 60 с.
- Ковачев, Николай, 1995: *Честотно-етимологичен речник на личните имена*, Изд. ПИК, Велико Търново, 620 с.
- Намерански, Никола, 2005: *Личните и фамилни имена в Северозападна България. Етимологичен честотно-сравнителен речник*. „Фабер”, Велико Търново, 212 с.
- Селимски, Людвиг, 1999: *Християнските имена у българските католици. Проблеми на усвояването. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 1781*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 203 с.
- Селимски, Людвиг, 2006: *Етюди по българска антропонимия, Лични имена (Studia z antroponii bulgarskiej, Imiona chrzestne)*, Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, Велико Търново, 224 с.
- Станковска Лубица, 1992: *Речник на личните имиња кај Македонците*, Скопје, 478 с.
- Тихонов, Александр, Н., Бояринова, Лариса, З., Рыжкова, Альбина, Г., 1995: *Словарь русских личных имен*, Школа-Пресс, Москва.
- Чок, Вилибалд, 1902: *Ново римокатолическо и православно календарче „Мир” за 1902 година*, Наредил О. В. Чок, католически свещеник, Свищов.
- Bubak, Józef, 1993: *Księga naszych imion*, Wrocław etc., 360 с.
- Fros, Henryk, Sowa, Franciszek, 1995: *Twoje imię, Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Wyd. czwarte, uzupełnione, Wyd. WAM, Księży Jezuici, Kraków, 557 с.
- Chronologia polska*, Praca zespołowa pod red. Bronisława Włodarskiego, Warszawa, 1957.
- Grzenia, Józef, 2006: *Słownik imion*, Wyd. naukowe PWN, Warszawa, 362 с.

- Keber, Janez, 1996: *Leksikon imen, Izvor imen na Slovenskem*, Druga, dopolnjena izdaja, Celje.
- Knappová, Miloslava, 1996: *Jak se bude Vaše dítě jmenovat?* Akademia/Praha, 360 c.
- Kopečný, František, 1974: *Průvodce našimi jmény*, Praha.
- Siatkowski, Janusz, 1970: *Kiedy Waclaw zastąpił Więcesława? W służbie nauce i szkole, Księga pamiątkowa poświęcona Prof. Drowi Z. Klemensiewiczowi*, Warszawa, 277–279.
- ŠAUR, Vladimír, 1984: *Je bulharské veče/veke z větje? Slavia*, r. 53, Praha, č. 1, 12–15.
- ŠAUR, Vladimír, 1987: *Prvotní grafická podoba jména Vác(es)lav, Slavia*, r. 56, Praha, č. 3, 217–222.
- Šimundić, Mate, 1988: *Rječnik osobnih imena*, Zagreb, 571 c.

Osebno ime *Venceslav* in njegove različice v bolgarski antroponimiji

Povzetek

*Rojstno ime Venceslav/Venčeslav so pogosto razlagali kot zloženo ime s pomenom ovenčan s slavo. Prvo sestavino so napačno povezovali z besedo venec ali z njeno manjšalnico venče. V članku je predstavljena analiza imena Venčeslav kot substitucije italijanskega Venceslao in Venceslav, ki izhaja iz latinskega Venceslaus. To je latinizirana oblika zahodnoslovanskega (moravsko češkega) Vęceslavъ. Prva sestavina tega imena izhaja iz praslovanskega *větje- 'več'. Z njim so torej želeli poimenovanemu 'več slave'. Najprej so ga uporabljali bolgarski katoliki. Ime Venceslav so uporabljali tudi češki emigranti v Bolgariji, in to vzporedno ob imenu Vaclav. V članku so obravnavane tudi druge bolgarske različice imena Venčeslav: Vjačeslav (cerkvenoslovanska in ruska oblika), Večeslav (izposojeno iz srbsčine), Vaclav (iz češčine), Vencel (iz nemščine ali madžarščine).*

Ludwig Selimski
Instytut Filologii Słowiańskiej
ul. Żytnia 12, 41-205 Sosnowiec, Poljska
selimski@wp.pl

Slovenske leksikalne prvine v obsoški furlanščini: izpeljanke

Mitja Skubic (Ljubljana)

IZVLEČEK: Avtor želi opozoriti na nekaj prevzetih leksikalnih prvin v furlanščini, tj. predstaviti nekaj izrazov iz obsoške furlanščine, v katerih najdemo leksikalne prvine iz slovenščine, predvsem iz stičnih obsoških, goriških govorov, pri katerih so v izpeljavi uporabljeni furlanski oblikoslovni ali tvorbeni elementi. Njegov namen je pretehtati vraslost nekaterih slovenskih besed v obsoško furlanščino, tj. ugotoviti, do katere mere je slovenska beseda postala last stične furlanske govornice.

ABSTRACT: The author draws attention to several borrowed lexical elements in Friulian – specifically, several terms from Friulian as spoken along the Isonzo (Sln. Soča) River in which Slovenian lexical elements can be found, primarily from the Gorizia (Sln. Gorica) contact dialects along the Isonzo, in which Friulian morphological or word-formative elements are used in derivation. The goal is to evaluate the incorporation of selected Slovenian words in the Friulian spoken along the Isonzo – that is, to determine to what extent Slovenian words became part of the Friulian contact dialect.

Kot poklon ob visokem jubileju prijatelju in kolegu Pavletu Merkuju bi težko izbral kako drugačno temo kot tako, ki načenja zmeraj privlačno vprašanje, kako jezikovno vplivata druga na drugo etniji v stiku, ali bolje, etniji, ki že stoletja delita isto ozemlje, kot sta to slovenščina in furlanščina, natančneje, govori ene in druge ob Soči. Stik med njima je starodaven; traja že tisoč in več let. Slavljenec je prispeval marsikaj dragocenega k poznavanju medsebojnega jezikovnega prevzemanja, še posebej v interpretaciji posameznih slovenskih besed, zlasti v toponimih. Gre mu tudi zasluga, da se je v slovenskem jezikovnem okolju uveljavilo pravilno gledanje, da smo namreč Slovani/Slovinci od prvih stoletij po naselitvi dalje mejili na »Ladine«, na bodoče Furlane, ne kar enostavno na Italijane.

1. Opozoriti želim na nekaj prevzetih leksikalnih prvin v furlanščini, natančneje, predstaviti nekaj izrazov iz obsoške furlanščine, v katerih najdemo leksikalne prvine iz slovenščine, predvsem iz stičnih obsoških, goriških govorov, pri čemer

pa so v izpeljavi uporabljeni furlanski oblikoslovni ali tvorbeni elementi. Namen teh vrstic je pretehtati vraslost nekaterih slovenskih besed v obsoško furlanščino, se pravi, ugotoviti, do katere mere je slovenska beseda postala last stične furlanske govornice.

Za to jezikovno dogajanje je mogoče upoštevati več izhodišč. Eno je vsekakor pogostnost rabe v furlanskih knjižnih in neknjižnih besedilih današnje in preteklih dob, za naš čas pa tudi slika, ki jo nudi furlanski jezikovni atlas, ASLEF, *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano*. Pri tem mislim seveda na tiste eksplori-rane kraje, ki niso slovensko govoreči (teh ima ASLEF raziskanih in upoštevanih osem), so pa slovenskemu ozemlju blizu in torej izpostavljeni jezikovnemu vplivu zahodnoslovenskih govorov. Raba slovenskih leksemov je sama po sebi umevna za izraze iz slovenskega ljudskega izročila, za svojska oblačila, jedi, igre, razvedrila. Potrdilo, da je slovenski izraz pognal korenine, da je docela vrasel v furlansko besedje, je tudi raba v prenesenem pomenu. In morda še bolj to, da je ustvaril družino izpeljank, manjšalnic predvsem, pomensko največkrat ljubkovalnic, in se torej obnaša kot izvorna, iz latinščine podedovana furlanska beseda. Slavljenec sam je zbral kopo izpeljank in jih nanizal v svoji študiji iz zadnjih let, izdani v knjigi z naslovom *Od babe do smrti*. Za nekdanj, a danes ne več furlansko govoreči Trst navaja *baba*, *babaria*, *babata*, *babezo*, *babuza*, *babünzola*: osnovni izraz in izpeljanke imajo slabšalni pomen. Za *babo* v goriški furlanščini pa ugotavlja Merkù, da ima beseda tudi pošteno starinsko pomensko rabo in da je to »znamenje, da so si jo Furlani izposodili od nas, ko smo jo mi še rabili z lepim pomenom.«

2. V svoji slovnici furlanskega jezika, *Lineamenti di grammatica friulana*, str. 41, pravi Giuseppe Marchetti, da je iz slovenščine (»dallo slavo«) prevzetih kakih sto besed, katerim je treba dodati še približno enako število izpeljank. Tudi če je tako visoko število po mnenju italijanskih jezikoslovcev nekoliko pretirano, je vendar gotovo, da jih je iz slovenščine prevzetih precej in pa, kar nas tu še posebej privlači, da je v današnji furlanščini iz slovenskih leksemov veliko izpeljank.

3. V prispevku puščam vnemar slovenske besede v prenesenem pomenu. Ravnotako tudi lastna in krajevna imena, saj bi ta zahtevala posebno obravnavo. Toponimov je Merkù kar nekaj zbral v svojem priročniku *Slovenska krajevna imena v Italiji* iz leta 1999 in v nedavno izdani monografiji *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu* in ti deli nista zgolj seznama, ampak interpretacija toponimov, večkrat tudi tehten, utemeljen ugovor siceršnjim zmotnim mnenjem: dovolj je pomisliti na njegove razlage za *Opčine*, *Redipulja*, *Repen*, *Trebče*, *Križ*, itd., objavljene ponajveč v tržaški *Mladiki*. Moj prispevek se omejuje na furlanske slovnične elemente, ki jih najdemo v iz zahodnoslovenskih govorov prevzetih besedah, torej ne s prevzetimi besedami kot leksikalnimi prvinami; se pravi, ugotavlja, da so bile sprejete v furlansko besedje in da o tem pričajo furlanske slovnične prvine, ki te slovenske lekseme vklaplajo v furlanski besedni zaklad.

4. Prispevek ne posveča prav velike pozornosti tvorbi oblik za spol samostalnika. Navaja samo tiste primere, kjer je izraz v enem od obeh slovničnih spolov (*m, f*)

stilno drugače obarvan. V svoj seznam uvrščam tiste slovnične elemente, morfeme, ki spreminjajo izvorni pomen, torej nimajo samo stilistične vloge, kot jo sicer največkrat imajo, npr. v *babute, colazut, babân*: *Benedete la nestre babute* (Koseworte 1915: I, 170); *Mi fermavi a fevelà cun qualche baba o cun qualche babàn* (Spangher 1990: 18), 'ustavljal sem se, da bi govoril s kako babo ali kakim dedcem'; *Ti àn puartat el mâi cu lis norançais e i colaçuç* (Koseworte 1915: II, 633) 'prinesli so ti butarico s pomarančami in kolački'. Raba obeh izrazov v drugem navedku ni močno stilistična, vsekakor pa ni slabšalen nobeden od njiju. Da samostalniki v ženskem spolu nima slabšalnega zvena, je ugotovil Merkù tudi za dolino ob Teru.

V svoje tehtanje ne uvrščam izrazov, ki z drugimi jezikovnimi prvini, nespremenjeni, tvorijo kak frazeologem, stalno besedno zvezo, denimo, *tirâ i cracs* 'stegniti se, umreti', NP, *in pustot* 'obupan, v stiski', kar najdemo že pri znamenitem furlanskem pesniku Ermesu iz Colloreda: *par passion ses in pustot* 'zaradi svoje strasti ste obupani'. Privlačni pa nas raba tistih izrazov, kjer se ob nedvomno dobro vidnem leksemu iz zahodnoslovenskih govorov pojavi neka ravnotako dobro zaznavna furlanska slovnična, morfološka prvina, a pri tem ne gre za manjšalnico ali sicer za kak drug izraz s stilistično vrednostjo. Uporabljeni morfem zagotavlja, da je slovenski izraz vrasel v furlanski govor. Pri tem je prepričljivo dejstvo, da je taka izpeljava znana furlanščini in da ni verjetno, da bi bila beseda v celoti prevzeta iz slovenščine. To je morda sprejemljivo za glagol *razâ* 'racati', kar je sicer svojsko za premikanje te ptice in bi torej prav lahko zraslo na furlanskem jezikovnem področju ali pa bilo skupaj s samostalnikom prevzeto iz slovenščine, ne pa, na primer, za glagol *babâ*. Takega glagola v slovenščini ni, torej smemo sklepati, da je bil v pomenu 'klepetati' izpeljan, torej skovan v furlanščini.

5. Privlačijo nas takile pojavi:

a) Tvorba glagola iz samostalnika

Babâ: k primerom, ki jih daje Merkù, naj dodam furlansko inačico reka v latinščini *Dum Romae consulitur, Saguntum expugnatum est*, ki govori o Hanibalovem zavzetju Sagunta in vdoru Kartazanov preko Ebra, s čimer se je začela 2. punska vojska. Furlanski navedek je iz sodobnega časopisnega jezika, *Patrie dal Friûl*, julija 2006. Časnikar toži, da si je Trst prigrabil oblast nad vso deželo, medtem ko se v Furlaniji samo govoriči: *Intant che in Friûl al babuie, Triest al a gafât la region*.

Izsamostalniški glagol je tudi triestinski *pesterinar*. Slovenska *pestrna* je danes rabljena tako v Trstu kot v Gorici, torej v mestnem okolju, kot *pesterina*. V zahodni furlanščini in v beneščini, zunaj pokrajin Trst in Gorica samostojne dežele Furlanije-Julijske krajine, nista znana ne samostalniki ne glagoli, pač pa oba potrjuje Doria (1987) za Istro in kvarnerske otoke (Lošinj, Cres), kamor naj bi se bil izraz po njegovem razširil iz Trsta, iz triestinščine. Na tem mestu sem najbrž dolžan, da nekako upravičim termin *triestinščina*. Triestinščina, it. *il triestino*, današnji romanski govor Trsta, je beneško narečje, ne furlansko. Iz kulturnih, najbrž pa še bolj političnih, nacionalističnih vzrokov je to narečje v Trstu nekaj stoletij dušilo furlanščino in jo v 19. stoletju dokončno zadušilo, je pa prevzelo in ohranilo iz izginjajoče južne furlanščine, torej iz svoje romanske predhodnice, *tergestinščine*, veliko izrazov; ni si mogoče misliti, da bi prišlo ob opuščanju nekega jezika, nekega govora, in še celó

tako sorodnega, kot sta bili beneščina, italijansko narečje, in južna furlanščina, do popolne pozabe dotedanjega govora.

Nekaj izsamostalniških glagolov je tvorjenih s pomočjo predpon. Tako najdemo iz dokaj pogosto rabljenega samostalnika *colàz* izpeljani glagol *incolazzâ* 'zviti v spiralo, kar je sicer ravno', 'oviti se okrog nečesa, okrog palice, meča': *Incolazze la cuarde che no s'ingredei*, NP, 'zvij vrv, da se ne zaplete'; *I madrâcs quant che son in amôr 'e s'incolazzin*, NP, 'kadar se kače gonijo, se zvijejo v klopčič'. Glagol najdemo celo v sodobnih prevodih, za katere se misli, da so bolj kot izvirna knjižna besedila zvesti normi, ki vlada v jeziku. V furlanskem prevodu Svetega pisma iz leta 1997 beremo: *La sô man a impire il madrac incolacât*, Job 26,13 'njegova roka prebada kačo, zvito v klobčič'.

Podobno tvorbo pozna samostalnik *blec*: leksem je iz nemščine, a izraz je obsoški furlanščini posredovalo slovensko jezikovno okolje: *Lis feminis si metevin a imblecâ barghesis* (Cossâr 1930: 76) 'ženske so začele krpati hlače'; *I nostris vistis erin di regadin imblecâz mil voltis* (Macôr 1980: 30) 'naša oblačila iz platna so bila tisočkrat pokrpana'. Najdemo ga uporabljenega tudi v prenesenem pomenu: *Cumò chest fundament al clope, ma al tocje a saldâlu, stagnâlu, imblecâlu*, Patrie dal Friûl, julij 2006, 'dandanes to mnenje šepa, a treba ga je učvrstiti, podpreti, dopolniti'.

Štrekelj (1890) navaja izsamostalniški glagol ob slovenskem izrazu *blato*: *imblatâsi*. Navaja ga po starem furlanskem slovarju Jacopa Pirone iz leta 1871: *Lant a passòn ai praz umiz lis pioris s'imblatin* 'ko gredo na pašo na mokre travnike, se ovce z blatom umažejo'.

b) Tvorba samostalnika iz samostalnika

Bilo je že povedano, da puščam za samostalnik precej vnemar tvorbo ženskega spola iz oblik za moški, naj pa vendar navedem *pec*, *peca*, *pechariza*, ali, dokaj redko, postopek v obratni smeri: *raza*, *razât*; *canya*, *cagnâs*.

Pomembnejši so izsamostalniški izrazi za poklice in dejavnosti: iz nedvomno slovenske *osmice* navaja Doria 1987 kot prevzeto besedo *osmiza* 'skromen, priložnosten vinotoč, kjer je vinogradnik *osem* dni lahko točil vino svojega vinograda, ne da bi za to plačal davek', in pa izpeljanko *osmizaro* 'oštir, lastnik ali najemnik takega vinotoča'. Enako tvorbo pozna za zaposlenega v peki slaščic iz slovenskega *kolača* prevzeti *colàz* in ob njem furlansko *colazâr*. Isti morfem najdemo za poklic *lonzâr*, ki ga pozna ASLEF (II, 1377), pri čemer pa nikakor ni mogoče izključiti prevzemanja slovenske besede z zgolj pofurlanjenjem palatalnega zlitnika: to je verjetneje kot pa izpeljava izraza *lonzâr* iz slovenskega samostalnika *lonec* s pripono, ki je sicer furlanščini ravno za tvorbo imen za poklice dobro znana.

Podoben postopek ugotavljamo tudi za slovenski samostalnik *koš*. V furlanščini je znan že dolga stoletja v oblikah kot *cos*, *cosse*, *cospa*. Iz izraza za predmet je izpeljan izraz za človeka, ki plete koše, in tudi za poklic, zaposlitev, ki je s takim predmetom v tesni zvezi: *cossâr*, *cossàn* 'dninar; težak, ki nosi koš'. Izraz je v furlanščini častitljivo star: že v 14. stoletju se najde zapisan vzdevek *Toni cossàn*.

Koš se pojavlja tudi kot vir za rodbinsko ime. Mario Ranieri Cossâr, zagreti raziskovalec goriške zgodovine in kulture, zbiralec ljudskega izročila, je zapisal, gl. Cossâr (1930), da je ime *Cos* za staro goriško grofovsko famulijo iz furlanščine in tako tudi izpeljanke *Cossâr*, *Cossut*, *Chossio*. Moramo pač upoštevati, da piše

v letih najmočnejšega fašističnega pritiska. Ne gre pa dvomiti, da je ime res staro: Cossâr ga je našel zapisanega v Huminu za leto 1319: *presbitero Blasio nepote qm Cossarii* 'duhovnik Blaž, nečak nekega Košarja'.

Iz zahodnoslovenskih govorov prevzeti leksemi so s pomočjo furlanskih pripon kdaj pa kdaj postali izrazi, ki so v tesni zvezi s pomenom leksema: za prodajo kruha beremo v Spangherjevih mladostnih goriških spominih *pecheria*.

c) Za tvorbo pridevnika iz samostalnika prav prepričljivih primerov nimamo. Morda je tak primer po Štreklju (1890) oz. po Ascolijevem mladostnem delu iz leta 1846 pridevnik *clopadiz* 'gnil, pokvarjen (za jajce); medel, slaboten'. Ascoli (1846) namreč ugotavlja nekaj leksikalnih sličnosti med romunščino in furlanščino; v potrdilo navaja rom. *babă, tată, rață, boare* 'burja', *bătrîn* 'star', iz lat. VETERANUS, kar se frl. glasi *vedran, amiază* 'poldan', kar je frl. *miez-di, misdi*: za *clopadiz* 'počen glinast lonc, ki ima slab zvok', podoben zvok pa da ima pokvarjeno jajce, klopotec, meni Ascoli, da ga je mogoče imeti kot pridevniško izpeljavo s furlansko pripono iz romunskega *clopot* 'zvon'. Pridevnik je v furlanščini rabljen v različnih pomenskih odtenkih: *un âf clopadiz*, NP, 'klopotec', v prenesenem pomenu pa 'slab, medel, ne popoln (za luno)': *La lune je clopadize* 'luna je pri koncu, zadnji krajec'; *Di une setemane in câ 'o soi, mi sint clopadiz*, NP, 'že cel teden se počutim nekam slabotnega'; *Ce voleso fâ di chê int clopadizze*, NP, 'kaj si boste pomagali s takimi klavrnimi ljudmi'; *La italianitât triestine accusi debule e clopadice*, Patrie dal Friûl 2006, 'tisto šibko italijanstvo v Trstu'. Prepričanost v slovenski/slovanski vir pridevnika v furlanščini nekoliko omaje njegova razširjenost v romanskem svetu: francoski prislov *clopin-clopant* je v etimološkem slovarju Bloch-Wartburg pojasnjen kot onomatopeičen izraz, ki ima svoj (pra)vir v poznolatinem CLOPPUS, kar nekako ponazarja šum, glasovno podobo pri šepanju. Ascolijeva razlaga potemtakem le ni čisto prepričljiva.

d) Prav verjetno pa je iz glagola, natančneje iz velelnika slovenskega glagola *molčati* furlanski pridevnik *muzzin/mucin* 'molčeč, molčljiv'. NP navaja Dolfa Zorzuta iz Krmina (1894–1960): *Rivìn a ciase, la viodi senze voe e muzzine* 'pride domov in jo najde brez vsake volje in čisto tiho'. Isti zbiralec rekov v furlanščini je zapisal: *Po no sta stâ-mi a li muçine, come se tu fössis une muarte* (Koseworte 1915: II, 398) 'ne bodi tako tiho, kot da bi bila mrtva'. ASLEF zaznava ta pridevnik predvsem ob spodnjem teku Soče, od Krmina navzdol. NP in ASLEF pojasnjujeta, da je izraz največkrat rabljen kot medmet: *muci, muz*. Kot medmet je znan tudi bližnjim beneškim govorom. Enkrat samkrat se pojavi celo pri Goldoniju, *Sior Toderò Brontolon*, 4, 57, kot *muchi*.

6. Furlanskih primerov, kjer bi našli iz zahodnoslovenskih govorov prevzete lekseme in s furlanskimi oblikoslovnimi prvinami tvorjene izpeljanke, ni veliko, so pa močan dokaz za trdoživost neke slovenske besede v stičnem jeziku, tako kot so v zahodnoslovenskih govorih na Goriškem prepričljiv argument o medsebojnem jezikovnem vplivanju izpeljanke z romanskim leksemom, npr. *ričast, furbast*: uporabljeni morfem iz ciljnega jezika, iz slovenščine oz. iz furlanščine, dokazuje vraščenost leksikalne prvine v stično jezikovno okolje.

Viri in literatura

- Ascoli, G. I., 1846, *Sull'idioma friulano e sulla sua affinità colla lingua valaca. Schizzo storico filologico*, Udine.
- ASLEF: Pellegrini, G. B., *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano*, Udine, 1972–1984.
- La Bibie*. Traduzion Antoni Bellina, Udine/Udin 1997.
- Cossâr, R. M., 1930, *Storiutis gurizzanis*, Udin.
- Doria, M., 1987, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Trieste.
- Koseworte 1915 – *Zärtlichkeitsaudrücke und Koseworte in der friulanischen Sprache*, Prag, 1915.
- Macôr, C., 1980, *I fucs di Belen*, Udine.
- Marchetti G., 1952, *Lineamenti di grammatica friulana*, Udine.
- Merkù, P., 1999, *Slovenska krajevna imena v Italiji/ Toponimi sloveni in Italia*, Trst.
- Merkù, P., 2005, *Od babe do smrti. Bogastvo slovenskega besedja*, Trst.
- Merkù, P., 2006, *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, Ljubljana.
- NP – Pirona, G., Carletti, E., Corgnali, G. B., *Il nuovo Pirona*, Udine, 1935.
- La Patrie dal Friûl*, Udin 2006 (julij).
- Spangher, L., 1990, *Di cà e di là da la Grapa. Di cà e di là dal Pomeri. Blets gurizans*, Guriza.
- Štrekelj, K., 1890, Zur Kenntniss der slavischen Elemente im friaulischen Wortschatze, *Archiv für slawische Philologie*, Berlin, 474–486.

Slovenian Lexical Elements in Friulian along the Isonzo River: Derivatives Summary

Western Slovenian dialects and easternmost Friulian have been in contact or shared their territory along the Isonzo (Sln. Soča) River for over a millennium. It is therefore understandable that the languages influence each other and, as a result, a considerable number of loanwords can be found in both.

This article concentrates on the aspect of belonging, by determining how Slovenian lexemes are incorporated into Friulian and how they have taken root in the contact language. This includes more than frequent use and semantic shifts. The author seeks to shed light on word formation: the formation of feminine gender from masculine (e.g., pec, peca 'stove') and vice versa (e.g., razza, razzât 'duck'), and the formation of verbs from nouns (e.g., baba 'woman' and babâ 'to chat, chatter'), especially when the use of prefixes and suffixes (or left and right morphemes) is evident in the formation. Absolute incorporation is also seen in lexemes formed with both procedures: Slovenian kolač 'cake' is colàz in Friulian, and derivatives such as colazàr 'cake-maker' and incolazâ 'to entwine' can be found; a similar example is blato 'mud' and imblatâ 'to cover with mud'.

Mitja Skubic

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva c. 2, 1000 Ljubljana

Komentiranje leksično-besedotvornih kart v 1. zvezku Slovenskega lingvističnega atlasa »Človek« (na primeru V617 *teta* in V618 *ujna*)

Vera Smole, Urška Petek (Ljubljana, Ivančna Gorica)

IZVLEČEK: Komentarji so ena od bistvenih, a tudi najbolj variabilnih sestavin vsakega lingvističnega atlasa. V prispevku bo na primeru komentarjev h kartama za vprašanji V617 *teta* in V618 *ujna* predlagana zgradba komentarja, kakršnega bi lahko imel 1. leksično-besedotvorni zvezek Slovenskega lingvističnega atlasa s pomenskim poljem »človek«.

ABSTRACT: Texts accompanying maps are one of the essential, but also most variable, components of any linguistic atlas. Using examples of texts accompanying the maps for questions 617 *teta* and 618 *ujna*, this article proposes a structure for these texts for use in the first lexical and word-formative volume of the Slovenian Linguistic Atlas dedicated to the semantic field 'man'.

0 Uvod¹

Minilo je več kot leto dni od javne napovedi izida 1. leksično-besedotvornega zvezka SLA s pomenskim poljem »Človek« (Smole 2006). Po poldrugem letu intenzivnih priprav tega zvezka v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,² ko se bližajo koncu zahtevne tehnične predpriprave digitaliziranja in samodejnega računalniškega kartografiranja gradiva na eni stra-

¹ Gradivo, ki vsebuje posebna naglasna in druga znamenja, je bilo vneseno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je pri ZRC SAZU razvil Peter Weiss. Pri kartografiranju so grafični znaki vzeti iz nabora SIMBola. Za tehnično pomoč pri kartografiranju se zahvaljujeva Domnu Uršiču.

² V pripravo SLA I so bile v okviru svojih diplomskih del vključene tudi tri študentke slovenistike, in sicer Mojca Horvat, Petra Kostelec in Urška Petek, ki so z vnosom znatnega dela gradiva v računalniško obliko in nato nadaljnjo analizo in kartografiranjem prispevale precejšen delež k nastajanju zvezka, zato je prav, da se jim tudi na tem mestu zahvalimo. Pričujoči prispevek je narejen na podlagi dveh kart s komentarjema iz diplomskega dela Urške Petek z naslovom *Geolingvistični prikaz nekaterih leksemov s pomenskega polja »Človek« (po gradivu za SLA)*, UL, FF, Oddelek za slovenistiko, april 2007, 89 str. (mentorica V. Smole). [op. Vera Smole]

ni, hkrati pa potekata tudi analiza in poskusno kartografiranje, je potrebno določiti smernice, po katerih se bodo pisali komentarji k posameznim kartam. Pri tem bomo izhajali iz načeloma sprejetih sekcijskih dogovorov, objavljenih v zgoraj omenjeni napovedi zvezka: 1) gradiva oz. t. i. indeksov (tj. odgovorov na zastavljeno vprašanje po zaporedju oštevilčenja krajev) kartam ne bomo pridajali, 2) tehnika kartografiranja bo pretežno kombinirana, tj. napisno-izoglosno-znakovno-ploskovna, 3) vsaka karta bo imela legendo, v kateri bodo uporabljena grafična sredstva natančno pojasnjena. Zgledov za izdelavo komentarjev je veliko – toliko kot obstoječih atlasov (ki vsebujejo komentarje); prav tako pa je velika tudi specifika vsakega atlasa oz. gradiva in prav tej je komentarje treba prilagoditi. Veliko je tudi že objavljenih leksično-besedotvornih kart za SLA, ki so z različnih tematskih področij, komentarji v obliki člankov pa dostikrat bolj ali manj obširni, pisani »avtorsko« svobodno, neshematizirano, z različnimi poudarki in povezovanji vsebin.

I Predlog komentarja h kartam 1. leksično-besedotvornega zvezka SLA s pomenskim poljem »Človek«

Če hočemo zadostiti osnovnim zahtevam komentarja v atlasu, tj. da bralcu omogoči hitro orientacijo na karti, ga opozori na obravnavane probleme in poda strokovno razlago zanje, morajo imeti komentarji poleg enotne vsebinske zasnove tudi ustaljeno zgradbo, v kateri se podatki določenega tipa (npr. podatki o etimologiji besed, o razširjenosti določenega leksema, njegovi pogostnosti ipd.) nahajajo vedno na istem mestu. Za komentiranje leksično-besedotvornih kart SLA predlagamo naslednjo zgradbo:

Naslov komentarja {SLA I V-yx (številka vprašanja iz izbranih vprašanj za »Človek«)³ [Vxy (št. vprašanja v vprašalnici SLA)] **vprašanje** (tj. kartografirani leksem) – **Karta št. xy**}

I Pomen, ki se kartografira,⁴ knjižna ustreznica (ali ustreznice), fonetično

³ V SLA I Človek bodo kartografirana in komentirana vprašanja iz različnih razdelkov Vprašalnice za SLA, in sicer I Telo, X Bolezni, XII Družina in nekaj posamičnih vprašanj iz drugih razdelkov, zato imajo zelo različne zaporedne številke. Menim, da bi bilo tako izbrana vprašanja smiselno oštevilčiti zaporedno – enako potem pri vseh nadaljnjih zvezkih SLA – in se tega zaporedja držati pri komentarjih; karte imajo vedno svoja posebna številčenja, saj gradivo enega vprašanja lahko karte ne da (ker je preveč enotno), ali pa jih da več (npr. vprašanje za *barvo las*, kjer je naštetih vsaj pet barv ali pa vprašanje *šepav*, iz katerega je mogoče narediti posebej leksično (kartografiranje samo korenov pridevnika) in posebej besedotvorno (kartografiranje samo pripon) ali pa (še) kombinirano leksično-besedotvorno karto.

⁴ Glede na tip vprašalnice za SLA, ki največkrat podaja samo knjižni leksem, ta pa ima lahko več, tudi precej različnih pomenov, za katere so zapisovalci včasih navedli ustrezne narečne lekseme, jih pomensko opredelili ali še večkrat ne, morda ne bo odveč opozorilo, da je za kartografiranje potrebno izbrati le en pomen, kar hkrati pomeni, da iz gradiva izločimo druge pomene, ali te, z določeno upravičenostjo, kako drugače kartografsko prikažemo in ustrezno komentiramo (prim. karto in komentar k V617 *teta* in pomene leksema *strina*). Primer: v točki 374 se ob odgovoru na V617 *teta*, in sicer *tešica*, pojavi odgovor *strina* s pomenskim pojasnilom »stričeva žena«, to pa ni predmet kar-

poknjženi narečni leksemi zanj,⁵ njihova pogostost in medsebojna razmerja (morebitna dvojničnost leksemov) in razmerje do knjižnega jezika.

II Izvor leksemov, povzet po obstoječih etimoloških (ESSJ, SES, ERSJH...) ali dvojezičnih slovarjih ter slovarjih izposojenk; zabeleženost in pomen leksemov v knjižnem jeziku (po SSKJ),⁷ zabeleženost in pomen leksemov, ki v SSKJ niso bili sprejeti in jih ni niti v sln. etimoloških slovarjih, v narečnih in zgodovinskih slovarjih.⁸

III Opis prostorske razporeditve leksemov in pon (besednih zvez, pred- in pri-pon) – tistih, s svojimi sklenjenimi ali nesklenjenimi areali, in tistih, ki se pojavljajo razpršeno.⁹

tografiranja na tej karti, zato odgovor izločimo in ga lahko upoštevamo pri naslednjem vprašanju. Na drugačen primer naletimo v Istri, ko je ob odgovoru *teta* na isto vprašanje dodan še leksem *strina* v pomenu »starejša ženska, soseda«, kar je drugi pomen knj. leksema *teta*, posebnega vprašanja pa za ta pomen ni, zato vsaj z opozorilom na komentar (*) obstoj leksema prikažemo in ga v komentarju navedemo. Tega ne storimo v primeru, ko je za isti pomen naveden enak leksem oz. dodano pojasnilo, da npr. *teta* pomeni tudi vsako starejšo žensko, sosedo ipd. Tudi v nadaljevanju komentarja se moramo omejiti predvsem na kartografirani pomen; v nasprotnem primeru se komentar lahko preveč razvleče in zgreši svoj osnovni namen.

⁵ Pomen tega termina glej v Smole 2006, 232. S stališča zgodovinskega in primerjalnega jezikoslovja bi bila nujna tudi t. i. morfonološka analiza leksemov, izvedena na pozno-praslovansko ali izhodiščnoslovensko osnovo in predstavljena v razdelku II; ali bo ta izvedena, še ni odločeno. – Pri fonetično poknjžjenih narečnih leksemi se pojavi še en problem: zaradi velike glasoslovne raznolikosti slovenskih narečij njegova glasovna podoba v nekaterih primerih tako odstopa od narečne, da ju mnogi bralci ne bodo prepoznali/priznali kot isti leksem. Iz teh razlogov bo v tem razdelku potrebno navesti tudi nekaj glasovnih približkov narečnim glasovnim podobam, kar bo za avtorja komentarja precej zapletena naloga. Vzemimo za primer leksem *ujna*, kateremu se pogosto dodaja proteični *v*, ta pa povzroči skupaj *z j* mnoge položajne razvoje samoglasnika *u*, kar bi lahko poenostavljeno zapisali takole: *vujna, vojna, vejna, vājna, vūna, vūjna, viūna, vina* itd., pri čemer je treba upoštevati še različen izgovor *v* (kot *v*, *w* ali *ū*).

⁶ Da v primeru ustrezne obravnave leksema v več etimoloških slovarjih damo prednost slovenskima etimološkima slovarjema, je razumljivo; kateremu med njima, pa je odločitev sestavjalca komentarja – seveda na podlagi jasnosti, prepričljivosti, izčrpnosti pa tudi gospodarnosti razlage ter za vsak leksem posebej.

⁷ *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) je za slovenski knjižni jezik še vedno edino referenčno delo in za leksiko, kakršna je obravnavana v pripravljajočem se *Slovenskem lingvističnem atlasu* (SLA), tudi povsem zadovoljivo.

⁸ Zaradi gospodarnosti predlagam, da se v komentarju okrajšano navajajo samo slovarji, ki obravnavani leksem vsebujejo; kateri so bili pregledani in leksema nimajo, bo razvidno iz seznama vseh slovarjev v uvodnem delu zvezka.

⁹ Pogosto smo v dilemi, ali prostorsko razširjenost leksemov opisovati glede na prisotnost v narečju/-ih ali navajati zemljepisna področja. Ker bo atlasu pridana narečna karta, je prvi način možen. V primeru, ko je leksem omejen na zemljepisno območje ne glede na narečne meje, pa se nagibamo k zemljepisni predstavitvi. Tako prvi kot drugi način opisovanja sta zaradi velike narečne razčlenjenosti in (pre)majhne uzaveščenosti manjših pokrajin in krajev problematična; zato bodo zemljevid, narečna karta in mreža krajev tudi za bralce nepogrešljiv pripomoček.

IV Razlaga specifičnosti tehnike kartografiranja (če je to potrebno).¹⁰ Opozorilo na morebitne probleme v zvezi z nerazumevanjem vprašanja (s strani zapisovalca ali informatorja), semantičnimi nejasnostmi ipd. ter predstavitev konkretne kartografske rešitve.

V Uporabljena dodatna literatura (slovarska je okrajšano navedena v razdelku II), npr. že objavljene karte, etnološka literatura ipd.

VI Sklic na karte (oziroma samo na vprašanja, če karte še niso bile objavljene) z istim vprašanjem v večjezičnih atlasih z vključenim slovenskim jezikom, in sicer v Slovanskem (OLA) in Evropskem (ALE), ter v področnih atlasih. Opozorilo na pomensko in/ali problemsko sorodne karte in/ali komentarje v samem 1. zvezku SLA.

2 Uresničitev predlaganega komentarja na primeru komentarjev h kartama za vprašanji V617 *teta* in V618 *ujna* (Če je izraz znan, določiti pomen.)¹¹

2. 1 V617 *teta*

SLA I V-121 [V617] **teta** – **Karta št. 1**¹²

I Na karti so predstavljeni leksemi za pomen 'sestra očeta ali matere', knjižno *teta*. Leksem *teta* (nar. *tjeta, tjata, teata, tieta, tetâ, tatâ*) je najpogostejši tudi v narečjih. Večje sklenjeno območje imata naglasni različici *tefca* (nar. tudi *tíca*) in *tética* (nar. *téca*), manjše pa besedotvorni različici *tétka* in *tétika* (nar. *teatka*). Leksem *tétka* je vedno dvojnica leksemu *téta*, ta pa pogosto leksemu *tefca*. V SSKJ so leksemi *tética, tétka* in *tétika* označeni s kvalifikatorjem ljubkovalno, naglasne različice *tefca* v slovarju ni. – Na sklenjenem območju se v kartografiranem pomenu rabi tudi leksem *strina*, ki je v SSKJ v istem pomenu označen s kvalifikatorjem narečno. Kadar se ta leksem pojavi kot dvojnica, ima običajno drug pomen. – Le dvakrat je zabeležen leksem *njanja* – enkrat kot dvojnica leksemu *téta* – in enkrat, prav tako dvojnica, *moma*; obeh v SSKJ ni.

II Leksem *teta*, pslovan. **teťá* v pomenu 'teta', je prvotno otroška beseda, nastala s podvojitvijo zloga (ESSJ), in jo v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *téta, tětka*, rus. *tětja, tětka*, češ. *teta*, lit. *tetâ*, sorodno šved. *titta* (SES). S pomanjševalno oziroma ljubkovalno pripono *-ka, tetka*, v pomenu

¹⁰ Osnovna načela tehnike kartografiranja bodo navedena v uvodnem delu zvezka. – Poleg možnosti, predstavljenih v Smole 2006, 232, obstaja še možnost izbire barv – ali bo v *SLA I* izkoriščena, še ni gotovo.

¹¹ Vprašanji se zdita v ta namen primerni, ker je s stališča kartografiranja in komentiranja: 1) V617 razmeroma enostavno, V618 pa bolj zapleteno, 2) ker se navezujeta na pomensko in problemsko sorodni vprašanji V615 *stric* in V616 *ujec* (materin brat). Oštevilčenje in formulacija je iz Vprašalnice za SLA (Ramovš; objavljena v Benedik 1999), 1. zvezek pa bo imel tudi svoje posebno (zaporedno) številčenje tako vprašanj kot kart.

¹² Oštevilčenje vprašanj za SLA I »Človek« še ni dokončno rešeno, in sicer tako glede zaporedne številke kot oblikovno (vmesni stični vezaj); V-121 *teta* in V-122 *ujna* je ena od možnih rešitev. Še manj je mogoče reči, katero številko bo karta imela, saj bodo nekatera vprašanja samo komentirana, druga pa lahko predstavljena z več kartami; to oštevilčenje je prirejeno tukajšnji objavi.

‘teta’, je bila beseda znana v stcslovan. *tetъka* (SES) in je še vedno v mak. *tetka*. Kot pomanjševalno-ljubkovalni lahko razlagamo tudi priponi *-ika* in *-ical/-ica* v leksemih *tétika* ter *tética* in *tetica*.

Leksem *strina*, pslovan. **strǣjnǎ* je v ženskem spolu posamostaljeni pridevnik **strǣjnъ* ‘stričev’, ki je izpeljan iz **strǣjъ* ‘stric, očetov brat’, nar. zilj. pomeni ‘teta’, starejše (16. stol.) in nar. pkm. le ‘stričeva žena’, zahodnosln. ‘starejša (znana) ženska’. Enako je hrv., srb. *strīna*, mak. *strina* ‘strina’, nar. hrv. *strīna*, stčeš. *stryna*, sorodno še nar. rus. *strýnja*, *strýja*, slovaš. *stryňa* (po SES).¹³

Leksem *njanja* je prevzet iz furl. *agne* ‘teta, splošno’ oziroma *gnagne* ‘teta, v otroški govorici’ (Pir).

Leksem *moma* je prevzet iz nem. *die Muhme* ‘teta, splošno’.

III Leksem *teta* v pomenu ‘očetova ali materina sestra’ poznajo skoraj vsa slovenska narečja; izjema je koroško ziljsko narečje. V prleški točki 378 (Juršinci) je pomen leksema *teta* zamejen na ‘očetova sestra’, v belokranjskih točkah 291 in 292 pa na ‘materina sestra’. Ta leksem je redek v panonskih prekmurskem in haloškem narečju, pogostejši v slovenskogoriškem in prleškem, kjer sobiva ob sicer prevladujoči besedotvorni različici *tetica*. Leksem *tetica*, okrajšano celo *tíca* (404 Gornji Senik), je torej najpogostejša panonska ustreznica za knjižni leksem *teta*, ki pa ima vzhodno od črte Ljutomer–Ormož do meje s Hrvaško naglasno različico **tética*, okrajšano v *téca*. V najsevernejših koroških podjunskih točkah 32 in 33 najdemo sorodno izpeljanko *tétika* (*i* je reduciran v *ə*). Ali je narečna izpeljanka *tetka*, ki se kot dvojnica pojavlja v treh točkah štajerskega kozjansko-bizeljskega narečja (345–347), tvorjena s pripono *-ika* ali *-ka*, je z gotovostjo težko trditi, bolj se nagibamo k drugi možnosti. – V koroškem ziljskem narečju se je posprošil leksem *strina* in leksema *teta* ne poznajo (navedeno za točki 2 in 6); samo leksem *strina* je naveden v kostelski točki (284 Spodnja Bilpa). V eni od točk mežiškega narečja (46 Pameče) je prav tako kot v Ziljski dolini splošni izraz *strina*, *teta* pa je lahko samo neporočena. Leksem *strina* se brez pomenske določitve kot dvojnica pojavi še v točki primorskega kraškega narečja (98 Trnovo), v istrskem narečju (točke 116–117) pa dvakrat od treh pojavitev z razlago ‘naziv za katero koli (znano starejšo) žensko’; na pomen ‘stričeva žena’ (ki se ne kartografira), zabeležen v prleški točki 374, lahko sklepamo morda še za točko istega narečja 382 in prekmursko točko 388 (prim.: Novak 1996: 142). – Iz stičnega jezika prevzeti leksem *njanja* se pojavi v primorskem nadiškem narečju. – Prav tako prevzeti leksem *moma* je zapisan v gorenjskem selškem narečju, na področju z zgodovinsko izpričano nemško naselitvijo.

IV Karta je napisno-izoglosno-znakovna. Močnejša črta (izoleksa) zamejuje leksem *strina* od leksema *teta*; med leksemoma *teta* in *tetica* je tanjša črta (enak korenski morfem), v *teca* okrajšan leksem *tética* pa je oddeljen s pretrgano črto. Leksemi z majhnim ali razpršenim arealom so kartografirani znakovno. Leksemi, ki ne vsebujejo pomena ‘očetova ali materina sestra’, niso kartografirani; nanje v primeru, da so pomensko zanimivi, opozarja * (zvezdica) desno od številke kraja, zapisovalčeve opombe (redko) tipa ‘tudi vsaka starejša ženska’ niso označevane,

¹³ Formulacija »po SES« je rabljena v primeru, ko so podatkom iz slovarja dodani še drugi; v tem primeru narečni in za makedonščino.

saj se tudi ta pomen predvideva v bistveno večjem številu točk. Zvezdica označuje tudi zožitve pomenov, sam leksem pa je kartografiran. Na pomenske nejasnosti je opozorjeno v prejšnji točki komentarja.

V –

VI OLA: F (Sm) 1875, ALE: – (prim. 472 *stričeva žena*); SLA I: 122 [618] *ujna*, 119 [615] *stric*, 120 [616] *ujec* (materin brat).

2. 2 V618 *ujna*

SLA I V-122 [V618] **ujna** (Če je izraz znan, določiti pomen.)¹⁴ – **Karta št. 2**

I S karte so razvidna 1) področja (zamejena so z izogloso), na katerih je leksem *ujna* (nar. *ujna*, *vujna*, *vojna*, *vejna*, *vajna*, *viina*, *viuina*, *viujna*, *vina*) (še) v rabi oziroma poznan, 2) dodatno (z znaki) še pomeni leksema *ujna*, kadar so zapisovalci pomen navedli. V knjižnem jeziku ima leksem s kvalifikatorjem starinsko dva pomena: 1. ‘materina sestra, teta (po materini strani)’, 2. ‘navadno kot nagovor starejša znana ženska, teta’. V narečjih drugi pomen ni bil iskan, za prvi pomen pa je najpogosteje (24 krat) potrjen pomen ‘ujčeva žena, žena materinega brata’, manjkrat (2 krat) pomen ‘materina sestra’, v eni od teh točk (378) je zabeležena sprememba pomena od starejšega ‘ujčeva žena, žena materinega brata’ k mlajšemu ‘materina sestra’.¹⁵ Po enkrat, zato morda nezanesljivo, so navedeni pomeni ‘stričeva žena’ (76), ‘očetova sestra’ (79),¹⁶ ‘žena moževega brata’ (90), ‘materina ali očetova sestra’ (145),¹⁷ ‘žena, ki živi na domačiji svojega moža’ (148), ‘daljna sorodnica’ (235) in ‘bratova žena, svakinja’ (291). Nepovezan z našim pomenom je pomen ‘vzklik nad svinjo’ v točki 300. Enkrat se pojavi besedotvorna različica *ujnika* (nar. *vuneka*).

II Slovan. **ŭjъna* je v ženskem spolu posamostaljeni pridevnik **ŭjъnъ* ‘ujčev’, ki je izpeljan iz **ŭjъ* ‘ujec, materin brat’, kakor je iz pslovan. **strŭjъnъ* ‘stričev’ posamostaljeno **strŭjъna* ‘strina’ (SES). *Ujna*, v istem pomenu kot v večini slovenskih narečij z ohranjenim leksemom, poznajo še v hrv., srb., mak. (*vujna*) in ukr. (*vujna*) jeziku (po ESSJ).

III Leksem *ujna*, s prevladujočim pomenom ‘ujčeva žena’ oziroma ‘žena materinega brata’, poznajo narečja na obrobju slovenskega jezikovnega prostora, in sicer na zahodu je to nekaj govorov obsoškega, nadiškega, tolminskega in kraškega narečja, na jugu so to predvsem govori notranjskega narečja, ki se jim pridružuje še nekaj sosednjih govorov istrskega, kraškega in jugozahodnega dela dolenskega narečja, ter večina govorov kostelskega in obeh belokranjskih narečij, na severovzhodu pa leksem poznajo vsa panonska narečja z izjemo slovenskogoriškega. Manjše

¹⁴ Dopolnjena formulacija vprašanja (v oklepaju) je nastala leta 1961, pred tem letom so zapisovalci vprašanje razumeli po svoje. O tem problemu prim. Benedik 1999, 15–16.

¹⁵ Podobna sprememba pomena se je očitno zgodila tudi v knjižnem jeziku, saj Pleteršnikov slovar navaja oba pomena enakovredno, SSKJ od njiju izpostavlja pomen ‘materina sestra’ (krvno sorodstvo! – op. avt.), pomen ‘teta (po materini strani)’ pa nekoliko zamegljeno vključuje/nadomešča pomen ‘ujčeva žena, žena materinega brata’.

¹⁶ V obeh točkah (76 in 79) ostaja nejasno pomensko razmerje leksema *teta* nasproti *ujna*.

¹⁷ V tem primeru bi na V617 teta pričakovali odgovor *ujna*, vendar je *teta* – kakšno je pomensko razmerje med leksemoma, tako iz obeh odgovorov še vedno ni jasno.

strnjeno območje s tem leksemom sega še od Raven na Koroškem do srede Pohorja, tj. v dveh mežiških in dveh severnopohorskih govorih, medtem ko se v Posavju leksem pojavlja v posameznih točkah. Oznake starinsko, ki se pojavljajo zlasti na stiku z govori, ki leksema ne poznajo več, kažejo na prepričljivo ožanje območja s tem leksemom in zamenjavo s pomensko splošnejšim leksemom *teta*. V primerjavi z območjem, kjer je v rabi/znan leksem *uj(ec)*, se to z njim prekriva, vendar je precej manjše.

V nasprotju s knjižnim, ne natančno definiranim pomenom 'materina sestra, *teta* (po materini strani)'¹⁸ v narečjih prevladuje pomen 'ujčeva žena, žena materinega brata'.

IV Karta je izoglosno-znakovna. Izoglosa zaobjema najširše področje z rabljenim in/ali znanim leksemom *ujna*, pomeni so v točkah, kjer so v gradivu navedeni, prikazani znakovno, prazno mesto ob številki pomeni prisotnost/poznavanje leksema *ujna* brez razlage pomena. Znotraj izoglose so točke, kjer raba in/ali poznavanje tega leksema nista potrjeni (ali pa je naveden drug leksem) – v tem primeru stoji pred številko poševnica. Izven izoglose so označene samo nezapisane točke. Zvezdica desno od številke opozarja na opombo zapisovalca, da je leksem (in pomen) arhaičen, v točki 281 pa pomeni, da se namesto leksema *ujna* tam rabi izpeljanka z ljubkovalno-pomanjševalno pripono *-ika*, *ujnika*.

V –

VI OLA: LSI 1874, ALE: –; SLA I: 121 [617] *teta*, 119 [615] *stric*, 120 [616] *ujec* (materin brat).

3 Zaključek

Že samo dve karti s komentarjema dokazujeta, da gradivo SLA za posamezno vprašanje zahteva najprej temeljito analizo, nato pa tehten premislek tako glede tehnike kartografiranja kot komentiranja karte in gradiva. Možna in nujna so enotna načela kartografiranja in enotna zgradba komentarja, medtem ko bodo končne rešitve načina kartografiranja in zapolnitve komentarja izrazito avtorske.

Viri in literatura

Gradivo za Slovenski lingvistični atlas (SLA), ki ga hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
ESSJ: Bezljaj, France, 2005, *Etimološki slovar slovenskega jezika – četrta knjiga Š–Ž*, ur. Marko Snoj in Metka Furlan, Ljubljana, izdala SAZU, ZRC SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (Etimološko-onomastična sekcija), založila Založba ZRC.

¹⁸ Ni namreč povsem jasno, kaj razumeti pod razlago »teta (po materini strani)«, saj ni nujno, da je to materina sestra; *teta* po materini strani je navsezadnje lahko tudi 'žena materinega brata'.

- Petek, Urška, 2007, *Geolingvistični prikaz nekaterih leksemov s pomenskega polja »Človek« (po gradivu za SLA)*, UL, FF, Oddelek za slovenistiko, april 2007, 89 str. (mentorica V. Smole).
- Pir, Pirona, Giulio Andrea, 2001, *Il Nuovo Pirona (Vocabolario Friulano)*, Udine, Società Filologica Friulana.
- SES, Snoj, Marko, 2003, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, Modrijan.
- SSKJ, Ahlin, Martin, Bokal, Ljudmila et al., 2000, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (elektronski vir), Ljubljana, DZS.
- Smole, Vera, 2006, Prvi zvezek Slovenskega lingvističnega atlasa – realnost ali utopija? *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Maribor, Slavistično društvo, 226–234.

Texts Accompanying Lexical and Word-Formative Maps in Volume 1 of the Slovenian Linguistic Atlas for the Semantic Field ‘man’ (based on questions 617 *teta* and 618 *ujna*)

Summary

1 *The purpose of texts accompanying maps in a linguistic atlas is to enable readers to orient themselves quickly on the map, draw their attention to the issues discussed, and explain these issues. In addition to a uniform conceptual design, these texts must also have an established structure in which certain types of data are always located in the same place. We propose the following conceptual structure for texts to accompany the lexical and word-formative maps of volume one of the Slovenian Linguistic Atlas (SLA) dedicated to the semantic field ‘man’:*

I *The meaning presented on the map, its standard language equivalent(s), phonetically standardized dialect lexemes for this meaning, their frequency and mutual relationship, and their relationship to standard Slovenian;*

II *The origin of the lexemes, and the presence and meaning of the lexemes in standard Slovenian, or other literature if they do not exist in standard Slovenian;*

III *Description of the spatial distribution of lexemes and word-formative morphemes;*

IV *Explanation of details of the cartographic technique (if necessary). Drawing attention to possible problems related to misunderstanding the issue, lack of semantic clarity, and so on, and a concrete cartographic presentation;*

V *Additional literature used;*

VI *Reference to maps (or issues only, if maps have not been published yet) dealing with the same issue in multilingual atlases that include Slovenian; for example, the General Slavic Linguistic Atlas (OLA) and the Linguistic Atlas of Europe (ALE), and regional atlases. Drawing attention to similar maps in terms of semantics and/or issues discussed, and texts used in volume one of the SLA;*

2 *Map no. 1 demonstrates the range of use of lexemes denoting ‘father’s or mother’s sister’, or *teta* ‘aunt’ in standard Slovenian. The lexeme *teta* (dial. *tjeta*, *tjata*, *teata*, *tieta*, *tetà*, and *tata*) is also the most frequent in dialects. East of Maribor,*

the stressed version tetica is used, whereas in the area along the Croatian border between Ljutomer and Ormož the version tética (dial. téca) is used; in the northernmost Carinthian villages of the Jaun Valley (Sln. Podjuna) the word-formative variant tétika is used, and in the area along the Sotla River the variant tétka. The lexeme tétka is always used as a variant of the lexeme téta, and the latter of the lexeme tetica. In the Gail Valley (Sln. Ziljska dolina) and on the Banjšice Plateau, the lexeme strina is used in the meaning presented on the map; the same meaning of the lexeme is marked with the qualifier dial. 'dialect' in the Dictionary of Standard Slovenian (SSKJ). In western Slovenia, the lexeme njanja occurs twice (< Friul. agne 'aunt [generic]') and moma once (< Germ. Muhme 'aunt [generic]').

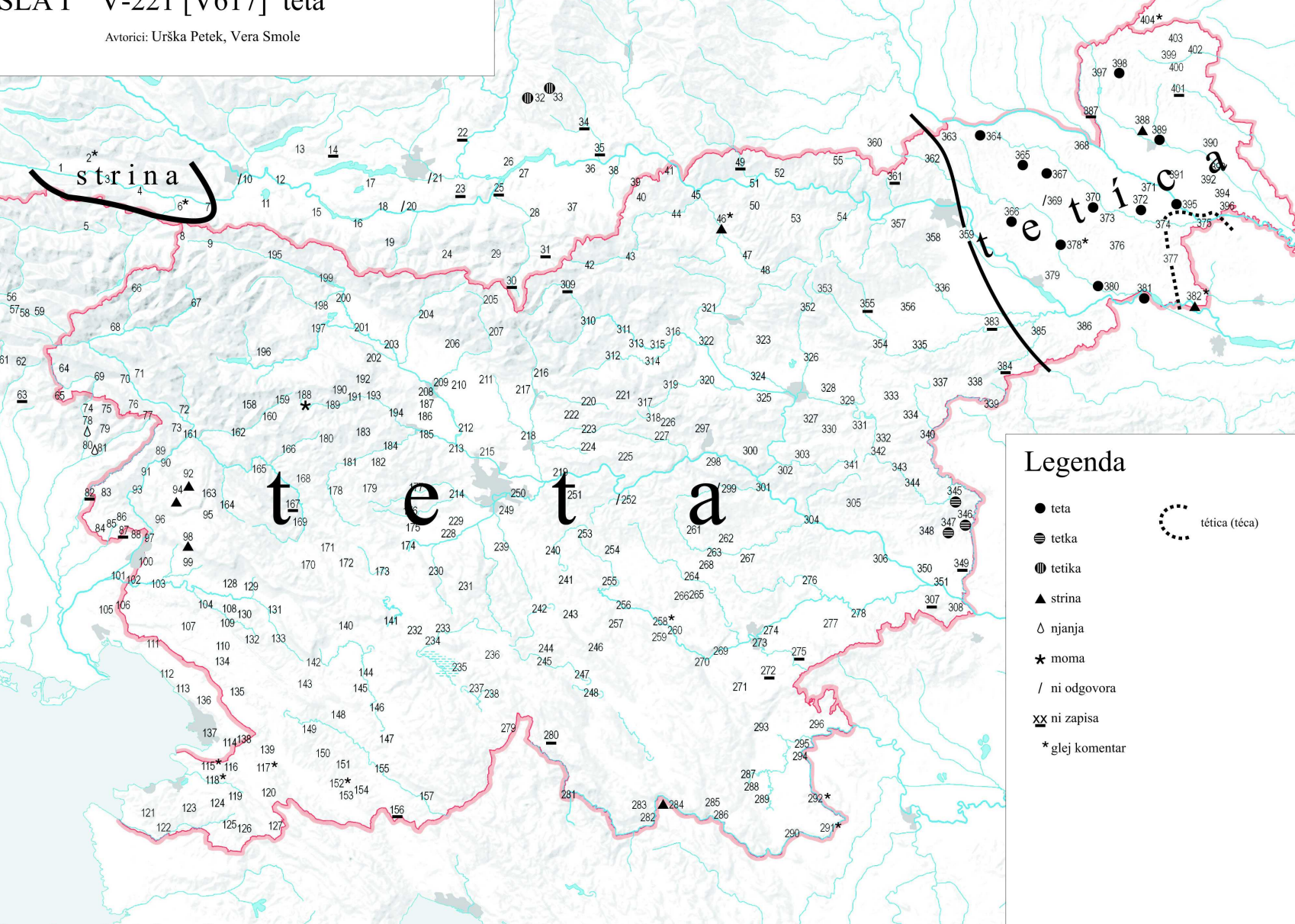
Map no. 2 shows 1) the areas (bounded by an isogloss) in which the lexeme ujna (dial. ujna, vujna, vojna, vejna, vøjna, vüna, vüuna, vüjna, and vina) is (still) used or known, and 2) additional meanings of the lexeme ujna (marked with symbols) where the transcribers recorded this meaning. The lexeme ujna has been preserved in peripheral regions, whereas in other regions the lexeme teta or (rarely) strina has become generally established. In dialects, the most frequent meaning of the lexeme ujna is 'uncle's wife, wife of mother's brother' and only in two attestations means 'mother's sister'. In standard Slovenian, the primary meaning of ujna is 'mother's sister, maternal aunt', marked with the qualifier star. 'archaic'.

Priloga:

Leksično-besedotvorni karti
Karta št. 1 – SLA V617 (teta)
Karta št. 2 – SLA V618 (ujna)

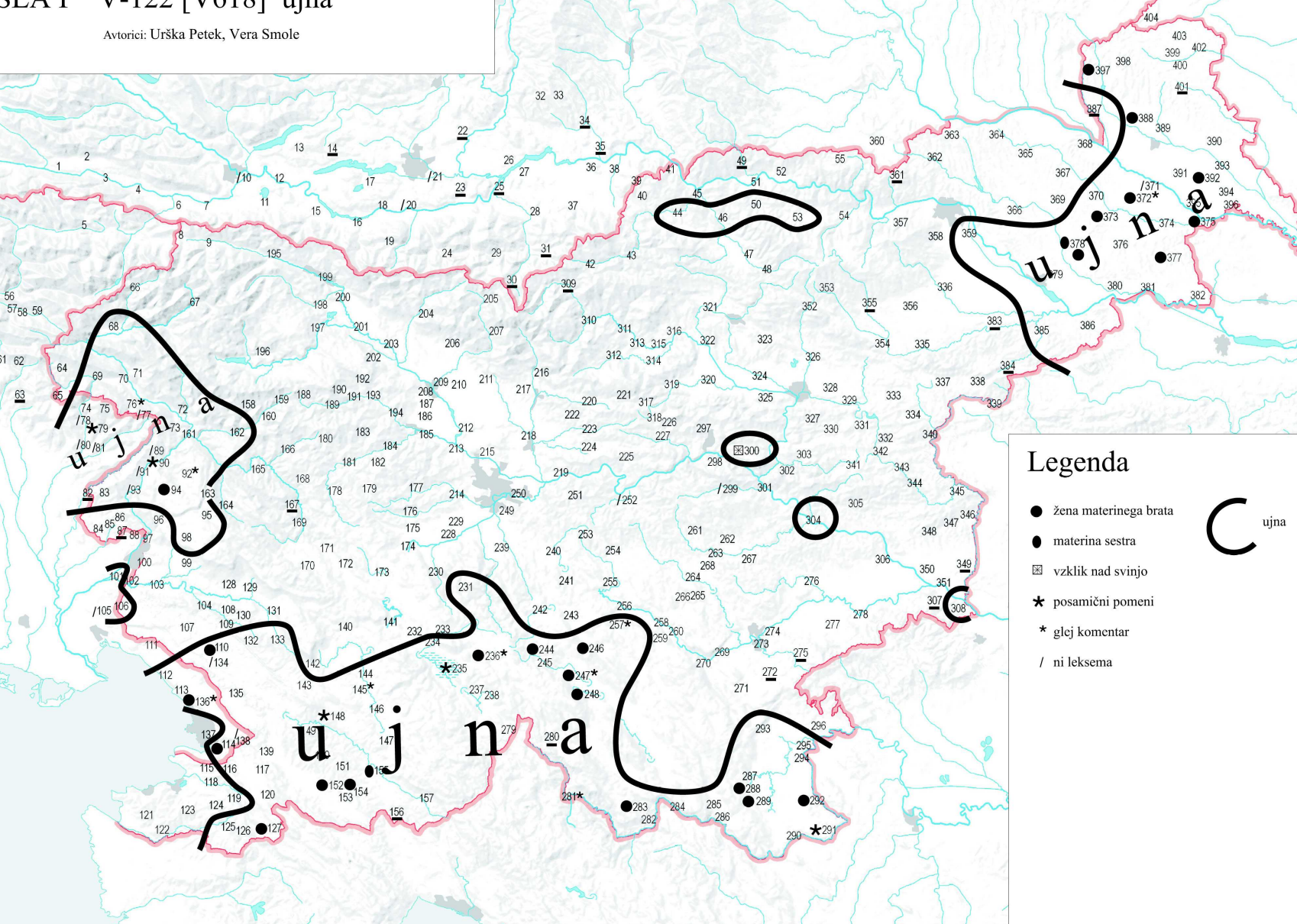
Vera Smole
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva c. 2, 1000 Ljubljana
vera.smole@guest.arnes.si

Urška Petek
Ulica Dolenjskega odreda 50, 1295 Ivančna Gorica
Petek.Urska@gmail.com

Legenda

- teta
 - ⊕ tetka
 - ⊙ tetika
 - ▲ strina
 - △ njanja
 - ★ moma
 - / ni odgovora
 - xx** ni zapisa
 - * glej komentar
- ⊕ tética (téca)

Legenda

- žena materinega brata
- materina sestra
- ⊠ vzklik nad svinjjo
- ★ posamični pomeni
- * glej komentar
- / ni leksema

ujna

Sfogliando il *Lessico del dialetto sloveno del Torre/Besedišče terskega narečja*

(Amarcord di Pavle Merkù)

Liliana Spinozzi Monai (Viden)

IZVLEČEK: Leksikološko delo Pavleta Merkuja na področju terskega narečja je v prispevku soočeno z več kot stoletje starejšim delom jezikoslovca Jana Baudouina de Courtenayja. Gradivo enega in drugega avtorja je redka priložnost, da se *Glossario del dialetto del Torre Baudouina de Courtenayja*, ki vsebuje približno 8.000 kartotečnih listkov, primerja s še neobjavljenim gradivom, ki ga je Merkù po tridesetletnem zbiranju zлил v svoj *Lessico del dialetto sloveno del Torre/Besedišče terskega narečja*.

Browsing through *Lessico del dialetto sloveno del Torre/Besedišče terskega narečja* (A Reminiscence of Pavle Merkù)

ABSTRACT: This article compares Pavle Merkù's lexicological work in the Torre Valley dialect with a work over a century older by the linguist Jan Niecislaw Baudouin de Courtenay. The material collected by both authors provides a rare opportunity to compare Baudouin's *Glossario del dialetto del Torre* (*Glossary of the Torre Valley Dialect*), which contains approximately 8,000 index cards, with still unpublished material that Merkù used for his *Lessico del dialetto sloveno del Torre/Besedišče terskega narečja* (*Vocabulary of the Torre Valley Dialect*) after thirty years of collection.

I festeggiamenti per il genetliaco di Pavle Merkù si collocano in un momento della mia attività scientifica in cui il festeggiato figura come protagonista accanto a colui che, oltre un secolo fa, inaugurò lo studio sistematico delle varietà slovene del Friuli: Jan Baudouin de Courtenay.

Che Baudouin abbia pubblicato dei lavori di carattere etnolinguistico sul resiano e sul dialetto del Torre (tersko) è cosa risaputa¹. Meno risaputo, forse, che, a fronte delle pubblicazioni, esiste un enorme lascito documentario sui dialetti sloveni della Benečija, finora edito in misura minimale², tra cui spicca quello di carattere lessicografico, attualmente in corso di elaborazione e/o di stampa. Alludo al *Dizionario resiano*, curato da N.I. Tolstoj, M. Matičetov e A. Duličenko nel quadro di una collaborazione tra le Accademie Slovena e Russa; ed al *Glossario del dialetto del Torre*, un complesso di quasi 8000 schede, pensate per un "dizionario

scientifico"³. Ed è a proposito del *Glossario* che l'attività di Merku si innesta in quella del suo illustre predecessore.

Quando, nel 1984, nella rosa di pubblicazioni propedeutiche assegnatemi per la tesi di laurea sul dialetto del Natisone, trovai l'articolo di Merku *O slovenskem terskem narečju* (Slavistična revija 28, št. 2, 167–178), non potevo prevedere quali orizzonti mi avrebbe dischiuso tale lettura. L'autore, infatti, parla delle sue esplorazioni nella Valle del Torre, dei materiali ivi raccolti ai fini di un repertorio storico-linguistico-etnografico (*zgodovinsko-jezikoslovno-etnografski besednjak*), e, nel ricordare l'apporto di Baudouin allo studio di questo dialetto, auspica che Rado Lenček, della Columbia University di New York, pubblichi quanto prima il *Glossario del dialetto del Torre*, conservato negli archivi di Leningrado, messogli a disposizione dalle autorità sovietiche.

Mentre sorvolo sulla serie di circostanze che hanno dirottato detti materiali all'Ateneo udinese, nel cui ambito viene attualmente svolto il lavoro di redazione, vorrei qui ricordare la circostanza, alquanto curiosa, che ha favorito quella che potremmo chiamare una collaborazione scientifica ideale tra i due slavisti – Baudouin e Merku –, mediata dalla mia persona.

* * *

Udine, 7 maggio 2004. Pavle Merku ed io sediamo allo stesso tavolo di un ristorante del centro, per la pausa pranzo del convegno "Slavia dilecta", organizzato per salutare l'ingresso della Slovenia nell'UE. Siamo in compagnia, tra l'altro, di Vida e Milko Matičetov e di Rosanna Benacchio. Quella mattina Merku aveva parlato della toponomastica sloveno-friulana, mentre io avevo annunciato la decisione di redigere il *Glossario del dialetto del Torre* di Jan Baudouin de Courtenay. Colui che meglio di altri poteva capire la natura e l'entità dell'impegno era proprio Merku, che aveva in cantiere la sua poderosa raccolta. Nel mentre se ne parla in toni conviviali, dichiara – tra il serio e il faceto – che sta affidando i suoi materiali alla cura di altri studiosi, in vista di un trasloco. Quale trasloco? ... Quello definitivo! Allora, tra il serio e il faceto, propongo che, se mai decidesse di 'liberarsi' anche del dizionario, potrebbe nominarmi sua erede *ante litteram*, permettendomi così di affiancare questo moderno complesso a quello datato di Baudouin.

Dieci mesi dopo...

15 marzo del 2005. Sono le ore dieci e trenta. Sono appena arrivata nella casa di Pavle Merku. Siamo seduti ad un tavolo ricoperto da un drappo verde per le operazioni di consegna, da parte del padrone di casa, del *Lessico del dialetto sloveno del Torre/Besedišče terskega narečja*, non più steso in forma manoscritta, ma 'passato' al computer, sia pure in maniera provvisoria.

Sapevo che questo, per me, sarebbe stato un evento memorabile, perciò mi ero munita di un piccolo registratore per fissare quantomeno le parole di quell'incontro.

"Prego, Professore. Possiamo cominciare con la registrazione."

Io ho potuto iniziare un lavoro di lessicografia insieme a quello di etnomusicologia appena dopo il '65. Fino al settembre del '65 avevo insegnato, e non avrei potuto pensare ad altro. Ma col primo ottobre sono entrato in RAI come dipendente (prima ero stato consulente e critico musicale per otto anni) e per prima cosa abbiamo cercato di capire come si può coinvolgere la Benečija all'ascolto: non certo con trasmissioni in lingua standard, non certo con trasmissioni dialettali, perché allora era proibito, tranne che Il Campanone e cose del genere. E abbiamo deciso che avrei iniziato con la raccolta di materiale – che io chiamo etnofonico, perché serviva alla RAI soltanto per l'ascolto – sia di carattere musicale che di carattere orale (racconti). Così negli ultimi mesi del '65 ho intrapreso la raccolta che riguarda tutta la zona dove vive la minoranza slovena: le tre Province di Trieste, Gorizia e Udine. Conoscendo abbastanza la materia, ho prestato maggiore attenzione alle zone e ai temi fino allora più negletti, perciò ho cominciato con la Benečija. Ho iniziato dalla Valle del Natisone, dove ho raccolto molte centinaia di reperti. Ovviamente non lo facevo per un'istituzione culturale o scientifica. Ogni mio viaggio aveva un suo costo che andava ripagato con un numero congruo di trasmissioni, per cui non potevo ritornare più volte in uno stesso posto per ritentare di trovare una cosa rara che stavo cercando, ma dovevo compensare i ritorni a mani vuote con altri rientri con ricca messe per poter sopperire ai primi e portare avanti le trasmissioni.

Così, nel '65 ho iniziato in Val Natisone, nel '67 in Val Torre, nel '69 in Val Resia, senza per questo trascurare la Provincia di Trieste, la Provincia di Gorizia e la Val Canale. Ho lavorato otto anni. Alla fine ho ritenuto conclusa la raccolta, perché ormai non c'era più la speranza di trovare elementi tali da giustificare le spese. Ed ho pensato ad una pubblicazione che ho offerto in primo luogo alla ERI – Edizione Radio Italiana –, che poteva benissimo mettersi questo fiore all'occhiello. Ma il funzionario, il vice direttore, che si era occupato della cosa, disse che da Torino non gli avevano neppure risposto. Allora mi sono rivolto ad un editore esterno, precisamente alla Editoriale Stampa Triestina/Založništvo tržaškega tiska, che ha provveduto alla stampa de Ljudsko izročilo Slovencev v Italji/Le tradizioni popolari degli Sloveni in Italia [1976], un libro che in due anni è andato esaurito, che molti cercano, e che ora l'editore Pizzicato ha deciso di ristampare, dotandolo anche di un CD con alcune trasmissioni (60 minuti di esempi più o meno validi).

Io non ero preparato da etnomusicologo o da etnografo: la mia preparazione era musicale da una parte e slavistica dall'altra (dialettologo sì). Quindi ho dovuto per prima cosa studiare di nuovo il mestiere, farmi aiutare da etnologi sia sloveni che italiani, finché non sono stato capace di portare avanti il lavoro da solo.

Fin dal primo giorno, però, non ho trascurato la lessicografia, e ho cominciato da subito – alla fine del '65 – a prendere molti appunti. Ma dal '67, quando ho iniziato a lavorare nella Valle del Torre, ho deciso di preparare un dizionario dialettale, e l'ho fatto. Speravo – una volta andato in pensione – di poter ritornare più spesso in loco per portarlo a termine. La cosa non è andata in porto, perché mia moglie si è ammalata: prima che andassi in pensione io, è dovuta andare in pensione lei, anzitempo. Sono seguiti dodici anni di disastri crescenti,

prima per un male, poi per un male peggiore, che complessivamente sono durati dodici anni. Gli ultimi tre anni non potevo quasi nemmeno uscire di casa e il tempo, chiamiamolo libero, lo passavo al computer, che allora mi ero procurato. E, fra l'altro, ho continuato a preparare questo Lessico del dialetto sloveno del Torre/Besedišče terskega narečja.

Non sono mai più riuscito a ritornare lì, per varie ragioni, quindi [il Lessico] è rimasto incompiuto. Eppoi mi ero reso conto di non aver prestato fin dal primo giorno sufficiente attenzione all'accento musicale. Né riesco a ricostruirlo con sicurezza dai testi raccolti nel 1873 e 1901 da Baudouin de Courtenay. Ho problemi grossissimi. Ho cercato di risolverli, ma vedo che, di solito, da quello che si può capire dalla sua complessa scrittura, l'accento musicale, che sembra essere presente nella Valle del Torre, è contraddetto da quello della Val Cornappo, che è l'opposto. Se il tonema è crescente da una parte, dall'altra è calante e viceversa. Mi ripromettevo appunto di ritornare sul posto, ma mi sono accorto che nel frattempo era morta anche la generazione dei miei più anziani informatori e che la generazione seguente, cioè la mia, ha già perso molto l'orecchio per l'accento musicale. Parlare con i più giovani non ha senso, perché i dati risulterebbero confusi quindi inaffidabili. Perciò ho perso in po' la voglia e il coraggio di continuare con questa ricerca, anzi ho dovuto fare altre cose che mi stavano altrettanto, se non più a cuore, riguardanti il campo musicale.

[Inizia a sfogliare la pila di pagine 'volanti' del complesso lessicografico.]

Qui ho cominciato a scrivere un'introduzione: l'identificazione del dialetto, la storia..., la dialettologia della zona, che è molto complessa; la fonetica ... Certo, molte cose sono ancora da completare: l'accento, la morfologia. Qui ci sono le abbreviazioni e simboli. Questo [l'ultima pagina dell'introduzione] l'avevo fatto per me: la quantità dei lemmi e dei rimandi. Ma insomma, seimila lemmi sono ben poca cosa per un dizionario dialettale. La quantità di lemmi di un dizionario dialettologico che i dialettologi prendono sul serio è di ventimila lemmi.

"Ma, considerata l'area e il fatto che l'uso del dialetto si è contratto, mi pare che sia un numero di tutto rispetto..."

[Passa al "vocabolario" vero e proprio.] *Qui sono riuscito a stampare tutto, dalla A alla Ž. Spero sia sufficientemente chiaro. Quando ho sottolineato una segno come qui in **abračáti**, vuol dire che non sono sicuro dell'accento: **abračáti** o **abračâti**? La distinzione tra **kráva** crescente e **dân** calante è enorme in questo dialetto: non dappertutto allo stesso modo, ma soprattutto nella Valle del Torre. Nell'Alta Val Torre e anche in Val Cornappo questa distinzione è molto precisa. Era precisa – ora è sparita – nelle frazioni slovene di Cergneu, ma più a oriente ho anche lavorato di meno per una minore quantità di popolazione presente.*

Ho fatto una registrazione in una località vicina a Canebola, Podrata – ovviamente a metà agosto, perché tutti i giorni di ferragosto li passavo al lavoro (bisogna cercare queste cose quando sono presenti gli emigrati, che venivano a casa per le ferie estive) – e lì ho registrato un gruppo vocale maschile. E mentre li registravo, due tra i più anziani piangevano. Alla fine ho chiesto loro: "Ma perché piangevate?" Mi hanno risposto: "Sono venticinque anni che non cantiamo più ..."

... venticinque anni sono una generazione...

C'è anche una bella fotografia a ricordare questa registrazione, che comparirà sulla copertina della ristampa [de *Le tradizioni popolari degli Sloveni in Italia*] a cura di Pizzicato. La ristampa è prevista entro la fine di aprile. Seguiranno a fine aprile e primi di maggio presentazioni a Udine, a Gorizia e a Trieste: a quelle di Udine e di Gorizia provvederà Bruno Rossi, a quella di Trieste e a una in seguito a Lubiana provvederò io. L'iniziativa intende mettere questa pubblicazione a disposizione di quanti la cercano da anni, e l'editore intende venderla a prezzo di costo. "Allora questa è una operazione prettamente culturale..." Sì, Bruno Rossi vuole avere anche questo merito.

[Torna alla pag. 1 del *Lessico*.] ... e qui, se vuole vedere un momento ... I lemmi sono fatti come vanno fatti: con estrema concisione. C'è un duplice lemma **a à** – atono oppure con accento breve – [continua a leggere e a decodificare le abbreviazioni] **koinè** – quindi l'ho udito dappertutto. Devo averlo udito più o meno in tutte le vallate che compongono questo territorio: trenta chilometri per quindici, dove l'estremo occidente e l'estremo oriente non si comprendono, pur parlando lo stesso dialetto. Quelli di Masarolis e di Canebola non comprendono quelli della Valle del Torre. L'ho esperito di persona tante volte. [Torna al testo.] E la versione italiana dello sloveno non si può fare, perciò ho scritto: **introduce un'interrogazione. FR** (fraseologia): **a ste kapiŭ, divinmaēštri?**

[Legge il secondo esempio – che qui non viene trascritto con assoluta fedeltà.] **à si fī tē tentatōr?** Queste **ī** e **ō** ... quando è segnato l'accento decrescente, vuol dire che sono sicuro al cento per cento dell'accento [melodico].

[Passa al secondo lemma, costituito ancora una volta da **a**.] Questa **a** è una congiunzione copulativa: "in" "e". **SIN** sta per sinonimo. Il numero 2. indica una variante, e precisamente la congiunzione avversativa "a, à" "ma". **Mž** indica Masarolis. Mai stato a Mažerole. Però, fuori Mažerole incontro uno, mi metto a parlare con lui, trascrivo qualcosa e gli chiedo : "Di dove sei?" "Ja si Možérac" ("Sono uno di Masarolis."). Del resto sembra che Baudouin non sia mai stato a Cergneu⁵. Io invece ritornavo molto spesso a Cergneu, perché la parlata di Cergneu è molto differente dalla parlata del Torre, ma è altrettanto arcaica e interessante. Sono i due punti più interessanti: il fondovalle del Torre e Cergneu. Lì avevo informatori splendidi: tornavo spesso da loro. Avevo informatori privilegiati, sapevo di poter passare con loro tutta la giornata: anziani che per una ragione o l'altra non si potevano muovere. Allora andavo col Nagra, con quaderni, e passavo giornate intere.... [Osserva un altro lemma.] Le evidenziate a colori devono essere per me. Ci sono anche i nomi di luogo [Illustra il lemma **Ahten** "Ahten" "Attimis" e le varianti raccolte. Passa quindi al lemma **ajódica**].

Poi abbiamo **ajódica** con questa metatesi di **jágodica** ... Io sentivo sempre **ajódica** in Valle del Torre, ma poi ho cominciato a sentire **ajódeca, ojódeca, ojódeca**: a Subit con tutti e due gli accenti, l'accento crescente e l'accento calante. Questo può essere già un segno di sfaldamento del sistema: non può essere altro. C'è poi la variante **jaódica**. **Ajódica** conserva la forma primaria con la soppressione – come dappertutto – della **g**. ... **Bot.** = botanico **Fragaria vesca**: lo metto sempre, dove è possibile ... Ho la fortuna di avere un'ex allieva botanica che mi dà una mano. E'

venuta anche con me. Una volta le ho detto: "Io rimarrò su una settimana: se hai un giorno libero, vieni, andremo in giro a chiedere i nomi mostrando le piante." Perché, io conosco il nome dialettale: ma come posso indovinare il nome latino? E non mi posso fidare di nomi italiani e friulani. Un giorno, abbiamo svolto questa ricerca per i vari paesi, dalla mattina alla sera. Alle 9 siamo andati a dormire, ma dopo un po' ci hanno svegliato: erano arrivati Peterle con la sua fidanzata e con la sorella accompagnata dal fidanzato, in bicicletta. Peterle aveva saputo che ero lì, mi ha fatto svegliare e ... siamo diventati amici.

... E' l'unico politico che ho visto da quelle parti.

[Torna al lemma **ajódica**.] In alcuni casi metto anche il nome sloveno e italiano. La voce dialettale è formata dalla forma diminutiva **jágodica** con scomparsa della **g** e metatesi. **FR: jaódice te ciépjene** "Vrtne jagode" "Fragole coltivate" ... E poi ... ho aggiunto il lemma **amen**. ... L'avevo inteso molte volte, **amen**, come interiezione. Ma, quando l'ho aggiunto? L'unica volta che ho udito un vecchio a Canebola dire **amen** in risposta al mio saluto (Io li salutavo in dialetto, parlavo solo in dialetto, perché altrimenti non avrei ottenuto niente – ci ho messo un anno per imparare il dialetto). Lo saluto, gli chiedo se conosceva il nome di una pianta (eravamo in ottobre, c'era una nuova fioritura di genziane), ma lui non lo sapeva. Poi abbiamo parlato e, ad un certo punto, si è messo a ridere: "Ah ah, si slovejski!" Abbiamo continuato a chiacchierare, quindi l'ho salutato come si saluta a Canebola: "Būóh ti dij zdróuje, Būóh ti dij sréncó, Būóh ti dij dan láhan vjáč." ["Dio ti dia salute, Dio ti dia fortuna, Dio ti dia un viaggio facile"] E lui mi risponde: "Amen." Si volta e va via.

"Così sia."

L'unica volta in vita mia che l'ho udito: sono stato sicuramente l'ultimo a sentire un saluto del genere. Così si rispondeva ancora all'inizio del diciannovesimo secolo a saluti del tipo: "Būóh ti dij zdróuje, sréncó, dan láhan vjáč." [è la nota apposta in rosso sul margine destro della pagina].

E tutto questo lavoro mi ha talmente arricchito... Però ha anche dei risvolti negativi, che ho esperito di persona: i primi cinque anni avevo sempre i carabinieri alle calcagna ... "Come Logar..." ... come Matičetov. Come tutti, insomma. Solo che io ero cittadino italiano e avevo un documento della RAI che pregava le forze dell'ordine di facilitare il dottor Pavle Merkù nell'espletamento dei suoi doveri professionali. Una sola volta mi hanno fermato e poi mai più. Però, dopo il mio passaggio, entravano nelle case dove ero stato: "Chi era, cosa voleva, cosa vi ha chiesto, cosa avete risposto" Terrorismo, vero e proprio. Per cui, in seguito, alcuni si sono rifiutati di ricevermi, mentre altri no. "E' molto triste..." Io l'ho scritto già più volte, ma non serve. Certo che è triste. La cortina di ferro ... Dopo che avevo conosciuto Matičetov – ci siamo incontrati più volte a Resia – mi ha detto che, da quando io lavoravo in zona, il lavoro era diventato molto più facile anche per loro. – Mi ha fatto piacere.

[Si passa al lemma **argilót**, affiancato dalla sigla N e corredato da una nota a margine vergata in rosso, con asterisco che rimanda a un foglietto incollato a pie' pagina.] Questa deve essere la scrittura di Marinka Pertot, la mia allieva, e ora amica, botanica. Collabora con l'Università di Trieste. La noticina in rosso:

"Ne odgovarja" = "Non corrisponde". [Merkù allude al fatto che *Capsella bursa pastoris* non può corrispondere a "motovilec" "valerianella".] *Io non so come l'ho capito... Qui c'è N – Njivica – Infatti me l'avevano dato a Vedronza. Ma non può essere "valerianella" "motovilec" "Argilót sarebbe il friulano argielút, la cosiddetta valeriana."*⁵

Ho aggiunto anche qualche testo popolare che non avevo incluso nella mia raccolta: questa 'conta', ad esempio, lì manca. Qui ho messo proprio tutto.

[La 'conta' infantile figura sotto il lemma *biežáti*:]

*Ána bána
tùntumbána,
kéri šúgi,
kéri bána,
plíka plíka
te li lón,
ti si bába,
biéži vòn!*

[Commento di Merkù nell'articolo di dizionario:] *Il testo di questa conta è incomprensibile ad eccezione degli ultimi due versi/Besedilo te izšteválnice je nerazumljivo z izjemo zadnjih dveh stihov.*

Qui bisogna controllare: [legge] *Vedi Tab 1.* [La Tabella 1. figura a parte e riporta tutte le forme del verbo *biti* "essere"].*... Questa o* [corretta in rosso su un lemma] *è una o aperta e non chiusa. "Mio Dio, Professore, quanto lavoro ha avuto nel predisporre tutto questo ..." Sì, ma io mi sono sempre divertito a lavorare. Fino al 6 giugno dell'anno scorso [2004]. Dal 7 giugno ...* [Segue la narrazione delle difficoltà derivanti da un repentino problema di salute, che gli ha riservato un paio di incontri alquanto insoliti ...]

Mi mandano a Cattinara. Il primario direttore del reparto mi fa una visita preventiva, lunghissima e inizia: "La opererò io" (Ma perché me lo dici subito? Perché non dici: ti farò operare da un medico qualsiasi della mia équipe...) e poi mi fa una serie di domande che nessun medico mi aveva mai fatto. "Mi vuole ripetere il suo nome?" Glielo ripeto. "Ma Lei ha scritto un'opera." "Sì, è anche stata rappresentata al [Teatro] Verdi nel '76, ma Lei era un bambino e allora non lo può ricordare." "Mi ricorda il titolo?" "La libellula." "Il regista era Pressburger."⁹ Poi mi spiega che allora era studente e che per tre anni aveva fatto da comparsa nelle opere, compresa la mia. Mi dice che per lui è stata un'esperienza ricchissima, che non riesce a dimenticare.

Il giorno dopo mi trovo di fronte ad un altro specialista. Mi guarda e dice: "Lei ha studiato violino." "Sì..." "Con chi?" "Con Cesare Barison, e prima con mio padre, che era stato allievo di Arturo Brahms." "Mia zia Maria parlava sempre di un violinista Merkù." "Mio padre mi ricordava sempre sua zia Maria." (il dottor Brahms era nipote o pronipote di Brahms).

[...]

Ecco **brínica** – **Bot. Pinus mugo**. Ha un sinonimo, **buór**, e un altro **borovíca**. L'ho capito dopo e l'ho aggiunto a mano [infatti l'aggiunta in rosso risalta in bella grafia sul vicino margine]. Ho sempre cercato di scrivere con molta chiarezza.

[...]

Cognome **Brešán**: tutta l'Italia del Nord è piena di questo cognome, in tutte le salse. E li ho messi tutti [cioè 26]: c'è sempre il tempo di toglierne qualcuno, se si vuole. [Passa alla pagina successiva.] **Briěšćíc** nome di casato; **Briěšćica 1**. [sostantivo femminile] "abitante di Briéh/Pers", ma anche [**Briěšćica 2**.] **Briěžánka** "abitante di Briězja/Montemaggiore di Taipana". Ecco il cognome **Ćénciċ**. Non riesco a evincere la qualità della **e**: aperta o chiusa? ... [Osserva alcuni fogli di carta scritti a mano, inseriti tra le pagine 54 e 55 della stampata.] Qui ci sono forme delle quali avevo preso nota altrove e vanno messe per es. sotto **dva**. Sono riportate tutte quelle che possedevo con le rispettive sigle dei paesi. Questo è **drugī** = **te drúyi** – **koiné**: sono forme che trovo qua e là. Tutto può servire.

"Questo materiale è prezioso, complementare a quello di Baudouin: lo integra. Anche se potrebbe essere il contrario: forse è il complesso di Baudouin che integra questo, così, a occhio." "Questo sì: sa perché? Io non sono solo un dialettologo, linguista: mi rendevo conto di essere salito sull'ultimo tram per fare qualcosa, quindi ho preso nota di tutto quanto potevo. Non mi limitavo a registrare le singole voci. Qui, ad esempio, ci sono tutte le forme del verbo "andare", perché non ho avuto il tempo di inserirle nell'articolo di dizionario ...

Tutto questo, però, non ce l'ho più nel computer ... Questo è **jedan, dan** "eden, en" "uno, un" con tutte le forme ... "E quindi lo ha eliminato?" No, perché in genere conservo molte cose sul dischetto. Devo vedere se ne trovo qualcuno. Vedrò.

[Nel maneggiare le carte sparse sul tavolo, gli si strappa un manoscritto, con mio rincrescimento.] ... Non fa niente! Se io dovessi conservare tutta la mia corrispondenza con linguisti, con compositori, con solisti, sarei morto soffocato dalle carte.

[...]

... Qui siamo già abbastanza avanti: il tutto sembra facilmente consultabile. Ah, il cognome **Sigura** che diventa **Sura** ... Questo è un testo che mi ha dato Anton Birtig, una poesia scritta da don Luciano Slobbe⁶ [mi consegna un cartoncino recante da un lato lo spartito, dall'altro il testo del canto per coro "Ne se buoj", eseguito il 15 maggio 2001 a Mezzana/Mečana, un paesino di poche anime a mezza costa sopra Ponteacco, Com. di San Pietro al Natisone/Špeter]. Io, don Slobbe, non lo conosco. Lui potrebbe forse chiarirle qualche termine. ... E questo, chi me l'ha dato? [osserva e sfoglia un plico contenente dattiloscritti, sul quale annoto trattarsi di materiale di provenienza ignota.]

[...]

Anche questa è una cosa da aggiungere [foglietti sparsi con annotazioni di varia natura]. Questi sono alcuni numeri di "Mlada lipa", quel giornale pubblicato a Subit, mi pare, agli inizi degli anni 2000. Pensavo di scrivere qualcosa anch'io, di andare a Subit per conoscere questa signora⁷.

[...]

Per diverso tempo ho collaborato con tre o quattro ricercatori dell'Università di Padova che si occupano di statistica: Miro Tasso, Luchetti e Scaravello. L'estate scorsa sono venuti a Trieste, ci siamo incontrati qui per parlare di antroponimia e poi mi hanno mandato alcune copie del loro studio sui cognomi sloveni, che serve a studiare la migrazione all'interno dei Comuni italiani⁸. Gliene do una copia. E poi... A suo tempo avevo conosciuto l'unico testo che Bezljaj⁹ aveva scritto nel '39 o '40, quando era stato nella Val Torre, da etnografo, non da dialettologo. E aveva trascritto alcune poesie dialettali di Pietro Negro. A distanza di anni ho incontrato Pietro Negro e ho registrato quattro sue poesie dalla sua viva voce, e dal nastro originale ricavato un CD con i quattro testi. Inoltre possiedo quello che mi aveva dato lo stesso Pietro Negro – pseudonimo Ujgo Škúrjan¹⁰ – Ecco: questo è l'articolo di Bezljaj che mi ha portato sulle tracce ... Questo block notes? ... Ah, sì! Mi avevano detto che Pietro Negro aveva scritto per il "Matajur"¹¹: ho fatto una ricerca e mi son trascritto tutti i suoi testi: questa, dunque, è la sua opera omnia. Ma, quando ascolterà il nastro, sentirà più la sua dentiera che la sua voce: quando parlava non era che un cloc cloc cloc. – Simpatico – Le do tutto il materiale: può servire a Lei o ad altri.

[...]

Però lì, a Taipana, ho avuto anche un po' da fare con il sindaco. Taipana è un capoluogo di Comune, gli interessi si incrociano... Anche se ho dei bei ricordi dei miei inizi. ... Poi Taipana è troppo cambiata ...

* * *

Febbraio 2007. Ho appena trascritto l'*amarcord* di Pavle Merkù. Le riflessioni e i commenti li lascio al lettore. Salvo a sottolineare il potenziale racchiuso in documenti faticosamente raccolti da due studiosi distanziati nel tempo, ma che uno strano destino pone oggi l'uno accanto all'altro.

Il mio apporto personale a questo duplice inestimabile patrimonio, lo ripeto, non può che essere quello di una mediazione, di cui avverto tutta la responsabilità, ma di cui parlerò in altra occasione.

Per il momento mi limiterò a dire che la redazione del *Glossario* procede di pari passo con il confronto delle sue singole voci con quelle del Merkù, il che moltiplica, più che sommarle, le possibilità di utilizzo i due repertori ai fini della ricerca.

Per dare una pallida idea degli spunti offerti dal confronto diacronico (ricordiamo che i testi di Baudouin risalgono al 1873 e al 1901), passerò in rapida rassegna alcuni frammenti del *Glossario*, facendo presente che rispecchiano un quadro parziale, passibile di modifiche, dato che la redazione si trova attualmente a metà cammino. La scelta dei termini è caduta su un ristretto campo semantico apparentemente anomalo, dato che vede l'accostamento di verbi denotanti da un lato il "nuotare" e sim., dall'altro lo "scavare", cosa di cui daremo ragione nelle brevi note che seguono la esemplificazione, avvertendo che i singoli esempi sono

accompagnati dal nome della località in cui sono stati rilevati e dalla sigla [PM], qualora abbiano riscontro nel *Lessico* di Merku¹².

1. **kopátŭ** "scavare / vangare" (slov. **kopáti**) [Platischis / Plestišča, Flaipano / Fejplan, Montemaggiore / Brezje, Monteperta / Viškorsa, Masarolis / Mažerola] [PM]
2. **wkopátŭ** "scavare / vangare" (slov. **skopáti**) [Platischis / Plestišča]
3. **vand'átŭ** "vangare" (slov. **kopáti**) [cf. frl. **vangiâ**][PM **vangáti**] [Cergneu / Černjeja] [PM]
4. **vagátŭ se** "farsi il bagno" (slov. **kópati se**) [Lusevera / Bardo]
5. **plávátŭ** "nuotare" (slov. **plavati**) [Platischis / Plestišča]
6. **nadátŭ** "nuotare" (slov. **plavati**) [cf. frl. **nadâ**] [Flaipano / Fejplan]
7. **najátŭ se** (slov. **utapljati se**) "annegare" [cf. frl. **nejâsi**] [Flaipano / Fejplan]
8. **unejátŭ se** "annegare" (slov. **utopiti se**) [cf. frl. **nejâsi**] [Lusevera / Bardo]

Osservazioni:

- degli otto termini, solamente due (nn. **1.** e **3.**) trovano riscontro nel Merku
- quattro termini su otto (nn. **3.**, **6.**, **7.** e **8.**) si collegano al friulano: i nn. **3.**, **6.** e **7.** come prestiti diretti; il n. **8.** come forma secondaria rispetto al n. **7.**, in quanto le si oppone per l'aspetto perfettivo creato autonomamente dal tersko

- il n. **4.** si ricollega a it. **vangare** o al ven. **vangà** per la veste esteriore (data la presenza della oclusiva velare sonora **g** in corpo di parola), risultando in realtà un calco semantico interno al tersko, dovuto ad errata equivalenza, motivata dall'omofonia dei due verbi che lo sloveno standard trascrive come **kópati (se)** "fasi il bagno" e **kopáti** "scavare", ma che nel punto di rilevamento compiuto da Baudouin devono avere neutralizzato il tratto distintivo soprasegmentale, attivando un processo così schematizzabile:

[**vand'átŭ** "vangare" = **kopátŭ** "vangare/scavare"] → [**kopáti se*** "farsi il bagno" = **se vagátŭ** "farsi il bagno" – cf. it. **vangare** "vangare/scavare"] → [∅ = **se vagátŭ** "farsi il bagno"]

- l'ipotesi del fraintendimento appena visto sembra confortata dal fatto che a Lusevera – dove la voce **se vagátŭ** "farsi il bagno" è stata registrata –, e in tutta la fascia alta del territorio, rappresentata dalle località al punto **1.**, la nozione "scavare" conosca unicamente l'autoctono **kopátŭ**, e non il prestito friulano **vand'átŭ**, presente solo a Cergneu, dove ha sostituito **kopátŭ**

- che il verbo **kópati se** "farsi il bagno" fosse sconosciuto al tersko è provato dalla nota apposta in russo da Baudouin accanto al verbo **plávátŭ**, registrato a Platischis – la cui parlata, risente dell'influsso del vicino sloveno – dove è detto espressamente "**kopati se** non si usa"

- il maggior grado di conservazione della varietà di Platischis viene ribadita dall'opposizione tra **plávátŭ** e l'equivalente **nadátŭ**, raccolto a Flaipano. Viceversa, Flaipano e Lusevera mostrano la tendenza al prestito, dato che registrano **najátŭ se** e **unejátŭ se**, oltre alle forme ricordate **se vagátŭ** e **nadátŭ**. All'inverso, tutte queste località mostrano una comune tendenza conservativa riguardo all'aspetto verbale: l'opposizione perfettivo/imperfettivo, ricreata autonomamente dai parlanti, si

registra infatti tanto a Platischis (**kopátb - wkopátb**) quanto a Flaipano e a Lusevera (**najátb se - unejátb se**).

Sarebbe ovviamente interessante rivisitare sul terreno che gli è proprio il mosaico qui abbozzato, e verificare la tenuta delle tessere per numero, collocazione e tipologia. E se una tale esigenza è sentita per questi pochi frammenti, è facile immaginare quali prospettive per la ricerca si dischiudano grazie all'apporto congiunto di Baudouin e di Merkü.

NOTE

- ¹ Cf. *Opyt fonetiki rez'janskich govorov*, Varšava-Peterburg, 1875; *Rez'ja i Rez'jane*, "Slavjanskij sbornik", t. III, Sankt-Peterburg 1876, otd. I: 223-371 (ora nella versione italiana – *Resia e i Resiani* – eseguita a fine Ottocento da Giuseppe Loschi e uscita nel 2000 presso il Comune di Resia, a cura di A. Madotto e L. Paletti); *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie. I. Resianische Texte, gesammelt in den Jj. 1872, 1873 und 1877, geordnet und übersetzt von J. B. de C./Materialy dlja južnoslovjanskoj dialektologii i etnografii. I. Rez'janskije teksty sobral v 1872, 1873 i 1877 gg., uporjadočil i perevel I.A. B.-de-K.*, St. Petersburg/Sanktpeterburg, 1895; *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie. II. Sprachproben in den Mundarten der Slaven von Torre in Nordost-Italien, gesammelt und herausgegeben von J. B. de C./Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i etnografii. II. Obrazcy jazyka na govorach Terskich Slavjan v severovostočnoj Italii sobral i izdal I.A. B.-de-K.*, S.-Petersburg/S.-Peterburg, 1904.
- ² L'esistenza di manoscritti di Baudouin presso gli archivi dell'Accademia delle scienze di San Pietroburgo, cui egli li aveva affidati nel 1902, venne data al mondo scientifico da Nikita I. Tolstoj con il suo articolo *O rabotach I.A. Boduèna de Kurtenè po slovenskomu jazyku*, in A.A. V.V., *I.A. Boduèn de Kurtenè (k 30-letiju so dnja smerti)*. Moskva 1960: 67-81. I testi raccolti nella Valle del Natisone sono stati pubblicati nel 1988 con il titolo: *Materiali per la dialettologia e l'etnografia slava meridionale/za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo. IV. Testi popolari in prosa e in versi raccolti in Val Natisone nel 1873/Ljudska besedila v prozi in verzih, zbrana v Nadiških dolinah leta 1873. Inediti pubblicati a cura di/Pripravila za prvo objavo Liliana Spinozzi Monai con commento folklorico di/folklorni komentar prispeval Milko Matičetov*, Trieste/Trst-San Pietro al Natisone/Špeter.
- ³ Per una disanima delle questioni legate a *Glossario* cf. L. Spinozzi Monai, *Rilevanza e potenziale scientifico dei materiali inediti del Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*, "Ce fastu?" 72.2, 1996: 203-222.
- ⁴ In realtà Baudouin ha visitato Cergneu in entrambi i viaggi compiuti in questi luoghi, come documentato dalle pagg. 122-139 della pubblicazione del 1904 da noi cit. in nota 1, e dalle schede manoscritte del suo *Glossario del dialetto del Torre* (Archivio dell'Accademia delle scienze russa – sez. di S. Pietroburgo, Fondo 102, 1, 11, pagg. 497-531; Fondo 102, 1, 12, pagg. 50-61).
- ⁵ In una mia successiva ricerca sul *Pirona* leggo: *argielüt = Valerianella olitoria* "agnellino", "dolcetta" (cf. Pirona, G.A.-E. Carletti-G.B. Corgnali, *Il Nuovo Pirona. Vocabolario friulano*, Udine, 1992: 18). Quanto a *Capsella* ecc., può assumere diverse denominazioni volgari: capsella, borsa di pastore, borsacchino...
- ⁶ Don Luciano Slobbe, nato a Taipana nel 1939, è ora parroco nel Comune di Moimacco (Prov. di Udine). Antonio Birtig/Anton Birtič – conosciuto come Mečanac per essere

- nato a Mezzana, dove vive attualmente –, in qualità di ex partigiano era riparato a Lubiana, fondandovi il complesso "Beneški fantje".
- ⁷ Si tratta della maestra Bruna Balloch, di Subit, molto attiva nel recuperare e valorizzare il patrimonio linguistico e culturale della Val Torre. A lei si deve l'iniziativa dell'opuscolo annuale "Mlada lipa", nato nel 1998.
- ⁸ Cf. Miro Tasso-Enzo Lucchetti-Paola Pizzetti-GianUmberto Caravello, *Distribution of surnames and linguistic-cultural identities of the Slovenian and German minorities of northeastern Italy*, Anthropol. Anz., Jg. 62/2, Stuttgart, Juni 2004: 185-202.
- ⁹ France Bezljaj (1910-1993) lega il suo nome soprattutto all'*Etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana I-IV, 1976-2005. L'articolo di cui parla Merku è *Ljudski pevec iz Tera*, Slovenski etnograf, I, Ljubljana 1948: 65-71.
- ¹⁰ Riporto fedelmente la nota di Merku dalla sua *Introduzione al Lessico...: Uġġo* è la forma dialettale friulanizzante per il personale Luigi; *Škúrjan* è forma dialettale per il soprannome corrispondente all'ornitonimo sl *škrjánec*, Alauda L., usignolo, diffuso simbolo per l'attività poetica e, nella Slovenia centrale, diffuso cognome. L'assenza, nella forma qui attestata, della formante diminutiva *-ec* testimonia una fase arcaica del nome: infatti i diminutivi decrescono dal centro linguistico sloveno verso la periferia; il dialetto del Torre è probabilmente il dialetto sloveno più povero di diminutivi, fatto che esalta la sua arcaicità.
- ¹¹ Il "Matajur" nasce nel 1950 come foglio quindicinale degli Sloveni della Provincia di Udine. Nel 1974 prende il nome di "Novi Matajur", quindi diventa settimanale. I componimenti di Luigi Negro escono sul "Matajur" dal 1950 al 1959. Nel piccolo *block notes* su cui Merku li ha ricopiati, è riportata anche la notizia della sua morte: "umrl 15. 1. 1972 – 86 let" (morto il 15. 1. 1972 – 86 anni).
- ¹² I lemmi del *Glossario* sono trascritti fedelmente grazie al sistema dei caratteri ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), elaborato dal dott. Peter Weiss al Centro di ricerca scientifica dell'Accademia slovena delle Scienze e delle arti di Lubiana (<http://www.zrc-sazu.si>).

Listanje po *Lessico del dialetto sloveno del Torre/Besedišču terskega narečja* (Spominjanje Pavleta Merkuja)

Povzetek

Leksikološko delo Pavleta Merkuja na področju terskega narečja je v pri-spevku soočeno z več kot stoletje starejšim delom jezikoslovca Jana Baudouina de Courtenaya. Gradivo enega in drugega avtorja je redka priložnost, da se delo Glossario del dialetto del Torre Baudouina de Courtenaya, ki vsebuje približno 8.000 kartotečnih listkov, primerja s še neobjavljenim gradivom, ki ga je Merku po tridesetletnem zbiranju zлил v svoj Lessico del dialetto sloveno del Torre/Besedišče terskega narečja.

Osrednji del prispevka prinaša hitri pregled neobjavljenega gradiva, ki ga avtor Pavle Merku podaja avtorici prispevka v pogovoru, v katerem ne prihaja v ospredje le bogastvo in raznolikost gradiva, ampak tudi poteze, ki označujejo strokovnjakovo osebnost.

Znanstveni pomen prispevka, ki ga kot celoto predstavlja delo Baudouina de

Coutrenaya in Merkuja, je ponazorjen s posameznimi primeri iz Glosarija, ki so soočeni s tistimi iz Lessico/Besedišča in podvrženi hitri kontrastivni in diahroni analizi.

МАКЕДОНСКО-СЛОВЕНЕЧКИ ТОПОНИМИСКИ ПАРАЛЕЛИ

Љубица Станковска (Skopje)

IZVLEČEK: Med makedonskim in slovenskim toponimskim sistemom obstajajo identične relacije v najrazličnejših pomenskih skupinah zemljepisnih imen. V članku se dotikamo samo nekaj zemljepisnih imen s slovenskega in makedonskega jezikovnega območja, ki so motivirana z osebnimi imeni. Obravnavani toponimi kažejo skupne lastnosti tako glede na besedotvorno zgradbo kot na izvor.

Macedonian-Slovene Toponymic Parallels

ABSTRACT: The article focuses on the etymological position of the Macedonian toponyms Boletin, Zgošta, Ivankovci, Ivanje, Martinica, Martinj krst and Raduša as well as on the Slovenian toponyms Boletina, Zgoša, Ivanjkovci, Ivanje selo, Ivanja vas, Martinca, Raduha, Raduše and Radušnica. Particular emphasis is laid on their semantic and structural connection.

Во рамките на македонската и словенечката топонимија се јавуваат релации во најразлични семантички групи топоними, кои особено се изразени кај топонимите образувани од географски термини, фитонимски и зоонимски основи. Идентични паралели се забележуваат и меѓу антропонимските системи на македонскиот и словенечкиот јазик во кои се среќаваат редица исти или слични лични имиња. По овој повод внимание им посветуваме на селектирано одреден подбор на заеднички топонимски единици, мотивирани од лични имиња, кои можеме да ги посведочиме преку еквивалентните примери во македонското и словенечкото лингвистичко подрачје.

Селото *Болејтин* се наоѓа во областа Мала Река или Долна Река. Селската населба е лоцирана во подножјето на планината Дешат, во непосредната близина на десниот брег на реката Радика. Според најновата административна поделба на населените места на територијата на Република Македонија, селото *Болејтин* е вклучено во Општина Маврово и Ростуша.¹ Неговото име првпат се споменува во

¹ Закон за територијалната организација на локалната самоуправа, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 55, Скопје, 16 август 2004, 5.

турските пишани извори од XV и XVI век. Имено, во турскиот опширен пописен дефтер за Вилаетот Река од 1467 година е регистрирано *Село Болејтин*, чиешто име во дефтерот е напишано во обликот *Болијтин*, а во пописниот дефтер од 1583 година е напишано *Болјтин*.²

Ојконимот *Болејтин* претставува метонимско име, коешто е преземено од некое постаро оронимско или хидронимско име **Болејтин*. Тоа настанало со супстантивизација на придавката од првобитната синтагматска формација **Болејтин (Дол, Рид)*. Придавската компонента **Болејтин* од синтагмата **Болејтин (Дол, Рид)* е образувана од личното име *Болеја* со придавскиот суфикс *-ин* < **-inъ* кој се карактеризира со посесивното значење.³ Личното име *Болеја* е образувано со суфиксот *-ја*, односно со сложениот суфикс *-еја*, од личното име *Боле*, коешто е засведочено во историските писмени споменици од XIV век. Личното име *Боле* е добиено по пат на скратување од сложените имиња *Болемир*, *Болеслав*. Кај нас ова име може да биде изведено и со деминутивниот суфикс *-е* од личните имиња *Борислав*, *Богдан*.⁴ Значењето на ојконимот *Болејтин* може да се дефинира како 'дол или рид кој му припаѓа на Болета, односно каде што живее Болета'.

Придавскиот суфикс *-ин*, кој е продуктивна деривациска морфема, во македонскиот јазик образува топоними со посесивно значење од имиња на живи суштества, по правило од машки и од женски род, чија основа завршува на вокалот *-а*. Во нашата топонимија се среќаваат и други ојконимски единици кои се образувани со придавскиот суфикс *-ин*, сп. *Борјино* – село во Прилепско, *Брајчино* – село во Ресенско, *Велушина* – село во Битолско, *Гнеојино* – село во Битолско, *Жељувино* – село во Кумановско, *Жубрино* – село во Кичевско, *Куйрејино* – село во Демирхисарско, *Милејино* – село во Тетовско и други.

Слично топонимско образување се среќава и во словенечката топонимија. Тоа е името на селото *Boletina*,⁵ кој се наоѓа во близината на селото Пониква.⁶ Ојконимот *Boletina*, исто така, е елиптично име, добиено со супстантивизација на постарата адјективна синтагма **Boletina (vas)*, чијашто придавка е образувана со формата за женски род *-ina* од посесивниот придавски суфикс *-in*. Во неговата основа се наоѓа личното име *Boleta*, коешто е, исто така, образувано со антропонимскиот суфикс *-ta* од името *Bole*, добиено со скратување од сложените антропоними

² М. Соколоски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширни пописни дефтери од XV век*, том III, Скопје 1976, 397.

³ Љ. Станковска, Присвојните образувања кај ојконимите во Гостиварско, *Биџорски научно-културни собири*, Скопје 1983, 71.

⁴ Љ. Станковска, *Речник на личните имиња кај Македонците*, Скопје 1992, 45.

⁵ *Slovenska krajevna imena*, avtorji: F. Jakopin, T. Korošec, T. Logar, J. Rigler, R. Savnik, S. Suhadolnik, Ljubljana 1985, 23.

⁶ *Atlas Slovenije, 1 : 50 000*, Ljubljana 2005, 87/C3 (понатаму: *Atlas*).

Bolemir, Boleslav. Семантичката вредност на ојконимот *Boletina* може да се искаже со дефиницијата 'село кое му припаѓа на *Boleta*, или каде што живее *Boleta*'.

Во словенечката топонимија, како и во македонската, се среќаваат топонимски единици образувани со посесивниот придавски суфикс *-in*, сп. *Dobrina* – село, град и облас, *Dobrotin* – име на објект во реонот на градот Војник, *Črnetina* – село, *Petrina* – село, *Pačetina* – река⁷ и други.

Компонентата *Боле-/Bole-* од сложените имиња од типот на *Болемир/Bolemir*, *Болеслав/Boleslav* потекнува од адјективот **bolijъ*, стсл. болни 'поголем, подобар',⁸ среден род **bolje*. Во антропонимијата на полскиот јазик со компонентата *Bole-* се засведочени, на пример, личните имиња: *Bolebor*, *Bolelut*, *Bolemir*, *Bolemysl*, *Boleslaw*.⁹ Во бугарскиот јазик се потврдени сложените имиња *Болеслав*, *Болислав*, како и женското име *Болеслава*,¹⁰ а во антропонимијата на српскиот јазик се регистрирани личните имиња *Бољедраџ*, *Бољемир*, *Бољерад*, *Бољеслав*.¹¹

Името на дебарското село *Зџошџа* е документирано во словенските писмени споменици од XIV век. Имено, со формата *Зџгоџа* неговото име е запишано во еден запис во Верковичевиот апостол, кој е датиран од втората половина на XIV век, а таму стои: *донде граматникъ ѿ(а) Зџгоџа*. Потоа, селото *Зџошџа* се споменува во турските пишани извори од XV век. Во обликот *Изџошџи* името на селото е напишано во турскиот опширен пописен дефтер за вилаетот Черменица од 1467 година, а од преведувачот се предава како *Село Зџошџе*.¹² А. Селишчев во својата монографија за словенското население во Албанија името на селото го предава со формата *Зџоџда*.¹³ Во поновите географски карти ова село се бележи како *Зџоџде*. Денес селото *Зџошџа* се наоѓа во областа Чемерница, која припаѓа во Република Албанија.

Тргувајќи од најстарата документирана форма на името на селото, може да се констатира дека неговото примарно име е обликот *Зџошџа*. Ојконимот претставува елиптично име, коешто настанало со супстантивизација на придавката од првобитната синтагматска формација **Зџошџа (Въсь)*, чијшто адјективен член е образуван од загубеното лично име *Зџосџи* со придавскиот суфикс со посесивно зна-

⁷ Ibid., 90/B2, B3, 109/C3; 86/B3; 13/C3; 112/C3.

⁸ В. Десподова, С. Новотни, Е. Јачева-Улчар, М. Чичева-Алексик, *Сџарословенско-македонски речник (со џрчки џпаралели)*, Прилеп–Скопје 1999, 40 (по-натаму: В. Десподова).

⁹ М. Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, 68.

¹⁰ Ѐ. Займов, *Бџлџарски именник*, Софија 1988, 28.

¹¹ М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977, 41.

¹² М. Соколоски, *Турски документи џа исџориџаџа на македонскиот џ народ, џиширни џиџисни деџџери од XV век*, том III, Скопје 1976, 425.

¹³ А. М. Селишчев, *Славянское население в Албании (Карџа)*, Софија 1931, 341, Карта 3с.

чење *-jъ* во неговата форма за женски род *-ja*.¹⁴ Значењето на ојконимот *Zgošija* може да се искаже со дефиницијата 'село кое му припаѓа на Згост, или каде што живее Згост'. Третирајќи ја формата *Zgožda* како основно име на селото, Ј. Заимов и С. Роспонд неговата основа ја изведуваат од личното име *Zgod* < *гъгодъ, што сметаме дека не е аргументирано решение.¹⁵

Во словенечката топонимија е познат хидронимот *Zgoša* – река, лева притока на реката Сава.¹⁶ Во горниот тек на реката *Zgoša*, во нејзината непосредна близина е лоцирано селото *Zgoša*.¹⁷ Во историските извори ојконимот *Zgoša* е регистриран повеќепати. Така, во писмени документи од 1075–1090 година името е запишано со формата *Guscha*, во документи од 1085–1090 година стои: *in villa Goscha*. Подоцна се споменува во документи од 1331: *ze Gûscha*, 1406: *Zguosh* и од 1415 година: *Skusch*.¹⁸

Поаѓајќи од историските извори, во кои ојконимот *Zgoša*, главно, е запишан со формите *Guscha* и *Göscha*, а притоа, имајќи го предвид и фактот дека топонимот *Zduša* кај Камник во 1344 година е запишан како *Gûschez*, Ф. Безлај вели дека за двете имиња, веројатно, би било можно да се реконструира почетниот облик **zdigostъ-ja*. Според него, од антропонимот **Zdigostъ* би требало да се изведе хипокористикот *Zdih*, а за споредба ги посочува словенечките топонимот *Zdihovo*, *Zdiše*, како и хрватските топоними *Zdihovo* и *Zgošća*.¹⁹ Изнесеното гледиште на Ф. Безлај, според нас, остава простор за дообјаснување на етимологијата на хидронимот, односно на ојконимот *Zgoša*.

Иако не располагаме со историски податоци за името на реката *Zgoša*, сметаме дека неговата првобитна форма била **Zgošća*. Упростувањето на консонантската група *-šč-* во словенечкиот јазик не е непозната фонетска појава, сп. *Belšica*, *Bukovšica*, *Radešica*²⁰ од првобитните **Belščica*, **Bukovščica*, **Radeščica*. Хидронимското име *Zgoša* < **Zgošća* претставува елиптично име со посесивно значење.

¹⁴ Љ. Станковска, Исчезнати лични имиња во македонската топонимија, *Македонски јазик*, год. XL–XLI, Скопје 1995, 559.

¹⁵ Ѓ. Заимов, *Бългaрски географски имена с -jъ*, София 1973, 109; S. Rospond, *Топонимы на -jъ, Македонски јазик*, год. XXX, Скопје 1979, 138.

¹⁶ *Atlas 77/B1*;

¹⁷ *Slovenska krajevna imena*, Avtorji: F. Jakopin, T. Korošec, T. Logar, J. Rigler, R. Savnik, S. Suhadolnik, Ljubljana 1985, 348.

¹⁸ Историските податоци се користени од книгата: F. Bezlaј, *Slovenska vodna imena*, II del, Ljubljana 1961, 336.

¹⁹ F. Bezlaј, *Zanimivosti iz toponomastike (V: Pogovori o jeziku in slovestvu. Predavanja na zborovanju slovenskih slavistov v Mariboru od 26. junija do 1. julija 1954. Maribor 1955. Str. 66–81)*, Zbrani jezikoslovni spisi, I, uredila: M. Furlan, Ljubljana 2003, 62; F. Bezlaј, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Prva knjiga, Ljubljana 1976, 336.

²⁰ M. Furlan, *Odzadnji slovar zemljepisnih imen po Atlasu Slovenije*, Ljubljana 1993, 27–28.

Во структурен поглед постарото име на реката *Zgošča настанало со супстантивизација на адјективот од првобитната синтагматска формација *Zgošča (reka), чијашто придавска компонента е образувана со формата за женски род -ja од посесивниот придавски суфикс -jъ, а по елизијата на апелативот reka, адјективот *Zgošča се супстантивизирал и продолжил да суштествува како елиптично име. Во основата на хидронимот Zgoša < *Zgošča се наоѓа личното име Zgost. Семантичката вредност на хидронимот Zgoša < *Zgošča може да се дефинира како 'река која му припаѓа на Zgost, односно покрај која живее Zgost'. Ојконимот Zgoša, веројатно е метонимско име, преземено од името на постарото име на реката Zgoša.

Антропонимот Z̄ocū/Zgost < прасл. *Z̄gostъ е сложено име составено од морфемите z-/z- од предлогот *zъ/sъ и -z̄ocū/gost од прасл. именка *gostъ 'гост(ин)', чиешто првобитно значење било 'туѓинец, дојденец во одредена заедница', сп. стл. гостъ, или од глагол *gostiti, стл. гостити 'се гости, угостува',²¹ а се доведува во врска со ие. *ghosti-s.²² Во антропонимскиот систем на словенските јазици морфемата z-/z- од сложеното име Z̄ocū/Zgost е потврден деривациски елемент за образување на композитните антропоними, сп. пол. Zbor, Zbqđ, чеш. Sbor, Smil, хрв. Zdrag.²³ Морфемата -z̄ocūl/-gost се карактеризира со поголема продуктивност во образувањето на старите општословенски сложени имиња и може да биде употребена во улога на прв член, сп. чеш. Hostibor, Hostimil, Hostirad, срп. Госџиудраџ, Госџимир, хрв. Gostislav, пол. Gościmir, Gościrad, Gościwid, и во улога на втор член, сп. чеш. Bolehost, Budihost, Malohost, *Zahost, пол. Dobrogost, Lubogost, Niegost, срп. Доброz̄ocū, Милоz̄ocū, Радоz̄ocū,²⁴ рус. Домаz̄ocū во ојконимот Домаz̄оуц (1147 г.), Радоz̄ocū во топонимот Радоуц од Радоz̄оуц (1155 г.).²⁵ Во македонската топонимија се зачувани стари сложени имиња образувани со составните делови од личното име Z̄ocū, сп. Zbor < *Z̄borъ, *Z̄bqđъ/*Z̄bqđъ; Госџивар, Госџирад, Велz̄ocū, кои се заложени во основите на ојконимите Zборско – село во Воденско

²¹ В. Десподова, *op. cit.*, 88.

²² P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva, Zagreb 1971; 595; Бълz̄арски еџимолоz̄ичен речник, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, Софија 1971, 268; F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Prva knjiga, Ljubljana 1976, 164.

²³ M. Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, 129; J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964, 103; M. Šimundić, *Nepoznata hrvatska osobna imena do polovice 11 stoljeća*, *Onomastica jugoslavica*, knj. 10, Zagreb 1982, 235.

²⁴ J. Svoboda, *op. cit.*, 76; M. Грковић, *op. cit.* 67, 78, 134, 166; M. Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, Zagreb 1988, 131; M. Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, 87.

²⁵ А. М. Селищев, Из старой и новой топонимии, *Избранные труды*, Москва 1968, 49; С. Роспонд, Структура и стратиграфия древнерусских топонимов, *Восџочнославянская ономастџика*, Москва 1972, 61.

(Грција), *Збачди* – село во Струшко, *Госџивар* – град, *Госџиражни* – село во Прилепско, *Велџошџи* – село во Охридско и други.

На територијата на Словенија се среќаваат редица топонимски единици кои се мотивирани од личното име *Ivan* и од неговите деривати како што се, на пример, случаите: *Ivanac*, *Ivanci*, *Ivanček*, *Ivandel*, *Ivanjše*, *Ivanjševci*, *Ivankovec*, *Ivanovci*, *Ivanšica*, *Ivanuša*. Нивната зачестеност е забележлива и во македонската топонимија, сп. *Иванова Нива*, *Иванов Врв*, *Иванова Красџа*, *Ивановци*, *Иванчев Осој*, *Ивени*, *Ивица*, *Ивова Млака*, *Ивова Глава*. Од гледна точка на нашиве споредбени проучувања, ги разгледуваме само оние имиња кои се присутни во топонимијата на словенечкото и македонското јазично подрачје.

Паралелни топоними на словенечкиот ојконим *Ivanjkovci* – село²⁶ на нашата територија се ојконимите *Иванковци* – село во Велешко и *Иванковце* – раселено село во Кумановско. Името на селото *Ivanjkovci* е регистрирано во 1433 година каде што е запишано како *Ipankancz* и во 1445 година каде што е напишано со формата *Ybankowitc*.²⁷ Писмените потврди за кумановското село *Иванковце* датираат од XVI век. Во обликот *Иванковци* неговото име е запишано во турскиот пописен дефтер за Нагоричката нахија од 1570 година.²⁸

Во основата на ојконимот *Иванковци* е заложен хипокористикот *Иванко*. Ова име е образувано со суфиксот *-ко* од личното име *Иван*. Антропонимот *Иван* е библиско име и потекнува од хебр. *Jehochann* 'бог е милослив', а со хапологија настанале грч. Ἰωάννης, лат. *Johannes*, од кои потоа се развиле антропонимите *Јован* и *Иван*.²⁹

Од структурна гледна точка, ојконимот *Иванковци* е примарно име кое настанало со топонимизација на патронимот **Иванковци*.³⁰ Патронимиското име **Иванковци* потекнува од постарата синтагма **Иванкови (деца, џоџомџи)*, чијшто придавски член **Иванкови*, кој е образуван со множинската форма *-ови* од посесивниот придавски суфикс *-ов*, се супстантивизирал со патронимскиот суфикс *-џи* < *-џи* по елизијата на именскиот член од составот. Од семантички аспект ојконимот *Иванковци* означува 'место каде што живеат децата, потомците кои потекнуваат од Иванко, т.е. место каде што живее семејството **Иванковци*'.

Основата и на словенечкиот ојконим *Ivanjkovci* < **Ivankovci* е изведена од личното име **Ivanko*, коешто, исто така, е изведено од името *Ivan*. Во словенечкиот антропонимски фонд е потврдено

²⁶ *Atlas* 77/A1.

²⁷ P. Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, I, A–M, Maribor 1986, 297.

²⁸ A. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ*, т. V, кн. V, Скопје 1995, 308.

²⁹ F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Prva knjiga, Ljubljana 1976, 214.

³⁰ Љ. Станковска, *Имињата на населениите месџа во Кумановско*, Скопје 2003, 123.

хипокористичното име *Janko*, а се наоѓа, на пример, и во основата на топонимот *Jankovec*,³¹ којшто е еднакво име со нашиот ојконим *Јанковец* – село во Ресенско.

Во структурен поглед, ојконимот *Ivanjkovci* < **Ivankovci* претставува примарно име, добиено по пат на топонимизација на патронимот **Ivankovci*. Патронимското име **Ivankovci*, според нашето мислење, води потекло од првобитната синтагма **Ivankovi (otroci, potomci)*, чијашто придавска компонента е образувана со плуралната форма *-ovi* од придавскиот суфикс *-ov*, кој се карактеризира со посесивното значење, а по елиминацијата на именскиот член од составот, придавката **Ivankovi* се супстантивизирала со патронимскиот суфикс *-ci* < **-ъci*. Според тоа, името на градот *Ivanjkovci*, исто така, означува 'место каде што живеат децата, потомците кои потекнуваат од **Ivanko*, т.е. место каде што живее семејството **Ivankovci*'. Во словенечката топонимија се среќаваат низа ојконимски единици настанати според истиот деривациски модел, сп. *Berkovci, Cvetkovci, Dankovci, Markovci, Mihalovci, Mihovci, Pavlovci, Radovci, Ratkovci*³² и други.

Во семантички и структурен поглед, како еквивалентни топонимски единици можеме да ги третираме, исто така, словенечкиот ојконим *Ivanje selo* – село, што се наоѓа во околината на селото Сподња Поханца,³³ со нашиот ојконим *Ивање* – раселено село во Скопско, регистрирано во грамотата на Андрејаш од 1389 година за манастирот Свети Андреја на Треска каде што е запишано како СЕЛО ИВАНЕ и ИВАНЕ.³⁴ Денеска неговото име се чува во името на една месност со пасишта и трла, што се наоѓа во атарот на селото Чајлане, Скопско, која од албанското население се вика *Ivoň*.

Ојконимот *Ivanje selo* претставува атрибутско име, составено од придавката *Ivanje*, којашто е образувана од личното име *Ivan* со суфиксот *-jъ* во формата за среден род *-je*, и од именката *selo*. На словенечкиот терен со исто име се именува и селото *Ivanje selo*.³⁵

Нашиот ојконим *Ивање* претставува елиптично име, коешто настанало со супстантивизација на придавскиот дел од некогашното атрибутско име **Ивање (Село)*, чијшто именски член, изразен со апелативот *selo*, поради неговата помала комуникативна информираност, а во духот на јазичната економичност, се елиминирал. Придавскиот член **Ивање* од составот **Ивање (Село)*, исто така, е обра-

³¹ F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Prva knjiga, Ljubljana 1976, 214.

³² M. Furlan, *op.cit.*, 180.

³³ *Atlas* 150/B2.

³⁴ В. Мошин, *Сѝоменици за средновековнаѝа и ѝоновнаѝа исѝорија на Македонија*, т. I, Скопје 1975, 392.

³⁵ *Atlas* 159/B2.

зудан од личното име *Иван* со формата за среден род *-је* од посесивниот придавски суфикс *-јѝ*.³⁶

Од направената етимолошка анализа на словенечкиот ојконим *Ivanje selo* и на македонскиот *Ивање* се констатира дека нивната семантичка вредност може да се искаже со дефиницијата 'село кое му припаѓа на Иван, односно село каде што живее Иван'.

Според истиот топонимски модел се образувани, на пример, словенечките ојконими *Ivanja vas* – село кај Ново место, *Ivanji Grad* – село во околината на Комен, како и нашите топоними *Иван Врв* – врв во атарот на селото Евла, Ресенско, *Иван Гроб* – ниви (Лисичани, Кичевско), *Иван Дол* – раселено село во Кичевско, *Иван Тор* – планинска месност со бачила (Галиште, Кавадаречко).

Во својата монографија *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu* Павле Мерку го нотира микротопонимот *Martinca*, кој се наоѓа во општината Девин. Во врска со етимологијата на овој микротопоним, тој се изјаснува дека името е образувано со суфиксот *-ica* од личното име на сопственикот.³⁷ Од изнесеното мислење може да се заклучи дека, според П. Мерку, првобитниот облик на микротопонимот *Martinca* е **Martinica* и дека тој се карактеризира со посесивното значење. Соодветни примери во кои вокалот *i* од суфиксот *-ica* испаѓа се познати во словенечката топонимија, сп. *Babca*, запишано во 1892 година како *Babitza*, *Briestenca*, *Bukovca*, *Cerkvenca*, *Dedenca*, *Dolinca*, *Gostinca*, *Mihelca*, *Radelca*, *Studenca* и други.³⁸

Во топонимијата на македонската јазична територија се засведочени неколку идентични топонимски единици. Во Кривопаланечко е познато селото *Марѝиница*, во атарот на селото Отишани, Дебарско една месност под ниви се именува *Марѝиница*, со името *Марѝиница* се именува и една месност во атарот на селото Горна Лешница, Тетовско, а во атарот на селото Бегниште, Кавадаречко се наоѓа микротопонимот *Марѝин'ца* – месноста под ниви и лозја. Во топонимијата на Битолскиот регион се среќаваат два микротопонима: *Марѝиница* – нивје, што се наоѓа во атарот на селото Голем Радобил и *Марѝиница* – рамна месност со нивје, што се наоѓа во атарот на селото Трновци. Основата на наведените топонимски единици е изведена од личното име *Марѝин*, кое потекнува од лат. *Martinus* 'оној кој е посветен на богот Марс', а при нивното образување учествува суфиксот *-ица*, којшто врши структурно-топонимска функција.³⁹

Од структурна гледна точка, топонимите од типот на *Марѝиница*

³⁶ Љ. Станковска, *Суфиксиие -јѝ, -ѝјѝ, -ѝ во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 177.

³⁷ P. Merkù, *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, Ljubljana 2006, 128.

³⁸ P. Merkù, *Ibid.*, 38, 52, 62, 67; M. Furlan, *op. cit.*, 29–31.

³⁹ Љ. Станковска, *Топонимиие со суфиксои -ица во Македонија*, Скопје – Прилеп 2001, 265.

може да се создадени на два начина. Прво, топонимот *Марѿианица* може да е создаден со дезинтегралната деривација, која се состои во елиминирањето на морфемите пред суфиксот кој се присоединува кон изведувачката основа.⁴⁰ Според тоа, топонимот *Марѿианица* може да потекнува од некогашната синтагматска формација **Марѿинова (Въсь, Нива)*, чијшто придавски дел е образуван со формата за женски род *-ова* од посесивниот придавски суфикс *-ов*, кој отпаѓа при процесот на супстантивизацијата со суфиксот *-ица*, така што се добива впечаток дека суфиксот *-ица* директно се присоединува на личното име *Марѿин: *Марѿинова (Въсь, Нива) > *Марѿинова + -ица > *Марѿианица*.

Второ, топонимот *Марѿианица* може да настанал со интегралната деривација, која се состои во тоа што при извршувањето на супстантивизацијата на придавките од првобитните топонимски состави придавските суфикси формално се присутни во топонимскиот дериват, или се изразени во замаглен, скриен облик. Според тоа, топонимот *Марѿианица* може да потекнува од некогашната придавска синтагма **Марѿиња (Въсь, Нива)*, односно **Марѿина (Въсь, Нива)*, чијашто придавска компонента се супстантивизирала со суфиксот *-ица* по елизијата на именскиот член, изразен со географските термини *въсь* 'село', *нива*. Придавката **Марѿиња*, односно **Марѿина* е образувана со формата за женски род *-ја* од стариот придавски суфикс *-јь*, односно со формата за женски род *-а* од придавскиот суфикс *-ѣ*. Во семантички поглед, топонимот *Марѿианица* означува 'въсь, т.е. село, или *нива* која му припаѓа на Мартин, односно каде што живее Мартин'.

Во нашата топонимија се среќаваат сложени топоними, чијашто придавска основа е изведена од личното име *Марѿин*, во кои е присутен придавскиот суфикс *-ов*: *Марѿино Корија < Марѿинова Корија* – шума, ниви и пасиште (Блаце, Скопско), но е засведочен и топонимот *Марѿињь Крстѿ* – месност во околината на Скопје, во кој придавскиот член е обрзуван со суфиксот *-јь*. Овој микропоним е регистриран во Милутиновата грамота од 1299-1300 година, со која се подаруваат имото на манастирот Св. Георги-Горг–Скопски каде што е запишано: *та на Мартинъ кръсть*.⁴¹

Во словенечката топонимија, исто така, се среќаваат топонимски единици кои можат да послужат како потврда за објаснувањето на топонимот *Martinca < *Martinica*. Така, на пример, името на селото *Martinja vas*⁴² претставува сложено име во кое првиот дел е претставен со придавскиот член *Martinja*, којшто е образуван од личното име *Martin* со придавскиот суфикс *-јь*, односно со формата за женски род *-ја*, а вториот дел *Vas* е еднаков на апелативот *vas < прасл. *vьсь* 'село'.

⁴⁰ P. Zwoliński, Substantywizacja sufiksalna przymiotników w językach słowiańskich, Z polskich studiów slawistycznych, Seria 2, Językoznanstwo, Warszawa 1963, 92–93.

⁴¹ В. Мошин, *цѿиѿ. дело*, 222.

⁴² *Atlas* 145/B2.

Според истиот деривациски модел се образувани и топонимите: *Martinje* – село, *Martinji hrib* – гребен во околината на селото Хрушица, *Martinj Vrh* – врв.⁴³ Инаку, личното име *Martin* е заложено и во други словенечки топоними, сп. *Martince*, *Martinovec*.⁴⁴

Од сето досега изнесено, можеме да констатираме дека при образувањето на словенечкиот топоним *Martinca* < **Martinica*, секако, е искористена една од наведените деривациски постапки што ги претставивме погоре, при етимолошката анализа на нашиот топоним *Марџиница*. Во оваа пригода сакаме да укажеме и на фактот дека во словенечката топонимија суфиксот *-ица* како структурно-топонимска деривациска морфема се одликува со голема продуктивност во образувањето на топонимите: *Bistrica*, *Blaževica*, *Brezovica*, *Dragovica*, *Gabrovica*, *Globočica*, *Golobica*, *Jasenovica*, *Javorovica*, *Jerebica*, *Košutica*, *Kozjica*, *Kovačevica*, *Ledenica*, *Leskovica*, *Mikulovica*, *Oblica*, *Radovljica*, *Toplica*, *Topolovica*, *Vidovica*.⁴⁵

Името на селото *Радуша* (Скопско) е документирано во историските писмени споменици од крајот на XIII век. Во грамотата на Михаил IX Палеолог од 1299 година, со која му се подаруваат имоти на манастирот Св. Никита кај Скопје, името на селото е напишано со формата *Ῥαδοῦσης*, а во грамотата на Андроник II Палеолог од 1299-1300 година, со која се потврдуваат даровните имоти на манастирот Св. Никита, којашто е дополнета со Милутиновата грамота од 1308 година е запишано: *ωπριαιετ̄ до ραδ̄δ̄ше*.⁴⁶ Подоцна, името на селото е регистрирано во турските пишани извори од XV век. Во турскиот опширен пописен дефтер за Тетовската нахија од 1467-1468 година името на селото е запишано со формата *Радуша*, а во истиот облик е наведено во пописниот дефтер за Скопскиот вилает од 1467-1468 година.⁴⁷ Во статистичкиот преглед, направен во монографијата на В. К'нчов, името на селото е наведено како *Радуше*.⁴⁸ Со извршената административна поделба на населените места на територијата на Република Македонија селото *Радуша* е вклучено во Општина Сарај.⁴⁹ Дијалектното име на селото е *Радуша*.

Во структурен поглед, името на селото *Радуша* е елиптично име со посесивно значење. Тоа настанало со супстантивизација на придавката од некогашното сложено име **Радуша (Въсь)*, чијшто атрибуциски член

⁴³ Ibid., 3/A1; 192/A2; 138/C2.

⁴⁴ P. Merkù, *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, Ljubljana 2006, 128.

⁴⁵ M. Furlan, *op. cit.*, 16–30.

⁴⁶ В. Мошин, *цѣл̄. дело*, 290, 320.

⁴⁷ М. Соколки, А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер No 4 (1467-1468 година)*, Скопје 1971, 349, 427.

⁴⁸ В. К'нчов, *Македонија. Етнографија и статистика*, София 1900, 211.

⁴⁹ Закон за територијалната организација на локалната самоуправа, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 55, Скопје, 16 август 2004, 6.

е образуван од личното име *Радух* со формата за женски род *-ја* од посесивниот придавски суфикс *-јь*, или од личното име *Радуи* со формата за женски род *-а* од суфиксот *-ь*, палаталната варијанта од посесивниот придавски суфикс *-ъ*.⁵⁰ Во врска со етимологијата на ојконимот *Радуша* во досегашната научна литература е изнесено и поинакво мислење. Имено, Ј. Заимов смета дека името на селото *Радуша* е образувано од личното име *Радуи* со придавскиот суфикс *-јь*.⁵¹ Поаѓајќи од фактот дека со суфиксот *-јь* не можат да се образуваат придавки од лични имиња, чијашто основа завршува на палатален консонант, ние предност му даваме на првото решение, односно дека во основата на ојконимот *Радуша* се крие загубеното име *Радух*. Токму заради тоа во семантичката и структурната класификација, што е направена во нашиот научен труд за топонимите образувани со суфиксите *-јь*, *-ъь*, *-ъ* во македонската топонимија, ојконимот *Радуша* го подредивме во групата топоними образувани со суфиксот *-јь*.⁵² Според тоа, значењето на името на селото *Радуша* може да се дефинира како 'всьь, т.е. село, која му припаѓа на Радух, односно каде што живее Радух'.

Личното име *Радух* е образувано со антропонимскиот суфикс *-ух* од личното име *Радо*. Ова име е засведочено во антропонимијата на словенските јазици, сп. буг. *Радух*, пол. *Raduch*.⁵³ Во нашиот антропономастикон се нотирани неговите деривати *Радухан*, *Радухна*, *Радухче*, документирани во турските пишани извори од XV век,⁵⁴ кои потврдуваат дека во постариот период од развојот на македонскиот антропонимски ситем постоело личното име *Радух*.

Хипокористичното име *Радо* може да е создадено по пат на скратување од композитните антропоними од типот на *Радоџосиѝ*, *Радомир*, *Радослав*, а може да е изведено со антропонимскиот суфикс *-о* од сложените имиња од типот на *Белорад*, *Госѝирад*, *Малорад*. Морфемата *рад-/рад*, којашто е вклучена во составот на наведените сложени имиња, потекнува од стсл. придавка *радъ* 'волен, расположен' < прасл. **radъ*.

Во словенечката онимија личното име *Радух* е засведочено во основата на неколку топонимски единици. Во Словенија е позната планината *Raduha*, која е дел од Камнишки Планини, односно од Савински Алпи, со врвовите *Velika Raduha*, висок 2062 м, и *Mala Raduha*,

⁵⁰ Љ. Станковска, *Суфиксиие -јь, -ъь, -ъ во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 341.

⁵¹ Ѓ. Заимов, *Български географски имена с -јь*, София 1973, 150.

⁵² Љ. Станковска, *Суфиксиие -јь, -ъь, -ъ во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 442, 449.

⁵³ Ѓ. Заимов, *Български именник*, София 1988, 188; М. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982, 73.

⁵⁴ Љ. Станковска, *Речник на личниите имиња кај Македониите*, Скопје 1992, 233-234.

висок 2029 м.⁵⁵ Во географската карта на Словенија со името *Raduha* се бележат уште два географски објекта, од кои едниот се наоѓа во околината на градот Свечане, а другиот се наоѓа во околината на градот Чрешневци⁵⁶. Во околината на реката Савиња, пак, постои населено место кое, исто така, се вика *Raduha*,⁵⁷ чиешто име во обликот *Radoch* е регистрирано во документи од 1426 година.⁵⁸ Неговото име во речникот на имињата на населените места во Словенија, исто така, е запишано со формата *Raduha*.⁵⁹

Во структурен поглед топонимот *Raduha*, според нашето мислење, претставува посесивно топонимско образување. Ова име потекнува од постарото атрибутивно име **Raduha (gora, vas)*, чијашто придавка е образувана од личното име *Raduh* со исчезнатиот придавски суфикс *-ъ* во формата за женски род *-a*. По елиминирањето на именскиот дел од составот **Raduha (gora, vas)*, изразен со географските термини *gora* 'планина', или *vas* 'село', придавката **Raduha* се супстантивизирала и продолжила да суштествува во форма на елипса. Семантичката вредност на топонимот *Raduha* може да се дефинира како 'гора, или село, што му припаѓа на *Raduh*, односно каде што живее *Raduh*'.

Во топонимијата на Словенија сличен топоним на нашиот ојконим *Paduša* е словенечкиот ојконим *Raduše* – село, које се наоѓа во непосредната близина на реката Радушница.⁶⁰ Во историските извори од XIV и XV век ова населено место е регистрирано како село, а неговото име со формата *Radus* е запишано во 1375 година, во пишани извори од 1452 година е напишано во обликот *Radusch*, а во документи од 1461 година стои *Raduss*.⁶¹ При објаснувањето на потеклото на името на реката *Radušnica*, Ф. Безлај претполага дека во основата на овој хидроним би требало да се бара личното име *Raduchъ*, или *Raduŝъ*, поткрепувајќи го своето гледиште со примери од словенската онимија: српхрв. *Raduš*, *Raduša*, регистрирано во 1222 година, хидронимот *Radušnički Potok*, луж. *Raduš*, *Raduŝc*, чеш. *Radouš*, пол. *Radusz*, герм. *Radusse*.⁶²

Земајќи ги предвид историските потврди за името на населеното место *Raduše*, може да се претпостави дека неговото постаро име било *Raduš*, а локативната форма "v Rádušah", наведена во речникот на

⁵⁵ *Atlas 55/C3*.

⁵⁶ *Ibid.*, 13/A/2; 15/A3.

⁵⁷ *Ibid.*, 82/A1.

⁵⁸ P. Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, II, N-Ž, Maribor 1988, 196.

⁵⁹ *Slovenska krajevna imena*, Avtorji: F. Jakopin, T. Korošec, T. Logar, J. Rigler, R. Savnik, S. Suhadolnik, Ljubljana 1985, 230.

⁶⁰ *Atlas 58/B1*.

⁶¹ P. Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, II, N-Ž, Maribor 1988, 196.

⁶² F. Bezlaž, *Slovenska vodna imena*, II del, Ljubljana 1961, 139.

имињата на населените места во Словенија,⁶³ укажува дека сегашното име *Raduše* претставува скратена форма од постарото етничко име **Radušane*.

Постарото име *Raduš*, според нашето мислење, треба да се третира како метонимиско име, односно дека тоа е преземено од името на некој друг географски објект. Бидејќи населеното место се наоѓа во непосредната близина на реката *Radušnica*, не е исклучено оваа река најпрвин да се именувала **Raduš*. Ова хидронимиско име потекнува од некогашното синтагматско име **Raduš (potok)*, чијашто придавска компонента е образувана од личното име *Raduh* со посесивниот придавски суфикс *-jь* и означува 'поток кој му припаѓа на *Raduh*, односно поток покрај кој живее *Raduh*'. По елизијата на именската компонента од составот **Raduš (potok)*, изразена со географскиот термин *potok*, придавката **Raduš* продолжила да суштествува во форма на елиптично име. Кога во соседството на реката се развило населеното место, името од потокот **Raduš* се пренесло на селото *Raduš*, а потоа реката започнала да се именува според името на селото *Raduš* како **Raduška reka*, чијшто адјектив е образуван со формата за женски род *-ska* < **-ьska* од придавскиот суфикс **-ьskъ*. Потоа, од синтагмата **Raduška reka* отпаднал географскиот апелатив *reka*, а придавскиот дел **Raduška* се супстантивизирал со помош на суфиксот *-ica* и се добила формата **Raduščica*. Потоа, под влијание на топонимите од типот на *Blatnica*, *Rakitnica*, *Slivnica*, во кои суфиксната морфема *-nica* < **-ьnica* е регуларна појава: **Blat(o)-ьnica*, **Rakit(a)-ьnica*, **Sliv(a)-ьnica*,⁶⁴ пред суфиксот *-ica*, а зад групата *-šč-* се вметнува консонантот *n*, така што се добила формата **Raduščnica*, а потоа добиената консонантска група *-ščn-*, се упростила во *-šn-* со губење на консонантот *č* и се добила сегашната форма на хидронимот *Radušnica*. Деривациската постапка при создавањето на хидронимот *Radušnica* се одвивала по следниот пат: *Raduš* + *-ьska* > **Raduška reka* > **Raduška* + *-ica* > **Raduščica* > **Raduščnica* > *Radušnica*.

Како епилог, во врска со името на селото *Raduše*, односно со неговата постара форма **Radušane*, би заклучиле дека ова етничкото име, според нас, настанало со топонимизација на етникот во множина **Radušane*, кој е образуван од хидронимот **Raduš* со морфемата *-ane*, непалаталната варијанта на етничкиот суфикс *-jane* и означува 'луѓе кои живеат покрај потокот **Raduš*'.

⁶³ *Slovenska krajevna imena*, Avtorji: F. Jakopin, T. Korošec, T. Logar, J. Rigler, R. Savnik, S. Suhadolnik, Ljubljana 1985, 230.

⁶⁴ И. Дуриданов, Южнославјански успоредици в развој на един топонимичен модел (**-sk-ica*), *Език и лингвистика*, год. XIX, кн. 3, Софија 1964, 37–60.

Makedonsko-slovenske toponimične paralele

Povzetek

Med makedonskim in slovenskim toponimskim sistemom obstajajo identične relacije v najrazličnejših pomenskih skupinah zemljepisnih imen. V članku se dotikamo samo nekaj zemljepisnih imen s slovenskega in makedonskega jezikovnega območja, ki so motivirana z osebnimi imeni. Obravnavani toponimi kažejo skupne lastnosti tako glede na besedotvorno zgradbo kot na izvor.

Kagor, tajemniczy desygnat *zamów* i recept lecarskich wschodniej Słowiańszczyzny

Krystyna Szcześniak (Gdańsk)

IZVLEČEK: V članku obravnava avtorica eno od skrivnostnih poi-menovanj, ki so jih vrači in čarovniki oziroma čaravnice uporabljali v tradicionalnih vzhodnoslovanskih ljudskih besedilih, tj. v zagovorih. V vračarskih zagovorih zoper alkoholizem se posebno pogosto pojavljata leksema vino, vino „kagor” kot način zdravljenja „istega z istim”.

Kagor – The Mysterious Designatum of East Slavic Healing Spells and Folk Remedies

ABSTRACT: The author discusses one of the mysterious terms that healers and wizards or witches used in traditional East Slavic folk texts or incantations. In healers' incantations against alcoholism, the lexemes vino and vino “kagor” as a method of treating “like with like” are especially frequent.

W zamówieniach wschodniosłowiańskich,¹ które są specyficznymi zaklęciami słownymi, do dziś funkcjonującymi nie tylko w Rosji, na Białorusi i Ukrainie, ale także w szerokim pasie przygranicznym polsko – białoruskim (okolice Białowieży, Narewki i Hajnówki) występują różne desygnaty, mające wzmacniać ich moc. Niekiedy wspomniane są one również w samych tekstach owych *modlitewek*, jak

¹ Istota terminu i zbiory *zamów* zobacz: *Słownik folkloru polskiego* pod red. J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1965, s. 459; И.М. Соколов, *Русский фольклор*, Москва 1941, s. 187–199; J. Sembrzycki w *Przyczynkach do charakterystyki Mazurów* [w:] *Mazury. Tradycja i codzienność*. Wybór i postłowie Andreas Kossert. Teksty z języka niemieckiego przełożyli Elżbieta Kaźmierczak i Wiktor Leder, Olsztyn 2002, s. 17–53; *Беларуская міфалогія. Энцыклапедычны слоўнік*, Мінск 2004, s. 180; А. В. Юдин, *Восточнославянский заговор: структура, семантика и прагматика текста* [w:] *Tekst. Analizy i interpretacje*. Pod red. Jerzego Bartmińskiego i Barbary Bonieckiej. Lublin 1998, s. 169–182. Zob. też tego autora: *Магічныя перформатывы в заговорах и календарных песнях восточных славян*, „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”, nr 13, Lublin 2001, s. 139–148; В. Шуклин, *Русский мифологический словарь*, Екатеринбург 2001; И. Э. Платонова, *Любовные заговоры*, Санкт – Петербург 1997; *Замовы. Уклад, сістэм тэкстаў, уступ. арт. і камент.* Т. Барташэвіч, Мінск 2000.

je nazywa lud nadniemeński, ale są i takie teksty, w których te same desygnaty występują zarówno w tekście, jak i są dodatkowo używane przy *odrzekaniu choroby*, jako swoisty pomocnik *znachora* czy *wieduna*. Mogą to być rośliny² (macierzanka M 20) lub drzewa (*odrzekanie* uroku zarzuconego *na wiatr* powinno się odbywać w czasie obchodzenia dookoła samotnej brzozy, szczególnie podatnej, z racji swego rośnięcia, na podmuchy wiatru; M 115), ich pojedyncze elementy, jak witka, sęczek lub skupiska (sad, las, murawa, darnń), mogą to być inne desygnaty, jak np. czerwona szmatka (M 115), wełniane nici (*należy oderwać od kłębka wełnianych nici kawałek i nawiązać na nim tyle węzłków, ile ma natomiast osoba, która ma być leczona, a potem zakopać ja pod męskim drzewem*, M 92) lub czaga (grzyb rosnący na brzozie, M 115), mocz osoby, nad którą wypowiedany jest tekst (M 47).

Pewne *zamowy* wypowiedano tylko w wypadkach szczególnych, jak na przykład *tylko wtedy, jeśli swacha idąc do domu wybranej przez chłopca dziewczyny, nie spodziewa się zgody rodziców wybranki na ślub młodych* (P 89). Inne należało wypowiadać przy codziennych czynnościach gospodarskich, jak pieczenie chleba (P 139), wchodzenie do lasu (P 137), czy rozpoczynanie polowania (P 150) lub połowu (P 151), czy też wtedy, gdy szukano pracy (P 142) lub szybko chciano dorobić się fortuny (P 143). Niekiedy, dla prawidłowego zafunkcjonowania tekstu magicznego były wymagane dodatkowe okoliczności, lub spełnienie pewnych wcześniejszych zastrzeżeń, jak np.: witka powinna pochodzić z palmy wielkanocnej (M 116), a suchą gałązkę używaną do *odrzekania* należało wyłamać z kwitnącego drzewa (M 76). Jabłko, będące innym desygnatem *zamowy* powinno być poświęcone na tzw. яблочный спас³ (M 52), zaś na ziele, używane do *zamówienia* nadawało się tylko takie, które rośło przy drodze i było zerwane 12 lipca lub w dzień św. Jana lewą ręką (M 20), a potem ususzone (M 80, 82).

Desygnatem wspomnianych zabiegów magicznych mogły też być płazy, jak np. żaba: *словите жабу, лягуху, посадите в носовой платок больного*,

² Zob. mój artykuł złożony do druku roku 2006 w „Acta Baltico-Slavica”, zatytułowany: *Świat roślinny zapisany we wschodniosłowiańskich zagaworach leczniczych*.

³ W genezie tego święta, obchodzonego w cerkwi prawosławnej od IV wieku na 6 avgusta (stara data) lub 19 tego samego miesiąca (wg nowego kalendarza) widnieje pobyt Jezusa na górze Tabor. W tradycji ludowej Преображение Господне nazywane jest Вторым Спасом, Спасом на горе, Яблочным Спасом. W dniu tym, powołując się na zalecenia Mojżesz, w cerkwi prawosławnej święcono winorośl i kłosy pszenicy, a z czasem wszelkie płody z sadu i pola (jabłka, miód, pszenicę olej, wosk), które dopiero po poświęceniu pozwalano używać do jedzenia. Bogatsi ludzie przekazywali w ów dzień płody rolne biedniejszym, chorym. Ci, którzy nie dopełnili tej powinności, nie byli godni, według wierzeń, Królestwa Niebieskiego. Poświęcone kłosy i ziarna nowego zbioru, chroniono do siewu, a potem je dosypywano do siewnego ziarna. Od tego też dnia zezwalano na jedzenie owoców, dojrzałych w promieniach słońca, a nie zielonych, kwaśnych i cierpkich (symbolika wiązała ten czas z duchową przemianą człowieka). W tymże dniu jedzono jabłka pieczone, bliny z jabłkami, grzybami i jagodami (wszystkim, czym obdarza ludzi sad, ogród i las oraz pole). Poszczącym zalecano pieczenie ciast bez mleka, jajek i śmietany, ale z tłuszczami roślinnymi, szczególnie z gorczycy). Zob. *Православие день за днем*, Москва 2004, s. 188–189; *Православные праздники*, Минск 2001, s. 86–88.

начинайте на нее заговор, повесьте в узелке на осине, в четверг [...] : иди на жабу, на трасунью – осину, на ее корни, на ее листья [...] (M 41) lub kawałki jeleniego rogu, zalecane szczególnie w sytuacji, gdy *zamówienie* dotyczyło zmiany charakteru męża, szczególnie skorego do gniewu, kłótni, a nawet rękoczynów (P 112).

Czasem zalecenia wstępne były jeszcze bardziej skomplikowane, jak te, występujące w zamowie, dotyczącej odwrócenia uroku na kogoś rzuconego: *zebrać wodę z siedmiu domów do jednej bańki półlitrowej, podzielić ją na trzy części, a następnie je namówić i poić nimi chorego; wodą, pozostałą w bańce umyć odbyt (M 107)* lub inne, zapisane przy *modlitwce*, pozwalającej na pozbycie się brzydkiego zwyczaju obgryzania paznokci: *osoba, ogryzająca paznokcie powinna wyciągnąć ręce przed siebie, paznokciami do wierzchu, które, każdy z osobna, zaczynając od prawej ręki należy zahaczyć nożem (M 94)*. Zalecenia mogły też dotyczyć dni, odpowiednich dla przeprowadzania samego zabiegu uleczenia. I tak pewne *odrzekania* należało *czytać w środę, gładząc od siebie ręką chore miejsce (M 104)*. Dopiero po spełnieniu tych wszystkich przedwstępnych zaleceń i czynności, można było przystąpić do wypowiadania magicznej formuły (M 94).

Niekiedy owe dodatkowe zalecenia dotyczą nie tyle samego rozpoczęcia *zamowy*, ile zakończenia owego zabiegu. I tak w wypadku innego tekstu, który, jak to zapisano, miał leczyć z uroku po zakończeniu rytuału *powinno się wrzucić do wody szczyptę soli i trzy zapalone zapalki, a krzyż, który jest w domu, zanurzyć w tejże wodzie; przy czym woda winna być świeżo przyniesiona. Gdy się idzie po nią – należy wypowiedzieć dodatkową modlitwę: Здравствуй, вода Татьяна, земли Ульяна, а ключ Иван, дайте мне воды от всякой беды. Wodę można pić dopiero po wykonaniu powyższych czynności, a ponadto należy nią pokropić ciało, pościel, pokoje i podwórzec, a resztą – umyć się (M 109/110)*. W kolejnym *nagaworze od przestachu* zalecano wypowiedzenie tekstu dziewięć razy na wodę (nazywano tę czynność *wylewaniem*, lub *odlewaniem*), którą potem powinno się wylać pod drzewo albo w sadzie (M 68). Czasem owe przedwstępne zalecenia dotyczyły wszystkich części zabiegu: początku, samego zabiegu i jego zakończenia, jak na przykład to, wypowiadane nad opuchlizną, które nakazywano wypowiadać *w środę na malejący księżyc poprzez 12 wieczornych zórz, jedną ręką wodząc czerwoną wełnianą szmatką wokół opuchlizny, w drugiej – trzymając czagę, zamawiać opuchliznę (po zamowie owinąć czagę w tę czerwoną szmatkę i zanieść na świeżą mogiłę (M 99)*.

Ciekawym i dość często występującym desygnatem, towarzyszącym badanym tekstom magicznym było wino, występujące na przykład w *odrzekaniu* alkoholizmu, czego dowodzą poniższe przykłady:

- trzykrotne wypowiedzenie: *хмель и вино*, отступись от раба Божия (имя) в темные леса, где люди не ходят, и кони не бродят, и птица не летает; *хмель и вино* выходит на быструю воду, по которой воде люди не ездят, от раба Божия (имя); *хмель и вино*, пойдя на буйные ветры – которой ветер по дальности ходит (M 18; też: P 158; P 160; Pr 64); *хмель и вино*, отступись от раба Божьего [...] (M 19);
- żywego szczupaka należy włożyć w *tues*, albo w buraka **z winem** i nastawić

na 12 dni; szczupak wydzieli wiele śluzu i nalewka stęchnie. Poić tym pijaka, mówiąc: jak szczupak nie cierpi **wina**, tak i ty nie powinienes jego również, rabie boży (tu imię) (M 18).

- żywą żabę należy włożyć **do wina**, wypowiedzieć nad tą zawartością jeden z *zagovorov*, a potem wstawić na jedną dobę do ciepłego miejsca i dawać do picia tak, aby osoba nim pojona nie wiedziała co pije (Pr 67):
- хмель и **вино**, отступись от раба Божия (имя) в *темные леса, где люди не ходят, и кони не бродят, и птица не летает* (M 18);
- (modlitwa do świętego Bonifacego Miłościwego): [...] Услышь прибегающих к тебе одержимых пагубным пристрастием **к винопитию** (Pr 62).

O ile w badanych tekstach zamów, będących *odrzekaniem*, wino wymieniano zwykle jako nienazwany bliżej apelatyw (nie wspomniano w nich jego nazwy ani koloru i występuje ono tylko w przywołaniach, a nie jako desygnat, konieczny do odprawienia czarów słownych), to inaczej jest przy podawaniu ludowych sposobów leczenia *ziołami, nalewkami i niestandardowymi receptami* (M 177). Tutaj zwykle wymieniano, bądź to jego kolor: wino czerwone (M 191), bądź zalecano użycie konkretnej jego marki, czyli wina *kagor* (M 177, 178, 181, 182). Ponadto, o ile w *odrzekaniach* wino jest zwykle wymieniane przy tekstach dotyczących alkoholizmu i leczenia konkretnej osoby z jego skutków, to w *zamowach leczniczych* i receptach ów desygnat zalecany jest do leczenia różnych chorób: *ангина* (M 177, 178), *воспаление легких* (M 181, 182), *истощение* (M 191).

Wino, zwane kagor (karop) jest do dzisiaj dość popularnym winem deserowym,⁴ które zawdzięcza swą nazwę niewielkiemu francuskiemu miastu Cahors [kaor], leżącemu na prawym brzegu rzeki Lot, prawie w równej odległości 200 kilometrów od Pirenejów, Morza Śródziemnego i Oceanu Atlantyckiego. Już w XIII wieku słynęło ono z rosnących tam specyficznych szczepów winnej latorośli (Saperavi, Cabernet-Savignion, Matras, Kachet, Morastel, Bastardo), charakteryzujących się szczególnie intensywnym wybarwieniem i dużą zawartością cukru (nie mniejszą, niż 20%). Wyrabiano z nich niezwykle w barwie i smaku wino, przygotowywane z miazgi winogronowej wspomnianych szczepów, przygrzewanej do temperatury 70–80 stopni C przez 18–24 godziny. W efekcie takiego zabiegu otrzymywano gęste wino o intensywnie czerwonej barwie, przypominające smakiem i zapachem konfitury malinowe, czarną śliwę, a ze szczepów później uprawianych w Hiszpanii – czekoladę. Jego szczególna popularność przypadła na lata 70. wieku XIX, kiedy to uprawiano tam 60 tysięcy hektarów tychże winorośli.

Ten niezwykle napój stawiano początkowo tylko na stołach królewskich i papieży, choć pojawiało się też ono sporadycznie wśród magnaterii i wyższego duchowieństwa. Z czasem wśród wiernych prawosławia owo wino stało się symbolem przemiany w krew, dokonywanym w czasie Mszy świętej. W Rosji kagor pojawił się w czasach Piotra I, a jedna z legend głosi, że car poznał smak

⁴ Pierwotnie było ono lekko cierpkie, półsłodkie, teraz są to raczej wina cięższe o smaku (w zależności od regionu, w którym je się wytwarza: migdałowo-malinowo-czarnośliwowe lub czekoladowe. Zawsze ważny był kolor: od ciemnoczerwonego do rubinowego, o głębokiej barwie i gęstości.

tego trunku w czasie podróży do Francji i tak w nim zasmakował, że postanowił w okolicach Sankt Petersburga uprawiać ten właśnie szczep winny, z którego go wytwarzano. Inna opowieść wspomina, iż tenże car miał wyjątkowo *slaby żołądek*, a wino mu przepisywane, miało regulować jego pracę w czasie wielogodzinnych uczt. Jeszcze inna wersja głosi, iż obecność tego wina na stołach rosyjskich zawdzięczamy patriarchom rosyjskiej cerkwi prawosławnej, którzy (chcąc wybrać wino, odpowiednie dla Przeistoczenia) wybrali się w specjalną podróż po winnoprodukcyjnych regionach Francji i szczególnie zasmakowali w tym właśnie gatunku. Wino to wówczas przywożono do Rosji carskiej bezpośrednio z Francji lub Hiszpanii. W końcu XIX wieku winiarze francuscy podpisali specjalną umowę z przedstawicielami Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, na mocy której dostarczali do Rosji specjalnie wyprodukowane wino tylko do potrzeb religijnych. Legenda o magicznym oddziaływaniu tego wina na organizm ludzki była tak wielka, że podawano je dzieciom przy piersi podczas chrztu. Z czasem, ze względu na stałe używanie go do Mszy świętej w prawosławiu i koszty, związane z jego przywozem, winiarze rosyjscy odtworzyli system jego wytwarzania i zaczęli go stosować na gruncie rodzimym, wykorzystując doń krymskie odmiany winnej latorośli. Technologia wykluczała dodawanie do otrzymanego w ten sposób ekstraktu jakichkolwiek ziół, cukru, wody, czy spirytusu pochodzenia ziemniaczanego. Obecnie wytwarzane jest ono w Azerbejdżanie (od roku 1927), Kazachstanie (od roku 1957), Tadżykistanie i Uzbekistanie (od roku 1936), a także w Mołdawii (od lat 50. XX wieku). Szczególnym odbiorcą rodzimych win owej marki, zwanymi „Церковное”, „Пасхальное” i „Соборное”, była i nadal jest rosyjska cerkiew prawosławna, która na przykład do roku 1918 zamawiała dla 48 tysięcy cerkwi – 300 tysięcy dekalitrów tego wina. Obecnie również to pierwsze wino („Церковное”) jest zamawiane przez Watykan dla tych samych celów mszalnych. Wśród ostatnich gatunków najczęściej jest wymieniany kagor, wytwarzany na Ukrainie. Na etykietach wszystkich butelek często, niezależnie od nazwy wina, wyobrażona jest sylwetka zakapturzonego mnicha lub duchownego, trzymającego kielich w czasie Podniesienia. Do wspomnianego typu należą dziś takie wina, jak: „Kagor”, „Kagor 32”, „Церковное”, „Пасхальное” i „Соборное” (Rosja i dawne republiki radzieckie), „Rogom”, „Visant”, „Kagor-Gran-Konstan”, „Kagor-diuroc”, „Kagor-Marker” (Francja) i na terenie Hiszpanii „Beni Karlo”.

Mimo, że w latach porewolucyjnych owe wina (jak rzadko które), były fałszowane, to cerkiew rosyjska nigdy nie zrezygnowała z ich używania. O jego markę zaczęto ponownie dbać wśród winiarzy dopiero jednak w latach 60.–70. minionego wieku, a w roku 1971 kagor zyskał najwyższy znak jakości: Appellation d’Origine Controllee (AOS) – Cahors. Nazwa ta została zastrzeżona tylko dla trunku wytwarzanego ze szczepu Malbek (z minimalnym dodatkiem szczepu Merlot i Tanna), nadającemu winu smak migdałowo – czarnośliwowy. Zapisano też w owej umowie, że napój jest zdatny do użytku dopiero po 2-3 latach przechowywania go w dębowych kadziach.

I żeby zamknąć koło naszych rozważań, również we Francji i Hiszpanii wspomniane gatunki win zalecane są przez lekarzy, jako wyjątkowe trunki nie tylko nienaruszające pracy wątroby, ale nawet wzmacniające ów organ. Wina kagor zale-

cane są również przy przeziębieniach i zapaleniach płuc (należy je pić lekko rozgrzane małymi łykami), a także stosowane są jako środek regulujący pracę żołądka i na inne niedomagania. Nadal również są one używane podczas Przeistoczenia w Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. A występowanie w *zamowach* tylko samego leksemu *wino*, bez określania bliżej jego nazwy związane jest prawdopodobnie ze swobodnym tabu. W tradycji ludowej nie wolno nazywać bowiem bezpośrednio czegoś, co związane jest ze świętością (pod groźbą utracenia tej cechy), a tym czymś jest na pewno Msza święta. W dodatku owo wino jest używane w jednym z jej najważniejszych elementów, czyli Przeistoczeniu. Wiara w szczególną moc tego wina jest wspierana przez *czucie i wiarę* ludu, iż to, co używane jest w czasie Mszy świętej, ma szczególnie wielką moc leczniczą i uzdrawiającą. W dodatku wspomnianie go przy magicznym leczeniu z alkoholizmu jest kolejnym przywołaniem zasady leczenia *tego samego przez to samo*. Prawdopodobnie działa tu ponadto przekonanie, że wino, jakim leczono z *opilstwa* (ze względu na wspomniane wyżej przeznaczenie), ma większą moc, niż to, którym do tej pory ów alkoholik się upijał.

Bibliografia

- Słownik folkloru polskiego* pod red. J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1965.
Беларуская міфалогія, Энцыклапедычны слоўнік, Мінск 2004.
 [Z] *Замовы, Уклад., сістэм тэкстаў, уступ. арт. і камент.* Т. Барташэвіч, Мінск 2000.
Лекарственные растения. Энциклопедия, Минск 2003.
 [М] *Молитвенный народный лечебник*, Минск 2000.
 [Р] И. Э. Платонова, *Любовные заговоры*, Санкт-Петербург 1997.
Православие день за днем, Москва 2004.
Православные праздники, Минск 2001.
 И.М. Соколов, *Русский фольклор*, Москва 1941.
 А. В. Юдин, *Восточнославянский заговор: структура, семантика и прагматика текста* [w]: *Tekst. Analizy i interpretacje*, Pod red. Jerzego Bartmińskiego i Barbary Bonieckiej. Lublin 1998, s. 169–182.
 А. В. Юдин], *Магические перформативы в заговорах и календарных песнях восточных славян*, „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”, nr 13, Lublin 2001, s. 139–148.
 В. Шуклин, *Русский мифологический словарь*, Екатеринбург 2001.

Kagor, eno od skrivnostnih poimenovanj v zagovorih vračev v vzhodnoslovanskih jezikih

Povzetek

Članek se nanaša na eno izmed skrivnostnih poimenovanj, ki so jih vrači (predstavniki bele magije) in čarovniki oz. čarovnice (predstavniki črne magije)

uporabljali v tradicionalnih ljudskih besedilih, tj. zagovorih (rus. заговор, наговор, присушка, отсушка).

Vino, vino kagor – ta dva leksema se pojavljata posebno pogosto v vračarskih zagovorih (заговор) zoper alkoholizem, kot način zdravljenja „istega z istim”. Vino z imenom kagor (rus. кагор) se pojavlja zlasti v ljudskih zdravilnih receptih (rus. лекарование).

Po preučevanju niza takšnih zagovorov oz. večje količine receptov, in tudi ob spremljanju zgodovine te vrste vina, je bilo ugotovljeno, da beseda kagor označuje mašno vino, ki je prišlo v Rusijo v obdobju Petra I. in se do danes uporablja v pravoslavni liturgiji (med transsubstanciacijo). Ponovno se je pokazalo, da se ob stiku religije in poganstva pojavlja adaptacija določenih religijskih elementov v običaje, v prepričanju, da jim dajejo dodatno moč.

Nekaj ugotovitev o glasovnih značilnostih vulgarnolatinskih predlog za starejše latinizme in romanizme v slovenščini

Agata Šega (Ljubljana)

IZVLEČEK: V prispevku avtorica na podlagi preučevanja substitutov za latinske glasove v besedah, ki pripadajo najstarejši plasti slovenskih latinizmov in romanizmov, poizkuša ugotoviti morebitne glasovne posebnosti govorjene latinščine na območju vzhodnih Alp in severnega Jadrana.

ABSTRACT: This article analyzes substitutes for Latin sounds in words belonging to the oldest layer of Latinisms and Romanisms in Slovene in order to identify possible special phonetic features of Latin as spoken in the Eastern Alps and Northern Adriatic.

1. Predmet in cilj raziskave

Do ugotovitev, ki jih podajamo v tem prispevku, smo prišli na podlagi preučevanja glasovnih značilnosti besednega fonda, zbranega v zadnjih letih v okviru dela za doktorsko disertacijo o starejših latinizmi in romanizmi v slovenščini. Med tovrstne izposojenke v slovenskem jeziku prištevamo besede, za katere se da utemeljeno sklepati, da so bile prevzete pred koncem alpskoslovanskega obdobja, se pravi nekako do 11. stoletja. Pri tem smo se omejili le na besede, ki imajo za predlogo vulgarno latinske oziroma romanske apelative, zato so krajevna in osebna imena izključena.¹ Število takih izposojenk je v slovenščini zelo omejeno: gre pravzaprav samo za kakih 130 besed. Na osnovi tega besednega fonda lahko ugotavljamo, s katerimi glasovi je alpska slovanščina substituirala tuje glasove, kakšne rezultate so dali v kasnejšem slovenskem glasovnem razvoju in v kolikšni meri se substitucijska pravila, ki se jih da razbrati iz glasovne podobe obdelanega besednega gradiva, ujemajo s tistimi, ki so bila postavljena na podlagi preučevanja toponimov in antroponimov, starejših izposojenk iz drugih jezikov in starejših latinizmov oziroma romanizmov v drugih slovanskih jezikih. V pričujočem prispevku bomo skušali razmišljati o glasovnih značilnostih vulgarnolatinskih oziroma romanskih predlog, iz katerih so bile naše izposojenke prevzete. Zlasti pa nas bodo zanimala

¹ S tem mislimo predvsem na substratna krajevna imena, kot so *Soča, Ptuj, Celje* in mnoga druga, pa tudi na imensko gradivo, kot so npr. imena svetnikov (*Jurij* in podobna).

morebitna odstopanja od običajnega romanskega glasovnega razvoja, saj bi ravno ta morda lahko pričala o za vulgarno latinščino oziroma protoromanščino na območju vzhodnih Alp in severnega Jadrana značilnem razvoju.² Vendar moramo pri tem že na začetku opozoriti na nekatere omejitve, zaradi katerih na podlagi analize zbranega fonda ne smemo delati prenatrjenih sklepov.

2. Problemi

2.1. Omejen pomen izposojenk

Na prvem mestu je treba upoštevati dejstvo, da je ciljni jezik v procesu izposoje podal glas iz izhodiščnega jezika s tistim glasom, ki mu je bil v njegovem fonološkem sistemu najbližji. Substitut se včasih sicer sklada z ustreznim glasom v izhodiščnem jeziku, včasih pa se glasovno vendar ne ujema popolnoma, preprosto zato, ker jezik, ki si besedo izposoja, takega glasu ne pozna. Zgrešeno bi bilo torej sklepati o glasovni podobi določenega glasu v katerem koli jeziku izključno na podlagi preučevanja substitutov tega glasu v drugih jezikih. Oziroma, kot opozarja Radosav Bošković v prvem delu svoje primerjalne slovnice slovanskih jezikov, ki je posvečen fonetiki "... pozajmice, same za sebe uzete, nisu pouzdan materijal za određivanje prirode glasova na osnovu onoga što one pokazuju ..." (Bošković, 1977, 42).

2.2. Substitucijske nepravilnosti

Druga težava, s katero se srečujemo, je možnost nepravilnega fonetičnega razvoja. Nanjo je v zvezi s predсловanskim substratom v slovenskem jezikovnem fondu France Bezljaj opozarjal že v svojem delu *Eseji o slovenskem jeziku* iz leta 1967. Tam pravi, da bi po starejših merilih "smeli upoštevati samo takšne besede, pri katerih bi mogli nedvomno dokazati glasoslovno normalen prehod v alpsko slovanščino na prelomu med 7. in 8. st. Tuje kratko *-u-* mora dati *-v-*, dolgo *-u-* pa *-y-* itd. Toda takšnih vzornih primerov ni veliko." (Bezljaj, 1967, 96). Do tega je prišlo lahko po njegovem mnenju tudi zato, ker se je beseda "... na določenem področju že zelo zgodaj čutila izolirano." (ibid., 142). Domnevamo lahko, da je bila možnost za to pri izposojenkah še toliko večja.

Podobno mnenje o odstopanjih od normalnega glasovnega razvoja kot Bezljaj je zapisal tudi hrvaški jezikoslovec Pavao Tekavčić v svoji oceni Vinjevega dela *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva* (1987, 168), kjer poudarja, da mora etimolog dati prednost vsebini pred izrazno ravnijo, se pravi, da so fonetična pravila pogosto drugotnega pomena. Z njihovo pomočjo se, kot trdi, ne da pojasniti

² Take teorije so se v preteklosti že oblikovale. Tako je Eberhard Kranzmayer (prim. Kranzmayer 1939, zlasti str. 112) na podlagi substitucije začetnega vlat. *k-* *s h-* sklepal o obstoju posebnega govora, celo jezika, ki ga je poimenoval "severovzhodna romanščina" (*das Nordostromanische*) in kjer naj bi bil imel začetni *k-* drugačno glasovno vrednost kot drugod. Težava je v tem, da je Kranzmayerju primanjkovalo zanesljivih primerov za tako substitucijo v neposredni izposoji, če izvzamemo starejši romanizem *hlače* ← CALCEA "Strumpf" (REW 1495), pa še tam ni izključena možnost vpliva druge, domače osnove z enakim pomenom, kot je menil že Skok (prim. ERHSJ 1, 670).

primerov, ko je prišlo do nepravilnega razvoja iz semantičnih razlogov. Vendar pa hrvaški romanist kljub temu upravičeno opozarja, da je bil ne glede na stopnjo afektivnosti, ki je botrovala nepravilnemu fonetičnemu razvoju, in ne glede na to, kako močno rezultat odstopa od normalnega, na začetku vendarle potreben neki sprožitveni dejavnik. Po njegovem do nobene spremembe, pa naj bo še tako nenavadna in osamljena, ne more priti na popolnoma arbitraren način. Vsaka sprememba mora imeti vzrok, obstajati mora torej nekakšen začetni impulz, da do nje sploh pride. Težava, s katero se srečujemo pri analizi zbranega besedja, je seveda v tem, da je dejavnike, ki so botrovali odstopanju od substitucijskih pravil, za tako oddaljeno obdobje izredno težko določiti.

V nekaterih primerih pa je to vsaj v določeni meri vendarle mogoče. Tak primer bi bila slovenska izposojenka *jegulja*, pri kateri se iz glasovne podobe da sklepati, da ni mogla biti prevzeta iz nekega vulgarnolatinskega oziroma romanskega refleksa za klasično latinsko ANGUILLA "Aal" (REW 461), ampak iz izhodiščne oblike z metatezo *ANGULLIA, ki pa je ne pozna noben romanski jezik. Slovenska in ostale južnoslovanske izposojenke bi tako predstavljale edini dokaz o njenem obstoju. Ob tem se seveda zastavlja vprašanje, kako je do metateze pri tej besedi sploh prišlo. Nanj pa ni tako težko odgovoriti, če nam je znano, da je zlogovna metateza neredko lahko tudi posledica jezikovnega tabuja. Zakaj naj bi v tem primeru prišlo do pojavov, povezanih z jezikovnim tabujem, ni težko ugotoviti: pri imenih kač in tudi kači podobnih rib so tabuistične nepravilnosti zelo pogoste³. Vendar se pri besedi *jegulja* pojavlja še en substitucijski problem: glas *e*, ki ga najdemo na mestu vulgarnolatinske skupine *a + nosni konzonant*, je lahko nastal le iz praslovanskega nosnega *e*, ne pa iz nosnega *q*, ki je običajni substitut za tako skupino in ki je dal običajno v slovenščini *o* kakor v *škodla* ← SCANDULA (REW 7652). Tudi protetični *j-* pred diftongom *a+N* po mnenju strokovnjakov ni mogoč (Shevelov 1964, 241). Lahko bi torej suponirali izposojijo iz neke vulgarnolatinske variante *ENGULLIA, iz katere tudi res izhaja Marc Greenberg (2000, 70). To pa se vendarle zdi razmeroma drzno, saj bi v tem primeru pričakovali reflekske iz *ENGULLIA ali pa vsaj iz *ENGULLIA še na kakem drugem območju Romanije, vendar jih slovarji ne navajajo. Zelo zanimivo je ob tem dejstvo, da lahko med našimi starimi romanizmi najdemo še en primer substitucije te skupine z nosnim *e*, to je *medrija* "ograda za koze ali ovce" ← MANDRA "Herde" (REW 5290), kar bi se moralo po pravilu torej glisati **mōdrija* > **modrija*. Ali bi potemtakem lahko predpostavljali kot izhodišče za izposojijo tudi v tem primeru neko domnevno obliko *MENDRA, ki v romanskih refleksih ravno tako ni potrjena? Ali bi lahko celo govorili o prehodu *an* v *en* kot posebni značilnosti vulgarne latinščine tega območja? Na žalost imamo na voljo samo dva primera, medtem ko se druge izposojenke vedejo "normalno", tako da

³ V zvezi s tem lahko omenimo še nekaj, pri čemer pa ne gre za fonetiko in tudi ne za izhodiščni, ampak za ciljni jezik: ni izključeno, da je bil jezikovni tabu sploh motiv za izposojijo te besede v slovanske jezike, saj so evfemizmi pogosto tujke kot posledica naivnega verovanja, da demoni ne razumejo tujih jezikov. To pa ni tako brez povezave z našo temo, kot bi se zdelo na prvi pogled. Metateza v romanski obliki in raba tujke v slovanski sta sicer dva popolnoma različna mehanizma, ki pa imata oba enak cilj: narediti besedo neprepoznavno za temne sile.

končnih sklepov seveda ni mogoče potegniti. Res je zapiranje vokalov za nosnimi konzonanti splošna značilnost romanskih jezikov, še zlasti romunščine.⁴ Seveda pa ne moremo zatrdno vedeti, ali je do spremembe res prišlo že v izhodiščnih oblikah in ali ne gre preprosto za to, da je bil ob izposoji teh besed tuji skupini *an* v alpskoslovanskem vokalnem sistemu ejevski nosnik glasovno bliže od ojevskega. Še zlasti te možnosti ni mogoče docela izključiti, ker Shevelov (1964, 329–330) izrecno poudarja odprtost nosnega *ε* in s tem v zvezi navaja nekaj primerov substitucije tuje skupine "a + nosni konzontan" z nosnim *ε* v stari cerkveni slovanščini.⁵ Še posebej ob tem opozarja na zapisa *vuafa* za *vaše* in *raba* za *rabe* v tožilniku množine moškega spola iz Brižinskih spomenikov (II 110 in 111), ki po njegovem nedvomno pričata o odprtosti nosnega *ε*.⁶ Seveda obstajajo vsaj za ta dva zapisa tudi druge razlage⁷, vendar se zdi zaradi navedenega kljub temu prenačljeno sklepati na obstoj protoromanskih različic *ENGULLIA ali *MENDRA.

Seveda pa stvari niso vedno tako zavite v temo kakor v navedenih dveh primerih in marsikateri nepravilni razvoj se da lažje pojasniti. Vzemimo na primer slovensko *kum*: to je po Bezljaju (ESSJ II, 109) izposojeno iz COMMATER (REW 2082), po Snoju (SES 283) pa iz neke skupne osnove, nastale na podlagi kombinacije osnov COMMATER in COMPATER (REW 2096). Kakorkoli že, do neregularnega krajšanja, katerega rezultat je nedvomno ta splošnoslovanska izposojenka, je gotovo prišlo šele v slovanskih jezikih. V romanskih refleksi namreč pojav v taki obliki ni potrjen, čeprav je v nekaterih od njih prišlo do nepravilnega razvoja, tudi do izpada nekaterih glasov. Še pomembneje je, da je v slovanskih jezikih očitno obstajala in ponekod še obstaja neokrajšana oblika, potrjena v cs. *kmóter*, st. polj. *komotra*, češ. *kmótr*, dol. luž. *kmotš*. Drugod, namreč v vseh južnoslovanskih jezikih, ruščini in ukrajinščini je potrjeno le *kum*, kar pa ne pomeni, da neokrajšana oblika ni nikoli obstajala, še zlasti ker je očitno predstavljala osnovo tudi za romunski slavizem *cumătru*, *cumătră*.⁸ Jezikoslovci na splošno ugotavljajo, da nazivi krstnih botrov v najrazličnejših jezikih izkazujejo neredno redukcijo.⁹ Nekateri to pripisujejo pogostosti¹⁰, kar gotovo drži, vendar po našem mnenju ta ni toliko posledica rabe v pomenu "boter" kot član sorodstva, ampak predvsem proklitične rabe v pomenu "kmet, sosed" za klicanje in nagovarjanje znanih oseb, sovaščanov, itd., do česar prihaja zlasti v povezavi z osebnim imenom. To trditev potrjuje zanimivo dejstvo, da do vzporednega pojava prihaja še v enem starejšem romanizmu z enakim pomenom, a z neprimerno bolj omejenim arealom: hrvaška narečna beseda *sutla*,

⁴ Tam se zaprejo do najmanjše stopnje zaprtosti (Lausberg 1956, §230).

⁵ Tako *Aleksędrovu* kot dajalnik ednine v *Codex Marianus* in *Kęsnętinj gradъ* za Konstantinopol v *Codex Suprasliensis* (Shevelov, *ibid.*).

⁶ Sicer najdemo v Brižinskih spomenikih za *ε* dvainvajsetkrat zapis *e* in enkrat *en*.

⁷ Prim. mnenje Rudolfa Kolariča v Pogačnik 1968, 23, ki potrjuje mnenje starejših avtorjev, da gre za napako zaradi prepisovanja iz neke starejše predloge; o obstoju predloge razmišlja tudi Igor Grdina v najnovejši izdaji *Brižinskih spomenikov* (prim. Dolinar – Faganel 2004, 26–27).

⁸ Prim. REW 2082.

⁹ Podrobneje o tem v Mańczak, 1975.

¹⁰ Tega mnenja je tudi Mańczak, *ibid.*

izposojena iz *sanctula*, pomanjševalnice ženskega spola od *sanctus* (REW 7569), se namreč v kombinaciji z osebnim imenom uporablja tudi v skrajšani obliki, torej *sla Mare* namesto *sutla Mare*.¹¹ Obstoj neokrajšanih slovanskih oblik iz naše predloge in neredno krajšanje še ene stare izposojenke z istim pomenom pa poleg tega govori tudi proti izvajanju *sla. kum* in sorodnega iz turško-tatarske osnove *kuma* "priležnica, služabnica".¹²

2.3. Nezanosljive etimologije

Tretje, kar moramo poudariti, ko govorimo o starejših latinizmih oziroma romanizmih v slovenščini, je nemajhno število besed, ki jih med tovrstne izposojenke lahko prištevamo le z zadržki, tj. da je bilo zanje podanih več etimoloških predlogov in da na podlagi podatkov, ki so na voljo, ni mogoče dokončno sklepati o njihovem izvoru. Nekaj je tudi takih besed, pri katerih se moramo upravičeno spraševati o trenutno veljavnih etimologijah. Tako nismo mogli upoštevati narečnega zahodnega *žrdana* "karželj, Amanita caesarea" z variantami, kar je Bezljaj uvrščal med starejše romanizme in predlagal vlat. izhodišče *CAESARETANUS, izpeljanko iz lat. CAESAR.¹³ Ne le, da je to po substitucijskih pravilih nemogoče – imena gob so navsezadnje pogosto tabuizirana in zato podvržena glasovnim spremembam evfemistične narave –, proti govori tudi popolna odsotnost romanskih refleksov iz *CAESARETANUS, kakršnih koli drugih izpeljank in celo same izhodiščne oblike CAESAR v romanskih refleksih, če seveda izvzamemo mnogo kasnejše latinizme.¹⁴

2.4. Pomanjkanje primerov

Na koncu naj opozorimo še na eno nevšečnost, s katero se srečujemo: zlasti pri nekaterih glasovih je število zanesljivih primerov izposoje v obravnavanem obdobju tako majhno, da bi bilo kakršno koli sklepanje na tej podlagi nedopustno. V takih primerih smo se morali zateči k podatkom, pridobljenim izven obravnavanega besednega fonda, saj k sreči ponujajo krajevna imena nekoliko več materiala za substitucijo nekaterih glasov. Za vulgarnolatinski zaprti naglašeni *o*, ki je v zgodaj prevzetih toponimih zastopan z alpskoslovanskim *y* > sln. *i*, v našem materialu najdemo le verjetno nekoliko mlajši substitut *u*.¹⁵ Določeni substituti se sploh pojavijo samo po enkrat. Tako je pri *kmet* ← COMES, -ITE "Begleiter, Graf" (REW 2058) izvajanje *ɔ* iz vulg. lat. naglašenega odprtega *ɔ*¹⁶ glasoslovno sicer še sprejemljivo, čeprav je pri tem glasu na splošno na voljo zelo malo substitucijskih primerov; ni pa seveda najti nobene druge starejše izposojenke, ki bi kazala na substitucijo nenaglašene kratkega vlat. *i* s sla. naglašanim *e*. Pri

¹¹ Beseda je zabeležena na Rabu in Krku, raba, o kateri govorimo, pa je znana na Krku (ERHSJ III, 366).

¹² Prvi jo zgolj omenja Miklošič (EWSS 154–55), to mnenje pa je nazadnje zagovarjal Rocchi, 1990, 141–43.

¹³ Bezljaj 1967, 95; ESSJ I, 232 (geslo *jordana*).

¹⁴ Snój v zadnjem zvezku ESSJ (IV, 479) Bezljajevo izhodišče potrjuje, vendar je beseda po njegovem prevzeta prek furlanščine.

¹⁵ Primeri so navedeni spodaj, v odstavku 3.2.5.

¹⁶ Iz klasičnolat. naglašene *ō*.

takih besedah poskušajo etimologi včasih s kakim alternativnim predlogom. Tako Skok domneva, da je *kmet* izpeljano iz *kъmetija*¹⁷, kar naj bi bilo po njegovem izposojeno iz srednjelat. oblike COMETIA z dodatnim pomenskim vplivom lat. glagola COMMITTERE. Seveda pa je takim predlogom vedno možno tudi ugovarjati.¹⁸

3. Ugotovitve

Zaradi večkrat težko razložljivih odstopanj od substitucijskih pravil, premajhnega števila primerov in dvomov o izvoru nekaterih besed dokončnih sklepov torej ne moremo podati. Kaj se da potemtakem na podlagi obravnavanega besednega fonda sploh ugotoviti o glasovni vrednosti posameznih vulgarnolatinskih glasov v času prvih stikov s slovanskimi priseljenci? Pokazalo se je, da so glasovne značilnosti latinskih predlog za naše izposojenke znane tudi vsem romanskim jezikom ali vsaj večini, samo za eno od njih lahko rečemo, da je intenzivneje izražena le na ožjem območju prevzema.

3.1. Konzonantizem

3.1.1. Palatalizacija

Do palatalizacije, se pravi do artikulacijskih sprememb, ki prizadenejo velare in dentale pred *j* in velare pred prednjimi vokali, pride v večini romanskih jezikov, njeni rezultati pa se kažejo tudi v obravnavani plasti izposojenk. Opozoriti moramo, da so vzporedni pojavi delovali tako v praslovanščini kakor tudi v vulgarni latinščini, zato se jezikoslovci pravzaprav še vedno niso zanesljivo opredelili, ali so bili velari palatalizirani že v romanski predlogi do take stopnje, da so se ob prevzemu le substituirali z domačimi glasovi, ki so nastali s prvo in drugo slovansko palatalizacijo in z jotacijo, ali pa so slovanski substituti rezultat slovanskega jezikovnega razvoja. V zvezi s tem je bilo že v dvajsetih letih prejšnjega stoletja prelitega precej črnila, zlasti iz peres Petra Skoka, Frana Ramovša, Frana Šturma in drugih¹⁹. Nekateri jezikoslovci menijo, da so velari pred prednjimi vokali v romanskih predlogah doživeli 2. slovansko palatalizacijo, do katere je sicer prišlo le pred *ě*.²⁰ Ta razlaga

¹⁷ Ta oblika je znana, kot ugotavlja, le v slovenščini in kajkavščini, torej na področju, kjer je razširjen tudi pomen "agricola, homo rusticus".

¹⁸ Težava pri Skokovi razlagi je v tem, da se v doslej znanih srednjeveških dokumentih *cometia* med poimenovanji za kmetijo v naših krajih sploh ne pojavlja (prim. Kos 1985, zlasti strani 221-222), pa tudi njena popolna odsotnost – ne glede na pomen – v slovarju srednjeveške latinščine na območju nekdanje Jugoslavije (LL-MAI) je verjetno vredna pozornosti.

¹⁹ Od daljših prispevkov prim. zlasti Skok 1926 in 1929, Ramovš 1927 in Šturm 1927 (za staro fazo izposoje predvsem strani 45–48).

²⁰ "It (namreč 2. palatalizacija; op. A.Š.) is also found in a few loan words with velars followed by front vowels other than *ě*. The assumption is that these words entered Sl while

pa je lahko pravilna le, če dopustimo možnost, da so se glasovi v besedah tujega izvora razvijali drugače kot v domačih, kar je vendarle problematično. Če gledamo na stvari z romanističnega vidika, se dajo namreč različni substituti pojasniti z dejstvom, da je romanska palatalizacija velarnih zapornikov pred palatalnimi vokali dala različne rezultate na različnih področjih, in z domnevo, da so jih Slovani pač substituirali s tistimi glasovi, ki so jim bili v njihovem jeziku najbližji. Ni izključeno, da je bil v oblikah, ki so bile prevzete iz različnih vulgarnolatinskih govorov v različnih obdobjih, velarni zapornik palataliziran na različne načine in do različnih stopenj in naši predniki so ga glede na to substituirali bodisi z rezultati prve, bodisi z rezultati druge palatalizacije, v nekaterih primerih pa celo z velari. Seveda bi bilo za dokončno rešitev problema potrebno skrajno poglobljeno pretehtati vse starejše in mlajše substitute za romanske velare pred palatalnimi vokali v luči novejših – tudi romanističnih – spoznanj, kar bi zahtevalo samostojno razpravo. Pri dokončnem razreševanju tega vprašanja pa si z apelativi ne moremo kaj dosti pomagati: utemeljeno lahko sklepamo, da so se nekatere besede razširile zelo daleč od področja prevzema, pri čemer je treba žal ugotoviti, da si areala marsikatero od njih morda nikoli ne bomo mogli pojasniti. Več snovi za natančnejše preučevanje tega pojava nam sicer ponujajo krajevna imena²¹, nekaj primerov pa najdemo vendarle tudi med našimi apelativi. Tako *češnja* iz CERASEA "Kirsche" (REW 1823) in *cer* iz CERUS "Zerreiche" (REW 1838) potrjujeta, da lahko pričakujemo različne rezultate tudi v zelo starih izposojenkah, saj sta bili ti dve besedi prevzeti tako zgodaj, da sta splošno slovanski. Z različnimi substituti se srečamo včasih celo, kadar obstaja več starih izposojenk iz iste latinske predloge. Tukaj velja omeniti poleg za romaniste že kar sloviti toponimov *Čedad* in *Cavtat* (oboje iz CIVITAS, -ATE "Stadt", REW 1959), vsaj še predlogo ACIALE "Stahl" (REW 103), ki je ravno tako dala v slovenščini dvojne rezultate: vzh. štaj. *ocel* "jeklo" in gor. *cêl* "orodje" na eni strani in ptujsko *čêl* "jeklen" na drugi.²² Dogaja se tudi, da substituti kažejo na odsotnost palatalizacije tam, kjer bi jo sicer pričakovali, zato je treba za take primere poiskati drugačno razlago: slovensko *bisága* očitno ni bilo prevzeto iz BISACCIA "Quersack" (REW 1121), ampak iz neke suponirane romanske različice **bisaca*.²³

3.1.2. Sonorizacija

Pri konzonantizmu lahko omenimo še sonorizacijo medvokalnih konzonantov, ki se pojavlja v vseh zahodnoromanskih jezikih. O tem pojavu, ki ga slovenščina ne pozna, pričajo le nekatere od obravnavanih izposojenk, npr. FOCACEA "eine Art Kuchen" (REW 3396) → *pogáča*, RUBETUM "Brombeergebüsch" → *robída* (REW 7407), GALLETA "Eimer" (REW 3656) → *golída*, SCUTELLA "Schüssel" (REW 7756) → *skléda*, medtem ko druge kažejo na izposojeno iz oblik z

the second palatalization of velars was in operation, and became involved in the trend." (Shevelov 1964, 294; podobno Lamprecht 1987, 46).

²¹ Prim. Bidwell 1961, 122-124.

²² Prim. Plet. I, 81, 82, 97, 756; ESSJ I, 77, in II, 239.

²³ Tu opažamo zelo zgodnjo poenostavitev geminate, očitno še pred romansko sonorizacijo medvokalnih zapornikov, ki jo postavljamo v drugo polovico 4. stoletja.

ohranjenim nezvenečim konzontanom, npr. PIPER "Pfeffer" (REW 6521) → *pôper*, RUTA "Raute" (REW 7470) → *rúta*²⁴, LACTUCA "Lattich" (REW 4833) → *ločika*, PARRICATU(M)²⁵ → *prekát*.

3.1.3. Druge konzontanne spremembe

Poenostavljanje geminat je seveda mlajše od sonorizacije medvokalnih konzontanov, kot potrjujeta CUPPA "Becher" (REW 2409) → *kupa* in SACCUS "Sack" (REW 7489) → *sák*. Obravnavane izposojenke pričajo tudi o nekaterih drugih konzontanah spremembah, npr. o prehodih *v > b* kot v CAVEA "Höhlung; Vogelkäfig; Korb" (REW 1789) → *gájba*, *b- > v-* kot v VINCA (iz ž. spola prid. VINCUS "biegsam", REW 9242) > *béka* in *k- > g-* kot v CAVEA > rom. *gabia* → *gájba* ali rom. **cardass*²⁶ → *gradáš/e/*). O treh primerih substitucije začetnega *p-* z *b-* težko povemo kaj določnejšega: prvi je rom. **plania*²⁷ → *blanja*, kjer gre verjetno za istroromanski in furlanski prehod *p-* v *b-*, tj. da je sprememba nastala že v predlogi. V primeru besede *breskev* ← PERSICA "Pfersich" (REW 6427) gre verjetno za vpliv druge izposojenke, namreč *broskev*, ki je stara splošnoslovska izposojenka iz lat. BRASSICA "Kohl" (REW 1278), torej je do spremembe prišlo šele po izposoji. Tretji primer take substitucije je *bek* "ognjišče; trd kamen v kuhanem apnu", ki ga Bezljaj razlaga takole: iz latinskega FOCUS "Feuer" (REW 3400) naj bi bila beseda najprej izposojena v ilirščino, ki glasu *f* ne pozna in ga substituirala z *b*, od tod pa naj bi bila prevzeta v lokalno vulgarno latinščino z drugačnim pomenom kakor običajni refleksi iste latinske osnove. To pa pomeni, da bi šlo pravzaprav za posredno izposojenko. Do prehoda *p > b*, kot vse kaže, torej ni prišlo v vseh primerih niti iz istega vzroka niti v istem od obeh jezikov izposoje, zato teh primerov kljub enakim rezultatom ne kaže povezovati med seboj. Latinska konzontančna kupina *-ns-* se je seveda že pred prevzemom asimilirala, zato imamo različna rezultata za MENSA "Tisch" (REW 5497) → *míza* in MENTA "Minze" (REW 5504) → *méta*. Substitucija *s č* v besedi LACTUCA "Lattich" (REW 4833) → *ločika* bi kazala na prevzem skupine *-kt-* v vsaj do določene stopnje palatalizirani obliki.

3.2. Vokalizem

3.2.1. Sinkopa

Eden od pojavov, ki so najbolj spremenili podobo latinskih besed, je gotovo sinkopa. Ta je bila v določenih primerih v predlogi že izvršena, tako SYR(I)CUS "syrisch; purpurrot" (REW 8503) → *sírk*, SOL(I)DUS "eine Goldmünze" (8069) → *sold*, *PULL(I)CELLA "Mädchen" (REW 6819) → *púnca*, PARR(I)CATU(M)²⁸ → *prekát*, *PERS(I)CA "Pfersich" (REW 6427) → *bréskev*, oblika *bróskev* za BRAS-

²⁴ Za razliko od mlajše furlanske ali beneške izposojenke *ruda* (ESSJ III, 204).

²⁵ Izpeljano iz PARRICUS "Pferch" (REW 6253).

²⁶ Iz CARDUUS "Distel" (REW 1687).

²⁷ Iz PLANA "Hobel" (REW 6567).

²⁸ Glej opombo 25.

SICA "Kohl" (REW 1278) pa bi lahko pričala o tem, da je bila beseda v času prevzema še trizložnica, ker je *a* podan z *o*.

3.2.2. Slabljenje nenaglašanih vokalov

Starejši latinizmi in romanizmi v slovenščini pričajo tudi o slabljenju nenaglašanih vokalov: sln. *čės(nja)* se je razvilo iz CERESIA (nam. CERESIA, REW 1823), v sln. *poper* ← PIPER, -ERE "Pfeffer" (REW 6521) se je polglasnik mogoče razvil iz asla. *ɔ*, čeprav bi bil običajnejši substitut *e*.

3.2.3. Delno ohranjanje diftonga *au*

Le en primer iz zbranega gradiva priča o tem, da je bil vulgarnolatinski diftong *au* v času najstarejših stikov še ohranjen: *lavdica*, eno od narečnih imen za škrjanč-ka²⁹, izhaja iz latinske besede galskega izvora ALAUDA "Lerche" (REW 313).

3.2.4. Krajši izgovor vokalov v naglašanih predpredzadnjih in/ali odprtih zlogih

V romanistiki je znano dejstvo, da sta klat. kratki *i* in dolgi *e* sovpadla in dala v vulgarni latinščini enak rezultat, namreč vlat. zaprti *e*, vzporedno s tem pa je prišlo tudi do sovpada klat. kratkega *u* z dolgim *o* v vlat. zaprti *o*. Tako stanje potrjujejo tudi refleksi teh glasov v romanskih jezikih in raziskave epigrafskega materiala. Vendar pa je vulgarnolatinski glas iz nekdanjega klas. lat. kratkega *ī* v najstarejših latinizmih v nekaterih primerih celo v naglašeni poziciji podan z *ɔ*, se pravi, da pri substituciji ne daje vedno enakih rezultatov kot vlat. zaprti *e*. Tako imamo *golida* ← GALLETA, kot smo videli zgoraj, za razliko od *maša* ← MISSA "Messe" (REW 5610), kjer je prvi *a* kasnejši refleks za ultrakratki ijevski vokal. Glede tega težko rečemo karkoli drugega, kot da v času najstarejših stikov alpski Slovani teh glasov niso slišali enako, zato so potrebovali zanje različne substitute. Bidwellova razlaga je, da se primeri substitucije naglašanih vokalov s slovanskimi ultrakratkimi vokali pojavljajo praviloma v zaprtih ali predpredzadnjih zlogih (oz. v takih, ki so oboje, se pravi zaprti in predpredzadnji). Do takih substitutov naj bi po njegovem prišlo, ker so se vokali v takih zlogih na večini romanskega ozemlja izgovarjali krajše kot v odprtih in predzadnjih (Bidwell 1961, 114–115 in 117). Taka razlika v izgovoru je v romanskem jezikoslovju znana,³⁰ dokaz zanjo je gotovo dejstvo, da v večjem delu romanskih jezikov naglašeni vokal diftongira le v odprtih zlogih. V zbranih izposojenkah najdemo tudi različne substitute za vulgarnolatinski naglašeni *a* v penultimi ali antepenultimi, tako SACCUS "Sack" (REW 7489) → *sák*, toda BRASSICA "Kohl" (REW 1278) → *bróskev*.³¹ Ta razlika potrjuje, da je prišlo v naglašanih predzadnjih zlogih do podaljšanja vokala, se pravi, da se je vulgarnolatinski naglašeni vokal v predzadnjem zlogu izgovarjal daljše kot v predpredzadnjem.

²⁹ Prim. Plet. I, 503. Po Filipiju (1994, 25–27) živo še danes v slovenski Istri.

³⁰ Prim. Lausberg 1956, § 163.

³¹ Prim. Bidwell 1961, 115.

3.2.6. Zaprtost refleksov za lat. *ē* in *ō*

Kot značilnost ožjega območja prevzema bi lahko omenili zblížanje oziroma izenačenje vulg. lat. refleksov za klas. lat. *ō* in *ū*. Mario Doria meni, da je do takega prehoda prišlo na območju Istre že v zgodnji romanski fazi, pri tem pa se opira na latinske napise iz 5. ali 6. stoletja, ki so bili najdeni v Poreču in kjer imamo namesto DONAT obliko DUNAT in namesto FORMA obliko FURMA (Doria 1981, 58). Tudi ob prevzemu v slovanščino dasta glasova iz klas. lat. *ō* in *ū* vsaj pred nosnikom v najstarejši fazi enak rezultat, namreč *y*, iz katerega se je v slovenščini kasneje razvil *i*. Med našim materialom primera substitucije zaprtega vulgarnolatinskega glasu iz *ō* z *y* > *i* sicer ne najdemo, saj so vsi primeri s tem glasom iz nekoliko kasnejšega obdobja, ko se že substituirajo z *u*, tako npr. oronim *Mošun* < MANSIO, -ONE "Unterkunft" (REW 5610). Vendar pa je taka substitucija razmeroma dobro potrjena v toponimih³² in kaže, da sta si bila glasova v vulgarni latinščini tega območja zelo blizu. Ob tem ne preseneča ugotovitev, da je bil tudi zaprti *e* na tem področju zelo zaprt³³, kar ima za logično posledico substitucijo z *i* kot v *golida* ← GALLETA "Eimer" (REW 3656) ali *miza* ← MENSA "Tisch" (REW 5497).

Viri in literatura

- Bezljaj, France, 1965, Od kod ime *Jereka?*, *JiS*, 10, str. 224.
 Bezljaj, France, 1967, *Eseji o slovenskem jeziku*, Mladinska knjiga, Ljubljana.
 Bidwell, Charles E., 1961, The Chronology of Certain Sound Changes in Common Slavic as Evidenced by Loans from Vulgar Latin, *Word (Journal of the linguistic circle of New York)*, 17, str. 105–127.
 Bošković, Radosav, 1977, *Osnovi uporedne gramatike slovenskih jezika. I. Fonetika*, Naučna knjiga, Beograd.
 Dolinar, Darko – Faganel, Jože (eds.), 2004, *Brižinski spomeniki*, ZRC SAZU, Ljubljana.
 Doria, Mario, 1981, Il vocalismo istriano preveneto alla luce della toponomastica medievale e moderna, *Incontri linguistici*, 7, str. 55–68.
 ERHSJ – Skok, Petar, 1971–74, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, JAZU, Zagreb.
 ESSJ – Bezljaj, France, 1976–2005, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I–IV, Mladinska knjiga – ZRC SAZU, Ljubljana.

³² Zlasti med krajevnimi imeni na *-ona*, kot je *Humin* iz GLEMONA, *Krmin* iz CORMONES in podobno, le nekaj primerov vendarle v drugačnih pozicijah, npr. *Trogir* < **trogыръ* ← TRAGURIUM in za nas zanimivejši UTINU(M) > st. furl. *udino* → alpsko sla. **v-ydъnъ* > *Viden*, po hiperkorekciji knjižno *Videm* (Ramovš, 1936, 34-35; Bidwell, 1961, 116). O tem Lamprecht 1987, 45: "Rovněž románské 'temné' o před nosovými konsonanty je do slovanštiny přejímáno jako y (ъ)...". Prim. zgoraj, op. 4.

³³ "V onem vulgarnem romanskem dialektu, iz katerega so si Slovenci marsikako besedo izposodili (stara furlanščina), je bil *e* že tako ozek, da je bil za Slovana slišen kot njegov *i*." (Ramovš 1936, 40).

- EWSS – Miklošič, Fran, 1886, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wilhelm Braumüller, Wien.
- Filipi, Goran, 1994, *Istarska ornitonimija. Etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
- Greenberg, Marc, 2000, *A Historical Phonology of the Slovene Language*, Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg.
- Kos, Milko, 1985, *Mansus sclavonicus, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave*, Slovenska Matica, Ljubljana, str. 217–224.
- Kranzmayer, Eberhard, 1939, Frühromanische Mundarten zwischen Donau und Adria in deutschen und slavischen Ortsnamen, *Zeitschrift für Namenforschung*, 15/3, str. 193–224.
- Lamprecht, Arnošt, 1987, *Praslovanština*, Univerzita J.E.Purkyně, v Brně.
- Lausberg, Heinrich, 1956, *Romanische Sprachwissenschaft I, Vokalismus*, Walter de Gruyter, Berlin.
- LLMAI – Kostrenčić, Marko (et alii), 1969–1978, *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, I–VII, Editio Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagrabiae.
- Mańczak, Witold, 1975, Etimologija besede *kumъ*, *Slavistična revija*, 23/1, str. 59–66.
- Plet. – Pleteršnik, Maks, 1894–95, *Slovensko-nemški slovar*, I–II, Ljubljana.
- Pogačnik, Jože (ed.), 1968, *Freisinger Denkmäler*, Rudolf Trofenik, München.
- Ramovš, Fran, 1927, O prvotnih južsl. substitucijah za balk.-lat. *k*, *g* pred *e*, *i*, *Južnoslovenski filolog*, 6, str. 153–165.
- Ramovš, Fran, 1936, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, Ljubljana, Akademsko založba (ponatis izvirne izdaje: ZRC SAZU, Ljubljana, 1995).
- REW – Meyer-Lübke, Wilhelm, 1935³, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg.
- Rocchi, Luciano, 1990, *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*, Udine, Campanotto Editore.
- SES – Snoj, Marko, 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Shevelov, George Y., 1964, *A prehistory of Slavic, The historical phonology of common Slavic*, C. Winter Verlag, Heidelberg.
- Skok, Petar, 1926, Zur Chronologie der Palatalisierung von *c*, *g*, *qu*, *gu* vor *e*, *i*, *y*, *i* im Balkanlatein, *Zeitschrift für Romanische Philologie*, 46, str. 385–410.
- Skok, Petar, 1929, O slovenskoj palatalizaciji s romanističkog gledišta, *Južnoslovenski filolog*, 8, str. 38–64.
- Striedter-Temps, Hildegard, 1963, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Osteuropa-Institut Berlin, Berlin – Dahlem.
- Šturm, Fran, 1927, Refleksi romanskih palataliziranih konzonantov v slovenskih izposojenkah, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, 6, str. 45–85.
- Tekavčić, Pavao, 1987, Vojmir Vinja, *Jadranska fauna, Etimologija i struktura*

naziva, I–II, Split, Logos, 1986, I. vol. 5–504, II. vol. pp. 1–588., *Linguistica*, 27, str. 167–174.

Some Findings on the Phonetic Characteristics of Vulgar Latin Etyma for Older Latinisms and Romanisms in Slovene

Summary

On the basis of some 130 older Latinisms and Romanisms in Slovene, this paper seeks to determine what these borrowings, received some time before the end of the 11th century, reveal about the phonetic value of individual phonemes at the time of initial contacts with Slavic immigrants. The paper begins by drawing attention to a number of restrictions that must be taken into account. Through comparison with previous research, which was limited to toponomastic material, it then establishes several phonetic features of Latin bases for older Latinisms and Romanisms in Slovene. In consonantism, the duality of substitutional results for proto-Romance velar stops before a front vowel or vowel hiatus and for intervocalic stops, which may or may not be evidence of sonorization, reveal a great deal. With regard to vocalism, cases that confirm the lengthening of proto-Romance vowels in stressed penultimate syllables and the weakening of unstressed vowels and syncope are also fruitful. However, these are phenomena that can be noted across the entire Romance area. As a phonetic feature particular to the area of adoption (i.e., the Eastern Alps and the Adriatic region), only the levelling of proto-Romance o and u in Alpine-Slavic substitutes is noteworthy.

Agata Šega

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva c. 2, 1000 Ljubljana
agata.sega@ff.uni-lj.si

1.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

<i>i</i>	<i>e</i>	<i>ə</i> <i>a</i>	<i>o</i>	<i>u</i>
----------	----------	----------------------	----------	----------

1.1.3 Nenaglašeni samoglasniki

<i>i</i>	<i>e</i>	<i>ə</i> <i>a</i>	<i>o</i>	<i>u</i>
----------	----------	----------------------	----------	----------

1.2 Soglasniški sestav

1.2.1 Zvočniki

<i>u</i>			<i>m</i>
<i>v</i>	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
<i>j</i>			<i>ñ</i>

Fonološko nasprotje med /v/ in /u/ ni trdno, saj je [u] najpogosteje fonemska različica /v/, zato je /u/ lahko definiran kot t. i. obrobni fonem.²

/j/ je v položaju pred samoglasniki artikulacijsko in akustično bližji priporniškemu [j], v položaju ne pred samoglasnikom pa bližji dvoglasniškemu [i].

1.2.2 Nezvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
<i>č</i>		<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>č</i>			
<i>k</i>		<i>x</i>	<i>γ</i>
		[<i>h</i>]	

/č/ in /č̌/ sta v procesu sovpadanja.³

² Natančna razvrstitev obeh fonemov je podana v razdelku 2.2.1.

³ Informator, roj. leta 1939, v spontanem govoru fonemov /č/ in /č̌/ ne ločuje. Zaveda pa se, da je (bila) razlika med fonemoma v govoru prisotna in da je sam v preteklosti fonema različno izgovarjal. Na to dejstvo metajezikovno opozarja (*tlè: u Jè:ščke smo cja yù:orli – te stà:ri so yù:orli cja, ma té:leya 'dons na bò:š 'vič 'ču – tà:la fà:riba je ərdé:ča, ti stà:ri so jà:l ərdé:ča, ərdé:cja ... čá:k, še 'jest na znà:m 'vič ré:jč – je jà:u, sən že u'se 'jest plá:cju, 'dons reče'mo plá:ču*, ko pripoveduje o vaščanu, roj. leta 1919, ki se je po drugi svetovni vojni izselil v Francijo in v jezikovni izolaciji ohranil starejšo glasovno podobo krajevnega govora, ki jo informator pozna iz svojega otroštva), na podlagi česar je mogoče določiti prvotno razvrstitev obeh fonemov.

/č/ se fonetično realizira kot [c] v izglasju⁴ in kot [cj] v medsamoglasniškem položaju.⁵

1.3 Naglasni sestav

1.3.1 Naglasno mesto

Naglasno mesto je prosto in fonološko relevantno (pomenskorazločevalna vloga), npr. *ərmé:na* kot rod. ed. od *ər'men* 'jermen' ~ *ərme'na* 'rumena'.

1.3.2 Samoglasniška kolicost

Kolicostna nasprotja obstajajo na naglašeni samoglasnikih in so fonološko relevantna, npr. *'bank* 'lesena skrinja za drva' ~ *bà:nk* kot rod. mn. od *bà:nka* 'banka', *'duh* prid. 'dolg' ~ *dù:h* sam. 'dolg', *'las* 'laz' ~ *là:s* 'las', *'pas* 'pes' ~ *pà:s* 'pas', *'sit* prid. 'sit' ~ *sì:t* kot rod. mn. od *sí:to* 'sit', *'vas* 'ves' ali tož. mn. od *mì:* 'mi' ~ *và:s* sam. 'vas'.

1.3.3 Tonemskost

Tonemska nasprotja obstajajo na dolgih naglašeni samoglasnikih in so fonološko relevantna, npr. *komà:ir* 'komar' ~ *komà:r* kot rod. mn. od *komà:ra* 'pomočnica pri rodu'.

2 Razvrstitev

2.1 Samoglasniški sestav

2.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki se pojavljajo v vseh besednih zlogih in v vseh soglasniških okoljih.

2.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki se z izjemo /ə/ pojavljajo samo v edinih ali zadnjih besednih zlogih in v vseh soglasniških okoljih. Samoglasnik /ə/ se pojavlja kot neobstojni samoglasnik samo v edinih/zadnjih besednih zlogih v položaju pred /r/ (*čə'bər čəb'ra*) ter v pložaju med /r/ in /n/ (*čə'rən čər'na*, *Kə'rən Kər'na*).

2.1.3 Nenaglašeni samoglasniki z izjemo /ə/ se pojavljajo v vseh besednih zlogih in v vseh soglasniških okoljih. Samoglasnik /ə/ se pojavlja samo v položaju ob /r/, in sicer kot obstojni samoglasnik ne v izglasju (*ər'men*, *ər'ja*, rod. ed. *vər'xa*) in v pomožniku za 1. os. ed. *sən/səm* ter kot neobstojni samoglasnik v izglasju (*dó:bər dob'ra*).

⁴ Na to, da se /č/ v izglasju fonetično realizira kot [c], bi kazala rima v otroški pesmici: *Ti poví:em no prá:fco: / Tò:fəl ma no bí:elo krá:fco: / 'ɣu Políc ma dví:te kopí:c, / kər tí:ste sní:te, ní:ema 'vič*, v kateri se *kopí:c* rima z 'vič.

⁵ Tovrsten izgovor /č/ je značilen za vzhodne nadiške govore (Dreka in okolica v smeri na Livek in Sovodnje), drugod pa je razlika med /č/ in /č'/ komaj slišna (Logar 1966, [150]).

2.2 Soglasniški sestav

2.2.1 Zvočniki

Razvrstitev fonemov /v/ in /ǰ/ je v glasovnem nizu v večini pojavitev določljiva z njunim glasovnim okoljem: [v] se pojavlja v položaju pred nezaokroženimi samoglasniki *i, ie, e, a, a* (*ví:det, ví:edet, vé:je, vesè:ǰ, vər̀x vər̀xa, v̀s vasi*); [ǰ] se pojavlja v položaju pred samoglasnikom *o* (*ǰó:zen, ǰó:da*). [ǰ] se zelo redko pojavlja tudi pred nezaokroženimi samoglasniki (*ǰí:ba 'vrba', ǰis'ka 'vojska', 'ǰemp, trá:ǰenk, ǰ̀anac, 'ǰank, fè:bər̀ǰar*). Ker pojavljanje glasu [ǰ] v glasovnem nizu ni vedno določljivo z glasovnim okoljem, gre pri tem nedvomno za samostojni fonem, in sicer za t. i. obrobni fonem znotraj fonemskega sestava.

/v/ se v položaju pred pavzo premenjuje v /ǰ/ ali /f/ (*krá:va ~ rod. mn. krà:ǰ ~ daj./mest. ed. krá:f*), v položaju pred nezvenečim nezvočnikom v /f/ (*žív:et, 1. os. mn. sed. žívmó:, 3. os. mn. sed. žívjó: ~ 2. os. mn. sed. žíftá:*).

/v/ in /ǰ/ se ne pojavljata v položaju pred /u:/ in /u:0/.

/j/ se ne pojavlja v položaju pred /ie/.

/m/ se v položaju ne pred neustničnikom in pred *m* premenjuje v /n/ (končnica *-m/-n* za 1. os. ed. sed. *dí:elan#, re'čen#, sən dí:elu, sən 'šu ~ səm ví:edu, səm prá:vu* – končnica *-en* za or. ed. m pridevnikov in zaimkov *z nen dob'ren človí:ekan, z nen dob'ren mò:žan ~ z nen dob'rem pù:oban*).⁶

2.2.2 Nezvočniki

Zveneči nezvočniki se v položaju pred pavzo premenjujejo v nezveneče nezvočnike.

/ɣ/ se v položaju pred pavzo premenjuje v /h/ (*sni:eh sneǰá:*).

2.3 Naglasni sestav

2.3.1 Dolgi naglašeni samoglasniki, ki se pojavljajo v vseh besednih zlogih, tj. edinih/zadnjih in nezadnjih, imajo tonemski naglas, so akutirani ali cirkumfektirani.

2.3.2 Kratki naglašeni samoglasniki, ki se pojavljajo samo v edinih/zadnjih besednih zlogih, imajo jakostni naglas.

⁶ Premenjevanje fonemov /m/ in /n/ v nadiškem narečju in širše na slovenskem zahodu je značilno za sandhijevski položaj, kjer je zgodovinsko izpričan tudi prehod /n/ v /m/, npr. v Alasijevem slovarju iz leta 1607 (*adam 'vno', vum 'fuora', dam 'giorno', sim 'figliuolo'*) in v jezikovnem gradivu Baudouina de Courtenaya iz druge polovice 19. st. (*Škrátec am máslar*) (Furlan 1991, 26).

3 Izvor

3.1 Samoglasniški sestav

3.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

i ← ***I** (*li:st, zít; im. ed. in rod. ed. γríč γríča, xríp xríba, kríš kríža, stríc stríca; češník češníka, γlońík γlońíka, lažńík lažńíka, seník seníka, svetńík svetńíka; mi:šenk mi:šenka; rod. ed. mazi:nca – γlísta, zí:ma; motí:ka, sí:uka – lí:ce, ví:no – mi:su – im. ed. ned. ní:zek ní:ska ní:sko – im. ed. m in ž ned. γńí:u γńí:la, ží:u ží:va*);⁷

← ***i**- (rod. ed. *boží:ča, izí:ka, klí:na, Kobarí:da, mlatí:ča, γoyrí:ča, petelí:na, pí:ča, tí:ča – γrí:va, xí:ša, kí:ta, lí:pa, ní:va, pí:ka, pí:pa, rí:ba, slí:va, ší:ja, žlí:ca – ší:lo, ží:to; kopí:to, korí:to; cedí:lo, vezí:lo; kosí:šče, oyńí:šče, paryí:šče, starní:šče; ví:me – im. ed. ž in s ned. čí:sta čí:sto, sí:va sí:vo, tí:xa tí:xo; bí:stra bí:stro, xí:tra xí:tro*);

← sln. *aj* v primeru *mí:xen mí:xna mí:xno*;

← v prevzetem besedju (*brí:tof, butí:ya, oštari:ja*);

u ← ***ū** (*brú:s, dù:x, pù:st, strù:p, trù:p; jú:nc; im. ed. in rod. ed. klú:č klú:ča, klú:m klú:na, klabú:k klabú:ka, žú:í žú:la; rod. ed. kù:pca ‘kup trave’ – dú:ša, kú:na, lú:na; xrù:ška; sú:ša – ú:sta – lú:č, žù:č – im. ed. ž ned. čù:dna – im. ed. m in ž ned. γlú:x γlú:xa, xù:t xù:da, pù:st pù:sta, sù:x sú:xa – im. ed. dol. drú:h drú:ya drú:ye*);

← ***ū**- (im. ed. in rod. ed. *kú:ščer kú:ščerja; rod. ed. jú:ya, kažú:xa, krú:xa, kú:pa, trebú:xa – bú:la, klú:ka, lú:ža, mú:xa, nú:ta ‘čreda’ – jú:tro – im. ed. ž in s ned. rú:sa rú:so ‘rjav’ – im. ed. m ned. čú:den*);

← ***ŷ** (*dù:h, ù:k ‘volk’; im. ed. in rod. ed. Xú:m Xú:ma, pú:š pú:ža – tú:šča, žú:na – im. ed. m in ž ned. tù:st tú:sta*);

← ***ŷ**- (rod. ed. *Kú:ka, pú:xa – ú:na – im. ed. ž in s ned. dú:ya dú:yo, pú:na pú:no*);

← ***ŷ**u v primeru *dú:j dú:ja dú:je*;

← v prevzetem besedju (*pú:ńa*);

ie ← ***ě** (*brí:eh, brí:est, cí:ep, cví:et, í:es, lí:es, mí:ex, slí:et, sní:eh, sví:et, žlí:ep; Ní:emc; im. ed. in rod. ed. drí:en drí:ena, γrí:ex γrí:exa, xlí:ey xlí:eva, smí:ex smí:exa; lí:šenk lí:šenka; mí:esc mí:esca; rod. ed. xlí:epca – lí:exa, lí:eska, stí:ena, strí:ela, zví:ezda; klí:ěšče; besí:eda, obí:ela, sí:enca – Brí:ezje, smrí:ěčje; dlí:eto, γńí:ezdo, mlí:eko – pí:esem, bolí:ezen; í:et, rí:ěč, klí:et, sní:et, ví:est, zví:er – im. ed. ned. bí:ey bí:ela bí:elo, rí:edek rí:etka rí:etko – im. ed. dol. lí:evi lí:eva lí:eve – im. ed. m in ž ned. blí:et blí:eda, cí:ey cí:ela, lí:en lí:ena, lí:ep lí:epa, slí:ep slí:epa, srí:ep srí:epa*);

← ***ě**- (rod. ed. *človí:eka, orí:exa, sanosí:eka, sosí:eda, sví:edra – brí:eka, brí:eza, cí:esta, mí:era, mrí:ěža, plí:ěša, rí:epa, smrí:eka, strí:exa – dú:elo, lí:eto, mí:esto; kolí:eno, polí:eno, želí:ezo; brí:eme, sí:eme, slí:eme, tí:eme – im. ed. ž in s ned. zdrí:ela zdrí:elo*);

⁷ Kjer to ni posebej navedeno, znak * uvaja prvine izhodiščnega splošnoslovenskega fonemskega sestava.

← *ē po skrčitvi < *-bjé (im. ed. *Bazo:te, Kleni:te, korani:te, žyani:te* – im. mn. *ald:i:te* – *yni:es* ‘gnijes’, *pi:es* ‘pijes’, *veli:es* ‘izlijes’ < popsl. *gněš, *pěš, *uylēš < psl. *gnbjěšb, *rjbjěšb, *ujbjjěšb);

Odraz issln. *ē, nastalega po razvitem tipu skrčitve,⁸ v nadiškem narečju kaže na to, da je ta *ē fonološko sovpadel s issln. *ē in ne issln. *ē, saj izkazuje enake odraze kot issln. *ē̄ (nad. *korani:te* = *svi:et* ~ *lè:t* < issln. *korenjé = *sujēt ~ *léd < psl. *korenbjé, *sujětъ, *lědъ).⁹

← *ī v položaju pred *r* (*žir:er*, im. ed. in rod. ed. *mexi:er mexi:erja, pasti:er pasti:erja*);

← *i- v položaju pred *r* (rod. ed. *sí:era* ‘sir’ – *skí:era* – *sí:eršće*);

← *i v položaju pred *r* v prevzetem besedju (*funcjoni:erat, studi:erat*);

uo ← *ō (*bù:oh, ynù:oj, yù:ot, kù:os, lù:oj, mù:ost, nù:os, plù:ot, pù:ot, rù:ot, rù:oh, sù:ok*; im. ed. in rod. ed. *duxù:or duxù:orja, yaspù:ot yaspù:oda, zlù:odi zlù:odja* – *blayù:o, kolù:o, mesù:o, nebù:o, prosù:o, senù:o, testù:o, uxù:o, zlatù:o* – *kakù:oš, kù:ost, mù:oč, nù:oč* – im. ed. m ned. *bù:os* – rod. mn. *otrù:ok*);

ei ← *ē (*lè:t, mè:t, korè:n, plamè:n*, im. ed. in rod. ed. *večè:r večè:ra* – *jezè:ro, sərçè:– jesè:n, pè:jč, smè:t* – im. ed. m in s ned. *vesè:u vesè:lo*);

← *ē- (rod. ed. *studè:nca* – *debé:lca, pasté:la, té:pka, žé:m̄ba, žé:n̄ska* – *močé:n̄e*; im. mn. *čé:la, ré:bra, sé:dla* – del. na -l m *mé:du, né:su, pé:ku, ré:ku, té:ku* – im. ed. ž in s ned. *debé:la debé:lo* – im. ed. dol. *dé:sni dé:sna dé:sne*);

← *ē̄ (*plè:s, rè:t, pé:tk*; im. ed. in rod. ed. *rè:p ré:pa* – *pé:ta* – *imè:, prasè:– pè:st, vè:s* – im. ed. ž ned. *čè:dna* – im. ed. m in s ned. *ledè:m ledè:no, lesè:m lesè:no, posnè:t posnè:to, strupè:n strupè:no* – im. ed. dol. *svè:t svè:ta*);

← *ē- (rod. ed. *pojlé:da, zé:ta* – *dé:telá, sré:ča* – *jé:tra* – im. ed. m ned. *čé:den* – ned. *žé:t*);

← *ē̄, *ē- v položaju pred prvotnim ali drugotnim *j* in *í* (*yrè:je, yrè:je* – nam. *sè:jč – pandè:lk; bré:ja* – ned. *oblé:jč, sé:jč* – *nedé:la, vé:ja* – *vé:je*);

← *āj v primeru *zè:jc zè:jca*;

← v prevzetem besedju (*kapè:la*);

or ← *ō- (*Galó:ba, kó:ša, kó:ža, ló:nca, stó:ra* – *γərmó:ulé, γró:zdje*; im. mn. *ó:kna* – im. ed. m ned. *dó:bər, mó:kər, ó:stər, tó:pu*);

← *ō̄ (*dò:p, drò:h, lò:k, mò:š, prò:t, rò:p, sò:t, zò:p; yó:tc*; im. ed. in rod. ed. *xló:t xló:da, xró:šč xró:šča, kó:t kó:ta, mó:čenk mó:čenska, uó:š uó:ža, yalò:p yalò:ba, obrò:č obrò:ča*; rod. ed. *γò:pca, želò:ca* – *yó:šča, mó:ka, ró:ka* – *klò:p, pó:t* – im. ed. ned. *mó:dər mó:dra mó:dro, uó:zek uó:ska uó:sko, uó:tu uó:tla uó:tlo* – im. ed. m in ž ned. *γò:st yó:sta*);

← *ō- (rod. ed. *pó:pa* – *γó:ba*);

← *ō v položaju pred *u# (*Dò:u – sò:u – nò:u*);

← v prevzetem besedju (*batò:n, facò:u, kantò:n, madò:n*);

⁸ Šivic-Dular 1998, 14–18, 31–32.

⁹ Razviti tip skrčitve je s pomočjo nadiškega gradiva mogoče datirati tudi relativnokronološko. Oblike tipa nad. *ald:i:te* < psl. *lúdsje bi namreč kazale na to, da je bila kontrakcija v času spl. sln. naglasnega pomika s psl. starocirkumflektiranega zloga na naslednji zlog, ki se datira v 10./11. st., še v teku.

ar ← ***ā** (γlā:s, γrāt, xlāt, klā:s, lās, mlāt, mrāk, plā:s, prā:x, slā:p, smrāt, stā:n, strā:x, tāt, trāk, ūrāt, zrāk; klā:nc, nā:γnoj; im. ed. in rod. ed. kolā:č kolā:ča, komār komārja, kovā:č kovā:ča, krā:ī krā:īa, lopār lopārja, mlāj mlāja, plā:šč plā:šča, rokā:ū rokā:va, sərriāk sərriāka, žār žā:ra; prā:zenk prā:zenka, trā:ūenk trā:ūenka; γaspodār γaspodārja, mesār mesārja, zidār zidārja; jā:strep jā:streba, pā:īk pā:īka; rod. ed. xlā:pca, pā:ūca, pjā:nca, stārca – brā:da, γlā:va, slā:na, trā:va; plā:na; melā:va, oγrā:ja, otā:va, pjā:nka, težā:va – kāmne, zdrā:ūle, ūlā:ko, ūrā:ta – γolā:zen; dlā:n, mā:st, rā:st – im. ed. ned. krā:dek krātka krātko, prā:zen prā:zna prā:zno, rā:ūen rā:ūna rā:ūno, nā:γu nā:γla nā:γlo – im. ed. ž ned. pjā:na – im. ed. dol. mā:l mā:la mā:le, prā:f prā:va prā:ve – im. ed. m in ž ned. drā:h drā:γa, mlāt mlā:da, nā:h nā:γa, plā:n plā:na, sām sāmā, slā:n slā:na, zlāt zlātā);

← ***ā-** (im. ed. in rod. ed. jā:ūor jā:ūorja, kāmēn kāmna; rod. ed. brā:ta, γrā:xa, xrā:ma, Lā:xa, lā:za, mā:ka, mačerā:da, modrā:sa, mrā:za, obrā:za, potplā:ta, prā:γa, rā:ka; γā:bra, kā:šlā – jā:ma, kā:ča, kā:na, kā:ša, krā:va, mā:ma, slā:ma, ūrā:ma, žā:ba; lopā:ta – blā:to, mā:slo, sādlo (!); klā:dvo, tnā:lo – lā:kot, pā:met, stā:rost – im. ed. ž in s ned. boyā:ta boyā:to, piškā:va piškā:vo, slā:va slā:vo, stā:ra stā:ro, zdrā:va zdrā:vo – im. ed. m ned. γlā:dek, lā:čen – im. ed. ned. s pjā:no);

← ***ā** (dā:n, mā:x, lā:n, pā:n – vās – im. ed. m ned. bārdāk, γrañāk, γorāk, sladāk, težāk – bolā:n, dužā:n, dromā:n, laxā:n, mastā:n, mexā:n, močā:m, potā:n, prašā:n, sočā:n, stārmā:n);

← ***ā-** (mā:ša – im. ed. m ned. mā:du, pā:sji);

← v prevzetem besedju (im. ed. ž in s ned. plā:va plā:vo);

ar ← ***ā** (tā:riē – ā:ž, smā:rt – mār:tu – im. ed. dol. pā:rf pā:va pā:ve);

← ***ā-** (γā:ro, zā:rno – im. ed. ž in s ned. mār:zla mār:zlo);

← ***ā** (vā:rx).

3.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

i ← ***i** (k'lin, i'zik, pič'kot; mla'tič, ūoγ'rič'ogrc', tič – 'miš, 'nit, 'rit – im. ed. m ned. čist, 'siū, 'sit, 'tix);

← ***āi** ('di'daj, 'ki'kaj, sko'ri'skoraj');¹⁰

← ***ē** v primeru 'vič;

← ***ē** v primeru o'γiū;

u ← ***ū** ('juh, ka'žux, k'ru, 'kup – im. ed. m 'rus);

← ***ū** ('Kuk, 'pux – im. ed. m 'duh, 'pun);

← ***il**, ***ūl**, ***āl**, ***āl** (del. na -l m xo'du, γo'nu, lo'mu, mo'lu, no'su, pro'su, to'ču, ūo'zu; del. na -l m ču; ko'tu, o'ru, pa'ku – del. na -l m šu; del. na -l m če'su, dā:žū, iγ'ru, kle'su, ko'pu, pe'lu, poz'nu, me'tu, z'nū);

e ← ***ē** (člo'vek, x'lep, x'ren, med'vet, op'len, o'rex, sano'sek – zd'reu – del. na -l m bo'leu, 'deu, γo'reu, γ'reu, 'meu, se'deu, smā:deu, 'teu 'hotel' – ūo'ne'zunaj);

← ***ē** (čep – im. ed. m ned. de'beu, ā'rmen, ze'len);

← ***ē** (poγ'let, 'zet – te'le, ūre'me – sno'žet);

← prednaglasni ***e** v zlogu pred ***i**, ***ē** (stu'denc, Ko'bart);

← ***ē** v položaju pred ***n** in ***n** (a'den 'eden, po'zen, ske'dēn);

¹⁰ Prim. ledinsko ime (Perati) or. ed. Pot krā:jam, tož. ed. Pot k'ri.

- ← *-i v položaju pred *n* v primeru *pete'len*;
- ← prednaglasni *ə v primeru *'seda'zdaj*;
- o** ← *-ō (*'bop, γ'rop, γ'rost, k'lop, 'kou, 'koń, 'mol, 'pot, sa'kou 'sokol, s'nop, s'tou, st'rop, 'you – č'e'lo, ok'no, reb'ro* – im. ed. m ned. *'you, γ'labok, ša'rok, ve'sok*);
- ← *-ō (*'pop 'poppek* – tož. ed. *sest'ro, te'to, že'no*);
- ← prednaglasni *o v zlogu pred *-i, *-ə (*'bošč – ka'zouc, k'louc, 'konc, 'korc, 'lonc, z'lonc*);
- ə** ← *-ə v položaju pred izglasnim *r (*č'e'bər*);
- ← *ə v *-rn (*Kə'rən, tərən – čərən*);
- ← *-i v položaju pred *r* (*'sər'sir*);
- a** ← *-ā (*'brat, γ'rax, x'ram, 'Lax, 'las, 'mak, mač'e'rat, mod'ras, m'ras, ob'ras, potp'lat, p'rah, 'rak – t'la* – im. ed. m ned. *bo'gat, p'jan, piš'kau, s'lab, s'tar, zd'rau*);
- ← *-ā (*'bat, 'daš, 'pas, sta'bar – 'vas 'ves*);
- ← prednaglasni *a v zlogu pred *-i (*Ko'bart*);
- ← v prevzetem besedju (*p'lay*).

3.1.3 Nenaglašeni samoglasniki

- i** ← *i za soglasniško skupino (ne)zvočnik + zvočnik (*sí:ekli ~ zbrà:l*) ali po naliki na naglašeni položaj (im. ed. s ned. *γnilù:o ~ žvù:o*, tož. ed. *zmò*: ob mlajšem *živù:o, zimò*);
- ← *iē (*ič'men, i'zik*); *-ěj, *iā-, *-oj- v primerih *zlù:odí, i'sen, i'ce, uis'ka*;
- u** ← *u (im. ed. s ned. *γluxù:o, xudù:o, pustù:o, suxù:o*);
- ← *j (*bu'xa* – im. ed. m ned. *dužà:n* – im. ed. s ned. *tustù:o*);
- ← *-ou, *-əu, *-aui (im. ed. m ned. *bú:ku, yá:bru, já:uorju, isé:nu 'jesenov', sosí:redu*;¹¹ *bú:ku, brí:tu, cí:erku, 'ta na Mú:ruc*);
- ← *-il, drugotni *ə v soglasniškem sklopu soglasnik + *l*, *-al, *-ěl (del. na *-l m γù:oru, mí:eru, narè:du, osù:olu, posù:šu, prá:vu, usà:du*; im. ed. m ned. *ná:γu* – del. na *-l m né:su, pé:ku, ré:ku, té:ku*; del. na *-l m dí:elu, γlé:du, ká:zu, mí:ešu, plé:su, zvé:zu, kí:su* – del. na *-l ví:du, ví:edu*);
- ← *ə v primerih *buš'ela, duxù:or*;
- e** ← *ě (rod. ed. *breyà:, lesù:, sneyà:, svetù:* – tož. ed. *lexò:, stenò:, zvezdò:* – im. ed. s ned. *bledù:o, celù:o, lenù:o, lepù:o, slepù:o, srepù:o*);
- ← *e (*sest'ra, te'ta, že'na*);
- ← *ę (rod. ed. *pesti:, vezi:*);
- ← prednaglasni *ə v primerih *č'e'bər, Č'e'dat, ske'deń*;
- ← drugotni *ə v soglasniškem sklopu soglasnik + *m/n* (*γolà:zen, pi'esem*);
- ponaglasni *ə pri pridevnikih na *-ən in *-ək, ki je prvotno najverjetneje onemel (kot npr. pri samostalniških na *-əc in *-ək, npr. *xlá:pc, júnc – pé:tk, pandè:lk*), kasneje pa se je za olajšanje soglasniškega sklopa ponovno vrnil neobstojni *e* (im. ed. m ned. *č'é:den, čú:den, lá:čen, mlá:čen, prá:zen, rá:uēn, trú:den – γlá:dek, krá:dek, ní:zek, ri:edek, uó:zek*);
- ← *ə s sklopu *črě (*čeri:šná, čeri:euí, čeri:es*);

¹¹ Drugotna skupina *-ou-, nastala v soglasniškem sklopu *-oun- < *-omn- se pojavlja v nad. *pítun pítuna pítuno* 'velik o sadu, plodu; necepljen, o sadnjem drevju' < issln. *pítomn- < psl. *pítomъn-.

← prednaglasni *i v položaju za v (*vení:ka, ve'sok veso'ka veso'ko* – v psl. predponi **uy-* kot npr. v *vebrá:t, vekí:dat, velí:t, vepí:kaŋ*);

o ← *o (*ko'sa, ko'za, os'la, ŋo'da* – *lí:eto, mí:esto, ūlá:ko* 'del sani');

← *ɔ (rod. ed. *soší:eda; možá:, robù:, zobà:* – rod. ed. *klopi:* – im. ed. ned. s *ȳostù:o*);

← *ə v primerih *lox'no* 'lahko', *ŋo'ne* 'zunaj';

← *au, *ou v primerih *ȳlońí:k, Bazoí:e*;

ə ← *r skupaj z r (im. ed. ž in s ned. *mərt'va mərt'vo* – im. ed. ž in s ned. *ȳər'da, tər'da*);

← drugotni *ə v soglasniškem sklopu soglasnik + r (*vi:ətər – dó:bər, mó:dər, mó:kər, ó:stər*);

← *ri po izpadu nenaglašenege *i ob *r skupaj z r (*bərdà:k bərt'ka bərtkù:o*, predlog *pər*, predpona *pər-* npr. v *pərné:st, pərpelá:t, pəryná:t*);

a ← *a (im. ed. ned. s *drayù:o, mladù:o, nayù:o, planù:o, samù:o, slanù:o, zlatù:o*);

← prednaglasni *ə (*pa'ku – das'ka, la'ȳa, may'la, sta'za, ta'ma* – *lažńí:k – staklé:nca, žańí:ca* – im. ed. ž in s ned. *mad'la mad'lo*);

← prednaglasni *o najverjetneje položajno (sporadično disimilatorično o-jevsko akanje, pogosteje za mehkonobniki in ustničniki) (*damó:ŋ – ȳalò:p, ȳaspù:ot, ȳaspodá:r, ȳaspodí:ńa; ȳla'bok, kakù:oš, kalò:urat, ka'zoŋc, ka'žux; klabù:k; mače'rat, pa'loh, pandè:lk, pasté:la, pa'tok, sa'koŋ, sabó:ta, taporí:šće*);¹²

← ponaglasni *o redko (*sí:eratka*);

← prednaglasni *e, *ě sporadično (e-jevsko akanje) (*a'den ad'na ad'no, ȳrańà:k, mazi:nc, sano'sek, tras'ka, vas'na*);

← prednaglasni *i v primeru *ša'rok*.

3.1.4 Izguba samoglasnikov

∅ ← *-ǰ po umiku naglasa v položaju ne pred izglasnim zvočnikom (*oŋs – ka'zoŋc, k'loŋc, 'konc, 'korc, 'lonc, z'ŋonc* – *stu'denc*);

← **ponaglasni *ə** v položaju ne pred izglasnim zvočnikom, npr. v priponskih obrazilih *-əc, *-ək (*ȳò:pc, xlá:pc, xli:epc, kù:pc, mazi:nc, pà:ŋc, pjà:nc, stà:rc, želò:c; ȳó:tc, jú:nc, klá:nc, Ní:emc – pandè:lk, pé:tk*);

← *-j po umiku naglasa v položaju ne za soglasniškim sklopom (ne)zvočnik + zvočnik (*'bošč, Ko'bart, 'velk* – im. mn. *ot'roc* – daj./mest. ed. *'žen, 'kop* – mest. ed. *po'noč, ŋ 'peč, ŋ 'vas, ko'koš* – 2. os. ed. velelnika *'nes, 'ŋos*);¹³

← izglasni ponaglasni *i v odprtem zlogu v položaju ne za soglasniškim sklopom (ne)zvočnik + zvočnik (*lá:n* – dosledno v daj./mest. ed. samostalnikov a-jevske sklanjatve z nepremičnim naglasom na osnovi in mešanim naglasmom *'xí:š, xrù:šk, ȳlá:f* – redko v 3. os. ed. sedanjika glagolov s sedanjiško pripono *-i-* tipa *mó:t*, kjer je bil onemeli *i nalikovno nadomenščen z *-e-* iz oblik, v katerih se je prvotni *i- pojavljal v zaprtem zlogu, tipa *mó:ten mó:teš* → *mó:te*);

¹² Pogoji, v katerih prihaja do položajnega o-jevskega akanja, so opredeljeni takole: »disimilacijsko akanje« (Logar 1966, [149]), »v položaju za labiali in velari ter sporadično za dentali« (Logar 1981b, [257]), »za k, h, m, p« (Logar 1996a, [315]).

¹³ Prim. 3.3.1.

← neizglasni ponaglasni **i* v priponskih obrazilih *-ica, -ina* (*jú:žna, krá:fca, ló:nca, ní:fca, pá:lca, prá:fca, rú:sca, tá:šca, žá:pca*);

← prednaglasni **i* v položaju ob zvočnikih (dosledno v položaju za *r*: *bərdà:k bərt'ka bərtkù:o* 'priden', predlog *pə*, predpona *pə-* npr. v *pərné:st, pərpelát, pərynát* – dosledno v mn. in dv. sed. glagolov s sed. pripono **-i-*, kjer je bil **i* sicer nalikovno nenaglašen, npr. *živmò: žiftá: živjó: živmá: žiftá: žiftá:, tako boljó:, visjó:, tiščjó:, živjó:* – nedosledno v drugih pregibalnih vzorcih: starejše *zí:ma zmò:* za običajno *zí:ma zimò:*, starejše *ži:u ží:va žvù:o* za običajno *ži:u ží:va živù:o* – *žvâ:u žvali:, živ:na*;

← prednaglasni **u* v položaju za *r* (*dəřž'ba – ər'men* 'rumen');

← **e, *ę* v položaju ob *r* (*ər'men* 'jermen', *por'češ* 'porečeš', *nardmò:* 'naredimo');

← **ě* v večzložnicah v položaju za *s* redko (*prí:eska, skí:era – snožet*);

← ponaglasni **ę* v primerih *mí:esc mí:esca, pá:l'k pá:l'ka, zè:jc zè:jca* ob naslonitvi na samostalnike s priponskima obraziloma **-əc, *-ək*;

← **o* v položaju ob *u* (*u'ca – yuori:t*).

3.2 Soglasniški sestav

3.2.1 Zvočniki

Nastali iz enakih izhodiščnih splošnoslovenskih zvočnikov, poleg tega pa še:

u ← **ø* v položaju pred **q* kot protetični *u* (*uó:š, uó:ylé – uó:tu, uó:zek – uó:xat*);

← **b* v primeru *k'louc kloj'ca* 'klobčič';

v ← **u* v položaju pred nezaokroženimi (naglašenimi ali nenaglašenimi) samoglasniki, ki niso onemeli (*ví:det, ví:edet, vâ:s, vər'ca* 'vrv za vezanje sena', *vərx, vərt – krá:va, ní:va, ylá:va, trá:va* in nalikovno *krá:vo, ní:vo, ylavò:, travò:*);¹⁴

m ← **b* v skupini **bn* (im. ed. ž in s ned. *drom'na dromnù:o*);

n ← **m* v položaju, ko ta ni pred ustničnikom, izjema je ustničnik **m* (končnica *-m/-n* za 1. os. ed. sed. *dí:elan#*,¹⁵ *reč'en#*, *sən dí:elu, sən šu ~ səm ví:edu, səm prá:vu* – končnica *-en* za or. ed. m pridevnikov in zaimkov *z nen dob'ren človí:ekan, z nen dob'ren mò:žan ~ z nen dob'rem pù:oban*);¹⁶

← **l* po različenju v soglasniškem sklopu **ll*, nastalem po onemitvi neneglašenega **i* (*so mí:senli* 'mislili so', *sta mí:senla* 'mislila sta');

í ← **ø* v skupini **uj* (*drí:eu'le, yərmó:u'le, zdrà:u'le*);

¹⁴ Na sledi glasovne spremembe issln. **u* > Jevšček *b* v položaju pred sprednjimi samoglasniki bi kazal primer Jevšček *bazobína* 'bezeg' < psl. **bъzoуйна*. Mogoče je tudi, da je leksem prevzet iz sosednjih govorov (Piki, Avsa, Perati, Plohi, Livek), kjer je ta prehod znan. Na mešanje odrazov za issln. **u* in issln. **b* bi kazala tudi primera *s'lap slá:va slá:vo* < psl. **slābъ *slāba *slābo* s issln. **u* v medsamoglasniškem položaju in *bazò:u bazù:ola* 'vozel' s protetičnim **u*.

¹⁵ Znak # označuje pavzo.

¹⁶ Prehod issln. **-m* > *-n* je značilen za večino nadiških govorov z izjemo govorov Dreke in okolice (Logar 1966, [150]) ter govorov na Livškem z izjemo Jevščka.

- ← **l* v primeru *γlù:x*;
ń ← **n* včasih v bližini mehkonebnika *k* (češńík: *k* češńík: *ka*, *γlońík: k* *γlońík: ka*, *γrańà:k* *γrańík: ka* *γrańkù:o* – *ńí:va*, *o'γiń* *o'γńà*);
j ← **o* v položaju za **e*, **ě*, **ę* in pred **t* (ned. *pè:jč*, *rè:jč* – ned. *sé:jč* – im. ed. m in s ned. *ardé:jčà* *ardé:jčé*).

3.2.2 Nezvočniki

Nastali iz enakih izhodiščnih splošnoslovenskih nezvočnikov, poleg tega pa še:

- d** ← **o* v skupinah **zr*, **žr* (*zd'rey* *zdri:ela* *zdri:elo*; *ždri:et*, *ždre'be*);
 ← **t* v primeru *krá:dek* *krá:tkà* *krá:tko* po naliki na tip *rí:dedek* *rí:etka* *rí:etko*, *ylá:dek* *ylá:tkà* *ylá:tko* in v korenu *med-* kot v *med'la*, *me'deš*;
š ← **s* v položaju pred **ń* ali drugotnim *ń* (češńík: *k* češńík: *ka* 'česen');
 ← **č* v primeru *bušè:la* 'čebela';
ž ← **z* v položaju pred **ń* ali drugotnim *ń* (or. ed. *ž'ńí:n* 'z njim', *ž'ńó:* 'z njo', *ž'ńí:m* 'z njimi');
č ← **t* (*mù:oč*, *nù:oč*, *pè:jč* – im. ed. *ž* in s ned. *ardé:jčà* *ardé:jčé* – ned. *rè:jč*, *oblé:jč*, *sé:jč*);
γ ← **g* ne v položaju pred pavzo (*γó:ba*, *sneyà*);
 ← **o* v položaju pred **o* redko kot protetični glas (*γo'sa* 'osa');
 ← v prevzetem besedju (*buti:γa*, *fí:γa*);
h ← **g* v položaju pred pavzo (*sni:eh*);
x ← **x* (*xlí:rey*);
 ← tujejezični *f* v starejšem besedju (*'luxt*);
f ← **u* v položaju pred nenaglašnim *i*, ki je onemel, in nezvenečim nezvočnikom (*ńí:fca*, *prá:fca*, 'ta na *ylá:f*, 'tu u *ńí:f* – im. ed. dol. m *prà:f*, *pà:rf*);
 ← tujejezični *f* v mlajšem besedju (*bri:tof*, *fí:γa*).

3.2.3 Izguba soglasnikov

- o** ← **j* v položaju pred **ě* > nad. *i:ē* (*i:en* 'jem', *i:es*, *i:et* – končnica im. mn. samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve z mešanim naglasom *-i:ē*, npr. *ald:i:ē*);
 ← **u* v položaju pred **o* > nad. *u:o*, **ū*, **ù*-, **ǔ*, **ǖ* > nad. *u:o* (*tù:or*, *ù:k*, *ù:os*, *zù:on* – *ú:na* – del. na *-l* m ed, s ed, m mn., ž mn. *γù:oru* *γù:orlo* *γù:orli* *γù:orle*);
 ← **u* skupaj s predhodnim kratkim naglašnim ali nenaglašnim **a*, ki preideta v kratki naglašeni ali nenaglašeni *u* (glej 3.1.3 *u*);
 ← **l* skupaj s predhodnimi kratkimi naglašnimi ali nenaglašnimi **i*, **u*, **a*, **a*, ki preideta v kratki naglašeni ali nenaglašeni *u* (glej 3.1.3 *u*);
 ← **j* skupaj s predhodnim kratkim naglašnim ali nenaglašnim **a*, ki preideta v kratki naglašeni ali nenaglašeni *i* (glej 3.1.3 *i*);¹⁷
 ← **g* v obliki *mó:u* 'mogel';
 ← **r*, **l* skupaj z **i* v kratki obliki krajevnih prislovih 'γo 'gor, gori', 'do 'dol, doli';
 ← **d* v položaju pred **c* (*γó:c*, *želò:c*).

¹⁷ Prim. vire za kratka naglašena *i* in *u* (razdelek 3.1.2) ter nenaglašena *i* in *u* (razdelek 3.1.3).

3.3 Naglasni sestav

3.3.1 Naglasno mesto

Nesplošnoslovenske naglasnomestne spremembe so: 1. narečni praslovanski umik naglasa s praslovanskega dolgega srednjega samoglasnika z naglasom tipa novega akuta na prednaglasno kračino (*poló:žēš, počē:san*) (umik na prednaglasno dolžino je splošnoslovenski: *xvá:leš, napí:san*); 2. nesplošnoslovenski umik naglasa s cirkumflektriranega dolgega srednjega skrčka na prednaglasno kračino (*pó:znaš pó:znate*) (umik na prednaglasno dolžino je splošnoslovenski: *mí:ēšaš mí:ēšate*); 3. nesplošnoslovenski umik naglasa s *-ə v položaju ne pred izglasnim zvočnikom (*ka'zouc, k'louc, 'konc, 'korc, 'lonc, 'ous, stu'denc, z'uoenc ~ če'bər, po'zen*) in s *-i v položaju ne za soglasniškim sklopom (ne)zvočnik + zvočnik, in sicer dosledno v zaprtem zlogu (*'bošč 'božič, Ko'bart 'Kobarid, 'velk 'velik*) in nedosledno v odprtem zlogu (im. mn. *ot'roc ~ ko'ni, po'noč*).

3.3.2 Samoglasniška kolikost

Nesplošnoslovenski kolikostni spremembi sta: 1. zahodno- in južnoslovensko zgodnje podaljšanje kratkih akutiranih samoglasnikov v nezadnjih besednih zlogih, in sicer tako v predzadnjih kot v predpredzadnjih (*já:ma, já:γoda*); 2. skrajšanje prednaglasnega zlogotvornega *ɾ < *CɛrC/*CɛrC (*čər'na, γər'da, tər'da*).

3.3.3 Tonemskost

Nesplošnoslovenska tonemska sprememba je pojavljanje odraza popraslovanskega novega cirkumfleksa v nekaterih slovničnih kategorijah (deležnik na -l tipa *γori:ela*; rod. mn. tipa *kù:pu, brà:tu*; or. ed. tipa *kù:pmi, brà:tmí*; nedoločniki tipa *kupì:t, nosì:t, sušì:t*).

4 Besedilni zgledi

4.1 Godec opolnoči gode na pokopališču

'Ma, a ví:ēš, 'ta pər Mašè:rex, kù:o-j blù:o? J-bì:u en Velì:kacu γó:c. Kù:o mu-j blù:o imè: tí:stemu? 'Jest γa pó:znan, mì: smo 'γu Lí:ńofc sí:rekli né'γa travò:i. En tù:o-j blù:o za čá:sa po drú:γi 'uejsk, za čá:sa Amè:rike, k smo bli: 'γor, 'ne. So mu já:l, mì:slen, de mu dajó: ..., de so mu zbrà:l za cí:releγa telè:t sò:uđu kupì:t, 'ne, če γré: opò:uñoči: tí:e na brì:tof, tí:e na Tərčmú:n, ma de zaγó:de dvi:e pí:esmi, dvi:e melodi:je, de bojo čú:l, de bo 'ta na brì:tofe γó:du, 'ne.

»Jà:,« j-jà:u, »γré:n!«

P'jan je bì:u má:lo, je 'šu. Gó:de, γó:de, 'ne, zaγó:de an prí:de nazá:j, 'ne. Pù:obič! An 'ta so γa γlédli, de ..., a so γa ..., a mà: bəγè:ške celè:, a mà: jó:po celò:, a so γa rastəryal te mǎrtvi, 'ne. Kər ní:e blù:o 'nič:

»Ma kù:o? A-t ní:eso 'nič narè:dli?«

»'Nič!«

»Ma kù:o-j tù:o, de-t ní:eso 'nič narè:dli! Ja pa bi ti mù:orli 'ki narè:st!« 'ne.

»Ja,« j-jà:u, »ní:esan bè:dneγa ví:đu, m-ní:eso 'nič narè:dli.«

So mí:senli, de prí:de 'vas rastəryan nazá:j, de γa stəryajo te mǎrtvi, 'ne.

O'ni so bli: γotó:vi, de na pó:jde al pa, de če že pó:jde, de γa pa rastəryajo.

An te'le, za cí:leɣa telé:t kupí:t dná:rja-j zaslú:žu. An pot'le in je pa prá:vu, kakù:o-j narè:du. Je ré:ku:

»Kər sən tɪ:ɐ pər'su,« je ré:ku, »sən se žé:ɣnu, sən zmo'lu an sən oblú:bu ɥ'sen tí:sten mərtven, k-so 'tan potkó:pani, de pò:ɥ dná:rja, kar ɣa zaslú:žem, de plà:čan má:še.«

An je pò:ɥ dná:rja za má:še dà:ɥ, za tí:ste mərtve, jà.

4.2 Tatova ponoči preštevata ukradena jabolka na pokopališču

'Du Čeplesi:šček sta dvà: krá:dla, tatà:, já:pke, 'ne, po'noč. En 'ta seví:ede, po'noč celò: nù:oč okò:ɥ xodí:la an 'ta:

»Seda,« sta ix mí:ela 'du žá:kíle, 'ne, sta š'la, »'kan ɣremá:?'«

»Jà:, tlè: nas bojo ví:dli, nas ɥšà:fajo.«

»Puj,« j-jà:ɥ, »ɣremá: 'tu brí:tof,« j-jà:ɥ, »tí:e na prí:de bè:den,« 'ne.

'Ta, kər sta brí:tof ..., kər sta otpé:rjala ɥrá:ta, 'ne, se in je tí:st žá:kef usù:, 'ne, en 'ta so dví:e já:pke 'ɥon pá:dle.

»À:!'« j-jà:ɥ, »naj so tlè:, sa prí:dma pot'le,« 'ne, »sa prí:dma pot'le po ñè:,« 'ne.

'Ta sta š'la 'ɣor za en spomeník en 'ta sta takolè:.

»Ad'no me'ne, ad'no te'be, ad'no me'ne, ad'no te'be,« 'ne, »sta tá:lala já:pke,« 'ne.

J-blù:o zjú:tra, ɣré: mé:žnar zvonít, 'ne, tí:e na Tərčmún, 'ne, en 'ta tí:ste čù:je.

»Ad'no me'ne, ad'no te'be.«

An 'ta letí: xí:tro 'do ɣ ɣaspù:odu:

»Joj, ɣaspù:ot nù:nc, čú:jte,« je já:ɥ. Je já:ɥ: »'ɔr ɥ brí:tofe sta Zlù:odi an Bù:oh, duší:ce parttá:, duší:ce tà:lata,« j-jà:ɥ.

»A rí:es,« j-jà:ɥ, »'puj, 'puj,« j-jà:ɥ.

Prítta 'ɣor:

»Ad'no me'ne, ad'no te'be.«

Onà:dvà: sta 'ta za ɥrá:tex pa ɣlé:dla, 'ne, poslušá:la.

»Ad'no me'ne, ad'no te'be. Bè:n,« j-jà:ɥ: »Tè:le sma 'seda raspà:rtla, ɣremá: še po te drú:ɣe dví:e 'do zza ɥrá:t.«

An 'ta sta takù:o letí:ela ɣaspù:ot an mé:žnar, sta mí:senla, ɣré:sta po ñè:, onà: ..., tatà: ɣrestá: pa po tí:ste dví:e já:pke, 'ne.

»Seda ɣré:ma pa po tí:ste dví:e, k sta 'do za ɥrá:tmi,« 'ne.

Ta'da sta takù:o letí:ela, de so se im petè: 'tu 'rit tú:kle.

4.3 O zlodeju in zakladu

Je b'la na druží:na 'do pər Pikó:ne, sa-j vàs, 'ne? En za pərvi 'maj so blè: šmá:rence, 'ne, cì:ɥ 'maj so xodí:l rožá:r 'molt en Marí:jo části:t, má:ja mí:esca, 'ne. En 'ta je tista druží:na, tist mé:žnar, k-je bì:ɥ 'ɣor, so š'li, so cí:erku lepù:o opú:cal, k-je blù:o 'do spù:ot, 'ne. So cí:erku opú:cal en so brí:sal prà:x an 'do pər sveten Mixí:ele, 'ne, en 'ta so 'še zlù:odja opú:cal, tí:st ɣa-j lepù:o opú:cu, zlù:odja, 'ne, k je bì:ɥ oprà:n an 'ta še oflo'ku ɣa-j, 'ne, z ró:žmi, 'ne. Opflo'ku ɣa-j ró:žmi, 'ne.

»Nù:, 'seda bo lepù:o, smo cí:erku ušτί:mal, bojo lax'no šmá:rence,« 'ne.

En 'ta, je b'la pa navà:da ..., je b'la pa navà:da ũ tí:sti 'vas za pèrvi 'maj mláj:mí:et, 'ne, ušé:jč. De 'kam pój:de pù:oñ drú:h dà:n, je takolè: študi:eru. En 'ta po'noč sá:ña, po'noč je sa'ñu.

Je 'šu po mláj:s skí:ro takolè:, 'ne, 'gor po ní:eki xó:st en 'tan je b'la ena plá:ña, raŕní:na, an cí:esta an 'ta prí:de na čèr'nem ko'ñe en mò:š 'sa x ñe'mu, 'ne. Prí:de 'san, tí:st koñení:k se ũstà:ve, 'ne. Je 'meũ 'ta pot klabú:kan royè:. Je bi:ũ zlù:odi.

»'Lej,« j-jà:ũ, »ũčè:ra,« j-jà:ũ, »s me lepù:o opú:cu, 'do na Stà:ri 'gor,« j-jà:ũ, »'lej,« j-jà:ũ, »ti dà:n ká:so, de,« j-jà:ũ, »bó:š bo'gat 'seda.«

Mu-j dà:ũ ká:so zlatà:, 'ne, en 'ta-j jà:ũ:

»Zakopà:j jo,« j-jà:ũ, »te bojo əldi:e ví:dli, te ũkrà:dejo,« j-jà:ũ, »sa mà:š skí:ero,« j-jà:ũ, »za'kop,« j-jà:ũ ní:ekam,« j-jà:ũ, »'jest bom pa γléd:u, de na prí:de ká:k,« 'ne.

En se-j obr'nu, j-šu tí:e 'pot ..., j-šu xí:tro 'uon s pót:tí:e po ... blí:zu ene'ya xrá:sta, blí:zu ene'ya drevè:s, 'ne, γa-j zako'pu an 'deũ, je 'deũ špí:co 'gor. An 'ta j-pər'šu zlù:odi 'gor.

»Ma,« j-jà:ũ, »čù:ješ,« j-jà:ũ, »me'ne se na zdí: dob'ro,« j-jà:ũ, »tù:ole, prí:de ká:k,« j-jà:ũ, »ũzà:me špí:co an 'ta na boš ví:edu [kí:je-j].«

»Jà:, bèn,« j-jà:ũ, »reci: mi pa tí:, 'ki naj nardí:m. Ká:ko zná:mje naj dé:nen?«

»Ví:reš 'ki,« j-jà:ũ zlù:odi, »se obərnem,« j-jà:ũ »'jest, poseri: se,« j jà:ũ. Poseri: se!« 'ne. »Tí na nobè:den d'rek ũzà:me.«

'On se-j pos'ru, ũ resní:c se-j pa 'du pasté:l pos'ru. Je 'du pasté:ló s'ru, de-j začè:lo smərdí:et en 'ta j-jà:la že'na:

»Ki di:elaš,« j-jà:la, »tlè:, tlè: ũ onì:, tlè: ũ pasté:ló sé:r:ješ,« 'ne.

En 'ta sta xi ..., je b'la ũ'sa pasté:lá ũmà:zana, ũ'sa kám:ra smərdí:ela, an 'ta:

»Ká:-j s tà:bo! Ká:-j s tà:bo!«

En 'ta i prá:vu, 'ne, kù:o-j sa'ñu ob zlù:odja.

»P'rou ti stojí:, 'ka si zlù:odja oflo'ku ũčè:ra. Ká: si zlù:odja,« j-jà:la, »ũčè:ra oflo'ku.«

4.4 Sveti Tilih zbeži med mašo z oltarja

So mí:el tlè: ũ Benečí:ji – ma čá:k, ũ kéré:rem krá:ju, je p'rou poví:edlo, ũ kéré:rem krá:ju – cí:erku, je b'la posveče'na svetní:ku své:temu Tí:lixu. Ən en'kərt na lí:eto na ñe'ya γù:ot je bi:ũ se'ñan, je bi:ũ 'velk se'ñan, de so se od 'dost fà:r zbrá:l əldi:e, de so počástí:l své:teγa Tí:lixa. Na ví:en 'seda prù:ot kéré:remu je bi:ũ zavé:tnik, 'ne. Dob'ro. Ən so tú:t pè:tjarji xodí:l, 'ne, tlè: po Benečí:j so petlál:mó:ko, in je tú:t pre'cej pè:tjarju xodí:lo, k so petlál: tlè: po Benečí:j, 'ne [...]. In tí:st mé:žnar je 'šu 'gor, je očé:du cí:erku an kar je bi:ũ 'vas ot pà:jčune an ot praxù: tist svet Tí:lix, 'ne, takù:o k γa-j brí:su, se mu-j zasù:, se mu-j γlá:va ottəryala 'dol an rokè:, 'ne, takù:o je bi:ũ s'tar.

»À:, mú:oj Bù:oh, mú:oj Bù:oh,« je ré:ku, »'ki nardí:n? Jú:tre, jú:tre je prá:znik,« 'ne, »jú:tre je prá:znik, svet Tí:lix se-m je pa zasù:. Əldi:e me ũbí:jejo, me ũkú:nejo, 'ne. 'Ki naj nardí:n?«

ũ'se, ũ'se se mu j zasù:lo, stá:ro j blù:o.

- »Ki naj nardí:m?«
 An 'ta ɣa-j 'teu, ɣa-j uʒè:u 'dol, de ɣa zakò:la, de ɣa zaflì:ka, se mu še 'buí sesù, 'ne. Je jà:u:
 »Drú:zeɣa mi na preostà:ne ku ...«
 ɢa-j nabá:su 'tu žá:kel, 'ne, ɣa ja né:su damó:u.
 »ɢa mú:oren skrít,« j-jà:u.
 ən ta 'do na pót srè:ča pa pé:tárja, k-je bi:u tá:kšen ku svét Tì:lix.
 »Jej,« je ré:ku, je ré:ku, »vi:,« je jà:u, »čú:jte, čú:jte, pù:jte 'do x me'ne,« j-jà:u.
 »Ja za'ki,« j-jà:u.
 An 'ta pé:tár lá:čen, 'ne, pé:tár lá:čen, mu-j poví:edu, 'ne.
 Je jà:u: »Lej,« j jà:u, »lej, se naji:es tlè: pər 'men.«
 Mu-j dà:u za í:est, pé:tár že dú:go nie í:edu mesà:
 »Jú:tre,« j-jà:u, »tù:ole,« j-jà:u, »vas našti:man, k-bo má:ša, 'ne, de vas našti:nam za své:teɣa Tì:lixa, de pójte 'ɣu utá:r, boš že uʒdəržu, 'ne, no ú:ro,« j-jà:u, »ti dá:n, boš í:edu tlè: pər me'ne,« j-jà:u, »še tri: dni: an en te veli:k žá:kel mó:ke ti dá:n.«
 »Ū:,« j-jà:u, »seví:ede,« j-jà:u, pé:tár vesè:u, 'ne.
 Je 'šu 'ɣor, tí:, ɣa-j lepù:o namá:zu, kər ni 'meu bè: ..., ɣa-j s sá:dlan namá:zu, tí:ste ot pasèt sá:dla, 'ne. An 'ta, ɣ'lix tà:kšen je bi:u ku svét Tì:lix. J-jà:u:
 »Bót zamá:kñen,« j-jà:u, »əldi:e bodo,« j-jà:u, »bó:jo zamá:kñeni,« j-jà:u, »če takolè: 'ki nardí:š,« j-jà:u, »sa na bó:jo ví:edli, 'ne, se 'jem bo zdí:elo, 'ne.«
 En, pú:obič, zá:čne má:ša, je pəržyà:u kandè:le, 'ne, je pəržyà:u kandè:le an 'ta, kandè:le so ɣa pek'le, 'ne. Je bi:u 'va ..., je bi: s sá:dlan namà:zan, so mú:xe 'ɣo po 'nen xodí:le. An 'ta lepù:o 'ɣor, əldi:e so ɣlé:dli:
 »Ma kár-j 'dons své:temu Tì:lixu,« 'ne, »de mà: 'vas, de-j 'vas od mù:x,« 'ne, šərše'ni okò:u íe'ɣa brenčá:l en ɣaspù:ot je pri:dyu, de:
 »S'ta poxù:jš ...«, de, »s'ta pokvã:rjeni, poxujšù:jeta drú:ɣe. Če na ... se na pobù:ojšata, de na bó:ta bù:ojš, nas bo svét Tì:lix zapù:stu.
 »Na bon,« j-jau, »čá:ku pobù:ojšańa,« an 'ta j sko'ču 'uon z utá:rja an damó:u, 'uon s cí:erkve uté:ku. An 'ta əldi:e ərjú:l, tulí:l, š'li, ɣaspù:ot le'teu, 'ne, de-j b'la ob momé:ntu cí:erku prá:zna. Ū'se tí:ste žbri:nčle, k-so predà:jal, ũ'se-j letí:elo, ũ'se-j pù:stlo, ũ'se ũ'se-j letí:elo. En 'ta mé:žnar je ví:edu, mé:žnar je ví:du, je bi:u tí:xo. 'Ta ní:e bè:dnemu prá:vu, 'ne. An pé:tár ní:e mà:j 'vič pər'su, de mu ní:e blù:o trí:eba ne tri: dni: í:est mu dát an mó:ko, žá:kla, 'ne.

Zaključek

Govor vasi Jevšček pri Livku spada v okvir nadiškega narečja slovenščine, to pa v beneško-kraško skupino zahodnih slovenskih narečij. Najznačilnejše glasovne spremembe, preko katerih je iz izhodiščnega splošnoslovenskega fonemskega sestava (Logar 1981a) nastal fonemski sestav jevškega govora, je z zgodovinskoglaslovnega stališča na osnovi relativne kronologije njihovega nastanka in posledično njihove zemljepisne razširjenosti na slovenskem jezikovnem

ozemlju (Rigler 1963) mogoče razdeliti na zahodnoslovenske, beneško-kraške, splošnonadiške in nesplošnonadiške.

Zahodnoslovenske značilnosti so: 1. issln. * \bar{e} /* \bar{o} > *i*/*e*/*u*/*o* (Jevšček *lives*, *si:enca*, *mli:eko*; *bù:oh*, *mesù:o*, rod. mn. *otrú:ok*), skupno s severnimi slovenskimi narečji; 2. zgodnje podaljšanje issln. kratkih akutiranih samoglasnikov v nezadnjem besednem zlogu in posledično npr. sovpad odrazov issln. * \bar{e} in issln. * \bar{e} - (Jevšček *cí:esta*, *lí:eto*, rod. ed. *orí:exa*), skupno z južni slovenskimi narečji; 3. issln. * \bar{a} /* \bar{a} - > *a*: (Jevšček *dà:n*, *bolà:n*, *pás:ji*), skupno z južnimi slovenskimi narečji.

Beneško-kraška značilnost je pozno raznosnjenje psl. nosnih samoglasnikov * \bar{e} /* \bar{q} in posledično njuna (prvotna) široka odraza z odsotnostjo udvoglašenja: issln. * \bar{e} /* \bar{e} - > *e*: (Jevšček *desét*, *ylé:dat*, *pé:ta*, *ré:p* ~ obsoško (Robič, Kred, Potoki) *desét:t*, *ylé:dat*, *pé:ta*, *r'é:p*); issln. * \bar{o} /* \bar{q} - > *o*: (Jevšček *yó:ba*, *mó:ka*, *mò:š*, *zò:p* ~ obsoško (Robič, Kred, Potoki) *yx^uó:ba*, *m^uó:ka*, *m^uó:š*, *z^uó:b*).

Splošnonadiške značilnosti so: 1. prisotnost (podedovanih) tonemskih nasprotij in odsotnost naglasnega umika tipa issln. **sestrà*, **kozà*, **màglà* > **sèstra*, **kòza*, **màgla* (Jevšček *sest'ra*, *ko'za*, *may'la* ~ briško (Šmartno) *sè:stra*, *kò:za*, *mò:hla*); 2. odsotnost naglasnega umika tipa issln. **sěno* > **sěno* (Jevšček *senù:o*, tož. ed. *uodò*: ~ tersko (Subid) *sé:no*, tož. ed. *uó:dq*) ter naglasnih pomikov tipa issln. **zímà* > **zīmā* (Jevšček *mó:ka*, *zí:ma* ~ tersko (Subid) *mo'ka*, *zi'ma*) in issln. **južina* > **južina* (Jevšček *dí:elat*, *jú:žna* ~ tersko (Subid) *di'e'latə*, *ju'žna*).

Nesplošnonadiške značilnosti so: 1. issln. **-m* > *-n* (Jevšček *di:elan*, *pod bri:eyan* ~ Livek *di:elam*, *pod bri:eyam*); 2. issln. * \bar{u} /* \bar{u} > *u*/*u*: (Jevšček *ù:k*, *ú:na* ~ Livške Ravne *vù:k*, *vú:na*); 3. issln. **l* > *l̥* (Jevšček *klú:č*, *pù:olé* ~ Ošnje *kjú:č*, *pù:qje*); 4. issln. **u* > *v* v položaju pred nezadnjim samoglasnikom (Jevšček *ví:det*, *'velk*, *và:s*, *pod vasjó:* ~ Livek *bí:det*, *'belk*, *uà:s*, *pod uasjó:*); issln. **u* > *f* po onemitvi sledečega sprednjega samoglasnika (Jevšček *pòrf*, *prá:fca* ~ Livek *pòrp*, *prá:pca*); 5. issln. * \bar{a} /* \bar{a} - > \emptyset (Jevšček *'konc*, *'velk* ~ Ošnje *ko'nac*, *ve'lik*); issln. * \bar{a} > \emptyset (Jevšček *xlà:pc*, *pí:esk* ~ Ošnje *xlà:pac*, *piésak*). Govor izkazuje relativno majhno stopnjo t. i. sodobnega samoglasniškega upada (popolnoma lahko onemita samo * \bar{a} /* \bar{a} - in **l̥*/**l̥*), ki pa je večja kot v nadiških govorih, ki ne mejijo na obsoško narečje (Ošnje).

V govoru Jevščka je v besedi *sá:dlo* < psl. **sǎdlo* ter morda v krajevnih imenih *Sed'lo* < **sedló* in *Stá:re sed'lo* < **stároje sedló* ohranjen psl. soglasniški sklop **dl*, ki je v slovenščini splošno znan v ziljskem narečju, v ostankih pa tudi v ostalih koroških slovenskih narečjih (Ramovš 1924, 195–197). V posameznih besedah (in v omenjenih krajevnih imenih) se ta soglasniški sklop ohranja tudi v obsoškem narečju, in sicer tako v bovškem (Bovec *jé:du/jédla* 'jelka', *sá:dlo*, *šf:dlo*; Ivančič Kutin 2007) kot v kobariškem podnarečju (Libušnje *sádlq*; Pleteršnik 1894/95).

Literatura

Bezljaj, France, 1976, *Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga. A–J*, Ljubljana.

- Bezljaj, France, 1982, *Etimološki slovar slovenskega jezika. Druga knjiga, K–O*, Ljubljana.
- Bezljaj, France, 1995, *Etimološki slovar slovenskega jezika, Tretja knjiga. P–S*, dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan, Ljubljana.
- Bezljaj, France, 2005, *Etimološki slovar slovenskega jezika. Četrta knjiga, Š–Ž*, avtorji gesel France Bezljaj, Marko Snoj in Metka Furlan, uredila Marko Snoj in Metka Furlan, Ljubljana.
- Дыбо, В. А., 1981, *Славянская акцентология*, Москва.
- Дыбо, В. А., 2000, *Морфологизованные парадигматические акцентные системы*, Москва.
- Furlan, Metka, 1991, Slovensko *slīma* [ʃaliua, plouagne] (Alasia) in srbohrvaško *slīm* (Žumberek) – novo gradivo za slovansko-germansko izogloso **slīmь* : **slīma-*, *Jezikoslovni zapiski* 1, Ljubljana, 25–30.
- Ivančič Kutin, Barbara, 2007, *Slovar bovškega govora*, Ljubljana.
- Logar, Tine, 1951, Obsoško-nadiška dialektična meja, *Slavistična revija* 4, Ljubljana, 223–237, ponatis v Logar 1996, 137–147.
- Logar, Tine, 1981a, Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem, *Fonološki opisi srpskohrvatskih/ hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić idr., Sarajevo, 29–33, ponatis v Logar 1996, 243–247.
- Logar, Tine, 1981b, Osnje pri Sv. Lenartu (Osgnetto; OLA 2), *Fonološki opisi srpskohrvatskih/ hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić idr., Sarajevo, 41–46, ponatis v Logar 1996, 254–258.
- Logar, Tine, 1981c, Šmartno v Brdih (OLA 4), *Fonološki opisi srpskohrvatskih/ hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić idr., Sarajevo, 53–58, ponatis v Logar 1996, 264–269.
- Logar, Tine, 1996, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, uredila Karmen Kenda-Jež, Ljubljana.
- Pleteršnik, Maks, 2006 (1894/95), *Slovensko-nemški slovar*, Transliterirana izdaja, Ljubljana. [elektronska različica]
- Ramovš, Fran, 1924, *Historična gramatika slovenskega jezika II, Konzonantizem*, Ljubljana.
- Ramovš, Fran, 1935, *Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti*, Ljubljana.
- Ramovš, Fran, 1936, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, Ljubljana.
- Ramovš, Fran, 1950, Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov, *Slavistična revija* 3, Ljubljana, 16–23.
- Ramovš, Fran, 1952, *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana.
- Ramovš, Fran, 1971, *Zbrano delo I*, uredila Tine Logar in Jakob Rigler, Ljubljana.
- Ramovš, Fran, 1997, *Zbrano delo II*, uredil Jože Toporišič, Ljubljana.
- Rigler, Jakob, 1963, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14. 25–78.

- Rigler, Jakob, 1970, Akcentske variante I, *Slavistična revija* 18, Ljubljana, 5–15, ponatis v Rigler 2001, 320–328.
- Rigler, Jakob, 1971, Akcentske variante II, *Slavistična revija* 19, Ljubljana, 1–12, ponatis v Rigler 2001, 329–338.
- Rigler, Jakob, 1978, Akcentske variante III, *Slavistična revija* 26, Ljubljana, 365–374, ponatis v Rigler 2001, 338–346.
- Rigler, Jakob, 2001, *Zbrani spisi I: Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, uredila Vera Smole, Ljubljana.
- Snoj, Marko, ²2003, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V, 1970–1991, Ljubljana. [elektronska različica]
- Slovenski pravopis*, 2001, Ljubljana. [elektronska različica]
- Stang, Christian S., 1957, *Slavonic Accentuation*, Oslo.
- Šekli, Matej, 2006, Tersko narečje v kraju Subid / Il dialetto sloveno del Torre nel paese di Subit, *Terska dolina / Alta Val Torre / Val de Tor, Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*, ur. Milena Kožuh, Celje, Gorica, 161–187.
- Šivic-Dular, Alenka, 1998, Kontrakcija v slovanskih jezikih (V kontekstu poznopraslovenskega akcentskega pravila), *Slavistična revija* 46/1–2, Ljubljana, 5–43.
- Toporišič, Jože, 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana.
- Toporišič, Jože, ⁴2000 (¹1976), *Slovenska slovnica*, Maribor.

Krajšave:

daj. = dajalnik; dv. = dvojina; ed. = ednina; im. = imenovalnik; issln. = izhodiščni splošnoslovenski; mest. = mestnik; m = moški spol; mn. = množina; nad. = nadiški, nadiščina; or. = orodnik; os. = oseba; popsl. = popraslovenski; psl. = praslavenski, praslavanščina; rod. = rodilnik; s = srednji spol; spl. sln. = splošnoslovenski; tož. = tožilnik; ž = ženski spol.

A Phonological Description of the Local Dialect of Jevšček near Livek of the *Nadiško* Dialect of Slovenian Summary

The local dialect of Jevšček, located near Livek, is part of the Nadiško (Nadiža/Natisone) dialect of Slovenian, which enters to the Beneško-Kraško (Benečija-Kras) group of the Western Slovenian dialects. The most characteristic sound changes, by means of which the phonemic system of Jevšček dialect evolved from the Original Common-Slovenian (OCSln.) phonemic system (Logar 1981a), can be divided, from historical-phonological point of view on the basis of relative chronology nad consequently their geographical expansion on the Slovenian language territory (Rigler 1963), into three groups, i. e. Western Slovenian, Beneško-Kraško, Common-Nadiško and Non-Common-Nadiško sound changes.

*The **Western Slovenian** characteristics are as follows: 1. OCSln. *ě/*ō > i:e/u:o (Jevšček li:es, si:enca, mlí:eko; bù:oh, mesù:o, gen. pl. otrú:ok), common also to the Northern Slovenian dialects; 2. early lengthening of OCSln. short acuted*

vowels in a non-final syllable and consequently merger of OCSln. *ě and OCSln. *ě̇-, for instance (Jevšček cí:esta, lí:eto, gen. sg. ori:exa), common also to the Southern Slovenian dialects; 3. OCSln. *ǣ/*ǣ̇- > a: (Jevšček dà:n, bolà:n, pá:sji), common also to the Southern Slovenian dialects.

A **Beneško-Kraško** group characteristic is the late denasalization of the Proto-Slavic nasal vowels *ǣ/*ǣ̇ and consequently their (original) wide reflexes with absence of monophthongization: OCSln. *ǣ/*ǣ̇- > e: (Jevšček des'et, γl'é:dat, pé:ta, ré:p ~ Obsoško dialect (Robič, Kred, Potoki) des'é:t, γl'é:dət, p'é:ta, r'é:p); OCSln. *ǣ̇/*ǣ̇- > o: (Jevšček yó:ba, mó:ka, mò:š, zò:p ~ Obsoško dialect (Robič, Kred, Potoki) γx'ó:ba, m'ó:ka, m'ó:š, z'ó:b).

The **Common-Nadiško** characteristics are as follows: 1. the presence of (inherited) tonal positions and the absence of accent retraction of the type OCSln. *sestrā, *kozā, *māglā > *sèstra, *kòza, *màgla (Jevšček sest'ra, ko'za, maγ'la ~ Briško dialect (Šmartno) sè:stra, kò:za, mà:hla); 2. the absence of the accent retraction of the type OCSln. *sēnō > *sèno (Jevšček senù:o, acc. sg. yodò: ~ Tersko dialect (Subid/Subit) sé:no, acc. sg. yó:də) and of the accent advancement of the types OCSln. *zīmā > *zīmã (Jevšček mó:ka, zì:ma ~ Tersko dialect (Subid) mo:'ka, zi:'ma) and OCSln. *jūžina > *jūžina (Jevšček dí:elat, jú:žna ~ Tersko dialect (Subid) die'latə, ju'žna).

The **Non-Common-Nadiško** characteristics are as follows: 1. OCSln. *-m > -n (Jevšček di:elan, pod bri:eyan ~ Livek di:elam, pod bri:eyam); 2. OCSln. *ū̯/*ū̯- > u:/u: (Jevšček ù:k, ú:na ~ Livške Ravne vù:k, vù:na); 3. OCSln. *í > í (Jevšček klú:č, pù:olé ~ Ošnje/Osgnetto kjú:č, pù:je); 4. OCSln. *u > v in the position before non-back vowels (Jevšček ví:det, 'velk, vâ:s, pod vasjó: ~ Livek bí:det, 'belk, uâ:s, pod uasjó:); OCSln. *u > f after loss of the following front vowel (Jevšček p̄arf, prá:fca ~ Livek p̄arp, prá:pca); 5. OCSln. *-ǣ/*-ǣ̇ > ø (Jevšček 'konc, 'velk ~ Ošnje ko'nac, ve'lik); OCSln. *-ǣ > ø (Jevšček xlà:pc, pí:esk ~ Ošnje xlà:pac, piēsak). The local dialect reflects a relatively small degree of the so called modern vowel reduction (only *ǣ/*-ǣ̇ and *i̯/*-i̯ can be fully dropped), which is nevertheless higher than in the Nadiško local dialects not bordering to the Obsoško dialect (Ošnje).

In the local dialect of Jevšček, the Proto-Slavic consonant cluster *dl is preserved in the word sá:dlo < PSI. *sádlo and, maybe, in the toponyms Sed'lo < *sedlō and Stà:re sed'lo < *stāroje sedlō. This cluster is generally preserved in the Ziljsko dialect of Slovenian and occurs in other Carinthian Slovenian dialects as well (Ramovš 1924, 195–197). In single words (and in the above cited toponyms), this cluster is also retained in the Obsoško dialect, both in Bovec (Bovec jé:du/ jé:dla, sá:dlo, š'í:dlo; Ivančič Kutin 2007) and Kobarid subdialects (Libušnje sádlo; Pleteršnik 1894/95).

Matej Šekli

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva c. 2, 1000 Ljubljana
matej.sekli@guest.arnes.si

Psl. **stb*gna v slovenskih govorih

Alenka Šivic-Dular (Ljubljana)

*IZVLEČEK: V članku je na podlagi dostopnega gradiva predstavljena naglasoslovna, oblikoslovna in arealna problematika odrazov psl. leksema *stb*gna v slovenščini in na ozadju drugih slovanskih jezikov.

*ABSTRACT: Based on the material available, this article presents accentological, morphological, and areal issues in reflexes of the Proto Slavic lexeme *stb*gna in Slovenian, comparing this with reflexes in other Slavic languages.

Namen članka je predstaviti prostorsko razmeščenost imenskih in občnoimenskih glasovno-naglasnih različic psl. leksema **stb*gna slovenskih govorih in jezikoslovno problematiko te besedne skupine.

Etimologija

Prve etimološke navezave dolgujemo F. Miklošiču, ki je v geslu *stigna* povezal stcsl. *stb*gna, sln. *stegna* 'triebweg', hrv. *stagna* 'platea', kaš. *stegna* 'pfad' (Miklošič LP, 899; Miklošič SEW, 328), v geslu *stbdza* pa med drugim dodal še polj. *šciegno*, *stegno* 'spur' in vse skupaj navezal na let. *stiga*, stvn. *stīgan*, *stīc*, *steiga* in got. *staiga* (Miklošič, 328). Ugotovljena je bila zveza z gr. *στείχω* 'gehe' (Pedersen KZ 38, 322), poizkus povezave z rus. *stegátb*, *stegnút'b* s psl. **stb*g- (Kořínek, Studie onomat. 268)¹, gradivo iz ide. jezikov je navedeno pri kor. **steigh-* 'schreiten, steigen' (Pokorny 1017). Od slovanskih etimoloških slovarjev je polj. *stegno* 'wygon, ścieżka' povezano s psl. **stbdza* (Brückner 515), rus. *stógna* 'ploščad, ulica', mn. *stógnj*² se izvaja iz psl. **stb*gna, povezuje pa s stcsl. *stbga* 'tropa' in glag. *-stigátb* (Vasmer 3, 17), hrv. *stagna* 'platea' se povezuje s *staza*, *stignuti*, *stíci* (Skok 3, 324, 333–334), bolg. *stǫgda*, stbolg. *stb*gda in *stb*gna (*stb*gna) < psl. **stb*g- s *stbza*, *stigamъ* (Mladenov 615), sln. *stegně* ž mn. in *stágne* ž mn. < **stighnā* pa s *stezā* in *stigniti*, vse iz ide. kor. **stějgh-* (Bezlaj 3, 314–315/M.S.).

¹ J. Pokorny ga uvršča h kor. **stegh-/stengh-* 'stechen; Stange, Halm, Spitzes, Steifes' (Pokorny 1014–1015).

² Vasmer opozarja na bolg. *stb*gdá 'rynočnaja ploščadъ', sl. *stagně stəgən* R mn., nareč. *stagnā*, stpolj. *šciegna* 'pereputъe', polj. nareč. *šciegna*, slovin. *stějgna*.

Besedotvorje

Navezava na gornji ide. koren je splošno sprejeta, več neujemanja pa obstaja glede funkcije in števila priponskega obrazila: Tudi stcsl. *stǫgna* 'platea' F. Miklošič prvi razlaga kot tvorjenko s pripono *-na* iz kor. **stǫg-* (Miklošič II, 117–118)³, stcsl. *stǫgnb* 'platea' pa s pripono *-nb* (< ide. **-ni-*) za tvorbo abstraktnih samostalnikov ž. sp., a brez oblik s priponama *-na* oz. *-no* (Vondrák 1906, 480, 414)⁴, A. Vaillant stcsl. *stǫgna* 'place (publique)'⁵ navaja med leksemi s pripono *-na*, ki so »très anciens« ali/in etimološko »tout à fait claires«⁶ z opozorilom na pogostost pripone **-nā* v baltskih jezikih, ne omenja pa leksema s pripono **-no-* (Vaillant IV, 585–586, 583–585), F. Sławski v **stǫgna* kot nemotivirani tvorjenki k **stǫza* ugotavlja strukturalno funkcijo pripone **-na* < ide. **-nā*, kot razširjevalca arhaičnega leksema, podobno kot v **stǫgda* (SPsl I, 116), o substantivizaciji »starega ptc. f. **stighnā* k prez. **stěǫgh-ne/o-* > psl. **stǫgnešb*« govori M. Snój (Bezljaj 3, 314–315/M.S.). Dodatni korak stori K. Zierhoffer, ki izhajoč iz poljskih različic (prim. stolj./polj. nareč. *stegnal/ściegna* in *stegno/ściegno*) govori o priponah *-na* ž sp. in *-no* s sp. (prim. stcsl. *cěna*, *luna*, *sěno*) v leksemu **stǫgna*/**stǫgno* in o priponi *-da* (prim. stcsl. *uzda*, *qda*, *brazda*) v sinonimnem stcsl. *stǫgda*, bolg. *stǫgdá* (Zierhoffer 15).

Gradivo iz slovanskih jezikov

Besedje iz slovanskih jezikov pritegujem v obsegu, ki se zdi smiselno za oris problematike, izkoriščam pa priložnost, da podrobneje predstavim odlično študijo Karola Zierhofferja, v kateri je na slovanskem ozadju prikazal izraze za pojem 'steza' in etimološki družini iz kor. **stigh-* v zgodovini poljskega jezika, narečjih in onomastiki.

Južnoslovanski makroareal

Leksem **stǫgna* v občno- in/ali lastnoimenski funkciji je izpričan iz slovenskih in hrvaških govorov, prve zapise pa prinašajo stcsl. spomeniki (Ev Supr Apost (Grš) Bes), ki izvirajo iz Makedonije oz. Bolgarije. Izpričan je leksem *stǫgna* -y ž ed. v pomenih 'ulice; ulica, stogna; StraÙe, Gasse; vicus platea' (npr. *skvozě vsi i stǫgny ištju jegoÙe ljubitb d(ou)ša moja* 'per vicos et plateas quaeram' Ct 3,2; Bes 25, 158aß 2sq; *po oulicamъ i po stǫgnam jego ištet(b)* 'per vicos et plateas' Bes 25, uvar 86aa 33); kot *stǫgny* ž mn. pa v pomenu 'námestí; Markt; forum' (prim. *pride /.../ na stǫgny* Supr 137, 13) in v pomenu 'dvorana, vestibul; zal; Vorhalle, Vestibül' (npr. *stǫgnbi dvoju loktoui izměrejutb se* 'vestibulum' Bes 38,295bß 22sq (Ez 40,9); *vъ sei c(b)rk(b)vi jaÙe togo radi stǫgny naricajetb se* 'vestibulum' Bes 38,296aa 4; SJS 194)⁷, pri Miklošiču tudi *stǫgda* 'platea' sup. (Miklošič LP, 899). V stbolg. se

³ Pod pripono *-no* uvršča homonimni stcsl. *stǫgno* ob psl. **stegno* 'femur' (Miklošič 2, 116).

⁴ Ta stsrb. besedna različica naj bi bila analogna po tipu **kostb* (Zierhoffer 17).

⁵ A. Vaillant na tem mestu navaja rus. *stǫgna* (slavonizem), stsrb. *stagna* 'place, rue', sln. *stegna* 'piste pour le bétail', stolj./dial. *ściegna* 'sentier' in 'pâturage' ob stcsl. *stǫza*.

⁶ Sem uvršča stcsl. *cěna luna*, *pěna*, *vlūna* 1-2; *vesna*, *glina*, *měna*, *slana*, *strana* itd.

⁷ Pri obravnavi stcsl. polglasnikov V. Jagić pravi, da je beseda *stǫgna* zapisana tudi z *ъ*, tj.

pojavlja leksem tudi v pisnih oblikah *stǣgna/stǣgna* 'platea' (Miklošič LP, 899) in *stǣgdá* 'ploščadъ' oz. v slovarju N. Gerova kot *stǣgda* v pomenu 'široko ravno město meždq kǫšty-ty vъ gradъ, vъ selo; ploštъ, razkoľъ, mejdanъ, mejdanǫkъ; ploštadъ, placъ' (Zierhoffer 7). V občnoimenski funkciji sta v starosrbskem pismenstvu registrirani različici *stǣgna* 'πλαταια, platea' in *stǣgnъ* ž ed. 'platea' (Miklošič LP, 899). Po podatkih starejših in novejših pisnih virov se je leksem **stǣgna* v tej funkciji ohranil do današnjih dni v čakavskih govorih srednjedalmatinskih otokov. Kot *stagna* v pomenu 'platea', 'semita, trames' je zabeležen v slovarjih F. Vrančiča in J. Stullija⁸, v živi rabi pa še pri dalmatinskih piscih M. Maruliću, J. Barakoviću, M. Albertiju), novejša dela ga beležijo kot občno ime in topoleksem samo na dveh dalmatinskih otokih: sam. *stǣgna* ž ed. pomeni 'Dorfstraße' in 'steiler Bergweg' z manjš. *stagnica* (Brač; ČDL I, 1149), *stǣgna* ž ed. 'širok seoski put', 'prošireni put u naselju' (Šimunović 2006, 543) z manjš. *stagnica* ž ed. 'mala stagna' (Donji Humac; Šimunović 2006, 543). Toponime navaja z Brača: *Stǣgna* (Bol), *Stǣgne* (Donji Humac), *Stagnica* (Donji Humac, Nerežišća) s pojasnilom, da »označuju proširenu ravnu stazu i okolišno područje« (Šimunović 1972, 190). V deloma spremenjeni obliki, tj. *Stagnä* (Bol), *Stǣgne* (Donji Humac), *Stagnica* (Gornji Humac, Nerežišća) jih navaja P. Šimunović še v slovarju otoka Brača (Šimunović 2006, 543). Poleg tega P. Skok prinaša še obliko top. *Stagnâ* 'strmi del Bola' z Brača (Skok 3, 324) in top. *Stǣgna* ž ed. (Smokvica) kot ime 'vrlo strm/e/ ulic/e/' s Korčule (Skok 3, 324, geslo *stagna*).

Slovensko občnoimensko gradivo

Najbolj izčrpne informacije o obliki, pomenu, lokaciji tega psl. leksema v sln. prinašata slovarja M. Pleteršnika in sodobnega knjižnega jezika (SSKJ). M. Pleteršnik zabeleži štiri različice iz slovarjev in besednih zbirk iz O. Gutsmanna (1789), A. Murka (1832–33), M. Cigaleta, A. Janežiča (1867), M. Valjavca (Rad), L. Svetca (rokopisni slovar), J. Zalokarja (rokopisni slovar) in književnih del (J. Jurčič, F. Levstik):

- Sam. *stǣgna* -gǣn s mn. 'der Viehtriebweg (meist eingefriedet)' (Pl 2, 560); vira: J. Zalokar, F. Levstik (prim. *na stagnih*).

stǣgny luc. XIV, 21. 187^b, *stǣgnaxъ* matth. VI.2.8^b (Zografski ev.) in dodaja »Es scheint auch diese Schreibart nicht zu verwerfen zu sein; man erinnere sich der später häufig vorkommenden Form *stogna* und nehme hinzu, dass auch Zogr. *stǣza* schreibt. Möglich ist es also, dass man in der Aussprache *stǣgna* und *stǣza* unterschieden hat. Ostrom., Sav. kn., Grig. nanz. haben allerdings ѣ, doch Cod. Supr. schreibt mit ѣ: 101, 104.« (Jagić 27).

⁸ Vrančičev *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae* (Benetke 1595) vsebuje okrog 5800 hrvaških besed, največ izvorno čakavskih, predvsem iz Vrančičevega rojstnega kraja. – Stulli je sestavil tri slovarje: *Lexicon latino-italico-illyricum* (Budim 1801), *Rječosložje ilirsko-italijansko-latinsko* (Dubrovnik 1806), *Vocabolario italiano-illirico-latino* (Dubrovnik 1810); slovar iz leta 1806 vsebuje besedišče iz objavljenih del dubrovniških, dalmatinskih, hercegovskih, bosanskih, slavonskih in istrskih piscev.

- Sam. *stagnà* -gǣn s mn. 'stegne' (Pl 2, 566); vir je J. Jurčič (prim. *po stegnih; po ozkih stegneh*)
- Sam. *stagne* -gǣn ž mn. (gor.; Pl 2, 560).
- Sam. *stagnè* -gǣn ž mn. 'der Triebweg für das Vieh, gewöhnlich zwischen zwei Zäunen' (Pl 2, 566); viri: O. Gutschmann, A. Murko, M. Cigale⁹, A. Janežič, M. Valjavec, L. Svetec. Tu sta dodani različici *stegna* ž ed. (Murko, Miklošič), *stagnà* (Valjavec).

Gradivo 20. stoletja v SSKJ (1994)¹⁰ je označeno kot narečno s pomenom 'pot, steza, po kateri hodi živina na pašo', opažamo pa drugačno razmerje med vrsto osnove in slovničnim spolom, tj. osnova *stagn-* je vezana na ž sp., osnova *stagn-/stǣgn-* pa na s sp.:

- Sam. *stagne/stagne* -gen ž mn. (prim. *je gnal živino po stagnah*; SSKJ 1300); listkovna kartoteka obsega zpise iz gorniških (B. Režek), zemljepisnih (F. Ilešič), književnih del (J. Jalen, F. S. Finžgar) in prevodov.
- Sam. *stegnà* -gǣn/*stǣgna* -gen s mn. (prim. *po stegnih*; SSKJ 1308); listkovna kartoteka obsega izpise iz književnih del (I. Zorec: *za mejo po stegnéh* 1935; *živinogon ali stegnà/stegnà, ponekod bolj podobna kozjim stezam* 1935; *po stegneh in rebreh* 1929; *po ozkih stegneh, ki so še dandanes pod vasjo, da se hudournica odceja in da ima živina kod s paše domov* 1934; *po stegnih za vasjo* 1929).

Med drugimi deli naj bo omenjena še dragocena knjiga R. Badjura *Ljudska geografija*, ki v razdelku Vozne poti (Badjura 285–286) prinaša naglasno-oblikoslovni različici z osnovo *stégn-*, tj. *stégna* in *stégne* (poleg *stagna* -gǣn) in razširjenim pomenom »navadna pota, kolovozi, ulice, ki se stegujejo iz vasi čez polje proti večji cesti, in sicer z obeh strani skoraj pravokotno« (Komenda), a dostavlja, da je prvotni pomen *stegen* »poljska ulica, zagrajena pot, ki drži iz vasi na kak pašnik« (Badjura 286).

Iz gornjih virov pridobljeni podatki kažejo naslednjo sliko:

1. Naglašeno osnovo *stágn-* (Pleteršnik), *stāgn-/stāgn-* (SSKJ) vsebujejo samostalniki ž mn. (tj. *stagne stágn*), ki se pojavljajo po Gorenjskem, medtem ko so sam. s mn. z enako osnovo (tj. *stagna stágn*) arealno teže določljivi; zapisala sta jo namreč pisca po rodu z Dolenjskega¹¹, kjer topoleksem **stǣgn-* doslej ni bil opažen.
2. Nenaglašeno osnovo *stagn-* vsebujejo samostalniki ž mn. (tj. *stagnè*)

⁹ Leksem *stegne* ž mn. najdemo v geslih *der Triebweg* (tudi *gonje* mn., *zgon* 'Zusammentrieb'; Cigale 2, 1643), *der Viehtrieb* (tudi *gonje* mn., *živinski tir*, *ulice* mn., *klanec*; Cigale 2, 1800, medtem ko v geslih *der Pfad* (Cigale 2, 1153), *der Steig* (Cigale 2, 1544) navaja samo *steza* z manjš. *stezica*, (*peš*)*pot*, *tir* oz. *steza* z manjš. *stezica*, *pešpot*, *gaz*.

¹⁰ Podatke povzemam tudi po listkovni kartoteki Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (ZRC SAZU).

¹¹ J. Zalokar (1792–1872), rojen v Vinici pri Šmarjeti, po prihodu v Ljubljano (1853) se posveti slovaropisju (ES 15, 51); F. Levstik (1831–1887), rojen v Donjem Retju, živel v Ljubljani, Olomoucu, na Dunaju, gradu Turn pri Moravčah pri Gabrovki, gradu Kalec pri Knežaku, v Trstu.

stȅgǎn), ki so širše znani (koroški, deloma gorenjski, morda dolenski?), medtem ko sam. s mn. z enako osnovo (tj. *stȅgnǎ stȅgǎn*) navaja spet samo Dolenjec J. Jurčič.

3. Naglašeno osnovo *stȅgn-* vsebujejo samostalniki s mn. (tj. *stȅgna -gen*), ki jih poznamo po SSKJ in so morda nedavnega nastanka, čeprav bi v Jurčičevih dveh glasovno-naglasnih oblikah M mn. (tj. končniški naglas: *po ozkih stȅgneh* (1870), naosnovni naglas: *po stȅgnih* (1864)) lahko videli neustaljenost iktusa kot posledico mešanja več akcentskih paradigem pri leksemu, ki izginja.

4. Naglašeno osnovo *stȅgn-* vsebujejo samostalniki ž mn. (tj. *stȅgne*) in s mn. (tj. *stȅgna*), ki so izrecno locirani samo s sintagmo »n/a deželi po ravnem«.

Slovensko lastnoimensko gradivo

**Stȅgna* kot topoleksem označuje geografske objekte, najpogosteje ledinska imena, zato je gradivni korpus do določene stopnje odvisen od velikosti merila toponimičnih zbirk, identifikacija na terenu od natančnosti ubikacije, njegova vrsta pa od opisov narave (vrste) objekta. Viri za toponimično gradivo so: Register zemljepisnih imen Geodetske uprave RS (REZI5), Digitalna datoteka ledinskih imen Agencije RS za kmetijske trge in razvoj podeželja (Datoteka LI 2003)¹², T. Jarc popis ledinskih imen, Krajevni leksikon Slovenije I–IV (KLS) in drugo.

1. Topoleksem *Stȅgne* (tj. z osnovo *stȅgn-*) navaja in locira nekam nad Bohinjsko Bistrico H. Tuma: »Matajurski vrh 193; iz Poljan na zahod čez *Stȅgne* v Šoštarjevo konto, pod njo Rjavec 1505 m do 1206 m (gozd)« (Tuma 56).
2. Stanovniško ime *Stȅgnarjȅ* I mn. 'vzdevek za Kupljenčane' (Bohinjska Bela) < topoleksema **stȅgna* (Čop 1983, 23).
3. M ed. *u Stegnice* 'ime poti' (Zgornje Laze; Čop 1983, 21) < **stȅgnīca*.
4. Veliko podatkov za različne geografske objekte z opisi podaja T. Jarc: *Top. Stagne* 'pot obrobljena s starimi lipami' (Jarc, št. 480, k.o. Zabreznica); *Za stagnam* 'njive in travniki vzhodno od stagen' (Jarc, št. 483, k.o. Zabreznica); *Za Stagnam* 'travniki in njive na ježi vzhodno od cerkve sv. Marka' (Jarc, št. 606, k.o. Zabreznica); *Za stagnam* 'deloma listnat gozd, deloma travniki' (Jarc, št. 764, k.o. Hraše); *Za stagnam* 'njive in travniki' (Jarc, št. 866, k.o. Hraše); *Na Stagnah* 'stagne na meji Vrba–Studenčice ob Blejski cesti Smokuč–Blejski most; listnat gozd in košenice' (Jarc, št. 754, k.o. Zabreznica); *Med Stagnami* 'travniki med vrbenskimi in Studenškimi stagnami. /.../ Nekdaj srenjsko zemljišče' (Jarc, št. 759, k.o. Zabreznica); *Pri Stagnah* (Jarc, št. 599, k.o. Zabreznica); *Stagne* 'Stagne so tukaj širok klin, kjer so prej potekale Vrbenke in Studenške stagne, ki so se združile pod vahtnico pri železniški progi. Med stagnami pa je bil pod ježo dokaj širok travnik, danes je tod nogometno igrišče. Skozi Stagne so potekale Blejska pot iz Smokuča in nekoč tudi stara pot v Doslovče (mimo kužnega znamenja), sekala pa jih je starodavna pot Vrba – Radovljica. Danes jih sekajo še železnica, regionalna cesta in avtocesta. Lipov drevored.' (Jarc, št. 744, k.o. Zabreznica); *Hraške stagne* (Jarc, št. 865, k.o. Hraše); *Vrbenke stagne* 'stagne vasi Vrba, imenovane tudi *Ulce*. Lipov drevored. Potekajo po ježi. Skozi stagne poteka pot v Studenške stagne in nekdanja pot Vrba–Studenčice' (Jarc,

¹² Hrani Etimološko-onomastična sekcija ISJ ZRC SAZU (Ljubljana).

- št. 622, k.o. Zabreznica); *Studenške stagne* 'Stagne vodijo po ježi do Blejske ceste in ob njej navzdol do Golfa' (Jarc, št. 759, k.o. Zabreznica).
5. Top. *Stágne* 'zaselek v neposredni bližini ceste Tržič–Podbrezje' (KLS I, 440, Kovor), danes vključen v naselje Kovor (ustno dr. Marjan Klemenčič).
 6. Top. *Stagne* (Datoteka LI 2003, k.o. Lahovče, naselje Lahovče).
 7. Top. *Stagne* (Datoteka LI 2003, k.o. Suha, naselje Suha pri Predosljah).
 8. Top. *Stagne* (Datoteka LI 2003, k.o. Voglje, naselje Voglje).
 9. Top. *Stagne* (Datoteka LI 2003, k.o. Velesovo, naselje Praprotna Polica).
 10. Top. *Stagne Spodaj* (Datoteka LI 2003, k.o. Velesovo, naselje Praprotna Polica)
 11. Top. *Stagne Zgoraj* (Datoteka LI 2003, k.o. Velesovo, naselje Praprotna Polica).
 12. Top. *Stagne* (Datoteka LI 2003, k.o. Trboje, naselje Trboje).
 13. Top. *Stagne* (Datoteka LI 2003, k.o. Šenturska gora, Ravne).
 14. Top. *Stagne* (Datoteka LI 2003, k.o. Štefanja gora, naselje Štefanja Gora).
 15. Top. *Stagne* (Datoteka LI 2003, k.o. Cerklje, naselje Pšenična Polica).
 16. Top. *Stagne* (Datoteka LI 2003, k.o. Moše, naselje Moše).
 17. Top. *Stagne* (Datoteka LI 2003, k.o. Polje, naselje Polje pri Vodichah)¹³.
 18. Top. *Stegne* (Datoteka LI 2003, k.o. Strahinj, naselje Kranj).
 19. Top. *Stegne* (Datoteka LI 2003, k.o. Zalog, naselje Zalog pri Spodnje Gameljne).
 20. Top. *Stegne* (Datoteka LI 2003, k.o. Šentvid nad Ljubljano).
 21. Top. *Stegne* (Datoteka LI 2003, k.o. Dravlje, naselje Ljubljana).
 22. Top. *Stegnè*, M mn. *na Stegnàh* 'zaselek naselja Dolenje/Domžale' (*Na Stegnah* izvira potok Erjavec; KLS 2, 82, Dolénje); prim. tudi *Stegne* 'zaselek pri Dolenjem' (AS 108/A2, Dob).
 23. Top. *Stègne*, M mn. *v Stègnah* 'razloženo naselje na kraški vrtačasti planoti med grapo Rače in severim pobočjem Murovice' (KLS 2, 105, Stègne); prim. tudi *Stegne* 'naselje' (AS 108/B3, Dob).
 24. Top. *Stegne* (Datoteka LI 2003, k.o. Kandrše, obč. Zagorje ob Savi, naselje Kandrše).
 25. Top. *Stegne* (Datoteka LI 2003, k.o. Ponikva, naselje Ponikva pri Žalcu).
 26. Top. *Stegne* (Datoteka LI 2003, k.o. Ravne, obč. Šoštanj, naselje Ravne).
 27. Top. *Stegne* (Datoteka LI 2003, k.o. Roginska Gorca, naselje Spodnje Tinsko).
 28. Top. *Stegne* 'zaselek' (AS 1985, 66/B2, Oplotnica).
 29. Top. *Stegnova* (Datoteka LI 2003, k.o. Tinjska Gora, naselje Turiška vas na Pohorju).

¹³ Iz Pleteršnikove rokopišne kartoteke ledinskih, kjer pa ubikacija ni mogoča, navedimo: mikrotoponime *Stagne* za različne geografske objekte (tj. za »pot, nj. zd. h.«) s pripisom, da se večkrat pojavljajo po Kranjskem. Mikrotoponime *Stág(e)nca -e* (»tr. gzd, st.«) v okolici Kamnika (občina Vodice) s Pleteršnikovim opozorilom na sam. *stagne -gen* 'der Viehtriebweg'. – Pleteršnik okrajšav ni razvezal, zato so podane v izvorni obliki.

30. Verjetno je iz tega topoleksema treba izpeljati tudi top. *Stegnerane*, M mn. v *Stégneranah* 'zaselek' (KLS 3, 181, *Cúrnovec*).
31. Ob top. *Stáglance*, M mn. v *Stáglancah* (KLS 3, 261–262, Kladje nad Blanco) se na tem področju v drugih virih pojavljata še obliki *Stagonce* 'zaselek' (AS 134/A3, Senovo), *Staganca* (Datoteka LI 2003, k.o. Kladje, naselje Rožno); zaradi *á* (prim. *stag-*) bi bila etimološka povezava s topoleksemom *stʙgna vprašljiva celo v primeru, če bi za glasovni niz *-glan-* oz. *-gon/-gan-* dokazali disimilativne spremembe¹⁴.

Različici *stagne/stegne* itd. sta po slovarjih enotno pomensko razložena (gl. zgoraj), medtem pa ledinska imena s tem topoleksemom oz. iz predložnih zvez s tem topoleksemom (gl. gradivo iz Jarca) za različne vrste geografskih objektov, npr. za »pot, travnik, njivo, gozd itd.« (gl. op. 14), dajejo slutiti podobno stanje, kot je v polj. (gl. v nadaljevanju), le da ni doseglo enake stopnje leksikalizacije.

Vzhodnoslovanski makroareal:

Vzhodnoslovansko besedno gradivo je razmeroma pičlo: Strus. leksem *stʙgna* ž ed. v pomenih 'trg' in 'ulica' je bil v rabi do konca 14. stol (Vasmer 3, 763), v pisno-glasovni obliki *stógna* še pri M.V. Lomonosovu in drugih (Bezljaj 3, 314–315, M.S.), iz ruskih govorov pa sam. *stógna* ž ed., mn. *stógny*, v enakem pomenu (tj. 'ploščadč' in 'ulicy vʙ gorodě') navaja V. Dalʙ (prim. *na rasputija i stogny grada; velikij gradʙ Petrovʙ vʙ edinu stognu uměstilsja*; Dalʙ 4, 326, geslo *stógna*). Samoglasnik *o* govori o ppsl. glasovni obliki *stʙgna < psl. *stʙgna, prim. stcsl. *stʙgna*, leksem pa se tudi pomensko povsem ujema s stcsl.

Zahodnoslovanski makroareal

Odrzi psl. leksema *stʙgna so ohranjeni iz vseh zahodnoslovanskih jezikov, razen iz čeških in slovaških govorov. Najti jih je tudi v starejših lužsrb. slovarjih (prim. gluž. *sčehno*, arhaično tudi *sčahno* 'Hutung' (Pfuhl, Rězak); dluž. *sčohna* s ed. 'die Lehde, die Hutung; pustyrʙ, pastbišče, vygon, lugá' (Muka)), polab. *stagnói* ž mn. 'der Viehtrieb (ledinsko ime)' v zapisih auf dem *Stagna*, *Staguer* (Rost) (Zierhoffer 8).

Poljsko gradivo

Najobsežnejše gradivo se je ohranilo v polj., K Zierhofferju pa gre zasluga, da je problematika polj. besedja za pojem 'steza' predstavljena v študiji, kjer se izčrpno upoštevajo staropoljski, narečni in toponomastični viri, slovanski slovarji, predmetna literatura. Ustreznice polj. *ścieżka* in etimološko sorodnih izrazov (npr. *stʙgna/*stʙgno) so podane v slovanskem kontekstu, sledi prikaz leksemov *stdza/*

¹⁴ F. Bezljaj v geslu *Stegovnik* 'pritok Tržiške Bistrice' zavrača povezavo z osnovo *stegʙ* 'via', ki naj bi jo vsebovali sbh. *Pristeg*, *Stegovac* (Im.-Reg. II, 856 in 992), madž. *Peresteg* (Kniesz, AECO IV, 402), ker da v sln. osnova ni izpričana. (Bezljaj SVI 2, 219–220). Sicer pa so znana lastna imena (zemljepisna, hišna, priimki) z osnovo *Steg-*, npr. top. *Stegujek* 'zaselek' (KLS 2, 274, Nova Gora), *Stegujek* 'zaselek' (AS 130/B3, Sava); *Stegóvci* 'zaselek vasi Šmarje' KLS 1, 28, Šmarje, obč. Ajdovščina); *Stegovec* (Luka Pintar, LZ 1914, 565) itd.

śdza, *stegna/stegno*, *ściegna/ściegno*¹⁵, *stecka/steczka*, *ścieżka*, *steżka/chodnik* v zgodovini poljskega jezika, narečjih, toponomastiki, njihov pomenski razpon v poljščini (Zierhoffer 6–73). Zgodovinsko in narečno besedje, ki je povzeto po literarnih, listinskih idr. virih, po narečjeslovnih opisih, besedilnih zbirkah, slovnica, folkloristični, etnografski idr. literaturi, slovarjih (npr. S.B. Linde, J. Karłowicz – A. Kriński – W. Niedźwiedzki, S. Ramułt, J. Karłowicz, Z. Gloger), dopolnujem z gradivom iz sedmih poljskih govorov (OLA 4b, 100–101): *s'tegna* (t. 241/Wierzchucino, vojv. Gdańsk), *s'te'gna / s'tęgna* (t. 242/Wielka Wieś, vojv. Gdańsk), *s'te'gna* (t. 243/Brzeźno, woj. Gdańsk), *s'tegna* (t. 244/Mirachowo, vojv. Gdańsk), *stegna* (t. 245/Karsin, vojv. Bydgoszcz), *stegna* (t. 248/Drawsko, vojv. Poznań), *stegna / ściegna* (t. 266/Radziuski, vojv. Białystok).

Poljski leksem *stegna* ž ed. s pomenom 'steza', prim. pomorjansko *stegna -é* ž ed. (npr. *Stegnami réxli zônzeš, jak drogę 'ścieżkami rychlej zajdziesz, jak drogą*', Ramułt 203; *Stegné ...njabelo*«, Karłowicz 5, 231) je danes značilen za SZ Poljsko (tj. Kašubsko, Bori Tucholski, Kociewie, Krajna), a sega v tri velikopoljska okrožja (tj. czarnkowsko, chodziesko, wągrówiecko); razen na Kašubskem se povsod pojavlja skupaj s sinonimi. Primerjava sodobne razširjenosti leksema *stegna* z zgodovinsko ali/in toponomastično določljivo dokazuje, da se nekdanji areal (tj. Mazowsze, Łęczyckie, Kujawi, južna in osrednja Velikopoljska, deloma verjetno chełminska in dobrzynska dežela) krči (Zierhoffer 24–25, 39, 46).

Poljski leksem *stegno* s ed. (Karłowicz 5, 231; SJP 6, 413) danes pomeni 'ścieżka, droga, którą zwierzyna zwykła chodzić i której stale się trzyma' (węgrowsko okrožje) in 'szlak wydeptany w lesie przez zwierzęta' (augustowsko okrožje) ali/oz. 'ślad, trop, linja śladów; szlak wydeptany w lesie przez zwierzęta' (prim. *tylko trop zwierzęcy i stegna udeptane* (S. Twardowski))¹⁶; njegov zgodovinski areal se je ujemal z arealom sam. *stegna* ž ed. (Zierhoffer 24–25, 39, 46–47).

Poljski leksem *ściegna* ž ed. je danes značilen za malopoljske govore (Sieradzkie, Łęczyckie) ter za dve točki v južni in vzhodni Velikopoljski, nekoč pa je segal celo na njen osrednji in zahodni del.

Poljski leksem *ściegno* (pogosta raba v I mn. *ściegna*) je značilen za Malopoljsko (Sieradzkie, Łęczyckie), za dve točki v dobrzynski deželi in na Podlasiu; v nekaterih malopoljskih okrožjih njegovo nekdanjo prisotnost potrjuje toponimija. Zgodovinski areal se v precejšnji stopnji ujema z arealom različice *ściegna* (Zierhoffer 27, 42–43, 47–48). Pomenski razvoj pri leksemu *ściegna* pa je potekal od dveh stolj. pomenov (tj. 'ścieżka'; 'wygon') do štirih sodobnih pomenov: (tj. 'droga' – prim. celo *ścygna* 'większa droga'–; 'droga, którą się pędzi bydło, wygon'; 'ścierń, pastwisko, nieużytki, ugory, łąka mokra, mokradło'; 'rów przez łąkę, gdzie woda ścieka'). Podobno je tudi pomenski razvoj pri sam. *ściegno* potekal od stolj. pomena (tj. 'ślad, trop') do štirih današnjih (tj. 'ścieżka'; 'droga, którą się

¹⁵ V različicah *stęgno*, *stęgnisko* (S.B. Linde) je drugotna nazalizacija vezana na glasovno obliko *stegn-* (ne pa *ściegn-*).

¹⁶ Ta pomen najdemo v staropoljski ilustrirani enciklopediji (geslo *stegno* z različico *ściegno*) v pomenu 'ścieżka udeptana nie przez ludzi, tylko przez bydła, liczne ślady tropów zwierzęcych' (Gloger 277–278).

pedzi bydło, wygon'; 'szlak, wydeptany przez zwierzę'; 'pastwisko, nieużytki, łąka, mokradło') (Zierhoffer 48).

Poljske različice iz. ide. *stigh- se razlikujejo: po mehкости vzglasnega sklopa *śc-* oz. *st-* (prim. *ściegn-* oz. *stegn-*), po slovničnem spolu (tj. ženski spol oz. srednji spol), po slovničnem številu (tj. ednina oz. množina). Mehkostni razloček v vzglasnih soglasnikih je posledica dveh ppsl. izhodišč, tj. etimološkega *stǫg-na/*stǫg-no in neetimološkega *stǫg-na/*stǫg-no < *stǫg- (Rozwadowski 122), prim. stcsl. *stǫgna*. Na prehod *ь* > *ъ*¹⁷ je morda regresivno vplival trdi soglasniški sklop *gn*, čeprav bi neprednjejezični *g*¹⁸ moral preprečiti preglas. – Pomembno je, da polj. govori (skupaj s sln.) poznajo razločevanje po slovničnem spolu, tj. obliki *stǫgna ž ed. (tj. *ściegna* oz. *stegna*) in *stǫgno s ed. (tj. *stegno* oz. *ściegno*). Za razliko od slovenskih samomnožinskih oblik (in le omembi edninske *stagna* ž sp.) se polj. različici obeh slovničnih spolov razmeroma prosto uporabljata v ednini (tj. *ściegna* oz. *stegna*, *stegno* oz. *ściegno*) in množini (tj. *ściegny* oz. *stegny*, *stegna* oz. *ściegna*). Povsod drugod (tj. hrv., stcsl., bolg., rus.) pa se pojavlja izključno leksem ženskega spola.

Poljske različice se razlikujejo tudi po pomenski strukturiranosti (tj. po številu, vrsti pomenov) kot rezultatom pomenskega razvoja. Najmanjši pomenski razpon izkazuje *stegno* (1) in *stegna* (2), največjega pa *ściegno* in *ściegna* (4). Domnevno prvotni besed pomen 'szlak wydeptany przez zwierzęta'¹⁹ se pojavlja v edninskih oblikah *stegno* (kot edini pomen) in *ściegno* (kot tretji pomen), pomen 'gonje' se pojavlja v *ściegna* in *ściegno*, pomen 'steza' se pojavlja v *stegna* in *ściegno*, pomen 'cesta' (tudi 'velika cesta') samo v *ściegna*, drugi sekundarni pomeni pa v različicah *ściegna*, *stegna* in *ściegno*²⁰.

Sklepi

1. Najbogatejše gradivo o psl. *stǫgna, *stǫgno, ki omogoča vpogled v oblikovni in pomenski razvoj, je doslej objavljeno v polj. in sln. in je nepogrešljivo za študij jezikoslovne problematike teh besed. Skupno vsem slovanskim jezikom

¹⁷ Prednji samoglasniki levo od trdih prednjejezičnikov poznajo razvoj *e* > 'o, *ě* > 'a, *ь* > 'ǔ.

¹⁸ Za dvoje odraze pred desnim sklopom podobne strukture, ki ga uvajata ustničnik ali/oz. mehkonobnik, prim. stpolj./nareč. *śćkło, źdźbło* (< *śćbło) < *stǫkło, *stǫbło oz. stpolj. *skło, zdbło* (< *stbło*) < *stǫkło, *stǫbło.

¹⁹ Prastare steze so naredile (divje) gozdne živali (prim. sln. *sled* (npr. zajčji, lisičji), *stopinja*; polj. *ślad, trop*; (SSKJ 1244, gesli *ślęd* in *slęd*) sledijo poti, po katerih so gonili govedo, drobnico na pašo (sln. *gonje, tiri, stagne*; polj. *wygon*, češ. *hony*), nato so ulice in ceste, ki jih uporablja človek za druge dejavnosti. Podobno se uporablja polj. *ścieżka* z manjš. *ścieżeczka* v sintagmah: *świnia ścieżka* in *ścieżka* v pomenu 'ślad zająca dobrze oznaczony' (Karłowicz 5, 340–341).

²⁰ V polj. *stegna/ścieżka* so se pomeni 'pasture', 'bog, marsh', 'virgin soil' pojavili šele po asociativnem stiku iz pomena 'small road, path' < 'trace, track', 'run made by animals', 'track for running' (Konnova 326).

je, da so kot apelativi imeli izrazito narečni značaj in da se umikajo iz aktivnega besednjaka.

2. Različici *stǫgna ž sp. in *stǫgno s sp. nista prostorsko, pomensko in naglasno (sln.) strogo razmejeni.

3. Narava razmerja (tj. besedotvorna, oblikoslovna) med psl. različicama *stǫgna ž sp. in *stǫgno s. sp. s stališča notranje in zunanje rekonstrukcije še ni zadostno osvetljena. Različica *stǫgna ž sp. bi lahko nastala tudi sekundarno s singularizacijo prvotno množinskih oblik s sp., obratna razvojna smer je malo verjetna. Tako razvojno možnost bi podpiral naglas v rus. stǫgna ž ed. (tudi bolg. stǫgda ž ed.) in sln. stǫgna s mn. oz. stǫgne ž mn. < s mn. *stǫgna a.p. b, ki ga od leksema ž ed. *stǫgnǎ a.p. b ne bi pričakovali.

4. Iz slovanskega gradiva lahko ugotovimo, da sta stcsl., hrv.-čak., rus. pomen 'ulica' v edninski obliki *stǫgna (prv. najbrž *'pot do naselja in skozenj') in stcsl., rus. pomen 'trg' v množinski obliki *stǫgny (prv. najbrž *'razširjeni del ulice') lahko pomensko prenesena na objekte v urbaniziranem okolju, podobno kot so polj. pomeni (prim. op. 21) preneseni na objekte v ruralnem okolju (npr. pašnik; loka; jarek, po katerem odteka voda; nedostopni kraji ipd.). Sicer pa pomenske motivacije za besedje tega pojmovnega polja najdemo v podpoglavjih 10.71 Road, 10.72 Path, 10.73 Street (Buck 717–719, 719–720, 720–721)²¹, a pa med slovanskim gradivom pogrešamo tip *stǫgna, ki ga med leksemi za 'die Landstraße' omenja O. Schrader (RL 494, geslo Straße)²².

Viri in literatura

Badjura – Rudolf Badjura, *Ljudska geografija*, Terensko izrazoslovje, Ljubljana 1953.

Bezlaj – France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 3, Ljubljana 1976–2005.

Buck – Carl Darling Buck, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago – Illinois 1949.

Čop 1983 – Dušan Čop, *Imenoslovje gornjesavskih dolin*, Disertacija, Ljubljana 1983.

Dalʹ – VI. Dalʹ, *Tolkovyj slovarʹ živago velikoruskago jazyka* 1–4, Moskva 1980.

Datoteka LI 2003 – Digitalna datoteka ledinskih imen Agencije RS za kmetijske trge in razvoj podeželja, Hrani Etimološko-onomastična sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Na tem mestu se zahvaljujem za dostop do digitalne datoteke.

Gloger – Zygmunt Gloger, *Encyklopedja staropolska ilustrowana* 4, Warszawa 1903.

²¹ Podani so psl. leksemi *pǫtb, *cěsta, *dorga; *stǫza, rus. tropa; stcsl. raspǫtije, *ulica.

²² Podani so še leksemi: *dorga, *cěsta, rus.-ukr. šljaxъ, rus. traktъ, *ulica.

- Jarc** – Tine Jarc, *Ledinska imena pod Stolom, Begunjščico in Dobrčo*, [v:] *Starodavne poti pod Karavankami*, Bled, Radovljica, Žirovnica 2004.
- Jagić** – Vatroslav Jagić, Studien über das altslovenisch-glagolitische Zographos-Evangelium, *Archiv für slavische Philologie* I. Berlin 1876, str. 1–55.
- Karłowicz** – Jan Karłowicz, *Słownik gwar polskich* 6, Kraków 1900–1911.
- Konnova** – Vera Konnova, Polish Dialect Atlases as a Source for the Study of Lexico-Semantic Change, *The Slavonic and east European Review*, Vol. 56, Num. 3, July 1978, 321–328.
- Miklošič** – Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen II.*, Manuelneudruck der Erstausgabe von 1875, Heidelberg 1926.
- Miklošič LP** – Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vin-dobonae 1862–1865.
- Miklošič EW** – Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886.
- Mladenov** – Stefan Mladenov, *Etimologičeski i pravopisni rečnik na bŕlgarskija knižoven ezik*, Sofija 1941.
- Moguš** – Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb 1993. – (Biblioteka posebna izdanja / Globus).
- OLA 4b** – Vera Smole, Angelina Pančevska, F 722 *st/b/za – *st/b/ga, Karta no. 38. [V:] Jenč, Helmut (ur.), Basara, Jan (ur.), Siatkowski, Janusz (ur.), Kenda-Jež, Karmen (ur.), Logar, Tine (ur.), Smole, Vera (ur.) [etc.]: *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas*, Serija fonetiko-grammatičeskaja, Vypusk 4b. Refleksy *ʒ, *b. Vtoričnye glasnye, Beograd – Skopje 2003, Meždunarodnyj komitet slavistov [1988]–<2003>, 2003, zv. 4b, str. 100–101.
- Pedersen 1905** – Holger Pedersen, Die nasalpräsentia und der slavische akzent, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen*, Begründet von A. Kuhn. Herausgegeben von E. Kuhn und W. Schulze, Band 38, Neue Folge Band 108. Gutersloch 1905, 296–421.
- Pleteršnik** – Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 2* [Uredila Metka Furlan], Ljubljana 2006.
- Ramovš 1924** – Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II*. Konzonantizem. Ljubljana 1924.
- Ramovš 1997** – Fran Ramovš, Slovenski o iz ʒ in b, posebe še dial. *donəs* za *dŕnʒsʒ*. *Zbrano delo*, Druga knjiga: Razprave in članki, SAZU, Dela 23/II, Ljubljana 1997.
- Ramułt** – Stefan Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, W Krakowie, Wydawnictwo Akademii Umiejętności 1893.
- RL** – O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde II*, Herausgegeben von A. Nehring, Berlin–Leipzig 1929.
- Rozwadowski** – Jan Rozwadowski, *Historyczna fonetyka czyli gŕosownia*, Kraków 1923.
- SJP** – Jan Karłowicz, Adam Kriński, Władysław Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego VI*, Wydanie fotooffsetowe, Warszawa 1952.
- SJS** – *Slovník jazyka staroslověnského*, Zv. 38 (*slěpʒ – stydostʒ*), Československá Akademie Věd. Ústav pro jazyk český, Praha 1985.

- Skok** – Petar Skok, *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srbskoga jezika 3*. Zagreb 1973.
- SPsł** – *Słownik prasłowiański I*. Polska Akademia Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.
- Šimunović 1972** – Petar Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, Supetar 1972.
- Šimunović 2006** – Petar Šimunović, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Supetar, Brevijar 2006.
- Tuma** – Henrik Tuma, *Imenoslovje Julijskih Alp*, Ljubljana 1929.
- Vaillant** – André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, Tome IV: La formation des noms, Paris 1974.
- Vasmer** – Maks Fasmer, *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka 3*. Moskva 1971.
- Vondrák 1906** – Vaclav Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik I*, Göttingen 1906.
- Zaliznjak** – Andrej A. Zaliznjak, *Ot praslavjanskoj akcentuacii k russkoj*, Akademiya Nauk SSSR, Moskva 1985.
- Zierhofer** – Karol Zierhofer, *Ścieżka i jej synonimy w gwarach i historii języka polskiego na tle ogólnosłowiańskim*, Polska Akademia Nauk, Monografie polskich cech gwarowych 3. Wrocław 1959.

Reflexes of Proto Slavic **stǫgna* in Slovenian Dialects Summary

*This article provides a detailed analysis of the original Proto Slavic accentual and morphological features of the Proto Slavic lexeme *stǫgna that resulted in the formation of two phonological and morphological reflexes in Slovenian (i.e., stǫgn- and stǫgn-). Franc Miklošič's Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen (Etymological Dictionary of the Slavic Languages, 1886) properly identified the base of this lexeme and also explained its word formation structure (i.e., suffixation). The spatial distribution of the reflexes of this lexeme in Slovenian dialects and other Slavic languages is presented based on the data available.*

Alenka Šivic-Dular
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva c. 2, 1000 Ljubljana
asd@guest.arnes.si

Narečno besedilo kot vir za imenoslovno raziskavo

Jožica Škofic (Ljubljana)

IZVLEČEK: V članku je prikazano, katere podatke različnih jezikovnih ravnin je mogoče pridobiti s t. i. (delno) anketno metodo ob enkratnem obisku pri narečnem govorniku z intervjujem, ki informanta ne omejuje v njegovem pripovedovanju, ampak mu omogoča, da ob odgovarjanju na deloma vnaprej pripravljena vprašanja sledi tudi svojim asociacijam in se sproščeno razgovori. Osrednji del razprave prinaša analizo okrog 100 tako zbranih (gorenjskih) mikrotoponimov, tu predstavljenih v obliki slovarskih člankov.

ABSTRACT: This article demonstrates what kind of data from various linguistic levels can be acquired through a (partial) survey method during an individual visit with a dialect speaker by using an interview that does not limit the informant's narrative, but enables him to follow his associations and speak in a relaxed manner in addition to replying to questions partially constructed in advance. The main part of the discussion concentrates on an analysis of approximately 100 (Upper Carniolan) micro-toponyms collected in this manner, presented here in the form of dictionary entries.

1 Uvod

Narečjeslovje je veda, ki predmeta svojega raziskovalnega dela – narečij in krajevnih govorov, kot se (vsaj v osnovi) uresničujejo v govorjenih besedilih, ne more pridobiti brez tesne povezanosti terenskega in kabinetnega dela. Prvo v širšem smislu največkrat pomeni pogovor (in če je le mogoče tudi njegovo snemanje) z narečnimi govorniki, drugo pa natančni zapis narečnega govora in njegovo analizo. Pogovor z narečnimi informanti lahko poteka v obliki ankete, ko raziskovalec skuša pridobiti čimbolj natančne odgovore na vprašanja iz vnaprej pripravljene vprašalnice od različnih govorcev, ali kot intervju, ko zbira podatke o raziskovanem govoru z zastavljanjem (vnaprej pripravljenih ali spontanih) vprašanj, namenjenih le enemu informantu. Raziskovalec lahko tudi snema¹ (teže

¹ Dejstvo, da snemanje naskrivaj ni primerno, so dialektologi in etnologi/slovstveni folkloristi že potrdili – raziskovalec si pač mora vzeti čas in poskrbeti za sproščeno vzdušje in zaupen odnos z informantom kljub mikrofonu ali kameri v bližini.

pa sproti zapisuje) nenačrtovani/spontani govor narečnega govorca – tako gradivo je za ugotavljanje značilnosti narečnega govora gotovo najpristnejše, vendar pa je njegovo pridobivanje prezamudno, da bi ga pogosteje izrabljali.

V članku je prikazano, koliko podatkov in kakšne kakovosti je mogoče pridobiti s t. i. (delno) anketno metodo,² in sicer ob enkratnem obisku pri narečnem govorniku z intervjujem, ki govornika – informanta ne omejuje v njegovem pripovedovanju, ampak mu omogoča, da ob odgovarjanju na deloma vnaprej pripravljena vprašanja sledi tudi svojim asociacijam in se sproščeno razgovori. Tak način dela raziskovalcu omogoča ne le zbiranje vnaprej pričakovane vrste podatkov (v tem primeru ledinskih imen), ampak tudi analizo drugih ravnin jezikovnega sistema, pri čemer je ob glasoslovju in oblikoslovju zanimiva zlasti povedna in besedilna skladnja.

2 Potek govornega dogodka³

V govornem dogodku (posnet je bil 1. aprila leta 2003 na domu informanta Valentina Šparovca (r. 1925) v Kamni Gorici na Gorenjskem), katerega delček je predstavljen v tem članku, so poleg avtorice in narečnega informanta sodelovati tudi člani osnovnošolskega narečjeslovnega krožka, ki so v tem šolskem letu zbirali hišna in ledinska imena v svojem šolskem okolišu.⁴ V pogovoru so sodelovali vsi prisotni (vsi so domačini iz bližnjih krajev in vsi so se vsaj na pogled poznali že pred tem srečanjem), informant je bil vnaprej (okvirno) obveščen o temi pogovora in vzroku zanj, zato je pogovor hitro in sproščeno stekel. Zaradi preobsežnosti besedila za primer navajamo le tri kratke odlomke iz govornega dogodka:

!.../ Dərnŏ:u:ç je p'rouzap'rou na dɛ:sno strà:n, če gre'mo po uó:di, a'ne, tò: pa na lé:vo, a'ne. Tŏ:g da se ná:mo, da ná:u narŏ:be pouè:dan. Na lé:vo strà:n so Ūrè:če. Ūrè:če se začné:jo dŏ:l pər Dobrà:u:skmo mó:stu in se jé:najo u Čà:jnarju, kəkər mi: prà:u:mo 'təm, k pri:deš x Mari:j, pri:dež 'zej po ta nõ:u pŏ:t u na Bə:ru pa na Brè:zje

² A. Šivic-Dular, 2002: 23 z anketno metodo označuje »zbiranje zemljepisnih imen na terenu in neposredno od krajevnih govorcev«.

³ Besedilo v ležečem tisku je fonetični zapis informantovega govora, v oklepajih in navadnem tisku pa je zapisan poknjženi govor drugih sodelujočih (tj. raziskovalcev) v govornem dogodku ali komentarji o nejezikovnem sporazumevanju (npr. smeh) in različnih okoliščinah sporočanja, ki so vplivale na potek govornega dogodka. Izpuščeni deli govornega dogodka so nakazani s tremi pikami med poševnicama – navadno gre za nejasnost posnetka zaradi različnih šumov, izpuščeni pa so tudi nekateri deli besedila, kjer udeleženci govornega dogodka govorijo drug čez drugega ali pa se pripovedovanje preveč odmakne od rdeče niti pogovora. Za (slovensko dialektološko) fonetično transkripcijo je bil uporabljen vnašalni sistem in font ZRCola, ki ga je na ZRC SAZU razvil dr. Peter Weiss.

⁴ Sodelovali so učenci OŠ Staneta Žagarja v Lipnici Mojca Škofic, Erazem Dolžan in Katarina Šlibar. Del svojega raziskovalnega dela so ti učenci doslej že predstavili v publikaciji *Hišna imena v KS Srednja Dobrava* (izdalo Društvo prijateljev mladine Srednja Dobrava l. 2004) in na javnih predstavitvah z naslovom *Od imena do zgodbe ob dnevu muzejev maja 2004 v Kovaškem muzeju v Kropi* in v OŠ Staneta Žagarja v Lipnici marca 2005.

dó:l pa na Globó:ko, 'no. 'Təm k je tizdga xrí:ba kó:nc in na tì:st xrí:p pri:demo, je pa dolí:na, na xrí:bu je 'še Fərtá:la. /.../

U Rəqəu:icax se pa zatò: ré:če, k so já:grə 'təm gó:r, Kà:pus pļemē:ti je já:go naští:məu, da so š'lə já:gat, sevə:da ĭ gospò:t rokoú:ice ĭ'mu, k so da'mu pərs'lə, x Kà:psə, pa rokoú:ic ní: bò:. Pó: so pa tì:st ta zagná:n já:grə š'lə rokoú:ice ĭs'kət, so ĭx 'təm gó:r čì:st na uə:rx dobí:l, k jəx je zgù:bu. 'No, in no'ben dərgà:č ní: uə:du, k pa u Rokou:icax, pa še dó:ns u'sə ve'jo za Rokou:ice. /.../

Tò: səm prè:γ žə začè:u pərpəud'vət, da ĭ biu Mí:u pog'let in da so mərlí:ča, so recí:mə nosí:l po Svetí:nəu, 'təm, k səm pové:dəu, məm pokopalı:ša, məm bri:tofə, a'ne, u'se so tò: nosí:l, ní: bvə 'nəž za vó:zət, a'ne, čə ĭ, 'təm z dná:r mò:gu ĭmè:t, čə s ..., pó: so ga pa né:slə in so ga né:slə skəz Bú:kəule, pó: so ga pod Mò:šno dól:né:slə, Rauní:co, Rauní:co, pó:ĭ so ga pa né:slə pət, 'kə pa se ĭ 'zəj žə 'təm ré:kvə, ana tá:ka mlakú:ža ĭ bva, na Pi:žəu, na Pi:ža 'ke, 'təm gó:r, pa nazá:ĭ gó:r pa na bri:tof, a'ne. Və:š, kokò: ĭ bə tò: dé:leč! In so na Svetí:nəu studé:nc, Svetí:nəu studé:nc je biu z'lə lə:p, je ĭmu tokò:le vé:lək kapník, pa so ga pó:ĭ tì:st Svetí:nəu fantí:n ot:ə:rgal p'reč, so mí:sləl, kogá: bə, da ga ujo domà: za ũkrà:sək ĭmè:l, pa ní: 'ne d'ga pa 'ne gù:nga. Ampak bi:u pa 'je studé:nc 'zəj 'təm s ská:le je dól:xó:tu, da ĭ kapník rà:təu s tizdga, a'ne. 'Təm so u'sə pi:l, kə:r je u Radò:lco 'šu na tà: načí:n, so popí:l. In 'təm so ré:kəl, 'zəj bəmo pa 'təmle se má:u oxlá:dlə, pa bəmo nē:kəj popí:l, vó:de, a'ne, mərbít je še 'kəšno flá:ško kə:r sà:boj ĭmu, in k so mərlí:ča dól:uzè:l, je an'mo podré:fnu, je pà:du mər'ləč nà:nga in ga ĭ mər'ləč u'bu. Zatò: so ré:kəl, da ĭ ta mór:rtu ta ži:uga u'bu. /.../

3 Lastna imena v zapisanem gradivu

Informant je v približno uro in četrt dolgem govornem dogodku nanizal skoraj 100 lastnih imen. Med njimi je največ zemljepisnih lastnih imen, saj so ga na to temo usmerjala vprašanja raziskovalcev, nekaj je tudi stvarnih in osebnih lastnih imen. V nadaljevanju so ta imena predstavljena v obliki slovarskih člankov, kjer poknjženi iztočnici in puščici (►) sledi v narečni transkripciji zapisano lastno ime v prvi in drugi slovarski obliki – ker gre večinoma za samostalnike in samostalniške besedne zveze, so te torej zapisane v imenovalniku in rodilniku ednine (pri množinskih samostalnikih samo v množini), zaradi specifičnosti rabe zemljepisnih lastnih imen je navedena še oblika mestnika. Sledi besedotvorna oznaka iztočnice – m, ž in s so oznake za spol samostalnika oz. samostalniškega jedra imena (kar velja tudi za predložne besedne zveze). Nesamostalniške iztočnice, tj. imena s stavčno strukturo, imajo navedeno samo prvo/edino osnovno obliko imena; da drugih oblik ni, nakazujeta dva vezaja (--). Temu sledi pomenska razlaga imena v ležečem tisku – ali gre za ime kraja (v govornem dogodku so bili imenovani nekateri bližnji gorenjski kraji, s katerimi je bila v 20. stoletju Kamna Gorica močno povezana)⁵ ali njegovega dela (gre za imena delov Kamne Gorice), ledinsko ime, ime prebivalca, stvarno lastno ime (stavbe, mostovi), hišno ime (v Kamni Gorici je danes nekaj čez sto hišnih števil, vendar imajo domača hišna imena samo hiše v starem delu, tj. okrog sedemdeset hiš, ne pa tudi tiste, ki so bile v 2. polovici 20.

⁵ Izpuščena so imena bolj oddaljenih zemljepisnih realij, npr. *Ljubljana, Afrika* ipd.

stoletja zgrajene na Polju in v Logu – tu so zapisana le tista hišna imena, ki so bila omenjena v obravnavanem govornem dogodku⁶ ipd. Razlagi pomena večinoma sledi ponazarjalno gradivo, tj. iztržki iz zapisanega besedila, v katerih se ime pojavlja v različnih slovničnih oblikah. Znaku || sledi enciklopedični razdelek, v katerem so pojasnila o omembah imena v drugih (predvsem zgodovinskih in kartografskih) virih, saj je v analizo narečnega imenskega gradiva treba zajeti tudi arhivsko gradivo s čim starejšimi zapisi imen (npr. v katastrih – Franciscejski kataster 1826 in Reambulančni kataster za Kranjsko 1868, v matičnih knjigah, na vojaških zemljevidih, v urbarjih ...), kar omogoča tako primerjavo s sodobnim stanjem kot še natančnejšo analizo zbranega imenja.⁷ Znaku ■ sledi pojasnilo pomenske motivacije poimenovanja oz. etimološko pojasnilo občnega imena/apelativa, iz katerega je nastalo lastno ime (vir pojasnila je naveden v oklepaju), prav tako je označeno, če je topoleksem zapisan tudi v Pleteršnikovem slovarju. Večina lastnih imen je nastala s polastnoimenjenjem/onimizacijo apelativov na različne načine, ki so predstavljeni v posameznih geslih. Nekatera gesla imajo na koncu še kazalko (→), ki usmerja k drugemu/sinonimnemu poimenovanju istega objekta.

3.1 Slovarček lastnih imen, zajetih v tem govornem dogodku

Boga vas ▶ Bò:ga vàs: Bò:ge vasi:, u Bò:k vàs ž *ime dela Kamne Gorice* ■ ime je morda nastalo kot izpeljanka iz starega slovanskega/predsvetniškega osebnega imena s sestavino *Bog*-^s in psl. **vъsb* 'vas' (SES: 807)

Bohinjec ▶ Boxì:nc -a, pər Boxì:nc m *hišno ime*: je od Boxì:nca kú:pu || *Wochinzou Polle* (FK, 1826),⁹ *Bohincovo Polje* (RKK, 1868),¹⁰ *Bohinjc* (TTN5) ■ iz osebnega lastnega imena, izpeljanke iz zemljepisnega lastnega imena *Bohinj*¹¹ s pripono -əc

Brezje ▶ Brè:zje -zij, na Brè:zjax ž mn. *naselbinsko ime*: pri:deš na Brè:zje dó:l || *dacz Fresiach*, 1350 9/6 (1 DA Lj.) (Kos I: 49) ■ pogost toponim, izpeljanka iz rastlinskega imena *breza*, psl. **berzā* (ESSJ I: 43), s pripono -je (Plet.: *brêzje*) oz. s stanovniško pripono -jane

⁶ O kamnogoriških hišnih imenih med drugim natančneje pišeta Marjan Kunej in Valentin Šparovec v knjigi *Kamna Gorica na nakovalu časa*, na straneh 165–178.

⁷ A. Šivic-Dular, 2002, 23 »pridobivanje zgodovinske dokumentacije vseh vrst imen« ime-nuje *zgodovinska metoda*, »določanje etimologije, izvora imena« pa *etimološka metoda*.

⁸ Za opozorila na staroslovanske osebnoimenske sestavine v zbranih toponimih se zahvaljujem imenoslovcu mag. S. Torkarju z ISJFR ZRC SAZU. V prid razlagi imena *Boga vas* iz antroponima govorijo tudi slovenski toponimi *Boga vas* v občini Ivančna Gorica, *Boginja vas* v občini Metlika, *Bogneča vas* v občini Mokronog-Trebelno, *Bogo* v občini Sežana, *Bogojina* v občini Moravske Toplice. Domačini pa izvor prilastkovega dela te besedne zveze razlagajo iz pridevnika *ubog* 'reven', psl. **ubogŕ* (SES: 795), ker je bila v tem delu vasi ubožnica in le nekaj manjših/revnejših hiš ter polje.

⁹ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1136a08.jpg>.

¹⁰ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1136c09.jpg>.

¹¹ O imenu *Bohinj* piše Bezljaj 1956: 73–74.

Brv ▶ Bò:ru Bərvi:, na Bər¹və ž *krajše ime Fuxove*¹² *brvi čez Savo pod Radovljico*: na Bò:ru ■ ime je nastalo s pomenskim prenosom iz apelativa *brv*, psl. *brěvь 'brv, most' (SES: 62) (Plet.: *břv*)

Bukovlje ▶ Bú:kòule Bú:kòula, ũ Bú:kòule s *ledinsko ime*: na/u/skòz Bú:kòule || *u Bukoule* (FK, 1826)¹³, *bukovlje* (RKK, 1868),¹⁴ *Bukovje* (TTN5); *Búkòuje*, *Búkòule*, gozd, gozd. i., l. ali gozd. ime (Čop 1983: 77) ■ izpeljanka iz rastlinskega imena *bukev*, slov. *búky* iz prazah. germ. *bōkū* (SES: 64), s pripono *-je* (in z epentetičnim *-l-*) s pomenom 'bukov gozd' (Plet.: *búkovje*)

Čajnar ▶ Čà:inar -ja, ũ Čà:inarjə/u Čà:inarju m *ledinsko ime* || *Zhainarjou Lefs* (FK, 1826),¹⁵ *Čajnar* (RKK),¹⁶ *Čajnar* (TTN5) ■ verjetno gre za izpeljanko iz nekdanjega hišnega imena iz starega slovanskega imena s sestavino *Čaj*-¹⁷ in pripono *-n-ar*

Dobrava ▶ Dobrà:ŭa -e, na Dobrà:ŭ ž *naselbinsko ime*: za Dobrà:ve mi: ũad'mo; poté:gne z Dobrà:ve 'səm || *Oberhard*, 1351 28/8 (1 DAD), *Hard*, 1368 20/7 (1 DAD, Kom.), *am Niderhard genant Nadabra*, 1498 (urb. Radovljica) (vse Kos: 104), *Dobrava* (Jarc: 125) ■ pogost toponim s prvotnim pomenom 'gaj, listnat gozd', izpeljan iz psl. korena *dǫbrь 'hrast' s pripono *-ava* (ESSJ I: 106) (Plet.: *dobrāva*)

Dobravec ▶ Dobrà:ŭc -a m *prebivalec Dobrave ali Dobravnice*: Dobrà:ŭc so pa pò:ī ti:st ta pè:rvi /.../ stanovà:lci ■ izpeljanka iz krajevnega imena *Dobrava* s pripono *-ec*

Dobravnica ▶ Dobrà:ŭca -e, u Dobrà:ŭc ž *naselbinsko ime*: gò:r so Dobrà:ŭce; pé:le ũ Dobrà:ŭco || *Na Dobravi* (TTN5) ■ izpeljanka iz psl. fitonima *dǫbrь 'hrast' (ESSJ I: 106) s pripono *-av-ica*

Dobravski most ▶ Dobrà:ŭsk mò:st Dobrà:ŭzg:a mostù:, na Dobrà:ŭskmo mó:st/mò:stu m *ime mostu čez Lípnicu pod Zgornjo Dobravo*: pər Dobrà:ŭskmo mó:stu ■ besedna zveza iz naselbinskega imena *Dobrava* s pripono *-ski* in apelativa *most*, psl. *mōstь (SES: 416)

Drnovec ▶ Dərnò:ŭc -a, na Dərnò:ŭcə m *ime hriba*: ob Dərnò:ŭcu || *Dernoutz* (FK, 1826),¹⁸ *drnovc* (RKK, 1868),¹⁹ *Drnovec* (TTN5) ■ izpeljanka z besedotvorno podstavo *drn*, psl. *dǫrнь 'ruša', prvotno 'kar je odtrgano, izruvano' (SES: 125), in pripono *-ov-ec*

Farovški izvir ▶ Fà:ròušk izvì:r Fà:ròužg:a izvì:ra, na Fà:ròuškmo izvì:r m *ime studenca pri župnišču* ■ besedna zveza iz prevzete besedotvorne podstave *farovž* (prim. nem. *Pfarrhaus* 'župnišče') s slov. pripono *-ski/-ški* ter sestavljenke *izvir* s psl. korenem *vīrь/virь in predpono *iz-*

Frtala ▶ Fərtá:la -e, na Fərtá:l ž *ime skale*: na Fərtá:lo || Fřtála, g. i. (nem.

¹² Brv je poimenovana po svojem konstruktorju dr. Riku Fuxu.

¹³ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1136a04.jpg>.

¹⁴ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1136c04.jpg>.

¹⁵ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1239a01.jpg>.

¹⁶ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1239c01.jpg>.

¹⁷ Bezljaj 1956: 109 razlaga (po Miklošiču) ime *Čajna* iz slovanskega antroponima *Nečaj*, izvedenega iz pridevniške oblike *(ne)čajьna.

¹⁸ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1270a01.jpg>.

¹⁹ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1270c01.jpg>.

verteilen?) (Čop 1983: 59) ■ v kamnogoriškem krajevnem govoru poznajo tudi besedo *řrtá:řka* 'igrača, ki se vrti',²⁰ skala je nekoliko sploščene okrogle oblike in se podlage dotika z manjšim delom, kot je njen obseg, zato nekoliko spominja na *vrtavko* (Plet.: *řrtávká*)

Gabele ▶ Gabè:le -ř, po Gabè:l/po Gabè:ř ž mn. *ime poti iz Kamne Gorice proti Dobravici* ■ Bezljaj meni, da je ime izposojeno iz srlat. in it. *gabella* 'davek' (ESSJ I: 134), Čop pa izvaja besedo iz *globela* ('poglobljena pot') preko švapanja²¹ (Plet.: *globèlá*)

Galerije ▶ Galerì:je Galerì:i, na Galerì:jax ž mn. *ledinsko ime* || Galerije (TTN5) ■ s pomensko izpeljavo (zaradi podobnosti) in spremembo slovničnega števila iz apelativa *galerija* prevzeto ime: *galerîja* < nem. *Galerie* < ital. *galleria* 'razstavni prostor' in 'predor, rov, balkon' (SES: 165) (Plet.: *galerîja*)

Globoko ▶ Globò:k/Globò:ko Globò:ga, ř Globò:kam posam. prid., s *naselbinsko ime*: g'reš na Globò:k; g'reš u Globò:ko || *Globoch* 20/7 (1 DAD, Kom.), *Glabočk*, *Globach*, 1498 (urb. Radovljica) (oboje Kos I: 144); *Globoko*, nar. *Gobòk*, top. (< *glòbokъ* „tief“) (Čop 1983: 89) ■ pogost toponim, posamostaljena izpeljanka s psl. korenomo **glòbъ* 'profundus' in pridevniško pripono -ok (ESSJ I: 149) (Plet.: *globòk*)

Hotin ▶ Xó:tən Xotí:na, na Xotì:n m *ledinsko ime* || *na hotin* in *mali hotin* (FK, 1826)²², *hotinj* (RKK, 1868),²³ *Kutina* (TTN5); *Kutina*, polja, napačno v zapisu za *Hotinj*, nar. *na Xotín* (Čop 1983: 2) ■ toponim verjetno izveden iz starega slovanskega osebnega imena/antroponima *Chotъ*²⁴ in pripono -in

Jamnik ▶ Jà:məŋk -a, na Jà:məŋk m *naselbinsko ime*: z Jà:məŋka je pərpé:lou || *Naseciravn*, 1291 (Urb. 4, 164), 1318 (Urb. 4, 210), *Jamnyc*, *Jämnyk*, 1476 (rač. knjige, Loka), *Seytzirawn*, 1500 (Urb. Loka 72), *Seyczy Rauni oder am Jämnickh* (Urb 1631) (vse Kos I: 221–122) ■ pogost toponim, izpeljanka iz besede *jama*, psl. **jáma* 'kar je izkopano' (SES: 234), s pripono -nik (Plet.: *jämnik*)

Jazbečevina ▶ Jazbačeví:na -e, na Jazbačeví:n ž *ledinsko ime*: Jazbačeví:no || izpeljanka iz živalskega imena *jazbec*, psl. **ǰzvьcb* (SES: 237), s pripono -ev-ina (Plet.: *jazbæčevína*)

Jelplast ▶ Jè:lplà:st Jè:lplà:sta m *ime stavbe* || Jelplast (TTN5) ■ v stavbi je bilo v letih 1972–1996²⁵ podjetje Jelplast, katerega ime je nastalo kot sklop okrajšav oronima *Jelovica* (*jel-*, psl. **edla*, **edlb* 'jelka' (ESSJ I: 226)) in apelativa *plastika* (< nem. *Plastik*)

Jez ▶ Jè:s Jè:za, na Jè:s m *ime jezua na Lipnici v Kamni Gorici med Logom in Malo gaso*: přot Jè:zə ■ s pomenskim prenosom iz apelativa *jez*, psl. **ǰzъ* 'pregrada na reki, nasip' (SES: 241), nastali toponim (Plet.: *jèz*)

²⁰ Podatek je iz Slovarčka narečnih izrazov/lokalizmov v Kamni Gorici, objavljenega v Kunejevi knjigi *Kamna Gorica na nakovalu časa*, str. 213.

²¹ O tem Škofic 1998: 50.

²² Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1270a01.jpg>.

²³ Vir: http://sigov3.sigov.si/cgi-bin/htqlcgi/arhiv/enos_isk_kat.htm.

²⁴ O tem tudi Bezljaj 1956: 213–214.

²⁵ Prej je bilo tu podjetje Okovje, od l. 2007 je v stavbi podjetje Cometal. Za podatke se zahvaljujem g. Zdravku Bolčini iz Kamne Gorice.

Jezus težki križ nese ▶ Jè:zus té:ški kri:š né:se -- *ledinsko ime* ■ toponim s strukturo stavka, sestavljenega iz naslednjih besed: *Jezus* 'ime božjega sinu' (SES: 242), prid. iz psl. **těžā* oz. *těžьkъ* (SES: 763), apelativ *križ*, verjetno nastal iz starofurlanske predloge **krō(d)že* iz vlat. *crōcem*, tož. iz klas. lat. *crux* 'križ' (SES: 325), in *nesti*, psl. **nestī* (SES: 443)

Kajžnik ▶ Kà:ĩžnek -a, pər Kà:ĩžnek m *hišno ime*: g'reš na Kà:ĩžneka; ũt Kà:ĩžneka || *Kajžnek* (TTN5) ■ izpeljanka iz apelativa *kajža* 'preprosta hiša, h kateri spada nekaj obdelovalne zemlje', prevzetega iz srvnem. **kūse*, kamor je bilo verjetno prevzeto iz psl. **xŷša* 'hiša' (SES 249),²⁶ s pripono *-n-ik* (Plet.: *kajžnik*)

Kamna Gorica ▶ Ká:mna Gorí:ca Ká:mne Gorí:ce, ũ Ká:mən Gorí:c ž *naselbinsko ime*: obuò:zəncə skøš Ká:mno Gorí:co; je buə ũ Ká:mənə Gorí:c; maš do Ká:mne Gorí:ce || *Steinpüchel* (1. radovljiški urbar iz l. 1498), *Steinbichel* (Valvasor, Slava vojvodine Kranjske, 1689),²⁷ *Steinbüchel* (FK, 1826),²⁸ *Kamna Gorica* (RKK, 1868),²⁹ *Kamna Gorica* (Jarc: 126), *Kámna gorica*, top. s pripono *-ical/-ьca* (Čop 1983: 113) ■ besedna zveza iz besede *gora* 'mons' z deminutivno pripono *-ica* (ESSJ I: 162) in prilastka iz psl. **kamy* 'kamen' s pripono *-en* oz. *-na* (ESSJ II: 13)

Kamničan ▶ Kà:mənčan -a m *prebivalec Kamne Gorice* || *Kâmņčan(ə)*, *-nke*, preb. (etnik), elipsa – izpust samostalnika (Čop 1983: 122) in *Kâmņčanə*, etn. (Čop 1983: 24) ■ izpeljanka iz prvega/prilastkovega dela naselbinskega lastnega imena, s pripono *-(j)an* → Kamnogoričan

Kamnogoričan ▶ Kamnogorí:čan -a m *prebivalec Kamne Gorice* ■ izpeljanka iz besedne zveze *Kamna Gorica* s pripono *-(j)an* → Kamničan

Kapus ▶ Kà:ps/Kà:pus -a, pər Kà:ps m *hišno ime*: so pərš'lə x Kà:psə

Kavčič ▶ Kà:ũčič -a, pər Kà:ũčič m *hišno ime*:³⁰ 'təm so Kà:ũčičøũ

Konjski britof ▶ Kò:nsk bri:tɔf Kò:nzg:a bri:tɔfa, na Kò:nskmo bri:tɔf m *ledinsko ime* || *Kònskə brítɔf*, l. i. (Čop 1983: 24) ■ besedna zveza iz pridevnika *konjski* z besedotvorno podstavo *konj*, psl. **konŷ*, (SES: 302) in pripono *-ski*, ter samostalnika *britof* 'pokopališče', prevzetega iz srvnem. *vríthof* 'negovan ograjen prostor pri cerkvi' (SES: 59) – še pred nekaj desetletji so namreč tu pokopavali poginule živali in ostanke klavnih živali

Kropa ▶ Krò:pa -e, ũ Krò:p ž *naselbinsko ime*: s Krò:pe gó:r ste pərš'li || *Chropp* (Žaga), *die hamer Chrop*, in *der Krupp* (Urb. Radovljica, 1498) (Kos I: 298), *Kropp* (FK, 1826),³¹ *Kropa* (RKK, 1868)³² ■ toponim iz vodnega imena *kropa*, psl. **krōpa* 'močan kraški izvir' (ESSJ II: 99)

Kropar ▶ Krò:par -ja m *prebivalec Kroke* ■ izpeljanka iz krajevnega imena *Kropa* s pripono *-ar*

²⁶ Bezljaj v ESSJ (II: 10) razlaga prevzem slov. *chyša* v bavarsko nemško **kūše*, kjer je prišlo do diftongizacije, od koder je bilo sprejeto nazaj v slovenščino mdr. kot *kajža*.

²⁷ Podatki so iz Kunejeve knjige *Kamna Gorica na nakovalu časa*, str. 13.

²⁸ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1270a01.jpg>.

²⁹ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1270c01.jpg>.

³⁰ Hišno ime in priimek *Kavčič* je izpeljanka iz glagola *tkati* (ESSJ IV: 185).

³¹ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1128a03.jpg>.

³² Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1128c03.jpg>.

Lipnica ▶ Li:pəncə -e, na Li:pənc ž *naselbinsko ime (vas zahodno od Kamne Gorice)*: smo š^lə na Li:pənco || *Leibnitz, in der Leibnitz, Leibnitzer alben* (Urb. Radovljica, 1498) (Kos I: 323) ■ izpeljanka iz rastlinskega imena *lipa* 'Tilia', psl. *lípa*, s pripono *-n-ica* (SES: 358)

Lipnica ▶ Li:pəncə -e, ũ Li:pənc ž *naselbinsko ime (vas vzhodno od Kamne Gorice)* || *Lippenza* (FK, 1826),³³ *Lipnica* (RKK, 1868)³⁴

Lipnica ▶ Li:pəncə -e, ũ Li:pənc ž *ime potoka* || *pach Lipnicz*, 1481 (f. 36, 192), *Leibnitz* (Urb. Radovljica, 1498) (vse Kos I: 232), *Leibnitz Bach* (FK, 1826),³⁵ *Lipnica potok* (RKK, 1868),³⁶ *Lipnica* (Jarc: 125)

Lipniški most ▶ Li:pənšk mō:st Li:pənzg:a mostù:, na Li:pənškmo mó:st m *ime mostu čez Lipnico pri Zgornji Lipnici*: na Li:pənšk mō:st

Log ▶ Vō:x Vō:ga, u Vō:x m *ime dela Kamne Gorice* ■ lastno ime je nastalo s pomenskim prenosom iz topoleksema *log*, psl. **lōgъ* 'nižje ležeč teren, kotlina' (SES: 362) (Plet.: *lōg*)

Logar ▶ Vō:gar -ja m *prebivalec Loga, dela Kamne Gorice* ■ izpeljanka iz mikrotoponima *Log* s pripono *-ar*

Mala gasa ▶ Mā:ʁa gā:sə Mā:le gā:se, po Mā:l gā:s ž *ime dela Kamne Gorice* ■ besedna zveza iz pridevnika *malí*, psl. **malĕ* (SES: 375), in samostalnika *gasa*, prevzetega iz srvnem. *gasse* 'steza' (SES: 168)

Mali kraj ▶ Mā:ʁ k'rēj Mā:lga krā:ja, po Mā:lmo krā:i m *ime poti, ki z Male gase vodi k farni cerkvi* ■ besedna zveza iz pridevnika *malí*, psl. **malĕ* (SES: 375), in samostalnika *kraj*, psl. **krājъ* (SES: 317)

Mesar ▶ Mesár -ja, pər Mesár:rjə m *hišno ime*: je bva ana mesníca Mesár:jova

Mili pogled ▶ Mí:ʁ pog'let Mí:ʁga poglè:da, na Mí:ʁmo poglè:t m *ledinsko ime* ■ besedna zveza iz pridevnika *mil*, psl. **mĭlъ* 'ljub, drag' (SES: 401), in samostalnika *pogled*, sestavljenke z besedotvorno podstavo *gled-*, psl. **glĕd-* (SES: 174), in predpono *po-*

Mišače ▶ Məšá:če Məšá:č, na Məšá:čax ž mn. *naselbinsko ime*: tō: i Koní:čarjōu z Məšá:č || *Meysach*, 1368 20/7 (1 DAD, Kom.), *Mischacz* (Urb. Radovljica, 1498) (vse Kos 1975), *Mischatsche* (FK, 1826),³⁷ *Mišače* (RKK, 1868),³⁸ ■ Bezljaj 1961: 24 ugotavlja, da imeni Mišatovec in Mišetnica izvirata iz staroslovanskih antroponominov **Myšata*, **Myšęta* in z njim primerja tudi toponim *Mišače* (cit. po Kosu 1975); S. Torkar meni, da gre za nastanek toponima iz osebnoimenske oblike *Mišak* (s svojilno pripono *-jъ* in stanovniško pripono *-jane*): *Mišak-je (selo)* > *Mišače* (ed.) > *Mišačane* > *Mišače* (mn.)

Mlaka ▶ Mʁá:ka, z Mʁá:ke, po Mʁá:k ž *ime dela Kamne Gorice, ulica, ki*

³³ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1034a03.jpg>.

³⁴ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1034c03.jpg>.

³⁵ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1270a01.jpg>.

³⁶ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1270c01.jpg>.

³⁷ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1239a01.jpg>.

³⁸ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1239c01.jpg>.

povezuje Malo in Veliko gaso ■ ime je nastalo s pomenskim prenosom iz apelativa *mlaka*, psl. **mólka* 'luža, kotanja z blatno tekočino' (SES: 407) (Plet.: *mláka*)

Mošnja ▶ Mõ:šnja -e, pod Mõ:šno ž *ledinsko ime* || *Pewscheldorf*, 1414 5/8 (1 DAD), *am Bawtl, Bewtl* (Urb. Radovljica, 1498) (Kos I: 382), *Moschna, pod Moschna, u Moschne* (FK, 1826)³⁹, *Mošna, pod Mošno* (RKK, 1868),⁴⁰ *Mõšna*, top., *na Mõšən, Mošnja* < *mansion(em)* k *mansio, õnis* 'prenočišče, odpočitek' > **mõšũna* ali *mõšĩna*, (Čop 1983: 52) ■ etimologija ni jasna (glej tudi geslo Mošnje)

Mošnje ▶ Mõ:šne Mõ:šən, ũ Mõ:šnax ž mn. *naselbinsko ime* || *ecclesiam in loco qui Mosnach dicitur*, 1154 1/4 (Gr. 4, 323) (Kos I: 382), *Mošnje* (RKK, 1868),⁴¹ *Mošnje* (Jarc: 125) ■ predvidoma toponim z izhodiščem v latinskem *mansione*, kar je tvorjeno iz ptc. perf. *mansum* k *manēre* 'prebivati' (ESSJ II: 196–197); Bezljaj 1961: 36 predvideva več možnosti za nastanek imena, med drugim izvor v antroponimu *Mošna* ali apelativu **mošbĩna* ali v stanovniškem imenu **moščen-jane* (k **mostb*), „težko pa bi bilo po tvorbi razložiti top. *Mošnja*“

Mršov ▶ Məršõ:ũ Məršõ:va, pər Məršõ:ũ m *hišno ime*: g're mēm Məršõ:ũa

Muhovc ▶ Mú:xõuc -a, pər Mú:xõucə m *hišno ime*: je biũ Mú:xõucõ

Okrog bošta ▶ Okrõg bõ:šta m *ledinsko ime* ■ predložno lastno ime, sestavljeno iz predloga *okrog*, psl. **krõgь* (SES: 327), in samostalniške izposojenke *bošt*, prim. nem. *Forst* 'gozd'

Penzijon ▶ Penzjõ:n -a, ũ Penzjõ:n m *ime stavbe* ■ iz apelativa *penzion*, prim. nem. *Pension*, izvedeno lasno ime; v nekdanji Tomanovi rezidenci je bil od leta 1929 Pension Jelovca, počitniški dom ljubljanskega magistrata,⁴² po 2. svetovni vojni pa Zavod oz. Dom Matevža Langusa (za prizadete otroke)

Picelj ▶ Pí:cəl -na, pər Pí:cəlnə m *hišno ime*: ĭ biũ Pí:cəlnõ; je bvə pər Pí:cəlnə

Pikeljc ▶ Pi:kəlc -a, pər Pi:kəlcõuəx m *hišno ime*: so bli Pi:kəlcõ

Pižev most ▶ Pi:žõ mõ:st Pi:žõuga mostũ, na Pi:žõumo mó:st m *ime mostu* čez Savo pod Radovljico: čes Pi:žõ mõ:st ■ besedna zveza iz hišnega imena *pri Pižu* in apelativa *most*

Pod lipo ▶ / Pod li:po Spod lí:pe ž *ime dela Kamne Gorice* ■ predložno lastno ime, sestavljeno iz predloga *pod* in fitonima *lipa* 'Tilia', psl. *lípa* (na osrednjem vaškem trgu, kjer je nekoč stala fužina, raste mogočna lipa)

Podnart ▶ Pod'nərt Podná:rta, ũ Podná:rt/ũ Podná:rtə m *naselbinsko ime*: sta pelá:va u Pod'nərt ■ substantivizirana predložna zveza s podstavo *nart* 'del noge pod gležnjem, der Fußrücken, der Rist' (ESSJ II: 215) in predpono *pod-* – gre za poimenovanje zaradi značilne lege ob vznožju hriba/terase ob sotočju Save in Lipnice

Polica ▶ Polí:ca Polí:c, na Polí:cax s mn. *ledinsko ime*: g'reš na Polí:ca; na vè:rx Polí:ce || *Polica* (TTN5) ■ Badjura 1953: 26–27 navaja topoleksem *polica*,

³⁹ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1136a04.jpg>.

⁴⁰ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1239a01.jpg>.

⁴¹ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1136c05.jpg>.

⁴² Podatek iz knjige *Kamna Gorica na nakovalu časa*, str. 92–94.

police kot izraz ljudske geografije, ki označuje večinoma podolgovate ploskve, terase v gorskem svetu, čemur ustreza tudi poimenovana realija (Plet.: *políca*)

Polje ▶ Pò:le -a, na Pò:l s *ime dela Kamne Gorice* || *dole* (RKK, 1868)⁴³ ■ *ime* je nastalo s pomenskim prenosom iz apelativa *polje*, psl. *pòl'e (SES: 541) (Plet.: *pòlje* in *poljē*)

Pri Mariji ▶ / Pər Marì:j, od Mari:je ž *ledinsko ime, ime križišča pešpoti*: x Marì:j ■ predložno lastno ime, sestavljeno iz predloga *pod* in antroponima *Marija* – tu je sakralno znamenje z podobo Marije z Brezij

Radovljica ▶ Radò:lca -e, u Radò:lc ž *naselbinsko ime*: u Radò:lco i'tə || *apud locum qui vulgo Radildorf nominatur*, 1050–ok. 1065 (Gr. 3. 169), *Ratmarsdorf*, 1169 24/3 (Gr. 4, 501), *Radmansdorf, plebs, plebanus, cum prebenda civitatis*, 1296 (MIÖG 30, 634; Studi e testi 96, 32) (vse Kos II: 499), *Radoljca* (RKK, 1868)⁴⁴ ■ izpeljanka iz staroslovanskega osebnege imena *Radov*⁴⁵ s pripono *-ica* in epentetičnim *-l-*

Ravnica ▶ Rauní:ca -e, na Rauní:c ž *naselbinsko ime*: so ga né:slə /u/ Rauní:co || *Ravnica* (TTN5) ■ toponim je izpeljanka iz pridevnika *raven*, psl. *ǫgvьль iz *ǫrvō 'ravnina, odprt svet' (SES: 604), s pripono *-ica*⁴⁶ (Plet.: *ravníca*)

Ravnica ▶ Rò:nca -e, na Rò:nc ž *ledinsko ime* || *na Rouenza* (FK, 1826),⁴⁷ *ravnica* (RKK, 1868),⁴⁸ *na Rònc*, l. i. < *Ròunca* < *Ravnica* < adj. *raven* (stsl. *ǫgvьль) (Čop 1983: 60) in *na Rònc* in *Ròunc*, l. i., po monoftongiz. iz *Ròunica* < *Ravnica* (Čop 1983: 12)

Rokavice ▶ Rokoú:ce Rokoú:c, u Rokoú:cax ž mn. *ledinsko ime*: za Rokoú:ce ■ *ime* je nastalo s pomenskim prenosom iz apelativa *rokavica*, izpeljanke iz besede *roka*, psl. *røkǎ, (SES: 628) s pripono *-av-ica* (*ime* naj bi bilo motivirano z najdbo rokavice V. Kapusa v tem delu Vrčice) (Plet.: *rokavíca*)

Sava ▶ Sá:va -e, za Sá:vo ž *ime reke* || *Saus*, 799 (Gr. 1, 329), *circa Savun fluvium*, 820 (Gr. 2, 61), *fluvium Sawa*, 838 (Gr. 2, 123) (vse Kos II: 532), *Sau Flus* (FK, 1826),⁴⁹ *Sava reka* (RKK, 1868),⁵⁰ *Sava* (TTN5)⁵¹

Skalar ▶ Skà:lar -ja, pər Skà:larjə m *hišno ime*: tò: i pər Skà:larjə

Srček ▶ Sà:rčək -čka, pər Sà:rčəkə m *hišno ime*: je bə pret Sà:rčəkəm

Svetina ▶ Suetí:na -a, pər Suetí:n m *hišno ime*: Svetí:nou fanti:n

Svetinov studenec ▶ Svetí:nou studé:nc Svetí:nouga studé:nca, pər Svetí:noumo studé:nc m *ime studenca* ■ *ime* je tvorjeno iz hišnega imena, ki je

⁴³ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1270c01.jpg>.

⁴⁴ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1136c04.jpg>.

⁴⁵ O izvoru imena *Radovljica* so pisali Levec v Carnioli 1911 (letnik II, zvezek 3, Mali zapiski, 231) in Planinskem vestniku (II, 1896, 74–75), Skok 1924 (ČJKZ, Tri etimologije) in Šivic-Dular (1989). (Za podatke se zahvaljujem Silvu Torkarju.)

⁴⁶ Badjura 1953: 39 piše, da izraz *ravnica* na Gorenjskem pomeni »le svet, kjer je malo ravnega«.

⁴⁷ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1270a01.jpg>.

⁴⁸ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1270c01.jpg>.

⁴⁹ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1136a04.jpg>.

⁵⁰ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/1/1136c04.jpg>.

⁵¹ O imenu *Sava* piše Bezljaj 1961: 171–174.

verjetno nastalo kot besedna zveza pridevniške izpeljanke iz predsvetniškega slovanskega rojstnega imena s sestavino *Svet-* in hidronima *studenec*, psl. **studěньcъ* (SES: 708)

Svetinovo bukovlje ▶ *Sʷetí:nou̯ bú:kou̯le Sʷetí:nou̯ga bú:kou̯la*, u *Sʷetí:nou̯mo bú:kou̯l̩s* *ledinsko ime*

Svetinovo ▶ *Sʷetí:nou̯ Sʷetí:nou̯ga*, po *Sʷetí:nou̯mo* posam. prid., s *ledinsko ime*

Šola ▶ *Šò:la Šò:le*, u *Šò:l̩* ž *ime stavbe* ■ ime je nastalo s pomenskim prenosom iz apelativa *šola*, prevzeto iz srvnem. *schoule* – v stavbi je bila namreč do l. 1957 osnovna šola, danes so v njej otroški vrtec in stanovanja (Plet.: *šòla*)

Špital ▶ *Špət̩:u̯ Špət̩:u̯a*, u *Špət̩:u̯ m ime stavbe* ■ ime je nastalo s pomenskim prenosom iz apelativa *špital*, prevzetega iz nem. *Spital* ‘bolnica’ (SES: 738) (Plet.: *špítal*) → Ubožnica

Štajerski most ▶ *Štá:jərsk mō:st Štá:jərskəga mostù:ɪ*, na *Štá:jərskmo mó:st m ledinsko ime*: za *Štá:jərsk mō:st* || *Štájersk mōst*, l. i. (Čop 1983: 24) ■ besedna zveza iz pridevnika *štajerski* in apelativa *most*

Štenge ▶ *Št̩:ŋgɛ -ŋk*, po *Št̩:ŋgax* ž mn. *ime poti* ■ ime je nastalo s pomenskim prenosom iz apelativa *štenge*, prevzetega iz srvnem. *stēge*, *stiege* ‘stopnice’ (SES: 740) (Plet.: *štēŋgɛ*)

Tam, kjer je ta mrtvi ta živega ubil ▶ *ʔəm k je ta mór:tu ta ži:u̯ga u̯bu* -- *ledinsko ime* ■ toponim s strukturo stavka, sestavljenega iz naslednjih besed: kazalnega krajevnega zaimka *tam*, psl. **tāmo*/**tāmь* (SES: 749), oziralnega krajevnega zaimka *kjer*, **kъde že* (SES: 273), posamostaljenih pridevnikov *mrtvi*, psl. **mьrtvь* (SES: 422), in *živi*, psl. **živь* (SES: 870), z določnim členom *ta* in glagola *ubiti*, psl. **ubiti* (SES: 795); motivacija poimenovanja je pojasnjena v besedilu

Toman ▶ *Tò:man -a*, pər *Tò:man m hišno ime*: *Tò:manou̯ Mí:xa*

Trpin ▶ *Tərpì:n -a*, pər *Tərpì:n m hišno ime*: je *té:kua* na *Tərpì:na*

Ubožnica ▶ *Ubò:žəncə -e*, v *Ubò:žənc ž ime stavbe* ■ ime je nastalo s pomenskim prenosom iz apelativa – izpeljanke z besedotvorno podstavo *ubog-*, psl. **ubogь* (SES: 795), in pripono *-nica* (Plet. *ubòžnica*) → Špital

Ukovec ▶ *Ú:kou̯c -a*, pər *Ú:kou̯cou̯əx m hišno ime*: je biu̯ *Ú:kou̯čou̯*

Ukovčeva parcela ▶ *Ú:kou̯čou̯a parcè:la Ú:kou̯čou̯e parcè:le*, po *Ú:kou̯čou̯a parcè:l̩* ž *ledinsko ime* ■ besedna zveza iz pridevnika iz hišnega imena *pri Ukovcu* in apelativa *parcela*, iz frc. preko nem. *Parzelle* ‘majhen kos zemlje’ (Plet.: *parcēla*)

Velika gasa ▶ *Vè:lka gà:sa Vè:lke gà:se*, po *Vè:lk gà:s ž ime dela Kamne Gorice* ■ besedna zveza iz pridevnika *velik*, psl. **velikь* (SES: 812), in samostalnika *gasa*, prevzetega iz srvnem. *gazze* ‘steza’ (SES: 168)

Veliki kraj ▶ *Vè:lk k'rɛj Vè:lga krá:ja*, po *Vè:lkmu krà:i j m ime dela Kamne Gorice* ■ besedna zveza iz pridevnika *velik*, psl. **velikь* (SES: 812), in samostalnika *kraj*, psl. **krájь* (SES: 317) (Plet.: *kráj*)

Volke ▶ *Uò:ʷkɛ Uò:ʷk*, na *Uò:ʷkax* tudi *Uò:ke Uò:k*, na *Uò:kax* ž mn. *ledinsko ime* || *Ouzhize* (FK, 1826),⁵² *Zgornje Loke* (TTN5), *Koničarjove vòke*, l. i. Globoko

⁵² Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/l/1239a01.jpg>.

(Čop 1983: 74) ■ poknjiženje v *Loke* (topoleksem *loka*, psl. **lŏkǎ* (SES: 363), iz *Ūò:ke* bi glede na lego (mokrotnega) travnika ob Savi sicer bilo mogoče, toda temu nasprotuje tonem in kamnogoriška različica *Ūò:uke* – tako *ò:* kot *ò:u* pa je mogoče izvesti iz *-ol-* v besedi *volk*, psl. **vŏlkъ* (SES: 830), ki se je v nekaterih gorenjskih govorih asimiliral v dolgi ozki *or*; zapis v Franciscejskem katastru sicer kaže na izvor toponima v apelativu *ovca*, psl. **ovьcǎ* (SES: 483), vendar taka povezava zaradi glasoslovnih razvojnih zakonitosti ni mogoča

Vrčica ▶ *Ūərčí:ca* -e, u *Ūərčí:c* ž *ime doline in njenega potoka* || *rečica* (RKK, 1868),⁵³ *Vərčíca*, v. i. (Čop 1983: 41), *Vřčíca*, v. i. < v + *rěkica*⁵⁴ (Čop 1983: 13), *Vřčíca* in *řčíca*, u *řčíca*, v. i., l. i. (potok in dolina) < *rěka-ica* (*Rečica*, ne < *vir*) (Čop 1983: 118, 123) ■ Bezljaj (1961: 316) predvideva izvor imena *Vrčica* iz **virčica* k demin. *virek*, *virček*, *virčec* z reduciranim nenaglašanim prvim zlogom

Vreče ▶ *Ūrè:če* *Ūrè:č*, na *Ūrè:čax* ž mn. *ime hriba med Frtalo in Zgornjo Dobravo* || *Wrèzhje* (FK, 1826),⁵⁵ *Vreče* (RKK, 1868),⁵⁶ *Vreče* (TTN5) ■ etimologija ni znana, ljudska razlaga imena je v pomenskem prenosu iz apelativa *vreča*, psl. **věrt'a* (SES: 834), ker je hrib poln vrtač, ki naj bi spominjale na vreče (Plet.: *vrěča*)

Zgornja Lipnica ▶ *Zgò:rna* *Lì:pənc*a *Zgò:rne* *Lì:pənc*e, na *Zgò:rən* *Lì:pənc* ž *naselbinsko ime*: je z *Zgò:rne* *Lì:pənc*e || *Ober Leibnitz* (FK, 1826),⁵⁷ *Gorenja Lipnica* (RKK, 1868),⁵⁸ *Zgornja Lipnica* (TTN5), *Zg. Lipnica* (Jarc: 126) ■ besedna zveza iz pridevnika *zgornji* s psl. korenem **gōre* 'kvišku' (ESSJ I: 162) in samostalnika, izpeljanega iz rastlinskega imena *lipa*, psl. *lípa* (SES: 358), s pripono *-ica*

Zijavka ▶ *Zjà:uka* -e, na *Zjà:uk* ž *ledinsko ime, ime skale* || *Zjavka* (TTN5), *Zjâuka*, g. i. (Čop 1983: 16) in *Zjâuka*, ime jame, s pripono *-ka* (Čop 1983: 117) ■ *zijavka* je manjša ali večja duplina v skalovju s skoraj ravnim dnom,⁵⁹ topoleksem je izpeljanka iz glagola *zijati* 'biti na široko odprt', psl. **zijāti* (SES: 854), s pripono *-ka* (Plet.: *zijávka*)

Žvan ▶ *Žvâ:n* -a, pər *Žvâ:n* m *hišno ime*: *ī* bō *Žvâ:novəx* velí:k; 'təmlə dó:l pred *Žvâ:n*am

Žvanova planja ▶ *Žvâ:noʷa* *plá:na* *Žvâ:noʷe* *plá:ne*, na *Žvâ:noʷ* *plá:n* ž *ledinsko ime* ■ ime je tvorjeno iz hišnega imena in je nastalo kot besedna zveza iz pridevnika iz hišnega imena *pri Žvanu* in apelativa *planja*,⁶⁰ izpeljanke s psl. korenem **rōlnъ* 'raven' (SES: 521), neporaščen z drevjem' (Plet.: *plánja*)

⁵³ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/l/1270c03.jpg>.

⁵⁴ Čopovo mnenje, da ime *Vrčica* izhaja iz predložne zveze v + *rěkica* se zdi verjetna, saj je tako tvorjenje imen v gorenjščini pogosto (iz tega območja npr. še *Podnart*, *Podvin*, *Podrsec* idr.).

⁵⁵ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/l/1034a02.jpg>.

⁵⁶ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/l/1034c02.jpg>.

⁵⁷ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/l/1136a08.jpg>.

⁵⁸ Vir: <http://www.gov.si/arhiv/kataster/imgb/l/1136c04.jpg>.

⁵⁹ R. Badjura 1953: 294–295 zijavke uvršča med t. i. slepe votline.

⁶⁰ R. Badjura 1953: 45 »plan svet«, tudi *planjo*, opredeljuje kot »prostranejša ali manjša odprta, preglednejša ravnina brez gosto stoječih dreves«.

4 Kratka jezikovna analiza na glasoslovni in oblikoslovni ravnini

Jezikoslovna analiza zapisanega narečnega gradiva zahteva tako ugotavljanje njegovih sinhronih značilnosti, kot rekonstrukcijo razvoja raziskovanega govora/narečja. V tem prispevku je (tudi zaradi pomanjkanja prostora) narečno gradivo analizirano le z metodo sinhronega opisnega jezikoslovja, medtem ko je pregled razvoja tega krajevnega govora (torej njegov diahroni vidik) izpuščen. Informant je v tem govornem dogodku predstavil gorenjsko narečje, kot se govori v Lipniški dolini, z nekaterimi interferencami iz knjižnega jezika, ki so tako posledica govornega položaja (prisotni otroci iz osnovne šole in slovenistka, snemanje z mikrofonom) kot značilnost informantovega idiolekta (informant npr. relativno pogosto javno nastopa na lokalnih prireditvah, piše pesmi).

Glavne glasoslovne značilnosti tu zapisane gorenjščine je mogoče strniti v naslednje ugotovitve:

– samoglasniški sistem je monoftongičen, naglasno mesto je svobodno, govor pozna dolge naglašene ter kratke naglašene in nenaglašene samoglasnike, pri čemer je na dolgih naglašanih samoglasnikih mogoč akut ali cirkumfleks (tonemska opozicija), kratki samoglasniki v zadnjem ali edinem zlogu pa so naglašeni jakostno (*i*: – *velí:k*, *se ví:t*; *e*: – *bò úé:du*, *glè:daš*; *e*: – *í ré:kva*; *a*: – *dā:n*, *gospodár*; *o*: – *úó:de*; *o*: – *mò:st*, *'nemogó:če*; *u*: – *drù:x*, *rú:do*; *ə*: – *ot:á:rgal*; *e* – *'jes*, *razg'let*; *o* – *'koj*, *kamno'lom*, *uəd'mo*; *ə* – *i'tə*, *'təm*, *'mən*; *u* – *'tud*; *a* – *al 'pa* (kratki naglašeni *u*, *i* in *a* ter *jat* so večinoma oslabei v kratki naglašeni polglasnik);

– za gorenjščino, tudi za kamnogoriški krajevni govor, je značilna velika redukcija (popolna in delna) nenaglašanih in kratkih naglašanih samoglasnikov, zlasti ob zvočnikih in v izglasju (*so popraulá:l* 'so popravljali', *u krà:j* 'v kraju', *velí:k* 'veliko', *d'ga* 'tega', *dərgà:č* 'drugače', *mò:rš* 'moraš', *narjé:ma* 'narejena', *pərné:su* 'prinesel', *mamo* 'imamo', *uəbò:žəncə* itd.);⁶¹ sklop *-e:j* se je lahko asimiliriral v *-é:* (*napré:* 'naprej' – toda tudi *napré:j*), kratki naglašeni *a* pred *j* je prešel v *ε* ('zej' 'zdaj'), pred *u* pa v *o* (*p'lou* 'plav, moder');

– ni preglasa *-o-* > *-e-* za mehкими soglasniki (*Mú:xouçou*, *Ú:kouçou*, *Prá:uxarjou*);

– pogosta je oksitoneza (npr. *a'no* 'eno', *a'dən* 'eden', *ubər'nu* 'obrnil', *gre'mo* 'gremo', *uəd'mo* 'vemo', *sami:* 'sami', *tərijé:* 'trije', *məd'va* 'midva', *se porouná:* 'se porovna', *sva bva mok'ra* 'sva bila mokra', *novi: lastní:kə*); tudi v glagolih na *-(č)i* *-(č)em*/*-(č)t* *-(č)em* in *-(s)ti* *-(s)em*/*-(s)t*/*-(s)em*) je v sedanjiku množine pogosto naglas na priponi (*rečé:mo*, *pərnésé:jo*);

– kamnogoriški soglasniški sistem je enak knjižnemu, le distribucija tako zvočnikov kot nezvočnikov se v obeh zvrsteh nekoliko razlikuje zaradi naslednjih gorenjskih narečnih pojavov:

– tako pred sprednjimi kot pred zadnjimi samoglasniki je mogoč izgovor v in *u*, vendar je dvoustnični izgovor pogostejši (*ve'jo/ue'jo*, *uó:da/vó:da*);

– švapanje,⁶² tj. prehod velarnega *l* pred zadnjimi samoglasniki v *v/u* (npr.

⁶¹ O moderni voklani redukciji v gorenjščini je avtorica že pisala v članku Onemitev in oslabitev samoglasnikov v kroparskem govoru (glej Literaturo).

⁶² Informant V. Šparovec ne švapa dosledno, njegov govor pa je zapisan »nepopravljen«.

je xodir:ua, je bya, i ré:kua, nís uí:dua, sta š'ua, i dá:ua, ní: mó:gua, i ré:kua, je mē:ua, sta pelá:va, imē:va, mō:gva, sva pograbi:ua, zadé:vana, je nardí:ua, cē:uo 'celo', Vō:garjə 'Logarji, prebivalci Loga', z'ua – toda tudi z'lə, je té:kla in je té:kua, pərné:sla, plá:čat, zaslú:žu, xlà:pcə, u šō:lō); v govornem dogodku je zelo redka asimilacija skupine -lo- > -vo- > -o-/u- (ux'ka 'lahko', i bə 'je bilo', ní: bə 'ni bilo' – toda tudi ní: bvə);⁶³

– gorenjščina pozna protetični v-/u- (uó:tok, uò:gle, z uò:glarskəm sanmí, pò:u uú:re) in protetični g- (na gù:no 'na ono');

– soglasnika l' in n' sta otrdela v l in n (za ní:m, nì:xou, nē: 'nje', negó:u, né:ga, mená:l so, kó:na, zūoné:ne, kní:ga, Lublá:no, pé:le, ubnəu'len, ubná:ula, pò:le, naplá:ulena, so popraulá:l, 'bəl, pokú:plen, podəžá:ulenɡa, pərpé:lejo);

– v skupini -vj- se na morfemski meji pojavlja vrinjeni/epentetski -l- (Bú:kəule < bukovje);

– narečno mehčanje mehkonebnikov (sekundarna palatalizacija velarov) k, g, x pred sprednjimi samoglasniki v č, j, š je večinoma leksikalizirano, v posnetem besedilu je le nekaj primerov narečnega mehčanja k v č (npr. tá:žgale 'takegale', sé:čejo, 'sekajo/kosijo travo', čé: – toda tudi ké: 'kje');

– izglasni -d je v nekaterih besedah prešel v -x (prē:x 'pred, prej');

– druge olajšave v izgovoru soglasniških skupin (različne asimilacije in disimilacije): -g > -x (drú:x 'drug', Vō:x 'Log', Bō:x 'Bog'), šč > š (á:ngeləu čēšé:ne, 'angelovo čaščenje', pokopalí:še, rē:ušnə 'revščini', so spušá:l, tj > k > č (pa tó:k čē napré:j 'pa tako (tja) naprej'), sv- > s- (za só:jo/só:je), -ds- > -ts- > -c- (uəpó:dej), -dn- > -n- v besedah dopò:une, upò:une, zapò:una, pomožni glagol bití v prihodnjiku se je obrusil v u- (uš 'boš', ná:ujo 'ne bojo'), v soglasniškem sklopu -kr- v besedi krat se r večinoma reducira (ŋ'kət, 'kərkát, 'kulkát, ta'kət, tri:kət – toda tudi tak'rət),⁶⁴ v soglasniškem sklopu -kš- se -k- lahko reducira ('kəšno 'kakšno').

V posnetem besedilu izkazane gorenjske oblikoslovne posebnosti pa so na kratko naslednje:

– maskulinizacija srednjega spola v ednini (je drē:uje zarà:su, usà:k lé:t, tá:k vé:lək tərplē:ne i biu, an já:ic tì:st obrò:čen) in feminizacija v množini (tá:ke imē:na, tì:ste pé:ra);

– končnica -am v orodniku ednine samostalnikov moškega spola (z brá:tam, s kó:nam, za fá:roužam – toda tudi pret Sò:rčkəm);

– mestnik in orodnik ednine pridevnikov in pridevniških zaimkov moškega spola ima večinoma končnico -mo (na ta drù:gmo, na Li:pənškmo mó:st, na Fá:rouškmo izvì:r, po ná:šmo kó:nc, u tá:kmo krà:j, s tì:stmo rē:məlnam);

Včasih se je informant popravil sam, npr. po Mlá:k, po Muá:k smo ré:klə, nè: po Mlá:k, sicer pa se zdi, da je švapanje doslednejše ob čustvenem vznemirjenju in govorjenje na l pogostejše, ko (samo)nadzorovano pripoveduje. Tudi analogičnega menjavanja med l in v v tu zapisanem govoru ni.

⁶³ Primer asimilacije -ov- (lahko iz -ol-) > -o- navajamo naselbinsko ime Radò:lca iz Radovljica in ledinsko ime Uò:ke.

⁶⁴ V besedilu je zapisana tudi oblik/besedna zveza usà:ko bò:rt 'vsakič, vsakokrat'.

- samostalniki ženskega spola imajo dvojino enako množini (*dųe: mənù:te*);
- osebni zaimki imajo v mestniku množine lahko iz dajalnika prevzeto obliko (*pər 'uəm* – toda tudi *pər 'nəs*);
- kazalni zaimek *ta* ima v zvezi s števnikom *dva*, nanašajočim se na samostalnik moškega spola, žensko množinsko obliko (*tè: dvà: sta š'ua*);
- glagoli na *-iti -im* (v knjižni slovenščini) imajo v tem govoru v množini in dvojini sedanjiško pripono *-e* (*nardé:jo*);
- zanimiva je oblika preteklega pogojnika: *če bli /.../ š'lə* 'če bi bili šli'.⁶⁵

5 Sklep

Večina zbranih zemljepisnih lastnih imen v Kamni Gorici in njeni okolici je nastala s pomensko izpeljavo/konverzijo iz občnih zemljepisnih imen. Med njimi so izkazane različne pomenske skupine topoleksemov, npr. poimenovanja za oblike zemeljskega površja in druge značilnosti tal (*zìjavka, planja, polica, globoko, ravnica, log*) in poimenovanja za različne oblike voda (*kropa*). V to skupino grede lahko tudi pomenske izpeljave iz poimenovanj za človekove dejavnosti v prostoru/naravi (*polje*) in za človekove stvaritve (*brv, most, jez, štenge*) ali objekte, ki so človekovim stvaritvam podobne (*galerije*). Pogosta so tudi imena, ki so nastala z besedotvornim postopkom izpeljavo tako iz topoleksemov (npr. *drn-ov-ec*) kot iz poimenovanj za rastlinstvo (*brez-je, buk-ov-je, dobr-ava, dobr-av-ica*), poimenovanj za živalstvo (*jazbeč-ev-ina*) in iz osebnih lastnih imen, tj. iz hišnih imen (npr. *Žvanova planja*), in starslovanskih antroponimov (npr. *Svetinovo bukovlje, Čajnar, Mišače, Hotin, Radovljica*). Nekatera imena so nastala s t. i. slovnično izpeljavo, npr. s spremembo slovničnega števila in/ali spola (*globel > Gabele, volk > Volke*).

S stališča strukture imen so zbrana imena enobesedna (edninski in množinski samostalniki različnih spolov: *Log, Brv, Frtala, Polje, Rokavice*), samostalniške besedne zveze s pridevniškim prilastkom, ki označuje lastnost ali svojino kakega objekta (*Boga vas, Mili pogled, Velika gasa, Žvanova planja*), predložne besedne zveze, ki označujejo prostorsko dimenzijo poimenovanega objekta (*Pod lipo, Okrog bošta*), ali besedne zveze s strukturo stavka (*Jezus težki križ nese, Tam, kjer je ta mrtvi ta živega ubil*). Samostalniki kot samostojna imena ali jedra besednih zvez so večinoma izpeljanke z naslednjimi priponami: *-ov-ec, -n-ica, -ava, -av-ica, -ev-ina, -je, -ov-je* idr.

Literatura in viri

- Badjura, Rudolf, 1953, *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bezljaj, France, 1956, *Slovenska vodna imena*, I. del, A–L, Ljubljana: SAZU.
- Bezljaj, France, 1961, *Slovenska vodna imena*, II. del, M–Ž, Ljubljana: SAZU.
- Bezljaj, France, 1977, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, A–J, Ljubljana: SAZU.

⁶⁵ Tak pretekli pogojnik je značilen za sosednji kroparski govor.

- Bezljaj, France, 1982, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, K–O, Ljubljana: SAZU.
- Bezljaj, France, 1995, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, P–S, Ljubljana: SAZU, ISJ FR.
- Bezljaj, France, 2005, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Š–Ž, Ljubljana: SAZU, ISJ FR.
- Bezljaj, France, 2003, *Zbrani jezikoslovni spisi I–II*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Čop, Dušan, 1983, *Imenoslovje zgornjesavskih dolin. Disertacija*. Ljubljana: Tipkopis.
- Čop, Dušan, 1995, Jezikovne in imenske značilnosti okrog Kroke in v dolini Lipnice. *Kroparski zbornik. Ob 100-letnici Plamena*, Kropa, Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 190–197.
- Čop, Dušan, 2002, Gorska, terenska (ledinska) in vodna imena v Sloveniji, *Jezikoslovni zapiski* 8/2, Ljubljana: ZRC SAZU, 93–108.
- Franciscejski in RKK, L270 Kamna Gorica (*AS 3000/L270*), Arhiv Republike Slovenije.
- Jarc, Tine, 1999, *Srednjeveške poti in železarstvo na Visoki Gorenjski*, Radovljica: Samozaložba.
- Kos, Milko, 1975, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (Za Kranjsko do leta 1500)*, I (A–M), II (N–Ž), Ljubljana: Inštitut za občo in narodno zgodovino SAZU.
- Kunej, Marjan, 1999, *Kamna Gorica na nakovalu časa*. Kranj: Gorenjski muzej.
- Merkù, Pavle, 1991, Krajevno imenoslovje na Tržaškem, *Zgodovinski časopis* 45, št. 4, 565–580.
- Merkù, Pavle, 1992, Prispevek k mikrotoponomastiki tržaške okolice, *Slavistična revija* 40, št. 1, Ljubljana, 32–41.
- Pleteršnik, Maks, 1894–1895, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- Rokopisno gradivo iz leta 1941 – zbirke ledinskih imen iz okolice Kroke in Kamne Gorice, arhiv Kovaškega muzeja v Kropi.
- Snoj, Marko, 2003, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan.
- Šekli, Matej, 2006, Strukturni tipi ledinskih imen v kraju Livek in njegovi okolici, *Jezikovna predanost*, Zora 44, Maribor: Slavistično društvo, Ljubljana: SAZU, 477–491.
- Šivic-Dular, Alenka, 2002, Zgodovina imenoslovja v Sloveniji, *Jezikoslovni zapiski* 8, Ljubljana: ISJ FR ZRC SAZU, 7–27.
- Šivic-Dular, Alenka, 1988, Besedotvorne vrste slovenskih zemljepisnih imen na gradivu do leta 1500, *Obdobja 10. Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana, 229–244.
- Škofic, Jožica, 1996, Onemitev in oslabitev samoglasnikov v kroparskem govoru, *Slavistična revija* 44, št. 4, 471–479.
- Škofic, Jožica, 1998, Mikrotoponimi v Kropi in bližnji okolici, *Jezikoslovni zapiski* 4, Ljubljana: ZRC SAZU, 47–71.

- Škofic, Jožica, 2001, Hišna imena v Kropi, *Simpozij Slovenska lastnoimenskost*, Pišece: Komisija Maks Pleteršnik, Novo mesto: Dolenjska založba, 21–40.
- Škofic, Jožica, 2003, O zemljepisnih lastnih imenih Kroke, Lipnice, Kamne Gorice in Dobrav, *Vigenjc III. Zemeljska bogastva Lipniške doline*, Kropa: Muzeji radovljiske občine, 109–121.
- Škofic, Jožica, 2004, Zemljepisna lastna imena na Dobravah med dolinama Lipnice in Save, *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*, Ljubljana: SDS, Pišece: Društvo Pleteršnikova domačija, 60–73.
- TTN5, list D2643, 1981, © Geodetska uprava Republike Slovenije.
- [Http://www.gov.si/arhiv/kataster](http://www.gov.si/arhiv/kataster) (Arhiv Republike Slovenije na svetovnem spletu.).

Dialect Texts as a Resource for Onomastic Study

Summary

This article demonstrates what kind of data at various linguistic levels can be acquired through a (partial) survey method during an individual visit with a dialect speaker by using an interview that does not limit the informant's narrative, but enables him to follow his associations and speak in a relaxed manner in addition to replying to questions partially constructed in advance. In addition to analyzing the local dialect of Kamna Gorica in Upper Carniola (in the Municipality of Radovljica) at the phonological and morphological levels, the main part of the discussion concentrates on an analysis of approximately 100 collected micro-toponyms and several other proper nouns and oconyms presented here in the form of dictionary articles. The majority of geographical names collected in Kamna Gorica and the surrounding area were created through semantic derivation/conversion from common geographical names. These indicate various semantic groups of topolexemes such as names denoting the forms of the Earth's surface and other characteristics of the ground (i.e., zijavka 'cavern', planja 'plateau', polica 'ledge', globoko 'depth', ravnica 'plain', and log 'meadow'), and names denoting various water phenomena (i.e., kropa 'vauclysian spring'). This group also includes semantic derivations from terms denoting human activities outdoors (i.e., polje 'field') and human creations (i.e., brv 'footbridge', most 'bridge', jez 'weir', and štenge 'steps'), or structures resembling human creations (i.e., galerije 'galleries'). Names were frequently created with word-formative derivation from topolexemes (i.e., drn-ov-ec 'turf cutter') as well as names denoting plant life (i.e., brez-je 'birch forest', buk-ov-je 'beech forest', and dobr-ava, dobr-av-ica 'rolling lowland' < 'oak'), wildlife (i.e., jazbeč-ev-ina 'badger sett'), and from personal names or oconyms (i.e., Žvanova planja), and Old Slavic anthroponyms (i.e., Svetinovo bukovlje, Čajnar, Mišače, Hotin, and Radovljica). Some names were created through grammatical derivation such as alteration of grammatical number and/or gender (i.e., m.sg. globel 'dell' > f.pl. Gabele, and m.sg. volk 'wolf' > f.pl. Volke). In terms of structure, the collected names are single-word terms (singulare and plurale tantum of various genders: m.sg. Log, f.sg. Brv, Frtala, n.sg. Polje, and f.pl. Rokavice), nominal phrases with

an attributive adjective denoting a quality or possession of the object (i.e., Boga vas ‘poor village’, Mili pogled ‘gentle view’, and Velika gasa ‘big alley’), prepositional phrases denoting the spatial dimension of the object named (i.e., Pod lipo ‘under the linden’ and Okrog bošta ‘around the forest’), or phrases in the form of a sentence (i.e., Jezus težki križ nese ‘Jesus bears the heavy cross’). Nouns as independent names or phrasal heads are mostly derivatives with the following suffixes: -ov-ec, -n-ica, -ava, -av-ica, -ev-ina, -je, -ov-je, and so on.

Etymon, pojmenovací motiv a význam vlastních jmen

Rudolf Šrámek (Brno)

IZVLEČEK: V příčujícím článku je v krátkem opisu pojmů (= systémových kategorií) etymon, propriální pojmenovací motiv in propriální obsah podán pokus, da bi zajeli najbolj bistveno, kar ustvarja razliko med apelativnim in propriálním. Na koncu je opozorjeno na razvojne tendence, ki se v imenoslovju izraziteje uveljavljajo od polovice 20. stoletja naprej.

The Etymon, Naming Motif, and Meaning of Proper Names

ABSTRACT: This article provides a short description of the terms (or system categories) of etymon, proper naming motif and proper content, and seeks to capture the most essential features that create the difference between the appellative and proper. It concludes by drawing attention to developmental tendencies whose application in onomastics has become more pronounced since the second half of the 20th century.

0. Pro slovanskou komparatistickou toponomastiku není obtíženo v jednotlivých slovanských jazycích objevit množství místních jmen sídlištních i nesídlištních (= oikonym i anoikonym), ve kterých v různých způsobech „pokračuje“ život praslovanských etymonů nebo kořenů. Tak např. k psl. *bukъ* „(Rot)buche, fagus silvatica L.“ lze sestavit celé hnízdo jmen, reprezentujících nejrozmanitější názvotvorné¹ struktury, srov. z oikonym např. čes. *Buk, Buková, Bukovsko*, sloven. *Buková, Bukovec*, pol. *Buków, Buczyna*, dolluž. *Bukovina*, horluž. *Bukowc*, starosrb. **Bukovina* (>něm. *Buckwitz*), polab. **Bukovnica* (>něm. *Büknitz*), slovin. *Bukovnica*, bulh. *Búčeto*, mak. *Bukovo, Bukov Dol*, chorv. a srb. *Bukovac*, rus. *Bukovišče*, ukr.

¹ Termín *názvotvorný* je užitý jako propriální protiklad k termínu *slovotvorný*, jak to popsal Henryk Borek ve studii *Potrzeby i zadania nazwotwórstwa w toponymii słowiańskiej*. In: *Z Polskich Studiów Slawistycznych. Językoznawstwo 6*. Warszawa 1983, s. 51–62. – Podrobnou analýzu podává Aleksandra Ciešlikowa, *Profesor Henryk Borek i Jego nowe spojrzenie na nazwy własne*. In: St. Gajda (red.), *Region w świetle nazw własnych*. Opole 2007, s. 37–47. – Viz také: Rudolf Šrámek, *Úvod do obecné onomastiky*. Brno 1999, s. 36.

Bukovec, brus. *Buk*.² Bohatým pramen jsou anoikonyma, jejichž struktury jsou ve srovnání s oikonymy rozvinuty bohatěji, protože jejich tvoření je zakotveno v místních regionálních dialektech, srov. např. pomístní jména (= Flurnamen) z češtiny: *Bučanka*, *Bučí/Boučí*, *Bučice*, *Bučicko*, *Bučina/Boučina*, *Bučinka*, *Bučník*, *Bukovský*, *Buk*, *Bukáň*, *Bukanov*, *Bukavky*, *Bukov*, *Buková*, *Bukovačky*, *Bukovnice*, *Bukovanka*, *Bukovanky*, *Bukovčice*, *Bukovec*, *Bukoveček*, *Bukoví*, *Bukovice*, *Bukovina*, *Bukovinka*, *Bukovinný*, *Bukovinský*, *Bukovinsko*, *Bukoviště*, *Bukovka*, *Bukovna*, *Bukovnice*, *Bukovnický*, *Bukovník*, *Bukovno*, *Bukovsko*, *Bukový* atd.³ Z polských pomístních jmen jsou známy podoby jako *Buczyszna*, *Bukowizna*, *Bukora* aj. – Anoikonyma představují nesmírně cenný materiál,⁴ bohužel není zatím na slovanském teritoriu sebrán tak, aby mohl být systematicky zpracován a dokumentován v anoikonymické části budoucího *Slovanského onomastického atlasu*.

Už stručný výběr toponymického materiálu, který jsme výše na jménech s etymonem *bukъ* představili, odkrývá problémy, které ve slovanské onomastice souvisejí s interpretací etymonu, struktury, pojmenovacího motivu a významu vlastních jmen. Problémy lze shrnout do dvou skupin:

- Absence jednotného obecně teoretického konceptu onomastiky:

To se projevuje nejednotným definováním kategorie „vlastní jméno“, zaměňováním apelativní a propriální sféry jazyka (zejména nerozlišováním funkce apelativ a funkce proprii a slovtvorby a názvtvorby) a nedostatečným zřetelem ke kategorii „propriální význam“.

- Pojetí studia vlastních jmen jako „etymologie“.

To vyvolává ve slovanské onomastice značně nerovnoměrnou situaci - metodologie onomastické práce je stále závislá a na etymologickém přístupu pozitivisticko-filologické školy, zatímco obecná onomastická teorie pracuje s výdobytky moderní lexikologie, sémantiky, sémiotiky a komunikačních teorií. Ještě v 1. polovině 20. stol. se onomastika jevila jako výkladová disciplína převážně etymologická a onomastická teorie stála pouze v začátcích, dnes se situace obrací:

² Viz Vladimír Šmilauer, Příručka slovanské toponomastiky. Handbuch der slawischen Toponomastik. Praha 1970, s. 44.

³ Pro české jazykové území jsou pomístní jména sebrána téměř v úplnosti: z historického území Čech kolem půl milionů, z Moravy a Slezska čtvrt milionů. Materiál je uložen v archívech Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze (pro Čechy) a v Brně (pro Moravu a Slezsku). Bylo zahájeno jejich lexikografické zpracování, pracuje se na digitalizaci. Viz: Libuše Olivová-Nezbedová, Jana Matúšová, *Index lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechách*. Praha 1991, a *Retrográdní index slovníku pomístních jmen v Čechách*, Praha 1991. - Libuše Olivová-Nezbedová, Miloslava Knappová, Jitka Malenínská, Jana Matúšová, *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha 1995. - Libuše Olivová-Nezbedová, Jitka Malenínská, *Slovník pomístních jmen v Čechách. Úvodní svazek*. Praha 2000. - *Slovník pomístních jmen v Čechách*. Sv. I. Praha 2005, sv. II. Praha 2006.

⁴ Prokazuje to i práce našeho jubilanta *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*. Uredila Metka Furlan in Silvo Torkar. Ljubljana 2006.

velmi intenzivně se propracovávají teoretické principy onomastiky a tím se nauka o vlastních jménech zařazuje do proudu moderní lingvistiky jako její relativně samostatná disciplína.⁵

V následující části bychom na zmíněnou nerovnoměrnost chtěli na vybraných jevech poukázat blíže.

1. Etymon

Je nesporné, že základem (kořenem i odvozovacím základem) výše uvedených toponym je etymon *bukъ*. Ten je, jak známo všeslovanský, s výjimkou jižní slovanštiny, která má *bukev*, *bukva*.⁶ Výklady jmen přešly od původně naivních (pseudovědeckých, nesystémových) a lidových (folklorních) interpretací do metodologie vědecké analýzy vlastně tehdy, až si začaly všimnout dvou stránek vlastních jmen – jejich etymonů a jejich afixálních částí. Tento krok nastínil už Josef Dobrovský, ale typickým způsobem ho propracovala až škola France Miklošiče,⁷ podle jehož principů se materiál v onomastických dílech a slovnících řadil hnízdovým způsobem k etymonům. Klasickým příkladem je první reprezentativní knižní dílo slovanské toponomastiky – slovník *Moravská jména místní. Výklady filologické* od Františka Černého a Pavla Váši (Brno 1907). Zároveň se ovšem předpokládalo, že východiskem toponyma je existující homonymní apelativum, a to i tam, kde takový lexém v apelativech doložený není. U Černého – Váši (s. 182) zní proto heslo s etymonem *bukъ* takto (zkráceno):

buk- (cizí, srov. stnor. bók = buk).

buk de Buk 1349

bukov Bukov 1242, Buccou 1258 ...

buková z buk-ov- ...

bukovina z buk-ov-ina; deminut. *Bukovina* ...

bukovany pův. Bukověné, Bukouaz 1131, Bukouany 1176 ...

bukovice pův. buk-ov-ica, de Bukouicz 1361 ...

pobučí pův. po-buč-ъje, Pobus, Pobitz 1275....

Srov. Buk, Buky, Bučí, Bukov, Buková, Bučina, Bukovina, Bukovno, Bukovník, Bukovice, Bukovka, Bukovec, Bukovsko v Čechách.

Z organizace hesla je vidět, že metodologický postup výkladu propria má na počátku stanovení etymonu, po němž následuje výčet reálně existujících nebo jen

⁵ Podrobněji viz Rudolf Šrámek, *Onomastická teorie ve slovanské onomastice*. In: Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. T. I. Warszawa – Kraków 2002. s. XXX–XLIII.

⁶ Viz Václav Machek, *Etymologický slovník jazyk českého*, Praha 1968, s. 76

⁷ Viz Franz Miklosich, *Die Bildung der slawischen Personennamen*. In: Denkschrift der Akademie der Wissenschaften. Philos.-hist. Klasse, Bd. 10. Wien 1860, s. 215–330, a *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slawischen*. In: Denkschrift ... Bd. 14, Wien 1865, s. 1–74. Společné vydání: Franz Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*. Manuelneudruck. Heidelberg 1927.

potencionálně existujících apelativ, ke kterým se přiřazují „homonymní“ toponyma. Tak se základní předmět slovníkové práce, tj. vlastní jména místní, ocitá vlastně až na posledním místě. Proprium se tak stává pouhou exemplifikací „apelativ“. Nepočítá se s vysvětlením faktu, že některá výchozí apelativa skutečně existují nebo ve starších vývojových fázích jazyka existovala (u hesla **buk-** jsou to v češtině jen čtyři: *buk*, *buková*, *bukovice*, *bukovina*. Ostatní lexémy jako apelativa známy nejsou: *bukov*, *bukovany*, *pobučí*. Mezi „apelativy“ a homonymními proprii se tedy nečiní žádné diference. Takto pojatý slovník vykládá pomocí vlastních jmen existenci doložených i nedoložených apelativ, jejichž spojujícím znakem je shodný etymon. Metodologicky tu na prvním místě stojí princip shodný s rekonstrukcí „původních“ apelativ v etymologických slovnících a s historicko-filologickou přesností popisu vývoje jazyka, zejména jeho hláskoslovné a „slovotvorné“ stránky. Srov. např. u slova *bukovina* zdůraznění struktury *buk-ov-ina* nebo u *pobučí* rekonstrukci *po-buč-ěje*.

Výklad propria na základě jeho etymonu (a jeho odvozenin) má však několik předností, bez kterých se ani současná lingvisticky orientovaná onomastika neobejde. Zdůrazňují jen tři přednosti:

- Prostřednictvím etymonů je možné odkrýt vazbu proprií na lexikální zásobu konkrétního jazyka a na strukturu lexikálně sémantických významů. Vznikají tak klasifikace proprií podle toho, co jméno „znamená“ – vznikají tak třídění proprií podle sémantických okruhů typu „příroda“, „vodstvo“, „vertikální členění povrchu“, „typ a kvalita půdy“, „způsob dobývání půdy a hospodaření na ní“, „jídlo“, „jevy duchovní kultury“, „posesivita“ atd. Zapomíná se však, že se význam (obsah) etymonu nebo jeho odvozeniny v propriu neodráží v úplnosti a z funkčního hlediska se ani odrážet nemůže. O tom podrobněji v kap. 2.

- Protože vývojové procesy, které probíhají v apelativní a propriální sféře jazyka, nejsou zcela identické, mohou propria poskytovat jiný obraz o vývojových vrstvách a jiné zeměpisné distribuci lexikální zásoby jazyka; obvykle petrifikují starší vývojový stav. Tak např. má čeština pro „Dorf, villa“ ve své západní části apelativní pojmenování *ves*, *vesnice*, na východě jazykového území je však *dědina*.⁸ Avšak zeměpisná distribuce oikonym *Dědina*, *Ves*, *Víska*, *Vsiště* vykazuje jiné parametry – v areálu apelativního *ves* se na starém sídelním areálu objevují oikonyma *Dědina*, *Dědinky*, v areálu apelativa *dědina* jsou doložena oikonyma *Ves*, *Víska*, anoikonyma *Vsisko*, *Vsiště*, *Podevsí* apod. Zobecněně řečeno: toponymie (zejm. oikonyma a hydronyma) není vázána na teritoria jednotlivých slovanských jazyků a často vytváří celoslovanský areál (srov. např. hydronymum čes. *Bystřice*, pol. *Bystrzyca*, rus. *Bystrica* atd.), nebo dělí území se slovanskými jazyky jinak než „klasické“ lexikální diference (srov. např. areály toponyma s etymony *ves X dědina X derevnja*, *lhota X* pol. *wola*, *bar- X bag-*, *bor- X sosn-*, *porub- X polom-* aj.). Studium etymonů a toponymických lexémů vůbec je proto důležitým (a někdy

⁸ Viz Jan Balhar, Pavel Jančák (vedoucí autorského kolektivu), *Český jazykový atlas*. Sv. 1. Praha 1992, s. 350, mapa č. 185.

dokonce jediným) pramenem pro poznání nebo rekonstrukci starších vývojových fází slovní zásoby a vztahu k mimojazykovým skutečnostem.⁹

- Velmi komplikovaná je otázka stanovení etymonů v hydronymii, v níž, jak známo materiál vytváří na evropském prostoru výrazné vrstvy chronologické, areálové i vývojové, na jejichž základě se může zrekonstruovat různé jazykově genetické zakotvení hydronyma (jeho etymonu). Míra práce s etymony je v hydronomastice největší: základy (kořeny) starých hydronym i většina způsobu jejich tvoření nenesou ještě znaky diferencí mezi pozdějšími jednotlivých jazyky, a proto mohou vykazovat i souvislosti indoevropské.

Onomastik-lingvista si musí být těchto předností vědom. Na rozdíl od etymologické onomastiky jeho práce však zde nekončí, ale vlastně teprve začíná, protože koncentrace na etymony sama o sobě zužuje nebo znemožňuje pohled na studium diferencí mezi apelativy a proprii a na typické vlastnosti propriálně pojmenovacího procesu a propriální sféry jazyka.

2. Propriálně pojmenovací motiv

Jako je pro apelativní slovní zásobu základním strukturujícím znakem kategorie lexikálně sémantického významu, je v propriální sféře jazyka, která je vybudovaná na jiné podstatě kategorie významu, tímto prvkem propriálně pojmenovací motiv. Centrální otázkou onomastické interpretace je proto - řečeno zjednodušeně - popis příčin, důvodů a okolností, za kterých bylo nějaké proprium vytvořeno. Centrem je proto studium propriálně pojmenovacího aktu. Pouze v momentu propriálně pojmenovacího aktu se aktivují všechny prvky a elementy, které proces vzniku propria vyžaduje a které při vzniku propria musejí být obligatorně přítomny. Vytvářejí typicky propriální celek, který nemá pendant v apelativní sféře jazyka. Jestliže tyto prvky a elementy (tento „celek“) nejsou přítomny, nejedná se o propriální, ale o apelativní pojmenovací akt a výsledkem není proprium, ale apelativum. Prvky propriálně pojmenovacího aktu jsou:

- Onymický objekt

Je to ten objekt nebo jev, který ze společenských důvodů, ve společenské komunikaci musí být pojmenován jako jednotlivina, např. je postavena nová ulice a ta dostane jméno *Buková*. Systémy a třídy onymických objektů jsou mimojazykovým, objektovým podkladem jednotlivých druhů vlastních jmen – bionym, geonym a chrématonym.¹⁰ Bionymické, geonymické a chrématonymické objekty jsou ve společenské komunikaci fixovány vždy v odlišných souvislostech a vztazích: bionyma v společenskokulturních, geonyma v geografických a

⁹ Tento význam vlastních jmen je od poloviny 19. stol. obecně známý, ale jako metodologická zásada byl propracován až vlastně v 20. stol. Srov. např. France Bezlaj, Význam onomastiky pro studium praslovanského slovníku, *Slavia*, 27, 1958, s. 353–364.

¹⁰ Jejich dalším dělením se zde nezabýváme. Např. bionyma se dělí dále na antroponyma a zoonyma atd.

geografickokulturních a chrématonyma v ekonomických, politickokulturních a ideologických. - Společnost si uvědomuje, c o propriálně pojmenovává.

- Propriálně pojmenovací motiv

Ze všech sémantických znaků daného objektu je zvolen jeden, který se stane pojmenovacím motivem: uliční název *Buková* neznamená totéž, co kvalitativní adjektivum *bukový*, např. ve spojení *bukový stůl*. Pojmenovací motiv odráží potřebu nazvat ulici podle nějakého znaku, který zaručí, že proprium bude plnit individualizující, diferencující a lokalizující funkci bez ohledu na to, co je etymonem sémanticky vyjádřeno. A proto najde ulici se jménem *Buková* i cizinec, který názvu vůbec „nerozumí“, tj. kterému není zřejmý etymologický (apelativní) význam výchozího adjektiva. Propriální motiv je sémanticky konstruován jinak než apelativní: v uličním názvu *Buková* to podle konkrétní situace může být poukaz na to, že „na konci ulice stojí mohutný buk“, „ulice je na kraji města a vede k bukovému lesu“, „byla zde kdysi buková alej“, „sousední ulice se jmenují *Lipová*, *Dubová*, *Jedlová* apod., takže s nimi vytváří *Buková* určité sémanticky specifické pole“ atd. Volba propriálního motivu musí zaručovat individualizaci a singularnost propriálního objektu. Kategorie propriálního motivu je propriálně univerzální a není vázána na konkrétní jazyk, nýbrž na charakter norem společenské komunikace a života společnosti. Z toho vyplývá, že např. čes. *Buková*, pol. *Bukowa*, rus. *Bučnaja* atd. je propriálně identické s něm. *Buchen* (*-straße*, *-dorf*, *-bach*).¹¹ - Společnost si tedy uvědomuje, p r o č a na základě j a k ý c h znaků daný objekt propriálně pojmenovává. Zatímco v apelativní slovtvorbě se tvoření jmen maximálně podřizuje morfematickým strukturám slovtvorných typů (např. v kategorii „nomen agentis“ nelze uplatnit stejně slovtvorné prostředky jako v kategorii „nomen instrumenti“), v propriální sféře je volby pojmenovacích prostředků podřízena volbě propriálně pojmenovacího motivu.

- Vlastní jazykové zpracování

Je vázáno na podmínky konkrétního jazyka. Které jazykové prostředky jsou při tvorbě jmen využity („aktivovány“), to určuje onymická norma, která v době vzniku jména působí jako regulativ. Je třeba upozornit, že ne všechny slovtvorné prostředky se uplatní jako názvotvorné. Důležité však je, že názvotvorný proces probíhá v intencích slovtvorby daného jazyka, a proto mohou propria působit jako „gramaticky dobře utvořená“, „jako bezchybná“ apod. Popis jazykové stránky proprií zahrnuje velmi širokou problematiku lexikálních základů (lexémů) a jejich vztahu k slovní zásobě fundujícího jazyka a problematiku formálních prostředků a „strukturních vzorců (modelů)“. Společnost si uvědomuje, j a k ý m jazykem a j a k ý m způsobem (podle jakého názvotvorného modelu) proprium vytvoří.

¹¹ Explicitnost v pojmenování propriálních objektů *-straße*, *-dorf*, *-bach* a jejich implicitnost (nevyjádřenost) ve jménech slovanských nevyplývá z nějakých specifík propriálních systémů konkrétních jazyků, ale z geneticko-typologických vlastností daného jazyka: slovanské jazyky dávají přednost afixální derivaci, germánské kompozici. Tím se systemově adekvátně rovněž vysvětlí např. to, že při přejímání jmen z jednoho jazyka do druhého jsou propria vřazena do propriálního systému přejímajícího jazyka a tím mohou proměňovat svou strukturu, srov. např. čes. *Petrovice* > něm. *Petersdorf*, něm. *Richenberg* > čes. *Liberec* atd. Jde o problematiku integrace jmen.

V procesu vlastního jazykového zpracování pojmenovacího motivu v proprium je rozhodující způsob, jakým se to děje. Z toho hlediska je třeba od sebe odlišovat tři typy:

a) *Přímý způsob pojmenování*, kdy zvolený pojmenovací motiv je maximálně shodný s lexikálně sémantickým obsahem motivujícího znaku. Např. oikonymum *Buk* vzniklo jako odraz skutečnosti, že ves byla založena *u buku, kolem buku*. Těmto jménům se obvykle terminologicky říká *jména přímá*.

b) *Metaforický způsob pojmenování*, kdy vztah mezi propriálně pojmenovacím motivem a obsahem motivujícího slova je zprostředkován metaforou. Např. čes. anoikonyma (= Flurnamen) typu *Břicho, Chobot, Noha, Lopata, Plachta* obsahují sice apelativa *břicho* „Bauch“, *chobot* „Rüssel“, *noha* „Fuß, Bein“, *lopata* „Schaufel“, *plachta* dialektově „Laken, Bettuch“, ale ze struktury jejich významů vydělují pouze jeden sém, který je schopen metaforicky pojmenovat propriálně relevantní vlastnost konkrétního pojmenovaného objektu: *Břicho* = pole, které je uprostřed vypouklé, *Chobot* = pole, louka, velmi často rybník, který má tvar chobotu, *Noha* = pole, louka, rybník, který je úzký a dlouhý a na jednom konci poněkud rozšířený, *Lopata* = široké, rovné, pravidelně ohraničené pole, *Plachta* = široké, rovné, ale velmi rozlehlé pole (vlastně motivicky synonymní s *Lopata*). Hydronyma typu *Hlavnice, Hlavatá* jsou metaforickým pojmenováním horních toků malých říček a potoků nebo pramenných úseků ležících na kopci. Jde o velmi starobylý propriální motiv, srov. *Kapitol* v Římě (lat. *caput* „hlava“), biblickou horu *Golgota* „lebka“¹² (= lat. oronymum *Calvaria* „Schädelstätte“), tj. vlastně „hlava“ (< aramejsky *gulgaltha* „lebka“). Metaforická pojmenování jsou antropokulturním fenoménem.

c) *Metonymický způsob pojmenování* se ve slovanské toponymii prosadil velmi markantně, jak to ukazují např. oikonyma patronymického původu: ukr. oikonymum *Jaroslavyčy* je motivováno pojmenováním „příslušníků rodu muže, který se jmenoval *Jaroslav*“. Srov. čes. *Jaroslavice*, pol. *Jaroslawice*. Jméno rodu se metonymicky uplatnilo jako jméno místa, kde se tento rod usadil. Antroponymum se transformovalo na toponymum, což znamená, že se proměnily propriálně specififikující funkce.

Jak vidět, východiskem pojmenování (= nositelem propriální motivace) může být jak apelativum (nebo jeho etymon), tak proprium. Podle toho je třeba celou onymii dělit na deapelativa a depropria. Toto dělení má zásadní význam v tom, že mezi oběma skupinami existují rozdíly v typu propriální motivace. Jestliže je jméno města *Bystřice* odvozeno přenesením (tj. transonymizací) hydronyma *Bystřice*, protože město leží kolem břehů stejnojmenné řeky, pak je oikonymum původu propriálního (je deproprium), vzniklo metonymickým způsobem a etymon *bystr-* není pro motivaci oikonyma vůbec relevantní. To znamená, že je výklad oikonyma *Bystřice* jako „substantivizace adj. *bystrá*, tj. *voda*“ nebo jako „sufix *-ica* k *bystr-*“ metodologicky i teoreticky chybný, protože interpretuje proprium jako apelativum. Oikonymum *Bystřice* je přece motivováno polohou (lokací) na řece se jménem *Bystřice* a to podává informaci typu „kde“: ves leží „na *Bystřici*“. Jestliže

¹² Viz v evangeliu Matoušově 17, 33.

však analyzujeme jméno řeky, musíme na vztah propriálního motivu k etymonu *bystř-* přihlížet, neboť ten odráží vlastnosti pojmenovaného objektu. Hydronymum *Bystřice* je tak informací o objektu s rychle, bystře tekoucí vodou a patří do motivického okruhu „jaký“.¹³ Podobně u antroponym: příjmení (= Familiennamen) *Vrba* sice etymologicky souvisí s *vrba* „Weide“, ale antroponymicky relevantní motiv spočívá na metaforickém pojmenování osoby s dlouhými vlasy nebo toho, kdo bydlí u vrby, popř. kdo vyráběl (pletl) z vrbového proutí koše.

3. Včlenění hotového propria do jazykové a společenské komunikace

Propriálně pojmenovací akt je dovršen včleněním hotového propria do jazykové a společenské komunikace. Tím se zahajuje fáze fungování jména. Toto přehodnocení se projevuje dvěma nejdůležitějšími okolnostmi:

- Apelativní typ významu etymonu nebo výchozího apelativa je eliminován a formuje se a stabilizuje nový typ významu, totiž význam propriální, který se vztahuje pouze na jeden pojmenovaný objekt: *Bukovice* propriálně znamená „ves 8 km východně od bývalého okresního města Tišnov, severně od Brna, doložena poprvé r. 1259 *Bvkowize*, nemající kostel, vždy s českým obyvatelstvem ...“.¹⁴ Jedině pod tímto významem, který je identický s lokalizující funkcí, plní ve společenské komunikaci oikonymum *Bukovice* svou roli jako propium. Protože význam „buk“, který je skrytý v etymonu, je pro fungování irelevantní, nelze jej v oikonymu „přeložit“: i v německých textech zůstává *Bukovice*, ovšem v něm. adaptaci *Bukowitz*. Znalost apelativní sémantiky etymonu nebo fundujícího apelativa není už vůbec nutná – u většiny proprií tuto okolnost běžný uživatel jazyka nezná a přesto jich jako proprií užívá, např. *Ljubljana, Maribor, Brioni, Protorož, Terst* atd. Uvedená jména nepodávají žádnou „apelativní“ informaci, jsou jazykovou značkou svého objektu.

- Hotové proprium se počíná vyvíjet jako samostatná jednotka jazyka: začleňuje se do gramatických, syntaktických a pravopisných pravidel, nabývá dialektových podob, vznikají všelijaké varianty, vstupuje do mezijazykových vztahů. Od vývojových tendencí apelativ se však odlišuje určitou retardací, petrifikací starší vývojových forem (stadií) a uvolněnějším vztahem ke gramatickým normám.

4. Význam vlastního jména

Z toho, co bylo řečeno výše, vyplývá, že je zapotřebí diferencovat mezi třemi typy významu vlastních jmen:

¹³ Paradigma typů motivických modelů je podáno ve studii: Rudolf Šrámek, *Toponymické modely a toponymický systém*. Slovo a slovesnost, 33, 1972, s. 304–318. Německý překlad: *Zum Begriff „Modell“ und „System“ in der tschechischen Toponymie*. ONOMA, 27, 1972/1973, s. 55–75.

¹⁴ Viz Ladislav Hosák, Rudolf Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku. I*. Praha 1970, s. 133, II. Praha 1980.

• *Etymologický význam* se vztahuje na etymon jména nebo na jeho (existující nebo jen rekonstruované) výchozí apelativum a je branou k objasnění „obsahu“ (= Inhalt) propriálně pojmenovacího motivu. Počáteční vývojové fáze onomastiky byly zaměřeny právě na odkrytí toho typu významu, a proto není rozdíl mezi etymologickými slovníky apelativ a proprií.

• *Propriální význam* vzniká na základě individualizovaného (singulativního) vztahu k pojmenovanému objektu, je vázán pouze na tento objekt, nemá proto charakter pojmu a je nepřeložitelný, protože nereflktuje strukturu apelativního významu, nýbrž struktur propriálně relevantního motivu. Jedině tak mohou propria v jazykové a společenské komunikaci plnit roli „proprií“. V komunikaci je nutno znát propriální, nikoli etymologický význam.

• *Uzuální význam propria* vyplývá z užití propria v konkrétních komunikačních situacích. Uzuální význam není odrazem propriálně pojmenovacího aktu, ale stylistických, emocionálních, modálních, konotativních a jiných vlastností textu. Vzniká nový obor onomastiky – propria v textu.¹⁵

Závěr

Onomastika jako speciální vědecká disciplína se od poloviny 20. století rozvíjí velmi intenzivně, a to zvláště třemi směry:

Budují se její obecně teoretické a metodologické základy, které jí umožňují chápat propria jako lingvistický (nikoli jen jako etymologický nebo filologický) fakt.

Pole jejího vědeckého zájmu se od „klasické“ orientace na původ a vývoj proprií rozšiřuje o problematiku fungování proprií v komunikaci, textech, promluvách atd.

Interdisciplinárnost onomastiky není již chápána „jen“ jako tradiční spolupráce s vědami historickými, jak tomu bylo zejména v 19. století, ale zapojují se o zřetele sociologické, psychologické, ekonomické, právní aj. Dobrou ukázkou jsou témata, která se dotýkají vztahu proprií a systému společenských kulturních hodnot, jak jsou zpracovávána v onomastice skandinávské a polské.

Lze proto říci, že se mění paradigma onomastiky. Stává se z ní relativně samostatná subdisciplína lingvistiky, která zkoumá nejen vznik a původ proprií, ale také jejich systémové a komunikační vlastnosti. Propria neinterpretuje jako jednotliviny, nýbrž jako prvky komplikovaných vztahů, které v rámci jazyka vytvářejí propriální sféru jazyka (neboli druhou vrstvu jazyka).

Literatura

Jan Balhar, Pavel Jančák (vedoucí autorského kolektivu), *Český jazykový atlas*, Sv. 1. Praha 1992.

¹⁵ Viz např. Heinrich Kalverkampfer, *Textlinguistik der Eigennamen*. Stuttgart 1987.

- France Bezlaj, Význam onomastiky pro studium praslovanského slovníku, *Slavia*, 27, 1958, s. 353–364.
- Henryk Borek, Potrzeby i zadania nazwotwórstwa w toponimii słowiańskiej, *Z Polskich Studiów Slawistycznych, Językoznawstwo* 6, Warszawa 1983, s. 51–62.
- Aleksandra Ciešlikowa, Profesor Henryk Borek i Jego nowe spojrzenie na nazwy własne, St. Gajda (red.), *Region w świetle nazw własnych*, Opole 2007, s. 37–47.
- Ladislav Hosák, Rudolf Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku. I. Praha 1970, II., Praha 1980.*
- Václav Machek, *Etymologický slovník jazyk českého*, Praha 1968.
- Heinrich Kalverkämper, *Textlinguistik der Eigennamen*, Stuttgart 1987.
- Pavle Merkuš, *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, Uredila Metka Furlan in Silvo Torkar, Ljubljana 2006.
- Franz Miklosich, *Die Bildung der slawischen Personennamen, Denkschrift der Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Classe, Bd. 10.* Wien 1860, s. 215–330.
- Franz Miklosich, *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slawischen.* In: *Denkschrift der Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Classe, Bd. 14,* Wien 1865, s. 1–74.
- Franz Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen, Manuel-neudruck*, Heidelberg 1927.
- Libuše Olivová-Nezbedová, Miloslava Knappová, Jitka Malenínská, Jana Matúšová, *Pomístní jména v Čechách, O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*, Praha 1995.
- Libuše Olivová-Nezbedová, Jitka Malenínská, *Slovník pomístních jmen v Čechách, Úvodní svazek*, Praha 2000.
- Libuše Olivová-Nezbedová, Jana Matúšová, *Index lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechách.* Praha 1991, a *Retrogradní index slovníku pomístních jmen v Čechách*, Praha 1991.
- Slovník pomístních jmen v Čechách.* Sv. I. Praha 2005, sv. II, Praha 2006.
- Vladimír Šmilauer, *Příručka slovanské toponomastiky, Handbuch der slawischen Toponomastik*, Praha 1970.
- Rudolf Šrámek, *Úvod do obecné onomastiky*, Brno 1999.
- Rudolf Šrámek, Onomastická teorie ve slovanské onomastice, *Słowiańska onomastyka, Encyklopedia*, T. I., Warszawa–Kraków 2002. s. XXX–XLIII.
- Rudolf Šrámek, Toponymické modely a toponymický systém, *Slovo a slovesnost*, 33, 1972, s. 304–318. Německý překlad: Zum Begriff „Modell“ und „System“ in der tschechischen Toponymie, *ONOMA*, 27, 1972/1973.

Etimon, poimenovalni motiv in pomen lastnih imen

Povzetek

V pričujočem članku je v kratkem opisu pojmov (= sistemskih kategorij) etimon, proprialni poimenovalni motiv in proprialna vsebina podan poskus, da bi zajeli najbolj bistveno, kar ustvarja razliko med apelativnim in proprialnim. Etimon predstavlja povezanost v tvorbo imen pritegnjenih občnih imen (iztočnice) in temeljnega besedja poimenovalnega jezika. Proprialni poimenovalni motiv je treba pojmovati kot premostitev t. i. proprialnih objektov (= proprialno k poimenovanim objektom) in takega po njihovih lastnostih, ki odsevajo vsebino proprialnega poimenovalnega motiva. Kategorija proprialne vsebine ne more biti apelativne narave (in tudi ni), ker se lastno ime posameznega objekta lahko nanaša samo na posamezni objekt in ne more ustrezati na apelativni način pojmovno strukturiranemu vsebinskemu tipu. Na koncu je opozorjeno na razvojne tendence, ki se uveljavljajo v imenoslovju od polovice 20. stoletja naprej.

****Vьlva*, **Vьlvanъ* та ін.**

(фрагмент праслов'янського антропонімного фонду)

Віктор П. Шульгач (Київ)

*IZVLEČEK: Članek je posvečen rekonstrukciji fragmenta praslovan-skega antroponičnega fonda (izpeljanke z osnovo *Vьlv-).*

****Vьlva*, **Vьlvanъ* and the rest (A fragment of the Old-Slavonic anthroponymical fund)**

*ABSTRACT: The article is devoted to the Old-Slavonic anthroponymical fund reconstruction (derivates with the *Vьlv-root).*

Основа **Vьlv-* репрезентує тип кореневих структур, яким властиві: а) реалізація сполуки «голосний -ь- + плавний -l-» як -ал-, -ол-, -ел-, -ул-, -іл- (-ил-)*; б) лабіалізація плавного (-л- > -в-); в) абсорбція плавного; г) явище солідкозвуччя, тобто перехід -л- > -л'- > -й-; ґ) метатеза (-лв- > -вл-); д) розвиток секундарних голосних у позиції після плавного. Ці фонетичні явища мають регулярний характер, тобто цілком чи вибірково властиві не тільки для гнізда з коренем **Vьlv-*, а й для однотипних структур на зразок **Vьlvb-*, **Vьlvx-*, **Vьld-*, **Vьlt-*, **Vьls-* тощо. Вони різняться між собою лише розширювачем кореня (детермінативом). Деякі з названих гнізд вже описані й прокоментовані

¹ *Див. про це явище: *Шахматов А.А.* К истории звуков русского языка. О полногласии и некоторых других явлениях. СПб., 1903, С. 68–85, 126–137 та ін. Про різноманітну вокалічну реалізацію сонанта *l*, рівну п'ятифонемному ряду, та ін. явища в структурах *tlt* > *tylt*, практично не відображені й не прокоментовані в історичних граматиках слов'янських мов, див.: *Казлова Р.М.* Славянская гідранімія. Праславянські фонд. Гомель, 2003, Т. III, С. 315–318. Ми цілком поділяємо їхні погляди.

Про вокалізм у групах типу *tylt* (спеціально для східнослов'янського лінгвального континууму) див: *Козлова Р.М.* К проблеме вокализма в структурах *tyrt*, *tylt* в восточнославянских языках // Историческое развитие языков и методы его изучения: Тезисы межвузовской конференции. Свердловск, 1988, Ч. 2, С. 162–163; *її ж:* Об учете звуковых изменений в основах типа *tyrt-*, *tylt-* при этимологизации восточнославянской лексики // Проблеми української діалектології на сучасному етапі. XVI Республіканська діалектологічна нарада: Тези доповідей і повідомлень. Житомир, 1990, С. 149–150. Ці спостереження й узагальнення, на жаль, часто залишаються поза увагою наукових кіл або сприймаються ними неадекватно.

в науковій літературі, інші ще чекають своїх дослідників. З огляду на сказане й відбрався фактичний матеріал, на основі якого відновлюється праслов'янська лексико-словотвірна парадигма з коренем **Vьlv-*.

***Вьlva**, ***Вьlvъ**, ***Вьlvo**: укр. Іванъ *Болва*, 1723 р. (Швидько 284), *Балва*, 1752 р. (Пивовар 61), сучасні укр. *Болва* (КПУ Дн. 8, 229), *Бальва* (КПУ Дн. 5, 434), *Більва* (Горпинич 76), а також *Байва* (КПУ Полт. 8, 564), *Буйва* (Ровенськ. обл.; Анк.) < **Бал^oва*, **Бул^oва*, *Бовла* (ПСС 221), яке тлумачиться нами як метатезний варіант до **Болва*, ст.-блр. Матей *Буйва*, 1567 р. (ЛМ 1/3, 629), блр. *Булва* (Бірыла 67) з більш виразним лабіальним -у- під впливом сусідніх губних *Б-* та *-в-*, ст.-рос. *Балва*, 1557–1561 рр. – ногайський гонець (ОПК 169), рос. *Болов* (Лет. ЖС № 14–26, 35) < **Болв* (друге повноголосся), хорв. *Baljva, Bulva, Buva, Buvo* (Leksik 22, 82, 86), пол. *Balwa, Bulwa* (SN I, 145, 562), чеськ. *Bulva* (ЧП).

До цього списку долучаються форми з абсорбованим -л- (-l-): укр. *Бова* (СП 49), *Бовенко* (ОКІУМ) – патронім на -енко, *Бева* (КПУ Харк. 2, 446), блр. *Бавá* (Бірыла 30), ст.-рос. *Бова Болвановъ сынъ Скрытицына*, 1581 р. (Шумаков 319), *Бовъ*, 1664 р. (Тупиков 50), (похідне) *Бовина гора*, 1647 р. – топонім (Полякова 59), рос. *Яга-Бова*, *Ога-Бова* – прізвиська (СРНГ 3, 40), пол. *Bow, Bowa* (SN I, 454), чеськ. *Bouva, Buva, Bůva* (Veneš 105). Укр. *Небова* (Рівне 444) постало з первісного **Ne-bьlva*. Пор. також слов'ян. *Бово* (Памяць 309), *Був / Буф* (Рамієць 2, 171), які континують **Болво*, **Булв*.

Заголовкові праантропоніми мотивовані відповідними апеллятивами, продовження яких подекуди фіксуються в слов'янських мовах. Пор., наприклад, укр. діал. *бóльфа* ‘пухир, пухлина’ (СБук.Г 536) < **болва* (субституція -б- > -ф-), рос. діал. *булва* бот. ‘*Heliantus tuberosus L.*’ (Анненков 48). Р.М. Козлова наводить ще пол. діал. *bałwa* ‘вал, водна хвиля’ (Казлова 2000, 66). Семантика наведених апеллятивів закономірно континує генетичне значення і.-є. **b(h)el-* ‘що-небудь опукле, заокруглене’.

Від базових **Vьlva*, **Vьlvъ*, **Vьlvo* утворилися демінутиви:

***Вьlvica**: луж. *Bólwica* (Zběrka 41).

***Вьlvьсь**: рос. *Бовец* (КПУ Ув. Дон. 2, 67), хорв. *Bovac* (Leksik 65), слвн. *Bovec* (ZSSP 51), пол. *Bowiec* (SN I, 454).

***Вьlvікь**: пол. *Bowik, Bulwik* (SN I, 454, 562).

На основі суфіксальної варіантності пов'язані такі деривати:

***Вьlvaka**, ***Вьlvakъ**, ***Вьlvakъjъ** > ***Вьlvacъ**: ст.-укр. Іван *Боловач*, 1653 р. (ВУР 3, 421) – форма із секундарним -о-, із **Болвач*, укр. *Больвак* (КС Дн. 3, 133), *Бувак* (КПУ м. Київ 1, 242), *Бувака* (КПУ Черк. 4, 55), блр. *Балвака* (Бірыла 38), *Bałwacz*, 1770 р. (АВК XXXV, 177), ст.-рос. *Бовачев* (АФЗХ II, 268), рос. *Болвакин* (КП Алтай 2, 47), *Бульваков* (Рамієць 2, 191), *Болвачев* (КПУ Од. 1, 358), хорв. *Boljvak, Buvač* (Leksik 59, 86), яке мотивувало топонім *Buvači* (Im.m. 107) – з регулярним для хорватської мови фонетичним розвитком *ǰ* > *u*, пол. *Bowak* (SN I, 454). Ці й подібні до них факти постали в результаті пропріалізації відповідної апеллятивної лексики, пор., наприклад, блр. *балвака* ‘нерозумна людина’ (ЭСБМ 1, 291).

***Вьlv'акь**: пол. *Biłwiak* (SN I, 554) < **Bulwiak*.

***Въlvука**, ***Въlvукъ**: ст.-рос. *Бовыка*, *Бовыкинъ*, XV ст. (НПК I, 180; III, 318), (похідні) *Бовыково*, *Бовыкина* (2) – топоніми (НПК IV, 16; Копанев 206), пол. *Wouysz* (SN I, 455) < **Wouykъ* – усі з абсорбцією -л- (-l-).

Найпродуктивніше реалізувалася словотвірна модель з приголосним -п- у суфіксі:

***Въlvanъ**: ст.-укр. Васко *Бовъванъ*, 1649 р. (Реєстр 448), Івашка *Болван*, 1654 р. (ПК 143), укр. Левко *Бовванъ*, 1723 р. (Швидько 288), *Болван* (РІ Ф 3, 287), *Балван* (Панцьо 95), *Бойван* (КПУ Дн. 7, 36), *Буйван* (КПУ Сум. 3, 99) – форми з переходом -л- > -л'- > -й-, *Бован* (Панцьо 97) < **Бован* / **Болван*, *Буфан* (с. Вузлове Радехівськ. р-ну Львівськ. обл.; Анк.) < **Буван* (-ф- < -в-), (похідне) *Боанова криниця* – мікротопонім у Ровенській обл. (Пура I, 33) < **Боан* < **Бован* (втрата інтервокального -в-), ст.-рос. *Болван*, XV ст. (Веселовский 44), *Меньшой Балван*, 1657 р. (Прозоровский 123), рос. *Бовван* (САЛ 351), *Буванов* (СКТ 98), *Буфанов* (Горпинич, Корнієнко 36) < **Буванов*, (похідні) *Баваново* – назва поселення в колишній Смоленській губ. (Vasmer RGN I, 224), *Болваны* (4), *Болваново Нижнее*, *Болваново Вышнее* – ойконіми в колишніх В'ятській, Саратовській, Смоленській, Тверській губ. (Vasmer RGN I, 450), *Болваново* (5), *Болвановское*, *Болваны* – топоніми в колишній Псковській губ. (Списки Псков. 511), ст.-блр. *Буйван*, XVI ст. (ОДВ VI, 117), блр. *Балван*, *Болван* (Бірыла 38), (похідні) *Балвановка* – топонім у колишній Могильовській губ. (Vasmer RGN I, 250), *Балванішкі* – назва поселення в Гродненській обл. (Рап. Гродз. 30) < *Балван-ішкі*, болг. *Балванов* (Илчев 61), хорв. *Balvan*, *Belvanović* (Leksik 22, 38), серб. *Балван* (Грковић 156), *Бован* (СБР I, 588), слвн. *Buvan* (ZSSP 68), пол. *Balwan*, *Balwan*, *Bolwan*, *Bolwan*, *Bowan*, *Bulwan*, *Bujwan* (SN I, 145, 153, 412, 415, 454, 554, 562), чеськ. *Balvan*, *Bolvan*, *Bovan* (ЧП), слвц. *Balvan* (TZ Трнава 60). Незвичний на перший погляд вокалізм окремих фактів може бути зумовлений також «міграційною» здатністю антропонімів.

Зі слов'янських мов запозичено лтськ. *Bulvans*, лит. *Bulvanas*, *Bulvonas*, на що свого часу вказував К. Буга (LPŽ I, 346).

Стосовно апелятивного підгрунтя пор., наприклад, укр. діал. *болван* 'дурень' (Жегуц, Піпаш 23), рос. діал. *болван* 'голова' (СГРС 1, 136), 'бешкетник, неслухняне дитя', 'хамовита людина, невіглас' (НОС 1, 65), *болован* 'дурень, болван' (СРНГ 3, 76), блр. *болван* 'дурень' (ЭСБМ 1, 291), болг. *балван* 'вайлувата, невихована людина' (БТР 39), пол. діал. *balwan* 'дурень' (SJP 1, 91), слвц. *bolvan* 'лежебока, нероба' (SSJ 1, 117).

З огляду на сказане може бути переглянута версія М.О. Баскакова, за якою рос. *Болван* виводилося з тюрк. *palwan* < перс. *pāhlāwan* 'атлет, герой, воїн, борець' (Баскаков 34).

Додамо також, що рефлекси псл. **Bъlvanъ*, крім сфери антропонімії, фіксуються й в інших класах онімів, про що нам уже доводилося писати (Шульгач 1996, 92–94; Шульгач 1998, 29–33). Див. ще: (Казлова 2000, 61–62).

***Въlvanьсь**: ст.-рос. (похідне) *Болванцы*, 1556 р. – мікротопонім (АС 404), рос. (похідне) *Болванцево* – топонім у колишній Псковській губ. (Списки Псков. 511), хорв. *Balvanac* (Leksik 22) і под. Їх можна кваліфікувати як

демінутиви на *-ьсь або як семантичні деривати, пор., наприклад, рос. діал. *болванець* ‘пуголовок’ (Мордов. 1, 42).

***Вьlvipъ** *‘який стосується **Vьlvu*’: укр. *Болвин* (СП 51), *Бойвин* (КПУ Дн. 12/1, 139), *Бавин* (КПУ Луг. 9, 39), *Бувин* (КПУ Дон. 20, 337), (похідне) *Бовинский* – ойконім на Полтавщині (Vasmer RGN I, 418), ст.-рос. (похідне) *Больвино*, XVII ст. – назва пустища в колишній Московській губ. (ОПКМ 266), рос. *Болвин* (СП 51), *Болвинов* (КПУ Ник. 6, 245), *Бильвин* (Рамієс 2, 531), кореневий вокалізм якого міг оформитися під впливом наступного *-и-*, *Бовин*, *Бовін* (СП 49), *Бувин* (КП Керч 1, 57), (похідні) *Бовинская* (3) – ойконіми в колишній Пермській губ. (Vasmer RGN I, 418). Антропонім **Болвин* (> *Боловин* і под. – як форми з другим повноголоссям) відобразився також у назвах поселень: *Боловин Починок* (колишня Тверська губ.), *Боловино* (колишні Костромська, Нижегородська, Тверська, Ярославська губ.), *Баловино* (колишня Псковська губ.), *Балавино* (колишня Ярославська губ.) (Vasmer RGN I, 246, 254, 453). Пор. ще *Боловинский конец*, *Боловина лавица* – назви внутрішньоміських об’єктів Пскова середини XV ст. (Прозоровский Древний Псков 181), а також блр. (похідне) *Bilviny* – назва поселення в колишній Гродненській губ. (Vasmer RGN I, 389), хорв. *Beuvin*, *Buvinić* (Leksik 44, 85), пол. *Balwin*, *Bowin*, *Biwin* (SN I, 145, 454, 589), чеськ. *Balvín* (ЧП). Сюди ж слов’ян. *Бильвиново*, *Бильвиново или Осока* – ойконіми на Сувалкщині (Вольтер 4) < **Бильвиново* < **Бьlvин-ов-о* – відантропонімного походження.

Зі слов’янських мов запозичено основи литовських прізвищ *Bovinas*, *Vovupas* (LPŽ I, 295).

***Вьlvopъ**, ***Вьlvopъ**: болг. *Балавонски* (Илчев 60) – як форма з секундарним *-а-*, із **Балвонски*, пол. *Balwon* (Rymut I, 17), *Belwon*, *Belwoń*, *Belwon*, *Belwoń* (SN I, 238, 239). Щодо мотивації зішлемося на чеськ. *blvoň* ‘дурень, йолоп’ (Kott I, 75).

***Вьlvupъ**: ст.-укр. *Иван Баивуненко*, 1649 р. (Ресстр 306) – патронім на *-енко*, слов’ян. (похідне) *Буйвуны* – ойконім у колишній Віленській губ. (Vasmer RGN I, 659), відомий під 1564 р.: Гришко Якубович з *Буйвунь* (ЛМ I/3, 650).

Фактичний матеріал дозволяє реконструювати антропонімні деривати з іншими стрижневими консонантами суфіксальних морфем, переважна більшість яких виникла лексико-семантичним способом:

***Вьlvajъ**: укр. *Бавай* (Богдан 9) < **Баввай* / **Балвай*, ст.-рос. (похідне) *Боваев*, XVII ст. – урбанонім у Нижньому Новгороді (РИБ XIX, 171) < **Болваев*, рос. *Боваев* (Лет. ГС № 5, 31), пол. *Wujwaj* (SN I, 554) < **Bulwaj*.

***Вьlvasъ**, ***Вьlvasъ**: укр. *Бальвас* (СКТ 41), *Бавласюк* (Рамієс 2, 336) < **Балвасюк*, (похідне) *Бевасове* – назва озера у Вінницькій обл. (ОКІУМ) < **Беввас-ове* чи **Белвас-ове*, ст.-рос. *Болвасов*, XVI ст. (Анпилогов 65), рос. (похідне) *Болвасово* – ойконім у колишній Московській губ. (Vasmer RGN I, 250), пол. *Balwas*, *Balwas*, *Balawas*, *Balwaś*, *Vauwas* (SN I, 145, 148, 153, 210), чеськ. *Bulvas* (ЧП).

***Вьlvatъ**: укр. *Боват* (КПУ Дн. 2, 530) < **Бовват* / **Болват*, *Бельватенко* (КПУ Сум. 5, 56), пол. *Balwat* (SN I, 153).

***Вьлвѣть**: укр. *Бовит* (КПУ Дон. 17, 161), *Бовѣт* (КПУ Дн. 3/1, 82) – форми зі стягненням *-вв-* > *-в-* чи абсорбцією плавного *-л-*.

***Вьлвѣть**: укр. *Бойвич* (Богдан 22), *Буйвіч* (КПУ Полт. 7, 363), *Бович* (СКТ 71), блр. *Belwicz*, 1783 р. (АВК XXXV, 556), *Буйвіч* (Бірыла 65), (похідне) *Буйвичи* – ойконім у колишній Віленській губ. (Vasmer RGN I, 569), ст.-рос. (похідне) *Болвичевская*, XVII ст. – мікротопонім у колишній Московській губ. (ОПКМ 226), (похідне) *Буловицы* – назва поселення на Смоленщині (Vasmer RGN I, 579) < **Боловичи* < **Болвичи*, пол. *Bewicz*, *Bowiczuk* (SN I, 270, 454).

***Вьлвѣтъ**: пол. *Balwut* (SN I, 153) – деназалізована форма чи запозичення з східнослов'янських мов.

Вьлвахъ**/Вьлваѣхъ** < ***Вьлвахъ**: укр. *Болвах* (КПУ Од. 1, 63), болг. *Бьлвашев* (Илчев 96), пол. *Bołwach* (SN I, 415). У діалектах російської мови зберігся мотивуючий апелятив, пор. *болва́шка* ‘важка дерев'яна палиця’ (НОС 1, 65).

***Вьлвиѣшь**, ***Вьлвуйѣшь**: пол. *Bołwisz*, *Bowysz* (SN I, 412, 455).

***Вьлвиѣще**: укр. *Бовище* (КПУ Київ. 1, 418) – дериват на *-іше* з пейоративною семантикою.

Як свідчить зібраний з доступних джерел і проаналізований фактичний матеріал, похідні з основою **Вьлв-* реалізувалися на слов'янських теренах з різною долею продуктивності, проте їх рефлексі засвідчено практично в усіх слов'янських антропоніміконах. Попередньо окреслені контури розмитого, але розлогого генетичного гнізда з коренем **Вьлв-*, куди належить і псл. **Вьлвань*, – один із вагомих аргументів на користь питомості й відповідного апелятива – псл. **вьлвань*, з приводу генези якого немає одностайності.

Скорочення

АВК – *Акты*, изд. Виленскою Археографическою комиссиею. Вильна 1910, Т. XXXV.

Анк. – *Анкета для збору ономастичних матеріалів*.

Анненков – Анненков Н., *Простонародные названия русских растений*, Москва 1858.

Анпилогов – Анпилогов Г.Н., *Рязанская писцовая приправочная книга конца XVI века*, Москва 1982.

АС – Архив П.М. Строева, I, In: *Русская историческая библиотека*, Петроград 1915. Т. XXXII.

АФЗХ – *Акты феодального землевладения и хозяйства*, Подг. к печати А.А. Зимин. Москва 1956, Ч. II.

Баскаков – *Баскаков Н.А.* Русские фамилии тюркского происхождения. Москва 1979.

Бірыла – Бірыла М.В., *Беларуская антрапанімія, 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі*, Мінск 1969.

Богдан – Богдан Ф., *Словник українських прізвищ у Канаді*, Вінніпег 1974.

БТР – *Български тълковен речник*. Трето изд. София 1973.

- Веселовский – Веселовский С.Б., *Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии*, Москва 1974.
- Вольтер – Вольтер Э.А., *Список населенных мест Сувалкской губернии как материал для историко-этнографической географии края*, Санкт-Петербург 1901.
- ВУР – *Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы*. Москва 1953, Т. 3.
- Горпинич – Горпинич В.О., *Прізвища степової України: Словник*, Дніпропетровськ, 2000.
- Горпинич, Корнієнко – Горпинич В.О., Корнієнко І.А., *Прізвища Дніпровського Припоріжжя (словник)*. Дніпропетровськ, 2003.
- Грковић – Грковић М., *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977.
- ЭСБМ – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Рэд. В.У. Мартынаў. Мінск 1978, Т. 1.
- Жегуц, Піпаш – Жегуц І., Піпаш Ю., *Словник гуцульського говору в Закарпатті*, Мюнхен 2001.
- Илчев – *Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите*, София 1969.
- Казлова 2000 – Казлова Р.М., *Беларуская і славянская гідранімія: Праславянскі фонд*, Гомель 2000, Т. 1.
- Копанев – Копанев А.И., *История землевладения Белозерского края XV–XVI в.*, Москва; Ленинград 1951.
- КП Алтай – *Книга памяти: Поименный список воинов Алтая, павших в боях Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.: В 2 т.* Барнаул 1986–1988.
- КП Керчь – *Книга памяти города-героя Керчи и Керченского полуострова*. Симферополь 1999, Т. 1.
- КПУ Дн. – *Книга пам'яті України: Дніпропетровська область*, Дніпропетровськ 1994, Т. 2, 3/1; 1995, Т. 5, 7, 8; 1996, Т. 12/1.
- КПУ Дон. – *Книга памяти Украины: Донецкая область*, Донецк 1998, Т. 17; 1999, Т. 20.
- КПУ Київ. – *Книга пам'яті України: Київська область*, Київ 1995, Т. 1.
- КПУ Луг. – *Книга памяти Украины: Луганская область*, Луганск 1995, Т. 9.
- КПУ м. Київ – *Книга пам'яті України: Київ*, Київ 1994, Т. 1.
- КПУ Ник. – *Книга памяти Украины: Николаевская область*, Николаев 1999, Т. 6.
- КПУ Од. – *Книга памяти Украины: Одесская область*, Одесса 1994, Т. 1.
- КПУ Полт. – *Книга пам'яті України: Полтавська область*, Полтава 1998, Т. 7, 8.
- КПУ Сум. – *Книга пам'яті України: Сумська область*, Суми 1995, Т. 3, 5.
- КПУ Ув. Дон. – *Книга памяти Украины по увековечению участников боевых действий, умерших в послевоенные годы: Донецкая область*, Донецк 2002, Т. 2.
- КПУ Харк. – *Книга пам'яті України: Харківська область*, Харків 1994, Т. 2.
- КПУ Черк. – *Книга пам'яті України: Черкаська область*, Київ 1996, Т. 4.

- КС Дн. – *Книга скорботи України: Дніпропетровська область, Дніпропетровськ 2003*, Т. 3.
- Лет. ГС – *Летопись газетных статей*, Москва 2005.
- Лет. ЖС – *Летопись журнальных статей*, Москва 2005.
- ЛМ – *Литовская метрика, Отдел I, часть 3: Книга публичных дел. Перепись войска Литовского*. In: *Русская историческая библиотека*, Петроград 1915, Т. XXXIII.
- Мордов. – *Словарь русских говоров на территории Мордовской АССР: Учебное пособие по русской диалектологии*. Отв. ред. Т.В. Михалева, Саранск, 1978. Вып. 1.
- НПК – *Новгородские писцовые книги*, изд. Археографическою комиссиею, Санкт-Петербург 1859–1915. Т. 1-6 и указатель.
- НОС – *Новгородский областной словарь*, Отв. ред. В.П. Строгова, Новгород 1992, Вып. 1.
- ОДВ – *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг*, Вильна 1906, Вып. VI.
- ОКІУМ – *Ономастична картотека Інституту української мови НАН України*.
- ОПК – *Обзор посольских книг из фондов-коллекций, хранящихся в ЦБАДА (конец XV – начало XVIII в.)*, Сост. Н.М. Рогожин, Москва 1990.
- ОПКМ – *Обозрение писцовых книг Московской губернии с присовокуплением краткой истории древнего межевания*, Сост. П. Иванов, Москва 1840.
- Памяць – *Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Лоеўскага раёна*, Гал. рэд. Г.П. Пашкоў, Мінск 2000.
- Панцьо – *Панцьо С.Є.*, Антропонімія Лемківщини, Тернопіль 1995.
- Пивовар – *Пивовар А.В.*, Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття, Київ 2003.
- ПК – *Присяжні книги 1654 р.: Білоцерківський та Ніжинський полки*. Упоряд. М. Кравець, Київ 2003.
- Полякова – *Полякова Е.Н.*, *К истокам пермских фамилий: Словарь*, Пермь 1997.
- Прозоровский – *Прозоровский Д.И.*, *Опись древних рукописей, хранящихся в музее имп. Русского археологического общества*, Санкт-Петербург 1879.
- Прозоровский Древний Псков – *Прозоровский Д.И.*, *Древний Псков по двум псковским летописям с дополнениями из других старых источников до конца XVIII в.*, In: *Записки отделения русской и славянской археологии имп. Русского археологического общества*, Санкт-Петербург 1879, Т. 4, С. 178–254.
- ПСС – *Полягли в снігах Суомі* (Серія: Книга пам'яті України про громадян, які загинули у воєнних конфліктах за рубежом. Т. 2), Київ 2004.
- Пура – *Пура Я.О.*, *Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини*, Рівне 1990, Т. I.
- Рап. Гродз. – *Рапановіч Я.Н.*, *Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці*, Мінск 1980.

- Реєстр – *Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту*, Підготували до друку: О.В. Тодійчук (гол. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Остах та ін., Київ 1995.
- РИБ – *Русская историческая библиотека*, Санкт-Петербург 1898, Т. XIX.
- Рівне – *Рівне: Щорічний телефонний довідник*, Рівне 2006.
- РІФ – *Реабілітовані історією: Івано-Франківська область*, Івано-Франківськ 2002, Т. 3.
- САЛ – *Список абонентов Ленинградской городской телефонной сети. 1965*, Ленинград 1965.
- СБР – *Српски биографски речник*, Гл. уредници: М. Лесковац, А. Форишковић, Ч. Попов, Нови Сад 2004, Т. 1.
- СБук.Г – *Словник буковинських говірок*. За заг. ред. Н.В. Гуйванюк, Чернівці 2005.
- СГРС – *Словарь говоров русского Севера*. Под ред. А.К. Матвеева, Екатеринбург 2001. Т. 1.
- СКТ – *Справочник квартирных телефонов г. Киева*, Сост. Д.М. Циолек, Киев 1976.
- СП – *Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівецьчини)*, Укладачі: Н.Д. Бабич, Н.С. Колесник, К.М. Лук'янюк (гол. ред.) та ін., Чернівці 2002.
- Списки Псков. – *Списки населенных мест Российской империи*, изд. Центральным статистическим комитетом МВД, Санкт-Петербург 1885, Т. XXXIV, Псковская губерния.
- СРНГ – *Словарь русских народных говоров*, Под ред. Ф.П. Филина, Ленинград 1968, Вып. 3.
- Тупиков – Тупиков Н.М., *Словарь древнерусских личных собственных имен*, In: *Записки Отделения русской и славянской археологии имп. Русского археологического общества*, 1903, Т. 6, С. 86–914.
- ЧП – *Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ЧР станом на 1.04. 2004*, In: www.mvcr.cz.
- Швидько – Швидько Г., *Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р.*, Дніпропетровськ 2004.
- Шульгач 1996 – Шульгач В.П., *Псл. *въѡаѡъ / *Въѡаѡъ (етимологічний аспект)*. In: *Ономастика східних слов'ян*, Тези доповідей наукового семінару, Київ 1996, С. 92–94.
- Шульгач 1998 – Шульгач В.П., *Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції)*, Київ 1998.
- Шумаков – Шумаков С.А., *Обзор Грамот Коллегии Экономии*. Вып. 4. In: *Чтения в Обществе истории и древностей российских при имп. Московском университете*, 1917, Кн. II. Отд. 1. С. 1–336.
- Beneš – Beneš J., *O českých příjmeních*, Praha 1962.
- Im.m. – *Imenik mesta, Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji*, Beograd 1956.
- Kott – *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický*, Sest. Fr.Št. Kott, V Praze 1878, D. I.

- Leksik – *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Zagreb 1976.
LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas*, Vilnius 1985, T. I.
Pamięć – *Pamięć. Память*, Сост. Я. Пшимановский, Х. Прокопчук, Р. Мурани.
Пер. с пол. под ред. К. Козакевич, Варшава 1987, Ч. 1–2.
Rymut – Rymut K., *Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny*, Kraków 1999, T. I.
SJP – *Słownik języka polskiego*, Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, Warszawa etc. 1904, T. I.
SN – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, Wydał K. Rymut, Kraków 1992, T. I.
SSJ – *Slovník slovenského jazyka*, Ved. red. Št. Peciar, Bratislava 1959. D. I.
TZ Trnava – *Telefónny zoznam. 2004–2005*, Trnava 2004.
Vasmer RGN – *Russisches geographisches Namenbuch*, Begr. von M. Vasmer, Wiesbaden 1962, Bd I.
Zbërka – *Zbërka swójbných mjen*, Wot Radyserba, In: *Časopis Maćicy Serbskeje*, 1892, Lět. XLV., S. 41–47.
ZSSP – *Začasni slovar slovenskih priimkov*, Odg. red. F. Bezljaj, Ljubljana 1974.

***Вълва, *Вълванъ in dr. (fragment praslovanskega antroponimičnega fonda)**
Povzetek

*V članku je rekonstruiran fragment leksikalno-besedotvorne paradigme praslovanskih izpeljank z osnovo *Вълv-. Na podlagi analize faktografskega gradiva prihaja avtor do sklepa, da so se izpeljanke z osnovo *Вълv- realizirale v slovanskih jezikih z različno stopnjo produktivnosti, čeprav so njihovi odrazi izpričani praktično v vseh slovanskih antroponimikonih. Posebno pozornost pri odbiri faktografskega gradiva je avtor posvečal formalnim modifikacijam, značilnim za korenske strukture tipa тѡт (realizacija ѡ > al, ol, el, ul, il (yl); labializacija likvide; absorbcija likvide; premena l > l' > j; metateza idr.).*

Віктор Петрович Шульгач

Відділ ономастики Інституту української мови НАН України
вул. Грушевського, 4, 01001 м. Київ, Україна
v.shulgach@mail.ru

Toponim *Preserje* in slovansko-romansko prepletanje pripon *-jane* in *-anum*

Silvo Torkar (Ljubljana)

IZVLEČEK: V prispevku je v prvem delu na podlagi primerjalnega slovanskega gradiva in literature podana etimologija toponima *Preserje* iz *Prě-syr-jane. V drugem delu je prikazana dilema glede jezikovne pripadnosti cele skupine toponimov v Furlaniji in na zahodnem slovenskem robu zaradi navideznega sovpadu slovenske (prvotno stanovniške) pripone *-jane* in romanske pripone *-ano/-ana < -anum* ter predlagan slovenski izvor za nekatere od njih.

ABSTRACT: The article begins by presenting the etymology of the toponym *Preserje* from *Prě-syr-jane on the basis of comparative Slavic material and literature. The second part of the article presents the dilemma regarding the linguistic affiliation of the entire toponym group in Friuli and on the western Slovenian border due to illusory coincidence of the Slovenian suffix *-jane* (originally referring to inhabitants) and the Romance suffix *-ano/-ana < -anum*. In addition, a Slovenian origin is suggested for some of these toponyms.

1. *Preserje*

Na slovenskem etničnem ozemlju nosi kar osem krajev ime *Preserje*, od tega sedem v Republiki Sloveniji (RS), eden pa v Slovenski Benečiji: *Presêrje pri Radomljah* (o. Domžale), *Presêrje pri Lukovici* (o. Lukovica), *Presêrje pri Zlatem polju* (o. Lukovica), *Préserje* (o. Brezovica), *Préserje* (o. Nova Gorica), *Préserje* (o. Braslovče), *Préserje pri Komnu* (o. Komen) (SKI 1985, 221, <http://www.stat.si>), *Preserjé* (o. Srednje/Stregna v Benečiji) (SKII 1999, 61). *Preserje* je tudi poimenovanje dela naselja Hotavlje, sodeč po historičnih zapisih pa spadata sem tudi furlanski naselji *Passariano* pri Codroipu (UD) in *Persereano* v o. Pavia di Udine (Zuanella Dom). V RS je samo eno *Preserje* edninsko (v o. Brezovica), edninsko je tudi *Preserjé* v Benečiji. V mestniku se vsa *Preserja* vežejo s predlogom *v*, le v o. Nova Gorica živijo na *Preserjah*. Prebivalci so *Preserjáni* (4: 1 v o. Braslovče, 2 v o. Lukovica, 1 v Benečiji), *Presérce* (1 – v o. N. Gorica), *Presérce* ali *Presêrce* (1 – v o. Domžale), *Préserce* (1 – v o. Komen) in *Préserce* ali *Presêrce* (1 – v o. Brezovica).

Najstarejši historični zapisi imena *Preserje* so:

Prezeriach iz časa ok. 1200 za njive jugozahodno od Šempetra pri Gorici, 1507 *Presseriach* (Kos 1954, 107);

Preserje v o. N. Gorica: 1402 *Pressriach*, 1485 *Pressirach* (Kos 1954, 128, 145);

Preserje kot del Hotavelj: 1291 *in villa Prezriach*, 1500 *Prezeriach* (Kos 1975, 479);

Preserje v o. Brezovica: 1420 *Preszer*, 1428 *Presser* (Kos 1975, 480);

Preserje pri Zlatem Polju: 1359 *Presteriach* (Kos 1975, 480);

Preserje pri Radomljah: 1333 *Prezzeriach*, 1344 *Presaerlach* (Kos 1975, 479);

Preserje pri Lukovici: 1341 *cze Presteryach*, 1449 *Presseriech* (Kos 1975, 480);

Preserje v o. Braslovče: 1419 *zu Pressriach*, 1424 in 1426 *Presirach*, 1453 *Presseriach* (Blaznik HTŠK II, 139);

Passariano v Furlaniji: 1267 *Persereano*, 1300 *Presereano* (Frau 1978, 90);

Persereano v Furlaniji: 1031 *Perseriano*, 1166 *Presaerian*, *Pressarian*, 1176 *Perseriano* (Frau 1978, 91).

Luka Pintar je v svoji znameniti imenoslovni nadaljevanki O krajnih imenih (Pintar 1913, 547) o imenu *Preserje* bolj ugibal, ne da bi se prepričal o historičnih zapisih: »Preserja so menda, kakor Znojila, solncu odprti kraji. ... Rabi se tudi v množini »v Preserjah« (*l* in *r* se včasih menjata, *sūr* in *sūl*). Preserje iz Presulje, tj. presoje.«

Fran Ramovš se v svojih delih tega imena sam od sebe ni dotaknil, pač pa ga je poklical na pomoč geograf Svetozar Ilešič, ko je pisal o naseljih na vzhodnem Gorenjskem (Ilešič 1933, 87). Ramovš je zaradi dveh zapisov *Presteriach* oz. *Presteryach* takrat izrazil mnenje, da izvira ime iz domačega leksema *presrt* v pomenu 'preval'. Izraza *presrt* sicer ne poznata ne Pleteršnikov slovar in ne Badjurova Ljudska geografija, tudi med zemljepisnimi imeni ga – vsaj v tej obliki – ne srečamo. Pleteršnik pozna le leksem *srt* 'nekaj ostrega'. Pač pa sta izraza *prēsrt* s pomenom 'preval' in pridevnik *prēsrtan* 'strm, navzdolen' znana v srbohrvaščini (Juranič 1972, 857; RJA 1935, 716).

O imenu *Preserje* v Slovenski Benečiji je v 90. letih v časniku Dom razmišljal tudi beneškoslovenski duhovnik in imenoslovec Božo Zuanella (Zuanella Dom). Že on je upravičeno povezal *Preserje* v Benečiji s *Passarianom* pri Codroipu (UD) in *Persereanom* v o. Pavia di Udine, zavedal se je tudi stanovniške pripone *-jane*, ki jo je zaznal v obeh furlanskih toponimih, izvor imena pa je glede na oblikovanost terena iskal v geografskem apelativu s pomenom 'prehod med dvema dolinama', morda pod vplivom nekdanje Ramovševe razlage.

Ime *Preserje* je skušal razvozlati tudi etnolog Tone Cevc, ki je svoja dognanja strnil v krajevem glasilu Vaščan (Cevc 1998). Z opazovanjem zemljepisne lege naselij z imenom *Preserje* in deloma s samovoljno interpretacijo dozdevno nemškega prevoda (*Seydendorff* ipd.) za *Preserje* pri Radomljah iz 14. in 15. stol. je ponudil razlago 'vas na zemljišču, ki se konča s prevalom'. Zgodovinar Božo Oto-

repec je namreč avtorja Cevca posebej za ta članek oskrbel z dotlej neobjavljenimi historičnimi zapisi: 1342 *Seydemdorf*, 1354 *Seydeinen doerf*, 1360 *Seydendorff*, 1451 *Seydendorffe*, 1483 *Seidendorff*. Cevc je v *Seyden*, *Seiden* prepoznal nemško občno ime *Seite*, za kar je v Wahrigovem slovarju našel pomen 'das Herabhängende' – 'navzdol viseči svet'. Toda navedeni historični zapisi kažejo na drugačno genezo tega imena. O tem se najlaže prepričamo, če pogledamo najstarejše zapise za krajevni imeni *Seitenstetten* in *Seiterndorf* v Spodnji Avstriji ter za zaselek *Žitečka vas* v Zgornjem Dupleku in vas *Žitence* v o. Sveti Jurij v Slovenskih goricah. *Seitenstetten* ima številne historične zapise že od 1109 dalje: *Sitansteten*, 1250/60 *Sidansteten*, 1276 *Seytenstetin* itd., *Seiterndorf* pa od 1300 dalje: *Seytendorf*, 1309 *Seiterndorf*, 1530 *Scheidendorff* itd. (Schuster 1994, 268–269). *Žitečka vas* ima zapise: 1286 *Sitensdorf*, *Seitensdorf*, 1406 *Seittendorf*, 1434 *Seitendorf*, 1454 *Seykendorff*, 1462 *Seitzendorf*, 1465 *Zeyttendorf*, ok. 1480 *Seidenndorff*, 1496 *Seytendorff*. Podobni zapisi so izpričani tudi za *Žitence*: 1319 *Syteinsdorf*, 1358 *Sitesdorf*, 1419 *Sitterstorf*, 1445 *Seyttendorf*. Vsa tri ponemčena imena tako kot tudi *Žitečka vas* in *Žitence* namreč skrivajo v sebi staroslovenske (slovanske) antroponime **Žitinь*, **Žitanь* oz. **Žitь*, ki predstavljajo hipokoristične oblike od zloženih imen **Žitigojь* (*Sitigoj*), **Žitiljubь* (*Sitilib*), **Žitimyslь* (*Sitimuzil*), **Žitivitь* (*Situiit*), **Žitivlastь* (*Sitilaz*), **Žitomirь* (*Sitmer*), **Žitoradь* (*Situvradus*) ipd., izpričanih na Koroškem in Štajerskem med letoma 888 in 1194 (Kronsteiner 1975, 90–91). Iz imen **Žitanь* oz. **Žitь* izvaja oba spodnjeavstrijska toponima tudi avstrijska slavistka Angela Bergermayer (2005, 299–300). Preserje pri Radomljah so potemtakem v srednjem veku poznale dve etimološko različni imeni: slovenske *Preserje* in delno ponemčeno *Seydendorf* (< **Žitinja vas*).

Kot smo videli, se krajevno ime *Preserje* v Sloveniji pojavlja od Benečije do Savinjske doline, izven današnjega etničnega ozemlja pa tudi v Furlaniji. Ključ k razlagi imena pa se je skrival v historičnem zapisu *Presiryani* iz leta 1431 za izginulo vas v bližini Valone v Albaniji, ki ga je pritegnil bolgarski imenoslovec Jordan Zaimov iz objavljenega turškega vira (Zaimov 1967, 162). Ime je prepričljivo rekonstruiral kot **Prěsyrjane* in ga izvajal iz predloga *prě* 'pred' in osnove *syr-*, ki jo je sicer zaslediti v ruski narečni besedi *сырь* s pomenom 'vlaga' (Zaimov 1967, 169). Ruska ljudska geografija pozna v porečju Pečore in Srednjem Povolžju izraz *сыр* s pomenom 'nizek kraj, poraščen s travo', 'vlažen kraj' (Murzajev 1984, 534). Ukrajinski jezikoslovec Viktor Šulgač rekonstruiral praslovansko vodno ime **Syrьсь* na podlagi večkrat izpričanega ukrajinskega vodnega imena *Сирець*, ruskega hidronima *Сырец*, ruskega narečnega apelativa *сырец* 'mokra nižina' (Šulgač 1998, 287). Isto apelativno osnovo razodevajo krajevna imena *Sirjana* (v Grčiji) < **Syrjane*, *Sirjani* (v JV Albaniji), *Сирени* (v Bolgariji) (Zaimov 1967, 169) in pa *Обсирено*, *Обсирена*, *Obsirina* (< **cup* 'vlaga', 'vlažen kraj') (Zaimov 1967, 155). V Sloveniji zasledimo toponime iz iste osnove, kot so *Nasirec* (o. Hrpelje-Kozina), *Sirči* (o. Koper), *Serjuče*, 1826 *Seriuze* (o. Moravče), *Sirendol* (zaselek Knežaka, o. Ilirska Bistrica), *Sirče* (mikrotoponim v Podkorenu, o. Kranjska gora) in več podobnih parcelnih imen (TTN5).

Preserje je torej tisti kraj, tisto zadnje območje pred močvirjem, kjer so ljudje še lahko ustvarili naselbino. *Preserje* pri Radomljah, za katere je izpričano tudi

ponemčeno ime iz staroslovenskega antroponima, bi lahko »prevedli« kot 'Žitina vas pred barjem'. Naposled je prevladalo poimenovanje po legi pred barjem (**sirjem*). Iz poimenovanja **pre(d)sirje*, ki predstavlja pozabljeni zemljepisni apellativ, star ljudski zemljepisni termin, se je največkrat s pripono *-jane* izoblikovalo stanovniško, iz tega pa krajevno ime **Pre(d)sirjane*. Najverjetneje je bil predlog *pre* v imenu že od začetka brez *-d* ali pa je ta že zelo zgodaj izpadel, prim. 1377 *Poglubin* za **Podljubinj* (danes *Poljubinj*) in *Pomels* za *Podmelec* na Tolminskem (Kos 1948, 56, 66), *Prelesje* (< **Predlesje*, 4 kraji), *Preloka* (< **Predloka*), *Prelože* (< **Predložane*, 2 kraja), *Prepolje* (< **Predpolje*), *Prepuž* (< **Predpolž*), *Prestranek* (< **Predstranek*). Nepojasnjeno ostaja vprašanje prehoda **-syr-* > *-ser-*, ki se je izvršil presenetljivo dosledno na vseh enajstih lokacijah imena *Preserj(jan)e*, od Furlanije do Savinjske doline. Nekdanji *-yr-* je pod naglasom pričakovano prešel v *-ir-* (*Nasirec*, *Sirči*, *Sirendol*), nenaglašen pa je prehajal v *-er-* (*Préserje*, *Serjúče*), vendar se je enak prehod mestoma izvršil tudi pod naglasom (*Presêrje* v treh od osmih primerov).

2. Slovenska imena na *-jane* ali romanska predialna imena na *-ano/-ana* < *-anum* ?

**Preserjane* so v svoji prvotni podobi, ko se pripona *-jane* še ni skrčila v *-je*, ohranjene danes samo še v poromanjenem delu Furlanije. Italijanski jezikoslovci Pellegrini (1958, 1983), Doria (1971), Frau (1978) in drugi so imena na *-ano/-ana* v Furlaniji in deloma tudi na slovenskem zahodu preveč posplošeno razglašali za predialna zemljepisna imena,¹ ne da bi v zadostni meri upoštevali staroslovenska poromanjena ali tudi še v lastnem jezikovnem okolju živeča imena na *-jane*. Pellegrini je celo *Volče* pri Tolminu (1015 *Valçana*, it. še danes *Volzana*) izvajal iz romanskega imena *Volcius*, čeprav je očitno, da gre za stanovniško ime na *-jane* iz staroslovenskega rojstnega imena *Volk* (Pellegrini 1958, 113). *Passariano* in *Perseriano* je razlagal Frau zmotno kot predialni imeni iz **Perserius*, tega pa iz *Persius* (Frau 1978, 90, 91). Frau se je seveda motil tudi, ko je izvajal *Oseacco*, italijansko varianto rezijanskega krajevnega imena *Osojane*, iz domnevnega romanskega imena *Ocilius*, čeprav italijanska oblika ohranja le brezpredložno mestniško obliko *Osojah*. Merku je kot stanovniška imena na *-jane* že identificiral krajevna imena *Iamiano*, slov. *Jamlje* v o. Doberdob (< **Jamljane*), *Padriciano*, slov. *Padriče* v o. Trst (< **Padričane*), *Trebiciano*, slov. *Trebče* v o. Trst (< **Trebečane*) (Merku 2006, 92, 149, 197). Doria in za njim Frau (1978, 118) sta na silo razlagala *Trebiciano* kot predialno ime iz dozdevnih imen **Treviacus* ali **Trebiacus*, čeprav gre za zelo prozorno slovensko stanovniško ime iz hipokoristične oblike **Trebeta* slovanskega osebnega imena **Trëbigoj* (prim. tudi *Trebče* v o. Bistrica ob Sotli, *Trebča vas* v o. Žužemberk, *Trpčane* v o. Ilirska Bistrica, *Trebenče* v o. Cerkljeva, *Trebeše* v o. Koper itd.). Merku

¹ *Predialno ime* pomeni v romanskem jezikoslovju krajevno ime, ki je nastalo iz osebnega imena zemljiškega posestnika iz rimske dobe, z značilnima priponama *-ana* ali *-anum*, prim. lat. *predium* 'zemljišče, podeželsko posestvo, pristava'.

je upravičeno zavrnil ali vsaj močno podvomil tudi o predialnem izvoru imen *Dutovlje*, *Noax* (slov. *Novaki*, pri samostanu Rožac), *Sežana*, *Tipana* (v Terski dolini), *Turiacco* (slov. *Turjak* v Bizjakiji), *Visogliano* (slov. *Vižovlje* v o. Devin Nabrežina), kot sta jih razložila Doria in Frau (Merkù 2006, 74, 141, 180, 196, 199, 205).

Že zgodovinar Simon Rutar je kot nekdanj slovenske vasi v Furlaniji – bolj ali manj po občutku in ne vselej utemeljeno – omenjal *Sedegliano*, *Cleulan*, pa tudi *Risano*, *Lavariano*, *Bolzano*, *Manzano*, *Soleschiano*, *Boreana*. Slednjo je – najbrž upravičeno – vzporejal z *Borjano* pri Kobaridu (Rutar 1883, 123, 125, 126), za katero je mogoče predpostavljati slovansko osnovo *bor-* in pripono *-jane*. Pri večini imen ni navajal ustreznih slovenskih oblik, ustavil se je le pri imenih *Sedegliano*, *Cleulan* (zdaj *Clauiano*) in *Boreana*. Prvo je docela upravičeno izvajal iz **Sedljane*, drugo pa iz **Hlěvljane*, kar se zdi glede na historične zapise (1031 *Cleulanum*, *Clavianum*, 1184 *Cleulan*, 1275 *Claugano*, 1278 *in villa Clauliani*) (Prampero 1882, 42) in slovaško vzporednico *Chlievany Malé a Velké* (Spal 1958, 85) dokaj verjetno. Frau je ime označil kot predialno, nastalo nemara iz imena **Clavilius* (Frau 1978, 49).

Pellegrini je izvajanje toponima *Sedegliano* iz slov. **Sedljane* (1226 *Sedegliano*, 1229 *Sedelano*, 1299 *in villa Sedellani*) (Prampero 1882, 177) zavrnil kot malo verjetno in toponim razglasil za predialno ime iz **Setilianum* (Pellegrini 1983, 925), čeprav je mogoče najti med južnimi Slovani številne ojkonime *Seljani*, *Seljana* (Zaimov 1967, 169), prav tako tudi na Slovaškem *Sel'any* (iz **Sedl'any*) (Spal 1958, 89). O tem, da se je na slovenskem zahodnem robu ohranila skupina *-dl-*, priča tudi ojkonima *Sedlò* in *Starsedlò* (uradno: *Staro selo*), oba v o. Kobarid.

Pellegrini je tudi toponim *Cervignano* (912 *de Cerveniana*, 1041 *castrum Cirvignanum cum sylva*, 1062 *in loco Cirvingane*, 1277 *in villa Cervignani*) (Prampero 1882, 36–37) kljub mnenju avstrijskega jezikoslovca E. Kranzmayerja (1956, 71), da gre za etnik **Črvenjani*, raje izvajal iz romanskega osebnega imena *Cervinius*. Le pri toponimu *Tapogliano* (1256 *Tapoliano*, 1257 *Tapoglano*, 1300 *Tapoglan*, *Topoglano*, 1372 *Topoglano*) (Prampero 1882, 194) je priznal težave pri predialni razlagi, saj da imeni **Tappulius* oz. *Tappulus* nista izpričani, zato gre morda vendarle za slovenski etnik na *-jane Topoljani* iz fitonima *topol* (Pellegrini 1983, 926). Seveda so *Topoljani* zelo pogost slovanski ojkonim: v Sloveniji prim. *Topole* v o. Mengeš, *Topole* v o. Rogaška Slatina, *Topolje* v o. Železniki (<http://www.stat.si>), vse iz **Topoljane*, na Moravskem *Topolany* (dvakrat), na Slovaškem *Topol'any* (Spal 1958, 70), več krajev z imeni *Topojani*, *Topoliana*, *Topojan* v Albaniji in Grčiji (Zaimov 1967, 175).

V primerjavi s Pellegrinijem, Dorio in Frauom so mlajši raziskovalci, zlasti Maurizio Puntin (2003, 2005) in Franco Finco (2003, 2005), uspešnejši pri ugotavljanju slovenskih jezikovnih prvin v poromanjenem delu Furlanije, saj se pri tem lahko opirajo tudi na novejšo raziskavo arheologov in zgodovinarjev. Puntin kot izvedenec za onomastiko tržiškega Teritorija oz. Bizjakije² tako uvršča med toponime s slovansko pripono *-jane* kraje, kot so *Begliano/Beljan* – pri S. Canzianu d'Is./Škocjanu ob Soči, 1138 *de Beliani*, iz **Beljani*; *Cassegliano/Kaseljan* – pri S. Pieru d'Is./Špetru

² Il Territorio, danes Bisiacaria, je poimenovanje nekdanje beneške enklave na levem bregu Soče.

ob Soči, 1295 *Cassaulano*, 1301 *Casoliano*, 1307 *Kasglach*, iz **Kasovljane*, kar da je slovenska adaptacija romanskega imena; *Staranzano/Štarancan* – pri Monfalconu/Tržiču, 1375 *Stranzano*, 1422 *villa Starančani*, 1464 *sub Stranzan*, kar da izhaja iz **Straničane*, nikakor pa ne iz latinskega imena *Terentius*, kot sta ime razlagala Pellegrini in Frau (Puntin 2003, 47–48, 126–127; Puntin 2005, 56–57).

Kot lahko vidimo pri zanesljivo dokazanih slovenskih imenih na *-jane*, so Italijani to pripono adaptirali večinoma s svojo pripono *-ano*: *Jamlje* > *Jamiano*, *Trebče* > *Trebiciano*, *Padriče* > *Padriciano*, *Vipolže* (v o. Brda) > *Vipulzano*, *Lože* (v o. Dolenje/Dolegna del Collio) > *Lonzano* (< Log; Frau 1978, 75 ga izvaja iz imena *Leontius!*), *Renče* (pri Novi Gorici) > *Ranziano*, *Orehovlje* (v o. Miren-Kostanjevica) > *Raccogliano*. V nekaterih primerih pa so namesto pripone *-ano* uporabili pripono *-ana*: *Volče* (v o. Tolmin) > *Volzana*, *Merče* (v o. Sežana) > *Merzana* (1348 še *Merčano*, gl. Merkù 2006, 131). V Terski dolini zasledimo v o. Neme že pofurlanjeno vas *Dolenjena*, it. Cergneu di Sotto, torej dobessedno Dolenja Černjeja, 1200–1250 še *Dolegnana* (Prampero 1882, 53), in *Orenjena*, it. Nongruella, brez historičnih zapisov (< **Gorenjena*). Nedaleč proč, v Nadiški dolini, v o. Podutana, pa najdemo vas *Dolenjane*, it. Dolegna, 1301 *Dolegnano* (Prampero 1882, 53).

Toda pri stanovniških imenih je mogoče zaslediti prehod pripone *-jane* v *-jana* tudi v čisto slovenskem jezikovnem okolju. Na ta pojav je prvi opozoril jezikoslovec L. Pintar že l. 1908, ko je pisal o etimologiji imena Ljubljana (Pintar 1908, 312–313). Navedel je primere: *Radomlje*, stanovniško ime *Radomljana*, *Škrjanče* – *Škrjančana*, *Moravče* – *Moravčana*, *Dob* – *Dobljana*, *Volčji Potok* – *Vowčana*, *Holmec* – *Hьmčana*. Pozneje je ta posebnost v tvorbi stanovniških imen na vzhodnem Gorenjskem vzbudila tudi pozornost etimologa in onomasta F. Bezlaja, ki je podatke s terena prejel od dialektologa T. Logarja. Bezlaj je navedel primere iz Tuhinjske doline: *Wažàna* (Laze), *Silàna* (Sela), *Bəčàna* (Buč), *Gulicàna* (Golice), *Rakitnčana* (Rakitovec), *Čeišəncàna* (Češnjice), in iz okolice Litije *Vačàna* (Vače), *Kandršàna* (Kandrše), *Lutjàna* (Litija). Menil je, da »to nenavadno obrazilo ne more biti mlada inovacija« (Bezlaj 1969, 244; Bezlaj 2003, 366).

Za Miklošičem (1859, 183) in Pintarjem (1908, 312) ter Bajcem (1950, 44) je tudi Ramovš naposled (1952–53, 158) sprejel mnenje, da v imenu Ljubljana tiči stanovniška pripona *-jane*, ki je prešla v *-jana* s prekozložno asimilacijo. S prehodom *-jane* > *-jana* pa se je v nekaterih primerih izvršila tudi singularizacija, na kar so, pravi Pintar, verjetno vplivali primeri kolektivnih samostalnikov ženskega spola, kot so *gospoda*, *družina*, *živina*, a tudi samostalnikov s pripono *-ana*, kakršno zasledimo v leksemu *poljana* < *polje*. Poleg sovpadanja z romansko pripono *-ana*, ki je nedvomno prisotna na zahodnem robu slovenskega etničnega ozemlja, imamo torej opraviti še s sovpadanjem dveh domačih pripon. Zato ni čudno, da je na prvi pogled težko presoditi, ali so imena Ljubljana, Sežana, Košana, Borjana, Biljana, Pečana res substratna, kot je domneval Bezlaj, ali so vendarle domače tvorjenke s pripono *-jane* ali pa nemara *-ana*.

Paralele, ki govorijo za razvoj *-jana* < *-jane*, najdemo tudi drugod po slovanskem svetu: *Repljana* (Репляна), vas v severozahodni Bolgariji (Vidinska oblast) (Zaimov 1967, 165), ukrajinski vasi *Nižnja* in *Verhnja Ozerjana* (Нижня, Верхня Озеряна) v Harkovski oblasti; srbska vas *Trnjana* (Трњана) v Pirotkem okrožju,

prav tam tudi vas *Poljska Ržana* (Пољска Ржана), prim. tudi *Risana* (Риџана), vas na Peloponezu, domnevno iz **Ržane* (Zaimov 1967, 166). Večje število zemljepisnih imen na *-ana* s slovanskimi osnovami je vsekakor opaziti na ozemljih, kjer je delovala naslonitev na analogne romanske in grške vzorce, torej v Italiji, Grčiji, Romuniji in Albaniji.

Med imena na *-jane* v Furlaniji in na zahodnem slovenskem robu smemo po vsej verjetnosti uvrstiti tudi naslednja:

Bróčana (it. *Brocchiana*), del vasi *Ronac* v o. Podbonesec/Pulfero, izhaja iz **Brodčane*. Na levem bregu Soče, južno od Škocjána ob Soči/S.Canzian d'Isonzo, je zaslediti več mikrotoponimov *Brodec*, *Brodac*, ki kažejo na prisotnost tega leksema v zahodnoslovenski toponimiji.

Gročána (it. *Grozzana*) v o. Dolina pri Trstu, s historičnimi zapisi iz l. 1298 *Groczan* (Bezljaj 1976, 180), 1316 *Gročana* (Merkù 2006, 84), 1498 *Grottschane* (Kos 1954, 253), kaže na **Gradčane* (< **Gradec*), čeprav v tem primeru celo Bezljaj (1976, 180) meni, da gre za predialno ime. Ojkonim *Gračane* (Грачане) najdemo tudi v Srbiji (pri Novem Pazarju), *Gračani* (Грачани) pa v Makedoniji in v Zagrebu kot del mesta (Imenik 1951, 223). Svetovno znani so *Hradčany* v Pragi.

Coseano pri S. Danielu, z zapisi 1200–1300 *Coselano*, 1275 *in villa de Coseglano* ipd. kaže prej na **Kozljane* (z izpustom *-l-* kot v *Jamljane* > *Iamiano*) kot na predialno ime iz *Caucilius* ali *Cocilius*, za kar ga razglaša Frau (1978, 55). Ime lahko primerjamo s slovenskimi *Kozjanami* v o. Divača, morda tudi s *Kozano* v o. Brda, vsekakor pa z dvema ojkonimoma *Kozlany* na Moravskem (Hosák-Šrámek 1970, 436).

Malisana v o. Torviscosa, z zapisi 1161 *de Malesan*, 1262–1282 *de Malisana*, razlaga Pellegrini in za njim Frau iz priimka *Malisa* (Pellegrini 1958, 102; Frau 1978, 77). Veliko bolj prepričljivo ga lahko razložimo iz slovenskega antroponima *Maleša* ali *Maleš* s pripono *-jane*, torej **Malešane*.

Raccolana v o. Kluže/Chiusaforte z zapisom 1271 *de Racolana*; Prampero (1882, 153) navaja tudi *Raccogliano di Romans* v okrožju Gradisca, s historičnim zapisom *Racoliario* iz l. 1300. Frau (1978, 99) nastopa z neverjetno trditvijo, da gre za predialno ime iz *Herculius*, nastalo z metatezo. Najboljši dokaz za transformacijo imena so historični zapisi za Orehovlje pri Mirnu: okr. 1780 *Racoglia* in *Racogliano* (Jožefinski 1997, 95),³ 1822 *Raccogliano* (FK 1822); skoraj ni dvoma, da sta tudi *Raccolana* in *Raccogliano di Romans* nastala iz **Orehovljane*.

Košána (Gornja, Dolnja) je ime dveh vasi v o. Pivka, ki nikakor ne kažeta romanskega izvora. Videti je, da gre za **Košane*, vzporednica je ime *Košani* (Кошани) za vas pri Kavadarcih v Makedoniji, *Košani* (Кошани) pa so tudi vas vzhodno od Kijeva v Ukrajini; skupna motivacija je verjetno *koš*, *košara*.

³ Iz besedila k Jožefinskemu vojaškemu zemljevidu lahko razberemo tako imenovalniško kot roditeljsko obliko, pač glasovno substituirani v skladu z italijanskimi govornimi in pisnimi navadami: v naslovu k besedilu uporabi pisec nemškega originala obliko *Racoglia* (= Orehovlje), pri navajanju oddaljenosti drugega kraja od (nemško: von) Orehovelj pa uporabi stari množinski roditeljnik *Racogliano* (= Orehovljan).

Merkù je v tržaških arhivih za obdobje srednjega veka našel številne dragoce-ne historične zapise ojkonomimov na *-jane* z območja Krasa, ki odražajo arhaični rodilnik množine, npr. za *Dutovlje*, 1316–1317 *Iurius de Duotolan* 'Jurij iz Dutovljan' (Merkù 2006, 74). Isti ojkonomimi se že takrat pojavljajo tudi v italijanizirani obliki na *-ano*, npr. 1390 *de Dotoglano* (prav tam). Poglejmo še nekaj primerov, vsi so iz okolice Sežane: Voglje, 1348 *de Voglian*, Vrhovlje, 1316 sl. *de Vercoglan*, Kreplje, 1316 *de Crepeglan*, Utovlje, 1368 *de Outoglan*, Godnje, 1316 *de Godignan*, Šepulje, 1316 *de Xipuglian*, Štorje, 1312 *de Xetoriano*, Kazlje, 1316 *de Caslan/Casglan*, Žirje, 1405 *Crisman Sirian* (iz *Žirjan*), Merče, 1348 *de Merçano*, Brje pri Koprivi, 1525 *Gregorius de Brian* (vsi primeri so iz Merkù 2006).

Mogoče je, da v isto kategorijo ojkonomimov spada tudi Sežana, o čemer utegne pričati najstarejši historični zapis *villa Cesan* iz leta 1152 (Kos 1915, 167).⁴ Ime ima pri vseh naslednjih zapisih že pripono *-ano* oz. *-ana*: 1252 *Cesano* (Gradivo 2002, 191), 1293 sl. *Ses(s)ana*; 1298 *de sesano*; 1309 sl. *Sexana, Xexana*; 1344 *Ces(s)ana*; 1426 *sexena* (Merkù 2006, 180). O osnovi imena še ni mogoče reči nič zanesljivega, čeprav skoraj ni dvoma, da je slovanska.

V slovenski ojkonomiji poznamo v ljudskem jeziku primere singularizacije rodilniške množinske oblike krajevnega imena na *-jane* oz. *-jene* (o tej priponi prim. Bezljaj 2003, I, 197–206 in Trubačov 2004). To je vas *Vrbljene* (pri Igu), ki ima v lokalni rabi edninsko obliko *Vrbljen*. Historični zapisi od 1323 dalje so v skladu z nemškimi zapisovalnimi navadami v lokativu: 1323 *Verblach*, 1385 *Werbliach*, 1444 *Warblach* itd. Podobno se obnaša tudi krajevno ime *Smřjene* (kraj leži v neposredni bližini Vrbljen) s historičnimi zapisi 1399 *Smeriach*, 1485 *Smeryen*, lokalna raba za krajevno ime pa je edninska: *Smrjen*. Ni izključeno, da v ta model spadajo tudi krajevna imena *Strunján* (prim. *Strominiane* v Grčiji, *Strumiany* na Poljskem, iz apelativa *strúmen* 'potok, struga') (Spal 1958, 54; Zaimov 1967, 172; M. Snoj pri Bezljaj 1995, 335), *Tinján* (iz apelativa *tin* oz. *tinj* 'pregradna stena, ograja iz desk') (Spal 1958, 90; Bezljaj 2005, 181) in še nekatera.

Videti pa je, da spadajo v kategorijo ojkonomimov, nastalih s singularizacijo rodilniških množinskih oblik, tudi vsi međimurski ojkonomimi na *-ec* in *-an*, poleg njih pa še nekateri tovrstni ojkonomimi na slovenski strani meje s Hrvaško. Od skupno 129 međimurskih ojkonomimov jih ima danes pripono *-ec* kar 54 (npr. *Bogdanovec*, *Čakovec*, *Domašinec*, *Dragoslavec*, *Draškovec*, *Ivanovec*, *Križovec*, *Lopatinec*, *Pribislavec*, *Stanetinec* itd.), 8 pa pripono *-an* (npr. *Cirkovljan*, *Goričan*, *Mihovljan*, *Vrhovljan*) (Frančič 2007, 151–152). Starejše kajkavske listine (iz l. 1598) nam izpričujejo nekdanjo množinsko obliko teh ojkonomimov, npr. z *ternowecz*, z *maleh Mihalewecz*, z *Lopatinecz*, enake množinske oblike pa se v ljudskem jeziku uporabljajo še danes, npr. *Idem u Mihaljefce* (Frančič 2007, 149). Če so v Pomurju in Prekmurju pri večini ojkonomimov ostale običajne imenovalniške množinske oblike na *-ci*, *-ovci*, *-inci*, so pri kajkavcih Međimurja in vzdolž meje s Hrvaško ponekod tudi na slovenski strani ojkonomimi prejeli obliko singulariziranih narečnih rodilnikov množine, kakršne poznajo prekmurska in pomurska narečja ter prekmurski po-

⁴ Listina iz l. 1085, ki jo nekateri radi navajajo, je ponaredek s konca 15. stol., kar je ugotovil že F. Kos v Gradivu za zgodovino Slovencev, 3. knjiga, Ljubljana 1911.

krajinski knjižni jezik: (iz) *Ivanovec*, (iz) *Stanetinec*, (iz) *Cirkovljan*, (iz) *Goričan*, prim. ustrezni *Ivanovci*, *Stanetinci*, *Cirkulane*, *Goričane*. Na slovenski strani so primeri: *Jereslavec* (o. Brežice), lok. tudi *Jereslavci*, *Mihalovec* (o. Brežice), lok. tudi *Mihalovce*, *Trnovec* (o. Videm), lok. tudi *Trnce*, *Župelevce* (o. Brežice), lok. tudi *Župelevce* (SKI 1985, 116, 172, 303, 355).

Viri in literatura

- Bajec 1950 – Bajec, A., *Besedotvorje slovenskega jezika* I, Ljubljana.
- Bezljaj 1969 – Bezljaj, F., Naloga in poti slovenskega imenoslovja, *Onomastica jugoslavica* 1, Zagreb, 243–248, ponatis v: Bezljaj 2003, 366–371.
- Bezljaj 1976 – Bezljaj, F., *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Prva knjiga, A–J, Ljubljana.
- Bezljaj 1995 – Bezljaj, F., *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Tretja knjiga, P–S, Dopolnila in uredila M. Snaj in M. Furlan, Ljubljana.
- Bezljaj 2003 – Bezljaj, F., *Zbrani jezikoslovni spisi* I, Uredila M. Furlan, Ljubljana.
- Bezljaj 2005 – Bezljaj, F., *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Četrta knjiga, Š–Ž, Avtorji gesel F. Bezljaj, M. Snaj in M. Furlan, Ljubljana.
- Bergermayer 2005 – Bergermayer, A., *Glossar der Etyma der eingedeutschten Namen slavischer Herkunft in Niederösterreich*, Wien.
- Blaznik HTŠK – Blaznik, P., *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500*, I–III, *Historična topografija Slovenije*, Maribor 1986–1989.
- Cevc 1998 – Cevc, T., Kaj vemo o izviru imena Preserje pri Homcu in prvih omembah vasi v zgodovinskih virih, *Vaščan* 6, št. 4, Homec, 21–25.
- Doria 1971 – Doria, M., I nomi prediali in -*anum* nella provincia di Trieste, *Studi di filologia romanza offerti a Silvio Pellegrini*, Padova, 145–173.
- Finco 2003 – Finco, F., Toponimi di origine slovena nella pianura friulana, *Slovenia, un vicino da scoprire*, Udine, 539–558.
- Finco 2005 – Finco, F., Dall' appellativo slavo al toponimo romanzo: per un'analisi dei nomi di luogo di matrice slovena della pianura friulana, v: *Quaderni Internazionali di RION 1, Denominando il mondo, Dal nome comune al nome proprio, Atti del simposio internazionale*, Zara, 1–4 settembre 2004 / *Naming the World, From common nouns to proper names, Proceedings from the international symposium*, Zadar, September 1th – 4th, 2004, a cura di / Editori Dunja Brozović-Rončević – Enzo Caffarelli, Roma, 397–414.
- FK 1822 – *Arhiv Republike Slovenije, Franciscejski kataster za Primorsko*, k.o. Orehovlje, http://sigov3.sigov.si/cgi-bin/htqlcgi/arhiv/enos_isk_kat.htm.
- Frančič 2007 – Frančič, A., Uvid u hrvatsku toponimiju na sjeverozapadnoj međi, *Jezikoslovni zapiski* 13, št. 1–2 (Merkujev zbornik), Ljubljana, 147–157.
- Frau 1978 – Frau, G., *Dizionario toponomastico del Friuli – Venezia Giulia*, Udine.
- Gradivo 2002 – *Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku* 6/1 (listine 1246–1255), uredil F. Baraga na podlagi gradiva B. Otorepca, Ljubljana.

- Hosák-Šrámek 1970 – Hosák, L., Šrámek, R., *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* I, A–L, Praha.
- <http://www.stat.si> – rubrika *Krajevna imena*.
- Ilešič 1933 – Ilešič, S., *Kmetiska naselja na vzhodnem Gorenjskem*, *Geografski vestnik* 9, Ljubljana, 3–94.
- Imenik 1951 – *Imenik naseljenih mesta u FNRJ*, Stanje 1 januara 1951 godine, Beograd.
- Jožefinski 1997 – *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, zv. 3, Ljubljana.
- Jurančič 1972 – Jurančič, J., *Srbskohrvatsko-slovenski slovar*, 2. razširjena izdaja, Ljubljana.
- Kos 1915 – Kos, F., *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, Četrta knjiga (1101.–1200.), Ljubljana.
- Kos 1948 – Kos, M., *Urbarji Slovenskega Primorja I*, Ljubljana.
- Kos 1954 – Kos, M., *Urbarji Slovenskega Primorja II*, Ljubljana.
- Kos 1975 – Kos, M., *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*, I–II, Ljubljana.
- Kranzmayer 1956 – Kranzmayer E., *Ortsnamenbuch von Kärnten I*, Klagenfurt.
- Merkù 2006 – Merkù, P., *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, Uredila M. Furlan in S. Torkar, Ljubljana.
- Miklošič 1859 – Miklosich, F., Ljubljana, Laibach, *Vodnikov spomenik*, Ljubljana, 182–184.
- Murzajev 1984 – Мурзаев, Э.М., *Словарь народных географических терминов*, Москва.
- Pellegrini 1958 – Pellegrini G. B., Osservazioni sulla toponomastica prediale Friulana, *Studi Goriziani* 23, Gorizia, 93–113.
- Pellegrini 1983 – Pellegrini, G. B., Contatti linguistici slavo-germanico-romanzi, *Gli Slavi occidentali meridionali nell' Alto Medioevo* (15–21 aprile 1982), tomo II, Spoleto, 911–977.
- Pintar 1908 – Pintar, L., Satura, *Ljubljanski zvon* 28, Ljubljana, 243–248, 310–313.
- Pintar 1913 – Pintar, L., *O krajnih imenih*, Ljubljanski zvon 33, Ljubljana.
- Prampero 1882 (2001) – Prampero A., Saggio di un glossario geografico friulano dal VI al XIII secolo, Venezia (Tavagnacco).
- Puntin 2003 – Puntin, M., *Toponomastica storica del Territorio di Monfalcone e del comune moderno di Sagrado*, Gradisca d'Isonzo.
- Puntin 2005 – Puntin, M., Slovenci na tržiškem Teritoriju, Obdobje med 7. in 17. stoletjem, *Slovenci v Laškem*, Tržič, 15–60.
- Ramovš 1952–53 – Ramovš, F., Iz slovenske toponomastike, *Zgodovinski časopis* 6–7, Ljubljana, 154–158, ponatis v: *Zbrano delo*, 2. knjiga, Ljubljana 1997, 737–741.
- RJA 1935 – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio XI. Obradio T. Maretić. Zagreb.
- Rutar 1883 – Rutar, S., Slovenske naselbine po Furlanskem, *Ljubljanski zvon* 3, 53–60, 122–128, 188–193.

- Schuster 1994 – Schuster, E., *Die Etymologie der niederösterreichischen Ortsnamen*, 3. Teil, Wien.
- SKI 1985 – Jakopin, F., Korošec, T., Logar, T., Rigler, J., Savnik, R., Suhadolnik, S., *Slovenska krajevna imena*, Ljubljana.
- SKII 1999 – Merku, P., *Slovenska krajevna imena v Italiji*, Priročnik, Trst.
- Spal 1958 – Spal, J., *Místní jména obyvatelská, zakončená na -any, Sbornik Vyšší pedagogické školy v Plzni, Jazyk a literatura*, I, Praha.
- Šulgač 1998 – Шульгач, В.П., *Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції)*, Київ.
- Torkar 2005 – Torkar, S., *Zakaj bi lahko bilo Cerčno Cirkno, pa to ni, Sigačan* 33, Leto VI, december 2005, Cerčno, 24–26.
- Trubačov 2004 – Трубачев, О., *Из исследований по праславянскому словообразованию: генезис модели на -ěninь, *-janinь*, в: Трубачев, О. Н., *Труды по этимологии*, Том 2, Москва, 327–340.
- TTN5 – *Temeljni topografski načrt 1:5.000*, GURS.
- Zaimov 1967 – Займов, Й., *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров, Проучване на жителските имена в българската топонимия*, София.
- Zuanella Dom – Zuanella, B., *Preserje*, <http://www.lintver.it>.

The Toponym *Preserje* and Slavic-Romance Mixing of the Suffixes *-jane* and *-anum*

Summary

*Despite efforts by the linguists Luka Pintar and Fran Ramovš, and the ethnologist Tone Cevc, the etymology of the toponym Preserje has not yet been satisfactorily determined, although nine settlements or their parts in Slovenian ethnic territory from the Savinja Valley to the Venetian Slovenia bear this name, and a further two (Passariano and Persereano) are used in the Romance part of Friuli. Using a historical record from 1431 for the defunct village of Presiryani in Albania, published by Jordan Zaimov in 1967 and accompanied by a convincing explanation of the name's development from *Prě-syr-jane ('before' + 'moist lowland' + -jane), it was also possible to provide a suitable explanation for Slovenian Preserje.*

Especially in the toponyms from the area in contact with the Romance world, the Slovenian suffix -jane (originally referring to inhabitants), due to its development into -ana and singularization (this phenomenon was first described by Luka Pintar in 1908 based on the toponym Ljubljana), coincided with the Romance suffix -ana or was adapted into the suffix -ano. This caused the Italian linguists Giovanni Battista Pellegrini, Mario Doria, and Giovanni Frau to describe, in an overly generalized manner, almost all of the toponyms ending in -ano/-ana at the Slovenian-Romance linguistic border as predial names created with the Latin suffix -anum from former Romance personal names.

The victims of this generalization even included toponyms such as Volče (It.

Volzana), Trebče (*It.* Trebiciano), Lože (*It.* Lonzano) and Osojane (*It.* Oseacco). *Taking into account historical records, this article suggests a Slovenian origin for the toponyms Sedegliano (< *Sedljane), Cleulan (< *Hlěvljane), Cervignano (< *Červenjane), Tapogliano (< *Topoljane), Coseano (< *Kozljane), Malisana (< *Malešane), Raccolana (< *Orehovljane), Bróčana (< *Brodčane), Gročána (< *Gradčane), and Košana (< *Košane).*

Silvo Torkar
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
silvot@zrc-sazu.si

Iz prvotnih ledinskih imen tvorjena hišna imena v spodnji Zadrečki dolini

Peter Weiss (Ljubljana)

IZVLEČEK: V Zgornji Savinjski dolini so najstarejša hišna imena tista, ki so tvorjena iz prvotnih ledinskih imen. Prispevek predstavlja današnjo razširjenost tovrstnih hišnih imen v spodnji Zadrečki dolini (kjer se med Gornjim Gradom in Nazarjami govori zgornjesavinjsko narečje) z izpeljankami vred.

ABSTRACT: In the Upper Savinja Valley, the oldest oeconyms were formed from names that were originally microtoponyms. This article presents today's distribution of such oeconyms in the Lower Dreta Valley (where the Upper Savinja dialect is spoken between Gornji Grad and Nazarje), including their derivatives.

0 V Zgornji Savinjski dolini so med najstarejšimi hišnimi imeni tista, ki so tvorjena iz prvotnih ledinskih imen. Prvič so bila strnjeno zapisana leta 1426 v urbarju benediktinskega samostana v Gornjem Gradu (Orožen 1876, 215–322). Raba tovrstnih imen na severozahodu Zgornje Savinjske doline, predvsem v okolici Solčave in tudi v okolici Luč, je bila obravnavana že večkrat (Štifter 1873; Mišič 1938, predvsem 191–192; Mišič 1940; Vider 1982, 86–90),¹ za spodnjo Zadrečko dolino, kjer se med Gornjim Gradom in Nazarjami govori zgornjesavinjsko narečje, pa podrobneje še ni bila opisana. Tule je obravnavano isto zemljepisno področje kot v poskusnem zvezku slovarja govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1998, 8–9, 6).

1 Razlikovanje hišnih imen, ki so nastala iz prvotnih ledinskih, od hišnih imen, ki so tvorjena iz priimka (»rodbinskega imena«), imena, vzdevka, poklica ipd., tipa *Tinček/Tinčki* in *Kovač/Kovači* je mogoče najti pri Francu Mišiču: »Prevladovanje hišnih imen, ki so nastala iz ledinskih, nad hišnimi imeni, ki so osebne-ga značaja, je razumljivo iz poseljenosti pokrajine; zaledje Luč je izrazito ozemlje

¹ Podatke o oblikah hišnih ipd. imen za Solčavo in okolico mi je 18. februarja 1988 poslal gospod Valent Vider iz Solčave, za kar se mu tudi tu lepo zahvaljujem. Primerjava njegovega seznama s stanjem v spodnji Zadrečki dolini kaže, da nekateri tipi tvorbe pridevnikov iz hišnih imen oz. iz imena gospodarja tu niso znani (*žibovčji, šumečji, kleménčji*).

samotnih kmetij, kjer stik med ljudmi ni tako živ kakor v sklenjenih vaseh, zato je tu pri poimenovanju prihajala v večji meri do izraza označitev lege ali položaja kmeškega dvorca ko karakteristika njegovega prebivalca.« (Mišič 1940, 49) In še: »Iz objavljenega gradiva vidimo, da so ledinska in njim odgovarjajoča hišna imena v okolici Luč zelo stara in da so se v večini primerov skozi stoletja ohranila prav do danes. Hišno ime, nastalo iz imena ledine, na kateri hiša stoji, je izraz povezanosti naselnika z ledino in zemljo, ki jo obdeluje, in je zato stalno in skoraj neizpremenljivo [...] Krije se hišno ime z rodbinskim tam, kjer je dom ostal nepretrgano v lasti prvotnega rodu. To, kar pa je tudi pri izpremembah v lastništvu ostalo in ostaja neizpremenjeno, je hišno ime.« (Mišič 1940, 49)

2.1 Zemljevidi (npr. Gornji Grad 075; Mozirje 076; AS 1996) in imeniki (npr. Blaznik 1986) za obravnavano področje namesto teh, prvotno ledinskih in danes (tudi) hišnih imen, ki so danes množinska, večinoma navajajo kot hišna imena shematične edninske oblike, kakršne najdemo marsikje na podeželju na siceršnjem slovenskem jezikovnem ozemlju, kar pa je za spodnjo Zadrečko dolino neustrezno, saj tu pomeni ime gospodarja v konkretni hiši.²

2.2 Na zemljevidih in v imenikih so na obravnavanem področju namesto dejanskih hišnih imen rabljena poknjžena edninska poimenovanja za gospodarja praviloma tudi tam, kjer je današnje hišno ime nastalo iz prvotnega ledinskega imena, ki se še vedno uporablja za posestvo in kot hišno ime. V tukajšnjem gradivu je ta, pisarniška raba dokumentirana z državno topografsko karto (Gornji Grad 075; Mozirje 076).

3.1 Večinsko rabljena hišna imena na obravnavanem področju spodnje Zadrečke doline so tipa *Tinčki* in *Kováči* in izkazujejo tákole besedno družino:

(a) hišno ime, ki je (samo)množinska oblika imena gospodarja (tako da so ta imena vedno moškega spola³); pri tovrstnih imenih so v rabi predlogi *pri* (na vprašanje *kje*), *k/h* (na vprašanje *kam*) in *od* (na vprašanje *od kod*);

(b) ime gospodarja;

(c) ime gospodarice in/ali gospodinje;

(č) pridevnik iz hišnega imena na *-ov -a -o* ipd.

3.1.1 Hišna imena, ki niso nastala iz ledinskih imen, so (samo)množinska (npr. [♠]ma'rinšakę -u m mn. *Marínščaki* ~ *Marínšeki* |Bočna| [Gornji Grad 075, *Marínšek*]). Edninska oblika, ki je na velikem delu slovenskega ozemlja hkrati tudi hišno ime,⁴ se uporablja za gospodarja ([♠]ma'rinšak -a m mn. *Marínščak* ~ *Marín-*

² Na kartah Gornji Grad 075 in Mozirje 076 državne topografske karte v merilu 1 : 25.000 so zapisana hišna imena, ki jih v taki obliki večinoma navaja tudi AS 1996 v več izdajah v merilu 1 : 50.000, vendar pa jih je v atlasu manj; v njem npr. manjka ime vzpetine *Juški vrh*.

³ Prim. npr. *pri Jerici, pri Marini, pri Pavli* (Škofic 2001, 24, 26).

⁴ »*hišno imé* – osebno ime, s katerim se navadno v kmečkem okolju poimenuje hiša, domačija, ne glede na priimek, ime ali vzdevek trenutnega gospodarja« (Keber 2002a, 143). Prim. še Keber 2002, 61, kjer je ob nejasnostih o edninskih oz. množinskih oblikah hišnih imen treba poudariti sklepno Kebrovo ugotovitev pri hišnih imenih: »Glede na po-

šek), za gospodarico in/ali gospodinjo pa izpeljanka iz tega imena (ma'rinšca -e z *Marinščica*). Pridevnik iz imena gospodarja (v konkretnem primeru ma'rinšakə -ava -ə prid. *Marinščakov* ~ *Marinšekov*) se nanaša tako na konkretnega gospodarja kot na hišo oz. družino, s tem da je natančno pomensko razlikovanje med enim in drugim včasih težavno, če je sploh potrebno. Če je že treba razlikovati, se uporabi konstrukcija *od* + rod. (v ednini za gospodarja in v množini za hišo oz. družino), kar je sploh navadno, če je priložnostna razlikovalna sestavina hišnega imena ali imena gospodarja pridevnik, največkrat *Spodnji* ali *Zgornji* pred ustreznim imenom ali pridevnik iz naselijskega imena, ki natančneje določa hišo ali gospodarja, ki sta imenovana enako v različnih vaseh: razlikovanje pri hišnem imenu na način *kráški* (< *spodnjekraški* < *Spodnje Kraše*) :: *šmárčki Hrástniki* (ali *Hrástniki iz Kráš* :: *iz Šmártna* ali v *Krášah* :: v *Šmártnu*) je redko, ker ga večinoma določa sobesedilo, pogostejše pa je pri gospodarju na način *kráški* :: *šmárčki Hrástnik* (ali vzporedno *Hrástnik iz Kráš* :: *iz Šmártna* ali v *Krášah* :: v *Šmártnu*), ker so gospodarji pač mobilnejši. (K pridevniku iz hišnega imena v zvezah *Kovačeva teta* (*Micka*) ali *Vrtački stric Franc* prim. Weiss 2003, 210–211.)

3.1.2 Posebnost je narečna končnica -ę (oz. -ə) pri tovrstnih hišnih imenih v mestniku množine, ko se odgovarja na vprašanje *kje*. Npr. pər ma'rinšakə *pri Marinščakih* je za hišno ime navadno in običajno, vendar pa izjemno v primerjavi z občnoimenskimi predložnimi zvezami pər 'bikex, pər 'mo:žax, pər 'kʷo:nex (prim. Weiss 1998, 33–34, predvsem opombe m1/7, m2/4 in m3/3). Končnica -ę (nam. -ex) oz. -ə (nam. -ax), če se osnova končuje na za č š ž r j, je iz mestnika ednine (Ramovš 1952, 41, 49), tako kot v starinski stalni zvezi pə s'vjetə nam. navadnega pə s'vjetə 'po svetu' ali v prislovu na 'va:rxę 'zgoraj'. Vendar pa je končnica -ę (oz. -ə) pri hišnih imenih možna le, če samostalnik na levi nima pridevnika; če ga ima, je tudi pri hišnih imenih navadna končnica -ex oz. -ax, torej pər 'bò:čkęx kə'vâ:čax (*pri Kovačih v Bočni* – prim. točko 2.1.1), pər z'gò:rņęx pə'to:čņękex (priložnostno, v pomenu v *Zgornjem Potoku* (v Rovtu pod Menino)) ali pər 'tətęx 'tinčkey 'de: *pri teh Tinčkih* (tj. *pri družini, ki živi v hiši Tinčkovih*) *zdaj*. Ta končnica se kdaj sliši tudi v mestniku (nat kə'vâ:čə *nad Kovači* namesto sploh v siceršnjih, torej nehišnoimenskih besedah navadne končnice -əm, npr. nat kə'vâ:čəm, v Bočni pa ob tem tudi nat kə'vâ:čax), vendar pa gre tu za vpliv knjižnega jezika.

3.2 Na obravnavanem področju najstarejši govorci dobro razlikujejo bližnji rabi podobnih poimenovanj, in sicer ime gospodarja kake hiše in ime katerega koli drugega moškega v tej hiši, pa tudi ime gospodarice in/ali gospodinje in ime katere koli druge ženske v konkretni hiši.

Pri poimenovanjih moških po hišnem imenu je ble'kâ:č -a (in povsod tudi 'ble-) m *Blekáč* | *Spodnje Kraše* | gospodar, ble'kâ:čə -ga m oz. prid., ed. m. sp. *Blekáčev* pa splošno poimenovanje za katerega koli drugega moškega v tej hiši, s stališča mlajših z dodatkom st'rjč (kar lahko glede na okoliščine pomeni tudi gospodarja, konkretizira pa se lahko še z dodanim razlikovalnim rojstnim imenom na način 'vər'tâ:čkę st'rjč 'f'raŋc *Vrtački stric Franc* ali 'vər'tâ:čkę st'rjč 'rud'ŷ *Vrtački stric*

vedano je kljub dobri raziskanosti posameznih predelov za zdaj težko podati kakšne celovite izsledke o hišnih imenih na slovenskem etničnem ozemlju.«

Rudelj) ali ¹ble'kâ:čɔ 'pò:p *Blekačev fant* ali ¹ble'kâ:čɔ ¹tò:na *Blekačev Tona* ipd. (Na ta način se glede na okoliščine s stališča starejših od njega ali s stališča njegovih vrstnikov lahko imenuje gospodar ali pa kateri koli od Blekačevih moških.)

Pri poimenovanjih žensk po hišnem imenu je npr. ¹bleka'čjca -čice (in povsod tudi bļ-) ž *Blekačica* (< *Blekáč*) gospodarica in/ali gospodinja, medtem ko je ¹ble'kâ:čova -e ž, rod. mn./dv. -ęx poimenovanje za snaho ali za katero koli drugo žensko iz hiše Blekačevih, ki ni gospodarica in/ali gospodinja (kar pa z dodatkom ¹tje:ta ali z dodanim rojstnim imenom ponazori odnos govorečega do v konkretnem primeru gospodarice in/ali gospodinje). Mlajši govorci imena gospodarjev in gospodaric in/ali gospodinj čedalje pogosteje zamenjujejo z drugim tipom (npr. ¹ble'kâ:čɔ (st'rijc ali ¹tò:na) *Blekačev stric* ali *Tona* ali ¹ble'kâ:čova (¹tje:ta ali ¹brj'gįta, star. ¹br'gįta) *Blekačeva teta* ali *Brigita*).

4 Praviloma je besedna družina hišnega imena iz prvotnega ledinskega imena na obravnavanem področju takale:⁵

(a) prvotno ledinsko ime (večjega ali manjšega zemljepisnega področja), ki se je preneslo na hišo, dom, in je s tem vzpostavilo hišno ime; ime tako identificira dvoje, pri čemer ni mogoče vedno natančno določiti, na kaj točno se nanaša: *Bil sem na Vrtačah* |Spodnje Kraše| *pri stricu Francu* se z veliko gotovostjo na hišo, *Sankali smo se na Vrtačah* pa na ledinsko (ali terensko) ime (ali mikrotoponim) oz. – širše – na posestvo v lasti Vrtačkih; predlog, ki je v rabi za tovrstno ime, je *na* (: z/s) ali *v* (: iz – ta v narečju oblikovno sovpadе s predlogom z/s), ne *pri* itd., kot pri imenih tipa *Kovači*;

(b) ime gospodarja;

(c) ime gospodarice in/ali gospodinje;

(č) pridevnik iz hišnega imena na *-ski -a -o*, *-ški -a -o*, *-čki -a -o*.⁶

4.1 V skupini prvotnih ledinskih imen so vsa imena, ki izkazujejo katero od naštetih značilnosti ledinskih imen, saj je brez novih virov nemogoče ugotoviti, ali so ta imena kako značilnost izgubila ali pa je nikoli niso imela (npr. ob izkazanem ledinskem imenu v vlogi hišnega imena pridevniške oblike na *-ski*, ki jo je morda nadomestila oblika na *-ov* – prim. točko 5.3 – ali ob izkazani pridevniški obliki na *-ski* neobstoj ledinskega imena – prim. točko 5.2).

5 Vpliv preostalih, mlajših hišnih in večinskih imen tipa *Kováči* je pri nekaterih imenih in pri pridevnikih k njim povzročil posamezne posebne razvoje, te posebnosti pa je smiselno dokumentirati. Izjeme pri tem vzorcu ne prizadevajo imen gospodarja in gospodarice in/ali gospodinje in so treh vrst.

⁵ Natančnejši podatki za Solčavo in okolico izpričujejo še kak tip hišnih imen, in sicer samostalnik na *-ovo*, tvorjen iz imena gospodarja: *Matkovo*, na *Matkovem* < *Matk*, *Kolarjevo*, na *Kolarjevem* < *Kolar*, pa tudi *Klemenče*, na *Klemenčem*, prid. *klemenč* (h *Klemenšek*), *Šumeče*, na *Šumečem*, prid. *šumeč* < *šumet* in *Žibovče*, na *Žibovčem*, prid. *žibovč* < *žibovt*. Te podatke mi je pisno posredoval gospod Valent Vider iz Solčave.

⁶ O pisanju tovrstnih pridevnikov z veliko začetnico (kot v primerih *Janez Bleiweis pl. Trsteniški* in *Ivan Klodič vitez Sabladolski*) glede na malo pri drugih podobnih (*slovenski, ljubljanski* ...) prim. Weiss 2004, 151.

5.1 Na obravnavanem področju je večina hišnih imen sicer v množinski obliki, in to iz imena gospodarja (*Skónčnjaki ~ Skónčneci* iz *Skónčnjak ~ Skónčnek* v Bočni, *Tínčki* iz *Tínček* v Spodnjih Krašah).⁷ Ta vzorec je mogoče ugotovljati tudi v posameznih primerih, ko se poleg hišnega imena iz prvotnega ledinskega imena govori hišno ime, ki je množinska oblika imena gospodarja (*Pódogorje* in *Pódrščaki ~ Pódršeki*, *Góvek* in *Góveki*, *Pródi* in *Pródniki*, *Srnják* in *Srnjakerji*). Pri hišnih imenih *Góvek* in *Góveki* ter *Srnják* in *Srnjakerji* je pridevnik na *-ov* ipd., pri drugih parnih pa na *-ski* ipd.

5.2 V nekaterih primerih, kjer v besedotvornem nizu k hišnemu imenu nastopa pridevniška oblika na *-ski* ipd., ne na *-ov* ipd., je samo hišno ime množinska oblika imena gospodarja (*Skónčnjaki – Skónčki*, *Zijávčnjaki – Zijávčki*, *Jugóvniki – Jugóvski*). Redko (pri mlajših govorcih čedalje pogosteje) se da slišati priložnostne oblike svojilnih pridevnikov na *-ov* ipd. iz teh hišnih imen, torej *Skónčnjakov*, *Zijávčnjakov*, *Jugóvnikov*.

5.3 Pri hišnih imenih iz prvotnih ledinskih imen je pridevniška oblika na *-ski* ipd. sicer večinska (*Bákovica – bákovski*), vendar pa so pri nekaterih hišnih imenih iz prvotnih ledinskih imen v rabi samo pridevniki na *-ov* (*Hósta – Hóstnikov*, *Láze – Láznikov*, *Slopí – Slopnikov*; *Sprebija* in *Sprebítniki – Sprebítnikov* in *Sprebítkov*, *Srnják* in *Srnjakerji – Srnjakerjev*, *Góvek* in *Góveki – Góvekov*).

5.4 Prvotno ledinski in tudi hišni imeni *Péšanik* in *Góvek* se oblikovno ujemata z imenom gospodarja, s tem da ima ime gospodarja podspol živosti, ki ga hišno (in ledinsko) ime seveda nima. Pridevnik iz ledinskega in hišnega imena *Péšanik* je na *-ski*, iz enako glasečega se imena gospodarja pa seveda na *-ov*, medtem ko je pridevnik iz obeh imen *Góvek* na *-ov*.

6.1 Predvsem mlajši narečni govorniki so pri nekaterih besednih oblikah negotovi, saj imena gospodarjev in gospodaric in/ali gospodinj govorijo redko, jih pa od starejših lahko vendarle še pogosto slišijo. Za starejše se jim namreč ne spodobi uporabljati imen *Kováč* in *Kováčica* in namesto njih govorijo na način *Kóčnikov stríc*, *Kóčnikov stríc Fránc* (na način *Kóčnikov Fránc* govorijo o konkretnem posamezniku vrstniki ali starejši od njega), *Kováčeva tэта*, *Kováčeva tэта Mícka* (kjer spet na način *Kováčeva Mícka* govorijo o konkretni posameznici vrstniki ali starejši od nje). Namesto hišnih imen iz prvotnih ledinskih imen je predvsem pri mlajših čedalje pogosteje slišati množinske oblike imena gospodarja (na način *pri Vrtáčniki*) ali v vlogi hišnih imen kar ime gospodarja (na način *pri Vrtáčniku*).

Hišna imena iz prvotnih ledinskih imen so torej le omejeno tvorna (*Víclóvec* → *Víclóvnik*), medtem ko hišna imena iz imena gospodarja so, v Spodnjih Krašah npr. *Zvíri* ← *Zvír* ali *Zvírnjaki* ← *Zvírnjak*, *Drágoti* iz rojstnega imena *Drágo*, *Gréhčev Tóna* ← *Gréhci* in predvsem pri mlajših govorcih v zadnjem času

⁷ Janez Trdina je leta 1870 to vrsto imena, kot je bilo v rabi na Dolenjskem, imenoval *družinsko ime*. »Rabijo se tod [namreč v Bršljinu pri Novem mestu, kjer je Trdina živel leta 1870 – Trdina 1987, *12] vedno še družinske imena, na pr.[imer] grem k Malnarjevim, ne: k Malnarju, pri Kovačevih, Ljubčevih, Jelenčevih etc.« (Trdina 1987, 16).

Vrtáčniki ← *Vrtáče*.⁸ Od tod do pridevnika *Vrtáčnikov* iz hišnega imena *Vrtáčnikov* nam. *Vrtáčki* ni več daleč.⁹

6.2 Nekatera hišna imena obstajajo le še v spominu informatorjev, saj so hiše, na katere so se nanašala, izginile in so lahko z gozdom zaraščena tudi že cela posestva, npr. v Nadbočni, zaselku Bočne na severnem pobočju Menine. Tu k hišnima imenoma **Petríja** || ^ˈpɛt'rija -a ž ⟨⟩ u ^ˈpɛt'rijə in **Žvotíja** ~ **Žvatíja** || ^ˈžva'tija -a ž ⟨⟩ u ^ˈžva'tijə ni mogoče več slišati drugih oblik (imen gospodarja in gospodarice in/ali gosposdinje ter pridevnika k hišnemu imenu).

7.1 Hišna imena iz prvotnih ledinskih imen – tule jih je 43 (osnove soodnosnih imen s pridevnikom *Spodnji* in *Zgornji* so štete po enkrat) – so iz 12 vasi (od 14 z obravnavanega področja):

Bočna (9): Bákovica, Hósta, Hríber, Krvíja, Lipíca, Mataróžniki, Pogledíja, Skónčnjaki, Zakót (Petrija in Žvotíja – gl. točko 6.2)

Čreta pri Kokarjah (3): Javórije, Jugóvec, Závršniki

Dobletina (1): Gomírje

Kokarje (3): Góvek, Zijálka, Žífrje

Lačja vas (4): Péšanik, Séče, Šetíncec, Viniše

Potok (3): Pródi, Srnják, Tráte

Pusto Polje (2): Kozólcnjaki, Plónova

Rovt pod Menino (13): Drága, Gnilóvec, Járše, Kfńčnjaki, Láze, Léskelica, Pistóta, Pótok, Slopi, Temník, Vičlóvec, Vóloga, Vrtáčniki

Spodnje Kraše (1): Vrtáče

Šmartno ob Dreti (1): Sprebíja

Volog (2): Litóžič, Pódogorje

Zavodice (1): Júšje

7.2 Sestavine gesla v tu dodanem seznamu so: (1) hišno ime s podatkom o naselju, v katero spada hiša, na katero se nanaša ime, za ⟨⟩ pa stoji mestniška oblika, ki odgovarja na vprašanje *kje?*; (2) ime gospodarja, (3) ime gospodarice in/ali gosposdinje, (4) pridevnik. Povsod so dodani potrebni slovnični podatki (spol pri samostalnkih, samomnožinskost, kjer oblika ni samoedninska, pridevnik) in uveljavljeni stranski sklonski podatki (pri hišnih imenih za ⟨⟩ še mestniška oblika). – V navadnih oklepajih so za označevalnikom in ali tudi navedene glasovne različice, v oglatih oklepajih pa je izpričana oblika imena na državni topografski karti iz leta 1998 (Gornji Grad 075, Mozirje 076). Ponekod je v okroglem oklepaju navede-

⁸ Malce nenavadno razlaga razvoj tovrstnih imen Janez Mrdavšič: »Pri domačih imenih, kjer je prišlo do nastanka novih domačijskih imen, so ta zapisana pod *b*« (Mrdavšič 2001, 22). V primeru »a) Knéz [...] b) Knéže, na Knéžem, Knéži« (Mrdavšič 2001, 48) je tako, v primeru »a) Gradišnik [...] b) Gradiše, na Gradišu, gradišk« (Mrdavšič 2001, 37) pa najbrž ne.

⁹ Podobno ugotavlja Mrdavšič 1988, 82: »Najevska lipa [...] pripada najevski domačiji, ne gospodarju, ki ni nujno, da se tudi piše Najevnik, je zato Najevska in ne Najevnikova, kakor jo zadnje čase imenujejo.«

na še onaglašena oblika priimka, ki domnevno izvira iz imena gospodarja. Zapis priimka ni narečen, ker se v narečju priimki uresničujejo v polcitatni obliki.

7.2.1 Poknjžene oblike imajo včasih navedene različice, s tem da kdaj na prvem mestu stojijo bolj upravičene, vendar presenetljive (*Plónovščak* ~ *Plónovšek*) včasih pa so nenavadne in nepričakovane tule edine oblike glede na priimke (*Vinišnjak* v primerjavi s priimkom in na zemljevidih zapisano obliko hišnega imena *Venišnik* – prim. Bajec 1950, 82–83).¹⁰ – K veliki začetnici pridevnika na *-ski* ipd. (*Hudabivška Meta* :: *karniški Ožbej* pri Prežihovem Vorancu) prim. Weiss 2004, 151.

Bákovica (Bočna) || ¹bâ:kõca -e ž < > u ¹bâ:kõçę

Bákovnik || ¹bâ:kõņęk -a (in -ņj-) m živ. [Gornji Grad 075, *Bakovnik*]

Bákovnica || ¹bâ:kõnca -e ž

Bákovski || ¹bâ:kõs'kę -a -ə prid.

Dráge (Rovt pod Menino) || ¹d'râ:ge ¹d'râ:k ž mn. < > u ¹d'râ:gex

Drážnik || ¹d'râ:žņęk -a (in -ņj-) m živ.

Drážnica || ¹d'râ:žanca -e ž

Dráški || ¹d'râ:škę -a -ə prid.

Gnilõvec (Rovt pod Menino) || ¹gnę'łõ:c -a (in gnj-) m < > u ¹gnę'łõ:cə (in gnj-) [Mozirje 076, *Gnovec*]

Gnilõvčan in Gnilõvčnjak ~ Gnilõvčnek || ¹gnę'łõ:čan -a (in gnj-) in ¹gnę'łõ:čnek -a (in gnj-) m živ.

Gnilõvčanka in Gnilõvčnica || ¹gnę'łõ:čanja -e (in gnj-) in ¹gnę'łõ:čanca -e (in gnj-) ž

Gnilõvčki || ¹gnę'łõ:čkę -a -ə prid.

Gomírje (Dobletina) || ¹gõ'mè:rjə -a s < > u ¹gõ'mè:rjə

Gomírščak ~ Gomíršek || ¹gõ'mè:ršak -a m živ.

Gomírščica || ¹gõ'mè:ršca -e ž

Gomírski || ¹gõ'mè:rs'kę -ska -ə prid. < > ¹gõ'mè:rs'kę k'lâ:nc (*klanec na cesti Nazarje–Gornji Grad v Dobletini*)

Góvek (Kokarje) || ¹gõ:vek -a (in -vę-) m < > u ¹gõ:vekə (in -vę-) [Mozirje 076: *Govek*] (tudi zgradba kmetijske zadruge)

in **Góveki** || ¹gõ:vęķę -vekə m mn. < > pər ¹gõ:vęķę

Góvek || ¹gõ:vek -a (in -vę-) m živ.

Góveščica || ¹gõ:vęšca -e ž

Góvekov || ¹gõ:vekə -va -ə (in -vę-) prid.

Hósta (Bočna) || ¹xõ:sta -s'te ž < > u ¹xõ:s'tę

Hóstnik || ¹xõ:s't'ņęk -a (in -s'n-; in -ņj-) m živ. [Gornji Grad 075, *Hrastnik(?)*]

Hóstnica || ¹xõ:stņca -e (in -sən-) ž

Hóstnikov || ¹xõ:s't'ņęķə -ava -ə (in -s'n-; in -ņj-) prid.

Hríber (Bočna) || ¹x'rjibər -bra m < > na ¹x'rjibrə

¹⁰ »Pomen je dan že v pridevnikih na *-ski*: splošna, ne osebna posest. Besede so v rabi zlasti na vzhodu, v centralnih narečjih se je po glasovnih zakonih *-ščak* reduciral v *-šček*, *-ščak* in *-šak*, tako da danes v njem občutimo obrazilo *-ək*, zlasti pogosto v rodovinskih imenih: *Zakrajšek*, *Savinšek*, *Jevšek* itd.« (Bajec 1950, 82–83)

- Hribrnjak ~ Hríbrnek || ^hx'rj̄bərnek -a m živ. [Gornji Grad 075, *Hribernik*]
 Hribrnica || ^hx'rj̄brəncā -e ž
 Hribrski || ^hx'rj̄bərs'kɛ -ska -ə prid.
- Járše** (Rovt pod Menino) || ^jj̄á:rša ^jj̄á:rš ž mn. ⟨⟩ u ^jj̄á:ršax
 Járšnik || ^jj̄á:ršnɛk -a (in -n̄j-) m živ. [Gornji Grad 075, *Jaršnik*]
 Járšnica || ^jj̄á:ršəncā ž
 Járški || ^jj̄á:rškɛ -a -ə prid.
- Javórije** (Čreta pri Kokarjah) || ^jja'vò:rjə (tudi -a) -a s ⟨⟩ na ^jja'vò:rjə
 Javórščak ~ Javóršček || ^jja'vò:ršak -a m živ.
 Javórščica || ^jja'vò:ršca -e ž
 Javórski || ^jja'vò:rs'kɛ -ska -ə prid.
- Jugôvec** (Čreta pri Kokarjah) || ^jjə'gɔ:c -a m ⟨⟩ u ^jjə'gɔ:cə
 in **Jugôvniki** || ^jjə'gɔ:ɲkɛ -ɔ m mn. ⟨⟩ pər ^jjə'gɔ:ɲkɛ
 Jugôvnik || ^jjə'gɔ:nɛk -ɲka m živ. [Mozirje 076: *Jegovnik*]
 Jugôvnica || ^jjə'gɔ:nca -e ž
 Jugôvski || ^jjə'gɔ:s'kɛ -ska -ə prid.
 in Jugôvnikov || ^jjə'gɔ:ɲkɔ -va -ə prid.
- Júšje** (Zavodice) || ^jjušjə (tudi -a) -a s ⟨⟩ na ^jjušjə
 in **Júšniki** || ^jjušnɛkɛ (in -ni-) -ɔ (in -n̄j-) m mn. ⟨⟩ pər ^jjušnɛkɛ (in -ni-)
 Júšnik || ^jjušnɛk -a (in -n̄j-) m živ. [Mozirje 076, *Jušnik*]
 Júšnica || ^jjušəncā -e ž
 Júški || ^jjuškɛ -a -ə prid. [Mozirje 076, *Juški vrh* (517 m)]
- Kozôlčnjaki** ~ Kozôlčneki (Pusto Polje) || ^kkə'zɔ:čnɛkɛ -ɔ (in -nɛ-) m mn. ⟨⟩ pər
^kkə'zɔ:čnɛkɛ
 Kozôlčnjak ~ Kozôlčnek || ^kkə'zɔ:čnek -a m živ.
 Kozôlčnica || ^kkə'zɔ:čəncā -e ž
 Kozôlčki || ^kkə'zɔ:čkɛ -a -ə prid.
- Kfñčnjaki** ~ Kfñčneki (Rovt pod Menino) || ^kka:rəñčnɛkɛ -nɛkɔ (in -nɛ-) m mn. ⟨⟩ pər
^kka:rəñčnɛkɛ
 Kfñčnjak ~ Kfñčnek || ^kka:rəñčnek -a (in -nɛ-) m [Mozirje 076, *Krñčnik*]
 Kfñčnica || ^kka:rəñčəncā -e ž
 Kfñčki || ^kka:rəñčkɛ -a -ə prid.
- Krvíja** (Bočna) || ^kkər'vija -a ž ⟨⟩ u ^kkər'vijə¹¹
 Krvénik || ^kkər'vɛ:nɛk -'vɛ:ɲka (in -'vɛ:-) m živ. [Gornji Grad 075, *Krvavnik*]
 Krvénica || ^kkər'vɛ:nca (in -'vɛ:-) -'vɛ:n'ce ž
 Krvêjski || ^kkər'vɛ:s'kɛ -'vɛ:ska -ə (in -'vɛ:-) prid. [Gornji Grad 075, *Krevejske pečí*]
- Láze** (Rovt pod Menino) || ^ll̄á:ze ^ll̄á:s ž mn. ⟨⟩ u ^ll̄á:zɛx
 in **Lázniki** || ^ll̄á:z'nɛkɛ (in -ni-) -ɔ (in -n̄j-) m mn.
 Láznik || ^ll̄á:z'nɛk -a (in -n̄j-) m živ. [Mozirje 076, *Laznik*]
 Láznica || ^ll̄á:z'ɲca -e ž
 Láznikov || ^ll̄á:z'nɛkɔ -va -ə prid.

¹¹ V govorih spodnje Zadrebke doline ɛ pred j alternira z i, zato ^kkər'vɛ:s'kɛ in ^kkər'vija (in tako še 'vɛ:ja in 'vija 'veja', 'rɛ:ja in 'rija 'reja', b'rɛ:ja in b'rija 'breja', u'dɛ:ja in u'dija 'odeja' itd. (Weiss 2001, 329).

- Léskelica** (Rovt pod Menino) || ^llɛ:s'kɛlca -e ž ⟨⟩ u ^llɛ:s'kɛlce
 Léskovnik || ^llɛ:skɔŋɛk -a (in ^llɛ:-; in -nɪ-) m živ.
 Léskovnica || ^llɛ:skɔŋca -e (in ^llɛ:-) ž
 Léskovski || ^llɛ:skɔʂkɛ -a -ə (in ^llɛ:-) prid.
- Lípica** (Bočna) || ^llɛ'pɪca -'pice ž ⟨⟩ na ^llɛ'pɪce
 Lipíčnik || ^llɛ'pɪčŋɛk -a (in -nɪ-) m živ.
 Lipíčnica || ^llɛ'pɪčŋca -e ž
 Lipíčki || ^llɛ'pɪčkɛ -a -ə prid.
- Litóžič**¹² ~ Litóšč (Volog) || ^llɛ'tò:ʂč -a m ⟨⟩ u ^llɛ'tò:ʂčə (tudi vodno ime)
 Litóžnik || ^llɛ'tò:žŋɛk -a (in -nɪ-) m živ. [Gornji Grad 075, *Letožnik*]
 Litóžnica || ^llɛ'tò:žŋca -e ž (tudi vodno ime)
 Litóški || ^llɛ'tò:ʂkɛ -a -ə prid.
- Mataróžniki** (Bočna) || ^mmatar'ɔ:žŋɛkɛ (in -ni-) -u (in -nɪ-) m mn. ⟨⟩ pər ^mmatar'ɔ:žŋɛkɛ (in -ni-)
 Mataróžnik || ^mmatar'ɔ:žŋɛk -a (in -nɪ-) m živ.
 Mataróžnica || ^mmatar'ɔ:žŋca -e ž
 Mataróški || ^mmatar'ɔ:ʂkɛ -a -ə prid.
- Péšanik** (Lačja vas) || ^ppɛ:ʂanɛk -ŋka m ⟨⟩ u ^ppɛ:ʂan̄kə
 Péšanik || ^ppɛ:ʂanɛk -ŋka m živ.
 Péšanica || ^ppɛ:ʂanca -e ž
 Péšanski || ^ppɛ:ʂans'kɛ -ska -ə prid.
- Pistóta** (Rovt pod Menino) || ^ppɛs'tu:ta -e ž ⟨⟩ na ^ppɛs'tu:te
 Pistótnik || ^ppɛs'tò:t'ŋɛk -a (in -nɪ-) m živ. [Mozirje 076, *Pestotnik*]
 Pistótnica || ^ppɛs'tò:tŋca -e ž
 Pistóčki || ^ppɛs'tò:čkɛ -a -ə prid. [Mozirje 076: *Pestoški vrh* (614 m)]
- Plónova** (Pusto Polje) || ^pp'ɔ:nɔva -e ž ⟨⟩ u ^pp'ɔ:nɔve
 Plónovščak ~ Plónovšek || ^pp'ɔ:nɔʂak -a m živ. (priimek *Plánovšek*)
 Plónovščica || ^pp'ɔ:nɔʂca -e ž
 Plónovski || ^pp'ɔ:nɔs'kɛ -ska -ə prid.
- Pódgorje** (Volog) || ^ppò:dgərjə -a s ⟨⟩ star. u ^ppò:dgərjə
 in **Pódrščaki** ~ Pódršeki || ^ppò:dərʂakɛ -ɔ/-u m mn. ⟨⟩ pər ^ppò:dərʂakɛ
 Pódrščak ~ Pódršek || ^ppò:dərʂak -a m živ. [Mozirje 076, *Podgoršek*]
 Pódrščica || ^ppò:dərʂca -a ž
 Pódrski || ^ppò:dərs'kɛ -ska -ə prid.
- Pogledíja** (Bočna) || ^ppəglɛ'dija -a ž ⟨⟩ na ^ppəglɛ'dijə
 in Poglédniki || ^ppəglɛ'lɛ:d'ŋɛkɛ -u (in -ni-) m mn. ⟨⟩ nov., redk. pər ^ppəglɛ'lɛ:d'ŋɛkɛ
 Poglédnik || ^ppəglɛ'lɛ:d'ŋɛk -a (in -nɪ-) m živ. [Gornji Grad 075, *Poglednik*]
 Poglédnica || ^ppəglɛ'lɛ:dŋca -e ž
 Poglédski || ^ppəglɛ'lɛ:c'ke -cka -ə prid.
- Pótok** (Rovt pod Menino) || ^ppʊ:tək ^ppə'tò:ka (nov. ^ppə'tò:ka) m ⟨⟩ u (^s'spò:d'ŋɛmə, ^z'gò:rŋɛmə) ^ppə'tò:kə (nov. ^ppə'tò:kə)¹³

¹² Za ustno opozorilo na to obliko se zahvaljujem kolegu Silvu Torkarju.

¹³ *Pótok* je tudi ime naselja v občini Nazarje, ki ima v stranskih sklonih druge oblike: ^ppʊ:tək ^ppə'tò:ka m ⟨⟩ u ^ppə'tò:kə.

- Potočnik || ^ˈpə'to:čnɛk -a m živ. [Gornji Grad 075, *Potočnik*]
 Potočnica || ^ˈpə'to:čnɛca -e ž
 Potočki || ^ˈpə'to:čkɛ -a -ə prid.
- Pródi** (Potok) || ^ˈp'rɔ:dɛ m mn. ⟨im. mn. tudi ^ˈp'rɔ:de ž mn.⟩ u ^ˈp'rɔ:dɛx
 in **Pródniki** || ^ˈp'rɔ:dɛnɛkɛ (in -ni-) -o (in -nɛ-) m mn. ⟨⟩ pər ^ˈp'rɔ:dɛnɛkɛ (in -ni-)
 Pródnik || ^ˈp'rɔ:dɛnɛk -a (in -nɛ-) m živ.
 Pródnica || ^ˈp'rɔ:dɛnɛca -e ž
 Pródenski || ^ˈp'rɔ:dɛnɛskɛ -ska -ə prid.
- Séče** (Lačja vas) || ^ˈsɛ:ča ^ˈsɛ:č ž mn. ⟨⟩ na ^ˈsɛ:čax
 Séčnik || ^ˈsɛ:čnɛk -a (in -nɛ-) m živ. [Mozirje 076, *Sečnik*]
 Séčnica || ^ˈsɛ:čnɛca -e ž
 Séčki || ^ˈsɛ:čkɛ -a -ə prid.
- Skónčnjaki** ~ Skónčniki (Bočna) || ^ˈs'kɔ:nčnɛkɛ -u m mn. ⟨⟩ pər ^ˈs'kɔ:nčnɛkɛ
 Skónčnjak ~ Skónčnek || ^ˈs'kɔ:nčnɛk -a (in -nɛ-) m živ. (priimek *Skónčnik*)
 Skónčnica || ^ˈs'kɔ:nčnɛca -e ž
 Skónčki || ^ˈs'kɔ:nčkɛ -a -ə prid.
- Slopí** (Rovt pod Menino) || ^ˈs'lə'pi ^ˈs'lə'pi ž mn. ⟨⟩ na ^ˈs'lə'pɛ:x
 Slopnik || ^ˈs'ləp'nɪk -a m živ. (priimek *Slápnik*)
 Slopnica || ^ˈs'ləp'nɪca -nice ž
 Slopnikov || ^ˈs'ləp'nɪkɔ -va -ə prid.
- Sprebija** (Šmartno ob Dreti) || ^ˈspra'bija -a ž ⟨⟩ na ^ˈspra'bija
 in **Sprebítniki** || ^ˈspra'bit'nɛkɛ (in -ni-) -o (in -nɛ-) m mn. ⟨⟩ pər ^ˈspra'bit'nɛkɛ (in -ni-)
 Sprebítnik || ^ˈspra'bit'nɛk -a (in -nɛ-) m živ. [Mozirje 076, *Sprebítnik*]
 Sprebítnica || ^ˈspra'bítɛnca -e ž
 Sprebítnikov || ^ˈspra'bit'nɛkɔ -va -ə (in -nɛ-) prid.
 tudi Sprebítkov || ^ˈspra'bit'kɔ -va -ə prid.¹⁴
- Srnják** (Potok) || ^ˈsər'n'á:k -a m ⟨⟩ na ^ˈsər'n'á:kɔ
 in **Srnjákerji** || ^ˈsər'n'á:kɛrjɔ -o m mn. ⟨⟩ pər ^ˈsər'n'á:kɛrjɔ
 Srnjáker || ^ˈsər'n'á:kɛr -kɛrja m živ.
 Srnjákerica || ^ˈsər'n'á:kɛrca -kɛrce ž
 Srnjákerjev || ^ˈsər'n'á:kɛrjɔ -va -ə prid.
- Šetínc** (Lačja vas) || ^ˈša'tɪnc -a m ⟨⟩ u ^ˈša'tɪncɔ
 Šetínščak ~ Šetínšek || ^ˈša'tɪnšak -a m živ.
 Šetínščica || ^ˈša'tɪnšca -e ž
 Šetínski || ^ˈša'tɪn'skɛ -ska -ə prid.
- Temník** (Rovt pod Menino) || ^ˈtəm'nɪk -a m ⟨⟩ u ^ˈtəm'nɪkɔ
 Tomníščak ~ Tomníšek || ^ˈtəm'nɪšak -a m živ. [Mozirje 076, *Tomníšek*] (priimek *Tomínšek*)¹⁵

¹⁴ Prim. Weiss 1990, 206: »za sprav'bit'kavɛ [...] 'nivɛk«.

¹⁵ O tem Janez Keber 1982, 231 v prispevku o izvoru priimkov na -šek: »[...] priimek *Tomínšek* ni iz kr [ajevnega] imena *Tolmin*, ampak iz mikrotoponima *Temine*, kar dokazuje zgodovinski material, a tudi današnja značilna razprostranjenost itd.« V opombi k temu pa: »Prim. por. [očno] knjigo Gornji grad: 1771 *Georgius Thominshegk*, 1774 *Josephus teminscheg* in isti 1775 in 1779 *Temnischek* itd.« Sámó ledinsko ime je zapisano že v urbarju iz leta 1426: »Michel in temnikch« (Orožen 1876, 260).

- Tomnišćica || ^ʔtəm'nišća -e ž
 Temniški || ^ʔtəm'niškę -a -ə prid.
- Tráte** (Potok) || ^ʔt'râ:te ^ʔt'râ:t ž mn. ⟨⟩ na ^ʔt'râ:tex
 Trátnik || ^ʔt'râ:tņęk -a (in -nĭ-) m živ. (priimek *Trátnik*)
 Trátnica || ^ʔt'râ:tņca -e ž
 Trátenski || ^ʔt'râ:tņs'kę -a -ə prid.
- Vičlóvec** (Rovt pod Menino) || ^ʔvęc'ʎo:c -a m ⟨⟩ u (^ʔs'pò:d'ņęmă, ^ʔz'gò:rņęmă) ^ʔvęc'ʎo:că
 Vičlóvnik || ^ʔvęc'ʎo:ņęk -ņka m živ. [Gornji Grad 075, *Vrečlovnik*]
 Vičlóvnica || ^ʔvęc'ʎo:nca -e ž
 Vičlóvški || ^ʔvęc'ʎo:škę -a -ə prid.
- Viniše** (Lačja vas) || ^ʔvę'niša ^ʔvę'niš ž mn. ⟨⟩ na (^ʔs'pò:d'ņęx, ^ʔz'gò:rņęx) ^ʔvę'nišax
 Vinišnjak ~ Vinišnek || ^ʔvę'nišņęk -a m živ. [Mozirje 076, *Venišnik*] (priimek *Venišnik*)
 Vinišnica || ^ʔvę'nišņca -e ž
 Viniški || ^ʔvę'niškę -a -ə prid.
- Vóloga** (Rovt pod Menino) || ^ʔvəʎaga -e ž ⟨⟩ u ^ʔvəʎage
 Vóložnik || ^ʔvəʎažņęk -a (in -nĭ-) m živ. [Mozirje 076, *Volažnik*]
 Vóložnica || ^ʔvəʎažņca -e ž (tudi vodno ime [Mozirje 076: *Voložnica*])
 vóloški || ^ʔvəʎaškę -a -ə prid.
- Vrtáče** (Spodnje Kraše) || ^ʔvər'tâ:ča ^ʔvər'tâ:č ž mn. ⟨⟩ na ^ʔvər'tâ:čax¹⁶
 Vrtáčnik || ^ʔvər'tâ:čņęk -a (in -nĭ-) m živ. [Mozirje 076: *Vrtačnik*] (priimek *Vrtačnik*)
 Vrtáčnica || ^ʔvər'tâ:čņca -e ž
 Vrtáčki || ^ʔvər'tâ:čkę -a -ə prid.
- Vrtáčniki** (Rovt pod Menino) || ^ʔvər'tâ:čņękę (in -ni-) -o (in -nĭ-) m mn. ⟨⟩ pər ^ʔvər'tâ:čņękę
 (in -ni-)
 Vrtáčnik || ^ʔvər'tâ:čņęk -a (in -nĭ-) m živ.
 Vrtáčnica || ^ʔvər'tâ:čņca -e ž
 Vrtáčki || ^ʔvər'tâ:čkę -a -ə prid.
- Zakót** (Bočna) || ^ʔz'a'kò:t -a m ⟨⟩ u ^ʔz'a'kò:tă
 Zakótnik || ^ʔz'a'kò:t'ņęk -a (in -nĭ-) m živ.
 Zakótnica || ^ʔz'a'kò:tņca -e ž
 Zakóčki || ^ʔz'a'kò:čkę -a -ə prid.
- Závrsniki** (Čreta pri Kokarjah) || ^ʔzâ:vəršņękę (in -ni-) -o (in -nĭ-) m mn. ⟨⟩ pər ^ʔzâ:vəršņękę
 (in -ni-)
 Závrsnik || ^ʔzâ:vəršņęk -a (in -nĭ-) m živ. [Mozirje 076, *Završnik*]
 Závrsnica || ^ʔzâ:vəršņca -e ž
 Závrski || ^ʔzâ:vəršķę -a -ə prid. [Mozirje 076, *Završki vrh* (828 m)]
- Zijávka**¹⁷ (Kokarje) || ^ʔz'ja:ųka -e ž ⟨⟩ u ^ʔz'ja:ųkę [Mozirje 076, *Zijávka* (ime jame)]

¹⁶ *Gole Vrtače* je ime področja južno od Šmartna ob Dreti in Spodnjih Kraš (Mozirje 076).

¹⁷ Badjura 1953, 295, 296, 297 ima – tako kot pred njim že Pleteršnik v slovensko-nemškem slovarju iz leta 1895 – *zijávka*, medtem ko ima Slovenski pravopis 2001/2003 *zijávka* (v geslu *zijávec*, slabšalno za 'radovedna opazovalka') in čisto drugo obliko v geslu *Potóčka zijálka* (zadnje bi se glede na to, da posebni izgovor ni zapisan, torej v knjižnem jeziku moralo izgovarjati z [lk]).

- in **Zijávčnjaki** ~ Zijávčneki || ²z'ja:učnəkę -nekø (in -nę-) m mn. (<) pər ²z'ja:učnəkę
 Zijávčnjak ~ Zijávčnek || ²z'ja:učnek -a (in -nę-) m živ.
 Zijávčnica || ²z'ja:učənca -e ž
 Zijávčki || ²z'ja:učkę -a -ø prid.
Žifnje (Kokarje) || ²ž'fərjə -a s (<) u ²ž'fərjə [Mozirje 076, *Žiferje* (ledinsko ime)]
 Žifrnjak ~ Žifrneki || ²ž'fərnek -a m živ. [Mozirje 076, *Žifernik*]
 Žifrnica || ²ž'fərənca -e ž
 Žifrski || ²ž'fərs'kę -ska -ø prid.

Navedenke

- AS 1996 = *Atlas Slovenije*, ur. Vili Kos, Ljubljana, Mladinska knjiga – Geodetski zavod Slovenije, ³1996.
 Badjura 1953 = Rudolf Badjura, *Ljudska geografija: terensko izrazoslovje*, Ljubljana, DZS, 1953.
 Bajec 1950 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika 1: Izpeljava samostalnikov*, Ljubljana, SAZU, 1950 (Dela razreda za filološke in literarne vede 1).
 Blaznik 1986 = Pavle Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500* 1–2: A–M, N–Ž, Maribor, Obzorja, 1986.
 Gornji Grad 075 = *Državna topografska karta Republike Slovenije 1 : 25.000: Gornji Grad (075)*, Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije, 1998.
 Keber 1982 = Janez Keber, O izvoru priimkov na -šek, *Onomastica Jugoslavica* 9 (1982), str. 229–236.
 Keber 2002 = Janez Keber, Rojstna imena, hišna imena, vzdevki, psevdonimi v Sloveniji, *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 2, str. 47–69.
 Keber 2002a = Janez Keber, Slovarček imenoslovnih in drugih jezikoslovnih izrazov, *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 2, str. 141–148.
 Mišič 1938 = Franc Mišič, O ledinskih in hišnih imenih okoli Solčave, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 33 (1938), str. 191–201.
 Mišič 1940 = Franc Mišič, Ledinska in hišna imena okoli Luč, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 35 (1940), str. 40–49.
 Mozirje 076 = *Državna topografska karta Republike Slovenije 1 : 25.000: Mozirje (076)*, Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije, 1998.
 Mrdavšič 1988 = Janez Mrdavšič, *Krajevna in domača imena v Črni na Koroškem in njeni širši okolici*, Ravne na Koroškem: Koroška osrednja knjižnica »Dr. Franc Sušnik« – Kulturna skupnost, 1988.
 Mrdavšič 2001 = Janez Mrdavšič, *Krajevna in domača imena v Mežiški dolini*, Ravne na Koroškem: ČZP Voranc, 2001.
 Orožen 1876 = Ignac Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, Marburg, 1876 (Das Bisthum und die Diözese Lavant I/1).
 Ramovš 1952 = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika: skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/68, 48/49*, Ljubljana: DZS (za Univerzitetno študijsko komisijo), 1952.

- Škofic 2001 = Jožica Škofic, Hišna imena v Kropi, *Simpozij Slovenska lastnoimenskost: zbornik s simpozija '99 v Pišecah*, ur. Jože Toporišič, Pišece, Komisija Maks Pleteršnik – Novo mesto, Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, str. 21–40.
- Štifter 1873 = France Štifter, O vlastnih imenih kmetij i posestnikov v Solčavi, *Vestnik Zore* 1873, str. 168–170.
- Trdina 1987 = Janez Trdina, *Podobe prednikov: zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879*, ur. Snežana Štabi – Igor Kramberger, Ljubljana, Univerzitetna konferenca ZSMS, 1987 (Knjižna zbirka Krt 30–32).
- Vider 1982 = Valent Vider, *Zapiski o Solčavi in njeni okolici: prispevki k zgodovinskemu in etnografskemu gradivu*, Solčava, Turistično društvo, 1982.
- Weiss 1990 = Peter Weiss, *Govori Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: glasoslovje, oblikoslovje in skladnja – magistrsko delo*, Ljubljana, 1990 (tipkopis).
- Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana, Založba ZRC, 1998 (Slovarji).
- Weiss 2001 = Peter Weiss, Folološki opis govora kraja Spodnje Kraše (SLA 314), *Jezikoslovni zapiski* 7 (2001), št. 1–2, str. 321–347.
- Weiss 2003 = Peter Weiss, Načini ogovarjanja in govorjenja o odsotni osebi v govorih spodnje Zadrečke doline, v: *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo, 2003 (Zora 25), str. 199–215.
- Weiss 2004 = Peter Weiss, Izhodišča za slovar imen v govorih spodnje Zadrečke doline, *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika: slovenska zemljepisna imena*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije – Pišece, Društvo Pleteršnikova domačija, 2004, str. 147–153.

Oeconyms Formed from Choronyms in the Lower Dreta Valley

Summary

In the Upper Savinja Valley, the oldest oeconyms were formed from names that were originally microtoponyms; for example, Potok 'creek' and the prepositional phrase v Potoku. Adjectives added to these house names usually have the suffix -ski etc. (e.g., Potočki), whereas the suffix -ov etc. from the owner's name (e.g., Hosta, v Hosti – Hostnikov) is less frequently used. However, the latter is the only suffix used with most of the more recent house names (e.g., Tinčki, pri Tinčki – Tinčkov). With both types of oeconyms, the adjectival form in -ov etc. refers to the owner (e.g., Potočnik, Tinček – Potočnikov, Tinčkov). The type Skončnjaki, pri Skončnjaki – skončki is rare; the original microtoponym is no longer present (or has never been), but the adjective behaves as though it were (or had been). This article presents today's distribution of oeconyms formed from names that were originally choronyms in the lower Dreta Valley (where the Upper Savinja dialect is

spoken between Gornji Grad and Nazarje), including derivatives and prepositional phrases. In addition, attention is called to their diminishing use.

Peter Weiss
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
peter.weiss@guest.arnes.si

Voščilo Varji Cvetko Orešnik

Tretjega maja je dopolnila šestdeset let prof. dr. Varja Cvetko Orešnik, ki jo strokovna javnost pozna po njenih indoevropističnih, pretežno indoiranističnih in slavističnih objavah, študenti in sodelavci Filozofske fakultete kot profesorico za primerjalno indoevropsko jezikoslovje, širša znanstvena in kulturna javnost pa kot dolgoletno predstojnico Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Njena znanstvena pot se je začela na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je leta 1972 diplomirala iz primerjalnega indoevropskega jezikoslovja in iz slovenskega jezika s književnostjo. Istega leta je postala stažistka na Oddelku za primerjalno jezikoslovje in orientalistiko. Po enoletnem izpopolnjevanju na Dunaju je bila leta 1974 izvoljena v asistentko za smer indoiranski jeziki. Disertacijo z naslovom *Baltoslovansko-indoiranski jezikovni odnosi v luči raziskav indoevropske arealne lingvistike*¹ je leta 1979 zagovarjala pred komisijo, ki ji je predsedoval njen učitelj Bojan Čop. Naslednjega leta je bila izvoljena v docentko za primerjalno jezikoslovje, leta 1986 za izredno profesorico za vzhodne indoevropske jezike in leta 1992 za redno profesorico za primerjalno jezikoslovje. Je članica dveh uglednih mednarodnih jezikoslovnih društev, Wiener Sprachgesellschaft in Indogermanische Gesellschaft.

Področje njenega raziskovalnega in pedagoškega dela je bilo sprva usmerjeno predvsem v staro indijščino v indoevropistični luči² in v problematiko izoglos ter stikov med iranskimi jeziki in praslovanščino,³ kasneje se vse bolj pomika na področje slovanskih jezikov in še posebej slovenščine,⁴ seveda v diahroni, primerjalni

¹ Predelano in prenovljeno besedilo njene disertacije je pod naslovom *K metodologiji preučevanja baltoslovansko-indoiranskih jezikovnih odnosov* kot monografija izšlo leta 1998 pri založbi ZRC.

² S tega področja je treba omeniti predvsem njeno razpravo *Zur Problematik der altindischen Kausativa mit langem Vokalismus* (Linguistica XVIII /1978/, 57–98).

³ Poleg disertacije in v prvi opombi navedene monografije prim. zlasti njeno razpravo *Zu neueren iranisch-baltoslawischen Isoglossen-Vorschlägen* (Linguistica XXIII /1983/, 175–256).

⁴ Najodmevnejše so njene razprave *Zum Rhotazismus im Südslawischen* (Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft XIII /1988/, 433–446), *H kritikum Ramovševe interpretacije Brižinskih spomenikov: ot zlodeine oblazi : od flauui bofige* (Slavistična revija XL /1992/, 269–289) in *Kritische Sicht der Literatur über die (südslawische) Entsprechung der Gruppe tl/dl unter spezieller Berücksichtigung des rumänischen mocirlă* (Linguistica XXXIII /1993/, 35–48).

perspektivi. V najnovejšem času se spet vrača k indoevropskičnim temam, tokrat v luči teorije naravnosti.⁵

Družbeno in politično dogajanje v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je poleg večine ugodnih prineslo tudi nekaj slabše preišljenih sprememb, med katere vsekakor lahko uvrstimo razvoj znanstvene politike, ki je vrednotenje znanstvenih rezultatov – vsaj v humanistiki – še bolj oddaljil od kompetentnih strokovnjakov in ga predal v presojo uradnikom z visokimi državnimi nazivi. Posledica te politike je (in je danes vedno bolj) zlivanje vseh znanosti v eno z najpomembnejšim vprašanjem, kako pridobiti denar od pristojnega ministrstva. To pomeni boj za obstanek vsake znanstvene panoge posebej ne glede na nacionalno pomembnost, saj državni uradniki pač niso in še ne morejo dojeti, da Slovenci brez sodobnega slovarja knjižnega jezika, brez uporabnega pravopisa, brez etimološkega in zgodovinskega slovarja, brez dialektoloških atlasov in brez najrazličnejših terminoloških slovarjev ne bi bili kulturni narod, medtem ko bi brez mnogih drugih, v uradniških očeh pogosto privilegiranih znanstvenih dejavnosti, naša kultura ne utrpela dosti škode. Za obrambo slovenske institucionalne slovaropisne dejavnosti pred oblastmi, torej pred onimi, ki bi jo morali v prvi vrsti ščititi in hraniti, je poleg ustreznih znanstvenih referenc in primerne značaja potreben tudi kritični, analitično-sintetični in kombinatorični razum. Ker Varja Cvetko Orešnik ima vse naštete kvalitete, je v tem poslanstvu zagledala svoj osebni izziv in tako je februarja 1992 postala predstojnica Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU, ki ga uspešno vodi že šestnajsto leto. Vodenje inštituta s tako pomembnimi in raznovrstnimi nalogami (ne smemo pozabiti, da je bila Akademija znanosti in umetnosti na Slovenskem ustanovljena predvsem zaradi nalog, ki jih še danes izvaja Inštitut za slovenski jezik) je kompleksna dejavnost, ki zahteva primerna ukrepanja navzgor, navzdol, vstran in verjetno še kam drugam. Varja Cvetko Orešnik to poslanstvo opravlja predano, požrtvovalno, z glavo in srcem, kar se da človeško. Vedno rada prisluhne posamezniku in mu, če je le v njeni moči, pomaga rešiti težavo. Morda nismo vedno vsi soglašali z vsakim predstojničinim korakom (kar je odraz zdravega odnosa do oblasti), smo se pa menda vsi strinjali z njeno osnovno usmeritvijo, ki jo lahko strnjeno označimo kot nenehno prizadevanje za ohranitev in razvoj slovenistične slovaropisne dejavnosti. V zadnjih petnajstih letih je na Inštitutu nastalo ali bilo dokončano več temeljnih in za slovenstvo ključnih slovarskih del, naj omenim samo Slovenski pravopis, Slovar slovenskega knjižnega jezika v enem zvezku (oboje tudi v elektronski izdaji), Etimološki slovar slovenskega jezika, Slovar stare knjižne prekmurščine in večje število terminoloških slovarjev,⁶ katerih skupna naklada se meri v več deset tisoč

⁵ Prim. njeni razpravi *The o-grade of the Indo-European ablaut in the light of naturalness* (Linguistica XLI /2001/, 159–162) in *The aorist and the perfect of the Old Indian causatives in the light of natural morphosyntax* (Linguistica XLVI /2006/, 117–120).

⁶ Z omembo samo teh del v glavnem besedilu ne delam krivice samo mnogim specialnim znanstvenim monografijam in množici raznovrstnih jezikoslovnih člankov v periodičnem ali priložnostnem tisku, ki so izpod peres članov Inštituta izšli v zadnjem poldrugem desetletju, temveč tudi in predvsem nastajajočim delom, kot so Slovar sinonimov slovenskega jezika, Frazološki slovar slovenskega jezika, Slovar novejšega besedja, Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, dialektološki atlas, če se ponov-

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo *Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca marca za prvi in do konca julija za drugi zvezek v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma v juliju in novembru. Razen delavcev *Inštituta* so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo za pisanje posebej vzpodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Predviden okvirni obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do pet, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del do 10 strani. Tekste, ki morajo biti izvorni in še ne objavljeni, je treba oddati uredništvu na disketi 3,5 in vnesene v oknih v programu *Word* ter v pisavi *Times New Roman* (velikost 10). **Vse posebne in naglašene znake**, ki se jih ne da vnesti prek tipkovnice, je treba vzeti iz Wordovih Simbolov, Wordovih naborov Brane 1, 12, 3, 4 ali navesti zanje posebne kode. Pri tabelah, grafih ipd. je treba upoštevati format **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri pisanju naj avtorji ne uporabljajo slogov. Oblikovanje prispevka naj prepustijo *Založbi ZRC*, označene so lahko pisave **krepko**, **ležeče**, **podčrtano**. Disketi naj bo priložen iztis na formatu A 4 v dveh izvodih. Razprave in članki morajo imeti na začetku slovenski izvleček. Temu bo sledil angleški prevod izvlečka. Na koncu bo angleški povzetek (avtorji naj slovenski izvleček in povzetek odtisnejo posebej za prevajalko). Povzetek naj ima največ 15 vrstic. Prispevki v razdelku GRADIVO, OCENE, POROČILA imajo na začetku slovenski in angleški izvleček. Pri člankih in razpravah mora biti pred povzetkom seznam virov in literature ali navedenk, ki se nanašajo na obravnavano tematiko. Pri tem naj se avtorji ravna po zadnjem letniku **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri navajanju virov in literature je zaželeno, da se ime, ki je zapostavljeno priimku z vejico, (po možnosti) navede neokrajšano.

Vse prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo in jih pred oddajo v tisk vnesejo na disketo.

Uredniški odbor **Jezikoslovnih zapiskov** si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku ODMEVI.

Naslov uredniškega odbora Jezikoslovnih zapiskov:

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160, e-pošta: ISJ@zrc-sazu.si

Glavni urednik: telefon: 01 4706 177; e-pošta: keber@zrc-sazu.si

MERKUJEV ZBORNİK

Kozma Ahačič	Maria Malec
Rosanna Benacchio	Witold Mańczak
Hubert Bergmann	Jožica Narat
Urszula Bijak	France Novak
Inge Bily	Janez Orešnik
Дмитро Бучко	Urška Petek
Aleksandra Ciešlikowa	Heinz Dieter Pohl
Varja Cvetko Orešnik	Maurizio Puntin
Barbara Czopek-Korciuch	Ludwig Selimski
Dušan Čop	Mitja Skubic
Александр Д. Дуличенко	Vera Smole
Goran Filipi	Marko Snoj
Anđela Frančič	Liliana Spinozzi Monai
Metka Furlan	Љубица Станковска
Helena Grochoła-Szczepanek	Krystyna Szcześniak
Елка Јачева-Улчар	Agata Šega
Tjaša Jakop	Matej Šekli
Helena Jazbec	Alenka Šivic-Dular
Janez Keber	Jožica Škofic
Vlado Klemše	Rudolf Šrámek
Фёдар Д. Клімчук	Віктор П. Шульгач
Marija Kozar-Mukič	Silvo Torkar
Andreja Legan Ravnikar	Peter Weiss
Валянціна П. Лемцюгова	

14 €

ISSN 0354-0448

9 770354 044012

prodanih izvodih in kilometrih polic s knjigami, ki jih pišejo Slovenci uporabljamo vsak dan. Izdelava vseh teh del je tako očitna uspešnost, da je ne more spregledati nihče. Omalovažuje jo lahko samo po meri drugih narejeni sistem vrednotenja in posledično financiranja znanstvene dejavnosti na Slovenskem.⁷

Okrogla obletnica je čas strnjenege pogleda na preteklost in razumno vedrega pogleda v prihodnost. Je torej čas za zgornje vrstice in čas, da v imenu vseh sodelavcev (kar kot spolno nevtravno vključuje tudi sodelavke) Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Oddelka za primerjalno in splošno jezikoslovje ljubljanske Filozofske fakultete voščim Varji vse najboljše ob njenem prazniku z željo, da bi svoje delo, ki ga ima rada, opravljala še dolgo vrsto let.

Marko Snoj

no omejim samo na nekatera. Pod črto je treba omeniti tudi predstojničinega odprtega duha, ki članom Inštituta dopušča sodelovanje z zunanjim svetom, kar na eni strani omogoča kakovostnejše ustvarjanje, na drugi pa boljši pretok znanstvenih spoznanj do bralcev.

⁷ V tem odstavku opisani pogled na dogajanje in stanje je osebni pogled podpisanega.